

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 66. ТОМ 2
ISSUE 66. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 21.09.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 66. Том 2. – 316 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко І.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кавка Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Степик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 11 from 21.09.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 66. Volume 2. – 316 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhyska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.apfn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@apfn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

УДК 378.4 (477)«2022»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-1>**Парасковія ДВОРЯНИН,***orcid.org/0000-0002-7858-3563*

кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри радіомовлення і телебачення
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) *paraskadvoryanyan@gmail.com*

ВІДЛУННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ОСВІТА УКРАЇНИ»)

Простежено тематичний репертуар журналістських статей на шпальтах провідного професійного видання «Освіта Україна». До уваги взято статті в яких відображено вплив подій російсько-української війни на розвиток навчальних закладів України та долю їхніх працівників. Розглянуто найбільш актуальні питання, які назріли в освітній сфері України внаслідок широкомасштабного вторгнення російського агресора на українські території у лютому 2022 року: інформаційна війна в освіті, психологічна підтримка здобувачів та педагогів, дотримання правил поведінки в умовах оголошення повітряної тривоги, залучення освітян до волонтерської роботи та територіальної оборони своїх регіонів, інформування про наслідки руйнувань освітньої інфраструктури, утворення освітнього фронту, про припинення освітньої та наукової співпраці із російською федерацією як країною агресором та білорусією – як країною сателітом, про зміни у процедурах атестації та акредитації в умовах війни, інформування учасників освітнього процесу про зміни в освітньому законодавстві на період дії військового стану, про надання міжнародної допомоги українським освітнім та науковим інституціям, які постраждали від війни, академічна мобільність педагогів і здобувачів, укладення некрологів педагогів-воїнів, спогади педагогів про працю в умовах війни, про результати досліджень та рекомендації державної служби з якості освіти, вплив війни на вибір майбутньої професії, про планування щодо майбутньої відбудови освітніх закладів, про формати навчання в умовах війни, збереження професійних кадрів, побудова укриттів для безпечного навчання, виклики в освітній сфері зумовлені війною. Запропоновано концептуальну ідею про те, що в умовах російсько-української війни професійна педагогічна преса стала провідним джерелом інформування освітніх працівників як працювати в умовах воєнного стану.

Ключові слова: освіта, війна, педагогічна преса, педагог, здобувач.

Paraskoviya DVORIANYN,*orcid.org/0000-0002-7858-3563*

PhD. (Social Communications),

Associate Professor at the Department of Broadcast and Television

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) *paraskadvoryanyan@gmail.com*

ECHOES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE PEDAGOGICAL PRESS OF UKRAINE (ACCORDING TO THE MATERIALS OF “OSVITA UKRAINY” NEWSPAPER)

The thematic repertoire of journalistic articles in the columns of the leading professional publication "Education Ukraine" was traced. We took into account articles that reflect the impact of the events of the Russian-Ukrainian war on the development of educational institutions in Ukraine and the fate of their employees. The most urgent issues that have arisen in the educational sphere of Ukraine as a result of the large-scale invasion of the Russian aggressor on Ukrainian territories in February 2022 are considered: information warfare in education, psychological support of applicants and teachers, compliance with the rules of conduct in the conditions of an air raid alert, involvement of educators in volunteer work and territorial defense of their regions, informing about the consequences of the destruction of educational infrastructure, the formation of an educational front, about the termination of educational and scientific cooperation with the Russian Federation as an aggressor country and Belarus – as a satellite country, about changes in certification and accreditation procedures in war conditions, informing participants of the educational process on changes in educational legislation during the period of martial law, on the provision of international aid to Ukrainian educational and scientific institutions affected by the war, academic mobility of teachers and students, obituaries of teacher-warriors, memories of teachers about work in wartime conditions, research results and recommendations of the civil service on the quality of education, the impact of war on the choice of a future profession, on planning for the future reconstruction of educational

institutions, on the formats of training in war conditions, the preservation of professional personnel, the construction of shelters for safe training, challenges in the educational field caused by the war. The conceptual idea is proposed that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the professional pedagogical press became the leading source of informing educational workers about how to work in the conditions of martial law.

Key words: education, war, pedagogical press, teacher, acquirer.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російського агресора на українські землі у лютому 2022 року вплинуло не тільки на руйнацію економіки і загибель людей, але й зруйнувало освітню інфраструктуру та паралізувало по всій країні діяльність навчальних закладів. Перебіг подій у сфері освіти висвітлювали різноманітні засоби масової інформації. І помітне місце серед них посідали часописи професійного спрямування. Зокрема, вагомий внесок у розкриття труднощів із якими стикнулися педагогічні працівники у перший рік повномасштабного вторгнення здійснили журналісти газети «Освіта України». Їхній творчий доробок заслуговує на окреме дослідження. Адже, описані ними події піддавалися верифікації та опиралися на документальні підтвердження, а висловленні ними думки потребують належної оцінки та осмислення наступними поколіннями громадян України. Преса в умовах війни стала своєрідним літописом подієвої історії, оскільки на їхніх шпальтах фіксувалися найважливіші події, які стануть пам'ятними записами для наступних поколінь української патріотичної молоді.

Аналіз досліджень. Питання розвитку освіти в умовах війни потрапило до сфери досліджень українських науковців після 2014 р., коли розпочалося поступове анексування українських земель російською фєредацією. Із окупованих росіянами регіонів мігрували педагоги та навчальні установи, які проходили процес релокації у більш безпечні місця. Цей процес освітньої міграції та академічної мобільності став об'єктом доповідей наукових конференцій та семінарів. Результати досліджень знайшли своє відображення у збірниках конференцій, колективних монографіях та інформаційних звітах (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022; Освітній фронт, 2023; Стралківська, 2023; Українська освіта в умовах війни, 2020). Однак, поза увагою дослідників залишилися матеріали пресових видань, на сторінках яких фіксувалися найбільш актуальні питання пов'язані із викликами війни для сучасної української освіти.

Виклад основного матеріалу. Однією із складових російсько-української війни стали інформаційні атаки російського агресора у сфері освіти. Інформаційне поле України сповнене різноманіт-

ними тривожними новинами. Проте не всі ці повідомлення відповідають об'єктивності, а більшість із них спеціально укладена для поширення дестабілізаційної ситуації. Появилися фейкові пости у неавторизованих соцмережах про заплановані заходи із евакуації населення із східних прифронтових населених пунктів України. В умовах повномасштабного вторгнення російського агресора газета «Освіта України» поставила собі за мету подавати об'єктивну інформацію для освітян країни та розкривати перекручені факти і неправдиві тлумачення подій (Короденко, 2022: 5).

Напередодні повномасштабного вторгнення публікувалися звернення до батьків про обмеження дітей від перегляду зведених вечірних переглядів інформаційних новин. Відзначалося, що дітям без сформованої стійкості важко сприймати постійний вплив інформаційних повідомлень та їх тлумачень Засобами Масової Інформації. Рекомендовано не повністю ізолювати дітей від інформації про війну, а запропоновано говорити, пояснювати, обговорювати чіткий план можливих варіантів. Батькам наказано не нагнітати в домашніх умовах паніки та страху. Адже діти є надзвичайно чутливими до обставин війни та емоцій. Вони попадають у стан хвилювання, запитують, приходять до школи і не можуть налаштуватися на навчання, оскільки їм страшно і тривожно. Необхідно створити довкола дітей атмосферу безпеки та спокою. Не потрібно поширювати паніку та страх як у дома, так і в школі. Батькам рекомендовано більше часу проводити із своїми дітьми, грати із ними у різні забави, відволікати дітей від думок про війну, привчати дітей належно поводитися у складних ситуаціях (Короденко, 2022: 5).

Регулярно публікувалися інформаційні повідомлення про проведення в освітніх установах відпрацювань евакуації до укриття у разі виникнення небезпеки. Наголошувалося на тому, що батькам варто знати про те, що у разі оголошення повітряної тривоги не потрібно негайно бігти до школи щоб забрати своїх дітей, адже вони перебувають у безпеці. Відповідно наголошено на необхідності підтримувати в належному стані укриття у навчальних закладах щоб створити безпечне середовище для учнів (Короденко, 2022: 5).

Наводилися приклади самоорганізації освітян у загони територіальної оборони. Як приклад подава-

лося інформаційне повідомлення про те, що національного університету «Острозька Академія» при якому у лютому 2022 р. створено загін територіальної оборони імені князів Острозьких. Викладачі та студенти в Острозькому військовому лицейі ознайомилися із стрілецькою зброєю, медико-санітарною підготовкою, відпрацювання тактичних дій під час надзвичайних ситуацій. Проведення такого навчання допомагає психологічно налаштуватися, підняти моральний дух та допомогти українській державі своєю впевненістю, згуртованістю та обізнаністю (Корошенко, 2022: 5).

В різних числах часопису «Освіта України» подавалася верифікована та офіційна статистика щодо об'ємів руйнації освітньої інфраструктури країни російським агресором. Відповідно до офіційної статистики МОН України на 28.03.2022 р., за місяць повномасштабного вторгнення російських військ, 566 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів із яких 73 були цілком зруйновані (Шкарлет, 2022: 2).

В умовах російсько-української війни, після короткотривалих, вимушених канікул, вчителі відновлюють освітній процес у дистанційному та змішаному форматі. Це стало своєрідним освітнім фронтом на якому виховувалося молоде покоління патріотів української державності. 14.03.2022 р., після вимушених канікул, відновлено навчальний процес на території України у закладах загальної середньої освіти. В залежності від безпекової ситуації в різних регіонах навчання відбувалося в дистанційному та змішаному форматах. Міністерство освіти та науки інформувало про процедуру завершення навчального року у випускних класах в умовах воєнного стану, а також підготовка до заміни ЗНО та НМТ (Шкарлет, 2022: 2).

Інформування академічної спільноти про припинення освітньої та наукової співпраці України із Російською Федерацією як країною агресором відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 24.03.2022 р. (Шкарлет, 2022: 2).

Інформування керівників навчальних закладів та гарантів освітньо-професійних програм про спрощення процедур атестації педагогічних працівників та запровадження умовної акредитації на період лютого – липня 2022 р., зумовленої перебігом російсько-української війни (Обрати форму атестації, 2022: 2; Акредитація в надзвичайних умовах, 2022: 2).

На сторінках педагогічного видання провадилася рубрика із надання юридичних консультацій щодо змін в освітньому законодавстві, які були спричиненні працею в умовах воєнного стану. Адже російсько-українська війна породила нові

реалії для учасників освітнього процесу як здобувачів, так і педагогічних працівників. Адже більшість із них змушена була внаслідок розгортання військових баталій переміщуватися на тиллові території. Щоб мати змогу продовжити навчання та педагогічну працю Верховна Рада України 15 березня 2022 р. ухвалила закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану...». Журналісти інформують педагогічних працівників та здобувачів про зміни, які введені до закону України «Про освіту». Цими змінами змогли скористатися внутрішньо переміщенні особи (Державні гарантії, 2022: 4).

Юристи інформували педагогів про поширення в освітній сфері покарання за колабораційну діяльність на тимчасово окупованих російським агресором територіях України: проросійська пропаганда у закладах освіти; передача матеріальних ресурсів російським військовим формуванням; різні види співпраці із державою-агресором. Відповідно до закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. (Кара за колабораційну діяльність, 2022: 4).

Також подавалися юридичні консультації щодо надання відпусток педагогічних працівників в умовах воєнного стану, про особливості трудового законодавства, про трудові повинності, організація дистанційної роботи працівників, про оформлення простою, оплата під час призупинення навчання, про оформлення табелю у випадку втрати зв'язку із працівником, вступ на військову службу, про перенесення атестації, про особливості трудових відносин в умовах воєнного стану, про дистанційну роботу й оплату праці.

На сторінках преси обговорювалися питання як проводити реорганізацію і ліквідацію шкіл в умовах воєнного стану. Із процедурними та правовими аспектами керівників освітніх установ ознайомили міжнародні експерти. Значний акцент було зроблено на тому, що зазвичай під час оптимізації закладів освіти застосовують таку форму реорганізації як приєднання. Попередження працівника про зміни в організації виробництва і праці в частині зміни істотних умов праці в період дії воєнного стану не застосовуються (Шулікін, 2022: 8).

На сторінках преси подавалися юридичні поради на виклики управління освітніми закладами в умовах війни: оплата праці в разі простою, дистанційної роботи та заміни тимчасово відсутніх учителів, звільнення працівників, призупинення трудового договору під час дії правового режиму воєнного стану тощо. Ці питання розглянуті на

вебінарі «Штатні розписи та кадрова документація закладів освіти у 2022–2023 навчальному році», організована в рамках швейцарсько-українського проєкту «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (Сорока, 2022: 12).

Освітнянські журналісти звертали увагу на висвітлення питань про надання допомоги міжнародними організаціями для українських освітніх та наукових інституцій. Зокрема, інформували освітянську спільноту про те, що Комісія Європейського Союзу запровадила ряд ініціатив щодо припинення співпраці з російськими організаціями в галузі досліджень науки та інновацій. Натомість спрямувала зусилля на підтримку українських студентів і працівників ЗВО. На рівні міністерств освіти країн ЄС проголошена підтримка українським студентам, викладачам та науковцям, які переїхали до їхніх країн. Також заявили про надання допомоги у розвитку дистанційної освіти. Генеральний директор ЮНЕСКО з питань освіти Стефанія Джанніні звернулася із проханням до світових держав про надання підтримки українським учням, студентам, учителям і викладачам у доступі до освітнього та наукового процесу. МОН ініціювало створення міжнародної коаліції на підтримку освіти і науки України з метою залучення широкого кола міжнародних партнерів до захисту й відновлення української освіти та науки в умовах російської агресії (Кулик, 2022: 5).

Інформування про особливості організації внутрішньої мобільності для здобувачів, які переїхали із тимчасово окупованих територій України у більш безпечні місця (Короденко, Сорока, 2022: 7).

На сторінках преси створено спеціальну рубрику «пам'яті педагогів», де представлено біографічні відомості про працівників освіти, які віддали своє життя у боротьбі із російським агресором за збереження територіальної цілісності українських земель впродовж 2022–2023 рр. (Кулик, 2022: 11).

Також на сторінках педагогічної преси подавалися спогади педагогів, які переживали важкі умови війни та російської окупації. Зокрема, вчителі згадують про проведення уроків до війни, під час війни, висловлюють сум за очним навчанням та живим спілкуванням із учнями, про організацію останнього дзвоника у дистанційному форматі, про самоосвіту в умовах війни (проходження дистанційних курсів), участь у волонтерській діяльності, про перетворення освітніх закладів у волонтерські осередки та загалом про повсякденні будні вчителя в умовах війни (Сорока, 2022: 6-7).

Державна служба якості освіти (далі ДСЯО) України, незважаючи на важкі умови війни, продовжувала здійснювати контроль за перебігом освіт-

нього процесу в Україні. Огляд їхніх звітів подавався на сторінках періодичних видань, а зокрема педагогічної преси. У цих звітах представлено моніторинг якості освіти різних рівнів, де виокремлено позитиви та недоліки. Державна служба намагалася допомогти освітнім закладам, надаючи рекомендації і роз'яснення щодо організації навчання під час воєнного стану. Продовжувала проводити сертифікацію вчителів, яка вже триває п'ять років. Також стежить за втіленням ідей НУШ у початковій школі, виправленням недоліків у вищій школі (Шулікін, 2022: 4). Також розглядалися питання як переміщення позначилося на університетських спільнотах та якості освіти? З якими ключовими викликами стикаються переміщенні виші на нових місцях релокації? Як досвід 2014 р. допоміг впоратися із проблемами 2022 р.? Відповіді на ці питання намагалися знайти під час онлайн-дискусії «Університети в облозі: виклики для української системи вищої освіти після повномасштабного вторгнення Росії в Україну». Рекомендувалося розробити чіткі алгоритми, як має відбуватися переміщення ресурсів (людських, фінансових, матеріальних). Висловлювалися пропозиції, щоб університети самі мали можливість визначати, в якому порядку проходити акредитацію (Шулікін, 2022: 6).

Журналісти розглядали особливості організації освітнього процесу в умовах триваючої війни у різних регіонах України. А вже 14 березня 2022 р. у більшості областей після вимушених канікул відновили навчання у школах. Однак бойові дії ще тривали і до відновлення навчання батьки ставилися по-різному. В одних виникало побоювання за дітей, інші висловлювали відвертий скептицизм, що з цього нічого не вийде доброго, особливо щодо якості знань учнів. Проте всі сходилися в тому, що ситуація у країні є певною мірою травматичною для всіх і вона значною мірою впливає на психологічний стан усіх учасників освітнього процесу. Розглянуто різні освітні проєкти, які ініціювало МОН для організації дистанційного навчання: навчання без меж; всеукраїнська школа онлайн; всеукраїнський онлайн-розклад; надання вільного доступу до електронних та аудіо книг українськими видавництвами; безкоштовний доступ до навчання у різних дистанційних школах; укладення індивідуальних навчальних маршрутних листів для учнів; створення онлайн-садка НУМО. Державна служба з якості освіти уклала поради для керівників шкіл щодо відновлення освітнього процесу в умовах війни. Основні поради: вчителі повинні підтримувати учнів; допомагати впоратися із стресом у колективі; навчання не пови-

нно перевантажувати дітей та педагогів; домашні завдання в умовах війни є недоречними; надавати перевагу інтегрованим курсам; добирати цікаві й корисні теми для сучасних дітей; залучати до освітнього процесу психолога, який допомагає подолати стрес; створювати додаткові можливості для спілкування між учнями (гурткова робота, волонтерські проекти) (Олійник, 2022: 14). Проаналізовано досвід Ізраїлю в організації освітнього процесу в умовах існування постійної військової загрози (Кулик, 2022: 11). Також обговорювалися різні форми проведення навчання в умовах російсько-української війни (очне, дистанційне, змішане). Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті та належного облаштування укриття в навчальних закладах (Короденко, 2022: 8).

На шпальтах педагогічної преси подавалися рекомендації МОН як потрібно готуватися до початку 2022/2023 навчального року, незважаючи на те, що війна триває. Потрібно подбати про створення безпечного середовища для здобувачів освіти, обрати для них найоптимальніший формат навчання (дистанційний, очний, змішаний), виходячи із регіону розташування. Подавалися рекомендації про підготовку до зими: скорочення термінів навчання, економія енергоресурсів. Зверталася особлива увага на процес переведення та поновлення здобувачів вищої освіти, які належать до категорії ВПО та бійців ЗСУ. Рекомендувалося проводити матеріальне заохочення для викладачів, які працюють в очному форматі (Кулик, 2022: 12; Про особливості, 2022: 11).

Розглядалося питання про вплив війни на вибір майбутньої професії. Держзамовлення у сфері освіти переглядалося у сторону розвитку професійно-технічної освіти. Зважаючи на умови воєнного стану уряд продемонстрував розуміння, що країні украї необхідні робочі руки, які відбудовуватимуть її після перемоги. Відповідно робився акцент на тому, що професійну освіту потрібно роботи конкурентоспроможною вже в умовах триваючої війни. Для цього ухвалено цілу низку законів, які поліпшують і удосконалюють діяльність системи професійно-технічної освіти. Підготовка фахівців за короткостроковими програмами стала затребуваною на ринку праці (Олійник, 2022: 6).

Також Державна служба якості освіти оприлюднювала результати опитування педагогічних працівників, які вимушено перебували за кордоном через збройну агресію Росії проти України. Індивідуальне інтерв'ю пройшли 315 педагогічних працівників із 29 країн перебування. Більшість із них заявляли про намір повернутися на

територію української держави (Більшість учителів планують повернутися, 2022: 6).

У пресі представлено огляди конференцій на яких обговорювалася роль освіти у післявоєнній відбудові України. Зокрема, подано загальний огляд всеукраїнського форуму «SEB-2022 – співпраця науки, освіти і бізнесу для післявоєнного відродження країни» з участю близько 600 представників органів державної влади, бізнес-структур, наукових, освітніх і громадських організацій, який проведено Національним університетом біоресурсів і природокористування (Обрамбальський, 2022: 6).

Інформування про перегляд і оновлення змісту навчальних програм ЗЗСО зумовлена виклики, що постали через повномасштабну збройну агресію Росії проти України. Внесено зміни до цілого ряду предметів: історія України, всесвітня історія, захист України, географія, основи правознавства, громадянська освіта, зарубіжна література. МОН затверджено типові освітні та навчальні програми для 1–2 та 3–4 класів ЗЗСО у яких оновлено зміст у частині питань цивільного захисту, поведження з вибухонебезпечними предметами (Оновлено зміст навчальних програм, 2022: 11).

Висновки. В умовах російсько-української війни педагогічна преса інформувала освітян про зміни у їхній професійній діяльності, які були викликані запровадженням воєнного стану. Зміни відносилися передусім до освітнього трудового законодавства. Для цього провадилася рубрика юридичних консультацій. Війна зумовила перегляд тематики навчальних програм, які потребували оновленого тлумачення у розвитку суспільства та підготовки здобувачів до нових умов життя. Акцент робився на відкритті та провадженні освітянського фронту спрямованого на викриття та усунення неправдивих і перекручених фактів з історії та культури українського народу. Всі зусилля скеровувалися на формування міцного фундаменту національної безпеки України. На сторінках часописів провадилася інформаційна війна проти російської агресивної агітаційної пропаганди. Для підтримки педагогів та учнів публікувалися психологічні поради як емоційно вистояти в умовах розгортання військових подій. Значний акцент робився на створенні безпечних укриттів для учасників освітнього процесу. Наводилися практичні поради як діяти в умовах оголошення повітряної тривоги у навчальних закладах щоб уникнути стихійної паніки та уберегти учнів від потенційної небезпеки. Зверталася увага на висвітлення питань щодо залучення освітян як до територіальної оборони, так і до волонтерської

діяльності. Журналісти насвітлювали наслідки руйнувань освітньої інфраструктури на окупованих та прифронтових українських територіях. Для керівників навчальних закладів публікувалися рекомендації як проводити атестацію та акредитацію в умовах війни. Активно насвітлювалася міжнародна допомога українським освітнім та науковим інституціям, які постраждали внаслідок російсько-української війни. На сторінках про-

фесійної преси розглядалися і соціальні питання: спогади педагогів про освітню працю в умовах війни; про педагогів-захисників, які загинули в боях за оборону українських земель. В умовах війни зверталася увага і на якість освіти, її доступність для всіх здобувачів, про особливості освітнього процесу. На сторінках преси жваво обговорювалося питання як вплине війна на ринкове замовлення майбутніх професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акредитація в надзвичайних умовах. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 2.
2. Більшість учителів планують повернутися. *Освіта України*. 08.08.2022 р. № 30 – 31(1740). С. 6.
3. Вишнякова О. Освіта під час війни: що змінилося і як це вплине на майбутнє дітей (19.01.2023). Режим доступу: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/543064_osvita_pid_chas_viyni_shcho_zminilosya_i_yak.html
4. Державні гарантії працівникам та здобувачам. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 4.
5. Кара за колабораційну діяльність. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 4.
6. Короденко М. Необхідно перевіряти інформацію. *Освіта України*. 28.02.2022 р. № 08(1726). С. 5.
7. Короденко М. Заради малечі. *Освіта України*. 28.02.2022 р. № 08(1726). С. 5.
8. Короденко М. Якщо звучить сирена. *Освіта України*. 28.02.2022 р. № 08(1726). С. 5.
9. Короденко М. Академічний загін тер оборони. *Освіта України*. 28.02.2022 р. № 08(1726). С. 5.
10. Короденко М., Сорока В. Навчання допоможе академічна мобільність. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 7.
11. Короденко М. Навчання: очне, дистанційне, змішане. *Освіта України*. 25.07.2022 р. № 28 – 29(1739). С. 8 – 10.
12. Кулик Н. Допомога звідусіль. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 5.
13. Кулик Н. Пам'яті загиблих. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 11.
14. Кулик Н. На порозі навчального року. *Освіта України*. 11.07.2022 р. № 26 – 27(1738). С. 12 – 13.
15. Кулик Н. Навчання в небезпечних умовах: досвід Ізраїлю. *Освіта України*. 25.07.2022 р. № 28 – 29(1739). С. 11 – 13.
16. Олійник В. Школа онлайн та інші можливості. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 14 – 15.
17. Олійник В. Після перемоги випускники закладів профтехосвіти будуть на вагу золота. *Освіта України*. 11.07.2022 р. № 26 – 27(1738). С. 6 – 7.
18. Обрати форму атестації. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 2.
19. Оновлено зміст навчальних програм. *Освіта України*. 22.08.2022 р. № 32 – 33(1741). С. 11.
20. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
21. Освітній фронт. Вплив війни на освітян (27.01.2023). Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3655977-osvitnij-front-vpliv-vijni-na-osvitan.html>
22. Про особливості організації освітнього процесу. *Освіта України*. 11.07.2022 р. № 26 – 27(1738). С. 11.
23. Сорока В. Останній дзвоник і завивання сирен. *Освіта України*. 11.07.2022 р. № 26 – 27(1738). С. 6 – 7.
24. Сорока В. Жити перемогою, виховувати патріотів. *Освіта України*. 25.07.2022 р. № 28 – 29(1739). С. 14 – 15.
25. Сорока В. Виклики, кинуті війною. *Освіта України*. 03.10.2022 р. № 38 – 39(1744). С. 12 – 13.
26. Стралківська М. Вплив війни на освіту в Україні: виклики та наслідки (19.04.2023) Режим доступу: <https://slovoproslovo.info/vpliv-viyni-na-osvitu-v-ukraini-vikliki-ta-naslidki>
27. *Українська освіта в умовах війни : монографія* / за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.
28. Шкарлет С. Місяць незламності. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 2.
29. Шкарлет С. Під час воєнного стану. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 2.
30. Шкарлет С. Ні – співпраці з агресором. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 2.
31. Шулікін Д. Про виклики війни і результати роботи за минулий рік. *Освіта України*. 28.03.2022 р. № 09 – 12(1727). С. 4.
32. Шулікін Д. Реорганізація, ліквідація і трудові відносини. *Освіта України*. 11.07.2022 р. № 26 – 27(1738). С. 8 – 9.
33. Шулікін Д. Зберегти людський потенціал і не забути про якість. *Освіта України*. 25.07.2022 р. № 28 – 29(1739). С. 6 – 7.

REFERENCES

1. Akredytatsiia v nadzvychainykh umovakh [Accreditation in emergency conditions]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 2 [in Ukrainian].
2. Bilshist uchyteliv planuiut povernutisia [Most of the teachers plan to return]. *Osvita Ukrainy*. 08.08.2022 r. № 30 – 31(1740). S. 6 [in Ukrainian].
3. Vyshniakova O. Osvita pid chas viyny: shcho zminylosia i yak tse vplyne na maibutnie ditei [Education during the war: what changed and how it will affect the future of children] (19.01.2023). Rezhym dostupu: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/543064_osvita_pid_chas_viyni_shcho_zminilosya_i_yak.html [in Ukrainian].

4. Derzhavni harantii pratsivnykam ta zdobuvacham [State guarantees to employees and applicants]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 4 [in Ukrainian].
5. Kara za kolaboratsiinu diialnist [Punishment for collaborative activity]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727) S. 4 [in Ukrainian].
6. Korodenko M. Neobkhidno pereviryaty informatsiiu [It is necessary to check the information]. *Osvita Ukrainy*. 28.02.2022 r. № 08(1726). S. 5 [in Ukrainian].
7. Korodenko M. Zarady malechi [For the sake of children]. *Osvita Ukrainy*. 28.02.2022 r. № 08(1726). S. 5 [in Ukrainian].
8. Korodenko M. Yakshcho zvuchyt syrena [If the siren sounds]. *Osvita Ukrainy*. 28.02.2022 r. № 08(1726). S. 5 [in Ukrainian].
9. Korodenko M. Akademichnyi zahin ter oborony [Academic unit of defense]. *Osvita Ukrainy*. 28.02.2022 r. № 08(1726). S. 5 [in Ukrainian].
10. Korodenko M., Soroka V. Navchanniu dopomozhe akademichna mobilnist [Academic mobility will help learning]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 7 [in Ukrainian].
11. Korodenko M. Navchannia: ochne, dystantsiine, zmishane [Education: face-to-face, distance learning, mixed]. *Osvita Ukrainy*. 25.07.2022 r. № 28 – 29(1739). S. 8 – 10 [in Ukrainian].
12. Kulyk N. Dopomoha zvidusil [Help from everywhere]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 5 [in Ukrainian].
13. Kulyk N. Pamiati zahyblykh [In memory of the dead]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 11 [in Ukrainian].
14. Kulyk N. Na porozhi navchalnoho roku [On the threshold of the academic year]. *Osvita Ukrainy*. 11.07.2022 r. № 26 – 27(1738). S. 12 – 13 [in Ukrainian].
15. Kulyk N. Navchannia v nebezpechnykh umovakh: dosvid Izraeliu [Training in dangerous conditions: Israel's experience]. *Osvita Ukrainy*. 25.07.2022 r. № 28 – 29(1739). S. 11 – 13 [in Ukrainian].
16. Oliinyk V. Shkola onlain ta inshi mozhlyvosti [Online school and other possibilities]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 14 – 15 [in Ukrainian].
17. Oliinyk V. Pislia peremohy vypusknky zakladiv proftekhosvity budut na vahu zolota [After the victory, the graduates of vocational technical institutes will be worth their weight in gold]. *Osvita Ukrainy*. 11.07.2022 r. № 26 – 27(1738). S. 6 – 7 [in Ukrainian].
18. Obraty formu atestatsii [Select the certification form]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727) S. 2 [in Ukrainian].
19. Onovleno zmist navchalnykh proham [The content of training programs has been updated]. *Osvita Ukrainy*. 22.08.2022 r. № 32 – 33(1741). S. 11 [in Ukrainian].
20. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Education of Ukraine under martial law]. Innovatsiina ta proiektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk / za zahalnoi red. S. M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi «Bukrek».2022. 140 s. [in Ukrainian].
21. Osvitnii front. Vplyv viiny na osvitan [Educational front. The impact of war on educators] (27.01.2023). Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3655977-osvitnij-front-vplyv-vijni-na-osvitan.html> [in Ukrainian].
22. Pro osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu [About the peculiarities of the organization of the educational process]. *Osvita Ukrainy*. 11.07.2022 r. № 26 – 27(1738). S. 11 [in Ukrainian].
23. Soroka V. Ostannii dzvonyk i zavyvannia syren [The last bell and howling sirens]. *Osvita Ukrainy*. 11.07.2022 r. № 26 – 27(1738). S. 6 – 7 [in Ukrainian].
24. Soroka V. Zhyty peremohoiu, vykhovuvaty patriotiv [To live by victory, to raise patriots]. *Osvita Ukrainy*. 25.07.2022 r. № 28 – 29(1739). S. 14 – 15 [in Ukrainian].
25. Soroka V. Vykylyky, kynuti viinoiu [Challenges thrown by the war]. *Osvita Ukrainy*. 03.10.2022 r. № 38 – 39(1744). S. 12 – 13 [in Ukrainian].
26. Stralkivska M. Vplyv viiny na osvitu v Ukraini: vykylyky ta naslidky [The impact of war on education in Ukraine: challenges and consequences] (19.04.2023) Rezhym dostupu: <https://slovoproslovo.info/vplyv-viyni-na-osvitu-v-ukraini-viklyki-ta-naslidki> [in Ukrainian].
27. *Ukrainska osvita v umovakh viiny* [Ukrainian education in the conditions of war]: monohrafiia / za nauk. red. S.O. Terepyschchoho. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2020. 234 s. [in Ukrainian].
28. Shkarlet S. Misiats nezlamnosti [The month of indomitability]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 2 [in Ukrainian].
29. Shkarlet S. Pid chas voiennoho stanu [During martial law]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 2 [in Ukrainian].
30. Shkarlet S. Ni – spivpratsi z ahresorom [No - cooperation with the aggressor]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 2 [in Ukrainian].
31. Shulikin D. Pro vykylyky viiny i rezultaty roboty za mynulyi rik [About the challenges of war and the results of work for the past year]. *Osvita Ukrainy*. 28.03.2022 r. № 09 – 12(1727). S. 4 [in Ukrainian].
32. Shulikin D. Reorhanizatsiia, likvidatsiia i trudovi vidnosyny [Reorganization, liquidation and labor relations]. *Osvita Ukrainy*. 11.07.2022 r. № 26 – 27(1738). S. 8 – 9 [in Ukrainian].
33. Shulikin D. Zberehty liudskyi potentsial i ne zabuty pro yakist [Save human potential and do not forget about quality]. *Osvita Ukrainy*. 25.07.2022 r. № 28 – 29(1739). S. 6 – 7 [in Ukrainian].

УДК 719(477)+930.25:005.92

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-2>

Алла ЗЯКУН,
orcid.org/0000-0001-8258-1678
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
(Суми, Україна) zai72@meta.ua

Лариса ОТРОЩЕНКО,
orcid.org/0000-0002-2333-333X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та лінгводидактики
Сумського державного університету
(Суми, Україна) l.otroshchenko@uabs.sumdu.edu.ua

Лілія МОЛГАМОВА,
orcid.org/0000-0002-6707-9791
викладач кафедри іноземних мов та лінгводидактики
Сумського державного університету
(Суми, Україна) l.molhamova@gf.sumdu.edu.ua

КАТАЛОГІЗАЦІЯ ТА ДІДЖИТАЛЬНА АРХІВАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті охарактеризовано каталогізацію та діджитальну архівацію як важливий інструмент фіксації та збереження історико-культурної спадщини в епоху сучасної цифровізації. Розглянуто каталогізацію та її елементи, основна увага приділяється етапам каталогізації, таким як ідентифікація, опис, класифікація та індексація, які грають ключову роль у забезпеченні структурованості та доступності інформації про історико-культурні пам'ятки. Проаналізовано міжнародні та національні стандарти каталогізації, які визначають загальні правила та норми для опису та організації інформації про історико-культурні об'єкти. Ці стандарти допомагають забезпечити єдність та узгодженість даних між різними культурними установами та організаціями. Визначено важливість ідентифікаційної картки об'єкта як засобу реєстрації інформації про історико-культурні пам'ятники. Картка включає опис-характеристику об'єкта, і може бути використана для наукового предметного розгляду у питаннях відновлення контексту та значення історико-культурної спадщини у формуванні сучасних наративів національної пам'яті. Автори пропонують розглядати діджитальну архівацію пам'ятників як особливий вид соціальної пам'яті, презентуючи її переваги. У заключній частині наводиться алгоритм дослідження пам'ятника, який включає кроки та методи дослідження історико-культурних об'єктів. Цей алгоритм допомагає систематизувати та аналізувати зібрану інформацію, що сприяє більш глибокому розумінню та оцінці цінності історико-культурної спадщини України. Усі ці аспекти статті спрямовані на висвітлення важливості каталогізації та діджитальної архівації як ключових елементів у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини України в умовах цифрової епохи. Проведене наукове дослідження виконано в рамках виконання наукового проекту НФДУ 2022.01/0073 «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України».

Ключові слова: каталогізація, історико-культурні пам'ятки, каталогізація пам'ятників, ідентифікаційна картка об'єкта, діджитальна архівація, цифровізація.

Alla ZIAKUN,
 orcid.org/0000-0001-8258-1678
 PhD in History, Associate Professor;
 Associate Professor at the Department of History
 Sumy State University
 (Sumy, Ukraine) zai72@meta.ua

Larysa OTROSHCHENKO,
 orcid.org/0000-0002-2333-333X
 PhD in Pedagogics, Associate Professor;
 Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Linguodidactics
 Sumy State University
 (Sumy, Ukraine) l.otroshchenko@uabs.sumdu.edu.ua

Liliia MOLHAMOVA,
 orcid.org/0000-0002-6707-9791
 Lecturer at the Department of Foreign Languages and Linguodidactics
 Sumy State University
 (Sumy, Ukraine) l.molhamova@gf.sumdu.edu.ua

CATALOGING AND DIGITAL ARCHIVING AS MEANS OF PRESERVING THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN THE DIGITAL AGE

The article describes cataloging and digital archiving as an important tool for recording and preserving historical and cultural heritage in the era of modern digitization. Cataloging and its elements are considered. The main attention is paid to the stages of cataloging, such as identification, description, classification and indexing, which play a key role in ensuring the structure and accessibility of information about historical and cultural monuments. The international and national standards of cataloging, which determine the general rules and regulations for the description and organization of information about historical and cultural objects, have been analyzed. These standards help ensure unity and consistency of data between different cultural institutions and organizations. The importance of the identification card of the object as a mean of registering information about historical and cultural monuments is determined. The card includes a description-characteristics of the object, and can be used for scientific substantive consideration in the issues of restoration of the context and significance of the historical and cultural heritage in the formation of modern narratives of national memory. The authors propose to consider the digital archiving of monuments as a special type of social memory, presenting its advantages. The final part presents the monument research algorithm, which includes the steps and methods of researching historical and cultural objects. This algorithm helps to systematize and analyze the collected information, which contributes to a deeper understanding and assessment of the value of the historical and cultural heritage of Ukraine. All these aspects of the article are aimed to highlight the importance of cataloging and digital archiving as key elements in the preservation and popularization of the historical and cultural heritage of Ukraine in the conditions of the digital era. The conducted scientific research was carried out within the framework of the implementation of the scientific project 2022.01/0073 «Digital archiving of monuments as objects of public memorialization for the preservation of the cultural heritage of Ukraine».

Key words: cataloging, historical and cultural monuments, cataloging of monuments, object identification card, digital archiving, digitalization.

Постановка проблеми. Каталогізація та архівація пам'ятників є важливою складовою процесу збереження та документування нашої історичної та культурної спадщини. Цей процес сприяє структуруванню та організації інформації про пам'ятники, забезпечуючи легкий доступ до них для дослідників, туристів та громадськості.

Актуальність каталогізації та цифрової архівації в умовах війни набуває особливої важливості, оскільки конфлікти та воєнні дії можуть серйозно пошкодити культурні та історичні пам'ятки, документи, архіви та інші цінні ресурси. Каталогізація стає необхідним інструментом для збереження,

охорони та відновлення історико-культурної спадщини під час конфлікту та після нього. В умовах війни каталогізація дозволяє здійснити детальний опис та ідентифікацію культурних об'єктів, архівів, рукописів тощо, що допомагає уникнути їх втрати або знищення під час воєнних дій; фіксувати збитки та знищення культурних цінностей, сприяючи подальшому відновленню та реставрації; створити систематичні записи про історико-культурні об'єкти, що залишилися в зоні конфлікту. Це допомагає науковцям громадським та міжнародним організаціям відновити та дослідити цінні ресурси навіть під час воєнних дій.

Каталогізація та цифрова архівація може виявити викрадені або незаконно переміщені історико-культурні цінності, тим самим допомагаючи зупинити їх незаконну торгівлю та вивезення. У часи військових конфліктів, коли є висока ймовірність втрати культурної спадщини, каталогізація допомагає залучити міжнародну спільноту до спільних гуманітарних зусиль зі збереження та реставрації цих цінностей. А після завершення воєнних дій, каталогізація стане основою для процесу відновлення історико-культурної спадщини та забезпечення реставрації пошкоджених об'єктів. В свою чергу діджитальна архівація сприяє культурній апропріації і гарантує доступ до інформації глобальній аудиторії завдяки силі Інтернету. Все вищевикладене і зумовлює актуальність наукової розвідки.

Формулювання цілей. Стаття досліджує процес каталогізації та діджитальної архівації пам'ятників, а також акцентує увагу на важливості цього процесу для збереження історичної спадщини та сприяння доступу до неї. Також, стаття розглядає уніфікований документ опису пам'яток культури Object ID, який виконує роль міжнародного стандарту. Ідентифікаційна карта об'єкта є важливим інструментом, який дозволяє однозначно визначити об'єкт і зберігати про нього інформацію. Вона містить ключові характеристики об'єкта, які допомагають ідентифікувати його серед інших.

Елементи каталогізації включають різноманітні метадані, які допомагають організувати і структурувати інформацію про об'єкти. Каталогізація складається з декількох етапів, кожен з яких допомагає впорядкувати і стандартизувати інформацію, забезпечуючи швидкий та ефективний пошук об'єктів. Стандарти каталогізації відіграють важливу роль у забезпеченні єдності та структурованості інформації між різними інформаційними системами, вони допомагають спростити і уніфікувати процес каталогізації, забезпечуючи зручний доступ користувачів до інформації.

У цій статті ми розглянемо процес каталогізації об'єктів більш детально, проаналізуємо етапи та елементи каталогізації, а також дослідимо основні стандарти, які забезпечують ефективну роботу з інформацією, запропонуємо власний алгоритм дослідження та структурування інформації про пам'ятники. Також ми проаналізуємо діджитальну архівацію пам'ятників як дієвий засіб збереження історико-культурної спадщини в умовах відновлення національної пам'яті українського народу й позбавленню від радянсько-російських наративів, охарактеризуємо особливості та переваги діджитальної архівації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Історіографія проблеми каталогізації є цікавою та різноманітною, оскільки цей процес мав довгу історію розвитку і став важливою складовою сфери інформаційного управління (Лук'янець, 2014). Вивчення історії каталогізації дозволяє зрозуміти, як змінювалися методи, підходи та принципи в організації інформації протягом років. Важливо зазначити, що ця історіографія може бути залежна від країни, галузі та типу каталогів, що досліджуються.

Перші спроби структурувати та організувати інформацію в каталоги спостерігаються ще в давнину. В стародавньому Єгипті, Месопотамії та Римській імперії існували списки книг, скарбів та інших об'єктів, які можна вважати ранніми формами каталогів. У середньовіччі, зокрема в монастирях та бібліотеках, почали формуватися каталоги для систематизації рукописів та книжкових колекцій. Вони зазвичай були виготовлені вручну та часто мали хаотичний характер. У період Відродження та Просвітництва почали з'являтися більш систематизовані та наукові підходи до каталогізації. У XVII–XVIII ст. бібліотекознавці, такі як Габріель Науде, Бернардіно Санкі та Готфрід Август Шпур, внесли вагомий внесок у розвиток каталогізації (Українська бібліотечна енциклопедія).

У 1872 р. в Чикаго з'явився перший у світі каталог, який був створений Аароном Монтгомері, пізніше власником компанії Aaron Montgomery Ward. Його цікавила ідея розпродажу залишків сезонних товарів, і для цього він використав поштовий спосіб реклами. Аарон розіслав списки цих товарів потенційним покупцям, давши їм інструкції щодо оформлення замовлення (Чмир, 2021).

Взагалі XIX ст. стало ключовим для розвитку каталогізації. Термін «каталогізація» (англ. «cataloging» або «cataloguing») був детально розвинений завдяки праці американського бібліотекознавця Чарльза Каттера (Charles Cutter), який у 1876 р. опублікував роботу «Rules for a Dictionary Catalog» («Правила для словника-каталогу»). Його праця визначила багато принципів та стандартів, які використовуються у каталогізації до сьогодні (Стрішенець, 2010: 15).

У XX ст. розвиток технологій змінив підхід до каталогізації. З'явилися електронні каталоги, що дозволяють швидкий та зручний доступ до інформації. Застосування комп'ютерних технологій та стандартизація даних стали важливими аспектами сучасної каталогізації.

Сьогодні, зростання обсягів інформації, поява мультимедійних даних та специфічні вимоги різних галузей вимагають нових підходів до катало-

гізації. Такі тенденції, як Semantic Web, розробка онлайн-ресурсів та глобальна співпраця між бібліотеками, постійно вдосконалюють і розширюють можливості каталогізації.

Загалом, історіографія проблеми каталогізації відображає багатоаспектність та динаміку розвитку цієї галузі. Сучасна каталогізація стала необхідним інструментом для забезпечення організованого доступу до інформації та культурних ресурсів.

Що до архівації, то архівознавство (архівна наука, наука про архіви) – це порівняно молода наука, конститування якої як наукової галузі знань та навчальної дисципліни на теренах Європи пов'язане з кінцем XIX – початком XX ст. (Матяш, 2009: 7). Термін «архівна наука» (нім. «Archivwissenschaft») запровадив до наукового обігу Йозеф Антон Егг у праці «Теоретичні основи архівознавства» (1804 р.) (Матяш, 2009: 8). Ірина Матяш визначає «архівознавство» як галузь знань, яка вивчає історію архівістики, з'ясовує її тенденції і закономірності, розробляє теоретичні, правові й методичні питання архівної справи, досліджує типовий склад та інформаційний потенціал архівної спадщини. (Матяш, 2008: 2). За словником української мови «архівація (архівування)» – запис інформації в електронному вигляді для довготривалого зберігання (*Словник української мови*). У «Словнику іншомовних слів» термін «*архівація*» визначається як «мінімізація обсягу електронної інформації шляхом створення архіву» (Бибик, 2012).

У сучасній «Стратегії розвитку архівної справи України на період до 2025 р.» наголошено на, інтеграції наукового знання з практикою (Стратегія розвитку архівної справи). Архівна справа в Україні спрямована на забезпечення інформаційних потреб суспільства, рівний доступ до інформації, знань і послуг; збереження та примноження національних інформаційних ресурсів суспільства, реформування системи управління архівною справою, забезпечення максимальною повнотою комплектування архівних фондів.

На думку М. Палієнко архівні зібрання зберігають своєрідний «генетичний код», документальне надбання, за яким можна відтворити суспільно-політичний, економічний, соціокультурний розвиток країни впродовж багатьох століть, визначити домінуючі на різних етапах політичні, ідеологічні, культурні релігійні впливи, простежити етногенез населення, окреслити географічні кордони і міжнародні взаємини, пізнати особливості розвитку різних регіонів, відтворити біографії окремих особистостей та просопографічні, колективні пор-

трети родин і суспільних верств і станів зрештою дослідити в усій повноті й багатогранності історію країни на мікро- і макрорівнях (Палієнко, 2022: 13).

В цьому контексті діджитальна архівація пам'ятників як особливий вид соціальної пам'яті людства передбачає репрезентацію пам'ятників з метою дослідження, збереження, оцифрування, популяризації та забезпечення доступу до них в Інтернеті. Метою діджитальної архівації пам'ятників України є збереження й популяризація історичних та культурних пам'яток для майбутніх поколінь, забезпечення доступу до них науковцям, дослідникам, громадськості, інвесторам. Адже збереження історико-культурної спадщини сприяє відновленню національної пам'яті українського народу й позбавленню від радянсько-російських наративів.

Виклад основного матеріалу. Каталогізація – це процес структурування та організації інформації, а також надання систематичних описів об'єктів, ресурсів, даних або документів з метою полегшення доступу до них (Бібліотечна справа та інформаційні технології). У контексті різних галузей, таких як бібліотечна наука, архівна справа, музейна справа, інформаційна технологія та інші, каталогізація є невід'ємною частиною процесу управління даними та інформацією (Зарванська, 2013: 11).

Зважаючи на визначення терміну у більш загальному значенні, ми можемо зробити висновок, що каталогізація пам'ятників – це процес детального документування, опису та систематизації пам'ятників, що дозволяє зберігати та представляти інформацію про них в структурованій та зрозумілій формі. Каталогізація пам'ятників важлива для збереження їхньої історичної, культурної та архітектурної цінності, а також для забезпечення доступу до цих об'єктів для дослідників, туристів та громадськості.

Каталогізація базується на певних критеріях, які допомагають у створенні організованого і систематизованого опису об'єктів чи ресурсів. Існує уніфікований документ опису пам'яток культури Object ID, який виконує роль міжнародного стандарту з 1997 року (Object ID). На думку Зарванської (Зарванська, 2013: 11), критерії можуть варіюватися залежно від типу каталогізації (описова каталогізація, каталогізація за змістом). Використання стандартизованих критеріїв допомагає забезпечити однорідність та зручність в пошуку та користуванні каталогами. Наприклад, каталогізація пам'ятників вимагає специфічних критеріїв та підходів для детального опису цих історичних та культурних об'єктів, серед яких ми, врахову-

ючи запропоновані Стрішенець Н. В. (Стрішенець, 2010: 16) елементи каталогізації, виділяємо:

- Назва та локація пам'ятника архітектури та його місцезнаходження.
- Класифікація пам'ятника за типом архітектурного об'єкта (наприклад, монумент, храм, палац, фортеця, міст тощо).
- Опис конструктивної структури, архітектурних деталей, стилів та характерних особливостей.
- Дата зведення або роки, коли був побудований пам'ятник.
- Архітектор або замовник пам'ятника.
- Історичний та культурний контекст, включаючи значення та значущі події, пов'язані з об'єктом.
- Стан збереження пам'ятника та/або заходи, необхідні для його збереження.
- Матеріали, використані для зведення пам'ятника, такі як камінь, дерево, метал, цегла тощо.
- Релігійна або культова приналежність, якщо є відповідна інформація.
- Значення пам'ятника архітектури в історії або культурі та його вплив на оточуюче середовище та інші архітектурні та історичні об'єкти.
- Зображення пам'ятника для візуального представлення.
- Доступ до пам'ятника архітектури для туристів та дослідників.
- Інформація про правовий статус пам'ятника, його охорону та захист згідно з законодавством.
- Координати GPS (глобальної позиційної системи) для точного визначення місцезнаходження.

Відповідно до вищезазначених критеріїв процес каталогізації пам'ятників має включати наступні етапи:

- Збір вичерпних даних про архітектурний об'єкт, такі як назва, локація, рік будівництва, архітектор або замовник, тип конструкції, стиль, матеріали, історичний контекст тощо.
- Документування, в якому міститься детальний опис пам'ятника, його характеристики та інші важливі відомості. Ці документи можуть бути у формі письмових описів, фотографій, малюнків, планів, креслень тощо.
- Класифікація та ідентифікація архітектурного об'єкта до певної класифікаційної системи, що допомагає впорядковувати і категоризувати пам'ятники.
- Організація і структурування інформації про пам'ятники, щоб забезпечити легкий доступ до неї.
- Зберігання і управління каталогами та даними про пам'ятники та їхню актуальність.

- Доступ та поширення доступу до інформації про пам'ятники для дослідників, кураторів музеїв, туристів та громадськості через публічні бази даних, веб-сайти, видання тощо.

Існує кілька міжнародних стандартів каталогізації, які регулюють організацію та структурування інформації для забезпечення єдиної системи інформаційного доступу, найважливіші з яких: AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) був розроблений спільно Великою Британією та США, щоб стандартизувати каталогізацію. Останньою версією стандарту є AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd edition). RDA (Resource Description and Access) є наступником AACR2 і представляє сучасний стандарт каталогізації, який розроблений з орієнтацією на цифровий світ і враховує різноманітні типи ресурсів, такі як електронні та мережеві ресурси. ISBD (International Standard Bibliographic Description) надає основні правила для опису різних типів бібліографічних ресурсів, таких як книги, періодичні видання, мультимедіа тощо (Cataloging Content Standards). Наразі оперують двома стандартами ISBD та RDA в сфері каталогізації як новітніми та дієвими практиками в сфері описової каталогізації (Keenan, 2014).

В Україні каталогізація базується на принципах закладених у «Декларації про міжнародні правила каталогізації» (Декларація, 2009), які охоплюють бібліотеки, музеї, архіви і всі інші бібліографічні установи. Також типовою практикою каталогізації пам'ятників в Україні є створення державних або регіональних реєстрів, що відповідають за каталогізацію та документування пам'яток. Збір інформації може включати географічне розташування, період побудови, стиль, архітектурні особливості, історію будівлі та інші важливі дані. Ці реєстри можуть бути фрагментарними та не мати цілісного підходу до охорони культурної спадщини. Наявність окремих реєстрів на рівні регіонів без національної координації може створювати проблеми в управлінні та охороні пам'ятників. Інша проблема – різні принципи опису пам'яток культури у базах різних міністерств та відомств. Калашникова О. Л. неодноразово наголошує на необхідності стандартизації каталогізації артефактів України (Калашникова, 2016, 2018). Бруй О. М. підкреслює відсутність в Україні національно координованого єдиного стандарту каталогізації та розглядає перспективи створення єдиного стандарту каталогізації (Brui, Bankovska, 2018: 85). Попик В. І. спонукає до «консолідації зусиль, спрямованих на формування наукового і освітнього інформаційного простору» (Попик, 2015: 4).

Ми поділяємо думку Калашникової О. Л. (Калашникова, 2018: 132) щодо необхідності уніфікації принципів опису та обліку об'єктів культури згідно існуючих міжнародних стандартів та створення єдиного стандарту каталогізації артефактів України з урахуванням міжнародного досвіду ведення Облікової ідентифікаційної картки предмета. В перспективі це дозволить розробити єдину систему ідентифікації культурних цінностей України для реєстрації та контролю (Там само: 132).

Продемонструємо це на прикладі пам'ятника Тарасу Шевченку у м. Суми:

- Назва та локація пам'ятника архітектури та його місцезнаходження: пам'ятник Тарасу Шевченку, сквер імені Т. Г. Шевченка, вул. Соборна, м. Суми, Україна.

- Класифікація пам'ятника за типом архітектурного об'єкта: пам'ятка монументального мистецтва.

- Опис конструктивної структури, архітектурних деталей, стилів та характерних особливостей: постамент виствою 4 м., фігура у повний зріст приблизно 2,5 м. Стиль – соцреалізм. Пам'ятник Тарасу Шевченку зображає видатного українського поета, художника і громадського діяча в повний зріст, у задумливій позі, зі зверненням вниз похмурым поглядом, стиснутою у кулак правою рукою, з книжкою – у лівій руці, з накинутим на плечі плащем, з непокритою головою. Зважаючи на великий внесок Кобзаря у розвиток української національної свідомості, можна припустити, що увесь вигляд митця свідчить про його сильне занепокоєння долею українського народу і рішучість до відстоювання своїх ідей.

- Дата зведення або роки, коли був побудований пам'ятник: 1957.

- Архітектор або замовник пам'ятника: скульптор Я. Д. Красножон, архітектор М. П. Махонько.

- Історичний та культурний контекст, включаючи значення та значущі події, пов'язані з об'єктом: Пам'ятник був зведений на місці попередньо зруйнованого пам'ятника Тарасу Шевченку скульптора І. П. Кавалерідзе, який був виконаний у стилі кубізму і виготовлений з недовговічного бетону, що і стало причиною для знесення.

- Стан збереження пам'ятника та/або заходи, необхідні для його збереження: пам'ятник зовнішньо не пошкоджений, архітектурні форми не мають сколов, тріщин.

- Матеріали, використані для зведення пам'ятника, такі як камінь, дерево, метал, цегла тощо: постамент – граніт, фігура – бронза.

- Значення пам'ятника архітектури в історії або культурі та його вплив на оточуюче середовище та інші архітектурні та історичні об'єкти: Є символом національної гордості, культурного і літературного надбання українського народу. Він відображає шану і визнання поета, який боровся за права народу та залишив і допер великий вплив на українську ідентичність.

- Зображення пам'ятника для візуального представлення: +.

- Доступ до пам'ятника архітектури для туристів та дослідників: вільний доступ у будь-який час доби.

- Інформація про правовий статус пам'ятника, його охорону та захист згідно з законодавством: внесений до Державного реєстру пам'яток місцевого значення, Наказ МКУ від 05.07.2011 № 511/0/16-11, Охор. № 32-См.

Отже, каталогізація в поєднанні з цифровою архівацією, що передбачає створення архівного електронного документу, дозволяє зберегти інформацію про пам'ятники, які піддаються руйнуванню часом або пошкодженню внаслідок військових дій в Україні.

В умовах електронного інформаційного суспільства перевагами діджитальної архівації є:

- Ресурси діджитального архіву можуть бути легко доступні в мережі з будь-якого місця, у будь-який час і за індивідуальним вибором.

- Швидший доступ до текстової та візуальної інформації.

- Зручне керування та адміністрування ресурсами в цифровому форматі.

- Збереження й захист інтелектуальної власності: діджитальні архівні документи зберігаються в надійних мережевих системах, що дозволяє уникнути їх втрати внаслідок військових дій, природних катастроф тощо (Калакура, 2022).

Висновки. У проведеному дослідженні ми зосередилися на темі каталогізації й діджитальної архівації та їх значущості для організації та зберігання інформації у сучасному інформаційному суспільстві. Результати аналізу показують, що каталогізація та діджитальна архівація є необхідними елементами інформаційних систем, який допомагає користувачам зручно та швидко знаходити необхідні об'єкти.

Один із основних елементів каталогізації – ідентифікаційна карта об'єкта – відіграє ключову роль у процесі опису та ідентифікації об'єктів. Вона забезпечує єдність та уніфікацію даних, дозволяючи зберігати важливі атрибути об'єктів та однозначно визначати їх у контексті інформаційної системи.

Елементи каталогізації, такі як назва об'єкта, автор, дата створення, тематика та інші, грають важливу роль у структуруванні та організації інформації. Вони допомагають забезпечити легкий доступ до об'єктів та уточнити їх характеристики для користувачів. Наші дослідження показують, що правильно організована каталогізація допомагає знизити час пошуку та підвищити точність результатів.

Стандарти каталогізації грають важливу роль у забезпеченні єдності та стандартизації процесу каталогізації. Вони допомагають узгоджувати підходи до опису пам'яток, що робить інформацію більш зрозумілою та зручною для користувачів.

Перспективи дослідження каталогізації включають розвиток та застосування сучасних технологій для створення і управління цифровими каталогами. Діджитальні каталоги стають все більш популярним інструментом у сфері каталогізації, оскільки вони забезпечують більш ефективний та зручний доступ до інформації про історико-культурні пам'ятки та ресурси. Розвиток діджитальних каталогів дозволить збільшити обсяг інформації, яка може бути занесена до каталогу. Це означає, що детальний опис та інші важливі атрибути історико-культурних об'єктів можуть бути більш повними та розширеними. Діджитальні каталоги дозволяють зберігати електронні матеріали, такі

як цифрові зображення, відео, аудіо та документи. Це робить доступ до цих матеріалів більш зручним та простим. Однією з переваг діджитальних каталогів є можливість забезпечити широкий доступ до них через Інтернет. Це дозволяє користувачам з усього світу отримати інформацію про історико-культурні об'єкти та ресурси в будь-який час і з будь-якого місця. Включення геопросторових технологій у діджитальні каталоги дозволяє знаходити та візуалізувати місцезнаходження культурних об'єктів на мапі, що полегшує їх локацію та дослідження. А розвиток штучного інтелекту та машинного навчання може забезпечити автоматизований процес каталогізації, аналізу та опису культурних об'єктів. Це допоможе підвищити ефективність та точність процесу.

Загалом, сьогодні діджитальні каталоги та архіви створюють можливості для більш повних наукових пошуків та освіти. Дослідники, здобувачі освіти та громадськість мають зручний доступ до інформації. Отже, сучасний розвиток діджитальних каталогів й архівів може сприяти системній інтеграції даних про історико-культурні пам'ятки з іншими базами даних та ресурсами. Це допоможе створити комплексний та повний образ історико-культурної спадщини, відновити втрачені національні наративи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brui O., Bankovska I. Prospects for Shared Cataloguing and Joint Representation of Library Resources in Ukraine. International Conference "MISISQ: Involvement. Creativity. Sustainability" : Conference Proceedings, 27-28 septembrie, 2018, Chişinău, Republica Moldova. Bălţi. Pp. 84–92. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24959>
2. Cataloging Content Standards. URL: <https://minitex.umn.edu/services/digital-initiatives-metadata/cataloging-metadata-standards/cataloging-content-standards>
3. Keenan T. M. Resource description and access: cataloging standards affect reference service. Reference Services Review. 42. P. 446–466.
4. Бібліотечна справа та інформаційні технології - Cataloging (blog). URL: <https://www.librarianshipstudies.com/2015/05/cataloging.html>
5. Бибик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : «Фоліо», 2012. 623 с.
6. Українська бібліотечна енциклопедія (Бібліографічний опис). URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81>
7. Декларація про міжнародні правила каталогізації. URL: https://unimarc.org.ua/wiki/ICP_2009-ukr
8. Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/>
9. Зарванська І. Концептуальна модель каталогізації як засіб забезпечення доступу до бібліографічних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. (5). 2013. С. 10–15.
10. Калакура Я. Українська архівна наука у викликах війни та цифровізації інформаційних ресурсів архівів. *Архіви України*. Випуск 4 № 333 (2022): жовтень-грудень. С. 19–45.
11. Калашникова О. Л. Стандартизація каталогізації артефактів як засіб збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. *Правова позиція*. № 1. 2016. С. 14–23.
12. Калашникова О. Л. Правові наслідки недосконалості опису та обліку музейних колекцій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. 2018. С. 224–227.
13. Лук'янець Н.М. Сучасні інформаційні технології як складова музейного менеджменту. Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» : тези доповіді, 21–23 жовтня 2014 р., Київ.
14. Марченко П. Архівний електронний документ: XML інкапсуляція. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2006. № 14. С. 61–63.

15. Матяш І. Архівознавство як наука: витоки та вектори формування змісту. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2009. Т. 17. С. 7–10.
16. Матяш І. Архівознавство. Спеціальні історичні дисципліни: довідник/ І. Н. Войцехівська(керівн. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та ін. Київ: Либідь. 2008. С. 37–46.
17. Object ID – Облікова ідентифікаційна картка предмета. URL: https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/ObjectID_ukrainian.pdf
18. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*. 2022. No 1. С. 12–38.
19. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник*. (3). 2015. С. 3–11.
20. Словник української мови URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
21. Стратегія розвитку архівної справи в Україні на період до 2025 року. *Державна архівна служба України*. URL: <http://www.dahmo.gov.ua/pdf/strategia>
22. Стрішенець Н. Поняття каталогізації у компаративному контексті. *Бібліотечний вісник*. 2010. (4). С. 15–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_4_2
23. Чмир І. О. Електронна комерція: конспект лекцій. Одеса, Одеський державний екологічний університет. 2021. 148 с.

REFERENCES

1. Brui O., Bankovska I. (2018). Prospects for Shared Cataloguing and Joint Representation of Library Resources in Ukraine. International Conference "MISISQ: Involvement. Creativity. Sustainability" : Conference Proceedings, 27-28 September, Chişinău, Republica Moldova. Bălţi. 84–92. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24959>
2. Cataloging Content Standards. URL: <https://minitex.umn.edu/services/digital-initiatives-metadata/cataloging-metadata-standards/cataloging-content-standards> [
3. Keenan T. M. (2014). Resource description and access: cataloging standards affect reference service. *Reference Services Review*. 42. 446–466.
4. Bibliotechna sprava ta informatsiini tekhnologii [Library affairs and information technologies] - Cataloging (blog). URL: <https://www.librarianshipstudies.com/2015/05/cataloging.html> [in Ukrainian]
5. Bybyk S. P., Siuta H. M. (2012). Slovnuk inshomovnykh sliv: tlumachennia, slovotvorennia ta slovovzhyvannia. [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage]. Kharkiv : «Folio», 623. [in Ukrainian]
6. Ukrainska bibliotechna entsyklopediia (Bibliohrafichnyi opys). [Ukrainian library encyclopedia (Bibliographic description)] URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81> [in Ukrainian]
7. Deklaratsiia pro mizhnarodni pravyla katalohizatsii. [Declaration on international cataloging rules] URL: https://unimarc.org.ua/wiki/ICP_2009-ukr [in Ukrainian]
8. Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrainy. [State Archive Service of Ukraine] URL: <https://archives.gov.ua/ua/> [in Ukrainian]
9. Zavravska I. (2013). Kontseptualna model katalohizatsii yak zasib zabezpechennia dostupu do bibliohrafichnykh resursiv. *Bibliotechnyi visnyk*. [Conceptual model of cataloging as a means of providing access to bibliographic resources] *Library bulletin*, 5. 10–15. [in Ukrainian]
10. Kalakura Ya. (2022). Ukrainska arkhivna nauka u vyklykakh viiny ta tsyfrovizatsii informatsiinykh resursiv arkhiviv [Ukrainian archival science in the challenges of war and digitization of information resources of archives]. *Arkhivy Ukrainy*. - Archives of Ukraine. Issue 4, #333. 19–45 [in Ukrainian]
11. Kalashnykova O. L. (2016). Standartyzatsiia katalohizatsii artefaktiv yak zasib zberezhenia kulturnoi spadshchyny v umovakh zbroinoho konfliktu. [Standardization of cataloging of artifacts as a means of preserving cultural heritage in conditions of armed conflict]. *Legal position #1*. 14–23. [in Ukrainian]
12. Kalashnykova O. L. (2018). Pravovi naslidky nedoskonalosti opysu ta obliku muzeinykh kolektsii [Legal consequences of imperfect description and accounting of museum collections] *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. - Actual problems of domestic jurisprudence, № 2. 224–227. [in Ukrainian]
13. Lukianets N.M. (2014). Suchasni informatsiini tekhnologii yak skladova muzeinoho menedzhmentu. [Modern information technologies as a component of museum management] *Mizhnarodna naukova konferentsiia «Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnogo informatsiinoho prostoru» : tezy dopovidi*. - International scientific conference "The place and role of libraries in the formation of the national information space": theses of the report, Kyiv. [in Ukrainian]
14. Marchenko P. (2006). Arkhivnyi elektronnyi dokument: XML inkapsuliatsiia [Archive electronic document: XML encapsulation] *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*. - Archival and document studies studios, 14. 61–63. [in Ukrainian]
15. Matiash I. (2009). Arkhivознавство як наука: витоки та вектори формування змісту. [Archival studies as a science: origins and vectors of content formation] *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*. - Archival and document studies studios, 17. 7–10. [in Ukrainian]
16. Matiash I. (2008). Arkhivознавство. Spetsialni istorychni dystsypliny: dovidnyk [Archival studies. Special historical disciplines: reference book] I. N. Voitsekhivska (kerivn. avt. kol.), V. V. Tomazov, M. F. Dmytriienko ta in. Kyiv: Lybid. 37–46. [in Ukrainian]

17. Object ID – Oblikova identyfikatsiina kartka predmeta. [Object ID – account identification card of the object] URL: https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/ObjectID_ukrainian.pdf [in Ukrainian]
18. Paliienko M. (2022). Ukrainski arkhivy, viina ta zberezhennia natsionalnoi identychnosti. [Ukrainian archives, war and preservation of national identity] *Arkhivy Ukrainy. - Archives of Ukraine*, 1. 12–38 [in Ukrainian]
19. Popyk V. (2015). Formuvannia natsionalnoho naukovo-informatsiinoho prostoru: intehratsiia y kooperatsiia zusyl bibliotek, naukovykh ustanov ta informatsiinykh tsentriv Ukrainy. [Formation of the national scientific and information space: integration and cooperation of efforts of libraries, scientific institutions and information centers of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk. - Library Bulletin*, 3. 3–11. [in Ukrainian]
20. Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language] URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian]
21. Stratehiia rozvytku arkhivnoi spravy v Ukraini na period do 2025 roku. [Strategy for the development of archival affairs in Ukraine for the period until 2025] *Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrainy. - State Archive Service of Ukraine*. URL: <http://www.dahmo.gov.ua/pdf/strategia> [in Ukrainian]
22. Strishenets N. (2010). Poniattia katalohizatsiia u komparatyvnomu konteksti. [The concept of cataloging in a comparative context] *Bibliotechnyi visnyk. - Library Bulletin*, 4. 15–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_4_2 [in Ukrainian]
23. Chmyr I. O. (2021). Elektronna komertsii: konspekt leksii. [Electronic commerce: lecture notes] *Odeskyi derzhavnyi ekolohichnyi universytet. - Odessa State Environmental University*, 148. [in Ukrainian]

УДК 9(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-3>**Єлизавета КОРЖУК,***orcid.org/0000-0002-5530-8374**студентка II курсу магістратури факультету права**Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne**(Париж, Франція) yelizavetakorzjuk@gmail.com***Лілія ЩЕРБІН,***orcid.org/0000-0002-4456-6597**кандидат історичних наук,**доцент кафедри всесвітньої історії**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**(Івано-Франківськ, Україна) lilia.scherbin@pnu.edu.ua*

ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ

Під час Першої світової війни в Східній Галичині відбулося кілька масштабних військових операцій, чимало полеглих було поховано на території сучасної Івано-Франківської області. Фактором виникнення поховань в регіоні були військові операції 1914–1917 рр., діяльність військових шпиталів. Виокремлено два періоди упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. щодо становища військових поховань: 1) радянський, під час якого було знищено значну частину поховань та 2) період з кінця 1980-х рр. – до сьогодні – поступове відновлення і впорядкування збережених поховань, розробка відповідних проєктів, зокрема у співпраці з сучасними іноземними організаціями. Військові поховання Великої війни – це цвинтарі або братські могили. Військові поховання Першої світової війни на території Івано-Франківщини пропонуємо класифікувати таким чином: за національною ознакою – українські, австрійські, німецькі, польські, російські, турецькі, хорватські, за належністю до воюючих сторін – австро-угорські, німецькі, російські. Відповідно до ступеню збереженості і доступності розташування виділяємо такі поховання: поховання, розташовані в населених пунктах (містах і селах) або поруч з ними; військові ділянки, розташовані на території цивільних кладовищ або поруч з ними; військові поховання Першої світової війни, розташовані в лісах, або важкодоступній місцевості. Проблематичним залишається встановлення точної кількості військових поховань Великої війни на території Івано-Франківської області. Наявні військові поховання Першої світової війни на Івано-Франківщині є у різному стані збереження, потребують відновлення, впорядкування та обліку. Упродовж 2018–2023 рр. активно до відновлення та збереження місць пам'яті Великої війни в Івано-Франківській області долучаються громадські активісти, волонтери, краєзнавці, представники місцевих органів влади.

Ключові слова: *Перша світова війна, військові поховання, цвинтар, Івано-Франківська область.*

Yelizaveta KORZHUK,*orcid.org/0000-0002-5530-8374**Student of the 2nd year of the Master's degree at the Faculty of Law**Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne**(Paris, France) yelizavetakorzjuk@gmail.com***Lilija SHCHERBIN,***orcid.org/0000-0002-4456-6597**Candidate of Historical Sciences,**Associate Professor at the Department of World History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) lilia.scherbin@pnu.edu.ua*

MILITARY BURIALS OF THE FIRST WORLD WAR IN IVANO-FRANKIVSK

During the First World War, several large-scale military operations took place in Eastern Galicia, and many of the fallen were buried in the territory of the modern Ivano-Frankivsk region. Two major factors – the military operations of 1914–1917 and the activities of military hospitals – caused the emergence of burials in the region. Two periods are distinguished during the second half of the 20th century – the beginning of the 21st century regarding the state of military burials: 1) the Soviet period, during which a significant part of the burials was destroyed, and 2) the period from the

end of the 1980s to the present day – the gradual restoration and arrangement of preserved burials, the development of relevant projects, in particular in cooperation with modern foreign organizations. Military burials of the Great War are either cemeteries or mass graves. Military burials of the First World War on the territory of the Ivano-Frankivsk region are suggested to classify as follows: by nationality – Ukrainian, Austrian, German, Polish, Russian, Turkish, Croatian, by belonging to the warring parties – Austro-Hungarian, German, Russian. According to the degree of preservation and accessibility of the location, we distinguish the following groups: burials located in settlements (cities and villages) or nearby; military sections located on the territory of civilian cemeteries or next to them; military burials of the First World War, located in forests or difficult to access areas. Establishing the exact number of military graves of the Great War in the Ivano-Frankivsk region remains problematic. The existing military burials of the First World War in the Ivano-Frankivsk region are in various states of preservation and require restoration, arrangement, and accounting. During 2018–2023, public activists, volunteers, local historians, and representatives of local authorities are actively involved in restoring and preserving the Great War's memorials in the Ivano-Frankivsk region.

Key words: World War I, military burials, cemetery, Ivano-Frankivsk region.

Постановка проблеми. Перша світова війна зумовила не тільки масштабні зміни політичної карти світу, спричинила нові процеси та явища у суспільстві, але трансформувала уявлення про життя і смерть. У ХХ ст. у європейських країнах та США сформувалася традиція пам'ятати та віддавати належну шану жертвам Першої світової війни.

Аналіз досліджень. Серед сучасних українських історичних досліджень, присвячених Першій світовій війні, некрополістика та місця пам'яті Великої війни малодосліджені. Проблема військових поховань розглядається у загальних працях про Україну у Великій війні (Реєнт, Середюк, 2004), про історичну пам'ять та меморіалізацію (Денисенко, Денисенко, 2015; Шевченко, 2015), про культурно-мистецький вимір військових поховань (Якимова, 2016), про історичні умови формування цих комплексів (Харчук, 2011). Дослідник Ю. Фатула у своїй трилогії про військових, мобілізованих з території Закарпаття у Першій світовій війні, на основі архівних матеріалів сформував мартиролог загиблих, вперше встановив місця поховання, серед яких є кладовища в Івано-Франківській області (Фатула, 2018; Фатула, 2019, 2021). Праці місцевих істориків відображають відомості про поховання у населених пунктах Прикарпаття, їх упорядкування та стан (Адамович, 2012; Головатий, 2008; Кваснюк, Чорненький, Гаврилишин, 2022; Сміжак, 2011; Чемеринський, 2012; Сіреджук, 2016; Фіцак, 2021).

Мета статті – дослідити військові поховання Першої світової війни на Івано-Франківщині.

Виклад основного матеріалу. З початком розгортання воєнних дій на фронтах Великої війни з'явилась велика кількість загиблих (Реєнт, Середюк, 2004:3). Спочатку поховання здійснювалися стихійно. Первинним збором тіл полеглих здебільшого займалися або їх товариші по зброї, або тилові служби. Через відсутність відповідних інструкцій поховання здійснювали на власний розсуд, нерідко влаштовуючи імпровізовані кладовища. До допомоги військовослужбовцям

долучалося місцеве населення: стягували тіла загиблих у найближчі ями чи окопи та присипали їх землею – так виникали масові санітарні поховання. Тому для поховань цього періоду характерна також велика кількість неідентифікованих (Козак). Унаслідок такого неорганізованого процесу значна частина військових поховань розташовувалася на приватних угіддях, обабіч дороги, у канавах, розсіювалася по горах, лісах та полях. Інші – були розташовані на громадських чи церковних цвинтарях, утворюючи там окремі військові ділянки.

Під час війни виникали меморіальні комплекси. Вояки II бригади легіонів польських, які брали участь у витісненні російських військ наприкінці жовтня 1914 р. на лінії Солотвино-Богородчани-Фітьків, поховані на території Богородчанщини. Братська могила на території старого цвинтаря у смт. Богородчани була сформована 27–28 жовтня 1914 р., над нею – постамент з металічним хрестом (Вісник, 2000:70). У братській могилі смт. Солотвин у жовтні-листопаді 1914 р. поховано 10–15 осіб. На хресті – коротка історична інформація, напис польською. У 1927 р. на могилі встановили пам'ятник, зруйнований в часи німецької окупації (Місця пам'яті).

Військове поховання у Болехові є частиною Волоського цвинтаря, де у 1916 р. за проектом скульптора Бенедикта Христіяна Шляйса споруджено стелу з горельєфним зображенням двох жіночих постатей, що у піднятих руках тримають по вінку (Вісник, 2000:41). 1916 р. на теренах Коломийщини був встановлений пам'ятник польським воїнам, що загинули в боях за Коломию. У верхній частині – барельєф вершників, завершено пам'ятник орлом зі складеними крилами, в пазурах якого – меч (Вісник, 2000:48).

Фактором виникнення поховань були не тільки безпосередньо військові дії, але й діяльність військових шпиталів, зокрема у м. Галич і с. Ценжів. У м. Галич поховання здійснювалися військовими

польовим та мобільним шпиталями (Feldspital Nr. 10/1 та mobilen ResSpit. Nr. 2) у липні-вересні 1915 р., на могилах встановлювали таблички з індивідуальними номерами (Чемеринський, 2012:6). У роки Великої війни біля станції Ценжів біля штабу австрійської дивізії працював військовий шпиталь. Солдатів ховали поруч на цвинтарі, який облаштували недалеко від залізничної колії (Драбчук, 2005:39). У с. Ямниця на старому кладовищі поховані німецькі військові (Сміжак, 2011:121).

Завершення Великої війни, розпад імперій, масштабні зміни політичної карти світу, повоєнна розруха – усе це стало поштовхом для нового етапу у становищі військових поховань. Міжнародні договори, що ознаменували завершення Першої світової війни, визначали й особливості збереження військових кладовищ. Країни, що підписали 27 січня (9 лютого) 1918 р. Брест-Литовський мирний договір, відповідно до статті 20 додаткової угоди взяли на себе зобов'язання на своїй території шанувати й утримувати у належному стані могили як військових, так і військово-полонених, депортованих чи інтернованих цивільних громадян інших сторін (The Conclusion). Версальська система післявоєнного облаштування Європи, а саме статті 171172 II частини Сен-Жерменського мирного договору (10 вересня 1919 р.) не лише закріпили ці положення, але й урегулювали питання обміну інформацією при ідентифікації загиблих, наскільки це було можливо відповідно до положень їхнього законодавства та вимог громадського здоров'я, сприяти реалізації запитів про передання тіл їхніх солдатів і моряків до їхньої власної країни (Treaty of).

Більшовицька влада анулювала Брестський мир та проігнорувала міжнародні угоди й домовленості. Саме тому широка кампанія з ушанування жертв війни (облаштування цвинтарів, спорудження пам'ятників і меморіалів), започаткована у 20–30-х рр. XX ст. у країнах Західної Європи, оминула СРСР (Шевченко, 2015:235–240).

Польща взяла на себе зобов'язання з благоустрою військових поховань відповідно до статей 225–226 Версальського договору (28 червня 1919) та статті IX Ризького миру від 18 березня 1921 р. Розпорядженням польського уряду від 27 серпня 1922 р. питання опіки над військовими похованнями було доручено Міністерству громадських робіт Польщі. На території Східної Галичини створено окружні Дирекції громадських робіт з секторами військових поховань. Частиною такої структури у Станиславівському воєводстві був Реферат військового гробівництва, що у

1919–1939 рр. шукав і перепоховував полеглих солдатів. У 1924 р. у Станиславові упорядковано 160 могил, у 1925 р. ексгумовано 8 військових поховань (260 могил) (Гаврилюк, 2010:59).

Благоустроєм військових кладовищ та меморіалів займалися громадські організації. Польське товариство опіки над могилами героїв, створене у 1925 р. на базі Польського товариства Жалобного Хреста. Центральний осередок товариства знаходився у Варшаві. Діяльність Львівського відділення поширювалася на територію Тернопільського і Станиславівського воєводств (Sprawozdanie). Упродовж 1925–1926 рр. відділення разом з іншими польськими товариствами впорядкувало деякі поховання. Спільно із львівською філією Народної організації жінок було здійснено перепоховання останків польських воїнів у с. Дитятин Рогатинського повіту. 12 січня 1927 р. окреме Воєводське відділення товариства засновано у Станиславові (Гаврилюк, 2010:59).

16 грудня 1919 р. було створено громадську організацію “Народний союз Німеччини з догляду за військовими похованнями”, завданнями якої були опіка над кладовищами німецьких солдатів за межами Німеччини, збір даних про німецькі військові поховання закордоном, її офіційним гаслом стали слова – “Примирення над могилами – робота в ім'я миру” (Шевченко, 2015:237). Польське законодавство в області військових поховань було доповнено розпорядженням уряду від 28 березня 1933 р. “Про військові поховання та кладовища” (Ustawa). У 1933 р. Міністерство внутрішніх справ Польщі ухвалило рішення про проведення “комасації військових кладовищ” – утворення збірних військових цвинтарів за рахунок перепоховання на їх територію останків із дрібних кладовищ чи цвинтарних полів. Закономірним результатом комасації стало зменшення кількості військових поховань у Східній Галичині.

Українські культосвітні, молодіжні, господарські, спортивні громадські об'єднання краю ініціювали різноманітні заходи задля належного збереження та вшанування поховань полеглих українських героїв. Створений 6–7 червня 1921 р. у Львові “Крайовий комітет охорони воєнних могил” на чолі з І. Крип'якевичем та Б. Гнатевичем організував перше свято воєнних могил у Львові, що започаткувало традицію “зеленосвяточних” походів на українські стрілецькі могили (Храбатин). Маніфестаційні походи на Зелені свята масово відбувалися у Львові, Тернополі, Станиславові, Бережанах, Підгайцях, Раві-Руській, Стрию, Рогатині, Чорткові, Самборі та інших містах Галичини (Соляр, 2015:211–218).

Вагомий внесок у збереження пам'яток воєнної історії у Східній Галичині належав товариству "Просвіта". Місцевий відділ "Просвіти" с. Нараїв Долинського повіту у 1936 р. організував Величне свято Січового стрільця (Гаврилюк, 2010:61).

З ініціативи "Просвіти" у 1923 р. у Львові утворено український Комітет охорони воєнних могил, який 7 червня 1927 р. було реорганізовано у Товариство охорони воєнних могил на чолі з П. Кривуцьким, Л. Лепким, Я. Гузаром. До його завдань належали: облік та опіка над воєнними похованнями, пам'ятниками воїнам УСС, перенесення на кладовища розсіяних в полях, городах та лісах останків полеглих вояків, встановлення меморіалів, пам'ятних таблиць тощо (Соляр, 2015:213). Станіславівська філія товариства, очолювана громадським діячем, священиком УГКЦ о. Юстином Гірняком, налічувала 99 опікунів стрілецьких могил та співпрацювала з пластунами, які допомагали в облаштуванні поховань та прикрашали їх квітами (Соляр, 2015).

Масштабність жертв Другої світової війни, культ "Великої вітчизняної війни", радянська риторика про "імперіалістичну", "несправедливу", "царську" війну 1914–1918 рр. не тільки затьмарила в історичній пам'яті, але й призвела до зникнення та планомірного знищення частини військових поховань на Станіславівщині.

Наприкінці 1980-х рр. розпочинається відновлення військових поховань, повернення їх не тільки у ландшафтний, але й публічний простір переважно з ініціативи місцевих жителів, краєзнавців, приватних осіб, іноді за сприяння місцевих адміністрацій чи іноземних організацій. На кладовищі у м. Коломия знаходиться символічна могила українських січових стрільців – уродженців краю, висипана містянами у 1920-х рр. Наприкінці ХХ ст. такі символічні могили для вшанування пам'яті полеглих у Першій світовій війні січових стрільців з'явилися майже у кожному селі Івано-Франківщини, хоча не завжди раніше там справді були поховання (Бойчук, 2006:7). До прикладу, на теренах Коломийщини такі меморіали були встановлені також у с. Корнич (1989 р.) та с. Великий Ключів (1990 р.) (Вісник, 2000:49).

На території Івано-Франківської області є місця, де справді поховані вояки Легіону УСС, зокрема м. Івано-Франківськ, м. Болехів, с. Старі Богородчани, с. Сілець (Звід, 2008). Після запеклих боїв за г. Маківка у квітні-травні 1915 р. австро-угорське військо з Легіоном УСС у його складі продовжило наступ у напрямі Галича. Січові стрільці вели позиційні бої неподалік лінії зіткнення у лісах с. Вікторів та с. Сілець. У вересні 1915 р. поблизу

цих сіл було насипано високу могилу, над нею – масивний дубовий хрест з написом: "Тут спочивають Українські Січові Стрільці – вістун Данилюк і інші, упавші в бою за українську волю 17.VI.1915" (Цюцьмань, 1993:5). Ця братська могила тричі піддавалася руйнації: польською і двічі радянською владами. Радянський період залишив в історії поховання свій негативний слід, за яким настали довгі роки її забуття. Сучасного вигляду могила набула у 1989 р. з ініціативи місцевих жителів. У 2015 р. поблизу могили встановили меморіальну таблицю, знак борцям за волю та вінок слави над тризубом (Цюцьман, Драбчук, 2002:64).

У роки Великої війни у гірських урочищах на землях Галицької Гуцульщини відбулося чимало військових битв. Військові цвинтарі збереглися під Великою Козмескою, під Куколем, на Чуфровій, на Панській, під Хітанкою, під Шурдином, на Шешорській, на Луковицях, біля Буркутця, в Чимірному. Найбільшим було кладовище австрійських вояків у верхів'ї Чорного Черемошу в с. Буркут на Верховинщині, яке за радянської доби знищили задля розвитку інфраструктури робітничого селища лісорубів. До прикладу, усього на території колишнього Косівського повіту у 1916 р. налічувалося 62 братські могили різних підрозділів австрійського війська (Сіреджук, 2016:165).

Похованнями солдатів інших національностей в Україні, зокрема й на Івано-Франківщині, опікуються відповідні іноземні організації. З 2000-х рр. представництво в Україні заснувала Австрійська громадська організація "Чорний хрест", її зусиллями на Івано-Франківщині було відновлено й упорядковано кілька кладовищ Першої світової війни, зокрема у м. Рогатин, с. Татарів і с. Ценжів. У квітні 2015 р. керівник організації Отто Яус, генеральний секретар А. Бартоу, юрисконсульт Г. Казер та помічник консула Австрії в Україні Г. Велідова у рамках міжнародної програми відвідали Снятинщину (Австрійський).

За час існування цвинтаря у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) на ньому було поховано багато жителів міста польської національності, зокрема вояків, полеглих у Першій світовій війні. У частині Меморіального скверу від входу з вул. А. Мельника знаходиться пам'ятний знак полякам. У 1991 р. на місці могил чотирьох легіонерів, що полягли 1918 р. у боях під Львовом, польське підприємство "Енергополь" на кошти Ради охорони пам'яті боротьби і мучеництва спорудили монумент для вшанування пам'яті всіх земляків, похованих на цьому цвинтарі: "Тим, хто тут спочиває, а також жертвам I і II світових воєн. Земляки" (Вісник, 2000:14).

Кількість полеглих у Галичині хорватів сягає 40 тис. осіб. Єдиним збереженим місцем пам'яті хорватських солдатів в Україні є с. Глибівка. У 1916–1917 рр. на кладовищі біля церкви Перенесення мощей Св. Миколая, були поховані вояки 25-го Загребського та 26-го Карловацького піхотних полків 42-ої піхотної дивізії XIII-го Загребського корпусу (Rašović). У 2013 та 2015 рр. для налагодження контактів з представниками влади щодо впорядкування цього військового поховання до Прикарпаття здійснила візити хорватська делегація (На Прикарпатті). Восени 2016 р. у с. Глибівка відбулося урочисте відкриття реконструйованого меморіального комплексу за сприяння Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Хорватія Томіслава Відошевіча (Посол).

Виконуючи союзницькі зобов'язання, влітку 1916 р. на Східний фронт у Галичині прибули турецькі військові підрозділи. З приводу сторіччя подій у 2016 р. у м. Рогатин та с. Лопушня посол Туреччини в Україні Йонет Джан Тезель урочисто відкрив меморіал турецьким воїнам (Турки).

Могилами німецьких вояків в Україні опікується Народна спілка Німеччини з догляду за військовими похованнями, здійснюючи пошук і перепоховання останків у Львівській області. На нашу думку, доцільно було б залучити їх до робіт і в Івано-Франківській області.

Проте на Івано-Франківщині не проводилося жодних систематичних робіт щодо впорядкування військових поховань. В Івано-Франківській області можна назвати декілька прикладів ініціативи місцевих активістів, краєзнавців, чийми зусиллями відновлені і облаштовані військові поховання: с. Ямниця, с. Глибівка, м. Галич, м. Калущ. На військове кладовище у м. Галич у 2011 р. старшим науковим співробітником Національного заповідника “Галич” А. Чемеринським було здійснено наукову експедицію, а її результати передано Посольству Республіки Австрія у Києві, Почесному Консульству Республіки Австрія у Львові, Австрійському Чорному Хресту у Відні. Так краєзнавець спробував привернути увагу до потреби збереження наявних могил, конструкцій хрестів, що руйнуються під впливом часу і погодних умов (Чемеринський). Аналогічно у с. Ямниця з ініціативи краєзнавця А. Сміжака було відновлено німецький цвинтар, встановлено імена загиблих (Сміжак, 2011). У липні 2023 р. у с. Старий Мартинів відкрито пам'ятник 707 чеським воїнам, що загинули під час Великої війни (15 липня).

У рамках обласної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій (2012–2013 рр.) в Івано-Франківській

області було створене комунальне підприємство обласної ради з питань пошуку та перепоховання жертв воєн, депортацій та репресій тоталітарних режимів “Пам'ять”. Серед його завдань щодо жертв Першої світової війни: пошук, дослідження, ексгумація і перепоховання осіб, облік, впорядкування і збереження розташованих на території області поховань і меморіальних кладовищ, вивчення з історико-просвітницькою метою ходу бойових операцій на території Івано-Франківщини (Постанова).

У 2018 р. громадська організація “Поступовий гурт франківців” спільно з польськими, угорськими та словацькими партнерами започаткувала проєкт “Велика війна: поховання та історична пам'ять” за підтримки Івано-Франківської обласної ради та Міжнародного Вишеградського фонду (Савчук). У співпраці з іноземними партнерами і комунальним підприємством обласної ради “Пам'ять” створено інтернет-сайт, що містить мартиролог полеглих та інтерактивну мапу військових меморіалів, солдатських поховань (Місця пам'яті). У рамках проєкту облаштовано цвинтар у м. Галич та с. Сенечів, встановлено хрест на цвинтарі у м. Долині (Родим'юк).

З ініціативи ГО “Поступовий гурт франківців” у співпраці КП Память у рамках різних проєктів волонтерами впорядковані кілька військових цвинтарів в Івано-Франківській області: 2019 р. – у с. Блюдники, 2020 р. – у с. Незвисько, у с. Нижнів. У 2021 р. у с. Богрівка у рамках реалізації проєкту «Австрійські доти в Богрівці – свідки Великої війни (1914–1918 рр.)» проведено волонтерську акцію з впорядкування ДОТу “Паламент”, благоустрою території та відновлення частини оборонної лінії часів Першої світової війни. На військових кладовищах провели значний обсяг робіт: очищення від чагарників; підняття похилених і завалених надгробних хрестів; здійснено їхнє пофарбування вапняним розчином. На території цвинтарів встановлені анотаційні дошки. У 2022 р. розпочато відновлення військового цвинтаря у с. Павлівка.

У 2014–2019 рр., з ініціативи доцентки кафедри всесвітньої історії Л. Щербін та за підтримки колективу студентів та викладачів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника” відбувалася благодійна акція “Мак пам'яті”, під гаслом: “Придбай мак – вшануй воїнів Першої світової війни – допоможи сучасним Героям України!”. Виручені під час заходів кошти використовувалися для впорядкування військових поховань на території Івано-Франківщини.

Висновки. Отже, військові поховання Першої світової війни на Івано-Франківщині є у різному стані збереження, потребують відновлення, впорядкування та обліку. Міжнародні угоди, що ознаменували завершення Великої війни, (Брест-Литовський, Версальський, Сан-Жерменський, Ризький), а також законодавство Другої Речі Посполитої, у складі якої перебували землі Східної Галичини, визначили особливості впорядкування кладовищ. Проведена комасація польською владою зменшила кількість поховань. Упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. слід виокремити два періоди щодо становища військових поховань: 1) радянський, під час якого було знищено значну частину поховань та 2) період з кінця 1980-х рр. –

до сьогодні – поступове відновлення і впорядкування збережених поховань, розробка відповідних проєктів, зокрема у співпраці з сучасними іноземними організаціями. Оскільки й дотепер пошуківці знаходять не лише поодинокі військові поховання, але і масові санітарні поховання часів Першої світової війни, кількість військових поховань Великої війни на Івано-Франківщині залишається дискусійною. Погоджуємося з загальноприйнятим числом – 45 цвинтарів. Наявні військові поховання Першої світової війни на Івано-Франківщині є у різному стані збереження, потребують відновлення, впорядкування та обліку, пошуку та опрацювання архівних матеріалів про захоронення, ідентифікації загиблих, комеморативних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Австрійський “Чорний хрест” просить Прикарпаття про сприяння. URL: <https://www.unian.ua/common/484113-avstriyskiy-chorniy-hrest-prosit-prikarpatya-pro-spriyannya.html>
2. Адамович С. В. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914–1918 рр.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 73 с.
3. Бойчук Н. Пам’яті січових стрільців. *Вперед*. 2006. 16 червня. С. 7.
4. Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Некрополі. Прикарпаття. Івано-Франківськ, 2000. 178 с.
5. Гаврилюк О. Збереження пам’яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 59.
6. Головатий М. Івано-Франківський некрополь. Івано-Франківськ, 2008. 48 с.
7. Денисенко Г., Денисенко О. Культурна спадщина про Першу світову війну у формуванні історичної пам’яті в сучасній Україні. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2015. Вип. 20. С. 372–381.
8. Драбчук І. Коротка історія Ценжева. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2005. № 24. С. 39–41.
9. Звід пам’яток Івано-Франківської області. Кн. 2. Некрополі м. Івано-Франківська. Івано-Франківськ: “ЛІЛЕЯ-НВ”, 2008. 224 с.
10. Кваснюк Я., Чорненький, П. Гаврилишин. Військові некрополі Станиславова-Івано-Франківська (1809–2020 рр.). Брустури:Дискурс, 2022. 480 с.
11. Козак О. Організація меморіальної справи на території Східної Галичини та Львівського воєводства із 1914 до 1939 року URL: <http://geroika.org.ua/orhanizatsiya-memorialnoji-spravy-na-terytoriji-shidnoji-halychyny-ta-lvivskoho-vojevodstva-iz-1914-do-1939-roku/>
12. Місця пам’яті. URL: <http://mp.if.ua>
13. На Прикарпатті впорядкують могили хорватських військових. URL: https://zik.ua/news/2013/11/21/na_prykarpatii_vporjadkuuyut
14. На Снятинщині австрійська організація “Чорний хрест” відновлює військові поховання часів Першої світової війни. URL: <http://vikna.if.ua/news/category/if/2015/04/21/33260/view>
15. На Франківщині відновлять австро-угорську оборонну споруду часів Першої світової війни. URL: <https://suspilne.media/162070-na-frankivsini-vidnovlat-avstro-ugorsku-oboronnu-sporudu-casiv-persoi-svitovoi-vijni/>
16. Посол Хорватії відвідав могили загиблих під час Першої світової війни (фоторепортаж). URL: <https://pravda.if.ua/posol-khorvatii-vidvidav-mogili-zagib/>
17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Комплексної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій” – редакція від 12.07.2017. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1867-2000-p>
18. 15 липня у с. Старий Мартинів відкрили пам’ятник загиблим воїнам Чеської Республіки, що загинули під час Першої світової війни. URL: <https://burshtyn-rada.if.gov.ua/novyny/15-lypnya-u-s-staryj-martyniv-vidkryly-pam-yatnyk-zagyblum-voynam-cheskoyi-respubliki-shho-zagynuly-pid-chas-pershoyi-svitovoyi-vijny/>
19. Реєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 480 с.
20. Родим’юк П. Волонтери впорядкували військовий цвинтар в Галичі. URL: <http://gk-press.if.ua/volontery-vporjadkuvaly-vijskovyj-tsvyntar-v-galychi>
21. Савчук С. Історична пам’ять: на Прикарпатті упорядкують поховання загиблих під час Першої світової війни. URL: <http://gk-press.if.ua/istorychna-pamyat-na-prykarpatii-uporjadkuuyut-pohovannya-zagyblyh-pid-chas-pershoyi-svitovoyi>
22. Сіреджук П. Галицька Гуцульщина у Великій війні. 1914–1918 рр. Косів, 2016. 536 с.
23. Сміжак А. Ямниця в період Першої світової війни (1914–1918 рр.) Івано-Франківськ, 2011. 160 с.
24. Соляр І. Перша світова війна в національній пам’яті галичан (1923–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 211–218.

25. Турки “захопили” Рогатин. На Прикарпатті відкрили меморіал загиблим у Першій світовій. URL : <http://vikna.if.ua/news/category/if/2016/05/21/54245/view>
26. Фатула Ю. М. “Неси мамці жалість мою...” Закарпатці у Першій світовій війні. Ужгород : ТДВ “Патент”, 2018. 352 с.
27. Фатула Ю. М. Полеглих ми так і не поховали... Бойовий шлях 85-го Мараморосько-Угочанського піхотного полка австро-угорської армії. 1914–1918. Ужгород : ТДВ “Патент”, 2019. 348 с.
28. Фатула Ю. М. “Я ще гадав газдувати, але мушу воювати...”. Бойовий шлях 66-го Унгарського піхотного полку австро-угорської армії. 1914-1918. Ужгород: ТДВ "Патент", 2021. 368 с.
29. Фіцак В. Реєстр поховань вояків Великої війни у Калуші (1914 – 1918). Івано-Франківськ, 2021. 140 с.
30. Харчук Військові поховання на Янівському цвинтарі у Львові. *Воєнна історія*. 2011. № 3. С. 50–55.
31. Храбатин Н. Зелені свята у старому Станиславові. URL: <http://gk-press.if.ua/x4879>
32. Цюцьмань Т. Їх було тільки двоє... *Вперед*. 1993. 27 листопада. С. 5.
33. Цюцьмаць Т., Драбчук І., Цюцьман В. Сілець з найдавніших часів по наші дні. Івано-Франківськ: “Вперед”, 2002.
34. Чемеринський А. Полегли в боях заслуговують пошани" : [про військ. поховання ХХ ст. на терит. м. Галича]. *Галицьке слово*. 2012. 9 листопада. С. 6.
35. Чемеринський А. У Галичі проведено роботи з благоустрою військового кладовища. URL : <http://galych.com.ua/novyny/nashe-misto/item/1363-blahoustrui-viiskovoho-kladovyshcha>
36. Шевченко В. В. Історична пам'ять про події 1914–1918 рр. та проблеми збереження її монументальних місць в Галичині. *Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р.* Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 235–240.
37. Якимова О. Військові поховання та меморіали Першої світової війни як джерело патріотизму та національної ідентичності: культурно-мистецький вираз. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Культурологія. 2016. Вип. 17. С. 129–135.
38. Rašović R. Galičija: Najveća klaonica hrvatskih vojnika u Prvom svjetskom ratu. URL : <https://www.vecernji.hr/premium/galicija-najvesca-klaonica-hrvatskih-vojnika-u-prvom-svjetskom-ratu-925807>
39. Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów (Towarzystwa Polskiego Żałobnego Krzyża) Zarządu Oddziału Wojewódzkiego we Lwowie za rok 1927. *Polona*. URL: <https://polona.pl/item/sprawozdanie-polskiego-towarzystwa-opieki-nad-grobami-bohaterow-towarzystwa-polskiego>
40. The Conclusion of the Peace of Brest Litovsk. peace treaty of Brest Litovsk 1918. The German-Russian agreement, supplementary to the peace treaty concluded between Germany, Austria-Hungary, Bulgaria and Turkey on the one hand and Russia on the other. Lillian Goldman Law Library. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/bl34.asp#art17a
41. Treaty of peace with Austria (St. Germain-en-Laye, 10 September 1919) *Australian Treaty Series*. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>
42. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19330390311>

REFERENCES

1. Avstrijskiy “Chorniy khrest” prosyt Prykarpattia pro spriyannia [The Austrian "Black Cross" is asking Prykarpattia for assistance]. URL: <https://www.unian.ua/common/484113-avstrijskiy-chorniy-hrest-prosit-prikarpattia-pro-spriyannya.html> [in Ukrainian].
2. Adamovych S. V. (2012) Stanyslaviv u chasy lykholit Velykoi viiny (1914–1918 rr.) [Stanislawiv during the horrors of the Great War (1914–1918)]. Івано-Франківськ: Lileia-NV. 73 s. [in Ukrainian].
3. Boichuk N. (2006). Pamiati sichovykh striltiv. [In memory of Sich shooters]. *Vpered*. - Forward. 16 chervnia. S. 7. [in Ukrainian].
4. Visnyk Ivano-Frankivskoi oblasnoi rady ta Ivano-Frankivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. Nekropoli Prykarpattia (2000). [Bulletin of the Ivano-Frankivsk Regional Council and the Ivano-Frankivsk Regional State Administration. Necropolis Carpathian region]. Івано-Франківськ, 178 s. [in Ukrainian].
5. Havryliuk O. (2010). Zberezhennia pamiatok voiennoi istorii na zakhidnoukrainskykh zemliakh u mizhvoiennyi period: politychnyi aspekt, zmist, rezultaty. [Preservation of monuments of military history in the western Ukrainian lands in the interwar period: political aspect, content, results]. *Chornomorskyi litopys - Black Sea Chronicle*. Vyp. 2. S. 59. [in Ukrainian].
6. Holovatyi M. (2008). Ivano-Frankivskiy nekropol. [Ivano-Frankivsk necropolis]. Івано-Франківськ, 48 s. [in Ukrainian].
7. Denysenko H., Denysenko O. (2015). Kulturna spadshchyna pro Pershu svitovu viinu u formuvanni istorychnoi pamiati v suchasni Ukraini. [Cultural heritage of the First World War in the formation of historical memory in modern Ukraine]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka - Ukraine of the 20th century: culture, ideology, politics*. Vyp. 20. S. 372–381. [in Ukrainian].
8. Drabchuk I. (2005). Korotka istoriia Tsenzheva. [A brief history of Tsenzhev]. *Kraieznavets Prykarpattia-Local historian of Prykarpattia*. № 24. S. 39–41. [in Ukrainian].
9. Zvid pamiatok Ivano-Frankivskoi oblasti. Kn. 2. Nekropoli m. Ivano-Frankivska (2008). [Collection of sights of the Ivano-Frankivsk region. Book 2. Necropolis of Ivano-Frankivsk]. Івано-Франківськ: “LILEIA-NV”, 224 s. [in Ukrainian].
10. Kvasniuk Ya., Chornenkyi, P. Havrylyshyn (2022). Viiskovi nekropoli Stanyslavova-Ivano-Frankivska (1809–2020 rr.). [Military necropolis of Stanislavov-Ivano-Frankivsk (1809-2020)]. *Brustury: Dyskurs*, 480 s. [in Ukrainian].

11. Kozak O. Orhanizatsiia memorialnoi spravy na terytorii Skhidnoi Halychyny ta Lvivskoho voievodstva iz 1914 do 1939 roku [Organization of memorial work on the territory of Eastern Galicia and Lviv Voivodeship from 1914 to 1939]. URL: <http://geroika.org.ua/orhanizatsiya-memorialnoji-spravy-na-terytoriji-shidnoji-halychyny-ta-lvivskoho-vojevodstva-iz-1914-do-1939-roku/> [in Ukrainian].
12. Mistsia pamiati [Places of memory] .URL: <http://mp.if.ua/> [in Ukrainian].
13. Na Prykarpatti vporiadkuiut mohyly khorvatskykh viiskovykh. [In Prykarpattia, the graves of Croatian soldiers are being tidied up]. URL: [in Ukrainian].
14. Na Sniatynshchyni avstriiska orhanizatsiia “Chornyi khrest” vidnovliuie viiskovi pokhovannia chasiv Pershoi svitovoi viiny. [In the Sniatyn region, the Austrian Black Cross organization is restoring military burials from the First World War]. URL: <http://vikna.if.ua/news/category/if/2015/04/21/33260/view> [in Ukrainian].
15. Na Frankivshchyni vidnovliat avstro-uhorsku oboronnu sporudu chasiv Pershoi svitovoi viiny. [An Austro-Hungarian defense structure from the First World War will be restored in the Frankiv region]. URL: <https://suspilne.media/162070-na-frankivshchyni-vidnovliat-avstro-uhorsku-oboronnu-sporudu-casiv-pershoi-svitovoi-viiny/> [in Ukrainian].
16. Posol Khorvatii vidvidav mohyly zahybylykh pid chas Pershoi svitovoi viiny (fotoreportazh). [The ambassador of Croatia visited the graves of those killed during the First World War (photo report)]. URL: <https://pravda.if.ua/posol-khorvatii-vidvidav-mogili-zagib/> [in Ukrainian].
17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy poshuku i vporiadkuvannia pokhovan zhertv viiny ta politychnykh represii” – redaktsiia vid 12.07.2017. Zakonodavstvo Ukrainy. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the Comprehensive Program for the Search and Ordering of Burials of Victims of War and Political Repression" – version dated July 12, 2017]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1867-2000-п> [in Ukrainian].
18. 15 lypnia u s. Staryi Martyniv vidkryly pamiatnyk zahybylym voynom Cheskoj Respubliky, sheho zahynuly pid chas Pershoi svitovoi viiny. [July 15 in the village A monument to the fallen soldiers of the Czech Republic who died during the First World War was opened in Staryi Martynov]. URL: <https://burshtyn-rada.if.gov.ua/novyny/15-lypnia-u-s-staryi-martyniv-vidkryly-pamiatnyk-zahybylym-voynom-cheskoyi-respubliky-shho-zahynuly-pid-chas-pershoyi-svitovoi-viiny/>. [in Ukrainian].
19. Reient O., Serdiuk O. (2004). Persha svitova viina i Ukraina. [The first world war and Ukraine]. Kyiv, 480 s. [in Ukrainian].
20. Rodymiuk P. Volontery vporiadkuvaly viiskovy tsvyntar v Halychi. [Volunteers organized the military cemetery in Halych]. URL: <http://gk-press.if.ua/volontery-vporiadkuvaly-vijskovyj-tsvyntar-v-galychi> [in Ukrainian].
21. Savchuk S. Istorychna pamiat: na Prykarpatti uporiadkuiut pokhovannia zahybylykh pid chas Pershoi svitovoi viiny. [Historical memory: burials of those killed during the First World War will be organized in Prykarpattia.]. URL: <http://gk-press.if.ua/istorychna-pamiat-na-trykarpatti-uporiadkuyut-pohovannia-zahybylykh-pid-chas-pershoyi-svitovoi-viiny/> [in Ukrainian].
22. Siredzhuk P. (2016). Halytska Hutsulshchyna u Velykii viini. 1914–1918 rr. [Galician Hutsulshchyna in the Great War. 1914–1918]. Kosiv, 536 s. [in Ukrainian].
23. Smizhak A. (2011). Yamnytsia v period Pershoi svitovoi viiny (1914–1918 rr.). [Yamnytsia during the First World War (1914–1918)]. Ivano-Frankivsk, 160 s. [in Ukrainian].
24. Soliar I. (2015) Persha svitova viina v natsionalnii pamiatii halychan (1923–1939) [The First World War in the national memory of Galicians (1923–1939)]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Vyp. 26. S. 211–218. [in Ukrainian].
25. Turky “zakhopyly” Rohatyn. Na Prykarpatti vidkryly memorial zahybylym u Pershii svitovii. [The Turks "captured" Rohatyn. A memorial to those killed in the First World War was opened in Prykarpattia.]. URL: <http://vikna.if.ua/news/category/if/2016/05/21/54245/view> [in Ukrainian].
26. Fatula Yu. (2018). “Nesy mamtsi zhalist moiu...” Zakarpatti u Pershii svitovii viini. ["Bring my pity to my mother..." Transcarpathians in the First World War]. Uzhhorod : TDV “Patent”, 2018. 352 s. [in Ukrainian].
27. Fatula Yu. (2019). Polehlykh my tak i ne pokhovyali. Boiovyi shliakh 85-ho Maramorosko-Uhochanskoho pikhotnoho polka avstro-uhorskoj armii. 1914–1918. [We never buried the fallen... The battle route of the 85th Maramoros-Ugochan infantry regiment of the Austro-Hungarian army. 1914–1918.]. Uzhhorod : TDV “Patent”, 348 s. [in Ukrainian].
28. Fatula Yu. (2021). Ia shche hadav gazduvaty, ale mushu voiuvaty...". Boiovyi shliakh 66-ho Unhvarosko pikhotnoho polku avstro-uhorskoj armii. 1914–1918. ["I was still thinking of running, but I have to fight...". Battle route of the 66th Hungarian Infantry Regiment of the Austro-Hungarian Army. 1914–1918.]. Uzhhorod: TDV "Patent", 368 s. [in Ukrainian].
29. Fitsak V. (2021). Reiestr pokhovan voiakiv Velykoi viiny u Kalushi (1914–1918). [Register of burials of soldiers of the Great War in Kalush (1914–1918)]. Ivano-Frankivsk, 140 s. [in Ukrainian].
30. Kharchuk X. (2011). Viiskovi pokhovannia na Yanivskomu tsvyntari u Lvovi. [Military burials at Yanivskiy cemetery in Lviv]. Voienna istoriia - Military history. № 3. S. 50–55. [in Ukrainian].
31. Khrabatyn N. Zeleni sviata u staromu Stanislavovi. [Green holidays in old Stanislavov]. URL: <http://gk-press.if.ua/x4879/> [in Ukrainian].
32. Tsiutsmat T. (1993). Yikh bulo tilky dvoie... [There were only two of them...]. Vpered –Forward. 27 lystopada. S. 5. [in Ukrainian].
33. Tsiutsmats T., Drabchuk I., Tsiutsmat V. (2002). Silets z naidavnishykh chasiv po nashi dni. [Silets from ancient times to the present day]. Vpered - Forward, S. 64. [in Ukrainian].
34. Chemerynskyi A. (2012). Polehli v boiakh zasluhovuiut poshany" : [pro viisk. pokhovannia KhKh st. na teryt. m. Halycha]. [Those who died in battles deserve respect": [about military burials of the 20th century on the territory of the city of Halycha]. Halytske slovo Galician word. 9 lystopada. S. 6. [in Ukrainian].

35. Chemerynskyi A. U Halychi provedeno roboty z blahoustroiu viiskovoho kladovyshcha. [Work on the improvement of the military cemetery was carried out in Halychi]. URL: <http://galych.com.ua/novyny/nashe-misto/item/1363-blahoustrui-viiskovoho-kladovyshcha> [in Ukrainian].
36. Shevchenko V. (2015). Istorychna pamiat pro podii 1914–1918 rr. ta problemy zberezhenia yii monumentalnykh mist v Halychyni. [Historical memory of the events of 1914–1918 and the problems of preserving its monumental places in Galicia]. *Narody svitu i Velyka viina 1914–1918 rr.: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 3-4 kvitnia 2015 r.- Peoples of the world and the Great War of 1914–1918: materials of the All-Ukrainian scientific conference on April 3-4, 2015.* Vynnytsia, TOV «Nilan-LTD», S. 235–240. [in Ukrainian].
37. Yakymova O. (2016). Viiskovi pokhovannia ta memorialy Pershoi svitovoi viiny yak dzherelo patriotyzmu ta natsionalnoi identychnosti: kulturno-mystetskyi vyraz. [Military burials and memorials of the First World War as a source of patriotism and national identity: cultural and artistic expression]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia : Kulturolohiia - Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Cultural studies.* Vyp. 17. S. 129–135. [in Ukrainian].
38. Rašovic R. Galicija: Najveća klaonica hrvatskih vojnika u Prvom svjetskom ratu. [Galicia: The largest slaughterhouse of Croatian soldiers in the First World War]URL : <https://www.vecernji.hr/premium/galicija-najveca-klaonica-hrvatskih-vojnika-u-prvom-svjetskom-ratu-925807> [in Croatian].
39. Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów (Towarzystwa Polskiego Żałobnego Krzyża) Zarządu Oddziału Wojewódzkiego we Lwowie za rok 1927. *Polona*. [Report of the Polish Society for the Care of Heroes' Graves (Society of the Polish Funeral Cross) of the Board of the Provincial Branch in Lviv for 1927. Polona] URL: <https://polona.pl/item/sprawozdanie-polskiego-towarzystwa-opieki-nad-grobami-bohaterow-towarzystwa-polskiego> [in Polish].
40. The Conclusion of the Peace of Brest Litovsk. peace treaty of Brest Litovsk 1918. The German-Russian agreement, supplementary to the peace treaty concluded between Germany, Austria-Hungary, Bulgaria and Turkey on the one hand and Russia on the other. Lillian Goldman Law Library. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/bl34.asp#art17a
41. Treaty of peace with Austria (St. Germain-en-Laye, 10 September 1919) *Australian Treaty Series*. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>
42. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych . Internetowy System Aktów Prawnych. [Act of March 28, 1933 on war graves and cemeteries. Internet System of Legal Acts]. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19330390311> [in Polish].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.07:7.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-4>

Ольга КОЖУШОК,

orcid.org/0009-0008-1237-9544

викладачка кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *kozhusok09@gmail.com*

Надія КУКУРУЗА,

orcid.org/0000-0002-3930-9422

кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувачка кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *nadiia.kukuruza@pnu.edu.ua*

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ІВАНІ ФРАНКА У КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО РУХУ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Мета статті – узагальнення провідних тенденцій розвитку театральної культури Прикарпаття періоду незалежності України на прикладі творчої діяльності Івано-Франківського національного академічного театру імені І. Франка. Саме на цей період припадає особливий злет театру, отримання статусу академічного (2008), національного (2019), здійснення резонансних постановок, зарубіжних гастролей, ініціатив щодо багатьох фестивалів і перформансів в місті та області.

Запропоновано зріз репертуарної політики театру упродовж 1991–2023 рр., аналіз діяльності провідних режисерів (В. Смоляка, А. Канцедайла, Д. Чайковського, І. Бориса) та видатних акторів колективу (О. Затварської, Х. Фіцалович, Г. Шиманського, К. Сидорчук та ін.). Узагальнено здобутки театру на провідних фестивалях в Україні та за кордоном. Проаналізовано сценічні постановки Івано-Франківського театру під керівництвом Р. Держипільського (з 2008) в контексті експериментів з текстами, простором, музикою, глядачами. Вдалий театральний менеджмент став основою діяльності театру в нових ринкових умовах, не втрачаючи при цьому мистецької якості постановок.

Репертуар колективу охоплює декілька тематичних напрямів: інсценізацію академічних зразків класичної української та зарубіжної драматургії (І. Котляревського, І. Франка, В. Стефаника, В. Винниченка, В. Шекспіра, Е. М. Ремарка та ін.); сценічне прочитання прозових творів сучасних українських письменниць (М. Матіос, С. Андрухович, Н. Семенкович); відродження та сучасну інтерпретацію творчості митців Галичини та діаспори, зокрема Я. Барнича («Шаріка», «Гуцулка Ксеня»); глибинну опору на фольклорні обрядові календарні та родинні традиції (у сценічному слові, музиці, хореографії, костюмах).

Провідними тенденціями сучасних постановок театру слід відзначити пріоритети режисерів на національно-патріотичний характер творів, а також експериментальні пошуки режисерів, що спрямовані на яскраву видовищність, з однієї сторони, та психологізацію і деталізацію театральних образів, з іншої, презентованої творчістю, першочергово народний артист України Р. Держипільського, а також О. Пастуха, О. Гнатковського і Ж. Одрі (Франція).

Ключові слова: Івано-Франківський національний академічний театр імені І. Франка, театральна культура, репертуарна політика, жанрове коло драматичних вистав, акторські здобутки, мистецький рух періоду незалежності України, Р. Держипільський, режисерські пошуки, експериментальні театральні постановки, театральні фестивалі Прикарпаття.

Olha KOZHUSHOK,

orcid.org/0009-0008-1237-9544

Lecturer at the Department of Performing Arts and Choreography
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) kozhushok09@gmail.com**Nadiia KUKURUZA,**

orcid.org/0000-0002-3930-9422

Candidate of Arts, Associate Professor,
Head of the Department of Performing Arts and Choreography
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nadiia.kukuruza@pnu.edu.ua

THE IVANO-FRANKIVSK NATIONAL ACADEMIC THEATER NAMED AFTER IVAN FRANKO IN THE ARTISTIC MOVEMENT CONTEXT OF THE UKRAINIAN INDEPENDENCE PERIOD

The purpose of the article is to summarize the leading trends in the theatrical culture development of the Prycarpathian region during the period of Ukraine's independence on the creative activity example of the Ivan Franko National Academic Theater in Ivano-Frankivsk. It is this period when the theater took off, gaining academic (2008) and national (2019) status, staging high-profile productions, foreign tours, and initiating many festivals and performances in the city and region.

The author offers a cross-section of the repertoire policy of the theater during 1991–2023, an analysis of the activities of leading directors (V. Smoliak, A. Kantsedailo, D. Tchaikovsky, I. Borys) and prominent actors of the collective (O. Zatvarska, Kh. Fitsalovych, G. Szymansky, K. Sydorhuk, etc.). The achievements of the theater at leading festivals in Ukraine and abroad are summarized. The author analyzes the stage productions of the Ivano-Frankivsk Theater under the direction of R. Derzhypilsky (since 2008) in the context of experiments with texts, space, music, and audience. Successful theater management has become the basis of the theater's activities in the new market conditions, without losing the artistic quality of the productions.

The repertoire of the company covers several thematic areas: staging of academic samples of classical Ukrainian and foreign drama (I. Kotliarevsky, I. Franko, V. Stefanyk, V. Vynnychenko, W. Shakespeare, E. M. Remarque, etc.); staging prose works by contemporary Ukrainian writers (M. Matios, S. Andrukhovych, N. Semenkovich); revival and modern interpretation of the works of artists from Galicia and the diaspora, in particular, Y. Barnych («Sharika», «Hutsulka Ksenia»); deep reliance on folklore ceremonial calendar and family traditions (in spoken word, music, choreography, costume).

The leading trends of contemporary theater productions include directors' priorities for the nationally oriented, patriotic nature of the works, as well as experimental searches of directors aimed at bright entertainment, on the one hand, and psychologization and detailing of theatrical images, on the other, presented by the works, primarily by the People's Artist of Ukraine R. Derzhypilsky, as well as O. Pastukh, O. Hnatkovsky and J. Audry (France).

Key words: Ivan Franko National Academic Theater in Ivano-Frankivsk, theatrical culture, repertoire policy, genre range of dramatic performances, acting achievements, art movement of the period of Ukraine's independence, R. Derzhypilskyi, directorial searches, experimental theatrical performances, theater festivals of Prykarpattia.

Постановка проблеми. Музично-драматичний театр в Івано-Франківську (колишньому Станіславові) був створений 20 грудня 1939 р., і став першим на Прикарпатті професійним українським театром. Його заснування стало органічним продовженням історії аматорського театального руху, численних мандрівних театрів Галичини, що діяли в прикарпатському регіоні (під орудою С. Крижанівського, Р. Войновича, І. Когутяка, Ю. Кононіва). Його історія нерозривно пов'язана як з культурою регіону, так і міста зокрема, стала безпосереднім відображенням історії краю, співпраці режисерів, місцевих авторів-драматургів, акторів та акторських династій, взаємодії драми, музики, хореографії, сценографії. Історія театру відображена у творчості митців різних напрямів театральної творчості – режисерів Є. Гречука,

В. Смоляка, Д. Чайковського, В. Нестеренка, В. Грицака, І. Бориса, сценографа О. Семнюка, акторів О. Затварської, Х. Фіцалович, Г. Шиманського, К. Сидорчук, М. Гуріна, В. Родя, Т. Перети, Л. Чучман, В. Благушина, І. Остаповича, Ж. Добряк-Готв'янської, О. Шиманського, Г. Бабинської та ін.

Івано-Франківський театр упродовж усієї історії функціонування ніколи не був театром «провінційним», а залишався в авангарді мистецьких процесів української культури. Знакові постановки театру упродовж 50-тих – 80-тих рр. – як українських, так і зарубіжних авторів – «Украдене щастя» І. Франка, «Бравий солдат Швейк» Я. Гашека, «Сестри Річинські» І. Вільде, і звісно «Роксолана» Л. Забашти – вистава, що понад 600 разів була представлена на сценах колишнього Радянського Союзу.

Особливий злет театру припадає на період відновлення незалежності України, отримання статусу академічного (2008), національного (2019), здійснення резонансних постановок, зарубіжних гастролей, ініціатив щодо багатьох фестивалів і перформансів в місті та області. Узагальнення творчості діячів Івано-Франківського національного академічного театру імені І. Франка періоду Незалежності України потребує узагальнення і систематизації в контексті провідних тенденцій розвитку театраль-но-мистецького руху.

Аналіз досліджень. Загалом театральне мистецтво Прикарпатського регіону періоду незалежності у його окремих напрямках розвитку неодноразово поставало в об'єктиві досліджень як науковців – Г. Бабинської (Бабинська, 2012), І. Босак (Босак, 2019–2020), Т. Василюка (Василюк, 2017), В. Дутчак (Дутчак, 2017–2018), Г. Карась (Карась, 2001; 2012), О. Карпаш (Карпаш, 2019), М. Сулятицького (Сулятицький, 2014; 2023), так і багатьох театральних критиків та журналістів – О. Велимчаниці (Велимчаниця, 2010), О. Вергеліса (Вергеліс, 2018), Г. Добош (Добош, 2009) та ін. Важливі аспекти тенденцій розвитку сучасного театального простору здійснені у розвідках як окремих авторів (Копієвська, 2014; Фіалко, 2016), так і у аналітичних колективних дослідженнях (Мистецтво незалежної України, 2007; Нариси з історії театального мистецтва України ХХ століття, 2006; Український театр: шлях до себе Здобутки. Виклики. Проблеми, 2018). Проте, спостерігаємо відсутнє комплексне узагальнення здобутків і тенденцій розвитку творчої діяльності Івано-Франківського національного академічного театру імені І. Франка у період незалежності України (з 1991 р. до сьогодні).

Мета статті – узагальнення провідних тенденцій розвитку театальної культури Прикарпаття періоду незалежності України на прикладі творчої діяльності Івано-Франківського національного академічного театру імені І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Початок Незалежності України став для театру Івано-Франківська відліком нового часу і нового репертуару. Традиційно пріоритетними залишилися історичні, музично-драматичні та комедійно-розважальні постановки. Проте актуалізується потреба у новому репертуарі національного і патріотичного характеру, що були суголосними історичному часу, правдиво відображали віхи становлення української держави. В 90-ті рр. театр очолив заслужений діяч мистецтв України А. Канцадайло. У перші роки незалежності України в театрі здійснені постановки заслуженого артиста

України В. Савченка: «Гетьман Дорошенко» Л. Старицької-Черняхівської, «Данило Галицький» за А. Хижняком, «Остання симфонія» американського драматурга українського походження Рей Лапіки, а також «Золотий тік» за С. Пушиком – моновистава Л. Олексієнко-Григорської. Велика увага приділяється українській класичній п'єсі, як основі драматичного репертуару. Головний режисер театру у 90-ті рр. А. Канцадайло здійснює постановки вистав «Камінний господар» Лесі Українки, «Заплакані вікна» за В. Стефаником, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Наймичка» І. Карпенка-Карого, п'єси зарубіжної класичної та сучасної драматургії (Карась & Бабинська, 2012).

Вистава «Наймичка» І. Карпенка-Карого в 1993 р. була відзначена журі всеукраїнського перегляду вистав «Прем'єри сезону» як одна з кращих в західному регіоні, була представлена у заключному турі у м. Києві. В цей період для постановок запрошуються провідні майстри сцени: лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, заслужений діяч мистецтв України М. Оглоблін («Господиня заїзду» К. Гольдони, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого); народний артист України В. Саранчук («Розп'яті» В. Винниченка); С. Сільвіан-Фусу («Воскресіння» Л. Благи – музично-пластична вистава); лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, народний артист України Ф. Стригун («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського); М. Яремків («Скупий» Ж.-Б. Мольєра, «Чорт і шинкаря» К. Кшивошевського, «Сини Адама» за повістю «Земля» О. Кобилянської, «Люсі Краун» за І. Шоу) (Карась & Бабинська, 2012: 136).

Протягом всього творчого періоду діяльності в колективі театру сформувалась важлива тенденція співпраці з місцевими авторами, втілення на сцені їхніх творів чи інсценізацій, залучення на сцену місцевого матеріалу – історії, етнографії, фольклору, що стало відображенням неоромантичних тенденцій. Так, заслуженим артистом України Д. Чайковським у співтворстві із заслуженим діячем мистецтв України Я. Ярошем була здійснена постановка вистави на малій сцені «Біла лілія» про взаємини двох видатних українських письменників О. Кобилянської та В. Стефаника. Театр звертався до інсценізацій творів лауреата Національної премії ім. Т. Шевченка С. Пушика («Золотий тік»), новел В. Стефаника (вистави «Земле моя» та «Заплакані вікна»). Були представлені численні інсценізації івано-франківського літературознавця і педагога В. Фашука – «Змова» за М. Черемшиною, «Терен на шляху» за П. Колесником про молоді роки І. Франка,

«Данило Галицький» за А. Хижняком, «Кайдашева сім'я» за І. Нечуєм-Левицьким, «Тіні забутих предків» за М. Коцюбинським. Більшість інсценізацій В. Фашука були здійснені на регіональному матеріалі, тому режисери-постановники активно залучали до вистав музичний фольклор, танці, костюми, обряди регіону. У постановці «Украдене щастя» І. Франка режисер І. Борис теж активно використовує народні традиції, звичаї, костюми, говірку гуцульського субетносу (Карась & Бабинська, 2012: 136).

На початку 2000-них рр. репертуарна афіша театру засвідчує активні пошуки керівників і режисерів щодо не лише актуальних творів, але й ціннісних за тематикою, естетикою, виразовими засобами. Як зазначають Г. Карась і Г. Бабинська, – «поруч з українськими традиційно і новаційно вираженими класичними творами, завжди в центрі уваги колективу теми сучасного життя, які порушують злободенні морально-етичні проблеми, та експериментальні постановки» (Карась & Бабинська, 2012: 137).

На сцені театру ставляться відомі сюжети «Скупий» Ж.-Б. Мольєра, «Люсі Краун» Я. Стельмаха за І. Шоу, «Обережно-театр!» Ж. Марсана та ін. Експериментальна постановка «Галілео Галілей» (режисера М. Гринишина) стала спробою колективу відійти від традиційної репрезентації драматургічного матеріалу, а запропонувати несподівані оригінальні рішення. Вистава була представлена на кількох всеукраїнських і міжнародних театральних фестивалях: «Прем'єри сезону» (м. Івано-Франківськ), «Дебют» (м. Тернопіль), «Мистецьке Березілля» (м. Київ), «Конфронтації театральні» (м. Люблін, Польща).

Творча діяльність колективу сприяла залученню в творчий процес молодих режисерів та акторів. У 2000-му році розпочав свою діяльність режисер І. Сорока. Його перша постановка «Дерева вмирають стоячи» А. Касона отримала широке представлення на всеукраїнських фестивалях «Дебют» (м. Тернопіль) та «Золоті оплески Буковини» (м. Чернівці), численні відгуки глядачів України, а виконавці головних ролей заслужені артисти України Т. Перета та М. Гурін за ролі Еухенії та Бальбоа стали лауреатами обласної премії ім. В. Стефаніка в галузі театрального мистецтва. Також І. Сорока здійснив постановку п'єси сучасного українського письменника В. Шевчука «Кінець віку» («Вода життя») та «Дивна місіс Севідж» Д. Патріка (Карась & Бабинська, 2012: 137).

На початку нового тисячоліття в театрі активно працював як режисер і актор, заслужений артист України С. Якубовський. Список поставлених

ним вистав вражає жанровим розмаїттям: від добрих, світлих казок – «Чарівна рукавичка» Златопольських, «Про Івасика Телесика» А. Шияна до вистав серйозних, здебільшого музичного спрямування – «Моя чарівна леді» А. Лернера та Ф. Лоу, «Катерина» М. Аркаса за Т. Шевченком, а також глибоко-філософська драма «...Забути Герострата» Г. Горіна, поетична – «Ніч на полонині» О. Олеса та ін. (Карась & Бабинська, 2012: 138).

Заслуговує серйозної уваги і творчість багаторічного завідувача музичною частиною театру В. Сидорака. Протягом роботи в театрі ним здійснено оркестровки та аранжування до 80-ти вистав, написана власна музика до 30-ти вистав, а в 2006 р. – збулася давня мрія диригента – під його керівництвом вийшла прем'єра опери «Катерина» М. Аркаса за Т. Шевченком. Цікавими творчими надбаннями вражали молоді актори театру Ю. Литвинов, Н. Болубаш, С. Овчарова, Л. Ніколаєнко, О. Комановська, С. Дутка, В. Юрців, В. Вітушинський, А. Кирильчук, Р. Держипільський, А. Луценко. Вагома заявка митців у виставах цього часу стала ґрунтом для майбутнього злету колективу. Цю надію підтверджують успішні роботи перших випускників театального відділення Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаніка Г. Дмитришин, В. Лопушинської, Н. Левченко, О. Пасічняк, Г. Баранкевич, С. Винарчук, Р. Луцького, А. Фелика, О. Гнатковського, які у 2007–2008 рр. активно влились у труп театру (Карась & Бабинська, 2012: 138).

Прикарпаття має потужні фестивальні традиції. Одна з них – регіональний театральний фестиваль «Прем'єри сезону», який започаткований на базі Івано-Франківського театру у 2000 р. для участі в якому запрошуються театри західного регіону, а також гості – театри з сусідніх держав Білорусі та Польщі. Згідно з правилами фестивалю, театри представляють лише прем'єрні постановки сезону. Вистави представлені франківським колективом на ньому: «Галілео-Галілей» Б. Брехта (2000, реж. М. Гринишин), «Антоніо (Венеційський купець)» В. Шекспіра (2002, реж. М. Гринишин), «Перед потопом» («Ковчег») В. Босовича (2003, реж. В. Грицак), «Украдене щастя» І. Франка (2004, реж. І. Борис), «Дивна місіс Севідж» Дж. Патріка (2005, реж. І. Сорока), «Солодка Даруся» за однойменною повістю М. Матіос (2009, реж. Р. Держипільський).

Про значимість діяльності Івано-Франківського музично-драматичного театру в культурно-мистецькому житті краю на початку 2000-них підтверджують ті факти, що він має свою постійну

глядацьку аудиторію, є незмінним учасником всіх тематично-мистецьких заходів області. Його творча діяльність викликає інтерес та ініціативу до співпраці серед театрів регіону. Він постійний учасник фестивалів: «Дебют» (м. Тернопіль), «Прем'єри сезону» (м. Рівне), «Слов'янські театральні вечори» (м. Чернігів), «Комедія на сцені театру» (м. Чернівці), з виставою «Скупий» Ж.-Б. Мольєра запрошувався на міжнародні фестивалі «Херсонеські ігри» (м. Севастополь) та «Золотий Лев» (м. Львів) (Карась & Бабинська, 2012: 138).

Особливий період діяльності театру розпочинається із приходом на посаду головного режисера заслуженого артиста України Ростислава Держипільського. Його особистий професійний ріст – до народного артиста України та лауреата Шевченківської премії ім. Т. Шевченка відбувався суголосно до творчого злету самого театру, який отримує статус академічного (2008), а пізніше і національного (2019). Саме з приходом до творчого й організаційного керівництва театром Р. Держипільського розпочинається новий експериментальний етап діяльності театру.

Першим напрямом діяльності директора і режисера Р. Держипільського з 2008 року став новий кадровий підхід та пошук нових напрямів репертуару. Якщо перший напрям був очевидним – до театру прийшли випускники курсу Р. Держипільського з ІМ Прикарпатського НУ ім. В. Стефаника, серед яких Г. Баранкевич, О. Пасічняк, Н. Левченко, О. Гнатковський та ін., то другий потребував неординарних підходів. І вибір режисера припадає на творчість однієї з феноменальних письменниць сучасної України Марії Матіос.

Три інсценізації Івано-Франківського театру, а саме «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки» та «Нація» за творами М. Матіос стали свідченням яскравих експериментальних пошуків і режисера Р. Держипільського, і усього колективу театру. Як зазначав в інтерв'ю режисер, саме такий театр є цікавішим і ближчим йому особисто. Усі інсценізації прозових творів М. Матіос він робив самостійно. «Мені цікава режисерська задумка, знаки, символи, мені подобається думати в театрі. Тоді я розумію, що прагнув автор сказати у літературному тексті. Мистецтво відбувається через перетворення», – говорить Р. Держипільський (Велимчаниця, 2010: 6).

Кожна із трьох вистав має власну історію зародження ідеї та її реалізації. Так, вистава «Солодка Даруся» стала продовженням інших ідей Р. Держипільського – зокрема радіопостановки. Він, після знайомства із книгою Марії Матіос «Солодка Даруся», він, під сильним враженням, загорівся

ідеєю постановки на обласному радіо. Разом із акторкою, журналісткою Галиною Цвітень (дружиною режисера) «Солодка Даруся» отримала позалітературне життя. Упродовж 2006–2007 рр. вона була реалізована як радіовистава, радіотеатр, що потребував нового смислового вирішення не лише у текстах, але й звукових спецефектах («Солодка Даруся»: життя поза текстом). Саме тоді у майбутнього режисера Івано-Франківського театру виникає задум сценічного вирішення літературного першоджерела. Першою версією вистави стала дипломна робота випускників ІМ Прикарпатського НУ ім. В. Стефаника під керівництвом Р. Держипільського. Режисер для реалізації свого задуму запрошує до співпраці відому українську співачку, акторку, авторку унікальної методології роботи з голосом, лауреатку Національної премії України імені Т. Шевченка – Наталю Половинку, яка проводила заняття з акторами, працювала над голосом. Природні яскраві музичні здібності акторів дозволили режисерам – Р. Держипільському та Н. Половинці повною мірою поєднати сольний та колективний акапельний спів, а також гру на музичних інструментах у виставах (дримба, сопілка, скрипка, трембіта та ін.). Найвиразнішими за створеними музичними образами стали заслужені артисти України Галина Баранкевич, Надія Левченко, Олеся Пасічняк, Олексій Гнатковський, Роман Луцький та ін. Успіх «Солодкої Дарусі» був очевидний не лише для театральних критиків, але й для глядачів. Постановки в Івано-Франківську, Львові, Києві, гастролі в Польщі, Німеччині, Італії, США та Канаді щоразу підтверджували правильність мистецьких рішень інсценізатора та режисера.

Драма «Солодка Даруся» – легендарна вистава про трагічну долю німої дівчини Дарусі, яка в дитинстві мимоволі приречена на поневіряння своїх батьків, що стали жертвами НКВД у довоєнний та післявоєнний період окупації радянськими військами Західної України. Події відбуваються в селі на Буковині. Вже понад 10 років вистава йде з незмінним успіхом, приваблюючи глядачів з цілої України до Івано-Франківська. Саме у перших постановках був чітко зафіксований основний стиль роботи режисера – робота з камерною аудиторією, психологізація основних образів, акцентуація на окремих деталях, що ставали символами не лише смислового відображення змісту творів, але й візуалізованими, реалістичними предметами (зокрема, в «Солодкій Дарусі» це була цукерка – як переломний момент сюжету вистави, і як реальні цукерки, розставлені на кріслах глядачів). Вперше у цій виставі, Р. Держипільський використовує

сцену театру як глядну залу, а близькість акторів до глядачів додавали реалістичності відчуттів. Режисер також додає і кінематографічні прийоми – підсвічування екрану для тіней та текстові назви розділів вистави, що відповідають розділам повісті. Вистава поділена на дві дії, які складаються з трьох частин: «Даруся» – драма щоденна, «Іван Цвичок» – драма попередня і «Михайлове чудо» – драма найголовніша. Сюжетна лінія розгортається у ретроспективі – від теперішнього часу у минуле. Для вистави характерні контрасти емоцій та почуттів: «Найкращі солодощі можуть перетворитись на гірку отруту, наймиліша людина – на ворога, любов – на прокляття... А німота буває сильніша від найгучніших слів» (з реклами вистави).

Важливо, що попри декілька інсценізацій роману М. Матіос в Україні та Польщі, вистава Івано-Франківського театру самою авторкою вважається найкращою, а її довге сценічне життя та постійні нагороди на театральних фестивалях – найкраще підтвердження високомистецького рівня постановки. Загалом, слід відзначити, що мінімалізм сценічних засобів і реквізиту, камерність площини дії дозволив ставити виставу на різних майданчиках – сценах інших міст, а також open air (вже в умовах карантинних обмежень).

Драма-реквієм «Нація» поставлена за мотивами оповідань Марії Матіос, в основу якої лягли реальні події 40-х років ХХ століття на Гуцульщині стала другою постановкою Р. Держипільського. Вистава здобула нагороду Всеукраїнського театального фестивалю «Молоко». Саме постановкою «Нації» у 2020 році, в День незалежності України, франківці відкривали театральний сезон на горі Піп Іван на висоті понад 2000 метрів. Також вистава «Нація» за була представлена в Чорнобильській зоні, на сході України – у Сватовому, Кремінному, Северодонецьку. Її символічним знаком стала лялька-мотанка, в образі якої і головні герої, і другорядні, й іграшкові елементи на кріслах глядачів.

Вистава «Нація» Р. Держипільського продовжила пошуковий, експериментальний підхід режисера. Простежується єдність у сюжетній лінії з «Солодкою Дарусею» (історична лінія), у сценографії (мінімалізм) і музичному оформленні (триває співпраця із Н. Половинкою) (Босак, 2020). Вистава складається з декількох новел: «Юр'яна і Довгопол», «Прощай мене», «Вставайте, Мамко», «Не плачте за мною ніколи». Музичний ряд вистави представлений співом акторів а capella січових пісень, колядок, молитв. Також у музичному оформленні використовується фонограма. Роль лейтмотиву виконує інструментальна мело-

дія на бандурі, яка наскрізною ідеєю вічної любові звучить упродовж вистави.

Феномен Р. Держипільського як режисера-експериментатора був відразу відзначений театральними критиками. О. Вергеліс відзначав, що «вже перші його режисерські роботи («Солодка Даруся» та «Нація» за творами Марії Матіос) висунули постановника на авансцену сучасного українського театру. У його перших виставах – глибинне національне начало, ґрунтовий символізм, вишукана образність, емоційна напруга. А ще – бажання режисера творити сучасний актуальний європейський театр на вітчизняній сцені, не руйнуючи її національні основи, не заперечуючи її сакральні заповіді» (Комітет із Національної премії імені Тараса Шевченка. Премійовані твори 2019 р. (Театральне мистецтво)).

Наступним джерелом для вистави Р. Держипільського стала однойменна повість М. Матіос «Майже ніколи не навпаки» (2012). Вистава стала продовженням і завершенням триптиху творів письменниці у постановці Р. Держипільського. Письменниця брала активну участь у роботі над постановкою спектаклю і деякий час проживала в Івано-Франківську.

«Якщо у «Солодкій Дарусі» йшлося про патріотичне піднесення, в «Нації» – про об'єднання нації... То тепер вирішили: найвище від усього може бути тільки Бог, далі – людина, родина. Тому вирішили ставити виставу про людину, яка чинить за Божими законами або проти них, і про родину яка утворює націю» (Вергеліс, 2018). «Якщо «Нація» – це вистава-молитва, вважає асистент режисера Олексій Гнатковський, – вимолювання гріхів за невинно убієнних, то «Майже ніколи не навпаки...» – це вистава-молитва – як вимолювання гріхів за свій рід – першопричину усіх бід людських» (Вергеліс, 2018).

Ця вистава відрізняється від двох попередніх (у рамках триптиху за творчістю М. Матіос) масштабністю, поліфонічністю, символічністю сценічних ліній. «Дерево, як важливий символ, у режисера Держипільського одночасно сприймається – і шибеницею, і деревом життя, і сходами до неба» (Комітет із Національної премії імені Тараса Шевченка. Премійовані твори 2019 р. (Театральне мистецтво)). Також дерево стає і символом творчості режисера, в якому переплетено особисте і національне, інтимне і соціальне. Загалом, вистави за творчістю М. Матіос у постановках Р. Держипільського – своєрідний катарсис, очищення від суєтного, орієнтація на вищі духовні й національні цінності, які сприяють становленню особистості, нації, держави.

Творчість Р. Держипільського охоплює й інші твори української літератури і драматургії. 2011 року виходить нова вистава «Заробітчани або Мамо, повернись» за мотивами книги івано-франківської журналістки і поетеси Надії Семенкович «На паперті Колізею», новели з якої були інсценізовані й об'єднані режисером в єдину драматичну лінію. Режисер актуалізує складну соціальну ситуацію в Україні, а для посилення емоційної напруги використовує записи листів і телефонних дзвінків дітей, які звертаються до своїх матерів, які покинули їх, вирушивши на заробітки в Італію.

У 2014 році була здійснена постановка «Енеїди» за мотивами поеми Івана Котляревського. Метою режисера стало представлення «народження української нації». О. Вергеліс зауважує, що «через імпровізацію, вишукану карнавальність, через чисту (білу) кольорову гаму цього сценічного видава, відкривається «інший» Котляревський - як автор-пророк, котрий передбачив для народженої української нації і серйозні випробування, і процес гартування. Це пророк, котрий стверджував пріоритети - «мови, віри, виду» (Комітет із Національної премії імені Тараса Шевченка. Премійовані твори 2019 р. (Театральне мистецтво).

Вистава містить жанрові ознаки і ритми бурлеску, драми, трагедії, мюзиклу. Вона зумовлює у глядача віру й відчуття сили української нації. Ця вистава носить дуже актуальні акценти. У ході дійства зокрема глядач пізнає політичні події сьогодення, такі як Революція гідності, військові події в АТО та ін. Вистава була представлена на сценах різних театрів, а також на відкритих майданчиках, зокрема на горі Піп Іван в обсерваторії на день незалежності України 2020 року.

Унікальний соціальний, благодійний і мистецький проект представляє наступна постановка режисера – «Оскар і рожева пані» Е.-Е.Шмітта (2015), головну роль в якому виконала відома актриса кіно, театру, ведуча шоу-програм Ірма Вітовська. Метою постановки стало привернення уваги суспільства до проблем паліативного лікування. Музика, що супроводжує виставу належить Святославу Вакарчуку, який не тільки дав дозвіл на використання своїх пісень, але й адаптував їх спеціально для проекту. Арт-простір створювала група художників, фотографів і відео-дизайнерів. Важливо, що героями постановки стали діти, що додало не лише реальності постановці, але й відкритості та щирості. Режисер Ростислав Держипільський зміг, максимально дотримуючись літературного джерела, розказати історію, де є наше

життя, його правда, його суть, в якому сильно не вистачає (не грошей) кохання і милосердя. «Творцям вистави вдалося відкрити глядачу очі та серця на світ дітей саме їхніми очима, через що все, що відбувається на сцені, не дивлячись на сучасні мультимедійні прийоми, сприймається на рівні документального зазірання у душу» (Комітет із Національної премії імені Тараса Шевченка. Премійовані твори 2019 р. (Театральне мистецтво).

Наступною експериментальною постановкою Р. Держипільського стала неоопера-жах «HAMLET» за В. Шекспіром (2017). Звернення до класичного сюжету не означало класичного сценічного втілення. Режисер, найперше ризикнув змінити простір постановки, перенісши її у підвал театру, що вже додавало їй моторошності сприйняття. Діалектику чеснот і вад, свободи й обов'язку, добрі і зла, життя і смерті режисер відобразив засобами сценографії, а композитори Роман Григорів і Ілля Разумейко – музичними. «Одним з музичних лейтмотивів вистави – символом непереборного, екзистенційного страху є багатошарова live-електроніка. Оброблені попередньо записані акустичні звуки (препарований рояль, хрип голосу) відтворюються за допомогою спеціального семплера. Окрім того у трьох драматургічно ключових моментах вистави, за задумом композиторів використані низькочастотні шуми (від 0 до 90 герц), більшість з яких фізично не можуть чути слухачі, але які впливають на тіло та підсвідомість присутніх» (Дутчак, 2017). Мистецтвознавиця В. Дутчак також зазначала: «В ключових кульмінаційних подіях фантазмагорія дійства викликала і мистецькі (літературні, кінематографічні) алюзії - чи до балу сатани М. Булгакова, чи до марсіанських сцен Рея Бредбері, чи до іронічних детективів Йоанни Хмелєвської, чи до сімейства неіснуючого королівства Перадор Джона Прістлі з «31 червня», чи до «Кримінального читива» Тарантіно, чи до смаженого м'яса Ганнібалом Лектором у фільмі «Ганнібал»» (Дутчак, 2017: 12).

Постановка синтезує жанрові ознаки вистави-фантазмагорії, історичної карикатури, трагедії-фарсу, зловтішної сатири та чорної буфонади та неодмінного додатку «музичної» до кожного з визначень. Ця вистава – типовий постмодерний мистецький зразок, в якому «колаж неподданого і синтез протилежного, в яких вище захоплює і заворює своєю масштабністю, яскравістю акторської гри, фарб і фасонів костюмів, феєрверком емоцій від музики і ритму» (Дутчак, 2017: 12). До участі у виставі були запрошені окрім композиторів, і актори з Києва і Львова.

Притча-ораторія «Вона - Земля» за новелами В. Стефаніка (2017) є спільним проектом Івано-Франківського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Івана Франка та Львівського муніципального театрального та художньо-дослідницького центру «Слово і Голос», засновником та художнім керівником якого є відома українська театральна та кіноактриса, лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка Наталія Половинка. Вона у цій виставі виступила у якості співрежисера та виконавиці одної з головних ролей.

«Короткі новели майстра психологічного письма В. Стефаніка («Моє слово», «Виводили з села», «Марія», «Сини», «Діточа пригода», «Вона –земля» та ін.), що зіткані в канву мережива з людських долей, об'єднала єдина тема, єдиний лейтмотив – земля. Символічне значення землі – як матері-годувальниці, як родинного обійстя, місця праці й добробуту, як могили предків, як батьківщини, як центру світовідчуття (власного всесвіту), як реального і духовного прихистку в житейському океані пристрастей та емоцій – стає точкою відліку і середовищем для розгортання дії», – зауважує В. Дутчак (Дутчак, 2018).

Наскрізним образом вистави є Марія - матір, яка сприймається як символ України у вирі трагічних подій. Духовну площину вистави творять також позатекстові звуки – музичні (спів) і мелодекламаційні – народні пісні різної тематики, релігійні псалми – у сольному відтворенні з підголосковим хором всіх артистів. Оригінальним є й сценографічне вирішення вистави – іконостас або галерея усіх героїв-образів вистави. До 150-річного ювілею В. Стефаніка на його батьківщині у с. Русові біля музею-садиби, на рідній землі автора, на відкритому просторі (травень 2021 р.) ця вистава сприймалася особливо щемливо.

Слід також відзначити ще декілька оригінальних і провокативних постановок Р. Держипільського: «Шлюха» за «Нагусем» та «Інтимна зона» за «Законом» В. Винниченка, «Модільяні», «Гуцулка Ксеня», «Romeo&Julia» за В. Шекспіром та ін. Режисер використав нові сценічні майданчики – частини театральної будівлі – фойє бічного входу («Інтимна зона»), костюмерний цех («Модільяні»), а також закинуті будівлі заводу «Промприлад», які стали тлом для розгортання вічного шекспірівського сюжету ворожнечі родин і вічної історії кохання («Romeo&Julia») (Івано-Франківський ... театр ... URL).

Заслуговують на увагу й успішні постановки інших режисерів в Івано-Франківському театрі, це зокрема «Три сестри» за А. Чеховим (реж. О. Пас-

тух), «Гоголь-Кабаре» за творами М. Гоголя, «Мадам Елен», «FELIX AUSTRIA» за С. Андрухович, «Калігула» за А. Кам'ю (реж. Ж. Одрі – Франція).

Особливо слід відзначити окремі авторські проекти акторів театру – «На Західному фронті без перемін» за Е. М. Ремарком (реж. О. Гнатковський), яка особливо актуальна в часі війни на сході нашої держави, а також концертні проекти заслуженої артистки України Галини Баранкевич – «Вигнані з раю» (про лемків-переселенців) та «Мелодія Святого Різдва» (різдвяно-новорічного характеру). Ці проекти також були презентовані в інших містах України, на фестивалях і конкурсах (Івано-Франківський ... театр ... URL).

Безсумнівний успіх останніх років – це вистава-мюзикл «Гуцулка-Ксеня» Ярослава Барнича (2018). Режисер Р. Держипільський вже звертався до творчості митця в постановці «Шаріка або кохання січового стрільця». Проте новий мюзикл відразу став фаворитом глядачів і досі йде з незмінним аншлагом. Яскраву музичну сторону вистави забезпечили вдалі інструментовки головного диригента оркестру театру – заслуженого діяча мистецтв України Богдана Ткачука, солістів-виконавців, а також хореографічної складової та світлової режисури. Власне гуцульська складова вистави наштовхнула режисера на звернення до автентичного фольклору регіону і, як результат з'явилися ще дві яскраві постановки 2020–2021 рр. – «Гуцульська коляда і плес» та «Гуцульське весіле», побудовані на етнографічно-фольклорних матеріалах В. Шухевича, С. Вінценза, Г. Хоткевича, з використанням гуцульського музичного фольклору, обрядових дійств, костюмів (Івано-Франківський ... театр ... URL).

Театр постійно перебуває в творчому пошуку, пропонує глядачам різноматематичні й різножанрові вистави, численні експерименти з простором, музикою, сценографією, костюмами.

Висновки. Таким чином, творча діяльність Івано-Франківського театру стала потужним центром, що акумулював як традиційне театральне, так і експериментальне мистецтво, привернув увагу широкого кола глядачів не лише Івано-Франківська, але й інших міст України до театральних постановок класичного, патріотичного, фольклорно-етнографічного спрямування. Вдалий театральний менеджмент став основою діяльності театру в нових ринкових умовах, не втрачаючи при цьому мистецької якості постановок. Репертуар колективу охоплює декілька тематичних напрямів:

1) інсценізацію академічних зразків класичної української та зарубіжної драматургії (І. Котлярев-

ського, І. Франка, В. Стефаніка, В. Винниченка, В. Шекспіра, А. Чехова, Е. М. Ремарка та ін.);

2) інсценізацію прозових творів сучасних українських письменниць (М. Матіос, С. Андрухович, Н. Семенкович);

3) відродження та сучасну інтерпретацію творчості митців Галичини та діаспори, зокрема Я. Барнича («Шаріка», «Гуцулка Ксеня»).

Провідними тенденціями сучасних постановок театру слід відзначити пріоритети режисерів на націєорієнтований, патріотичний характер творів, а також експериментальні пошуки режисерів, що спрямовані на яскраву видовищність, з однієї сторони, та психологізацію і деталізацію театральних образів, з іншої, презентованої твор-

чістю, першочергово народного артиста України Р. Держипільського, а також О. Пастуха, О. Гнатковського і Ж. Одрі (Франція).

Одним з унікальних показників творчості театрального колективу є музичні постановки – мюзиклів («Шаріка», «Гуцулка Ксеня» та ін.), етнографічно-фольклорних дійств регіонального характеру («Коляда і плес» «Гуцульське весіле»), які носять просвітницький, аксіологічний, виховний характер. Мистецькі здобутки театру Прикарпаття засвідчили поєднання трьох основних тенденцій – «салонної» (зорієнтованої на камерну сцену, невелику аудиторію); «демократичної» (у зверненні до комедії, мелодрами, фарсу); «елітарної» (спрямованої на просвітницьку мету) (Мистецтво незалежної України, 2015).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босак І. Функції музики в драматичному театрі (на прикладі інсценізацій за творами М. Матіос). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб.* / [упоряд. і наук. ред. В. Г. Виткалов]. Рівне: РДГУ, 2019. Вип. 32. С. 126–132.
2. Босак І. Інсценізації за творами М. Матіос на сцені Івано-Франківського театру: синтез драми та музики. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 5. С. 45–49.
3. Василюк Т. Організаційно-творча діяльність Івано-Франківського обласного музично-драматичного театру імені І. Франка на початку становлення незалежності України (1991–1998 рр.). *Вісник КНУКіМ. Серія Мистецтвознавство*. 2017. № 37. С. 12–25.
4. Велимчаниця О. Ростислав Держипільський: «Мистецтво відбувається через перетворення». *Кіно-театр*. 2010. № 2 (88). С. 4–6.
5. Вергеліс О. Театральний блок. 2018. URL: http://dramteatr.if.ua/content&content_id=799.
6. Добош Г. Енергетика тепла. 70-річчя прикарпатського театру. 2009. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1915384.html>
7. Дутчак В. «Що сказав небіжчик?» Гамлет або sapienti sat. *Музика*. 2017. № 2. С. 8–12.
8. Дутчак В. «Ой, як же було ізпрежди віка». Вистава «Вона – земля»: у роздумах-рефлексіях. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 37. С. 91–96.
9. Івано-Франківський національний академічний театр імені Івана Франка. *Офіційний веб-сайт*. URL: <http://www.dramteatr.if.ua>
10. Карась Г. Івано-Франківськ: культурно-мистецька хроніка Незалежності. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 287 с.
11. Карась Г., Бабинська Г. Театральне мистецтво та освіта. *Культурно-мистецька панорама Івано-Франківська: 350-річчя надання місту магдебурзького права присвячується*: колективна монографія. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2012. 129–144 с.
12. Карпаш О. Театральні фестивалі в культурно-мистецькому житті України кінця ХХ – початку ХХІ століття: історія, типологія, тенденції розвитку: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Івано-Франківськ, 2019. 275 с.
13. Комітет із Національної премії імені Тараса Шевченка. Премійовані твори 2019 р. (Театральне мистецтво). URL: http://knpu.gov.ua/work_list/46,12,42
14. Копієвська О. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України. Київ: НАКККіМ, 2014. 296 с.
15. Мистецтво незалежної України: навч. посіб. / [за ред. Л. В. Анучиної]. Харків: СПДФО Ізрайлев Є.М., 2007. 84 с.
16. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття / [Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Ред. кол.: В. Сидоренко (голова) та ін.]. Київ: Інтертехнологія, 2006. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=1823>
17. «Солодка Даруся»: життя поза текстом. URL: <http://www.bltz.if.ua/news/solodka-darusya-zhyttya-poza-tekstom.html>
18. Сулятицький М. Горить золотослова пектораль (літературознавство, театрознавство, культурологія, громадсько-політична есеїстика): науково-культурологічне видання. Івано-Франківськ, 2014. 288 с.
19. Сулятицький М. У засвічадах храму Мельпомени. Косів: Писаний камінь, 2023. 164 с.
20. Цифровий театральний архів України. URL: <https://theatre.com.ua/>
21. Український театр: шлях до себе Здобутки. Виклики. Проблеми. *Аналітично-соціологічне дослідження*. Київ, 2018. URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Doslidjennya_UKR_PDF_Final.pdf
22. Фіалко В. Український театральний ландшафт 90-х років ХХ століття. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2016. Вип. 18. С. 51–56.

REFERENCES

1. Bosak, I. (2019). *Funktsii muzyky v dramatychnomu teatri (na prykladi instsenizatsii za tvoramy M. Matios)* [The functions of music in the drama theater (on the example of staging based on the works of M. Matios)]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku: nauk. zb. / [uporiad. i nauk. red. V. H. Vytkalov]*. Rivne: RDHU. Vyp. 32. Pp. 126–132. [in Ukrainian].
2. Bosak, I. (2020). *Instsenizatsii za tvoramy M. Matios na stseni Ivano-Frankivskoho teatru: syntezy dramy ta muzyky* [Staging of Matios's works on the stage of the Ivano-Frankivsk Theater: a synthesis of drama and music]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivnyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / [red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, I. Zymomria]*. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 28. Tom 5. Pp. 45–49. [in Ukrainian].
3. Vasyliuk, T. (2017). *Orhanizatsiino-tvorcha diialnist Ivano-Frankivskoho oblasnoho muzychno-dramatychnoho teatru imeni I. Franka na pochatku stanovlennia nezalezhnosti Ukrainy (1991–1998 rr.)* [Organizational and creative activity of the Ivano-Frankivsk Regional Music and Drama Theater at the beginning of Ukraine's independence (1991-1998)]. *Visnyk KNUKiM. Seriya Mystetstvoznnavstvo*. № 37. Pp. 12–25. [in Ukrainian].
4. Velymchanytsia, O. (2010). *Rostyslav Derzhypilskyi: «Mystetstvo vidbuvaetsia cherez peretvorennia»* [Rostyslav Derzhypilskyi: «Art happens through transformation»]. *Kino-teatr*. № 2 (88). Pp. 4–6. [in Ukrainian].
5. Verhelis, O. (2018). *Teatralnyi blok* [Theater block]. URL: http://dramteatr.if.ua/content&content_id=799. [in Ukrainian].
6. Dobosh, H. (2009). *Enerhetyka tepla. 70-richchia prykarpatkoho teatru* [The energy of heat. 70th anniversary of the Precarpathian theater]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1915384.html> [in Ukrainian].
7. Dutchak, V. (2017). «*Shcho skazav nebizhchyk?*» *Hamlet abo sapienti sat* [«What did the dead man say?» Hamlet or sapienti sat]. *Muzyka*. № 2. Pp. 8–12. [in Ukrainian].
8. Dutchak, V. (2018). «*Oi, yak zhe bulo izprezhdy vika*». *Vystava «Vona – zemlia»: u rozдумakh-refleksiakh* [«Oh, how it has been since the beginning of time». The play «She is the Earth»: in reflections]. *Visnyk Prykarpatkoho universytetu. Mystetstvoznnavstvo*. Ivano-Frankivsk. Vyp. 37. Pp. 91–96. [in Ukrainian].
9. *Ivano-Frankivskiy natsionalnyi akademichnyi teatr imeni Ivana Franka. Ofitsiyni veb-sait* [Ivano-Frankivsk National Academic Theater named after Ivan Franko. Official website]. URL: <http://www.dramteatr.if.ua> [in Ukrainian].
10. Karas, H. (2001). *Ivano-Frankivsk: kulturno-mystetska khronika Nezalezhnosti* [Ivano-Frankivsk: cultural and artistic chronicle of Independence]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. 287 s. [in Ukrainian].
11. Karas, H. & Babynska, H. (2012). *Teatralne mystetstvo ta osvita* [Theater art and education]. *Kulturno-mystetska panorama Ivano-Frankivska: 350-richchii nadanniu mistu magdeburzkoho prava prysviachuietsia: kolektyvna monohrafiia*. Ivano-Frankivsk: Misto-NV. Pp. 129–144 s. [in Ukrainian].
12. Karpash, O. (2019). *Teatralni festyvali v kulturno-mystetskomu zhytti Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia: istoriia, typolohiia, tendentsii rozvytku* [Theater festivals in the cultural and artistic life of Ukraine in the late twentieth and early twenty-first centuries: history, typology, development trends] : dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 26.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury». Ivano-Frankivsk, 2019. 275 [in Ukrainian].
13. *Komitet iz Natsionalnoi premii imeni Tarasa Shevchenka. Premiiovani tvory 2019 r. (Teatralne mystetstvo)* [Taras Shevchenko National Prize Committee. Prize-winning works of 2019 (Theater arts)]. URL: http://knpu.gov.ua/work_list/46,12,42 [in Ukrainian].
14. Kopiiivska, O. (2014). *Transformatsiini protsesy v kulturi suchasnoi Ukrainy* [Transformation processes in the culture of modern Ukraine]. Kyiv: NAKKKiM. 296 s. [in Ukrainian].
15. *Mystetstvo nezalezhnoi Ukrainy (2007)* [Art of independent Ukraine]: *navch. posib. / [za red. L. V. Anuchynoi]*. Kharkiv: SPDFO Izrailev Ye. M. 84 s. [in Ukrainian].
16. *Narysy z istorii teatralnoho mystetstva Ukrainy XX stolittia (2006)* [Essays on the History of Theater Art of Ukraine in the Twentieth Century] / [Institut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy; Red.-kol.: V. Sydorenko (holova) ta in.] Kyiv: Intertekhnolohiia. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=1823> [in Ukrainian].
17. «*Solodka Darusia*»: *zhyttia poza tekstom* [«Sweet Darusia»: Life Beyond the Text]. URL: <http://www.blitz.if.ua/news/solodka-darusya-zhyttia-pozha-tekstom.html>. [in Ukrainian].
18. Suliatytskyi, M. (2014). *Horyt zolotoslova pektoral (literaturoznnavstvo, teatroznnavstvo, kulturolohiia, hromadskopolitychna eseistyka)* [The golden-worded pectoral is burning (literary studies, theater studies, cultural studies, socio-political essays)]: naukovy-kulturolohichne vydannia Ivano-Frankivsk. 288 s. [in Ukrainian].
19. Suliatytskyi, M. (2023). *U zasvichadakh khramu Melpomeny* [In the light of the Temple of Melpomene]. Kosiv: Pysanyi kamin. 164 s. [in Ukrainian].
20. *Tsyfrovyi teatralnyi arkhiv Ukrainy* [Digital theater archive of Ukraine]. URL: <https://theatre.com.ua/> [in Ukrainian].
21. *Ukrainskyi teatr: shliakh do sebe Zdobutky. Vykyky. Problemy (2018)* [Ukrainian theater: the way to itself Achievements. Challenges. Problems]. *Analychno-sotsiolohichne doslidzhennia* Kyiv. URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Doslidjennya_UKR_PDF_Final.pdf [in Ukrainian].
22. Fialko, V. (2016). *Ukrainskyi teatralnyi landshaft 90-kh rokiv XX stolittia* [Ukrainian theatrical landscape of the 90s of the twentieth century]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho*. Vyp. 18. Pp. 51–56. [in Ukrainian].

УДК 7.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-5>

Раддаміла КОСАРЕВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-1076-0364

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри дизайну

Київського національного університету будівництва і архітектури

(Київ, Україна) *kosarevska.ro@kpiuba.edu.ua*

Олексій ЛЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5254-2114

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри інформаційних технологій в архітектурі

Київського національного університету будівництва і архітектури

(Київ, Україна) *levchenko.ov@kpiuba.edu.ua*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КЛАСИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЯВЛЕННЯ ФОРМИ МИСТЕЦТВА (ЖИВОПИС, СКУЛЬПТУРА, АРХІТЕКТУРА) ТА ЙОГО РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ У СУСПІЛЬСТВІ

Сутність дослідження обумовлена тим, що нині мистецтво перебуває на важливому етапі свого становлення. Необхідним є не лише новаторство, але і збереження традиційних норм мистецтва. Так, класичне мистецтво значно вплинуло на розвиток мистецтва на сучасному етапі. Зокрема, воно визначило вимоги до творів мистецтва, їх тематику, форму, засоби передачі. Саме класичне мистецтво відтворює багато епізодів із життя людини у певний історичний період та передало уявлення соціуму про легенди та біблійні сюжети.

Водночас класичне мистецтво нині потребує переосмислення. Так, мистецтво на нинішньому етапі набуває нових форм та вимагає більшої широти сюжету. Глядачі та шанувальники сучасного мистецтва вимагають чогось нового, що може не тільки їх вразити, але і викликати у них певні емоції, змусити прийняти рішення, переосмислити своє буття.

Сучасне мистецтво характеризується як щось таке, що вимагає постійного новаторства та внесення змін. Зокрема, нині мистецтво адаптується до реалії життя, у яких необхідно подати таку форму мистецтва, яка могла б здивувати поціновувачів та викликати у них яскраві емоції.

Стаття присвячена розкриттю сутності переосмислення класичного мистецтва в аспекті дослідження сучасного підходу до виявлення форм мистецтва таких як живопис, скульптура, архітектура, та його реінтерпретація у суспільстві. Охарактеризовано класичне мистецтво та його вплив на сучасне мистецтво. Визначено види форм мистецтва, на які найбільше вплинуло класичне мистецтво. Описано сутність переосмислення класичного живопису та визначено особливості скульптурного мистецтва на сучасному етапі. Охарактеризовано архітектуру як у вимірі будинків для проживання, так і містобудівні аспекти. Розглянуто садово-паркове мистецтво, його відмінність на сучасному етапі від класичних парків. Визначено такі особливості сучасного переосмислення класичного мистецтва як функціональність, просторову відкритість, врахування емоцій людини.

У статті описано як класичне мистецтво трансформувалося у сучасне мистецтво. Описано як класичне мистецтво найбільше вплинуло на сучасний живопис. Визначено такі основні тенденції сучасного живопису як поєднання абстракцій та класичних сюжетів, зображення простору, багатолікість із підсиленням силуетів.

Ключові слова: архітектура, живопис, класичне мистецтво, садово-паркове мистецтво, скульптура, суспільство, форма мистецтва.

Raddamila KOSAREVSKA,*orcid.org/0000-0003-1076-0364**Candidate of Architecture, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Design**Kyiv National University of Construction and Architecture
(Kyiv, Ukraine) kosarevska.ro@knuba.edu.ua***Oleksii LEVCHENKO,***orcid.org/0000-0002-5254-2114**Candidate of Architecture, Associate Professor,**Associate Professor at the Department of Information Technologies in Architecture**Kyiv National University of Construction and Architecture
(Kyiv, Ukraine) levchenko.ov@knuba.edu.ua*

RECONCEPTION OF CLASSIC ART: STUDY OF THE MODERN APPROACH TO DISCOVERING THE FORM OF ART (PAINTING, SCULPTURE, ARCHITECTURE) AND ITS REINTERPRETATION IN SOCIETY

The essence of the research is due to the fact that art is currently at an important stage of its formation. It is necessary not only to innovate, but also to preserve the traditional norms of art. So, classical art significantly influenced the development of art at the modern stage. In particular, it defined the requirements for works of art, their subject matter, form, means of transmission. It was classical art that recreated many episodes from a person's life in a certain historical period and conveyed society's ideas about legends and biblical stories.

At the same time, classical art now needs to be rethought. Yes, art at the current stage takes on new forms and requires a greater breadth of plot. Spectators and appreciators of modern art demand something new that can not only impress them, but also evoke certain emotions in them, force them to make a decision, rethink their existence.

Contemporary art is characterized as something that requires constant innovation and change. In particular, nowadays art adapts to the realities of life, in which it is necessary to present such a form of art that could surprise connoisseurs and cause them bright emotions.

The article is devoted to revealing the essence of the reinterpretation of classical art in the aspect of researching the modern approach to the identification of art forms such as painting, sculpture, architecture, and its reinterpretation in society. Classical art and its influence on modern art are characterized. The types of art forms that were most influenced by classical art have been identified. The essence of the reinterpretation of classical painting at the modern stage is described. The features of sculptural art are now defined. The architecture is characterized both in terms of residential buildings and urban planning aspects. Garden and park art, its differences at the modern stage from classic parks are considered. Features of modern reinterpretation of classical art such as functionality, spatial openness, consideration of human emotions are identified.

Key words: *architecture, painting, classical art, garden and park art, sculpture, society, art form.*

Постановка проблеми. Сучасне мистецтво постійно розвивається, проте його сприйняття є досить неоднозначне. Зокрема, це обумовлено тим, що мистецтво нині є досить провокаційним та революційним із погляду культури, воно набуває нових форм, використовує різні форми вираження думок авторів. Спостерігаючи за сучасним мистецтвом, глядач переосмислює своє життя та знаходить у ньому нові емоції та переживання. При цьому сучасне мистецтво попри його нестандартність та незвичність, все одно базується на класичному мистецтві. Однак трансформація класичного мистецтва у сучасне передбачає новаторство, яке не тільки забезпечує креатив, але і має бути заснованим на переосмисленні мистецтва як такого. Тож досягти гармонії між класичним та сучасним мистецтвом досить складно, однак у таких видах мистецтва як живопис, скульптура,

архітектура, садово-паркове мистецтво, це дозволяє отримати нові мистецькі форми.

Аналіз досліджень. Питання переосмислення класичного мистецтва в аспекті дослідження сучасного підходу до виявлення таких форм мистецтва як живопис, скульптура, архітектура та його реінтерпретація у суспільстві досліджувалося такими вітчизняними дослідниками як Ю. Баланюк (Баланюк, 2022), Б. Мазур (Мазур, 2020), Г. Меднікова (Меднікова, 2020), Т. Прокопович (Прокопович, 2016), Т. Шмельова (Шмельова, 2018). Зокрема, вони впевнені, що переосмислення класичного мистецтва значно впливає на те, який вигляд має сучасне мистецтво. Так, Г. Меднікова у статті «Новаторство через переосмислення традицій у сучасному мистецтві» висловлює думку, що сучасне мистецтво увібрало в себе основні аспекти класичного, проте транс-

формуvalo його під нинішні реалії та сформуvalo нові мистецькі підходи (Меднікова, 2020: 25).

Мета статті – розкрити сутність переосмислення класичного мистецтва в аспекті дослідження сучасного підходу до виявлення таких форм мистецтва як живопис, скульптура, архітектура та його реінтерпретація у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні значно зросла зацікавленість суспільства у переосмисленні класичного мистецтва. Це обумовлено тим, що до класичного мистецтва соціум звертається лише тоді, коли відбуваються важливі політичні та державні зміни, оскільки таке мистецтво відображає загальні для всього людства цінності. При цьому реалізація такого переосмислення – це відображення руху мистецтва та культури у прогресивному напрямку, де кожна деталь може інтерпретуватися як щось, що близьке до сучасного стану.

Варто зазначити, що класичне мистецтво передовсім орієнтовано на відображення релігійних та міфологічних мотивів, які демонструють певні аспекти людського життя. Сучасне мистецтво, яке реінтерпретує класичне, орієнтується на історичні та ментальні проблеми, де кожен герой отримує право на самоідентифікацію. Зокрема, сучасне мистецтво може відображати сюжети із релігійних та міфологічних сюжетів, при цьому додаючи власних мотивів, по-своєму відображаючи певні аспекти, стимулюючи людей до роздумів та формування у них нестандартних асоціацій. Так, наприклад, у сучасному мистецтві замість яблука, як забороненого плоду, може подаватися Айфон, як те, що теж може спричинити розбрат та падіння системи.

Одним із важливих аспектів класичного мистецтва був примітивізм. Багато сюжетів мистецтва були стандартними та заснованими на традиційних мотивах, що викликало відчуття того, що одні твори мистецтва повторюють чи копіюють інші. При цьому якщо взяти до уваги живопис, то побут персонажів подавався без значної кількості деталей та із використанням сірих чи темних тонів. Сучасне мистецтво навпаки досить уважно до деталей. Саме деталі формують розуміння того, що сталося із персонажем та що він відчуває у цей момент. Цими деталями може бути зіжмаканий одяг, скуйовджене волосся, розбиті речі поруч чи позаду, текстове повідомлення у телефоні (Меднікова, 2020: 25).

Для класичного мистецтва характерними були архетипні образи. Вони передавалися в усіх видах мистецтва як те, що суспільство може бачити кожного дня та розуміти його призначення та сутність. Типовим був образ матері, яка хвилювалася за

дитину, чекала сина з війни, віддавала дочку заміж. Всім образ матері був зрозумілим, оскільки саме вона виступала берегинею роду. При цьому у сучасному мистецтві ці образи збереглися. Вони стали більше наділені сміливістю, рішучістю, самовпевненістю. У сучасному мистецтві матір виступає не тільки як приклад відданості своїй дитині, але і є образом, що демонструє переживання за майбутнє своєї дитини та бореться за її щасливе життя.

Варто додати, що у сучасному мистецтві часто присутні образи, які не демонструють ніякої емоції. Це переосмислення класичних образів дозволяє глядачу такого мистецтва самому інтерпретувати героя. Дивлячись на нього, він вкладає у нього свої переживання та хвилювання, болісні та радісні моменти, страхи та надії (Цугорка, 2020: 222).

Переосмислення класичного мистецтва на сучасному етапі найбільш помітно на прикладі живопису. Це обумовлено тим, що живопис є одним із найпоширеніших та найбільш доступних видів мистецтва, який тонко передає суспільні настрої та здатний сформувати нові підходи до мистецтва. При цьому для сучасного живопису характерним є використання непоєднаних сюжетів та деталей, які формують нове бачення реальності.

Так, у сучасному живописі помітними аспектами є поєднання абстракцій та класичних сюжетів. Зокрема, біблійні сюжети поєднуються із теперішнім життям. Це сприяє відображенню проблеми виживання, деградації суспільства, втрати людьми моральних цінностей. Часто це демонструється шляхом відображення особистих переживань персонажа, який радиться з ангелом та демоном. Нерідко для створення додаткових емоцій у глядача картин, до живопису додаються темні кольори, які поєднані із червоними та фіолетовими відтінками. Тож людина тут постає не як раб вищих сил, що продемонстровано у класичних картинах, а як рівний вищим силам, що характерно для сучасного мистецтва. Тим самим демонструється, що лише людина здатна керувати своїм життям (Мазур, 2020: 35).

Для сучасного живопису характерним є також зображення простору. Зокрема, це море чи океан, повітря, земля. І якщо у класичному мистецтві це зображувалося переважно у темних тонах, де людина перебувала у вирі стихії, то у сучасному це світлі тони, де людина знаходить серед простору гармонії. Тим самим підкреслюється, що лише людина здатна впливати на своє життя, а також вона здатна перемогти будь-яку природну силу.

Також сучасний живопис це переважно багатолікість із підсиленням силуетів. Тобто для багатьох картин характерним є зображення великої кіль-

кості людей, які щось символізують. Це можуть бути державні та політичні діячі, люди культури, архетипні образи. Так, сучасність переплітається із чимось символічним для народу. При цьому біблійні та міфологічні сюжети, чи герої легенд, теж є частиною сучасних картин, вони демонструють дух нації та її традиції. Тобто сучасне мистецтво у живописі неможливе без переосмислення класичних мотивів (Прокопович, 2016: 10).

Сучасне мистецтво переосмислило і мистецтво скульптури. Так, скульптури у вигляді статуй, бюстів, монументів, частин садово-паркового мистецтва, отримали зовсім інший вимір. Для класичного мистецтва характерними були скульптури, де зображувалася краса людського та підкреслювалися вікові характеристики людини. Однак для сучасної скульптури є більш важливо зображення емоцій людини та її переживань. Так, героями сучасних скульптур є переважно люди чи збірні образи, які є або символом якоїсь історичної події, або символізують певну трагедію у житті людини, або демонструють архетипні образи. Тобто не такою важливою є краса тіла людини, як те, що вона несе у своїй душі. Тож сучасним скульптурам більш приділене сакральне значення.

Не менш важливим є і те, що нині скульптури переважно розміщуються у повний зріст людини та розташовуються у доступних для громадськості місцях. Це переосмислення класичної культури, де скульптура перебувала у храмі чи у сакральному місці, або ж у палаці державного діяча та багатой людини. Тож знаходилася посеред закритого приміщення. Нині скульптурне мистецтво спрямовує суспільство на відчуття відкритості та доступності. Як наслідок, скульптури більше розміщують у місцях, що доступні громадськості, наприклад, посеред площі, парку, відпочинкового чи туристичного комплексу (Шмельова, 2018: 20).

Все це свідчить, що нині скульптура переважно є надбанням відкритого простору. Тобто будь-яка людина може побачити скульптуру і задуматися над важливими питаннями. Адже скульптура нині це сучасне переосмислення того, якою має бути людина і що вона має відчувати.

При цьому популярними нині є мініскульптури, які здебільшого мають форму тварин чи знакових предметів. Їхнє знаходження посеред відкритого простору дозволяє людині пробудити у себе певні сподівання та задуматися над майбутнім. При цьому бачучи часто такі скульптури, людина сприймає їх як буденність, і все частіше думає над важливими аспектами. При цьому якщо такі скульптури, як раніше, були б лише у закритих приміщеннях, люди б рідше думали б над важливими питаннями (Лукін, 2020: 60).

Сучасна архітектура досить своєрідно переосмислила класичну. Так, можна зустріти археологічні дослідження, де стверджують, що одні із перших будинків були двоповерховими. Так, на першому поверсі знаходились господарські приміщення та розташовувалися тварини, а на другому були облаштовані кімнати для господарів. Це знайшло втілення у сучасному напрямі «драйв-ін-хоум» (дім, куди не входять, а в'їздять) (Буравченко, 2021: 22).

Тобто це будинок, де перший поверх це гараж або стоянка, а на другому та інших поверхах, розташовані кімнати чи квартири. Це переосмислення класики полягає у тому, що людина у будь-який час має доступ до засобу пересування та швидко дістається до кімнати. До того ж таке архітектурне рішення мінімізує доступ до будинку тих, хто у ньому не проживає (Баланюк, 2022: 11).

Переосмислення можна помітити і містобудівній архітектурі. Так, якщо раніше міста розділялися круговими дорогами чи «сонячними променями», то нині розподіл на зони міста можливий завдяки облаштуванню зелених зон у місті, серед яких розташовані певні райони. Тим самим підкреслюється прагнення до екології та до збереження зелених насаджень. До того ж людина виступає центром зеленого середовища (Єфімова, 2016: 143).

Також нині по-новому розвивається погляд на екологічну архітектуру завдяки напряму «хайтек». Яскравими прикладами біоекологічної еволюції хай-теку є будівлі численних висотних банківських офісів («банківських соборів»), що знаменують настання ери відродження багатоповерхівок-хмарочосів. До недавніх часів такі будівлі вважались неекономічними з експлуатаційних міркувань, нині вони набувають риси енергоактивної екологічної рівноваги з середовищем (Дубинський, 2013: 108).

Варто додати, що розвиток скульптури та архітектури мав вплив і на зміни у садово-парковому мистецтві. Зокрема, класичні парки це нагромадження зелених зон із рядом доріжок, що оточені водоймами чи невеликими ставками. Проте нині підхід до садово-паркового мистецтва зазнав змін. Так, сучасний парк ділиться на функціональні зони, де крім зеленої зони є рекреаційна, розважальна, ігрова та зона відпочинку. До того ж на території парку знаходяться туалети та зона громадського харчування, що переважно представлена кав'ярнями та крамничками швидкого харчування. Парк має адміністрацію та приміщення господарського призначення (Шепелюк, 2019: 5).

Тобто якщо раніше парк сприймався як місце із зеленою зоною, де люди можуть бути періо-

дично та знаходяться лише з метою відпочинку, то сучасний підхід зазнав змін. Нині парк це місце, де люди відпочивають кожного дня та проходять повз нього з роботи, навчання, місця сфери діяльності. Тому він має бути просторим та функціональним (Гонца, 2021: 52).

До того ж сучасні парки це місця із великою кількістю входів, що дозволяє потрапити до парку із різних локацій. Також навколо парків облаштовуються зони зупинки транспорту. Все це сприяє відкритості та доступності парків та не дозволяє сприймати парк як місце, де можуть відпочивати певні категорії населення.

Висновки. Отже, у ході проведеного дослідження було виявлено, що переосмислення кла-

сичного мистецтва на сучасному етапі відбувається переважно у таких мистецьких формах як живопис, архітектура, скульптура, садово-паркове мистецтво. Крім того, переосмислення передбачає як саме новаторство, так і збереження класичних традицій, що сприяє формуванню нового погляду на мистецтво. Так, мистецькі форми при збереженні класичного мистецтва передбачають нині функціональність, просторову відкритість, врахування емоцій людини. При цьому враховано те, що сучасне мистецтво передбачає споглядання його великої кількості людей, а не лише тих, хто володіє цим мистецтвом. Однак можна помітити збереження певних релігійних чи історичних мотивів з їх трансформацією на сучасний лад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баланюк Ю. Історія архітектури та містобудування. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. 119 с.
2. Буравченко С. Філософія архітектурної творчості. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 228 с.
3. Гонца Ф. Хронологічні групи ландшафтних об'єктів Черкащини. Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва. 2021. Вип. 7. С. 51-56.
4. Дубинський В. Конспект лекцій з курсу «Теорія і критика сучасної архітектури» (кінець XIX – XX – початок XXI ст.) (для студентів 5 курсу спеціальності 7.06010202, 8.06010202 «Містобудування»). Харків: ХНУМГ, 2013. 123 с.
5. Єфімова А. Сучасне мистецтво в міському просторі: перспективи та шляхи розвитку в Україні. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2016. Вип. 28. С. 143-152.
6. Лукін С. Суспільно-громадський аспект формування публічних просторів. Теорія та практика державного управління. 2020. Вип. 2(69). С. 58-64.
7. Мазур Б. Сучасне мистецтво як інструмент формування свідомості суспільства. Мистецтвознавчі записки. 2020. Вип. 37. С. 34-37.
8. Меднікова Г. Новаторство через переосмислення традицій у сучасному мистецтві. Наукові праці Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики. 2020. Вип. 1. С. 24-27.
9. Прокопович Т. Експресія творів сучасного мистецтва. Живопис. Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. Вип. 1. С. 1-15.
10. Цугорка О. Сучасна скульптура та її вплив на організацію суспільного простору. Вісник КНУКіМ. 2021. Вип. 44. С. 221-226.
11. Шепелюк М. Ландшафтна архітектура. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019. 50 с.
12. Шмельова Т. Мистецтво скульптури: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. 201 с.

REFERENCES

1. Balanyuk, Yu. (2022) *Istoriya arkhitektury ta mistobuduvannya*. [History of architecture and urban planning]. Chernivtsi: Chernivets'kyu natsional'nyu universytet imeni Yuriya Fed'kovycha, 119. [in Ukrainian].
2. Buravchenko, S. (2021) *Filosofiya arkhitekturnoyi tvorchosti*. [Philosophy of architectural creativity]. Kherson: OLDI-PLYUS 228. [in Ukrainian].
3. Gontsa, F. (2021) *Khronolohichni hrupy landshaftnykh ob'ektiv Cherkashchyny* [Chronological groups of landscape objects of Cherkasy region]. *Tradyttsiyi ta novitni tekhnolohiyi u rozvytku suchasnoho mystetstva - Traditions and the latest technologies in the development of modern art*, 7, 51-56. [in Ukrainian].
4. Dubyns'kyu, V. (2013) *Konspekt lektsiy z kursu «Teoriya i krytyka suchasnoyi arkhitektury»* (kinets' KHKH – KHKH – pochatok KHKH st.) (dlya studentiv 5 kursu spetsial'nosti 7.06010202, 8.06010202 «Mistobuduvannya»). [Synopsis of lectures from the course "Theory and Criticism of Modern Architecture" (end of the 19th - 20th - beginning of the 21st century) (for students of the 5th year of the specialty 7.06010202, 8.06010202 "Urban Planning")]. Kharkiv: KHNUMH, 123. [in Ukrainian].
5. Yefimova, A. (2016) *Suchasne mystetstvo v mis'komu prostori: perspektivy ta shlyakhy rozvytku v Ukrayini* [Contemporary art in urban space: prospects and ways of development in Ukraine]. *Visnyk L'vivs'koyi natsional'noyi akademiyi mystetstv - Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 28, 143-152. [in Ukrainian].
6. Lukin, S. (2020) *Suspil'no-hromads'kyu aspekt formuvannya publichnykh prostorig* [Socio-public aspect of the formation of public spaces]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya - Theory and practice of public administration*, 2(69), 58-64. [in Ukrainian].

7. Mazur, B. (2020) Suchasne mystetstvo yak instrument formuvannya svidomosti suspil'stva [Contemporary art as a tool for shaping society's consciousness]. *Mystetstvoznavchi zapysky - Art history notes*, 37, 34-37. [in Ukrainian].
8. Mednikova, G. (2020) Novatorstvo cherez pereosmyslennya tradytsiy u suchasnomu mystetstvi [Innovation through rethinking of traditions in modern art]. *Naukovi pratsi Navchal'no-naukovoho instytutu filosofiyi ta osvityi polityky - Scientific works of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy*, 1, 24-27. [in Ukrainian].
9. Prokopovich, T. (2016) Ekspresiya tvoriv suchasnoho mystetstva. Zhyvopys [Expression of works of modern art. Painting]. *Visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky - Bulletin of the Eastern European National University named after Lesya Ukrainka*, 1, 1-15. [in Ukrainian].
10. Tsugorka, O. (2021) Suchasna skul'ptura ta yiyi vplyv na orhanizatsiyu suspil'noho prostoru [Modern sculpture and its influence on the organization of public space]. *Visnyk KNUKiM - Bulletin of KNUKiM*, 44, 221-226. [in Ukrainian].
11. Shepelyuk, M. (2019) Landshaftna arkhitektura. [Landscape architecture]. *Luts'k: Skhidnoyevropeys'kyi natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky - Lutsk: Lesya Ukrainka East European National University*, 50. [in Ukrainian].
12. Shmel'ova, T. (2018) *Mystetstvo skul'ptury: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [The art of sculpture: educational and methodological manual] Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. Ivana Franka - Zhytomyr: Publication of ZhDU named after Ivan Franko, 201. [in Ukrainian].

УДК 75.03[477] "19/20"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-6>

Анастасія КРАВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-6706-7937

доктор мистецтвознавства,

доцент кафедри культурології та міжкультурних комунікацій

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

(Київ, Україна) *akravchenko@dakkkim.edu.ua*

СУЧАСНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ: СТРАТЕГІЇ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджуються стратегії візуальної комунікації в художньому просторі експонування творів українського авангарду 1910–1930-х років. Вирішується низка завдань, пов'язаних з осмисленням ролі візуальної (музейної) комунікації у реалізації виставкових проєктів з експонування українського авангарду першої третини ХХ століття, представленого творами Казимира Малевича, Олександра Богомазова, Давида та Володимира Бурлюків, Василя Єрмилова, Олександри Екстер, Віктора Пальмова, Володимира Баранова-Росіне та інших митців. Актуальність зазначеної теми обумовлена необхідністю повернення українському авангарду його історії, а відповідно, і належного місця в історії світової культури. У статті констатується важливість якнайшвидшої деколонізації українського авангарду, виходу за межі донедавна усталеної російської (радянської) парадигми його сприйняття за кордоном, в т.ч. з огляду на поточну соціально-історичну ситуацію та триваючу російську агресію. Відповідно до мети дослідження у статті аналізується сучасні музейні практики та специфіка застосування медіа-технологій в організації художнього простору візуальної комунікації на прикладі виставок українського авангарду в Німеччині – «Тут і зараз. Український модернізм 1900–1930-ті роки і Дарія Кольцова» (Museum Ludwig, Köln) та «Калейдоскоп історій/ї. Українське мистецтво 1912–2023» (Das Albertinum, Dresden). Здійснюється оцінка музейних стратегій візуальної комунікації з точки зору їх впливу на процеси реактуалізації та переосмислення надбань української культури у цільовій аудиторії іноземних споживачів. Акцентовується увага на розгляді особливостей концептуалізації національної культурної ідентичності у роботах художників-авангардистів та аналізі творчих рефлексій сучасних митців щодо сутності та історії українського авангарду (на матеріалах монументальної роботи «Tessellated» Дарії Кольцової).

Ключові слова: візуальна культура, модерн, український авангард, візуальна комунікація, музейна комунікація, художній простір, музейні практики, медіа-технології, українська культурна ідентичність.

Anastasiia KRAVCHENKO,

orcid.org/0000-0001-6706-7937

Doktor of Study of Arts,

Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Intercultural Communications

National Academy of the Culture and Arts Management

(Kyiv, Ukraine) *akravchenko@dakkkim.edu.ua*

MODERNITY THROUGH THE PRISM OF THE UKRAINIAN AVANT-GARDE HISTORY: STRATEGIES OF VISUAL COMMUNICATION

The article explores the strategies of visual communication in the artistic space of exhibiting works of Ukrainian avant-garde of the 1910s–1930s. A number of tasks are being solved related to the understanding of the role of visual (museum) communication in the implementation of exhibition projects of the Ukrainian avant-garde of the first third of the XXth century, represented by works by Kazymyr Malevych, Oleksandr Bohomazov, David and Volodymyr Burliuk, Vasyl Yermilov, Oleksandra Ekster, Viktor Palmov, Volodymyr Baranov-Rosine, and other artists. The relevance of this topic is due to the need to restore the Ukrainian avant-garde to its history and, accordingly, its proper place in the history of world culture. The article states the importance of decolonising the Ukrainian avant-garde as soon as possible, going beyond the pre-existing Russian (Soviet) paradigm of its perception abroad, including in view of the current socio-historical situation and the ongoing Russian aggression. In accordance with the aim of the study, the article analyses contemporary museum practices and the specifics of the use of media technologies in the organisation of artistic space for visual communication on the example of exhibitions of the Ukrainian avant-garde in Germany – “Here and Now. Ukrainian Modernism 1900–1930s and Daria Koltsova” (Museum Ludwig, Köln, 2023) and “Kaleidoscope of Stories. Ukrainian Art 1912–2023” (Das Albertinum, Dresden, 2023). The article evaluates museum strategies of visual communication in terms of their impact on the processes of reactualisation and rethinking of the achievements of Ukrainian culture in the target audience of foreign consumers. The article focuses on the peculiarities of the conceptualisation of national cultural identity in the works of avant-garde artists and the analysis of creative reflections of contemporary artists on the essence and history of the Ukrainian avant-garde (based on the materials of the monumental work “Tessellated” by Daria Koltsova).

Key words: visual culture, Art Nouveau, Ukrainian avant-garde, visual communication, museum communication, artistic space, museum practices, media technologies, Ukrainian cultural identity.

Постановка проблеми. Музейні стратегії візуальної комунікації відіграють помітну роль у відродженні культурних смислів та продукуванні нових значень, що є важливим у експонуванні та рецепції артефактів національної культурної спадщини. Зокрема, це стосується й українського авангарду першої третини ХХ століття, що протягом тривалого періоду внаслідок агресивної колоніальної політики сприймався у західній Європі як здобуток російського (радянського) образотворчого мистецтва. В цьому контексті, видається науково доцільним розгляд музейних експозицій українського авангарду за кордоном з оцінкою впливу стратегій візуальної комунікації на характер реактуалізації та переосмислення надбань української культури. Особливо на нинішньому історичному етапі погляд крізь призму сучасних музейних практик і медіа-технологій на презентацію художніх нарративів вітчизняних митців-авангардистів є своєчасним.

Аналіз досліджень. З огляду на тему нашого дослідження, комплексне висвітлення питань, що торкаються світоглядних засад і тенденцій розвитку українського авангардного руху, проблем візуальної комунікації в культурі та впровадження сучасних музейних практик потребує аналізу публікацій за цими векторами наукового осмислення. Зазначимо, що мистецтво авангарду в парадигмі української візуальної культури розглядалося у працях багатьох науковців (А. Біла, Л. Дрофань, Т. Ємельянова, Н. Канішина, О. Карпенко, О. Кашуба-Вольвач, О. Ковальчук, О. Криволапов, Г. Лимар, В. Личковах, О. Нога, Т. Павлова, О. Петрова, В. Сидоренко, Л. Смирна, М. Станкевич, О. Тарасенко, В. Фабер, О. Федорук, О. Щокіна та ін.). В наявних роботах монографічного характеру або окремих статтях студіюються різні аспекти теорії та історії українського образотворчого мистецтва, що пов'язані з періодом виникнення авангардних течій та осмисленням їх впливу на подальші трансформації естетики візуального. Розгляд основ композиції та деталізація авторських методів часто доповнюється філософсько-культурологічним аналізом індивідуального бачення візуальних образів руху, часу й простору, що втілені у живописі видатних українських художників-авангардистів першої третини ХХ століття.

Зважаючи на космополітичність феномену авангарду та художні традиції моделювання візуальних композицій, для нашої розвідки є важливим висвітлення напрацювань з питань комунікації в художньому та інформаційному просторі культури (Н. Бачинська, О. Берегова, О. Гресько, Ж. Денисюк, Л. Макаруч, І. Остафійчук, О. Павлова, Г. Салата,

О. Ситник та ін.), а також дослідження сучасних музейних практик та, відповідно, музейної комунікації (В. Банах, М. Белікова, Н. Білан, С. Гресь-Євреїнова, Є. Ковальчук, М. Корнійук, Р. Маньковська, І. Передерій, А. Тормахова та ін.). Спираючись на результати огляду наукових джерел можемо констатувати, що на сьогоднішній день проблематика світоглядного паралелізму в образотворчому мистецтві першої третини ХХ та початку ХХІ століть не вповні розкрита з точки зору специфіки візуальної комунікації. Зокрема, це стосується сучасних репрезентацій українського авангардного живопису в західноєвропейському музейному просторі в контексті триваючого нині процесу переосмислення його культурних змістів з позицій актуальної історичної та мистецької ситуації.

Мета статті полягає у дослідженні стратегій візуальної комунікації в художньому просторі експонування творів українського авангарду 1910–1930-х років. Відповідно до мети, вирішення завдань дослідження буде здійснено на матеріалах аналізу художніх виставок: «Тут і зараз. Український модернізм 1900–1930-ті роки і Дарія Кольцова» (Museum Ludwig, Köln, Deutschland, 2023 р.) та «Калейдоскоп історій/ї. Українське мистецтво 1912–2023» (Das Albertinum, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Deutschland, 2023 р.).

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття поява в музейному просторі нових креативних можливостей та культурних практик значно оновлює способи комунікації у візуальному середовищі експонування культурних цінностей. В процесі розробки експозиційних проєктів спостерігаємо як міждисциплінарний синтез колегіальних зусиль, де «наукові працівники створюють науково-інтелектуальний спектр майбутнього музею, а художники – емоційно-мистецький, який має викликати асоціативну активність відвідувачів і провокувати їх на власний пошук» (Корнійчук, 2009), поступово набуває розширення. Нерідко виникає потреба створення ефективних колаборацій з фахівцями інших спеціалізацій (зокрема, у сфері медіа-технологій), оскільки сьогодні «музейні практики можуть включати нові шляхи комунікації з творами мистецтва» (Тормахова, 2021: 80) з огляду на активне залучення інтерв'єдових спроможностей (міжмистецьких, цифрових, ігрових тощо).

Поява таких музейних практик як імерсивність, гейміфікація, інших розмаїтих форм інтермедіальності, інтерактивності, партисипативності, дигітальності, що безпосередньо пов'язано з застосуванням медіа-технологій, значно підвищує рівень атрактивності останніх для сучасної

аудиторії (особливо, молодіжної). В рамках цих тенденцій розширення набуває і тематичний план музейних заходів, що доповнюється сценаріями проведення таких міжнародних акцій, як: «День селфі в музеї», «Ніч музеїв», а також розмаїтих квестів, флешобів, майстер-класів, віртуальних екскурсій тощо. Не можна оминати увагою й дигітальні практики впровадження блокчейн-технологій у візуальному мистецтві. Йдеться про створення музеями власних NFT-колекцій задля їх експонування у VR (AR) середовищі або ж продажу на аукціонах мистецьких крипто-активів.

Вказані приклади засвідчують креативність підходів в оновленні змісту, форми, способів, простору презентації музейних експонатів, що підкреслює помітні трансформації в системі візуальної комунікації та інтенсивність перебігу цих процесів. Утворюється специфічне культур-герменевтичне середовище, що часто виходить за межі візуального у сферу мультисеміотичних, міжчуттєвих рефлексій. Проекції різних видів мистецтв на стику реального і віртуального дискурсу стимулюють адресатів до аналітичності та вигадливості в інтерпретації контенту експозицій. Відтак показовим є те, що сьогодні «візуальна комунікація, опосередкована цифровим середовищем та технологіями є не лише повноцінною складовою культурних практик, процесів обмінів інформацією, але й продуцентом сенсів, значень, цінностей, що закладаються в архітектоніку візуальних образів» (Денисюк, 2022: 12).

В цьому контексті маємо наголосити, що новітні музейні стратегії візуальної комунікації спроможні не тільки привертати увагу реципієнтів (з різних цільових і вікових груп) до об'єктів культурної спадщини, але й сприяти їх переосмисленню. Тим більш, що потреба переосмислення щодо частини набдань українського образотворчого мистецтва, зокрема, авангарду першої третини ХХ століття, все ще зберігає свою актуальність. Особливо, серед іноземної аудиторії, яка донедавна була малообізнана щодо реальних причин політичного переслідування та фізичних репресій представників української інтелігенції у ХХ столітті, а також щодо історичних процесів русифікації українських прізвищ і топонімів, замовчування національної приналежності видатних українських художників, самовільного привласнення їх мистецьких надбань або тотального заперечення культурної ваги їх творчості.

Як зазначає у своєму інтерв'ю українська мистецтвознавиця і кураторка Юлія Бердіярова: «ми намагаємося зрозуміти, як термін “російський авангард” став частиною системи привласнення

культури на постімперському просторі і чому він мав таку велику владу. Як це питання могло так довго залишатися поза увагою? Чому так довго ігнорувалося імперіалістичне минуле Радянського Союзу? Це все процеси, які триватимуть ще дуже довго» (Oelze, 2023).

З огляду на це, висвітлення причин і наслідків впливу російської (радянської) пропаганди та повернення українському авангарду його історії є на сьогодні одним із провідних завдань музейних інституцій та їх фахівців – як за кордоном, так і в Україні. Прикладом такої діяльності в рамках міжнародної співпраці є експонування творів українського авангарду в музеях Німеччині. Йдеться про відкриття у 2023 році художніх виставок «Калейдоскоп історій/ї. Українське мистецтво 1912–2023» (Das Albertinum, Staatliche Kunstsammlungen Dresden) й «Тут і зараз. Український модернізм 1900–1930-ті роки і Дарія Кольцова» (Museum Ludwig, Köln), на які ми хотіли би звернути увагу.

Так, виставка «Калейдоскоп історій/ї. Українське мистецтво 1912–2023» позиціонується як перша у Німеччині комплексна презентація українського художнього ландшафту ХХ–ХХІ століть: від модерних до сучасних течій в образотворчому мистецтві. Особливістю цієї експозиції є побудова наскрізної стратегії візуальної комунікації «зображуване-глядач» шляхом комбінування в музейному просторі творів різних культурно-історичних епох не стільки за хронологічним, скільки за подієвим (змістовим) принципом. Він охоплює такі тематичні вектори, як: «модернізація, індустріалізація, репресії, війна, громадянська свідомість, боротьба за права та незалежність, революції, різноманітність, емансипація, євроінтеграція» (Алієва, 2023).

Вже в першому залі, що розпочинає експозицію, вказаний подієвий принцип упредметнюється у віртуальному діалозі творів різних митців на тему соціального супротиву. Зокрема, йдеться про картини футуриста Віктора Пальмова («За владу рад!», «Село. Приборкання коней» – обидві 1927 р., «Родина селянина», 1929 р.), послідовниці «бойчукізму» Оксани Павленко («Хай живе 8 березня!», 1930–31 рр.), а також сучасного художника Давида Чичкана («Марія» з графічної серії «Під час війни», 2016 р.), що доповнюються скульптурними роботами Жанни Кадирової («Паляниця», 2022 р.) та ін. У такий спосіб, шляхом змістових проєкцій та асоціативного побудовування конотативних значень, у панорамі робіт ХХ–ХХІ століть розкривається трагізм соціальної боротьби та її ідеали (почасті утопічні). Останнє

подається глядачу крізь внутрішню призму світовідчуття як митців, що стали безпосередніми свідками подій початку ХХ століття, так і зовнішній погляд наших сучасників, які майже через сто років так само звертаються до осмислення історичного досвіду через проведення паралелелей.

В зв'язку з цим, маємо вказати на особливу роль творів українського авангарду першої третини ХХ століття у загальному калейдоскопі історій українського мистецтва. Цілком погоджуємося з думкою В. Сидоренка, що «серед розмаїття мистецьких напрямів і течій ніякі інші художні практики не здаються такими близькими до теперішнього розвитку українського мистецтва і одночасно такими далекими за духом і обставинами виникнення, як авангард» (Сидоренко, 2008: 95). Тому не випадково, що розкриття української ідентичності через концепти неперервного досвіду і тяглості художніх традицій спирається саме на реконструкцію модерністських кодів культури, у т.ч. з позицій їх віддзеркалення в сучасній стилістиці.

Варто відмітити, що за аналогічним принципом комунікативної взаємодії організується простір міжмистецького діалогу всіх чотирьох змістових блоків дрезденської виставки (як вищезгаданого блоку «Практики супротиву», так і інших – «Простір свободи», «Культура пам'яті», «Думки про майбутнє»). Крім того, застосування медіа-технологій та міждисциплінарна публічна програма (перформанси, концерти, лекції, кінопокази тощо), що супроводжує художню експозицію, забезпечує створення інтермедіального контекстного середовища задля глибинного занурення закордонної аудиторії в український мистецький дискурс ХХ–ХХІ століть.

Дещо іншу стратегію музейної репрезентації вітчизняного художнього нарративу демонструє виставка «Тут і зараз. Український модернізм 1900–1930-ті роки і Дарія Кольцова», що має на меті «кинути виклик конвенційним підходам музейних практик з огляду на сучасні обставини» (Ветцлер-Манюк, 2023). Передусім, йдеться про необхідність деколонізації сприйняття українського авангарду за кордоном та реактуалізацію національних здобутків у новій парадигмі поза узагальнюючою дефініцією «радянський авангард» (або, тим більш, «російський авангард»). Зокрема, це стосується і представлених на виставці робіт Казимира Малевича («Ландшафт (зима)», 1928 р.), Василя Єрмилова («Канатка», 1928), Олександрі Екстер («Три жіночі постаті», 1909–10 рр.), Давида Бурлюка («Карусель», 1921 р.), Володимира Бурлюка («Українська селянка», 1910–11 рр.), Олександра Богомазова

(«Правка пил», 1927 р.), Володимира Баранова-Росіне («Стіл кольору мальви», 1912 р.) та ін.

Тож, комунікативна концепція цього виставкового проєкту фокусує увагу на новому культурно-історичному погляді та специфічній знаковості українського авангарду, що як і «будь-який об'єкт візуальної комунікації виступає своєрідним максизнаком соціуму, умовно кажучи, портретом певного соціокультурного стану» (Остафійчук, 2017: 53). Важливим аспектом тут є висвітлення соціокультурного контексту саме України, «портрет» якої крізь авангардну призму робіт першої третини ХХ століття постає у насичених кольором мультимодальних, синтезованих, сконструйованих образах, що відображає українську культурну ідентичність у категоріях особистого, соціального, історичного.

До цього маємо додати, що зазначені категорії в середовищі музейної комунікації не тільки уварізнуються, але й відтіняються сучасною оцінкою історії українського авангарду, яка надається у монументальній інсталяції Дарії Кольцової «Tessellated». Тут, у комбінаціях скляних секцій темних кольорів зображений Будинок державної промисловості Харкова, що зведений у 1928 р. Він сприймається як символ модерного конструктивізму і, одночасно, радянської ідеології, яка протягом десятиліть руйнувала українську культуру (і нагепер продовжує ці деструктивні намагання у своїх сучасних експлікаціях рашизму і, пов'язаної з цим, воєнної інтервенції Російської Федерації). Однак у загальній композиції гігантська будівля харківського Держпрому є лише фоном, поверх якого виринає український національний символ – вписаний в коло чорний хрест на червоному тлі, що апелює до атрибутики весільної обрядовості (або ляльки-мотанки з хрестом на обличчі) та нагадує сонце, яке осяює різнокольоровими променями усе навкруги. Останнє, на нашу думку, попри трагічні й суперечливі сторінки минулого і теперішнього часу, відображає непохитне прагнення народу України до збереження власної культурної самобутності, свободи самовираження і незалежності.

Відтак, інсталяція «Tessellated» як єдина представлена на виставці «Тут і зараз...» сучасна робота, що резонує з полотнами художників-авангардистів, не тільки вдало концептуалізує новочасний погляд на сутність українського авангарду, але й за словами її авторки Дарії Кольцової є «дверима, що відкривають українську ідентичність» (Ukrainische Moderne, 2023) для західноєвропейської аудиторії. На нашу думку, реалізований у музейних стратегіях візуальної

комунікації заклик – «не тільки “stand with us”, а також “rediscover and understand us”» (Ветцлер-Манюк, 2023) є надважливим для українського авангарду та образотворчого мистецтва, в цілому, з точки зору утвердження його місця і значення в історії світової культури ХХ–ХХІ століть.

Висновки. Дослідження стратегій візуальної комунікації в художньому просторі експонування творів українського авангарду 1910–1930-х років виводить нас на деякі узагальнення, що не претендують на абсолютну вичерпність, однак характеризують зріз сучасних музейних практик та актуальних мистецьких наративів, що транслюються за кордоном в рамках спільних українсько-німецьких проєктів 2023 року – «Тут і зараз. Український модернізм 1900–1930-ті роки і Дарія Кольцова» (Museum Ludwig, Köln) та «Калейдоскоп історій/ї. Українське мистецтво 1912–2023» (Das Albertinum, Dresden). Зазначимо про вибудовування в музейному середовищі ефективних комунікативних концепцій «зображуване–глядач» шляхом моделювання двох взаємодоповню-

ючих візій: погляду на сучасність крізь призму українського авангарду, і навпаки – погляду на український авангард крізь призму сучасності. Зауважимо про домінування двох принципів організації простору візуальної комунікації. Перший з них, підкреслює знаковість історичних подій, відображену в художніх рефлексіях митців різних поколінь (від авангарду до метамодернізму), а другий – розкриває знаковість українського авангарду з акцентом на виявленні епохальних історичних паралелей ХХ–ХХІ століть. У такий спосіб, з огляду на необхідність реактуалізації та переосмислення українських надбань у цільовій аудиторії іноземних реципієнтів, здійснюється заповнення інформаційних прогалів та спростування викривлень історії українського авангарду, наголошується на специфіці українських культурних кодів і тягlosti національних традицій, що візуально упредметнюються як в художніх образах презентованих робіт, так і в загальних мистецько-інтелектуальних моделях розглянутих експозицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва А. «Калейдоскоп історій»: українське мистецтво в Дрездені. Портал LB.ua, розділ «Культура», 02.06.2023. URL: <http://surl.li/jsagl> (дата звернення: 12.06.2023).
2. Денисюк Ж. Візуальна комунікація як феномен масової культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. Київ. 2022. № 2. С. 9–14.
3. Ветцлер-Манюк А. Триумф справедливості. Виставка про модернізм в Україні 1900-1930-х років відкрилася у Кельні. [esthète] газета, 16.06.2023. URL: <https://cutt.ly/WwipzkVx> (дата звернення: 07.07.2023).
4. Корнійчук М. Науковість та художньо-образна модель експозицій. Всеукраїнська асоціація музеїв: веб-сайт. Розділ «Статті», 16.03.2009. URL: <https://cutt.ly/WwuhUZtE> (дата звернення: 01.06.2023).
5. Остафійчук І. Аспекти дослідження візуального в системі соціальної комунікації. Візуальність як домінанта сучасної культури: зб. матеріалів Міждисциплінарної наук. конф., Київ, 7–8 грудня 2017 р. К.: ІК НАМ України, 1. 2017. С. 53–56.
6. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / Ін-т проблем сучасн. мист-ва Акад. мист-в України. К.: ВХ [студіо], 2008. 95 с. URL: <http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Sydorenko.pdf> (дата звернення: 25.05.2023).
7. Тормахова А. Сучасний музей як простір художнього експерименту: досвід The Museum of Modern Art (МОМА). Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 39. 2021. С. 76–81.
8. Oelze, Sabine. Die ukrainische Kunst erhält ihre Geschichte zurück. «Deutsche Welle». Kultur. 30.05.2023. URL: <http://surl.li/hzdux> (last access: 07.07.2023).
9. Ukrainische Moderne im Museum Ludwig. WDR, ARD Mediathek. 03.06.2023. URL: <http://surl.li/hzcxm> (last access: 01.07.2023).

REFERENCES

1. Aliieva A. (2023). «Kaleidoskop istorii»: ukrainske mystetstvo v Drezdeni [«Kaleidoscope of Stories»: Ukrainian Art in Dresden]. Portal LB.ua, rozdil «Kultura». URL: <http://surl.li/jsagl> (last access: 12.06.2023) [in Ukrainian].
2. Denysiuk Zh. (2022) Vizualna komunikatsiia yak fenomen masovoi kultury [Visual communication as a phenomenon of mass culture]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurnal. Kyiv. 2022. № 2. S. 9–14. [in Ukrainian].
3. Vetsler-Maniuk A. (2023). Triumf spravedlyvosti. Vystavka pro modernizm v Ukraini 1900-1930-kh rokiv vidkrylasia u Kelni [Triumph of Justice. An exhibition about modernism in Ukraine in the 1900s and 1930s opened in Cologne]. [esthète] hazeta, 16.06.2023. URL: <https://cutt.ly/WwipzkVx> (last access: 07.07.2023) [in Ukrainian].
4. Korniiichuk M. (2009). Naukovist ta khudozhno-obrazna model ekspozytsii [Scientific and artistic model of the expositions]. Vseukrainska asotsiatsiia muzeiv: veb-sait. Rozdil «Statti», 16.03.2009. URL: <https://cutt.ly/WwuhUZtE> (last access: 01.06.2023) [in Ukrainian].

5. Ostafichuk I. (2017). Aspekty doslidzhennia vizualnogo v systemi sotsialnoi komunikatsii [Aspects of the study of the visual in the system of social communication]. Vizualnist yak dominanta suchasnoi kultury: zb. materialiv Mizhdystsyplinarnoi nauk. konf., Kyiv, 7–8 hrudnia 2017 r. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, 2017. P. 53–56 [in Ukrainian].
6. Sydorenko V. D. (2008). Vizualne mystetstvo vid avanhardnykh zrushen do novitnikh spriamuvan: Rozvytok vizualnogo mystetstva Ukrainy XX–XXI stolit. [Visual art from avant-garde movements to the latest trends: The development of visual art in Ukraine in the twentieth and twenty-first centuries]. In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy. – Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv: VKh [studio], 2008. 95 p. [in Ukrainian].
7. Tormakhova A. (2021). Suchasnyi muzei yak prostir khudozhnoho eksperymentu: dosvid The Museum of Modern Art (MOMA). [The Contemporary Museum as a Space for Artistic Experimentation: The Experience of The Museum of Modern Art (MOMA)]. Ukrainiska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Vypusk 39, P. 76–81 [in Ukrainian].
8. Oelze, Sabine. (2023). Die ukrainische Kunst erhält ihre Geschichte zurück. [Ukrainian art is getting its history back]. «Deutsche Welle». Kultur. 30.05.2023. URL: <http://surl.li/hzdux> (last access: 07.07.2023) [in German].
9. Ukrainische Moderne im Museum Ludwig [Ukrainian Modernism at Museum Ludwig]. (2023). WDR, ARD Mediathek. 03.06.2023. URL: <http://surl.li/hzcxm> (last access: 01.07.2023) [in German].

Дар'я КУРОВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-1256-0171
асистент кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) dasha.kdv.1999@gmail.com

Діана МАЛИШ,
orcid.org/0000-0002-0384-5370
асистент кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) beatsartist1@gmail.com

МАКЕТУВАННЯ ПОП-АП КОНСТРУКЦІЙ В ДИЗАЙНІ РЕКЛАМНОЇ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Мета роботи полягає в дослідженні застосування поп-ап техніки в макетуванні рекламної поліграфічної продукції та визначенні її характерних рис, завдяки яким є можливе її використання у цій сфері.

У дослідженні було використано метод аналізу для виділення характерних рис поп-ап техніки в дизайні рекламної поліграфічної продукції.

Було визначено особливості поп-ап техніки, які сприяли її поширенню у сфері рекламної поліграфічної продукції. До них належать: невелика кількість основних правил для забезпечення роботи поп-ап механізмів, плоска форма при складанні, можливість повернути та затримати увагу споживача, викликати зацікавленість, можливість взаємодії з продуктом, гейміфікація реклами. Також було виділено основний чинник, який суттєво знижує використання макетів з об'ємними конструкціями – зростання вартості реклами на етапі розробки дизайну та виготовлення продукції. У дослідженні було проаналізовано найпоширеніші техніки та яку роль вони відіграють у контексті рекламної поліграфічної продукції.

У роботі проаналізовано та виділено технічні та когнітивні риси поп-ап техніки, які допомагають залучити увагу потенційних споживачів до рекламної продукції. Здійснено аналіз феномену поп-ап в історичному та дизайнерському контексті та охарактеризовано особливості різних технік паперопластики, які створюють візуальну динаміку на основі засад пошукового макетування.

Дослідження буде корисним джерелом інформації для графічних дизайнерів, які займаються розробкою рекламної поліграфічної продукції. Практична значущість статті полягає в популяризації застосування пошукового макетування для створення поп-ап конструкцій для практикуючих дизайнерів та студентів вищих навчальних закладів дизайнерського спрямування. Також викладені результати можуть слугувати матеріалом для подальших досліджень.

Ключові слова: поп-ап, макетування, паперове моделювання, об'ємна конструкція з паперу, рекламна поліграфічна продукція, графічний дизайн.

Daria KUROVSKA,
orcid.org/0000-0003-1256-0171
Assistant at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) dasha.kdv.1999@gmail.com

Diana MALYSH,
orcid.org/0000-0002-0384-5370
Assistant at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) beatsartist1@gmail.com

LAYOUT OF A POP-UP STRUCTURE IN ADVERTISING DESIGN PRINTING PRODUCTS

The purpose of the work is to study the use of pop-up technology in the layout of advertising printing products and to determine its characteristic features, which make it possible to use it in this field.

The research used the analysis method to highlight the characteristic features of the pop-up technique in the design of advertising printing products.

The features of the pop-up technique, which contributed to its spread in the field of advertising printing products, were determined. These include: a small number of basic rules for the operation of pop-up mechanisms, a flat form when assembling, attracting attention, triggering interest, the possibility of interaction with the product, gamification. In addition, the main factor that significantly reduces the use of pop-up structures was identified. This is the increase in the cost of advertising at the stage of design development and production. The research includes the analysis of the most common techniques and their role in the context of printed marketing materials.

The paper analyzes and highlights the technical and cognitive features of pop-up technology, which help attract the attention of potential consumers to advertising products. The analysis of the pop-up phenomenon in the historical and design context was carried out, and the features of various papermaking techniques, which create visual dynamics based on the principles of exploratory layout, were characterized.

The study will be a useful source of information for graphic designers who are engaged in the development of advertising printing products. The practical significance of the article lies in popularizing the use of exploratory layout for creating pop-up structures for practicing designers and students of higher educational institutions of design. The presented results can also serve as material for further research.

Key words: *pop-up, layout, paper modeling, paper three-dimensional construction, printed marketing materials, graphic design.*

Вступ. За тисячолітню історію існування поп-ап техніка проходить шлях становлення та розвитку: від простих клапанів на сторінках книг до складних об'ємних конструкцій. Перші поп-ап механізми переважно з одного елемента виникають в рукописах 11–13 ст., а процес вдосконалення конструкцій був тісно пов'язаний з розвитком книгодрукування та початком використання паперу. У 19 ст. конкуренція на ринку серед книговидавців призвела до розвитку нових вражаючих прийомів та технік, які успішно привертали увагу читачів. Тому закономірним стає те, що поп-ап техніка в цей період починає застосовуватися у дизайні рекламної поліграфічної продукції.

Аналіз попередніх досліджень. Значна частина наявних досліджень на дану тему присвячена етапам еволюції поп-ап техніки або вони є посібниками зі схемами та рекомендаціями зі створення об'ємних конструкцій. Роботи Г. Крупі (Cupri, 2019: 27), Х. Філд (Field, 2019), присвячені виключно історії інтерактивної книги, становленню та розвитку поп-ап техніки. Частина досліджень зосереджує увагу на конкретному механізмі: Р. Мур (Moore, 2016), Д. Лінк (Link, 2008: 216-266), Дж. Хелфанд (Helfand, 2002). Поп-ап як один із способів динамічного проектування поліграфічної продукції досліджує Н. В. Скляренко (Скляренко, 2002: 35-58). Також деякі дослідники згадують застосування поп-ап конструкцій у каталогах, рекламних брошурах та відео.

Постановка завдання. У дослідженні було поставлено завдання визначити критерії поп-ап техніки, які сприяли її поширенню у сфері рекламної поліграфічної продукції та вплив конструкцій на увагу споживача до реклами. Дослідити найбільш часто вживані поп-ап механізми та їх вплив на розкриття змісту рекламного повідомлення.

Результати дослідження. Насамперед необхідно проаналізувати основні правила для забезпечення роботи поп-ап конструкцій. Британський інженер поп-апу Дункан Бірмінгем у своїй книзі «Pop-Up Design and Paper Mechanics: How to Make Folding Paper Sculpture» (англ. «Поп-ап проектування та паперові механізми: як створити складні паперові скульптури») виділяє три основні правила роботи конструкцій (Birmingham, 2011).

Головною вимогою для всіх механізмів, які стають об'ємними, є наявність згину на основі, де розміщується паперова конструкція. Нею, наприклад, може слугувати розворот книги. Саме процес розкриття зігнутої основи приводитиме поп-ап механізм в дію.

Другим правилом для роботи поп-ап техніки є баланс у конструкції двох базових форм: V-подібного згину та паралельного згину. На їх основі створюються механізми будь-якої складності.

V-подібний згин формується зі зігнутого листка паперу, приклеєного до основи таким чином, що нижній кут згину співпадає зі згином основи. Для забезпечення роботи механізму необхідно додержуватися правила: сума кутів правої частини розвороту повинна дорівнювати сумі кутів лівої частини.

Паралельний згин формується зі зігнутого листка паперу, приклеєного до основи за бокові сторони паралельно до згину аркуша, який приклеюється. Для забезпечення роботи даної конструкції необхідно додержуватися правила: сума двох довжин зліва, відстань від згину основи до місця приклеювання паралельного згину і від основи аркуша, який приклеюється до згину на ньому, дорівнює сумі даних відрізків на правій частині.

Третім правилом Дункан Бірмінгем виділяє, що поп-ап механізми формують згини, які можуть

стати основою для інших механізмів, ускладнюючи конструкції.

Як можна відмітити, ці вимоги є досить простими, тому їх першими можна віднести до критеріїв, що сприяли поширенню поп-ап техніки в рекламі.

Наступною рисою є те, що об'ємний механізм складається і має дуже незначну товщину. Або його початкова форма є пласкою, наприклад, у конструкції «lift-the-flap» (англ. підняти клапан). Це забезпечує зручність в транспортуванні, розповсюдженні та зберіганні рекламних матеріалів. Але при цьому через включення інтерактивних елементів посилюється вплив реклами на людину.

Навіть найпростіші механізми зможуть виділити рекламну продукцію серед конкурентів рекламованих товарів чи послуг та привернути увагу споживача, тому закономірним стало те, що дизайнери почали застосовувати поп-ап у своїх проєктах. Залучення у дизайн рекламної поліграфічної продукції такого новаторського підходу, дало змогу ефективніше привертати увагу споживача на довший період часу та зацікавити його для подальшого читання та взаємодію з рекламою. А це сприяє досягненню універсальної стратегічної мети реклами – викликати у цільової аудиторії потрібну рекламодавцю реакцію: формування попиту та стимулювання збуту.

Увага – це концентрація у певний момент на об'єкті, при одночасному абстрагуванні від інших, досить довга для того, щоб людина могла інтерпретувати, зрозуміти і прийняти рішення, засноване на інформації, яку представляє певний продукт. Обсяг людської уваги обмежений, тому в дизайні необхідно притримуватися певних методів для залучення й утримання уваги споживачів. Дизайн заснований на двох типах уваги:

- мимовільній – це короткочасна увага, спрямована на джерело подразника;
- довільній – це цілеспрямована увага, що вимагає вольового зусилля.

Мимовільна увага залучається, коли споживач отримує рекламний продукт. Довільна увага, в свою чергу, активується, коли людина безпосередньо сама взаємодіє з ним і прагне детальніше розглянути та зрозуміти те, на що відреагувала її мимовільна увага. Тому ще одним фактором поширення поп-ап техніки в сфері рекламного дизайну стало те, що об'ємна конструкція, яка виникає при розкритті розвороту, справляє досить сильне враження та залучає одразу два типи уваги глядача. Цьому сприяють два критерії залучення та утримання уваги споживача, які мають поп-ап механізми – можливість взаємодії та гейміфікація.

Можливість активної взаємодії з паперовими конструкціями – один із способів утримати увагу користувачів. Перегортання клапанів, витягання язичка в pull-tab конструкції – це створює зв'язок між фізичною дією, реакцією поп-ап механізму на неї та миттєвим відчуттям задоволення. І як результат, сама дія починає асоціюватися з приємними емоціями, які споживач переносить на весь продукт, представлений в рекламі.

Гейміфікація – це дизайн-техніка, яка ґрунтується на використанні ігрових принципів поза межами гри. Правильно реалізована гейміфікація покращує залучення користувачів і підвищує відсоток взаємодії з продуктом.

Гейміфікація побудована на чотирьох основних поведінкових і психологічних законах: мотивація, несподіване відкриття, статус, винагорода. Закон мотивації в поп-ап техніці полягає в тому, що споживач повинен виконати дію – розкрити розворот – для того, щоб у повній мірі мати змогу взаємодіяти з конструкцією.

Основним законом гейміфікації поп-ап конструкцій можна виділити несподіване відкриття. Перш за все споживач може не очікувати появи об'ємної конструкції, що вже може привернути його увагу та зацікавити для подальшого дослідження. По-друге, це бажання роздивитися та підмітити певні деталі поп-ап механізму, що вже веде до збільшення проміжку часу, який людина приділяє рекламній продукції.

Але слід зазначити, що навіть для простої конструкції потрібні додаткові витрати на матеріал та збір елементів. Це спричиняє подорожчання вартості рекламних матеріалів, яка найчастіше є вирішальним при розробці дизайну. Адже для впровадження поп-ап конструкцій для масового виготовлення необхідно вибрати: збільшити обсяги ручної праці, задіяної у виробництві або розробити спеціальні механізовані прилади під конкретну задачу. Але ці два шляхи несуть часові та грошові затрати, що негативно впливає на масовість використання поп-ап елементів.

Поп-ап конструкції поширені в тих рекламних поліграфічних матеріалах, з якими людина має змогу взаємодіяти особисто: буклет, брошура та каталог. А також вони використовуються в рекламі, яка знаходиться в періодичних виданнях. При чому більшу кількість поп-ап елементів, які мають складнішу будову розміщують в багатосторінкових матеріалах, адже вони розраховані для детальнішого вивчення та довшого зберігання. Також вони виділяються тим, що мають лінію згину, необхідну для розміщення об'ємних механізмів. Поп-ап конструкції можуть виступати

в якості декоративних чи ігрових елементів або виконувати більш практичну функцію: демонструвати товар, роз'яснювати певні функції, візуально демонструвати інформацію.

Серед плоских поп-ап механізмів можна виділити застосування конструкцій «lift-the-flap» та «dissolving» (англ. розчинення). Вони хоч і не утворюють об'ємних елементів, але забезпечують інтерактивність реклами.

Першим поп-ап елементом, який використовується у рекламі варто відмітити клапани. Цей механізм має найпростішу будову та принцип роботи, тому його використання є найбільш поширеним. У рекламі клапани виконують функцію доповнення інформації або створення інтриги.

З розвитком технологій друку в рекламі в багатосторінкових матеріалах починає використовуватися новий тип клапана – прозора сторінка, яка за розміром збігається з розміром основи, з надрукованою на ній частиною зображення. Хоч цей елемент схожий на ще одну сторінку, проте принципи її роботи та вплив на глядача збігається з принципом роботи такого механізму як в «lift-the-flap». Перевертання клапана створює нове зображення доповнюючи вже існуюче за рахунок прозорих та задрукованих частин. Так рекламний матеріал отримує нове трактування.

Страховою компанією Ambient була проведена рекламна кампанія «Візок, підйомник, трактор». Слоган «Ваше життя може перевернутися за секунду» було відображено у використанні прозорого клапана, на якому було надруковано візок, підйомник чи трактор. Він накладався на зображення людини в інвалідному візку. Так при перегортанні прозорої сторінки клієнт легко зчитував посил рекламної кампанії – так само швидко, як перегорнути сторінку, можна отримати серйозні ушкодження, займаючись повсякденними справами (Pram, Lift, Tractor).

Техніка dissolving, де одне зображення замінюється іншим, переважно використовується в дизайні буклетів, рідше в брошурах та каталогах. Найчастіше цей прийом застосовується для ілюстрації в контексті демонстрації стану «до» та «після», демонструючи ефект від використання рекламованого товару чи послуги (Dissolving Picture Card – Clever Marketing).

Рідше використовуються такі техніки, як volvelle (лат. *volvere* – повертати): складається з паперових дисків іноді з додатковими елементами, які скріплені в центрі, але мають можливість вільно рухатися довкола осі; pull-tub (англ. висувний язичок): рухаючи язичок, людина рухає частини зображення, з'єднані з язичком певною системою кріплень на звороті сторінки. Саме через велику кількість деталей та потребу в

складніших кріпленнях, які прямо впливають на вартість виготовлення реклами, дані техніки використовуються досить рідко.

Найчастіше з об'ємних поп-ап конструкцій застосовують паралельний згин та V-подібний згин з простими геометричними формами, які доповнюються графічними та текстовими елементами. Їх поєднання створює сильний рекламний продукт, який виконує поставлені завдання.

Досить часто застосовується простіша версія паралельного згину – панорама. Для досягнення об'єму основа розкривається тільки на 90°, а сама об'ємна конструкція виступає над основою під прямим кутом. Панорама – популярний та незатратний механізм, який використовується у всіх рекламних поліграфічних матеріалах, які мають лінію згину.

Цю техніку використано в буклеті Ікеа, як демонстрацію, що з компанією легко, зручно та з мінімальними затратами можна створити інтер'єр, який легко інтегрується в будь-яке приміщення (Ikea Flat Pack Direct Mailer).

У рекламній кампанії Nha Xinh «Складні меблі» теж використовується паралельний згин, але тут він вже для того, щоб продемонструвати якість товару, які виділяють його серед конкурентів. І тут поп-ап конструкції стають дуже доречними адже вони передають легкість в маніпулюванні та складанні меблів в плоский предмет, проводячи аналогію з їх паперовими поп-ап версіями в рекламі, які мають ті ж характеристики (Nha Xinh Furniture: Folding Chair).

Одною із популярних технік є «map folding» (англ. «складна карта»), в основі якої лежить V-подібний згин. За допомогою системи складок досить великий лист паперу можна скласти до досить невеликих розмірів і перетворити на самостійний рекламний продукт або вклеїти в багатосторінкове видання. Даний прийом допомагає збільшити площу розвороту. Це сприяє тому, що можна розмістити більше інформації, яку людина зможе охопити за раз, не маючи потреби гортати кілька сторінок. Так можна більш ефективно залучити увагу та донести рекламне повідомлення.

Висновки. Отже, вищезазначені риси поширення поп-ап техніки у сферу дизайну рекламної поліграфічної продукції можна поділити на дві категорії. Технічні, які стосуються побудови та роботи самих механізмів: мала кількість основних правил для роботи поп-ап механізмів, плоска форма при складанні. Та когнітивні, які відповідають процесу пізнання та сприйняття навколишньої дійсності: привертання уваги, створення зацікавленості, можливість взаємодії, гейміфікація.

Аби виконати всі ці завдання рекламна продукція повинна спершу привернути до себе увагу. Об'ємна чи інтерактивна конструкція, яка виникає при розкритті розвороту, справляє досить сильне враження й утримує увагу глядача, який може стати потенційним покупцем.

Також у дослідженні було визначено найбільш поширені поп-ап техніки, які використовують у дизайні рекламної поліграфічної продукції. З тих, які не створюють об'єм: «lift-the-flap» та «dissolving», тривимірні механізми: паралельний та V-подібний згини у поєднанні з більш простими формами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гула Є.П., Мазніченко О.В., Кугай Т.А. Використання поп-ап техніки в різних сферах дизайну. Polish journal of science. 2021. т. 1. № 37. С. 3-8.
2. Куровська Д. Виникнення техніки поп-ап у галузі книговидавництва та її сучасне застосування у різних сферах дизайну: дипломна магістерська робота за спеціальністю 022 Дизайн / Д. Куровська ; наук. кер. О. В. Колісник ; рец. А. Дубрівна. Київ : КНУТД, 2021. 116 с.
3. Склярєнко Н. В. Динамічне проектування поліграфічної продукції: способи трансформації художнього образу. Графічний дизайн в інформаційному та візуальному просторі : монографія / за заг. ред. М. В. Колосніченко. Київ : КНУТД, 2022. С. 35-58.
4. Увага: веб-сайт. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/Увага> (дата звернення:09.08.2023).
5. Birmingham D. Pop-Up Design and Paper Mechanics: How to Make Folding Paper Sculpture. 2011. 176 p.
6. Crupi G. Volvelles of knowledge. Origin and development of an instrument of scientific imagination (13th-17th centuries). J LIS.it. 2019. № 10,2. 27 p.
7. Dissolving Picture Card – Clever Marketing: веб-сайт. URL: <https://www.popupmailers.co.uk/picture-dissolve.php> (дата звернення: 20.07.2023).
8. Field H. Playing with the Book. Victorian Movable Picture Books and the Child Reader. London. 2019. 270 p.
9. Helfand J. Reinventing the Wheel. Princeton Archit.Press. 2002. 159 p.
10. Ikea Flat Pack Direct Mailer: веб-сайт. URL: <https://www.behance.net/gallery/1589985/Ikea-Flat-Pack-Direct-Mailer> (дата звернення: 20.07.2023).
11. Link D. Scrambling T-R-U-T-H. Rotating Letters as a Material Form of Thought. Variantology. Cologne, 2008. №4. P. 215-266.
12. Moore R. The Production of Knowledge in Early Modern Anatomical Prints: Doctoral dissertation / University of California, Los Angeles, 2016. 214 p. URL:<https://news.library.mcgill.ca/a-mirror-into-the-microcosm-digitizing-johannremmelins-1619-flap-anatomy-catoptrum-microcosmicum/> (дата звернення: 09.08.2023).
13. Nha Xinh Furniture: Folding Chair: веб-сайт. URL: <http://www.adeevee.com/2010/11/nha-xinh-furniture-folding-chair-print/> (дата звернення: 20.07.2023).
14. Pram, Lift, Tractor: веб-сайт. URL: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/pram-lift-tractor> (дата звернення: 09.08.2023).

REFERENCES

1. Hula Ye.P., Maznichenko O.V., Kuhai T.A. Vykorystannia pop-ap tekhniky v riznykh sferakh dyzainu [The use of pop-up techniques in various areas of design]. Polish journal of science. 2021, 1. № 37, 3-8. [in Ukrainian]
2. Kurovska D. Vynyknennia tekhniky pop-ap u haluzi knyhovydavnytstva ta yii suchasne zastosovannia u riznykh sferakh dyzainu: dyplomna mahisterska robota za spetsialnistiu 022 Dyzain [The emergence of the pop-up technique in the field of book publishing and its modern application in various areas of design: master's thesis in the specialty 022 Design] / D. Kurovska ; nauk. ker. O. V. Kolisnyk ; rets. A. Dubrivna. Kyiv : KNU TD, 2021. 116. [in Ukrainian]
3. Skliarenko N. V. Dynamichne proiektuvannia polihrafichnoi produktsii: sposoby transformatsii khudozhnoho obrazu [Dynamic design of printed products: methods of transformation of the artistic image]. Hrafichnyi dyzain v informatsiinomu ta vizualnomu prostori : monohrafiia / za zah. red. M. V. Kolosnichenko. Kyiv : KNU TD, 2022, 35-58. [in Ukrainian]
4. Uvaha [Attention]: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Uvaha>
5. Birmingham D. Pop-Up Design and Paper Mechanics: How to Make Folding Paper Sculpture. 2011. 176 p.
6. Crupi G. Volvelles of knowledge. Origin and development of an instrument of scientific imagination (13th-17th centuries). J LIS.it. 2019. № 10,2. 27 p.
7. Dissolving Picture Card – Clever Marketing: URL. URL: <https://www.popupmailers.co.uk/picture-dissolve.php>
8. Field H. Playing with the Book. Victorian Movable Picture Books and the Child Reader. London. 2019. 270 p.
9. Helfand J. Reinventing the Wheel. Princeton Archit.Press. 2002. 159 p.
10. Ikea Flat Pack Direct Mailer: URL. URL: <https://www.behance.net/gallery/1589985/Ikea-Flat-Pack-Direct-Mailer>
11. Link D. Scrambling T-R-U-T-H. Rotating Letters as a Material Form of Thought. Variantology. Cologne, 2008. № 4. P. 215-266.
12. Moore R. The Production of Knowledge in Early Modern Anatomical Prints: Doctoral dissertation / University of California, Los Angeles, 2016. 214 p. URL:<https://news.library.mcgill.ca/a-mirror-into-the-microcosm-digitizing-johannremmelins-1619-flap-anatomy-catoptrum-microcosmicum/>
13. Nha Xinh Furniture: Folding Chair: URL. URL: <http://www.adeevee.com/2010/11/nha-xinh-furniture-folding-chair-print/>
14. Pram, Lift, Tractor: URL. URL: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/pram-lift-tractor>

УДК 76.01+621.798.1-027.15+502[504](477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-8>

Олена КУРЦЕВА,
orcid.org/0000-0003-3528-7120
аспірантка кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) kurt-ol@online.ua

ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У КОМПОЗИЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСУ

Стаття присвячена дослідженню системи виражальних засобів на прикладі композиційної структури освітніх Інтернет-ресурсів. Авторка розглядає освітні портали та сайти у фокусі художньої комунікації, що при цьому має чітко виражену функціональну спрямованість та є невід'ємною від практик користування. Підкреслено, що утилітарна змістовність контенту освітнього порталу не може існувати поза межами естетики, а в більш широкому сенсі, – поза межами художніх репрезентацій. Краса та користь співіснують як функціональна модель.

Проаналізовані джерела дозволяють стверджувати, що засоби виразності є базовим інструментом процесу користування у всіх його різноманітних аспектах: від розважального до навчального. Така нероздільність художніх та функціональних засобів є в цілому характерною для сфери дизайну, проте особливо актуальна для графічного дизайну та практик мультимедіа, де художні норми часто виступають у ролі інструментарію користувача.

Висновки. Просторово-композиційна структура мережевого ресурсу спирається на засади екранної композиції, яка має чимало відмінностей у порівнянні із композиційними рішеннями друкованого розвороту поліграфічного видання. Мережеве споживання інформації змінює практику застосування поліграфічних принципів роботи із просторово-композиційними рішеннями. Проведене дослідження дозволяє виокремити наступні компоненти: 1) динамізм та інтерактивність мережевої інформації; 2) гнучкі просторово-композиційні налаштування, що дозволяють користувачеві коригувати елементи форми змісту; 3) інтеграція у мережу та похідні від цього візуальні властивості (наприклад, естетика гіперпосилань, яка за визначенням відсутня в друкованому дизайні). Важливе значення для побудови просторово-композиційних рішень має параметр композиційної поведінки елементів, що розглядається авторкою як один із ключових механізмів у розв'язанні завдання створення якісного дизайну.

Ключові слова: освітній Інтернет-ресурс, виражальні засоби у веб-дизайні, композиція веб-сторінки, Інтернет-естетика.

Olena KURTSEVA,
orcid.org/0000-0003-3528-7120
Graduate Student at the Department of Graphic Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkov, Ukraine) kurt-ol@online.ua

MEANS OF EXPRESSION IN THE COMPOSITION STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL INTERNET RESOURCE

The article is devoted to the study of the system of expressive means on the example of the composition of educational Internet resources. The author examines educational portals and sites in the context of artistic communication. From her point of view, this problem has a clearly expressed functional orientation and cannot be separated from the practices of using the Internet. It is emphasized that the utilitarian content of the educational portal cannot exist outside the boundaries of aesthetics. In a broader sense, it does not exist outside of artistic representations. Beauty and utility coexist as a functional model.

The analyzed sources allow us to assert that means of expression are the basic tool of the process of use in all its various aspects: from entertainment to education. This inseparability of artistic and functional means is generally characteristic of the field of design, but it is especially relevant for graphic design and multimedia practices.

Conclusions. The spatial and compositional structure of the network resource is based on the principles of screen composition. The screen artistic structure has many differences compared to the compositional solutions of the printed edition. Network consumption of information changes the practice of applying polygraphic principles to work with spatial and compositional solutions. The conducted research makes it possible to single out the following components: 1) dynamism and interactivity of network information; 2) flexible spatial and compositional settings that allow the user to adjust the elements of the content form; 3) network integration and visual properties derived from it (for example, the aesthetics of hyperlinks, which by definition is absent in printed design). The parameter of the compositional behavior of the elements, which is considered by the author as one of the key mechanisms in solving the task of creating a high-quality design, is of great importance for the construction of spatial and compositional solutions.

Key words: educational Internet resource, expressive means in web design, web page composition, Internet aesthetics.

Постановка проблеми. Освітній Інтернет-ресурс представляє собою особливий тип художніх взаємовідносин, які мають чітко виражену функціональну спрямованість та є невід’ємними від практик користування. Попри все, утилітарна змістовність контенту освітнього порталу не може існувати поза межами естетики, а в більш широкому сенсі, – поза межами художніх репрезентацій. Краса та користь співіснують як функціональна модель.

Проаналізовані джерела дозволяють стверджувати, що засоби виразності є базовим інструментом процесу користування у всіх його різноманітних аспектах: від розважального до навчального. Така нероздільність художніх та функціональних засобів є в цілому характерною для сфери дизайну, проте особливо актуальна для графічного дизайну та практик мультимедіа, де художні норми часто виступають у ролі інструментарію користувача.

Інтернет є відносно новою технологією, яка швидко стала цінним інструментом масової комунікації та пред’явлення інформації. При цьому як і будь-яка інша медійна структура, мережа інтернет формувалася не на порожньому місці. Саме це визначило активні запозичення з тих сфер дизайну та візуальної комунікації, які вже існували на момент формування мережевої культури. У першу чергу, це книжкова та журнальна графіка, а також загалом усі існуючі в «до інтернетівську» епоху феномени мультимедіа. Норми та принципи, встановлені цими сферами побутування естетики, швидко знайшли своє віддзеркалення в інтернет-культурі, що помітно впливає на систему виразальних засобів освітніх веб-ресурсів.

Аналіз досліджень. Історіографія питання має очевидну нерівномірність в сторону більшої актуалізації дослідження функціональних властивостей освітніх Інтернет-ресурсів (зокрема, практики юзабіліті). Натомість, наукові публікації, в яких запропонована проблематика аналізу системи виразальних засобів, не є мейнстрімними. Відтак, у межах сформульованої нами постановки питання, ми спиралися на англійську історіографію. У цьому колі досліджень виділимо роботи Лісбет Торлацій (Thorlacius, L.), Елен Брейдж (Brage, E.), Іди Енгольм (Engholm, I.) та інших вчених.

Метою статті є дослідження системи виразальних засобів на прикладі композиційної структури освітніх Інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо дві основні групи виразальних засобів у композиційній структурі освітніх інтернет-ресурсів.

Перша група: принципи композиції сайту, що походять з норм друкованої графіки. Журнальна та газетна верстка має вкрай широкий вплив на побудову просторово-композиційної структури

сайту. Веб-ресурс є своєрідним мультимедійним «дзеркалом» класичного поліграфічного видання.

На наш погляд, серед базових принципів сучасного веб-дизайну варто виділити універсальну групу, що орієнтована на типові та загально-вживані закономірності користування та споживання інформації. Серед них, передусім, назовемо: 1) колонаж, або специфічну структуру подачі інформації у модульних колонках; 2) внутрішній рубризатор, або структуру звернення, що регламентує практики організації змісту; 3) моделі співіснування текстових та зображальних контекстів сайту, які визначають спрямованість звернення та його функції.

Вплив кожного із значних принципів важко переоцінити, так як усі вони мають безпосереднє відношення до проблематики побудови композиційного простору веб-ресурсу.

Наприклад, колонаж є основним структурним компонентом у модульному проектуванні простору сайту. Колонка та міжколонкові інтервали формують фігуративні моделі художньої геометрії сайту. Натомість, внутрішній рубризатор визначає властивості стильового представлення текстів та зображень, відповідаючи за розпізнавання функціонального поля елементів.

Для прикладу, розглянемо сайт Гарвардського університету (США, Масачусетс), в дизайні якого присутні класичні «друковані» виразальні засоби.

Екранний простір стартової сторінки поділений на три частини, кожна з яких має властиве кольорове тло, що допомагає у аранжуванні інформації та візуально розмежує застосовані композиційні мотиви. Так, чільний аркуш є своєрідним вступом до контенту, де заглавне фото у контексті загальної екранної репрезентації є цілком самостійним простором. Його роль полягає не тільки в безпосередньому інформуванні споживача щодо контенту, але й має художньо-виразальний зміст. Подібний прийом «простору у просторі» ми також можемо віднести до характерних елементів візуальної культури друкованих видань.

Основний простір перебирає на себе найбільш вагому частину полоси прокрутки екрану, яка займає декілька екранних рамок: споживач має можливість динамізувати цей простір, обираючи актуальний фрейм та змінюючи набір компонентів зображення. У композиційному сенсі, просторова площа складається з текстових елементів-цитат, які є посиланнями на базові матеріали. Принцип їхнього розташування імітує вільне проектування, проте, насправді, є системою модулів, що визначають місце елемента у відповідності до його компонентності: текст+картинка або текст+текст.

Дизайн сторінки має цілу низку рис, які нагадують естетику глянцевого журналу «нульових»

років. У першу чергу, це стосується прийомів представлення текстової інформації, проте має вираження і щодо підходів ілюстрування та графічної репрезентації змісту.

Передусім, звернемо увагу на загальну текстову компановку, яка за розмірностями інтерліньяжу та щільністю літерних мас наближена до друкарських стандартів. В екранному сприйнятті така модель не втрачає якості читання, проте має очевидні візуальний ефект: подані у такий спосіб тексти на екрані посилюють враження «повільного читання», більш характерного для паперових видань. При цьому блоки тексту оформленні із застосуванням буквиць, не містять переносів та формалізовані за лівою виключкою. Під час розгортання сторінки на глибину перегляду, текстовий простір звужується до центрального одноколонкового формату, лишачи вільними простори білого.

Важливо відмітити, що гіперпосилання у сторінці змісту не є традиційними кнопками, а натомість представлені у вигляді авторських цитат із збільшеними маніскульними знаками «лапок», що також є класичним журнальним прийомом. Якщо до цього переліку додати використання інверсій кольору між позитивним та негативним простором основних площин екрану, практичну відсутність модульної верстки та умовно вільне моделювання елементів у межах екранної площини, стають зрозумілими виражальні засоби дизайну такого типу. На наше переконання, вони націлені на створення відповідного режиму сприйняття інформації, що можна охарактеризувати відомою тріадою інтелектуально-емотивного дизайну, характерного для американського графічної культури початку – середини нульових років: класично, виважено, стильно (рис. 1).

Рис. 1. Інститут архітектури Гарвардського університету (США, Масачусетс)

Друга група: Принципи композиції сайту, які ґрунтуються на технічних можливостях інтернет-ресурсу. В художньому сенсі це коло принципів та підходів спирається на властиві інтернет-культурі естетичні норми.

Розвиток веб-сайтів як художніх систем, і в 1990-ті, і в 2000-ні роки був пов'язаний із технічними пріоритетами протоколів браузерів та мережі інтернет загалом. Тому історія розвитку просторово-композиційних форм сайтів впритул орієнтована на техніко-технологічну еволюцію.

Наприклад, т.зв. ранні веб-сторінки у композиційному сенсі формувалися на основі таблиць, як базової форми-структури, яка організує зміст та має значний вплив на художні рішення. Відтак, дизайн на основі таблиці заклав структурні основи композиційно-просторового мислення макету сайту, що існує в системі відповідних масштабів і площин, а розгортається у просторі за допомогою вертикальних та горизонтальних ліній.

На наш погляд, варто виділити два основні принципи, які в цілому характеризують зазначену тенденцію.

Модульно-лакунарний принцип. В його основі – таблиця, як набір просторово окреслених комірок, що створені модульно, мають повторювальний композиційний ритм та орієнтовані на максимальне спрощення сприйняття простору макету. Кожна комірка має характеристику лакуни: визначеного фрагменту простору макету, який візуально відмінна від суміжних зображальних контекстів.

Ф. Хонг пояснює цю особливість відсутністю інструментів для створення структури на веб-сторінках, що на початку існування Інтернету спонукало дизайнерів звертатися до елементів таблиці. (Hong, P., 2018: 370 p.).

На наш погляд, зазначена тенденція пояснюється не стільки неможливістю використовувати елементи вільного проектування, скільки існуючою в 1990-х специфікою візуальності інтернет-культури з її відвертим небажанням виходити за рамки технічного проектування. Художня виразність як інструмент побудови макету поступалася техногенній складовій.

В багатьох випадках застосування такої естетичної парадигми виглядає вкрай архаїчно. Виключенням можуть бути лише ті випадки, коли застосування модульно-лакунарного принципу є частиною більш вагомого художнього задуму, що, наприклад, імітує естетику певного часу або відповідного субкультурного сегменту в межах глобальної інтернет-культури (іншими словами, є навмисно спроектованою естетикою, яка свідомо спирається на конкретну систему виразальних засобів).

Так, композиційно-просторові рішення в дизайні сайту Школи мистецтв у Глазго (Шотландія) не тільки спирається на принципи модульної сітки, але й використовує її видимі елементи в якості художньо-стильових компонентів (рис. 2).

Прикладом некоректного застосування цього принципу у сегменті освітніх інтернет-ресурсів, є веб-портал Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ресурс надзвичайно жорстко регламентований прямокутними модулями і таблицями, які домінують практично на всій глибині перегляду. Послідовна ліва виключка ілюстративних комірок та, відповідно, розгортка тестових блоків горизонтально вправо, безмовно, посилює форми сприйняття інформації. Проте вона виконана, скоріше, у нормі подання технічної інформації і не розрахована на будь-які художні форми юзабіліті. В даному разі, автори дизайну очевидно не взяли до уваги, що «таблицями можна маніпулювати, аби організувати та координувати дизайн-рішення» (Almasude, A., & Almasude, J., 2002: 21), що таблична структура має бути гнучкою і не домінувати у системі повідомлень.

Принцип спрощеної геометричної форми. Не зважаючи на свою умовність, таблиця організує простір сайту за допомогою максимального спрощення формальних елементів. Такий інтернет-ресурс можна представити у вигляді геометричної композиції, де базовими елементами виступатимуть звичайні форми: переважно прямокутники, квадрати та площини, сформовані їхньою взаємодією.

Геометрична композиційно-просторова організація має свою пластичну основу, яка взаємодіє у межах визначених форм та площин. Не зважаючи на те, що застосування такого принципу призводить до домінування прямокутних форм, це не має критичного значення для функціонального користування. Проте змінює ефекти сприйняття інформації та звужують художньо-стильові засади дизайну.

Зазначена проблема розглядається дослідниками в різноманітних аспектах. На наш погляд, цікавим варіантом її подолання саме як проблеми засобів виразності освітній інтернет-ресурсів, є концепція позитивного та негативного простору в композиційній структурі веб-сайтів (Almasude, A., & Almasude, J., 2002: 15-16).

Позитивний простір включає зображення, текст, об'єкти – власне усі ті структурні елементи, що мають значення для виявлення інформативної сутності повідомлення. Натомість негативний простір є сукупним вираженням інших контекстів композиційно-пластичного цілого, що мають фонове значення.

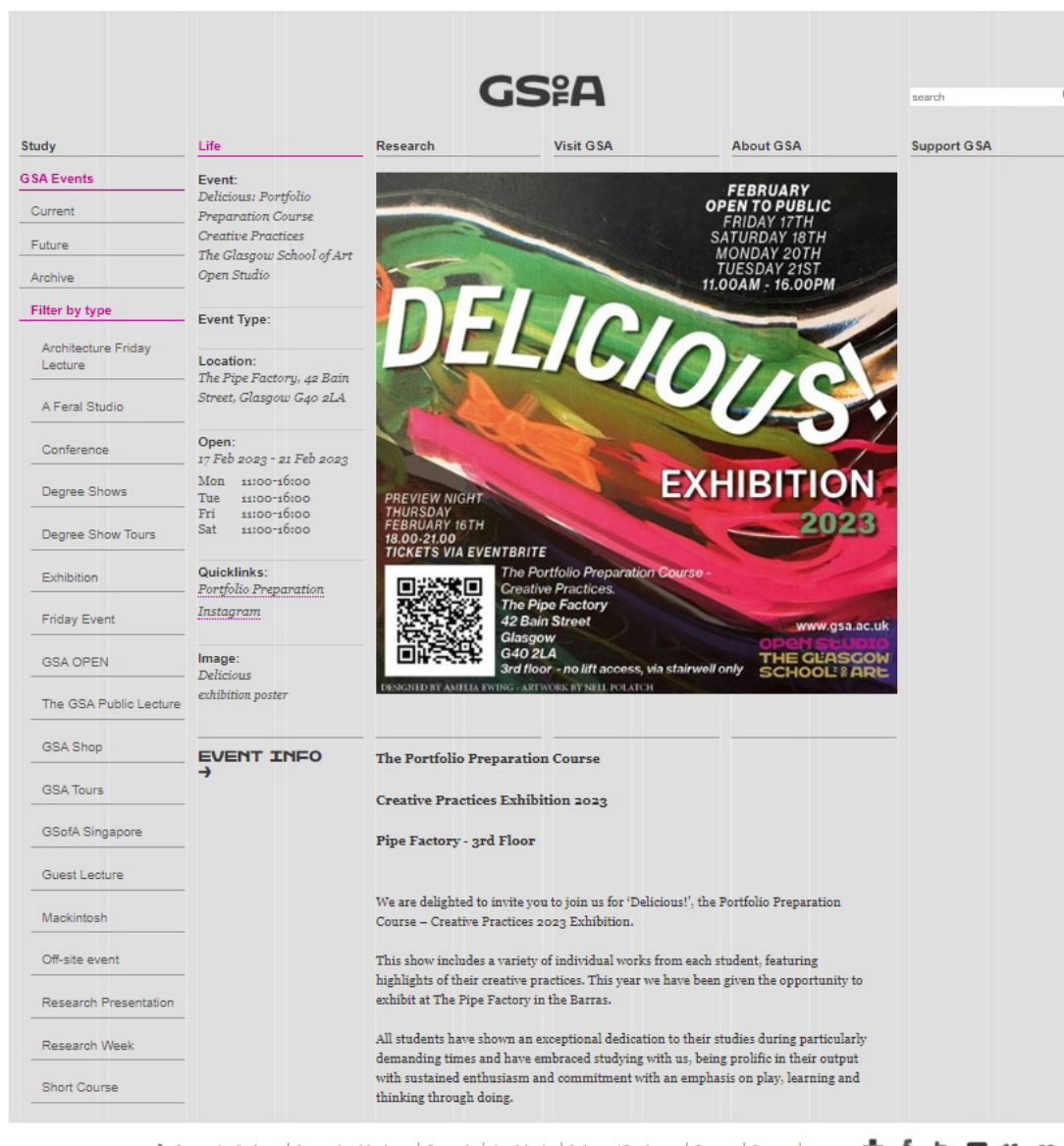

Рис. 2. Школа мистецтв у м. Глазго (Шотландія)

На наш погляд, важливу роль у взаємодії обох типів простору мають такі звичні компоненти композиційної мови, як форма та масштаб.

Формальні рішення визначають простір як предметно-просторове середовище, в якому користувач орієнтується завдяки комунікації з визначеними візуальними формами: текстовими, графічними, моушен-формами тощо. У той же час виражальний потенціал масштабування об'єктів та форм дозволяє маніпулювати пластичним змістом композиції. Розмір впливає на взаємну зв'язаність форм (об'єктів, текстів або зображень), він виражає відношення дизайнера до певного композиційного елемента та допомагає побудувати якісну ієрархію об'єктів, що присутні на екрані.

Прикладом застосування такого принципу є Нова школа Парсонс (Нью-Йорк, США), портал

якої побудовано максимально пластично. Прості геометричні форми виконують роль як фреймів для фотоілюстративного матеріалу, так і є елементами інфографіки або шрифтових композицій (рис. 3).

У межах виділених та проаналізованих вище груп виражальних засобів у композиційній структурі освітніх інтернет-ресурсів, розглянемо основні композиційні принципи, що визначають характер та специфіку застосування того чи іншого художньо-стильового рішення.

Насамперед звернемо увагу на те, що основні проблеми естетики простору сайту безпосередньо впливають із практики застосування зазначених принципів. Екранний простір є вертикально орієнтованим. Його рух пов'язаний із технологією скролінгу вікон браузера, що надає своєрідності

Рис. 3. Нова школа Парсонс (Нью-Йорк, США)

Рис. 4. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія)

динамічній моделі сприйняття інформації. Споживач рухається простором сайту вертикально, при цьому обсяг простору цілком залежить від інформативної концепції ресурсу та закладених в його дизайні принципів споживання. Працюючи із друкованим виданням, споживач має можливість оцінити масштаби продукту і його просторові межі, використовуючи фізично дійсні контури, наприклад, книги або журналу. Натомість екран не припускає такої взаємодії, так як його простір обмежується, у першу чергу, не фізичними параметрами, а програмними засобами.

Для інтерпретації просторово-композиційних особливостей веб-сайту ми вважаємо за потрібне ввести поняття «базовий екранний простір». Це фізичний розмір екрану споживача, який в даний конкретний момент представляє актуальні потоки інформації. Зображальне поле базового екранного простору є постійно змінним. При цьому воно відповідає за кількість інформації, яку можна в конкретний момент часу представити на екрані. Споживач сприймає контент сайту за допомогою

цієї умовної рамки зображального поля, яке, у певному сенсі, є синонімічним поняттям «поле друку» у дизайні поліграфічного видання.

Зазначимо, що специфіка екранного поля має значення для побудови та інтерпретації дизайн-рішень, особливо у випадку аналізу просторово-композиційного узагальнення. В деяких випадках розробники моделей використання сайту дають можливість споживачеві рухатися в екранній площині за допомогою наперед запланованого кроку.

Такий дизайн-функціонал (т.зв. breadcrumb trail: навігаційний елемент, який показує користувачеві його поточне місце в ієрархії ресурсу) представлено в композиційній структурі, наприклад, сайту академії мистецтв Брери (Мілан, Італія). Проста композиція з послідовної вертикальної лінії складена з крапок та має додані інтерактивні елементи. (рис. 4).

Простір «білого» як композиційна складова. Це питання дискутується в дослідницькій літературі практично з часу початку вивчення інтернет-культури, як візуального виклику для дизайну.

В більшості випадків дослідники зосереджуються на вивченні факторів юзабіліті та особливостей репрезентації інформаційних потоків у контексті узгодження екранного простору (Bernard, M., Charatto, V., & Thomasson, R., 2000: 1-4).

На наш погляд, слід звернути увагу, на зображальні властивості «білого» простору. Його виражальний потенціал підкреслює відношення дизайнера до естетичної схеми композиційного устрою.

Насамперед, відмітимо умовність використання визначення «білий» простір. В інтерпретації термінологічної культури графічного дизайну це означає, скоріше, «незаповнений», «незайнятий», «вільний від елементів» простір. Насичення екранної рамки елементами створює внутрішню комунікацію між ними, яка регулюється у відповідності до фізіологічних закономірностей зорового сприйняття людини. Важливо підкреслити, що мережевий дизайн є системою унормування видимого (визначеного) та уявленого (образного), між якими існує безпосередня взаємодія. Тому принципи роботи із «білим» простором так чи інакше торкаються всього методологічного потенціалу дизайну.

Фоновий «білий» простір є найбільш традиційним типом використання простору. Не зважаючи на те, що його витоки укорінені у друкарській культурі та неодноразово описані видатними дослідниками (наприклад, Е. Рудером), мережева візуальна культура має власні пріоритети, що впливають із особливостей екранної комунікації.

Наприклад, дослідницька група вчених з США, що аналізувала практику використання навчаль-

них сайтів дитячими аудиторіями, публікує дані, згідно яких діти у фокус-групах не тільки активно заперечували білий екранний порожній простір, алей виступали проти використання білого кольору як фонового за будь-яких обставин (Large, A., Beheshti, J., & Rahman, T. (2002: 91). Очевидно, що практика мультимедійного навчання змінює уявлення про базові дидактичні моделі та саму технологію навчального процесу, і це не може не віддзеркалюватися на генезисі дизайну порталів.

Наприклад, сайт Школи мистецтв і дизайну в Орлеані (Франція) використовує прийомі колірної репрезентації, які відверто суперечать нормам поліграфічного дизайну. Основний фон сайту – чорний, натомість колір шрифтових мас – зелений. Відсутність традиційного «білого» не означає відсутність простору як такого. Хоча, на наше переконання, естетика чорного фону має свої переваги та недоліки. З одного боку чорне тло створює ефект з'єднання елементів у цілісність. Такий фон збирає компоненти в суцільну просторову канву. Проте водночас подібне використання простору впливає на зображальні, ілюстративні та композиційні риси контенту сайту (рис. 5).

Активний «білий» простір. Наприклад, сайт університету мистецтв, ремесла та дизайну Констфак (Швеція) використовує лінійні властивості «білого» як додаткові засоби модульного посилення ієрархії повідомлень. Біла плашка «підсвічує» основну екранну площину, саме вона є тлом, яке узгоджує кордони фреймів. Активне «біле» узагальнює графічний зміст та наочно відділяє елементи. Цікаво, що при цьому простір базового

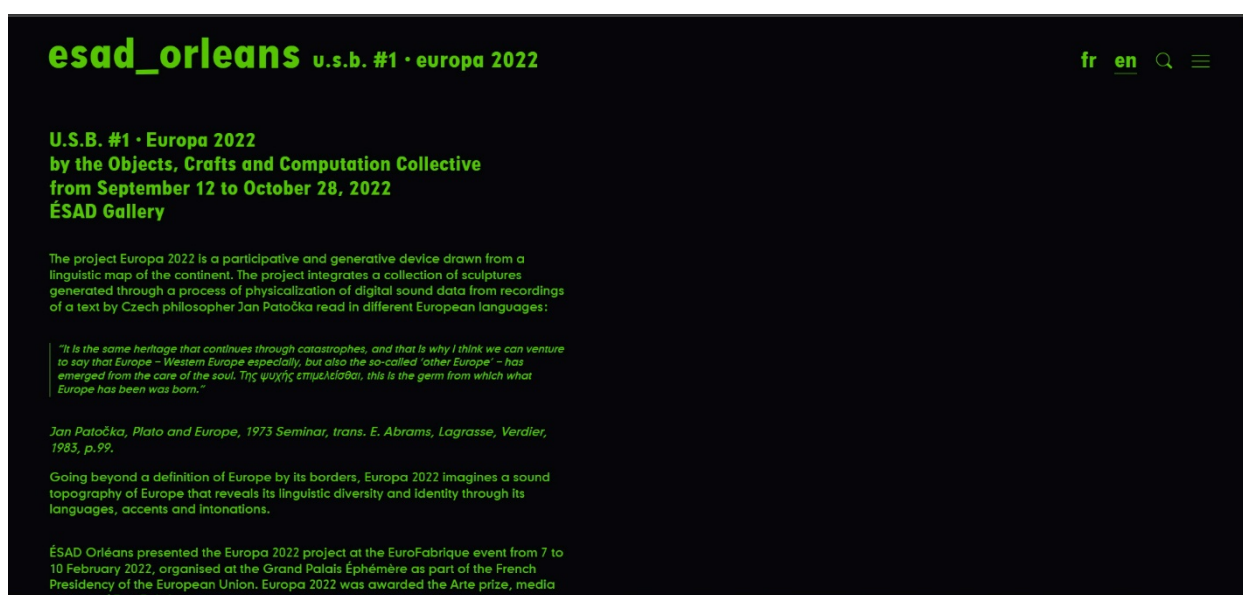

Рис. 5. Школа мистецтв і дизайну в м. Орлеані (Франція)

екранного фону лишається в контражурі по відношенню до білого, формуючи, тим самим, лінійні площини (рис. 6).

Як підкреслює Лізбет Горлацій, активний «білий» простір має більш високий статус в композиційній репрезентації, адже він є, скоріше, графічним ефектом, аніж тлом. Його слід враховувати навіть у тих випадках, коли метою дизайну є створення «невидимої» візуальної комунікації, яка досягає свого мети завдяки інтеграції з функціональністю та вмістом (Thorlacius, L., 2007: 65).

Крім цього, активний «білий» простір є засобом у створенні масштабів та планів, що також засвідчує наведений нами приклад композиційно-просторового унормування дизайну сайт університету мистецтв, ремесла та дизайну Констфак (Швеція).

Статична, рухома та адаптована композиція сайту: основні підходи композиційно-просторового унормування. Аналіз винесеної у заголовок проблеми варто почати із визначення базових концептів макетування веб-сайту, яка закладають основи розуміння структури дизайну інтернет-сторінки.

Макет представляє собою серію прямокутних, вертикально орієнтованих просторів. Вони поєднуються у відповідності до логіки роботи споживача із екранним полем, що визначає розмір, масштаб та кількісні параметри кожного окремої площини перегляду. Відтак, сторінка сайту (вертикальна полоса) складається із серії горизонтально орієнтованих аркушів. Зазвичай, вони не мають між собою видимих проміжків, так як специфіка руху полоси прокрутки не орієнтована на статику сторінки: споживач має відчувати, що ресурс керується саме його рухами. Ці аспекти мають неабиякий вплив на систему прийомів, які

застосовуються у дизайні просторово-композиційних рішень.

Також підкреслимо, що кожен із зазначених у заголовку типів побудови композиційно-просторової схеми сайту є взаємопов'язаним. Наприклад, статична модель не може існувати без динамічних акцентів, так само як рухома візуалізація простору вимагає статично визначених просторів або зон. Проте домінування певної парадигми дозволяє визначити загальну спрямованість композиційного бачення та сформулювати його сутнісні компоненти.

Наприклад, композиційний простір на основі таблиці – це умовна структурна основна, яка не обов'язково візуалізується безпосередньо у вигляді таблиці із стовпчиками та комірками. Це породжує специфіку ефектів сприйняття контенту сайту, які формуються завдяки взаємодії одних компонентів із іншими.

Важливо наголосити, що дослідники відносять до елементів композиційного унормування як статичні, так і рухомі об'єкти. Приміром, GIF-зображення із розміщеним в них вмістом, або навіть такі технічні елементи в гарнітурі сайту, як лічильники відвідувань або анімовані банери (Brage, E., 2019: 22).

Серед кола конкретних прийомів, що реалізуються в системі просторово-композиційного унормування веб-сайту виділимо наступні: 1) лінійно-площинні; 2) прийоми симетрії та балансу; 3) єдності та різноманіття; 4) ритму та руху. Усі зазначені прийоми формують загальну систему композиційно-пластичного устрою, яка характеризується гнучкою взаємодією компонентів та не є т.зв. закритою системою.

Лінійно-площинна концепція прийомів традиційно розглядається як основа 2D-дизайну.

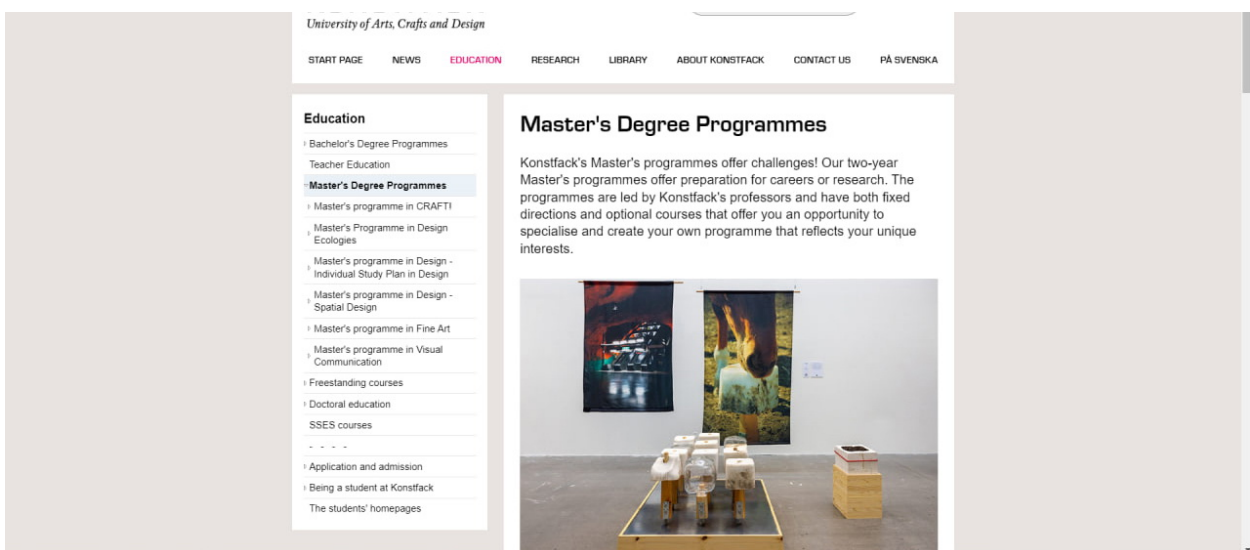

Рис. 6. Університету мистецтв, ремесла та дизайну Констфак (Швеція)

Проте веб-дизайн має низку відмінностей, що, як вже було показано нами вище, виникають через екранну природу композиційних форм інтернет-ресурсів. Тому лінія, як композиційний елемент у мережевому дизайні – це, скоріше, об'єкт, що створений серією елементів. Саме тому, для прикладу, Amar і Joanna Almasude, пропонують розглядати прийоми лінійного дизайну веб-сторінок за допомогою методу «фокусної точки»: елементу або набору елементів, що першочергово привертають увагу у пластичному «рисунку» екранного простору (Almasude, A., & Almasude, J. (2002: 13). На цій основі триває сприйняття основних зорових ліній, які не є фізично накресленими. Уявність такого лінійного руху ґрунтується на принципах візуальності та ефектах сприйняття екранних об'єктів, які формують композицію з уявним трикутником як орієнтиром.

Прикладом використання зазначеного прийому може бути сторінка новин веб-порталу Віденського університету прикладних мистецтв (Австрія). Автори дизайн-рішення використали чотирих колонковий вертикальний модуль, що узагальнює текстові та візуальні компоненти у межах кластера. Акцентована лівостороння виключка із чорною плашкою рубрикатора надає глядачеві фокусну точку, від якої донизу та горизонтально вправо утворюються лінії умовного «трикутника». Цей прийом засвідчує ефективність побудови лінійно-площинних серій, які дозволяють споживачеві стати учасником інтерпретації змісту, що, безумовно, позитивно впливає практику користування (рис. 7).

В якості альтернативного прикладу згадаємо просторово-композиційні рішення сайту університету «Київська школа економіки» (KSE). Два умовних трикутника, які складають уявну прямокутну площину, побудовані завдяки маніпуляціям із білим простором та композиційному унормуванню виключки. Усі елементи цієї композиції перебувають у взаємодії та об'єднанні спільною візуальною ідеєю (рис. 8).

Прийоми симетрії та балансу. Баланс, у першу чергу, відповідає за принципи розподілу уваги та відчуття стійкості сприйняття елементів. Ми вже зазначали, що композиція є засобом поєднання елементів у цілісну систему. Відтак баланс припускає інтерпретацію окремих компонентів, що володіють здатністю виражати візуальну вагу та перебирати на себе зорові зусилля споживача. На наш погляд, природа цього композиційного елементу пов'язана із маніпуляціями формою, кольором та пластичними сукупностями. Саме зазначені аспекти виступають у ролі виражальних засобів балансування просторово-композиційного рішення.

Одним з проявів балансу є симетрія, яка в графічному дизайні має достатньо розвинену структуру, спираючись на засади образотворчого мистецтва. Ми вважаємо за доцільне виокремити три типи цього прийому: симетричний баланс, дзеркальний та асиметричний.

Прийоми єдності та різноманіття представляє один із найбільш репрезентативних художніх засобів, що виражає емоційно-образну змістовність дизайн-рішення. Різноманітність компонен-

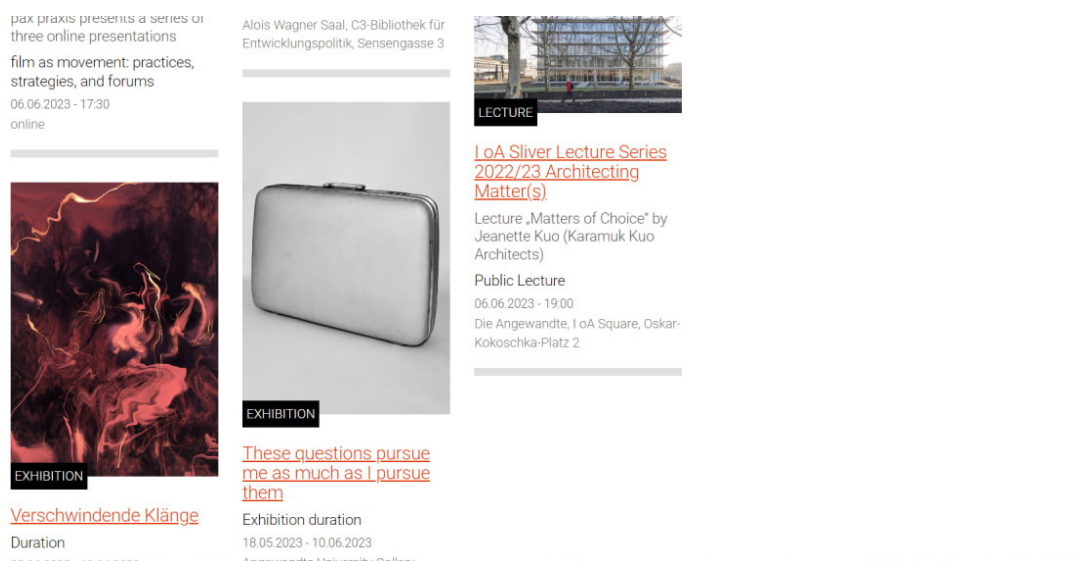

Рис. 7. Віденський університет прикладних мистецтв (Австрія)

тів композиції закладена в художній природі якісного дизайну. Проте естетика продукту, що має поряд із художніми важливі утилітарні значення, не здатна функціонувати без єдності та системного композиційного узагальнення.

На наш погляд, типологія прийомів представляє певну варіативність єдності, що пояснює специфіку розмаїття елементів та способи їхнього співіснування у межах композиційного цілого.

По-перше, назвемо *єдність образно-стилістичного представлення елементів*. Наприклад, веб-портал академія мистецтв Брери (Мілан, Італія) стартує з ілюстративної сторінки, яка щільно насичена фотоматеріалами. Їхня репрезентація

достатньо динамічна та припускає декілька режимів звернення: від «заморозки» під час наведення курсору до повноформатного розгортання на окремому кольоровому полі. Видима строкатість є, натомість, ефектом сприйняття, за яким стоїть повноцінна модульна структура, що генерує моделі взаємодії та утримує контент у наперед визначеному просторі. Горизонтальні плашки модуля не помітні споживачеві, вони вторинні та не перебирають на себе зайвої уваги (рис. 9).

По-друге, вагоме значення має *єдність текстових, ілюстративних та зображальних елементів*. Вважаємо за необхідне підкреслити змістовні характеристики, що визначають місце елементів,

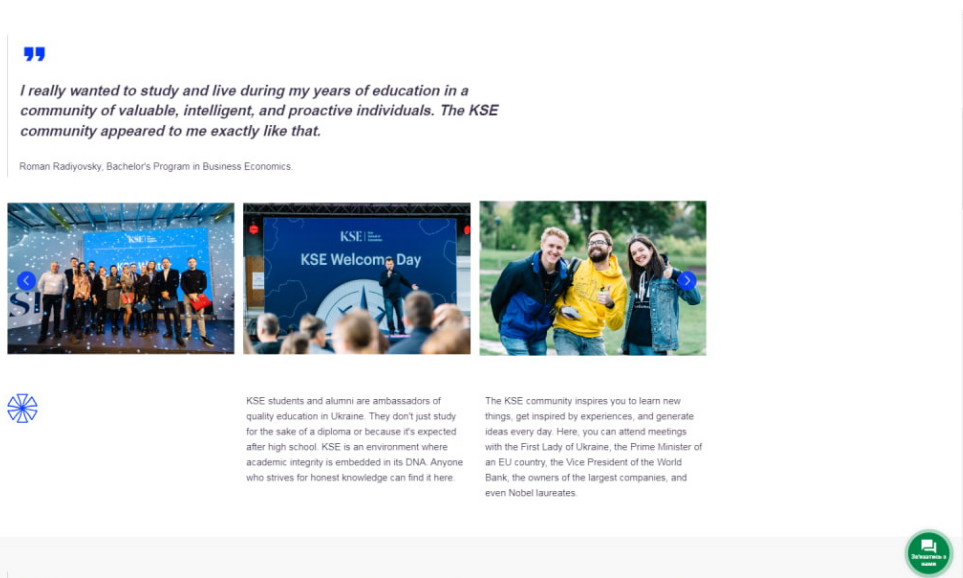

Рис. 8. Університет «Київська школа економіки» (KSE)

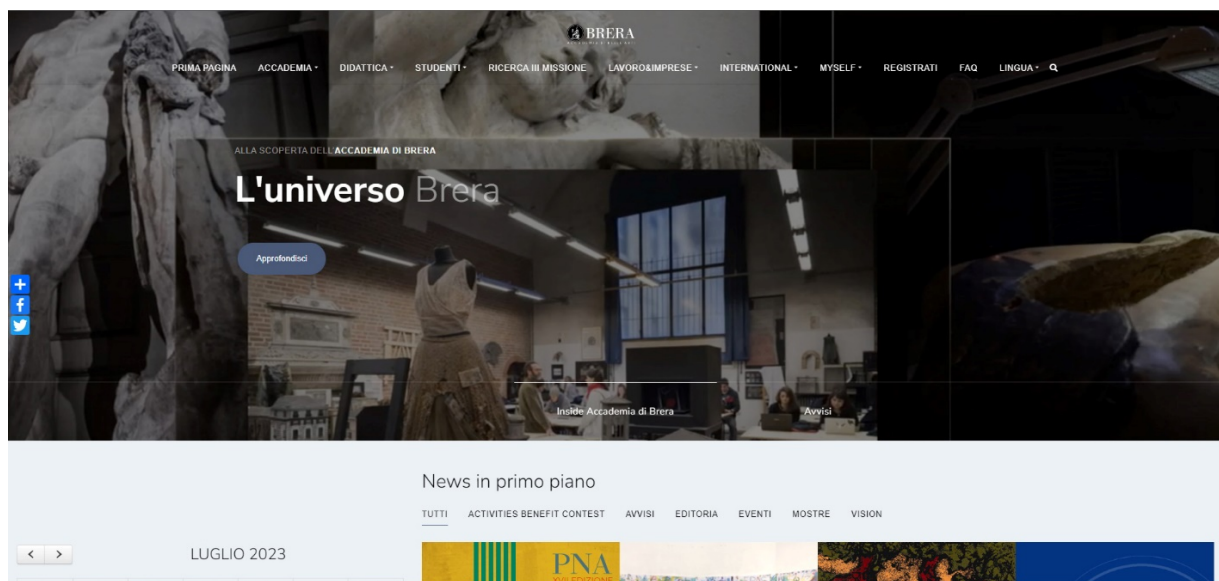

Рис. 9. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія)

щодо проблематики єдності та розмаїття як прийому просторово-композиційного узагальнення. Усі три елементи представляють собою різні рівні спільного художнього простору та за певних обставин можуть розглядатися як синонімічні.

Приміром, текстові елементи можуть мати статус зображального компонента композиції, проте виглядати як повноцінний текстовий фрагмент. Так само зображальні елементи мають здатність обмінюватися візуальними змістами із ілюстративним матеріалом і навпаки. Подібна універсальність є запорукою специфічної моделі єдності усіх трьох елементів, яка дозволяє маніпулювати увагою споживача та пропонувати в екранній взаємодії більш широкий репертуар візуальних засобів виразності. При цьому композиційне значення, приміром, тексту має характерні відмінності у порівнянні із ілюстративним контентом, так як кожен із наведених вище елементів характеризується властивою художньою поведінкою: способами репрезентації, ефектами сприйняття, засобами узагальнення тощо.

Наприклад, стартова динамічна сторінка веб-порталу академія мистецтв Брери (Мілан, Італія) використовує саме таку систему взаємодії: короткі тексти читаються, проте за фактом є ілюстраціями; натомість зображальні елементи активно входять до ілюстративного контексту або описуються текстовими засобами – і так по колу (рис. 10).

Прийоми ритму та руху. Екранний простір має особливі властивості руху та ритму, які відрізняються від звичних параметрів дизайн-проекування у 2D. Режим прокрутки екранного поля формує техніку ритму, який користувач корегує у

відповідності до власних запитів. Тому як динамічну категорію, простір веб-ресурсу варто поділити на декілька типів.

По-перше, ритм та рух присутні у візуально-графічній природі дизайн-рішень. Вони ґрунтуються на універсальній системі виражальних засобів, що загалом є характерною для ілюстративних моделей репрезентації (як друкованих, так і мережевих). У цьому сенсі, інтернет-сторінка є зображальним простором, який потенційно здатен вмістити практично будь-які традиційні для художньої культури динамічні норми композиційного устрою.

Наприклад, сайт університету «Київська школа економіки» (KSE) використовує навскісні горизонтальні плашки на основі близькими відтінків кольору та відсотковою транспарентністю. Такий прийом є досить поширеним у графічному дизайні як найбільш простий спосіб динамізації повідомлення: фонові елементи стають емоційно активними, а текстове звернення при цьому не втрачає режим короткого активного читання (текстового перегляду) (рис. 11).

По-друге, ритм та рух є елементами фізичної дійсності мережевого ресурсу, де композиційні елементи рухаються, часто мають аудіальний супровід та володіють здатністю до інтерактивної комунікації із користувачем.

Вже наведений вище приклад порталу KSE пропонує практично увесь зазначений набір можливостей, починаючи із відео-заставки на стартовій сторінці та завершуючи елементами гри з графою-логотипом закладу (знак можна «захопити» курсором та «прогуляти» екранним простором).

Зрештою, додаткові режими ритму та руху закладені до потенціалу фізіології користувача,

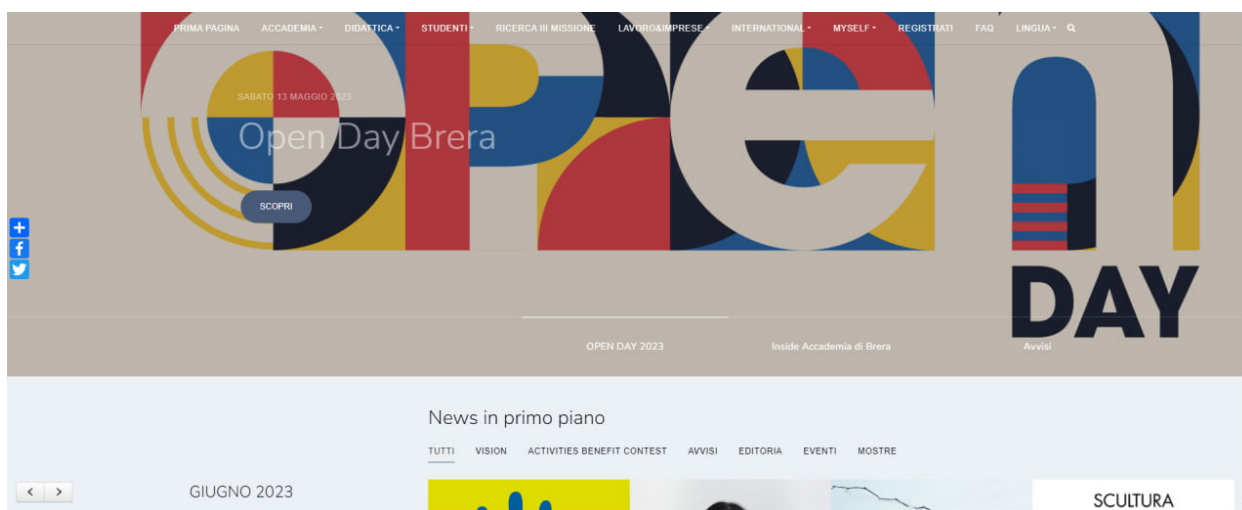

Рис. 10. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія)

який може самостійно додавати до перегляду певні рухомі якості. Передусім, це вертикальна полоса прокрутки, яка моделює екранний простір та має здатність змінювати ефекти сприйняття контенту. А також внутрішні горизонтальні полоси, які, як правило, використовуються для репрезентації стрічок новин чи інших актуальних повідомлень та керуються кнопками-стрілками. Використання цих прийомів ми бачимо, наприклад, у дизайн рішеннях Університету Аристотеля у Салоніках (Греція) (рис. 12) та сайті університету KSE.

В цілому, візуальний ритм створюються шляхом поєднання та повторення елементів (ліній, форм, кольорів тощо). Концепція ритму та руху зазвичай використовується у загальному концептуальному цілому із усіма іншими елементами дизайну, аби

створити якісний емоційний та інформативний досвід для користувача.

Висновки. Просторово-композиційна структура мережевого ресурсу спирається на засади екранної композиції, яка має чимало відмінностей у порівнянні із композиційними рішеннями друкованого розвороту поліграфічного видання. Мережеве споживання інформації змінює практику застосування поліграфічних принципів роботи із просторово-композиційними рішеннями.

З нашої точки зору, це: 1) динамізм та інтерактивність мережевої інформації; 2) гнучкі просторово-композиційні налаштування, що дозволяють користувачеві коригувати елементи форми змісту (приміром, режим ближче / далі); 3) інтеграція у мережу та похідні від цього візуальні властивості

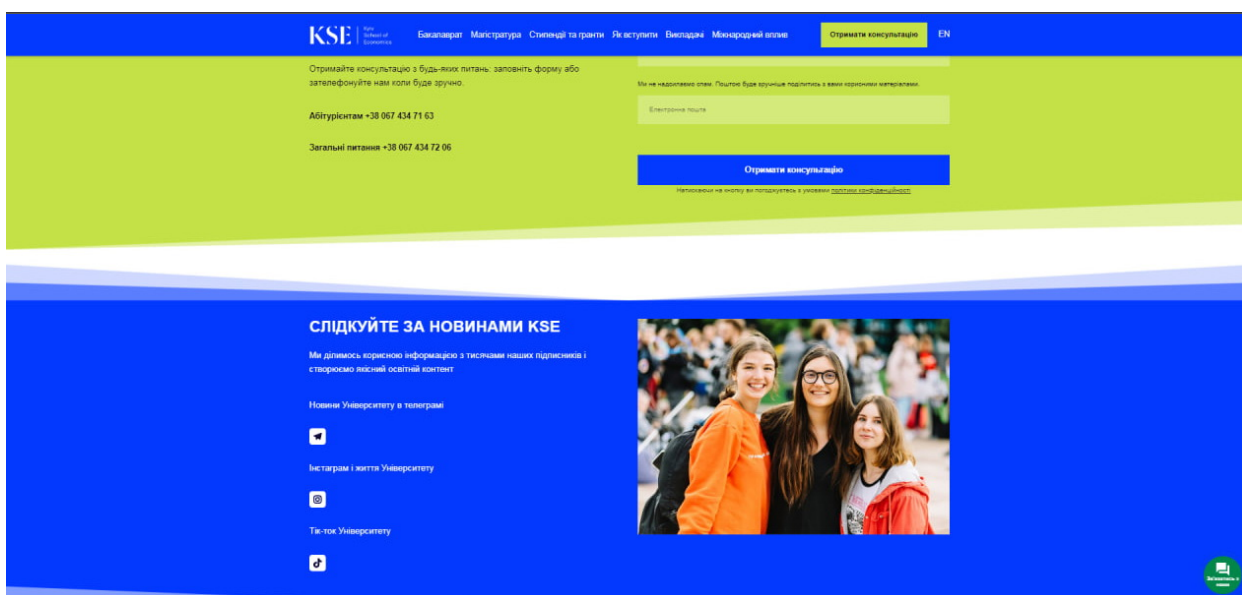

Рис. 11. Університет «Київська школа економіки» (KSE)

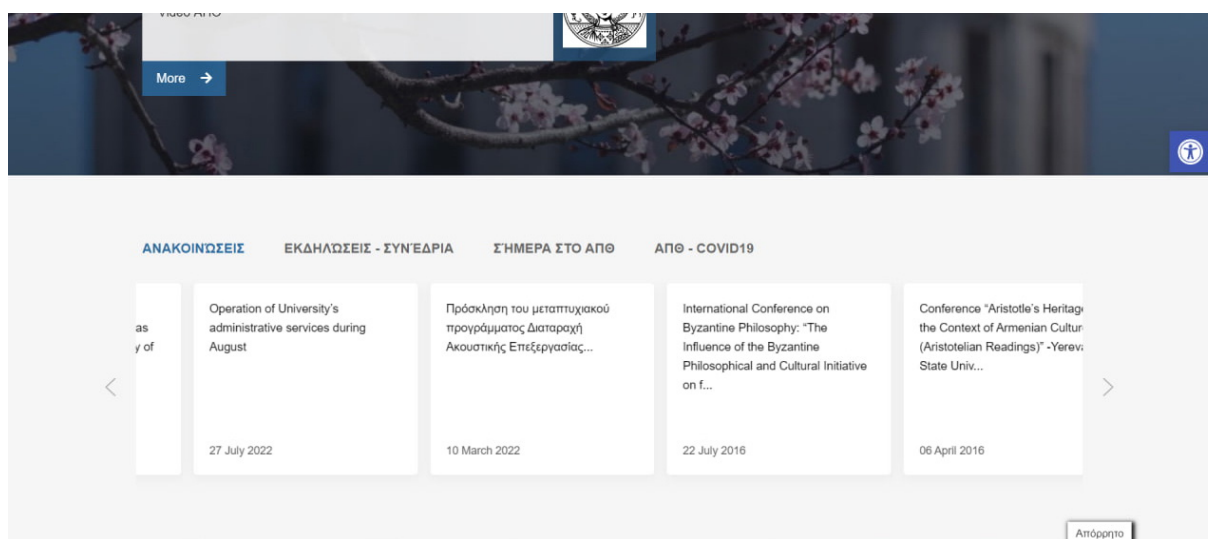

Рис. 12. Університет Аристотеля у Салоніках (Греція)

(приміром, естетика гіперпосилань, яка за визначенням відсутня в друкованому дизайні). Мережева комунікація має свою парадигму комунікації. Її присутність в інтернет-продуктах має обслуговуватися у тому числі і візуальними засобами.

Важливе значення для побудови просторово-композиційних рішень має параметр композиційної поведінки елементів. Ми вважаємо цей механізм одним із ключових у розв'язанні завдання створення якісного дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Almasude, A., & Almasude, J. (2002). Principles of visual communication in web design. For full text: <http://fits.depauw.edu/ascue/Proceedings>, 13-21.
2. Bernard, M., Chaparro, B., & Thomasson, R. (2000). Finding information on the Web: Does the amount of whitespace really matter. *Usability News*, 2(1), 1-4.
3. Brage, E. (2019). The rise of Brutalism and Antidesign: And their implications on web design history. *Jönköping / March 2019*, 67.
4. Hong, P. (2018). *Practical web design: Learn the fundamentals of web design with HTML5, CSS3, bootstrap, jQuery, and vue.js*. Packt Publishing Ltd, 370 p.
5. Large, A., Beheshti, J., & Rahman, T. (2002). Design criteria for children's Web portals: The users speak out. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 53(2), 79-94.
6. Thorlacius, L. (2007). The Role of Aesthetics in Web Design. *Nordicom Review*, 28(1), 63-76.

REFERENCES

1. Almasude, A., & Almasude, J. (2002). Principles of visual communication in web design. For full text: <http://fits.depauw.edu/ascue/Proceedings>, 13-21.
2. Bernard, M., Chaparro, B., & Thomasson, R. (2000). Finding information on the Web: Does the amount of whitespace really matter. *Usability News*, 2(1), 1-4.
3. Brage, E. (2019). The rise of Brutalism and Antidesign: And their implications on web design history. *Jönköping / March 2019*, 67.
4. Hong, P. (2018). *Practical web design: Learn the fundamentals of web design with HTML5, CSS3, bootstrap, jQuery, and vue.js*. Packt Publishing Ltd, 370 p.
5. Large, A., Beheshti, J., & Rahman, T. (2002). Design criteria for children's Web portals: The users speak out. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 53(2), 79-94.
6. Thorlacius, L. (2007). The Role of Aesthetics in Web Design. *Nordicom Review*, 28(1), 63-76.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Рис. 1 (а, b). Інститут архітектури Гарвардського університету (США, Масачусетс). Режим доступу: <https://www.gsd.harvard.edu/architecture/>
- Рис. 2. Школа мистецтв у м. Глазго (Шотландія). Режим доступу: <https://www.gsa.ac.uk>
- Рис. 3. Нова школа Парсонс (Нью-Йорк, США). Режим доступу: <https://www.newschool.edu/parsons/>
- Рис. 4. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія) Режим доступу: <http://www.accademiadibrera.milano.it/node/892>
- Рис. 5. Школа мистецтв і дизайну в м. Орлеані (Франція). Режим доступу: <https://esadorleans.fr/en/home>
- Рис. 6. Університету мистецтв, ремесла та дизайну Констфак (Швеція). Режим доступу: <https://www.konstfack.se/>
- Рис. 7. Віденський університет прикладних мистецтв (Австрія). Режим доступу: <https://www.dieangewandte.at/en>
- Рис. 8. Університет «Київська школа економіки» (KSE). Режим доступу: <https://university.kse.ua/>
- Рис. 9. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія) Режим доступу: <http://www.accademiadibrera.milano.it/node/892>
- Рис. 10. Академія мистецтв Брери (м. Мілан, Італія) Режим доступу: <http://www.accademiadibrera.milano.it/node/892>
- Рис. 11. Університет «Київська школа економіки» (KSE). Режим доступу: <https://university.kse.ua/>
- Рис. 12. Університет Аристотеля у Салоніках (Греція). Режим доступу: <https://www.auth.gr/en/>

Юрій ЛЕГЕНЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-6567-4730

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри дизайну та технологій

Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *Y.Legenkiy1949@i.ua*

Вікторія СТРЕЛЬЧУК,

orcid.org/0000-0002-8516-5829

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри мистецтв

Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *maximile@ukr.net*

ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЯК АРТ-ДИЗАЙН

*Віртуальний простір – достатньо складна номінація, якою описується багато реалій культуротворення. З одного боку, це всі екранні засоби, а також всі культуротворчі системи, які мають необов'язковий характер, грають роль симулякрів і визначаються, як ігрові, сценічні і інші події. Таке широке тлумачення віртуального, звичайно, не може бути коректним. Є інше розуміння віртуального, як сконструйований об'єкт, власне, що відрізняється від реальності природної і культурної, але сконструйований засобами дигітальних технологій. **Мета статті** – надати експлікацію категорії «віртуальний простір» як складової дигітальних технологій арт-дизайну. **Методологія дослідження** визначається компаративним та системним підходами дослідження, застосовуються культурно-генетичний та модельно-реконструктивний методи. **Новизна статті** пов'язана з тим, що порезентується філософсько-культурологічний контекст дослідження, який допомагає осмислити віртуальну реальність поза межами суто метафоричного, психологічного, соціологічного зразку, характеризувати її, як той простір, який є простором культури в цілому, є комунікативною реальністю, має свої системні межі трансформації інформації і свої образні особливості. Перше, що помічають дослідники, – це те, що так звані кіборги, створені на екрані істоти, не мають смертної форми існування. Вони вступають в ігрові відносини з людиною. Людина теж, ідентифікуючи себе з ними, «втрачає» смертну форму існування, живе, як надсвітлова істота себто віртуалізується. Така тотальна віртуалізація, ігрова алгоритмізація, яка стає популярною з айфонами, іграми, онлайн, приставками, звичайно, свідчить про те, що це розповсюджені практики культури, котрі потребують своєї метрики, свого вимірювання. **Висновки.** Тотальна віртуалізація і вживання віртуального простору в інших культурних практиках спонукає до визначення меж віртуального як такого, характеристики цих меж як певних реалій презентації культурних практик, що свідчить про культуротворчість як ще один локус, пов'язаний з медіальним трансформативним простором *virtus*. Віртуальність як така з часом мала багато демаркацій, визначень, стає більш коректною, конкретною. Вже не говорять про віртуальну реальність як таку, що вона просто існує, а говорять про регіональні онтології віртуального. Це та реальність, яка спонукає до дії, яка є міфологізованою, орієнтованою на той топос культури, який вже відомий давно, і зовсім не відкритий вперше в дигітальних технологіях.*

Ключові слова: *віртуальний простір, дизайн сценічного простору, композиція, предметно-просторове середовище, мультимедійні технології, освітлення, колористика.*

Yuriy LEGENKY,

orcid.org/0000-0002-6567-4730

Doctor of Philosophy, Professor;

Professor at the Department of Design and Technologies

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) Y.Legenkiy1949@i.ua

Viktoria STRELCHUK,

orcid.org/0000-0002-8516-5829

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor;

Head of the Department of Arts

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) maximile@ukr.net

VIRTUAL SPACE AS ART DESIGN

Virtual space is a fairly complex nomination that describes many realities of cultural creation. On the one hand, these are all screen means, as well as all culture-creating systems, which have an optional character, play the role of simulacra and are defined as game, stage and other events. Such a broad interpretation of virtual, of course, cannot be correct. There is another understanding of the virtual as a constructed object, in fact, different from natural and cultural reality, but constructed by means of digital technologies. The purpose of the article is to provide an explanation of the category "virtual space" as a component of digital technologies of art design. Research methodology is determined by comparative and systematic research approaches, cultural-genetic and model-reconstructive methods are used. The novelty of the article is due to the fact that the philosophical and cultural context of the study is presented, which helps to understand virtual reality outside the boundaries of a purely metaphorical, psychological, sociological model, to characterize it as the space that is the space of culture as a whole, is a communicative reality, has its system boundaries of information transformation and its figurative features. The first thing researchers notice is that the so-called cyborg creatures created on the screen do not have a mortal form of existence. They enter into a playful relationship with a person. A person, too, identifying himself with them, "loses" his mortal form of existence, lives as a supernatural being, that is, becomes virtual. Such total virtualization, game algorithmization, which is becoming popular with iPhones, games, online, set-top boxes, of course, indicates that these are widespread cultural practices that need their own metric, their own measurement. Conclusions. Total virtualization and the use of virtual space in other cultural practices prompts the definition of the limits of the virtual as such, the characterization of these limits as certain realities of the presentation of cultural practices, which indicates cultural creativity as another locus associated with the medial transformative space of virtus. Virtuality as such has had many demarcations and definitions over time, and is becoming more correct and specific. They no longer talk about virtual reality as such, that it simply exists, but talk about regional virtual ontologies. This is the reality that prompts action, which is mythologized, oriented to that topos of culture, which has been known for a long time, and is not at all discovered for the first time in digital technologies.

Key words: virtual space, design of stage space, composition, object-spatial environment, multimedia technologies, lighting, coloristics.

Постановка проблеми. Virtus є ентелехія, програма майбутнього, спонука до майбутнього. Ентелехія, спонука, потенційна реальність і є тим спонукаючим механізмом, який приваблює, включає в поле своєї дії суб'єкта поза рефлексією. Він не рефлектує, а просто ідентифікує себе з об'єктами екранного простору і дії на правах одного з цих об'єктів. Можна стверджувати, що, власне, віртуальне має широку низку визначень.

В Оксфордському словнику англійської мови (Oxford English Dictionary) наведені наступні основні визначення virtus:

«1) той, що має певні фізичні властивості або здібності; ефективний у відношенні внутрішньо присутніх природних якостей або сил; здібний впливати засобом таких якостей;

2) морально добродісний;

3) здібний продукувати певний ефект або результат; ефективний, міцний, могутній;

4) те, що є по суті або в дійсності, хоча є відсутнім формально або в дійсності; той, що припускає таке існування» (Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online. Oxford University Press, 2016).

Важливо, що образ virtus є концептуально перенапруженим і полівалентним себто тут немає протиставлення, амбівалентності, але він визначається, як множинність різних складових. М. Носов цю полівалентність визначає як поліонтичне (онтичне – це внутрішнє, визначене в свідомості, як буттєве), але намагається поліонтичне звести до бінарних опозицій себто до амбівалентного, або до дихотомії. Така редукція, спрощення, допомагає локалізувати феномен віртуального і позначити його конститутивні ознаки.

Найголовнішою конститутивною ознакою, за М. Носовим, є те, що віртуальна реальність існує не самостійно, як самодостатній естетичний і онтологічний феномен, а разом з тою реальністю, яка її породжує. Себто це подвоєння, дихотомія, бінарна опозиція: єдність породжуючого і породженого визначається як віртуальне, фактично виникає комунікативна сцена. Така констатація дає дуже багато, допомагає визначити сам феномен віртуального. Описати його можна лише ззовні. Зсередини він арефлексивний, цей феномен не має якостей, які можна охарактеризувати, окрім ідентичності, в контексті формальних ознак. Віртуальне не має своєї естетики, не має своєї поетики, онтологічні предикації його надзвичайно розмиті.

Втім, сюди включається ще один локус: пропріоцепція, гравітаційний вимір образного, реального, суттєвого світу. Всі фантоми, здійснені на екрані, не мають пропріоцептивних ознак буття. Вони не мають ніякого відношення до гравітації, не є тими істотами, які «народилися» і живуть на землі, вони живуть в суто уявному, сконструйованому світі. Це стосується майже всіх інтерпретацій і розкадровок з сучасними кібернетичними і складними пристроями популяцій клітини, коли перекладаються на зображувальну мову ті популяції, які здійснюються всередині біологічного організму.

Аналіз досліджень і публікацій. Філософські, психологічні виміри феномену віртуальної реальності Р. Арнхейма, Р. Барга, Дж. Гібсона, Ю. Легенького та ін. Мистецтвознавчі аспекти визначення арт-дизайну в контексті комунікації та культурних практик дістали розгорнутого опрацювання в дослідженнях В. Беньяміна, Ю. Легенького та ін. Однак дизайнерські засади формування арт-реальності *virtus* ще мало вивчені.

Мета дослідження – надати експлікацію категорії «віртуальний простір» як складової дигітальних технологій арт-дизайну.

Виклад основного матеріалу. Суть віртуального в його преформізмі: він має згорнуту програму дії, і як принцип, як породжуючий виток, спонукає до цієї дії. Ця ентелехія прихована у віртуальному просторі, стає тим важливим і дієвим механізмом, який визначає сутність *virtus*. За цим легко прочитується досить простий феномен: у віртуальну реальність легко увійти, але досить важко з неї вийти. Вона є своєрідним міфом, системою ідентичності, ідентифікації, заманює людину у пастку, і в цьому лабіринті людина перетворюється в один із суб'єкт-об'єктів віртуального простору. Але існує певна режисура, певна театралізація віртуальної реальності, певний сюжет темпоральності, але всього цього не помічає суб'єкт-об'єкт *virtus*, здій-

снює свої конотативні семантичні відсилки до того чи іншого фрагменту реальності, намагається їх описати об'єктивно. Переклад на мову об'єктивації віртуальної реальності не вдається, але ознаки, які сприймаються як візуальний гештальт, патерн, конструкція, цілком є такими, що піддаються дескрипції, опису і рефлексії.

Можна стверджувати, що сама по собі реальність віртуального є квазіреальністю. Вона є надбудовою, «надлишком в бутті», за М. Бахтіним, дає можливість структурувати простір інакше. Розбудовується інша топологія і інша структура. І власне, ця інша структура, на відміну від породжуючої реальності себто того світу, який має земне гравітаційне походження, дає можливість помислити породжуючу і породжену реальність більш широко в культурологічному контексті.

Важливо, що феномен віртуального, який зв'язують, власне, з внутрішнім станом людини, з внутрішньою мотивацією і внутрішнім образом, який визначається, як самообраз, себто переживання в собі, залежно лише від своїх соматичних в більшості реакцій, є важливим культурним феноменом, який виходить за межі соціального, тілесного, і власне, досвіду певних культурних практик. Він стає антропологічним феноменом. А якщо так, то навіть виникає система корекції стану віртуального в людині. І власне, тут і потрібні певні методики, як документ втручання в стан віртуального, як самообраз, як реальність свідомості людини. Це всі ті відомі практики, які пов'язані з гіпнозом, атракцією, аретесєю, девіртуалізацією та ін.

Відразу ж виникає проблема дескрипції стану в межах фізіологічних, органічних почуттів, або в межах того, що зветься містика, єднання з Абсолютом, осяяння, інсайт і інше. Отже, функціонування *virtus* в культурній свідомості актуалізує надзвичайно важливі компоненти образного сприйняття світу, зокрема синестезію як культурну практику, коли полімодальні механізми образу належать культурі. Так, зокрема в Давньому Єгипті в зображенні поєднувалися проекції в фас і профіль, в певному ментальному тілі навколо умовної осі. Ця культурна синестезія говорить про культурну віртуальність зображення, що є ментальним, рушійним, динамічним як образ.

Деяко подібне можна говорити про феномен зворотної перспективи за доби Середньовіччя, коли зображення буквально виходять в простір храму поруч з людьми, ста співучасником зустрічі з Абсолютом. В оптичній перспективі, прямій перспективі доби Відродження віртуальний аспект надзвичайно важливий, бо все начебто

перетворюється в ніщо в точці сходу, але це ніщовіння не помічається. Навпаки, помічається повнота тілесного життя, достовірність існування людини в тому просторі, який розгортається, як багатоплановість нашарування просторових реалій зображення (фресок, картин і іншого), а також формується ментальний, ідеальний, віртуальний образ ландшафту, який не є ані натуральним, ані фантастичним. Так, зокрема, ландшафт за фігурою Мони Лізи, швидше, є місячним, це ландшафт, який належить іншим планетам, іншому типу реальності. Він є суто віртуальним, як тип конституювання і тип документування стану свідомості людини, яка зображує Мону Лізу в середовищі далеких світів.

Сама система відображення людини в не звичному, а намріяному ландшафті, починаючи з доби Відродження (особливо це виявляється у Брейгеля, де ландшафт взагалі є цілком сконструйованим, як віртуальний простір), свідчить про те, що виміри віртуального достатньо реальні, культурні. Вони належать культурним кодам, стилям, перспективним скороченням. Себто іконографія і іконологія перцептивного простору, який осмислюється і оцінюється в живописі, а вже пізніше в кінематографі, в фото, як віртуальна сконструйована реальність, є надреальною. Особливо це помітно в таких реаліях, як надреалізм себто сюрреалізм, а в негативному контексті – коли реальність руйнується і трансформується в кубізмі, фовізмі і інших ізмах.

Віртуальне, як система сконструйованих ідеальних світів, входить в зображувальні і незображувальні практики, є надзвичайно важливою даністю. Синестезія як своєрідна полімодальна конструкція буття, психологічно переживається в феномені *virtus* як синтез міжпочуттєвих відносин. Інтермодальний, міжмодальний, міжсенсорний – це все те, що говорить, що світ не сприймається поокремо органами почуття, зором, нюхом, чи слухом.

Якщо говорити про систему «людина-середовище» (фактично, це ергономічний аспект, і культурологічний відразу ж), то середовище переповнено різноплановими, різноаспектними об'єктами, фрагментами буття, де віртуальне, реальне, сконструйоване, і власне, глибинні, фундаментальні, предметні реалії, пам'ятки, собори, власне, небо над головою є документом доби, документом історії культури. Але спокуса підмінити всі ці предметні реалії образом є важливим принципом, який по-різному фіксується: як синестезія, як симуляція, як поліморфність бачення, як синтез мистецтв. Все залежить від предмету аналізу і рефлексії, який обирається в системі

«людина-середовище». Але, якщо говорити про синестезію, то тут визначаються декілька константних реалій, які відповідають психологічному, синергетичному і суто культурному аспектам полімодального сприйняття світу.

Психологічний вимір все ж таки дає свою картину світу, і окрім асоціонізму, полімодальних, полісенсорних і інших просторових артефактів, синестезія мало про що свідчить. Якщо говорити про вектор культури, який є віртуальним, або віртуалізованим, бо актуально входить в простір віртуального, то слід знову звернутися до тих соціологічних метафор, які окреслив Зигмунд Бауман: паломник, бродяга, людина, що здійснює прогулянку, турист і гравець. Отже, віртуальний суб'єкт культури в більшому ступені є паломником. Він живе передчуттям чуда, зустрічі з Абсолютом; він в високо піднятій руці несе пальмову гілку надії, або бажання і пристрасті надпочуттів від зустрічі з віртуальними об'єктами. Він сподівається на диво – і живе цим дивом. Сподівання дива, звичайно, є цікавим фактором. І сам феномен паломництва теж стає метафорою віртуального, як феномена культуротворення.

Можна стверджувати, що, власне, віртуальне і все те, що презентується, як цілісність зустрічі з Абсолютом, з іншою реальністю, вихід за межі цієї реальності, так зване трансгредіентне, за Михайлом Бахтіним, – це та цілісність, яка, звичайно, має відношення до віртуального, як тої системи ієрархії, яка формується в культурних пластах єдності людини і світу. Можна стверджувати, що релігійний вимір, власне, в системі подорожей, в системі ходінь, свідчить про те, що паломництво, як глибинний феномен перебування у віртуальному, несіння його в собі, де сцена *virtus* стає сценою душі паломника.

Це цікавий факт, який свідчить про те, що паломництво не є позачасовим, соціологічно-метафоричним актом, або фактом, який визначив Бауман. Паломник, той, що несе пальмову гілку, звичайно, є емблема, або символ, або міф доби і культури. Але виникає паломництво досить і досить пізно, з точки зору виникнення і розповсюдження християнства. Себто це є вже інституція руху, інституція *virtus*, або аретея, все те, що характеризує піднесений образ шляху, як образ самоздійснення *virtus* паломника, напередодні зустрічі з Абсолютом. Ті відомі паломники, які увійшли в життя, і які фактично стали вже номінативними мандрівниками, заради святої ідеї, свідчать про сам дух тієї доби.

Можна сказати, що образ паломника є віртуальним, легендарним, є образом культури, обра-

зом носія віри і надії на зустріч з Абсолютом в ментальному ідеальному просторі. Отже, всі міркування щодо коментування віртуального, або віртуальних, просторових ознак культурних практик, зокрема паломництва, і інших – мистецтва, а пізніше буде йти мова і про дизайн, про архітектуру, про моду, – все це свідчить про те, що світ віртуального є більш широкий, ніж сконструйований екранний образ. Віртуальне у широкому сенсі є ментальне, ідеальне, доведене до культурно-надцінних рис бажання зустрічі з Абсолютом. Пошук дива, переживання бурних екстатичних емоцій, що супроводжує зустріч з цим дивом, компенсує нестачу Абсолюту в сучасному світі, втрату Бога, як писав Ніцше. І в умовах, коли Бог «помер», залишається лише потреба здійснити компенсацію цієї втрати, втрати сакрального в цілому. Ця компенсація здійснюється шляхом віртуального, яке мімікрує в широкому діапазоні: від віртуальних ігор, мандрів екранного типу до віртуального, як супутнього феномену будь-якої культурної практики, зокрема подорожі, зокрема паломництва, як одного із яскравих маркерів віртуальності як такої.

Віртуальне як широка якість культурного буття, *virtus*, аретя, як образ ментального світу, який співприродний онтології культурних явищ, утворює свою онтологію себто вторинну моделюючу систему, якщо знову використати семіотичний інструментарій Юрія Лотмана і інших. Сутність моделювання системи полягає в тому, що створюється екстатичний, ностальгійний, відкритий, повний, вільний світ, який надбудовується над світом, який не має цих ознак. Ця компенсаторна функція *virtus*, звичайно, дає нові можливості, нові модальності, а тому потребує полісистемного, полісемантичного і поліфонічного самоствердження і самовираження. Ця спонuka формується в різних сферах культури: в масовій культурі, у віртуалізації розваг, в дигітальних технологіях, які набувають широкого модельного значення, коли конструюється світ феноменів, які не мають смертної форми існування, але цілком нагадують реальних істот людського світу. Це не обов'язково образ людини – це і тварини, це і ландшафт, і все інше.

Висновки. Віртуальний світ формується в мистецтві, в різних культурних практиках. Він може бути обслуговуючим феноменом, а може

бути самодостатнім. Його самозавершена, самодостатня цілісність дає можливість відчути межі присутності, межі дескрипції віртуального, що так чи інакше конститується в певних документальних ознаках, або системі документування цього явища, цього феномену. Звичайно, це документування опосередковане, орієнтоване на певні культурні практики, має ознаки дескрипції (психологічної, мистецької, медичної і інше). Весь цей контекст спонукає до того, щоб показати, наскільки цілісність *virtus* змінює світ і дає можливість формувати його за допомогою віртуального як феномену культури.

Відтак, вербальні, аудіальні, зображувальні системи як презентація інформації є засадою визначення цілісності культури на підставі фіксації артикуляції і вираження інформації як образу культурного буття людини як певної комунікативної сцени. Театральний простір стає моделлю широкого самовизначення реальності культури, де сцена від помосту, піднятого над землею, трансформується в комунікативну реальність взаємодії людей. Власне, театр як структура розгортає час по горизонталі, – це всі системи так званого лінійного дискурсу, що пов'язані з психологічним відтворенням промови. Вони вертикалізують, акцентують інтенсивну метрику злету вгору, – це системи рушійної біомеханіки, системи жестикуляції і пантоміми, системи активного жесту, як певної архітектоніки і архітектури театральної мізансцени.

Фото і кінематограф розширюють палітру документування, дають широкі можливості зафіксувати час і простір, як документ, який стає буквально копією того часу і того простору, і цей феномен вдало описується феноменологічно у Ролана Барта як технообраз, за принципом ноєми: «це було».

Себто образи фото і кіно існують постфактум, але віртуальна реальність намагається заперечити цей технообраз, намагається випередити час. Утворюється новий системогенез *virtus*, коли людина живе актуально, тут і зараз, і все документування часу є невід'ємними від її перебування у стані співбуття-буття. Формується нова онтологія зустрічі з Абсолютом, з іншою людиною, що, безперечно, і є феноменом, який поєднує в собі сакральні риси паломництва і сучасну систему адаптації до непередбаченості подій в світі, пошуки дива, чуда, і намагання зустрічі з Абсолютом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. "Camera Lucida. Нотування фотографії". Київ : МОКСОР, 2022. 176 с.
2. Доколова О. С. 3D-mapping як сучасна технологія мультимедійного мистецтва в Україні : дисертація доктора філософії: 022 «Дизайн» (галузь знань 02 Культура і мистецтво). Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2022. 225 с.

3. Легенький Ю.Г. Фото як ресурс регенерації етнокультури. *Людина. Культура. Дизайн. Київ* : Університет України», 2015. С. 36–44.
4. Легенький Ю.Г. Соціальний дизайн: образ і документ в часові та просторі культури. Київ-Переяслав-Ніжин: видавець Лисенко М.М., 2023. 383 с.
5. Arnheim R. Form and Consumer. «Toward a Psychology of Art». Berkeley and Los Angeles. 1961.
6. Benjamin V. Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit. 1935.
7. Gibson J. J. The Ecological Approach to Visual Perception. Boston: Houghton Mifflin, 1979. 347 p. URL : <https://yzhu.io/courses/core/reading/02.gibson.pdf> (дата звернення: 07.07.2023).
8. Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online. Oxford University Press, September 2016. URL : www.oed.com/view/Entry/172236 (дата звернення: 07.07.2023).

REFERENCES

1. Bart R. (2022). “Camera Lucida. Notuvannia fotohrafii” [“Camera Lucida. Annotating a photograph”]. Kyiv : MOKSOP, 2022. [In Ukrainian].
2. Dokolova O. (2022). 3D-mapping yak suchasna tekhnolohiia multymediinoho mystetstva v Ukraini [S. 3D-mapping as a modern technology of multimedia art in Ukraine: PhD thesis]: dysertatsiia doktora filosofii: 022 «Dyzain» (haluz znan 02 Kultura i mystetstvo). Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, Kyiv, 2022. [In Ukrainian].
3. Lehenkyi Yu. (2015). Foto yak resurs reheneratsii etnokultury [Photo as a resource for the regeneration of ethnoculture]. *Liudyna. Kultura. Dyzain. Kyiv* : Universytet Ukraina», 2015. S. 36–44.
4. Lehenkyi Yu. (2023). Sotsialnyi dyzain: obraz i dokument v chasovi ta prostori kultury [Social design: image and document in time and space of culture]. Kyiv-Pereiaslav-Nizhyn: vydavets Lysenko M.M., 2023. [In Ukrainian].
5. Arnheim R. (1961). Form and Consumer. «Toward a Psychology of Art». Berkeley and Los Angeles. 1961.
6. Benjamin V. (1935). Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit [The work of art in the age of its technical reproducibility]. 1935. [in German]
7. Gibson J. J. (1979). The Ecological Approach to Visual Perception. Boston: Houghton Mifflin, 1979. URL : <https://yzhu.io/courses/core/reading/02.gibson.pdf> (data zvernennia: 07.07.2023).
8. Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online. Oxford University Press, September (2016). URL : www.oed.com/view/Entry/172236 (data zvernennia: 07.07.2023).

Ганна ЛИСЕНКО,
orcid.org/0000-0003-3781-5572

викладач кафедри дизайну

Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

(Запоріжжя, Україна) jar.svit@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ПЛЕНЕРІВ У МИСТЕЦЬКІЙ СЦЕНІ ЗАПОРІЖЖЯ

У цій статті висвітлюється трансформаційний вплив художніх пленерів, багаторічних мистецьких заходів, що відбувалися у Запоріжжі – Міжнародного пленеру «Хортиця крізь віки» та мистецького проекту «Запорізький пейзаж». Через мультидисциплінарну призму дослідження розглядається динамічне зближення мистецтва та історії в контексті цих подій, проливаючи світло на те, як вони поглиблюють зв'язок між художниками, громадою та культурно-історичною ідентичністю міста. Розглядаються питання важливості та основні причини проведення художніх пленерів Запоріжжя, історія їхнього створення, значення для художнього життя Запоріжжя та України в цілому.

Вивчаючи мотивації та творчі процеси митців-учасників, дослідження розкриває, як вони перетинають минуле та сучасність, вдихаючи життя в історичні події через свої унікальні мистецькі перспективи.

Запорізькі пленери заповнюють прогалину між мистецтвом та громадською активністю. Публічні виставки, воркшопи та спілкування митців створюють простір для розмов між поколіннями про мистецтво, історію, культуру та національну ідентичність. Обмін знаннями, що відбувається в результаті, збагачує розуміння аудиторією свого коріння, сприяючи формуванню почуття причетності до історії Запоріжжя та Хортиці.

Крім того, у статті розглядається, як ці події впливають на розвиток художнього життя, культурної та історичної ідентичності Запоріжжя. Твори мистецтва, створені під час заходів, фіксують колективну пам'ять як міста, так і острова, формуючи візуальний міст між історичними епохами та сьогоденням. Переосмислюючи історію, ці роботи посилюють яскравість мистецького ландшафту Запоріжжя.

Насамкінець, ця стаття висвітлює творчий вклад митців, стилістичне та жанрове розмаїття створених робіт, а також розкриває роль запорізьких пленерів як каталізаторів дослідження перетину мистецтва та історії. Аналізуючи творчі процеси художників, залучаючи перспективи громади та вивчаючи значення пленерів у формуванні нарративу міста, дослідження підкреслює, як мистецтво слугує динамічним інструментом для історичного дослідження та збереження української культури. Зрештою, це дослідження сприяє нашому розумінню того, як мистецькі зусилля можуть встановити глибший зв'язок між громадою та її історичним корінням, активізуючи мистецькі процеси та збагачуючи культурно-мистецьку тканину міста.

Ключові слова: художній пленер, мистецтво, художнє життя, мистецькі процеси.

Hanna LYSENKO,
orcid.org/0000-0003-3781-5572

Lecturer at the Department of Design

Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy”

of Zaporizhzhia Regional Council

(Zaporizhzhia, Ukraine) jar.svit@gmail.com

THE IMPORTANCE OF THE ARTISTIC PLEIN AIRS IN THE ART SCENE OF ZAPORIZHZHYA

This article explores the transformative impact of artistic plein airs, art events that have taken place in Zaporizhzhia – the International Plein Air: «Khortytsia through the Ages» and the «Zaporizhzhia Landscape' art project». Through a multidisciplinary lens, the research examines the dynamic convergence of art and history in the context of these events, shedding light on how they deepen the connection between artists, the community and the cultural-historical identity of the city. The importance and main reasons for holding artistic plein airs in Zaporizhzhia, their history of creation and their significance for the artistic life of Zaporizhzhia and Ukraine as a whole are considered.

By studying the motivations and creative processes of the participating artists, the research reveals how they intersect past and present, bringing historical events to life through their unique artistic perspectives. Zaporizhzhia plein airs bridge the gap between art and civic activism. Public exhibitions, workshops and interactions between artists create a space for intergenerational conversations about art, history, culture and national identity. The resulting exchange of knowledge enriches audiences' understanding of their roots and fosters a sense of belonging to the history of Zaporizhzhia and Khortytsia.

The research also explores how these events influence the development of artistic life and the cultural and historical identity of Zaporizhia. Artworks created during these events capture the collective memory of both the city and the island, creating a visual bridge between historical eras and the present. By reinterpreting history, these works enhance the vibrancy of Zaporizhia's artistic landscape.

Finally, this scholarly article highlights the creative contribution of the artists, the stylistic and genre diversity of the works created, and reveals the role of Zaporizhia's plein airs as catalysts for exploring the intersection of art and history. By analysing artists' creative processes, incorporating community perspectives, and examining the significance of plein airs in shaping the city's narrative, the research highlights how art serves as a dynamic tool for historical exploration and preservation of Ukrainian culture. Ultimately, this study contributes to our understanding of how artistic efforts can create a deeper connection between the community and its historical roots, activate artistic processes, and enrich the cultural-artistic fabric of the city.

Key words: artistic plein air; art, artistic life, artistic processes.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття ознаменувався значним періодом трансформацій та інновацій в українському мистецтві. В умовах політичних потрясінь, соціальних змін та технологічного прогресу митці шукали нові способи самовираження та переосмислювали межі традицій. Наша стаття заглиблюється у багатогранний розвиток мистецтва в Україні в цю епоху, виокремлюючи ключові тенденції, видатних митців та поєднання глобальних впливів з локальними наративами.

Однією з ключових тенденцій цього періоду став розквіт пленерного руху в Україні, який, у свою чергу, дав потужний поштовх розвитку мистецького життя в Запоріжжі на початку ХХІ століття.

Художні пленери, започатковані в Запоріжжі, мають яскраву історичну спрямованість, безперервну тематичну траєкторію, пов'язану з творчою інтерпретацією історичних подій, утвердженням стилістичних пошуків, що сприяють прогресу візуальної репрезентації.

Мистецькі пленери не лише надають платформу для художнього самовираження, але й сприяють формуванню почуття спільноти. Коли художники встановлюють свої мольберти на розі вулиці або в громадському парку, вони привертають увагу перехожих, яким цікаво спостерігати за творчим процесом. Така взаємодія долає розрив між митцями та широкою публікою, сприяючи глибшому розумінню мистецтва та породжуючи розмови про культурну ідентичність міста. Пленери створюють спільний досвід та об'єднують художників і глядачів у любові до міських та природних ландшафтів Запоріжжя, створюючи відчуття приналежності до мистецької спільноти міста.

Пленери «Хортиця крізь віки» та «Запорізький пейзаж», започатковані у Запоріжжі, відіграють важливу роль у фіксації та збереженні унікальної історичної, культурної та архітектурної спадщини міського середовища та острова Хортиця. Створюючи роботи, натхненні знаковими пам'ятками, історичними районами чи подіями, художники роблять свій внесок у документування історії

міста та острова. Учасники пленеру створюють візуальний запис, який інкапсулює дух Запоріжжя та історичних місць у певний момент часу, гарантуючи, що їхня історія та спадщина не будуть втрачені, а будуть прославлені через мистецтво.

Аналіз попередніх досліджень. Вступні статті мистецтвознавиці та кураторки проекту «Запорізький пейзаж» О. Дворної до каталогів мистецького проекту привернули увагу до розмаїття жанрів і стилів, які присутні в роботах проекту (Дворна, 2016; Дворна, 2017; Дворна, 2018). Ці статті проливають світло на розмаїття художніх висловлювань і творчих форм, представлених у колекції, демонструючи багатий гобелен мистецького розмаїття проекту. Мистецтвознавиця О. Алексеєва у своїх статтях заглибилася в тонкощі творчого шляху, який пройшли учасники пленеру «Хортиця крізь віки» (Алексеєва, 2008; Алексеєва 2012). Крім того, вона підкреслила ключову роль, яку пленер відіграє у формуванні та збагаченні активної мистецької спільноти Запоріжжя, а також ширшого мистецького ландшафту України.

Г. Лисенко досліджувала особливості пленерів «Хортиця крізь віки» та «Запорізький пейзаж», що включало аналіз творчих методів, джерел натхнення та способів вираження, які використовували учасники, що дозволило глибше зрозуміти мистецькі процеси, до яких вони були залучені, а також значення цих мистецьких подій для художнього життя Запоріжжя (Лисенко, 2019).

У фокусі наукових інтересів О. Авраменко – дослідження викликів, пов'язаних із збереженням традицій, а також еволюції українського пленерного руху (Авраменко, 2010).

О. Чурсін є автором кількох наукових публікацій, в яких узагальнено сучасний стан пленерної практики в Україні, а також детально розглянуто історію художніх пленерів в Україні, досліджено різні способи їх класифікації та визначено певні стилістичні тенденції, що визначають пленерну діяльність в українському мистецтві (Чурсін, 2013; Чурсін, 2014).

Молодий львівський дослідник А. Жук у своїх статтях наводив систематизацію та класифікацію основних художніх пленерів України кінця ХХ – початку ХХІ століття, досліджував традиції та інновації в українському пленерному русі, висвітлював сучасний стан та особливості розвитку пленерного руху в Україні (Жук, 2019; Жук, 2020).

Онлайн-сфера також охоплює різноманітні інтернет-ресурси, які заглиблюються в мистецьке життя запорізьких мистецьких проєктів та окремих митців. Ці онлайн-платформи діляться зображеннями робіт, мистецьким процесом, що стоїть за ними, та публікують відгуки на виставки, проводять інтерв'ю як з учасниками, так і з спостерігачами тощо.

Мета статті. Стаття спрямована на досягнення різних цілей через дослідження запорізьких пленерів. В сукупності вони сприяють ширшому розумінню та оцінці мистецького ландшафту країни. Ось деякі з ключових цілей цієї статті:

Популяризація та збереження мистецтва. Запорізькі пленери відбуваються у мальовничих та історично значущих місцях. Висвітлюючи ці події, наше дослідження сприяє поширенню та збереженню багатой мистецької, культурної та історичної спадщини Запоріжжя. Ці зусилля можуть призвести до більшого визнання та розуміння історії, традицій та важливості збереження природної пишноти краю.

Мистецькі дослідження та творчість. Стаття про художні пленери допомагає заглибитися у творчі процеси художників під час роботи на відкритому повітрі. Вона пропонує читачам уявлення про методи, техніки, випробування та мотивації, які спонукають художників втілювати сутність запорізьких краєвидів у своїх творах, а також висвітлює стилістичне і жанрове розмаїття творчих здобутків митців.

Мистецька освіта та виховання поціновувачів мистецтва. Ознайомлення читачів з художніми техніками, жанрами та історією запорізьких пленерів може розширити їхнє художнє сприйняття мистецтва. Це, в свою чергу, може призвести до більш поінформованого та заглибленого розуміння мистецтва.

Результати дослідження та їх обговорення. Запоріжжя, розташоване на півдні України, є містом, яке вирізняється кількома унікальними аспектами, що формують його особливий характер. Місто – це плавильний котел історії та культури, що постійно розвиваються та переосмислюють себе. Запоріжжя тісно пов'язане з островом Хортиця, найбільшим островом на Дніпрі, який має величезне значення в українській історії,

культури та фольклорі. Будучи природною фортецею для запорізьких козаків, острів став свідком багатовікових культурних взаємодій і трансформацій. Розташований на острові Національний історико-культурний заповідник «Хортиця» зберігає козацькі артефакти, археологічні пам'ятки давніх часів, природні ландшафти тощо. Стратегічне розташування Запоріжжя на берегах Дніпра, однієї з найбільших річок Європи сприяло розвитку промисловості. Дніпровська гідроелектростанція, побудована в 1920-х роках ХХ століття, була однією з перших великих гідроелектростанцій в Україні. Присутність цієї вражаючої інженерної споруди сформувала ландшафт сучасного міста та сприяла його розвитку як промислового та технологічного центру. Ці процеси призвели до стрімкого збільшення населення в першій половині ХХ століття, що в свою чергу дало поштовх до розвитку освітніх та культурно-мистецьких інституцій.

Важливо зазначити, що розвиток культури і мистецтва в Запоріжжі у другій половині ХХ століття перебував під значним впливом політичних та ідеологічних чинників, особливо за радянських часів. Після здобуття Україною незалежності культурний-мистецький ландшафт міста суттєво змінився, що дозволило розширити діапазон художнього самовираження. В кінці ХХ століття Запоріжжя пережило значний розвиток культури та мистецтва, неабиякою мірою під впливом соціального, політичного та історичного контексту того часу. На цьому ґрунті, в руслі загальних тенденцій трансформації українського мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ століття розвивалося і мистецьке середовище Запоріжжя.

Одним з визначних художніх явищ мистецької сцени Запоріжжя початку ХХІ століття став Всеукраїнський пленер «Хортиця крізь віки». Його початок у 2003 році став переломним моментом, що ознаменував новий старт мистецької сцени Запоріжжя після складного для творчої спільноти періоду 1990-х років ХХ століття. Ініціатором пленеру стала Заслужений художник України І. Гресик, яка очолювала Запорізьку організацію Національної спілки художників України.

Хортиця має величезне значення в українській історії, культурі та фольклорі. Будучи природною фортецею для запорізьких козаків, острів став свідком багатовікових взаємодій і трансформацій. Пленер «Хортиця крізь віки» спирається на це історичне минуле, пропонуючи художникам можливість зануритися в археологічні пам'ятки, пишні ландшафти, міфологічні наративи та відродити історичний жанр в образотворчому мистецтві.

О. Алексеева у вступній статті до каталогу пленеру зазначала: «Моделювання національного стилю є найбільш актуальною проблемою сучасного мистецького життя в Україні. Відчуття розірваності національної історії, притаманне світосприйняттю української інтелігенції, висуває історичний жанр як один із головних чинників національного культурного відродження. Ідея поєднання пленерної практики з завданням розвитку історичного жанру, яка спочатку, можливо, здавалась сумнівною, насправді виявилась плідною і органічною в сучасному контексті» (Алексеева, 2008: 4).

Розглядаючи коло художників-учасників пленерів різних років стає очевидним, що ця подія перетворилася на згуртовану платформу, яка об'єднує як видатних художників, так і творчу молодь України.

Серед учасників пленерів на Хортиці виділяються такі видатні мистецькі особистості: Народні художники України В. Пати́к (Львів), В. Шендель (Донецьк); Заслужені художники України О. Поляков (Донецьк), В. Гонтаров (Харків), І. Фізер (Черкаси), І. Гресик (Запоріжжя), О. Демиденко (Запоріжжя), Т. Данилич (Ужгород), Б. Ткачик (Тернопіль), П. Фелдеші (Мукачево), М. Довгань (Тульчин); Заслужені діячі мистецтва України В. Форостецький (Запоріжжя), В. Клименко (Черкаси), Ф. Гуменюк, лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка (Київ).

Спільна праця художників з багатим мистецьким досвідом та тих, хто тільки починає свій творчий шлях залишає незабутнє враження та надихає на нові пошуки і починання. Таке зближення різних мистецьких досвідів і рівнів майстерності підкреслює глибокий вплив запорізьких пленерів як об'єднуючої сили, що сприяє створенню середовища, в якому обмін ідеями, техніками, творчими методами та культурними перспективами збагачує колективний творчий досвід. Ця тенденція спостерігається протягом усього часу проведення пленерів на Хортиці.

За час свого існування запорізькі пленери набули значущості на національному рівні та отримали міжнародне визнання, про що свідчить участь у них мистців, що походять не лише з України, але й охоплюють усю світову мистецьку панораму. Це такі художники як: Любомир Храбчак (Собінов, Словаччина), Нежі́б Рокбані (Монастір, Туніс), Імед Рокбані (Монастір, Туніс), Пілюзі́на Ні́на (Мінськ, Білорусь), Ері́к Гало (Банська Бистри́ца, Словаччина), Бенкун Соу Клеменс (Гунзан, Корея), Колева Сніжана (Брюсель, Бельгія), Поллаг Петер (Братислава, Словаччина) та інші.

Однією з визначних особливостей пленеру «Хортиця крізь віки» є його тематичне, стилістичне та жанрове розмаїття. Художники, які беруть участь у заході, заохочуються досліджувати широкий спектр тем, включаючи історичні реконструкції, народні традиції, природну красу та складну взаємодію між людською цивілізацією та навколишнім середовищем. Цьому сприяють різноманітні культурні заходи: екскурсії, поїздки, культурно-мистецькі програми, спілкування в колі однодумців тощо. В різні роки мистці відвідували окрім Хортиці ще й інші локації серед яких: Історико-культурний комплекс «700-річний Запорізький Дуб», Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила», Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», а також промислові об'єкти Запоріжжя. А проведення XI пленеру «Хортиця крізь віки» (2013) стало виїзним – окрім історичних місць Запоріжжя художники відвідали ще й Крим.

Краса природи завжди була непереборним джерелом натхнення для митців, породжуючи безліч мистецьких виразів, що відображають її сутність. Пленер «Хортиця крізь віки» є свідченням цього явища, демонструючи різноманітні види образотворчого мистецтва, що розвивалися з плином часу для інтерпретації мальовничих пейзажів Хортиці та багатьох інших історичних місць. Ця подія не лише вшановує величну красу української землі, а й висвітлює різноманітні види образотворчого мистецтва, які зробили свій внесок у його зображення.

Живопис, наріжний камінь образотворчого мистецтва, займає центральне місце на пленері «Хортиця крізь віки». Художники відображають на своїх полотнах взаємодію світла і тіні, яскраву природу та величні ландшафти, створюють роботи у жанрах портрету, натюрморту, історичного та батального жанру тощо.

Методологія створення робіт різноманітна – окремі мистці працюють на відкритому повітрі етюдним способом, надихаючись безпосередніми враженнями від переливчастого, швидкоплинного стану природи. Інші художники створюють роботи в майстернях, після роздумів і переосмислення вражень та емоцій.

Від яскравих мазків імпресіонізму до емоційних викривлень експресіонізму, від історичної точності реалізму до умовно-стилістичних фігуративних композицій та абстракції – кожен мазок пензля фіксує щоразу іншу перспективу мінливої краси Хортиці та Запоріжжя та розсуває межі сучасного мистецтва.

У царині художньої графіки острів Хортиця знайшов своїх оповідачів, в чиїх роботах яскраво

звучить відлуння минулого, гарантуючи, що його історія залишиться живою і доступною для наступних поколінь. Художня графіка охоплює низку технік, які передбачають створення візуальних образів за допомогою таких процесів як малюнок, ліногравюра, офорт, акварель, комп'ютерна графіка тощо. Тонкі лінії та перехресні штрихування, використані в графічних роботах, створюють відчуття глибини, а контраст між світлом і тінню підкреслює вагу історичних подій та споруд острова. Ці методи дозволяють художникам маніпулювати лініями, текстурами та відтінками, щоб передати складні деталі та викликати певні емоції.

Ліногравюра, відома своєю точністю і різким контрастом, була улюбленою технікою Народного художника України В. Шенделя. Малювання пером і тушшю характерні для творчості О. Смородіна, який працював також в техніці офорту, В. Шингура та інших мистців. В техніці акварелі працювали: Заслужений художник України І. Гре-сик, Заслужений художник України П. Фелдеші, Н. Близнякова, А. Кіргеев, О. Кіргеева та багато інших художників. У техніці комп'ютерної графіки працювала Л. Клімова. Таке розмаїття графічних технік не лише демонструє широту мистецьких талантів в Україні, а й сприяє створенню унікальних робіт, які поєднали сучасну творчість з історичною тематикою.

Пленер «Хортиця крізь віки» демонструє, що мистецтво не обмежується традиційними засобами. Декоративно-прикладне мистецтво заявляє про себе через вигадливу кераміку, батик, декоративний розпис, витинанку, різьблення по дереву. Ці ремесла не лише віддають шану природній красі острова, але й наповнюють її дотиком людської творчості, перетворюючи повсякденні предмети на витвори мистецтва.

Скульптори-керамісти О. Шкаліков, О. Вільчинський, В. Хижинський, М. Галенко, та інші, натхненні природними формами та історичним значенням острова, увічнюють культурну спадщину Хортиці та духи її минулих мешканців. Тривимірні репрезентації пропонують тактильний і відчутний зв'язок з історією острова, запрошуючи відвідувачів долучитися до мистецтва на фізичному рівні.

З розвитком технологій розширювалися і інструменти, доступні для митців. Фотографи, які беруть участь у заході, використовують свої об'єктиви, щоб зафіксувати моменти де сходяться історія та майбутнє острова Хортиці та інших історичних місць України. Величні ландшафти, гра світла на воді, танець трав на вітрі, вирази обличчя, хто блукає стежками заповідних місць – все це

знаходить своє місце в кадрах фотографів Б. Дворного, І. Лаврова, Л. Цупера та інших, зупиняючи час у виразних знімках, що викликають спогади.

Пленеру «Хортиця крізь віки», який відбувся в Запоріжжя протягом 2003 – 2020 років вдалося переплести мистецтво та історію через застосування різних видів та технік образотворчого мистецтва. Отримані роботи, які залишаються у зібранні Запорізької організації Національної спілки художників України слугують візуальними літописами, що оспівують історичне значення острова та пропонують глядачам захоплюючу подорож у часі. Вправно поєднуючи традиційні техніки з сучасними поглядами, мистці демонструють непереборну силу мистецтва у відображенні та передачі суті історії певного місця.

Молодий мистецький проект «Запорізький пейзаж» був започаткований в Запоріжжі у 2016 році. Особливістю цього проекту стало те, що він був організований Запорізьким обласним художнім музеєм, що підкреслює його інституційну підтримку. Кураторка проекту, мистецтвознавиця О. Дворна зазначала: «У творчості місцевих художників запорізький пейзаж займає значне місце, зважаючи на історичну роль нашого міста, як колицьки запорозького козацтва, як первістка електрифікації та індустріалізації. Дніпрогес та металургійні заводи, побудовані в тридцять роки минулого століття стали основою сучасної промисловості, а частково втілений у життя конструктивістський проект Соцміста архітекторів-новаторів братів Весніних викликав значний інтерес на Всесвітній виставці архітектури в 1939 році. Історію розвитку та своєрідну ауру міста в різні часи відтворювали на своїх полотнах відомі запорізькі художники – Володимир Коробов, Георгій Колосовський, Євген Чуйков, Михайло Акіншин, Валентин Ступін, Григорій Соколенко, Віктор Герцено, Олексій Якушенко» (Дворна, 2016: 6). Однак наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття спостерігався помітний спад ентузіазму художників до зображення міських пейзажів, що і стало головною мотивацією створення цього проекту.

Наразі мистецький проект «Запорізький пейзаж» відроджує стиль міської панорами Запоріжжя. Ця ініціатива гармонійно об'єднала таланти живописців, графіків та фотографів з різних регіонів України. Серед учасників пленеру були як визнані українські мистецькі світила, так і таланти-початківці. Мандруючи різноманітними локаціями міста – островом Хортицею, галасливим промисловим сектором, історичними та сучасними районами Запоріжжя – кожен відкривав для себе захоплюючі краєвиди чи мотиви, які пробуджували творчі

імпульси, роблячи цей досвід по-справжньому збагачуючим та надихаючим.

Роботи харківського художника В. Ковтуна, такі як «На проспекті Соборному» (2016) та «Біологічний факультет Запорізького національного університету» (2016), майстерно передають складні деталі архітектурних ландшафтів. Вправне використання кольору та гра сонячного світла вдихають життя в ці сцени, майстерно передаючи багатогранну природу самої архітектури. Так само і роботи запорізької художниці Наталії Дерев'яно, зокрема: «По дорозі на роботу. Вулиця Південно-українська» (2018) та «Весна на вулиці Жуковського» (2018), демонструють подібний підхід. Завдяки своїй майстерності мисткиня переносить глядачів у зображене середовище, де вони можуть відчутти атмосферу вулиць. Маніпуляції з кольором і світлом надають роботам яскравого відчуття реалістичності, дозволяючи глядачеві відчутти динамічну сутність цих урбаністичних середовищ.

Особливий підхід до зображення урбаністичних пейзажів, що поєднує елементи історії та сучасності, притаманний роботі Д. Разіна «Запоріжжя. Проспект» (2011), де враження переважають над реалізмом. Робота А. Славгородської «Вулиця Грязнова» (2012) також виконана в імпресіоністичному стилі, ефектно поєднуючи минуле і сучасне в зображенні міського простору. Тим часом роботи К. Гончаренко «Будинок біля синагоги» (2017) та Є. Понагайби «Старий Олександрівськ» (2017) продовжують цю тенденцію, передаючи сутність міського середовища крізь призму, що поєднує історичну глибину з сучасною безпосередністю. Ці, та інші художники спільно використовують техніку, яка не лише демонструє фізичні аспекти міського середовища, але й фіксує еволюцію духу цих просторів у часі.

Вшанування архітектурної спадщини німців-менонітів, знайшло своє вираження в художніх творах Л. Миленької «Замок Вальмана» (2016) та С. Міхно «Запоріжжя. Колонія Розенталь» (2016). Ці роботи слугують яскравим відображенням глибокого впливу менонітської архітектурної спадщини на уяву цих художників. У «Замку Вальмана» Л. Миленька майстерно передає суть архітектурної естетики, наповнюючи свою роботу відчуттям історичної тяглості та культурного резонансу. Так само і в роботі С. Міхно «Запоріжжя. Колонія Розенталь» майстерно переносить складні деталі та характерні риси німецьких менонітських споруд у сучасний контекст, розкриваючи гармонійну взаємодію між традицією та сучасністю.

Художня сутність історичних вулиць старовинного Олександрівська – одного з історичних райо-

нів Запоріжжя, оживає через візуальні образи у акварельних творах І. Гресик «Запоріжжя. Вулиця Покровська, 16» (2016) та О. Клочко «Стара електростанція в Запоріжжі» (2017). Робота запорізького художника Ю. Калашникова «Дощ, що вислизнув з простору» (2017) в унікальній графічній манері передає ліричну стихію цих вулиць. Разом ці роботи представляють яскраве зображення камерно-ліричних мотивів, що визначають історичну сутність вулиць старого Олександрівська.

Деякі автори обирають нетрадиційні перспективи та точки зору, даючи глядачам можливість поглянути на відому архітектурну тему з новаторської позиції. Це яскраво простежується у творі В. Пітлик «Театральний простір» (2018) та К. Гончаренко «Спілка художників» (2017). У цих роботах художниці вводять несподівані ракурси, які дають змогу глядачам по-новому поглянути на знайомі архітектурні мотиви.

Прагнення донести до глядача відчуття козацької доби простежується в яскраво автентичних творах, в яких оживає сутність тієї епохи: М. Довганя «Напоготові. Етюд» (2016), В. Красьохи «Весна на Хортиці» (2018), А. Кіргеева «Козаки в дорозі» (2017). Ці твори ілюструють прагнення передати дух козацької доби через мальовничість та реалістичність зображень. Роботи не лише візуально переносять нас у той історичний період, але й залучають до наративу, який резонує з динамічною та яскравою сутністю козацької доби.

Роботи Н. Волянюк «Вечір» (2017), А. Прокоф'євої «Проспект Соборний» (2017), А. Федосеєнка «Музей» (2017) та Олега Винника-Штепи «Запоріжжя, на проспекті Соборному» (2016) вирізняються яскраво-експресивною манерою письма. Умовність подачі зображень підсилює образність міського пейзажу, дозволяючи поєднати реалізм та художню інтерпретацію. У кожній роботі художники майстерно використовують виразну передачу кольору, що створює багатий і динамічний візуальний досвід, який передає енергію та атмосферу зображених міських сцен.

Художники досліджують концепцію індустріального ландшафту, використовуючи різноманітні художні техніки і засоби. Наприклад, роботи О. Хар'якової «У мартенівському цеху "Запоріжсталі"» (2017) та А. Булгакової «Зникаючий краєвид» (2016) та інших мистців створені в техніці живопису. Тема індустріального ландшафту також виражена за допомогою графіки, як у роботах О. Смородіна «Запорізький лівий берег» (2016) та О. Хмель «Запоріжжя індустріальне» (2016). За допомогою цих різних творчих підходів художники майстерно заглиблюються в сутність інду-

стріального середовища, пропонуючи глядачам багатогранне розуміння теми.

Деякі митці везуть на пленери роботи, натхненні рідним краєм, а повертаються із зображенням запорізьких краєвидів, як, наприклад, А. Кравченко «Седнів. Ранковий туман» (2014), Г. Кравченко «Осінь в Одесі» (2016), В. Чурсіна «Цибуля» (2008), В. Ганоцький «Осіньне мереживо» (2017). Цей процес свідчить про мистецький обмін, закладений у практику пленеру. Цей обмін ініціює інтенсивний мистецький діалог, який резонує не лише між самими творцями, але й між різними містами та регіонами, що беруть участь у ньому. Це явище слугує каналом для зміцнення культурних зв'язків, впливаючи енергію в мистецький рух і загалом у творче середовище. Крім того, це сприяє поповненню колекції художнього музею завдяки включенню до неї творів видатних українських майстрів. Таке поєднання різних поглядів з різних регіонів збагачує культурне полотно і ще більше підвищує значення цих творів мистецтва.

Незважаючи на свою відносну молодість, мистецький проект «Запорізький пейзаж» є значущою і впливовою подією як на регіональному, так і на національному рівнях. Ця ініціатива слугує об'єднуючою силою, залучаючи художників з різних куточків України.

За результатами пленерів складаються та публікуються вичерпні каталоги, що відображають суть мистецьких колаборацій. Очевидно, що головна мета цих пленерів була блискуче досягнута. За 2016–2018 роки проведення пленеру колекція Запорізького обласного художнього музею збагатилася більш ніж 150 новими творами.

В епоху, що характеризується швидкими та трансформаційними змінами в архітектурному обличчі міста, вкрай важливо зберегти мистецьку сутність, яка фіксує в собі різні періоди історичної еволюції. Ця відповідальність підкреслює важливість внеску митців у збереження багатогранної художньої репрезентації міста.

Висновки. Таким чином, запорізькі пленери «Хортиця крізь віки» та «Запорізький пейзаж» є важливими складовими мистецької сцени Запоріжжя, ілюструючи їхній глибокий вплив на культурну та мистецьку еволюцію регіону. Завдяки цим ініціативам художники та ентузіасти охопили унікальне поєднання природи, архітектури, історії та творчості, сприяючи глибшому зв'язку з місцевим ландшафтом та його багатою спадщиною.

Ці пленери не лише надали художникам можливість відобразити піднесену красу острова Хортиця, природних ландшафтів, історичних куточків Запоріжжя, промислових локацій, але й сприяли динамічному діалогу між традиціями та інноваціями. Повертаючись до історичних тем та переосмислюючи їх через сучасні мистецькі об'єкти, ці події відродили інтерес до місцевої історії та активізували мистецький дискурс. Крім того, пленери сприяли формуванню живого почуття спільноти серед художників, заохочуючи до співпраці, наставництва та обміну ідеями. Співпраця, що виникла під час цих заходів, каталізувала перехресне запилення стилів і технік, сприяючи урізноманітненню та збагаченню мистецької палітри Запоріжжя.

Значення проектів «Хортиця крізь віки» та «Запорізький пейзаж» виходить за межі полотен, оскільки вони стали інструментом формування культурної ідентичності Запоріжжя. Пропагуючи симбіоз мистецтва та довкілля, ці ініціативи підкреслили важливість збереження та плекання природних та історичних скарбів регіону.

У ширшому контексті ці пленери підкреслюють здатність мистецтва долати часові межі та слугують позачасовим свідченням еволюції наративу Запоріжжя. Оскільки ці події продовжують надихати як досвідчених художників, так і нові таланти, вони підтверджують незмінну роль пленерів у формуванні мистецької душі міста, поєднуючи минуле з сьогоденням і прокладаючи шлях до натхненного майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Енвайронментальний простір художніх пленерів: Досвід проектів ХХІ століття, проведених під егідою ІПСМ НАМ України з акцентом на пленері «Вігер». *Сучасне мистецтво*. 2010. Вип. 7. С. 7–28.
2. Другий Всеукраїнський мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2004». Художній каталог. Запоріжжя, 2004. 74 с.: іл.
3. Жук А. Мистецькі пленери на межі ХХ–ХХІ століть до сьогодення та участь у них львівських художників. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2020. Вип. 16(2). С. 140–146. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2020_16\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2020_16(2)_19) (дата звернення: 20.08.2023).
4. Жук А. О. Стан та особливості розвитку пленерного руху в Україні на сучасному етапі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство*. 2019. № 2. С. 175–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2019_2_26 (дата звернення: 29.08.2023).
5. Жук А. Традиція та інновація в українському пленерному русі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 30(1). С. 110–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_30\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_30(1)_19) (дата звернення: 20.08.2023).

6. Запорізький пейзаж – 2016. Каталог пленеру. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2016. 80 с.: іл.
7. Запорізький пейзаж – 2017. Каталог пленеру. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2017. 76 с.: іл.
8. Запорізький пейзаж – 2018. Каталог пленеру. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2018. 32 с.: іл.
9. Лисенко Г.О. Запорізькі пленери. Мистецький проект «Запорізький пейзаж». *Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2018/2019 навчального року*. Збірник статей. 25 травня 2019 р., ХДАДМ. Харків, 2019. С. 21–23.
10. Лисенко Г.О. Мистецькі пленери Запоріжжя. «Хортиця крізь віки». *Шості Платонівські читання*. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. Київ, 2019. С. 96–97.
11. Перший Всеукраїнський пленер «Хортиця крізь віки – 2003». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2003. 76 с.: іл.
12. Серeda В. Позитивні штрихи й новації XIV мистецького пленеру. URL: <https://pilipyurik.com/knigi-online/62-news/767-khortitsya-kriz-viki-2018> (дата звернення: 20.08.2023).
13. Третій Всеукраїнський пленер «Хортиця крізь віки – 2005». URL: <https://www.artgallery.zp.ua/v/plener/plener+2005/> (дата звернення: 20.08.2023).
14. Чурсін О. В. Пленерний рух в Україні на сучасному етапі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 3. С. 249–253.
15. Чурсін О. В. Сучасні мистецькі пленери: особливості та тенденції розвитку. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2013. Вип. 2. С. 141–144.
16. IV Всеукраїнський мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2006». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2006. 76 с.: іл.
17. VI Всеукраїнський мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2008». Художній каталог. Запоріжжя, 2008. Каталог пленеру. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2008. 80 с.: іл.
18. VIII Всеукраїнський мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2010». Художній каталог. Запоріжжя, 2010. Каталог пленеру. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2010. 84 с.: іл.
19. IX Міжнародний мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2011». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2011. 86 с.: іл.
20. X Міжнародний мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2012». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2012. 84 с.: іл.
21. XI Міжнародний мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2013». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2013. 48 с.: іл.
22. XII Міжнародний мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2015». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2015. 78 с.: іл.
23. XIII Всеукраїнський мистецький пленер «Хортиця крізь віки – 2016». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2016. 72 с.: іл.
24. XV Всеукраїнський пленер «Хортиця крізь віки – 2020». Художній каталог. Запоріжжя: ПРИВОЗ ПРИНТ, 2020. 104 с.: іл.

REFERENCES

1. Avramenko, O. (2010). *Environnementalniy prostor khudozhnikh pleneriv: Dosvid proektiv XXI stolittia, provedenykh pid ehidoiu IPSM NAM Ukrainy z aktsentom na pleneri «Viter»* [The environments of art plein airs: Experience of the XXI century projects held under the auspices of the IPSM of the NAM of Ukraine with a focus on the plein air «Wind»]. *Suchasne mystetstvo* [Contemporary art]. Vol. 7. pp. 7–28. [in Ukrainian].
2. Druhyi vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky– 2004» (2004). [The Second All-Ukrainian Art Plein Air «Khortytsia through the Ages – 2004»]. *Khudozhnii kataloh* [Art catalogue]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
3. Zhuk, A. (2020). *Mystetski plenery na mezhi XX–XXI stolit do sohodennia ta uchast u nykh lvivskykh khudozhnykiv* [Art plein airs at the turn of the twentieth and twenty-first centuries to the present and the participation of Lviv artists in them]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy* [Artistic culture. Actual problems]. vol. 16(2). pp. 140–146. Available at: ([http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2020_16\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2020_16(2)_19)) [in Ukrainian]. (accessed 20.08.2023).
4. Zhuk, A. O. (2019) *Stan ta osoblyvosti rozvytku plenernoho rukhu v Ukraini na suchasnomu etapi* [The state and peculiarities of the development of the plein air movement in Ukraine at the present stage]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvoznnavstvo* [Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Art History], no 2, pp. 175–182. Available at: (http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2019_2_26) [in Ukrainian]. (accessed 29.08.2023).
5. Zhuk, A. (2020) *Tradyttsiia ta innovatsiia v ukrainskomu plenernomu rusi* [Tradition and innovation in the Ukrainian plein air movement]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Topical issues of the humanities]. Vol. 30(1), pp. 110–115. Available at: ([http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_30\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_30(1)_19)) [in Ukrainian]. (accessed 20.08.2023).
6. Zaporizkyi peizazh – 2016 (2016) *Kataloh pleneru* [Catalogue of the plein air]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
7. Zaporizkyi peizazh – 2017 (2017) *Kataloh pleneru* [Catalogue of the plein air]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
8. Zaporizkyi peizazh – 2018 (2018) *Kataloh pleneru* [Catalogue of the plein air]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].

9. Lysenko, H.O. (2019) Zaporizki plenery. Mystetskyi proekt «Zaporizkyi peizazh» [Zaporizhzhia plein airs. Art project «Zaporizhzhia landscape»]. Proceedings of the Vseukrainska naukova konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv KhDADM za pidsumkamy roboty 2018/2019 navchalnoho roku (Ukraine, Kharkiv, May 25 2019), Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu ta mystetstv. pp. 21-23. [in Ukrainian].
10. Lysenko, H.O. (2019) Mystetski plenery Zaporizhzhia. «Khortytsia kriz viky» [Art plein airs of Zaporizhzhia. «Khortytsia through the ages»]. Proceedings of the Shosti Platonivski chytannia (Ukraine, Kyiv, 2019), Kyiv, pp. 96–97. [in Ukrainian].
11. Pershyi Vseukrainskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2003» (2003). [The first All-Ukrainian plein air «Khortytsia through the ages – 2003»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
12. Sereda, V. (2018)pozytyvni shtrykhy y novatsii XIV mystetskoho pleneru [Positive touches and innovations of the XIV Art Plein Air]. Available at: (<https://pilipyurik.com/knigi-online/62-news/767-khortitsya-kriz-viki-2018>) [in Ukrainian]. (accessed 20.08.2023).
13. Tretii Vseukrainskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2005» (2005) [The Third All-Ukrainian Plein Air «Khortytsia through the Ages – 2005»]. Available at: (<https://www.artgallery.zp.ua/v/plener/plener+2005/>) [in Ukrainian]. (accessed 20.08.2023).
14. Chursin, O. V. (2014) Plenernyi rukh v Ukraini na suchasnomu etapi [Plein air movement in Ukraine at the present stage]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* [Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts]. no 3. pp. 249–253. [in Ukrainian].
15. Chursin, O. V. (2013) Suchasni mystetski plenery: osoblyvosti ta tendentsii rozvytku [Modern art plein airs: features and trends of development]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts]. Vol. 2. pp. 141–144. [in Ukrainian].
16. IV Vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2006» (2006) [IV All-Ukrainian art plein air «Khortytsia through the ages – 2006»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
17. VI Vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2008» (2008) [VI All-Ukrainian art plein air «Khortytsia through the ages – 2008»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
18. VIII Vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2010» (2010) [VIII All-Ukrainian art plein air «Khortytsia through the ages – 2010»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
19. IX Mizhnarodnyi mystetskyi plener “Khortytsia kriz viky — 2011” (2011) [IX International art plein air "Khortytsia through the ages — 2011"]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
20. X Mizhnarodnyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2012» (2012) [X International art plein air «Khortytsia through the ages – 2012»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
21. XI Mizhnarodnyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2013» (2013) [XI International art plein air «Khortytsia through the ages – 2013»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
22. XII Mizhnarodnyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2015» (2015) [XII International art plein air «Khortytsia through the ages – 2015»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
23. XIII Vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2016» (2016) [XIII All-Ukrainian art plein air «Khortytsia through the ages – 2016»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].
24. XV Vseukrainskyi mystetskyi plener «Khortytsia kriz viky – 2020» (2020) [XV All-Ukrainian art plein air «Khortytsia through the ages – 2020»]. *Khudozhnii katalog* [Art catalogue]. Zaporizhzhia: PRYVOZ PRYNT. [in Ukrainian].

Юйцзяо МА,*orcid.org/0000-0003-4794-5792**аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) musicartma@ukr.net*

СТАН ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА КОНЦЕРТНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ СПРАВИ В КИТАЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

На початку ХХ століття в китайській культурі кардинально змінилися підходи до її філософії. Революція 4 травня 1919 року призвела до перемоги комуністичної ідеології та встановлення республіканського правління з подальшим переходом в тоталітаризм. 20–30 роки відзначилися активною інтеграцією з західними підходами в музичній педагогіці та виконавському мистецтві. **Мета статті.** Проаналізувати процес інтеграції європейського і китайського підходів в театральну-концертну та музично-педагогічну справу та на охарактеризувати головні його постаті. **Актуальність.** Сучасний стан в музичній педагогіці та мистецтві є результатом змін в цих галузях у першій третині ХХ століття. Відкриття концертних установ, оркестрових колективів, навчальних закладів всіх рівнів сформував вектор розвитку цієї галузі на десятиліття вперед. Важливим чинником було запозичення західних стандартів та їх інтеграція з традиційними нормами у виконавському мистецтві та навчанні музики, що сприяло більшому залученню місцевих кадрів в процес становлення нового типу музичного мистецтва. Активне та масове навчання китайських вокалістів за кордоном дало свої плоди досить швидко: 20-ті роки відзначилися появою першого покоління митців нової доби. **Новизна.** Систематизовано структуру музичної та концертно-театральної справи на рівні взаємозалежності. **Методологія.** Основним методом дослідження є системний, також використано метод історичного аналізу, культурологічний та мистецтвознавчий методи. У висновку підсумовується, яким чином проходила інтеграція західного типу музичної освіти в Китаї: залучення закордонних фахівців, як педагогічної, так і виконавської сфери, навчання китайських мистецьких кадрів в Японії, Європі та Америці, формування національної мережі мистецьких освітніх закладів, в яких працювали іноземні спеціалісти та нове покоління китайських педагогів, які володіли західноєвропейськими методиками. Важливу роль у формуванні нових підходів у музичній, зокрема вокальній, педагогіці зіграли митці, які виховувались у традиційній системі та сповідували інтеграцію з різними культурами як необхідну умову для розвитку: Лі Шутун, Шень Сінгун, Цзен Чжимінь, Впродовж десятиліття з 20 по 30 роки було відкрито близько десяти вищих навчальних закладів різного рівня та підпорядкування. Серед нової генерації митців та педагогів виділяються Ін Шан Нен, Чжоу Шуан, Сяо Юмей, Чжао Бомей, Хуан Цзи, Ху Жань, Юй Ісюань, Лао Цзинсянь, Лан Юйсюй, Чжао Мейбо та ін.

Ключові слова: вокальна педагогіка, вокальне мистецтво, консерваторія, культурна інтеграція, концертно-театральна справа.

Yujiao MA,*orcid.org/0000-0003-4794-5792**Graduate student at the Department of History of Ukrainian Music and Musical Folklore Studies
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) musicartma@ukr.net*

THE STATE OF VOCAL PEDAGOGY AND CONCERT AND THEATER BUSINESS IN CHINA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

There were principal changes of culture philosophy In the beginning XX century. The Revolution of 4 May 1919 caused the win of the communistic ideology and the establishing a republican rule, which transformed to a totalitarianism in the future. 20–30 years were notated of the integration with the western methods of the music pedagogic and music performances. The aim of the article. There's analyses process of the integration of the European a Chinese methods for the theatral and concert business, music pedagogic, characteristic of their main figures. The relevance. The current state in the musical pedagogic and art is the result of changes in these directions in the first third of the 20th century. Opening of the concert institutions, orchestra groups and education network of the all level formed the ways of development of these directions for decades to come. The using of the western standards and their integration to traditional norms in the music performance art and educating of music, so it contributed of engagement more local professionals for the process of forming of the new type music art. Active mass learning of the Chinese vocalists aboard gave a result a quick: the 20s were marked by the emergence of the first generation of artist of the new time. The novelty. There is systematized of the structure of the music and concert-theatric direction in the interdependence. The methodology. The main method of the research is systematic. Also, the method

of the historical analyses, cultural and art methods were used. In conclusion, summarizes, how the integration of the western music education type to China was taking place. There are employment of the foreign specialists, both in the pedagogical and music performance directions; the learning of the local artists in the Japan, Europe and America; the formation of the national art education network, wherever worked both the foreign specialists and first generation of the Chinese teachers, which knew the Western-European methods. The artists and teachers, which were brought up by the traditional system and were convinced that the integration between difference cultures is necessary condition of the progress, had an important role in the formation of the new ways of the music in particular vocal pedagogic: Li Shutong, Shen Xinggong, Zeng Zhimin. About ten difference level and submission high education institutes were opened for a 20–30 years. In the new generation of the artists and music teachers, the following figures are got famous: Ying Shang Neng, Zhou Shuang, Xiao Yumei, Zhao Bomei, Huang Zi, Hu Zhan, Yu Yixuan, Lao Jingxian, Lan Yuxiu, Zhao Meibo.

Key words: *vocal pedagogic, vocal art, conservatory, culture integration, concert and theater business.*

Актуальність проблеми. Становлення сучасної вокальної педагогіки та виконавського мистецтва починається в першій половині ХХ століття та завдячує видатним громадським діячам та мистцям, які рухали цей процес, незважаючи на об'єктивні та штучні перешкоди. Це був комплексний підхід, в якому безпосередньо брала участь держава, яка будувала нові інституції та дбала та контролювала освітню та мистецьку галузь.

Аналіз публікацій. Аналізуються дослідження з історії новітньої китайської музики: А. Трешера, Тіей Чжан С. Пенг, Мін Янь, Ши Вейчжен, Ван Юйхе, Мань Сінь, Цзя Бень Тайцзи, які висвітлюють мистецькі події, процес розвитку вокального мистецтва та театрально-концертної справи; становлення музичної педагогіки в Китаї: Сунь Цзинань, Чен Янфан, Чжан Вей, Чжан Голян, Цян Рен Кан, Ян Чжеюй, які шукають та систематизують різні педагогічні принципи, досліджують історія формування мистецької освіти та її структуру, описують діяльність видатних вокальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Принципи нової китайської музики були обґрунтовані в роботах Цзен Чжемінґа ще в ХІХ столітті. Вони будувались на інтеграції національного досвіду і європейського впливу, таким чином виникла нова гібридна культурна форма, яка поєднала, здавалось би, кардинально протилежні щодо музичного мистецтва, музичної педагогіки та виконавства, причому європейський досвід прилаштовувався під національний і став по суті інструментом збагачення китайської культури. Класичні засади вокальної педагогіки в Китаї ювелірно вбудовували європейські традиції в свою систему, яка, перш за все, базувалась на тисячолітніх традиціях співу. «На початку ХХ ст. в систему китайської музичної освіти проникли європейські тенденції, які стали поштовхом для активного розвитку інструментального виконання, що давало композиторам змогу писати концертні твори для конкретних колективів та сольних виконавців. Шанхай став центром музичної освіти в 20-ті роки ХХ ст. В школах впроваджували уроки музики, спочатку хорового співу» (Ян Чжеюй, 2022, 82).

Відомий музикознавець-синолог А. Трешер та його колеги вважають початок ХХ століття вже третьою хвилею в реформі музичної сфери і зазначають західний вплив як раз у розбудові мережі освітніх та науково-дослідницьких закладів. Кульмінацією цієї хвилі були 20-ті роки, коли консерваторії, музичні коледжі, проводилась дослідницька робота з вивчення музичного фольклору. Обов'язковими предметами освітніх програм були спів та гра на національних інструментах (за вибором). У вищих навчальних закладах студенти розпочали вивчати мистецтво та історію музики західного стилю, дисципліна з історії китайської музики була організована на кшталт західноєвропейської (Thrasher).

Після подій «4 травня» 1919 року незворотні зміни в державному управлінні вплинули на всі галузі соціального устрою. Європейський вплив, який не одне десятиліття точково проникав в китайське суспільство і спостерігався в основному в портових містах, остаточно закріпився в багатьох професійних галузях, у тому числі музичній. в композиторські творчості використовувались форми і жанри європейської музики, деякі стильові риси, які накладались на місцевий фольклор. Велику частку виконавської галузі складала хорові концерти, на початку ХХ століття розвинулась професійна і самодіяльна пісенна культура та швидко набула вражаючих масштабів: більшість китайського суспільства володіла навичками сольного чи ансамблевого або хорового співу. Одним з чинників популярності співів була популярність європейської камерно-вокальної творчості, як академічної, так і масової. Аранжування народних пісень здійснювались за європейськими лекалами, що зміцнювало зв'язок китайської та європейської музики.

У розвитку професійної вокальної педагогіки велике значення мав т.зв. «рух шкільних пісень» – тотальне розповсюдження співу у загальній освітній системі. Перші педагоги-вокалісти Лі Шутун, Шень Сінгун, Цзен Чжимінґа своєю діяльністю займались не в звичному або класичному розу-

мінні. Вони були багатограними особистостями, займалися філософією, релігією та різними мистецтвами.

Шень Сінгун (1870–1947), як і Лі Шутун, деякий час провів в Японії, у 1905 році видав збірку «Навчання співу у початковій школі», яка містить китайські, японські та європейські пісні, багато народних мелодій (переважно з німецького фольклору) були адаптовані з китайським текстом. Поєднання німецької *lied* з китайською поезією дало поштовх для розвитку «художньої пісні», їх виконання передбачало володіння європейськими вокальними техніками, в тому числі бельканто, які поєднувались з традиційними китайськими вокальними техніками, притаманними для виконання у пекінській опері. Велике значення мала звукова гнучкість та фонетичні особливості китайської мови, виконувались ці пісні у супроводі фортепіано та традиційних китайських інструментів.

Цзен Чжимін (1879–1929) був не тільки педагогом, а ще й теоретиком вокального мистецтва. Також деякий час перебував в Японії та привніс багато японських рис у свою творчу та педагогічну практику. Згадуючи японські роки, він підкреслював, що часто відвідував концерти та студіював у місцевих вчителів, зрештою переконався, що японська музика дуже відрізняється від китайської, але це його приваблювало, і він був від неї в захваті (Мін Янь, 2022, 85). Творча та педагогічна діяльність тісно зв'язана з його учнем Лі Шутун. Повернувшись в Китай у 1903 році, Цзен Чжимін відкрив курси співу в початковій школі, всіляко впроваджував жанр «шкільної пісні»

Лі Шутун (1880–1942) був свідком тектонічної зміни в китайському суспільстві, народжений за часи останньої династії, бачив її крах та розбудову зовсім нової держави після 1911 року. Завоював популярність як художник, драматург і музикант та творив під псевдонімом Лі Ао-Лі. Працюючи деякий час в Японії як виконавець пекінської опери, заснував «Товариство весняної верби», на базі якого здійснювались постановки його п'єс, а також зарубіжних у його власному перекладі (Peng, 2015). У 1906 році покинув його, присвятивши час живопису та музиці, його педагогічна кар'єра (як художника та музиканта) у 1912 році в Шанхаї – викладав музику і співи для дівчат у східному районі міста, а вже через рік став директором Чжецзянської школи. Багатогранна натура майстра проявилась також у тому, що він відкрив та очолив музичний журнал в Китаї, де була опублікована біографія Л. Бетховена (Сунь Цзинань, 2001) Схильність до традиційної філософії та релігії привели його до монашества, але він

не припинив педагогічну діяльність, більш того стояв на позиціях інтеграції з західною системою у вокальній педагогіці. В той час багатьма педагогами нової генерації вважалося, що впровадження західної естетики та стилістики сприяє розбудові нового суспільства, очищеного від застарілих протиріч та відвертих суспільних атавізмів, Лі Шутун видав «Збірку класичного вокального співу». Шкільна пісня в методиці Лі Шутуна була одною з засадничих, він синтезував буддійські принципи, народний мелос та західну музичну стилістику.

Цзянь Цзяцянь (нар. у 1935) – відомий тенор, який отримав освіту за кордоном. Його методика співу базувалась на поєднанні традиційної техніки гаоцян (висока нота) та італійського бельканто. Він зробив вагомий внесок у розвиток камерно-вокального виконавства, а нетрадиційний підхід до співу дав початок нового вокального стилю, що в подальшому спричинило появу нової музичної галузі (напр., сучасної китайської опери ян-бан-ши). Відомий баритон Ін Шан Нен (1902–1974) також поєднував фонетичні особливості китайської мови та італійського бельканто, роблячи акцент на артикуляцію та віддаючи перевагу поетичному змісту музичного твору.

Концертна та музично-театральна галузі почали свій активний розвиток у другій половині XIX століття і були пов'язані з іноземними антрепризами. Європейські трупи приїздили та здебільшого демонстрували своє мистецтво для мешканців конгрегацій портових міст, проте довгий час ця практика існувала у доволі замкнутому соціальному просторі. Але незважаючи на це, вона мала вплив на китайське суспільство, перше покоління китайських співаків і вокальних педагогів відвідували концерти та театральні вистави. На «оперному ринку» лідували італійські компанії А. Кальї та Е. Корті, конкуренцію їм склали англійці, які пропонували глядачам в більшості італійські опери. Симптоматичним є те, що більшою популярністю користувалась опера XIX століття, яка? на відміну від опери XVIII. Була більш зрозумілою і китайському слухачу. Історія з піччівською «Чекіною», яка першою перетнула китайський кордон, закінчилась показами для імператора Цянь Луна, який просто закохався в цей твір та наказав облаштувати спеціальне приміщення для показу цього спектаклю (Мань Сін, 2012, 82). Але китайська публіка, яка звикла до традиційної опери, не розуміла тих тем і ідей, які лежали в основі сюжетів європейських опер. І тільки в процесі інтеграції з китайськими професіоналами стало можливо просування європейської музики на місцеві сцени та концертні

зали. Так, королівська трупа Г. Вернона користувалась особливою популярністю, вперше приїхала до Шанхаю в 50-ті роки XIX ст., артисти декілька разів повертались в Китай та відвідали майже всі великі портові міста, незважаючи на вражаючу відстань між деякими. Для деяких представників компанії Китай став другою батьківщиною – у 1919 році разом з трупою приїхав італійський диригент М. Пачі, який став співорганізатором найдавнішого в Китаї Шанхайського симфонічного оркестру, який до нього був муніципальним духовим оркестром. Пачі доклав зусиль, щоб оркестр розширився до симфонічного, рівень майстерності оркестрантів значно зріс, оркестр став відомим за межами країни (звісно, переважно завдяки розголосу серед членів концесії та європейських гостей, які відвідували місії по релігійній або дипломатичній лінії). Оркестр став першим професійним колективом Сходу в класичному розумінні (Цзя Бень Тайцзи, 2003, 301). Колектив оркестру складався з емігрантів, тому виникла потреба в створенні музичного закладу в місті, яке випускало би кадри, що задовольняли би культурні потреби одного з визначних центрів країни. Але перед створенням такого закладу, треба було створити умови для національних кадрів, так з'явилась практика студіювання китайських музикантів за кордоном. В японських, американських та європейських музичних закладах вчилось перше покоління китайських музикантів-професіоналів, які могли би впроваджувати класичні методики співу та гри та інструментах, повернувши після навчання.

Чжоу Шуан – одна з перших вокальних педагогів, яка студіювала на набувала професійної майстерності за кордоном, вона перша з китайських вокалістів отримала науковий ступень, також була диригентом і композитором. У 1919 році вона розпочала навчання у Нью-Йоркській консерваторії, а ступень бакалавра отримала в Гарвардському університеті. Після повернення на батьківщину, почала викладати в Гаундунському жіночому педагогічному коледжі та приватній школі у Шанхаї, до повторного від'їзду до Америки, викладала спів і диригування в Сяменському університеті. Продовжила стажування в інституті Пібоді в Балтеморі у завідуючого вокальним факультетом Менеді. Після повернення продовжила роботу у щойно відкритій Шанхайській консерваторії у 1928 році, де обіймала посади викладача та завідуючого вокальним відділенням (Чен Янфан, 2007). Чжоу Шуан була одною з засновниць сучасної китайської вокальної школи, впроваджувала класичну техніку та манеру виконання, вчила сту-

дентів на зразках західної музики (особливо доби бароко та класицизму). Вела дослідницьку діяльність, опублікувала низку науково-методичних праць. За часи своєї педагогічної кар'єри виховала нове покоління китайських співаків, серед яких були Ю Ісян, Чжан Цюань, Лан Юйюй, які слідували принципам свого педагога та стояли на початку шляху сучасної славетної китайської вокальної традиції.

Чжан Вей у своєму дослідженні особливостей вокальної педагогіки в Китаї зазначає, що у 20–30 роках ця галузь стрімко розвивається і наводить чинники, які сприяли цьому процесу: масове навчання китайських вокалістів за кордоном припадає на початок століття, а як раз в 20 та 30 роки вони також масово повертаються і розпочинають діяльність в освітніх закладах різних рівнів, тобто розвивається національний педагогічний потенціал, що було невід'ємно пов'язано з відкриттям нових установ, в яких впроваджували західні вокальні методики, інтегруючи їх з існуючими традиціями співу. А також приїзд іноземних спеціалістів, діяльність яких була націлена саме на вокальну освітню систему (Чжан Вей, 2005).

В системі вищої освіти перший вокальний факультет було відкрито у Пекінському педагогічному інституті для жінок у 1920 році, який згодом став структурним підрозділом Пекінського державного університету. Найдавнішим вищим професійним музичним закладом є Шанхайська консерваторія, яку було засновано у 1927 році, в період, коли ректором був Сяо Юмей (1884–1940), заклад прийняв до себе молодих викладачів, які щойно повернулись із закордонних студій, саме там розпочала свою педагогічну діяльність Чжоу Шуан, яка вже з 1930 року стала завідуючою вокального факультету. В це десятиліття сформувалась потужна вокальна школа, яку представляли Ін Шан Нен, який також навчався сольному співу в США, Чжао Бомей, який після повернення з Бельгії обійняв посаду декана факультету. Хуан Цзи, який очолив композиторській факультет, зробив внесок у створення сучасної вокальної літератури. Щоправда, він належав до націоналістичних сил Китаю, основним політичним опонентом яких була комуністична партія. «Праві поступово зійшли зі сцени історії. Це стосувалося Хуан Цзи, якого керівники країни, на жаль, вважали правим переважно через його досвід навчання за кордоном, з якого він привніс західні ідеї у свою роботу. Навіть Шанхайська музична консерваторія, де викладав Хуан Цзи, вважалася буржуазним осередком. Буржуазія була принизливим і навіть небезпечним терміном у Китаї з

1940-х до 1980-х років. Особа, на яку наклеєний ярлик буржуазії, вважатиметься ворогом нації та з нею суворо поводитимуться. Як наслідок, широка критика Хуана та, відповідно, його учнів, тривала протягом цих десятиліть, навіть після смерті Хуанга в 1938 році» (Tieyi Zhang, 2019, 3–4). Сяо Юмей був другим ректором закладу, але він вважається його засновником, оскільки впровадив основні його педагогічні та освітні принципи, які діють і донині. Він перший почав європейські форми навчання, у вокальній педагогіці був прихильником італійського бельканто, але вважав, що традиційних співів, який використовується у китайській опері, мав свої переваги, тому намагався інтегрувати різні методики задля отримання самобутнього результату. Професійну музичну освіту майбутній ректор, видатний громадський діяч та відомий філософ отримав у токійській школі музики, саме там до нього прийшла ідея, що модно поєднати східний і західний стилі співу (Цян Рен Кан, 2007, 12–13). Вищу освіту здобув в Японському Імператорському університеті як музичний педагог. Впровадження європейської системи музичної освіти Сяо Юмей почав із себе, поступивши в Лейпцигську консерваторію та університет водночас у 1909 році, там же захистив дисертацію з філософських наук, а повернувшись на батьківщину, очолив посаду керівника «Асоціації музичних досліджень», а в 1927 році очолив посаду ректора Шанхайської консерваторії.

Ши Вейчжен аналізує освітні факультету програми того часу і доходить висновку, що там впроваджувалась повноцінна вокальна освіта з належною кількістю годин сольного, ансамблевого, камерного та оперного співу (Ши Вейчжен, 1997). На базі американської християнської місії у 1929 році було відкрито музичний факультет в Янцзи, його першим керівником була М. Вайт. Разом зі своїми колегами Т. Сміт та А. Саеллі формувала репертуар із зразків класичної вокальної літератури та церковних піснопівів (Ван Юйхе, 1995). В тому ж році музичний факультет відкрився в Худзянському університеті в Шанхаї, де викладачем співу був англієць Г. Кер. В приватному Шанхайському інституті мистецтв у 1930 році було відкрито вокальний факультет, де викладав Чжао Бомей та Ху Жань, в приватному університеті Шицзячжуана провінції Хебей для жінок викладали Юй Ісюань та Лао Цзинсянь, вокал і хоровий клас були основними дисциплі-

нами У Пекінському державному інституті мистецтв, який веде свою історію з 1918 року, у 1928 відкрились театральний і музичний факультети, через 20 років був об'єднаний з музичним факультетом Хуабейського університету, на базі чого була відкрита Центральна консерваторія в Пекіні.

У розвитку професійної вокальної галузі перша третина ХХ століття відзначилась не тільки стрімким становленням вокальної педагогіки, а й ще створенням розгалуженої концертної мережі. Вокальні педагоги, які формували національну школу сольного співу, також вели доволі активну концертну діяльність, також залучаючи до неї своїх студентів. Популярність у місцевої публіки швидко завоювали Чжоу Шуан, Хуан Юкуй, Чжоу Саоянь, Ху Жань, І Шан Нен, Юй Ісюань, Лан Юйсюй, Чжао Мейбо та ін. Так, Чжан Голян, досліджуючи засоби масової інформації 30-х років, виділяє Чжоу Шуан, яка давала сольні концерти, а також організувала спільні зі своїми студентами заходи. В середині 30-х І Шен Нен організував групу студентів Шанхайської консерваторії, з якою здійснив гастрольний тур по різних містах і провінціям Китаю, серед яких були Гонконг, Гуанчжоу та ін. в рамках навчальних концертних проєктів, які були чудовою практикою для молоді, в першій половині 30-х років в Шанхайській консерваторії було організовано близько 50 заходів різного рівня (Чжан Голян, 2006, 14–18).

Висновок. Інтеграція західного типу музичної освіти в Китаї відбувалась на різних рівнях: залучення закордонних фахівців, як педагогічної, так і виконавської сфери, навчання китайських мистецьких кадрів в Японії, Європі та Америці, формування національної мережі мистецьких освітніх закладів, в яких працювали іноземні спеціалісти та нове покоління китайських педагогів, які володіли західноєвропейськими методиками. Важливу роль у формуванні нових підходів у музичній, зокрема вокальній, педагогіці зіграли митці, які виховувались у традиційній системі та сповідували інтеграцію з різними культурами як необхідну умову для розвитку: Лі Шутун, Шень Сінгун, Цзен Чжимін, Впродовж десятиліття з 20 по 30 роки було відкрито близько десяти вищих навчальних заклади різного рівня та підпорядкування. Серед нової генерації митців та педагогів виділяються Ін Шан Нен, Чжоу Шуан, Сяо Юмей, Чжао Бомей, Хуан Цзи, Ху Жань, Юй Ісюань, Лао Цзинсянь, Лан Юйсюй, Чжао Мейбо та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Peng X. The Arts of Chinese Opera: A Historical Perspective. Lexington : Washington & Lee University. 2015. Vol. 4. № 6. P. 165–182.

2. Thrasher A.R. Lam J.S.C., Stock J.P.R., Mackerpas C., Rebollo-Sborgi F., Schimmelpenninc K. A., Jones S., Han Mei, Wu Ben, Rees Y., Trebinjak S., Lee J.C. China People's Republic of (Chin. Zhonghua renmin gonghe guo). New Grove Dictionary of Music and Musicians. Web. URL: <http://www.oxfordmusiconline.com/public>.
3. Tieyi Zhang The first generation of Chinese art song : Dis... of Doctor of Musical Arts. Iowa, 2019. 66 p.
4. Ян Чжеюй Формування та розвиток школи гри на кларнеті та саксофоні в Китаї. *Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства*. Матеріали і тези VIII Міжнародної конференції молодих учених та студентів. Одеса : ПНПУ ім. К.Д.Ушинського, 2022. С. 82–86.
5. 史伟正. 20世纪上半叶中国歌唱史. *中国音乐学*. 1997.第3号. 第 74-81 页
6. 孙继南. 李叔同一弘一大师的音乐教育思想与实践. *中央音乐学院学报*. 2001 (1): 61–65.
7. 展中的五位女性 声乐产业. *学习 音乐*. 2007. 年第 3 期 73–78.
8. 张伟 20世纪中国声乐教育. *西安 : 民间教育学*. 2005. 367.
9. 张国梁 科学传播的起源、发展与趋势 *中国*. *发展新闻*, 2006年.第2期. 第14-18页.
10. 明言. 二十世纪中国音乐批评导论. *人民音乐 出版社*, 2002. 526.
11. 满新颖. *中国近现代歌剧史*. 北京 : 中国文联出版公司, 2012 年. 570 页.
12. 玉和 XX年上半年中国音乐史. *北京音乐学院学报*. 1995年.第2号.
13. 甲本太极上海音乐城. 上海, 2003 年. 302 页.
14. 钱仁康音乐学院音乐教育的形成. *音乐艺术*. 海: 上海音乐学院, 2007年. 第3期. 第 12–13 页.

REFERENCES

1. Peng X. (2015) *The Arts of Chinese Opera: A Historical Perspective*. Lexington : Washington & Lee University. Vol. 4. № 6. P. 165–182.
2. Thrasher A.R. Lam J.S.C., Stock J.P.R., Mackerpas C., Rebollo-Sborgi F., Schimmelpenninc K. A., Jones S., Han Mei, Wu Ben, Rees Y., Trebinjak S., Lee J.C. China People's Republic of (Chin. Zhonghua renmin gonghe guo). New Grove Dictionary of Music and Musicians. Web. URL: <http://www.oxfordmusiconline.com/public>.
3. Tieyi Zhang (2019) *The first generation of Chinese art song : Dis... of Doctor of Musical Arts*. Iowa, 66 p.
4. Yan Zheu (2022) *Formuvannia ta rozvytok shkoly gry na klarneti ta saksofoni v Kytai [The formation and development of the clarinet and saxophone school in China]*. *The musical and choreographic education in the context of cultural development of society*. Odesa : South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, 2022. P. 82–86. [in Ukrainian]
5. 史伟正. 20世纪上半叶中国歌唱史. *中国音乐学*. 1997.第3号. 第 74-81 页 [The history of singing in China in the first half of the 20th century. *Musicology of China*] Beijing, 1997. No. 3. P. 74–81. [in Chinese]
6. 孙继南. 李叔同一弘一大师的音乐教育思想与实践. *中央音乐学院学报*. (2001) [Li Shutun's concept of music education and his practice]. *Bulletin of the Central Conservatory*. Beijing, 2001 (1). PP. 61–65. [in Chinese]
7. 展中的五位女性 声乐产业. *学习 音乐*. 2007. 年第 3 期 73–78. [Five women in the development of the modern vocal industry]. *Beijing : Music Research*, 2007. No. 3. C. 73–78. [in Chinese]
8. 张伟 20世纪中国声乐教育. *西安 : 民间教育学*. 2005. 367. [Vocal education in China in the 20th century]. Xi'an : *People's Pedagogy*, 2005. 367 p. [in Chinese]
9. 张国梁 科学传播的起源、发展与趋势 *中国*. *发展新闻*, 2006年.第2期. 第14-18页. [Genesis, development and trends in the spread of science in China]. *Development News*, 2006. No. 2. P. 14–18. [in Chinese]
10. 明言. 二十世纪中国音乐批评导论. *人民音乐 出版社*, 2002. 526. [The introduction to music criticism in China in the 20th century]. *People's Republic of China: Folk music*, 2022. 526 p. [in Chinese]
11. 满新颖. *中国近现代歌剧史*. 北京 : 中国文联出版公司, 2012 年. 570 页. [The history of the modern Chinese opera]. Beijing : *Publishing Company of China Federation of Literary and Art Circles*, 2012. 570 p. [in Chinese]
12. 玉和 XX年上半年中国音乐史. *北京音乐学院学报*. 1995年.第2号. [The history of the Chinese music of the first half of the 20th century]. *Bulletin of the Beijing Conservatory*, 1995. No. 2. [in Chinese]
13. 甲本太极上海音乐城. 上海, 2003 年. 302 页. [Music City Shanghai]. Shanghai, 2003. 302 p. [in Chinese]
14. 钱仁康音乐学院音乐教育的形成. *音乐艺术*. 海: 上海音乐学院, 2007年. 第3期. 第 12–13 页. [Formation of musical education in the conservatory]. *Musical art*. Shanghai: *Shanghai Conservatory of Music*, 2007. No. 3. P. 12–13. [in Chinese]

УДК 7.025'174

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-12>**Антоніна МИКОЛАЙЧУК,**
orcid.org/0000-0002-3536-7262

аспірантка

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) tvorcha97akyla@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРАКТИКИ КОНСЕРВАЦІЇ-РЕСТАВРАЦІЇ

Застосування цифрових технологій у галузі консервації та реставрації є перспективним напрямом, оскільки сприятиме зростанню рівня точності при проведенні досліджень творів мистецтва без втручання у структуру оригіналу, спростить можливість їх порівняння, сприятиме збереженню автентичності культурної спадщини. Аналіз досліджень виявив ефективні практики застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в дослідженні, превентивній консервації, віртуальній чи практичній реставрації, зокрема естетичній реінтеграції пам'ятки (цифровій реконструкції втрат як монументального, так і станкового живопису). Існує, однак, нестача у розвідках, які б аналізували та систематизували такі підходи та методики. Метою статті є визначення основних напрямків використання інформаційно-комунікаційних технологій у практиці консерваторів-реставраторів.

Міжнародний досвід успішного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дав поштовх у 2018 р. створенню волонтерського українського проєкту для впровадження ІКТ в галузь реставрації творів мистецтва, метою якого стало вдосконалення інформаційно-аналітичного, освітнього та практичного аспектів реставрації на основі використання сучасних ІКТ. Також у 2018 р. розпочався британсько-американсько-німецький проєкт АРТ-ІСТ, метою якого стало спільне створення нових комп'ютерних інструментів для дослідження, реставрації та збереження пам'яток культурної спадщини, зокрема, станкового живопису. Окрім розробки багатовимірних мультимодальних наборів даних про спадщину, алгоритмів їх обробки, дослідницька програма також включала тематичні дослідження картин Лондонської Національної галереї. Названі проєкти є прикладом співпраці науковців та фахівців галузей науки ІКТ та збереження культурної спадщини, що збагачує реставраційну науку новими автоматизованими, доступними, надійними, зручними інструментами.

Висновки. Проведена розвідка вказує на широкі можливості комп'ютеризованого підходу до збереження культурної спадщини, що суттєво впливає на зростання рівня точності досліджень творів мистецтва, прийнятті науково обґрунтованих рішень щодо консерваційно-реставраційних втручань тощо. Застосування сучасних ІКТ в європейській та світовій реставраційній практиці, як і спільні проєкти щодо власних розробок, є необхідністю у відповідь на сьогоденні виклики. Цифрова революція в реставраційній науці неодмінно охопить все ширше коло досліджень, процесів і практик задля збереження багатой культурної спадщини України.

Ключові слова: консервація, реставрація, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), естетична реінтеграція, віртуальна реконструкція, живопис, превентивна консервація.

Antonina MYKOLAICHUK,
orcid.org/0000-0002-3536-7262

PhD student

National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) tvorcha97akyla@gmail.com

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE PRACTICE OF CONSERVATION-RESTORATION

The application of digital technologies in the field of conservation and restoration is a promising direction, as it will contribute to the increase in the level of accuracy when conducting research on works of art without interfering with the structure of the original. It will simplify the possibility of their comparison, and contribute to the preservation of the authenticity of cultural heritage. Research analysis revealed effective practices of using information and communication technologies (ICT) in research, preventive conservation, virtual or practical restoration, reintegration of the monument, digital reconstruction of losses of both monumental and easel painting, however, there is a lack of research that would analyze and systematize such approaches. The purpose of the article is to determine the main directions of using information and communication technologies in the practice of conservators-restorers.

The international experience of the successful implementation of information and telecommunication technologies gave impetus to the creation of a volunteer Ukrainian project in 2018 for the introduction of ICT in the field of restoration of works of art, the purpose of which was to improve the informational, analytical, educational and practical aspects of restoration based on the use of modern ICT. Also in 2018, the British-American-German ART-ICT project began, the goal of which

was the joint creation of new computer tools for research, restoration and preservation of cultural heritage monuments, in particular easel painting. In addition to the development of multi-dimensional multi-modal heritage datasets and algorithms for their processing, the research program also included case studies of paintings from the National Gallery, London. The named projects are a collaboration of scientists and experts in the fields of ICT science and cultural heritage preservation, which enriches restoration science with new automated, accessible, reliable, and convenient tools.

Conclusions. The conducted research points to the wide possibilities of a computerized approach to the preservation of cultural heritage, which significantly affects the growth of the level of accuracy of studies of works of art, the adoption of scientifically based decisions regarding conservation and restoration interventions, etc. The use of modern ICT in European and global restoration practice, as well as joint projects regarding own developments, are a necessity in response to today's challenges. The digital revolution in the restoration science will certainly encompass an ever wider range of research, processes and practices for the preservation of Ukraine's rich cultural heritage.

Key words: *conservation, restoration, information and communication technologies (ICT), aesthetic reintegration, virtual reconstruction, painting, preventive conservation.*

Постановка проблеми. Традиційні підходи до процесів реставрації можна охарактеризувати високим впливом людського фактору, складністю фізико-математичного опису і значним обсягом оброблюваних даних (Цитович, 2018). Поряд з цим цінність, унікальність, сакральність творів мистецтва вимагають адекватних рішень стосовно поточного стану конкретної пам'ятки, вибору методів реставрації та порівняльної оцінки витрат на реставрацію, локалізації та аналізу втрат, пізніх записів та нашарувань, а також забезпечення можливості попередньої візуалізації очікуваного результату. Застосування цифрових технологій у галузі консервації та реставрації є перспективним напрямом сьогодення, оскільки сприятиме зростанню рівня точності при проведенні досліджень творів мистецтва, спростить можливість їх порівняння, сприятиме збереженню автентичності культурної спадщини.

Аналіз досліджень. Незаперечною істиною на сьогодні є перевага превентивної консервації пам'яток культури над консерваційно-реставраційними втручаннями, які завжди так чи інакше видозмінюють їх (Тимченко, 2014: 5-17). Офіційними міжнародними та державними документами чітко передбачено низку вимог до зберігання та експонування творів мистецтва різних груп (Тимченко, Миколайчук, 2023). У розвинених країнах постійно розробляються та вдосконалюються методи контролю, оскільки завдяки поглибленим дослідженням стає зрозумілим, що існує набагато більше чинників, які негативно впливають на стан збереження пам'яток, ніж це уявлялося раніше. Це впливає, зокрема, з досліджень науковців з Барселонського університету (Ferrer, 2020).

У сфері реставрації творів станкового живопису є спроби використання цифрових технологій для проектування відтворення втрачених частин пам'яток, що дозволяє збільшити кількість варіантів без втручання у структуру оригіналу, і згодом може замінити реставрацію на пам'ятці, що є насправді єдино вірним рішенням

за сучасними нормами реставраційної діяльності (Henriques et al., 2018; Kotoula, 2015; Muca, 2020; Meeus et al., 2020; Lizun, 2019; Muir, 2009).

Використанню комп'ютерного програмного забезпечення для технічного аналізу та цифрової реконструкції втрат як монументального, так і станкового живопису присвячені наукові публікації італійських реставраторів-дослідників (Муца, 2020), португальського реставраційного центру (Lizun, 2019); американських науковців (MacDonald-Korth, Rainer, 2014); публікації про східні реставраційні практики дослідників-реставраторів (Lizun, 2019).

Названі дослідження більшою мірою зорієнтовані на опис практичного застосування ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) в кожному окремому випадку – дослідженні, превентивній консервації, віртуальній чи практичній реставрації, естетичній реінтеграції пам'ятки тощо. Попри те, що в наукових виданнях частішають дослідження, які певним чином дотичні до розгляду застосування ІКТ в галузі реставрації, існує нестача у розвідках, які б аналізували та систематизували такі підходи.

Метою статті є визначення основних напрямків використання інформаційно-комунікаційних технологій для практики консервації-реставрації.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги комплексний підхід до збереження творів мистецтва, визначимо основні напрямки практики результативного застосування ІКТ в дослідженнях, документуванні, превентивній консервації, інтервенційній консервації-реставрації та експонуванні пам'ятки, на прикладі проектів у міжнародній та українській практиці консервації та реставрації творів станкового живопису.

Так, у сфері превентивної консервації, у дослідженні науковців з Барселонського університету (Ferrer, 2020) йдеться про комп'ютерне моделювання мікроклімату для отримання мінімальної безпечної відстані між дерев'яною основою твору станкового живопису та внутрішньою поверхнею

зовнішньої стіни музейної будівлі. Комп'ютерна симуляція поєднання даних (сценарії поведінки теплових потоків та зміни мікроклімату в зазначених локаціях включали різну висоту основи, ширину проміжку, висоту приміщення) дала можливість дослідникам розробити детальні рекомендації для кожного вивченого випадку, з конкретним розрахунком оптимальної відстані між дерев'яною основою і стіною за вказаних умов.

В статті «Реконструкція втраченого: технічний аналіз та цифрова реконструкція для реставраційних заходів щодо портрету» (Lizun, 2019), присвяченій реставрації портрету сера Сонг Онг Сіанга (першого китайця в Сінгапурі, який став британським лицарем), написаному у 1936 р. німецьким художником Юліусом Веншером, йдеться про те, що в результаті глибокого комп'ютерного аналізу та спеціально розробленого процесу прийняття рішень, з акцентом на видалення всіх неоригінальних шарів та процесу хроматичної реінтеграції рис обличчя, була проведена успішна реставрація названого портрету.

Дещо відмінним є підхід американських реставраторів в рамках спільного проекту між Інститутом консервації Гетті (англ. Getty Conservation Institute, GCI) та містом Лос-Анджелес щодо розробки та реалізації комплексного плану захисту, збереження, інтерпретації та представлення муралу «América тропічна», створеного Давидом Альфаро Сікейросом в 1932 році в центрі Лос-Анджелеса (MacDonald-Korth, Rainer, 2014), шляхом вивчення та збереження, проектування та побудови захисного навісу та майданчика для громадського огляду у вигляді спеціального інтерпретаційного центру, у якому глядачам надано можливість ознайомитися з «повним» виглядом фрески у реконструйованому комп'ютерному відтворенні. Була проведена консерваційна обробка, що стабілізувала фрески, надавши можливість простежити оригінальні кольори, однак реконструкція втрат на самій пам'ятці не проводилась.

Віртуальна реставрація крізь призму фактичної реставрації розглянута детально у тематичному дослідженні фресок з Сибарису (Італія) (Муса, 2020). У дослідженні йдеться про роль, яку відіграють нові цифрові технології для відновлення та збереження фрагментованих пам'яток. Перш за все, використання інструментів комп'ютерної інженерії важливе у випадку, якщо артефакти втратили формальну цілісність, а їхній первозданий вигляд невідомий, як у випадку з римськими фресками із Сибарису. Створення віртуальних моделей стає основою для матеріальної та віртуальної реставрації пам'яток, особ-

ливо, коли мова йде про доповнену реальність для відвідувачів, у якій засобами ІКТ віртуально відтворено втрати пам'ятки. Віртуальна реконструкція дозволяє побачити пам'ятку такою, якою вона могла би бути. У такому випадку можна розробляти віртуальну модель, яка б оптимізувала «читабельність» зображень, збираючи інформацію під час консерваційно-реставраційних заходів та інтегруючи їх у дані архіву.

Комп'ютерне моделювання як продуктивний проміжний і/або завершальний етап реставрації або реконструкції картини описано португальськими вченими в статті «Картографування як інструмент ретушування творів живопису за допомогою програмного забезпечення» (Henriques et al., 2018). Дослідники представили робочий процес 3D-проєкту з підтримки графічних операцій, особливо цифрової кольорової ретуші, що виконується в процесі тонування зображень. Об'ємна кількість інформації, отриманої під час консерваційно-реставраційних операцій, може бути використана для створення комплексних баз даних, пов'язаних з кожним твором мистецтва, що дозволяє зберігати всю інформацію зі звітів про умови зберігання, консерваційно-реставраційні втручання, лабораторні та аналітичні звіти, а також графічну документацію пам'ятки. Так само, графічна документація може слугувати створенню та реєстрації просторового аналізу та карт ризиків для кожного твору мистецтва (Henriques et al., 2018).

У статті «Підходи до реінтеграції втрат фарби: теорія та практика збереження станкового живопису» (Muir, 2009: 19-28) дослідниця з Чикаго Кім Муір представляє огляд літератури з теорії та практики тонування в реставрації станкового живопису з початку ХХ ст. до сьогодення, простежуючи практичний та теоретичний розвиток трьох основних підходів до заповнення втрат: імітаційну реінтеграцію, тонування та відсутність реінтеграції.

Міжнародний досвід успішного впровадження ІКТ на основі співпраці фахівців та науковців сфер інформаційних технологій та мистецьких дисциплін дав поштовх створенню спільного українського проєкту для впровадження ІКТ в галузь реставрації творів мистецтва. До складу робочої групи проєкту (Mukolaichuk et al., 2019) у 2018 році увійшли представники Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури та Державного університету телекомунікацій. Метою проєкту стало поліпшення інформаційно-аналітичного, освітнього та практичного аспектів реставрації творів мистецтва

на основі використання сучасних ІКТ (Цитович, 2018) з урахуванням світового досвіду.

До лютого 2022 р. учасниками проєкту здійснено розробку та апробацію нової цифрової програми – застосунку ART-M21 (Mykolaichuk et al., 2020), яка дозволяє точно обраховувати площу втрат ґрунту і фарбового шару на пам'ятках станкового живопису.

При розробці програми було використано метод аналізу даних. Для апробації застосування розроблюваної комп'ютерної програми було відібрано зображення реставрованих пам'яток станкового живопису, представлених українським народним іконописом (народна ікона «Святий Власій» (к. XIX – п. XX ст.), народна ікона «Моління про чашу» (XIX ст.), з Батуринського історичного заповідника «Гетьманська столиця», ікона «Успіння Пресвятої Богородиці» (XIX ст.) з приватної збірки у м. Київ, ікона «Христос-вчитель» (к. XIX – п. XX ст.) з Білоцерківського краєзнавчого музею), а також картину українського художника Розвадовського В. К. «Міст через пересохла русло» (перша чверть XX ст.), оскільки автором статті проводилися консерваційно-реставраційні заходи щодо названих творів мистецтва. Алгоритм аналізу даних названих пам'яток включав такі послідовні етапи: 1) отримання даних; 2) підготовка даних; 3) модельне навчання; 4) тестування точності моделі; 5) отримання і візуалізація результатів моделювання.

На першому етапі цифрові проєкції творів мистецтва виходять з результатів різного виду фотографій, таких як спектрографи, схематичні зображення різних технологічних шарів, етапи реставраційних процесів і т. д. Отриманий набір проєкцій вимагає попередньої обробки для приведення їх до єдиного розміру і роздільної здатності. Узагальнена цифрова модель являє собою набір даних. Застосовуючи метод кластеризації до зображення, ми отримуємо вихідний набір даних для подальшого моделювання. У цьому наборі вже є розподіл цільових ділянок з відповідними характеристиками, що дозволяє навчити модель та оцінити її надійність. Після цього модель використовується для визначення площі втрачених ділянок всієї роботи (Mykolaichuk et al., 2020). Застосування ІТ-технологій значно скорочує час і зусилля, витрачені на цей процес, і дає більш точні результати. Як приклад імплементації, такі розробки полегшать видалення слідів попередніх реставраційних втручань. Так само можна вирішувати більш складні завдання обробки зображень для автоматизації віртуальної реставрації творів мистецтва.

У навчальній програмі магістратури на кафедрі техніки та реставрації творів мистецтва Національної академії образотворчих мистецтв і архітектури є дисципліна «Експертиза творів образотворчих мистецтв», програма якої передбачає комплексне вивчення творів мистецтва і написання експертно-атрибуційного дослідження твору живопису. Застосування ІТ-технологій для кращого прочитання авторських підписів і їх підробок вже використовується для експертизи і атрибуції творів живопису реставратором вищої категорії Володимиром Цитовичем (Тимченко, 2017; Цитович, 2018). В рамках нашого дослідження ми розглядаємо особливості впровадження комп'ютерної програми, використання різних режимів визначення тонового і колірного контрасту з метою поліпшення можливості ідентифікації напіврозбірливих елементів зображень і підписів.

Також була здійснена часткова апробація визначення площі кракелюрів з використанням машинного навчання в області комп'ютерного бачення (Youn, 2013) для оцінки втрат об'єктів станкового живопису. Для більшої точності та продуктивності роботи алгоритму зображення ікони було розбито на частини. Оскільки втрати досить чітко виділяються (завдяки нанесенню реставраційного ґрунту на місця втрат, що в нашому випадку є вигірним для кращого контрасту), одним із варіантів визначення пошкоджень є так званий *thresholding*, де суть методу полягає в переведенні зображення в більш контрастне. Однак необхідність встановлювати порогове значення є досить значним ускладненням роботи програми, тому після консультацій учасниками проєкту було вирішено використати алгоритм кластеризації *k*-середніх для визначення втрат живописного шару. Після визначення названих задач для подальшого вдосконалення роботи програми, було прийнято рішення подальшого покращення роботи програми та апробації внесених змін до її кодів, написаних мовами програмування Java і Python. Для цього було проведено додаткові дослідження зображень ікон та картин.

Доопрацювання програми ART-M21 триває: в додаток до існуючих можливостей, мовою програмування Python написаний код для машинного навчання моделі логістичної регресії, дерев рішень та класифікації відповідних даних, а також використання згорткової нейронної мережі для класифікації частин зображення (Li and Zhao, 2019), що дозволяє дати точні результати втрат на основі фотофіксації пам'ятки.

За допомогою розробки різних варіантів програми, можна з достатньою точністю вказати

відсоток втрат основи (дерева, полотна, картону), ґрунту, фарбового шару по відношенню до загальної площі твору живопису. Точне об'єктивне визначення відсотку втрат є важливим у загальному визначенні стану збереженості пам'ятки (оскільки спосіб вимірювання кількості втрат з розділенням поверхні твору на окремі ділянки та з наступним підсумовуванням втрат потребує великих затрат у часі, є незручним на практиці, несе в собі велику міру ймовірності та рідко застосовується реставраторами). Так, точність обчислення мінімального порогового відсотку автентичної частини пам'ятки, на авторитетну думку відомого українського вченого, реставратора вищої категорії Цитовича В. І., є принциповим питанням (Цитович, 2004), адже в залежності від його значення, пам'ятка може перейти з розряду автентичної цілісності в розряд автентичної руїни.

Наступним кроком до подальшої імплементації названої програми в практику є віртуальне заповнення втрат. Цей метод може бути використаний самостійно як етап до фізичного заповнення втрат, скажімо, при нейтральному заповненні втрат (без реконструкції втраченого зображення) при підборі найбільш прийняттого відтінку тонування, або у випадку необхідності віртуальної реконструкції твору мистецтва. Питання комп'ютерної реконструкції втрат станкового живопису та інших рухомих і нерухомих пам'яток активно обговорюються в міжнародному науковому середовищі.

Опираючись на такого роду дослідження, вчені працюють над створенням комп'ютерної реінтеграції, симулятивного комп'ютерного відтворення втрат. В аналізованих дослідженнях відмічаємо успішну практику використання комп'ютерного програмного забезпечення для технічного аналізу та цифрової реконструкції втрат як монументального, так і станкового живопису.

Майже одночасно із названим волонтерським українським проєктом розпочався проєкт британсько-американсько-німецький ART-ICT з бюджетом близько 800 тисяч фунтів стерлінгів, грантодавцем якого виступила державна британська грантова компанія UKRI (UK Research and Innovation) (Art Through the ICT Lens, 2022). Співпраця вчених з Університетського Коледжу Лондона, Великобританія (провідна дослідницька організація), університету Дюка, США (співпраця, партнер проєкту) та корпорації Bruker Corporation, Німеччина (партнер проєкту) та Національної Галереї Лондона також об'єднала дослідників ІКТ та науковців із питань збереження культурної спадщини.

Метою проєкту стало спільне створення нових комп'ютерних інструментів для дослідження, реставрації та збереження пам'яток культурної спадщини, зокрема, станкового живопису.

Такі застосунки, приміром, мали надати засоби для точного визначення розширених характеристик та комп'ютерного відтворення (візуалізації) художніх матеріалів пам'ятки, що актуально для реставрації та збереження творів старих майстрів. Також увага науковців була прикута до таких аспектів як втрати, неоригінальні матеріали, пізніші втручання (реставрація чи нанесення художником нового зображення на старіше) тощо.

Реставраційно-консерваційні заходи щодо збереження пам'яток все більше характеризуються впровадженням сучасних неструктурних методів дослідження творів мистецтва та накопичують великі обсяги даних. Для прикладу, проєкт ART-ICT, запроваджений дослідниками ІКТ та вченими в галузі збереження культурної спадщини для спільного створення нових інструментів автоматичного аналізу та обробки сигналів, здатних «з'єднувати» дані рентгенівських та інших видів зображень як для дослідження, так і реставрації, консервації чи віртуального заповнення втрат для подальшого експонування тощо.

Окрім розробки багатовимірних мультимедальних наборів даних про спадщину, алгоритмів їх обробки, дослідницька програма також включала тематичні дослідження картин Національної галереї. Також в рамках проєкту відбувалося навчання аспірантів, проводилися семінари та інші заходи, спрямовані на залучення ширшого кола як науковців так і громадськості, популяризації та підтримки запропонованих ідей.

Названі проєкти, як український, так і британський, є прикладом співпраці науковців та фахівців мало дотичних галузей науки, однак, як показують результати, така співпраця є перспективною, адже вона збагачує реставраційну науку новими автоматизованими, доступними, надійними, зручними інструментами. Очевидно, створені інструменти, зображення та ідеї нададуть музеям та галереям нові інноваційні засоби для інтерпретації та представлення своїх колекцій широкій публіці. А науковці в галузі комп'ютерних наук отримують можливість розробки, апробації та використання комп'ютерних програм, застосунків, баз даних тощо для дослідження, реставрації, візуалізації творів мистецтва. Це, безумовно, вплине як на нові напрямки досліджень у галузі ІКТ, так і на подальші спільно створені міждисциплінарні дослідження ІКТ у сфері культурної спадщини.

Слід зауважити, що в Україні подібна співпраця розпочата дещо раніше ніж у Великій Британії, без грантової підтримки, та призупинена, на жаль, на приблизно півторарічний період через війну.

Суттєві напрацювання британських колег є приводом певного оптимізму для українських вчених. Наш проєкт потребує: з одного боку, державної і/або грантової підтримки, з іншого – долучення, окрім навчальних закладів, також зацікавлених музейних установ.

Висновки. Проведені нами пошуки вказують на широкі можливості використання ІКТ як додаткового, а подекуди і основного методу в дослідженні пам'ятки, при виборі необхідних консерваційно-реставраційних втручань, враховуючи при цьому естетичні та етичні питання. Застосування цифрових технологій у галузі консервації та реставрації суттєво впливає на зростання рівня точності при проведенні досліджень творів мистецтва. Це стосується, зокрема, підрахунку площі втрат, який впливає на подальшу програму консерваційно-реставраційних заходів. ІКТ також дозволяють виконувати віртуальну реставрацію, обирати найбільш ефективний варіант відтворення втрачених або модифікованих деталей на пам'ятці або ж (що є більш правильним) експонувати поруч з автентичним об'єктом (у фраг-

ментованому стані) проєкти його реконструкції (у гіпотетичному цілісному стані).

Використання ІКТ у реставрації свідчить про якісно новий етап у виявленні та точному обліку збереженої автентичної частини будь-якої пам'ятки. Це безпосередньо вплине на вирішення питання пролонгованого в часі збереження культурної спадщини, оскільки надасть змогу відслідковувати до найменших дрібниць динаміку стану окремих пам'яток та передбачати можливі проблеми у майбутньому. Фактично, використання ІКТ забезпечує дотримання проголошеного світовою спільнотою курсу на скорочення присутності реставратора у пам'ятці, на зменшення обсягу консерваційно-реставраційних втручань.

На сьогодні, коли росія намагається знищити все, що асоціюється з Україною, збереження нашої культурної спадщини є невідкладним завданням. Сучасні технології дозволяють оптимізувати дослідження, документування, консервативні чи реставраційні процеси, визначити умови збереження, музеєфікації чи експонування пам'ятки. Україна має не просто перемогти у війні, а й зберегти свою ідентичність, правдиву історію, самобутню культуру. А тому вивчення сучасних ІКТ в галузі збереження та реставрації культурної спадщини, аналіз їх успішного застосування у світовій та вітчизняній практиці є нагальною необхідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тимченко Т. Р. Експертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (історія та методологія): навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2017. 120 с.
2. Тимченко Т., Миколайчук А. Превентивна консервація творів мистецтва у системі сучасної вищої освіти консерваторів-реставраторів. *Українська академія мистецтва*. 2023. № 33. С. 245–251. URL: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-28> (дата звернення: 04.08.2023).
3. Тимченко Т. Р. Викладання техніко-технологічних дисциплін у КДХІ у 1920–1930-х роках. *Українська академія мистецтва*. 2014. № 23. С. 5–17.
4. Цитович В. І. Експертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (методологія та практика): навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2018. 232 с.
5. Цитович В. Реставрація: між парадигмою і теорією. *Пам'ятки України*. 2004. Ч. 2. С. 30–57.
6. Art Through the ICT Lens: Big Data Processing Tools to Support the Technical Study, Preservation and Conservation of Old Master Paintings. ART-ICT. URL: <https://art-ict.github.io/artict/home.html> (date of access: 03.08.2023).
7. Boyun V. Perception and Image Processing in Real Time Systems. *Artificial Intelligence* (3), 2013. P. 114–125.
8. Ferrer S. et al. Microclimate numerical simulation to obtain the minimum safe distances between a painted wood panel and the inner face of an exterior wall. *Heritage Science*. № 8 (1), 2020. Pp. 1–16. doi: 10.1186/s40494-020-00376-1.
9. Henriques F., Bailão A., Bordalo R., Gac A., Gonçalves A., Cardeira L.,... Candeias A. (2018). Mapping lacunae for retouching paintings with computer graphics software. In *4th International Meeting on Retouching of Cultural Heritage - RECH4*, Split, Croatia, 20-21 October 2017. Porto: IIC, 2018. P. 130–136. URL: <http://hdl.handle.net/10400.14/27457> (date of access: 03.08.2023).
10. Kotoula E. Virtualizing conservation: exploring and developing novel digital visualizations for preventive and remedial conservation of artefacts : Doctoral Thesis. 2015. 707 p. URL: <http://eprints.soton.ac.uk/id/eprint/381464> (date of access: 04.08.2023).
11. Li S., Zhao X. Image-Based Concrete Crack Detection Using Convolutional Neural Network and Exhaustive Search Technique. *Advances in Civil Engineering*. 2019. P. 1–12.
12. Lizun D. Reconstructing the Lost: Technical Analysis and Digital Reconstruction Supporting the Treatment of a Portrait of Sir Song Ong Siang. *Collections Care: Staying Relevant in Changing Times, ASEAN & Beyond* : Conference Proceedings, 23-25 October 2019. 2019. P. 152–166.
13. MacDonald-Korth E., Rainer L. The Getty Conservation Institute Project to Conserve David Alfaro Siqueiros's Mural América Tropical. *Getty Research Journal*. 6. (2014). P. 103–114. doi:10.1086/675793.

14. Meeus L. et al. Assisting classical paintings restoration: efficient paint loss detection and descriptor-based inpainting using shared pretraining. *Optics, Photonics and Digital Technologies for Imaging Applications VI; 113530H* : Proc. SPIE 11353, 1 April 2020. doi:10.1117/12.2556000.
15. Muca S. Virtual conservation-restoration vs. actual conservation-restoration in the conservation of fragmentary artefacts: the case study frescoes from Sybaris - Copia (Italy). *Protection of Cultural Heritage*. 2020. No. 8. P. 211–222. URL: <https://doi.org/10.35784/odk.1087>.
16. Muir K. Approaches to the reintegration of paint loss: theory and practice in the conservation of easel paintings. *Studies in Conservation*. 2009. No. 54. P. 19–28.
17. Mykolaichuk R. et al. Information Technology in Conservation and Restoration of Art Works: Perspectives of Ukrainian Universities Project. *Electronic Imaging & the Visual Arts. EVA 2019 Florence*. – Florence: Firenze University Press, 2019. P. 124–131. doi: 10.36253/978-88-6453-869-3.
18. Mykolaichuk R., Lavrynovych V., Mykolaichuk A., Tymchenko T., Somyk-Ponomarenko I. Image Segmentation in Loss Detection for Conservation and Restoration of Old Paintings. *2020 IEEE 2nd International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT), Kyiv, Ukraine, 2020*. P. 390–394, doi: 10.1109/ATIT50783.2020.9349254.

REFERENCES

1. Tymchenko T. R. Ekspertyza tvoriv obrazotvorchoho mystetstva: zhyvopys (istoriia ta metodolohiia). [The Expertise of the Artworks: Painting (History and Methodology)]. navchalnyi posibnyk. Kyiv : National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, 2017. 120 p. [in Ukrainian].
2. Tymchenko T., Mykolaichuk A. Preventyvna konservatsiia tvoriv mystetstva u systemi suchasnoi vyshchoi osvity konservatoriv-restavroriv. [Preventive conservation of works of art in the system of modern higher education of conservators-restorers.]. *Ukrainska akademiia mystetstva*. 2023. № 33. P. 245–251. URL:<https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-28> [in Ukrainian].
3. Tymchenko T. R. Vykladannia tekhniko-tekhnologichnykh dystsyplin u KDKhI u 1920–1930-kh rokakh. [Teaching of technical and technological disciplines at Kyiv State Art Institute in the 1920s and 1930s]. *Ukrainska akademiia mystetstva*. 2014. № 23. P. 5–17. [in Ukrainian].
4. Tsytovykh V. I. Ekspertyza tvoriv obrazotvorchoho mystetstva: zhyvopys (metodolohiia ta praktyka). [The Expertise of the Artworks: Painting (Methodology and Practice)]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv : National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, 2018. 232 p. [in Ukrainian].
5. Tsytovykh V. Restavratsiia: mizh paradyhmoiu i teoriieiu. [Restoration: between paradigm and theory]. *Pamiatky Ukrainy*. 2004. Ch. 2. P. 30–57. [in Ukrainian].
6. Art Through the ICT Lens: Big Data Processing Tools to Support the Technical Study, Preservation and Conservation of Old Master Paintings. ART-ICT. URL: <https://art-ict.github.io/artict/home.html>.
7. Boyun V. (2013) Perception and Image Processing in Real Time Systems. *Artificial Intelligence* (3), 114–125.
8. Ferrer S. et al. (2020). Microclimate numerical simulation to obtain the minimum safe distances between a painted wood panel and the inner face of an exterior wall. *Heritage Science*, 8 (1), 1–16. doi: 10.1186/s40494-020-00376-1.
9. Henriques F. et al. (2018). Mapping lacunae for retouching paintings with computer graphics software. In *4th International Meeting on Retouching of Cultural Heritage - RECH4*, Split, Croatia, 20-21 October 2017. Porto: IIC, 2018. Pp. 130–136. <http://hdl.handle.net/10400.14/27457>.
10. Kotoula E. (2015). Virtualizing conservation: exploring and developing novel digital visualizations for preventive and remedial conservation of artefacts : Doctoral Thesis. 707 p. <http://eprints.soton.ac.uk/id/eprint/381464>.
11. Li S., Zhao X. (2019). Image-Based Concrete Crack Detection Using Convolutional Neural Network and Exhaustive Search Technique. *Advances in Civil Engineering*. Pp. 1–12.
12. Lizun D. (2019). Reconstructing the Lost: Technical Analysis and Digital Reconstruction Supporting the Treatment of a Portrait of Sir Song Ong Siang. *Collections Care: Staying Relevant in Changing Times, ASEAN & Beyond* : Conference Proceedings, 23–25 October 2019. Pp. 152–166.
13. MacDonald-Korth E., Rainer L. (2014). The Getty Conservation Institute Project to Conserve David Alfaro Siqueiros's Mural América Tropical. *Getty Research Journal*, 6. (2014). Pp. 103–114. doi:10.1086/675793.
14. L. Meeus et al. (2020). Assisting classical paintings restoration: efficient paint loss detection and descriptor-based inpainting using shared pretraining / *Optics, Photonics and Digital Technologies for Imaging Applications VI; 113530H* : Proc. SPIE 11353, 1 April 2020. doi:10.1117/12.2556000.
15. Muca S. (2020). Virtual conservation-restoration vs. actual conservation-restoration in the conservation of fragmentary artefacts: the case study frescoes from Sybaris — Copia (Italy). *Protection of Cultural Heritage*, 8. Pp. 211–222. <https://doi.org/10.35784/odk.1087>.
16. Muir K. (2009). Approaches to the reintegration of paint loss: theory and practice in the conservation of easel paintings. *Studies in Conservation*, 54. Pp. 19–28.
17. Mykolaichuk R. et al. (2019). Information Technology in Conservation and Restoration of Art Works: Perspectives of Ukrainian Universities Project. *Electronic Imaging & the Visual Arts. EVA 2019 Florence*. Pp. 124-131. doi: 10.36253/978-88-6453-869-3.
18. Mykolaichuk R. et al. (2020). Image Segmentation in Loss Detection for Conservation and Restoration of Old Paintings. *2020 IEEE 2nd International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT), Kyiv, Ukraine, 2020*. Pp. 390–394, doi: 10.1109/ATIT50783.2020.9349254.

УДК 784.01: 37(076) [Понкієллі]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-13>

Ігор МОКРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8829-292X
викладач кафедри академічного співу та хорового диригування
Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра
(Київ, Україна) mokrenkoihor.2022@gmail.com

ОПЕРНА ТВОРЧІСТЬ АМІЛЬКАРЕ ПОНКІЄЛЛІ У КОНТЕКСТІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Амількаре Понкієллі – італійський композитор ХІХ століття. Його творчість припадає на перехідний етап еволюції європейської опери. Цей митець був послідовником Верді, що підготував становлення веризму. Композитор був у ряду представників «giovane scuola», деякі його опери наближаються до естетики Скапілліатури. Попри це, поза зоною уваги вітчизняного музикознавства залишається оцінка творчості А. Понкієллі у контексті нового періоду історії італійського музичного театру. Метою статті є цілісна характеристика оперного доробку Амількаре Понкієллі. Автор базується на засадах комплексної методології сучасної гуманітаристики. Контекстний аналіз був задіяний для створення загальної картини італійської музичної культури другої половини ХІХ століття. Історико-функційний метод застосовувався при узагальненому аналізі оперних творів композитора. Жанрова специфіка опер А. Понкієллі визначалася за методикою типологічного аналізу. Важливим інструментом пізнання є евристичний метод, оскільки автор статті є давнім виконавцем партії Барнаби. Зазначено, що вже у ранній період творчості А. Понкієллі звертається до оперної моделі мелодрами, особливостями якої є панорамне розкриття масштабного сюжету, чотирьохактна структура спектаклю, тяжіння до жанрових норм французької ліричної опери. У ліричних драмах 60-х років композитор скорочує масштаби опери до трьох актів, вибудовує колізії драми кохання на тлі історичних сюжетів боротьби народів за свободу. Оперна творчість 70-х років має більш розлого жанрову палітру, яка включає комічну одноактну оперу, ліричні драми «Литовці» (1874) та «Валенсійські маври» (розпочата у 1874 році, за життя не завершена). Ці опери мають відчутний вплив на оперну драматургію наступного етапу. Зрілий період творчості А. Понкієллі пов'язаний зі створенням ліричної драми «Джоконда» (1876–1880) – знаного шедевр з оригінальним прочитанням оперної моделі «великої опери». Дві чотирьохактні мелодрами з сюжетами світової літератури пізнього періоду оперної творчості успіху у слухачів не мали.

Ключові слова: італійська опера, жанр, оперна модель, мелодрама, лірична драма, Верді, веризм.

Ihor MOKRENKO,
orcid.org/0000-0002-8829-292X
Lecturer at the Department of Academic Singing and Choral Conducting
Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) mokrenkoihor.2022@gmail.com

THE OPERAS OF AMILKARE PONCCIELLI IN THE CONTEXT OF ITALIAN MUSICAL CULTURE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Amilcare Ponchielli is an Italian composer of the 19th century. His work belongs to the transitional stage of the evolution of European opera. This artist was a follower of Verdi, who prepared the development of verismo. The composer was among the representatives of the «giovane scuola», some of his operas approach the aesthetics of the Scapilliatura. Despite this, the assessment of A. Ponchielli's work in the context of the new period of the history of Italian musical theater remains outside the focus of domestic musicology. The purpose of the article is a comprehensive description of the opera work of Amilcare Ponchielli.

The author is based on the principles of a complex methodology of modern humanitarianism. Contextual analysis was used to create a general picture of the Italian musical culture of the second half of the 19th century. The historical-functional method was used in the generalized analysis of the composer's opera works. The genre specificity of A. Ponchielli's operas was determined by the method of typological analysis. An important tool of knowledge is the heuristic method, since the author of the article is a long-time performer of Barnabas' party. It is noted that already in the early period of his work, A. Ponchielli turns to the opera model of melodrama, the features of which are the panoramic disclosure of a large-scale plot, the four-act structure of the performance, and the attraction to the genre norms of French lyric opera. In the lyrical dramas of the 1960s, the composer reduced the scope of the opera to three acts, built the collisions of the love drama against the background of historical plots of peoples' struggle for freedom. The opera work of the 70s has a wider genre palette, which includes a comic one-act opera, lyrical dramas «The Lithuanians» (1874) and «The Valencian Moors» (1874, not completed during his lifetime). These operas have a tangible influence on the opera dramaturgy of the next stage. The mature period of A. Ponchielli's creativity is associated with the creation of the lyrical drama «Gioconde» (1876–1880) is a real masterpiece with an original reading of the operatic model of «grand opera». Two four-act melodramas with plots of world literature of the late period of creativity did not have success with listeners.

Key words: Italian opera, genre, opera model, melodrama, lyrical drama, Verdi, verism.

Вступ. Оперний доробок Амількаре Понкієллі (1834–1886), якому належить особливе місце в історії світової музики, є оригінальним, але дещо «тіньовим» явищем блискучої епохи розквіту італійської культури другої половини XIX століття. Творча постать та життєві принципи композитора привертала увагу знаних персон епохи: схвальні статті щодо «Джоконди», провідного оперного твору митця, у свій час написали Едуард Ганслік у книзі «Сучасна опера» та Бернард Шоу у нарисах «Музика в Лондоні». Творчість видатного італійця вже тривалий час – з кінця XIX століття і до наших часів, знаходить відчутний мистецький резонанс в українському виконавському просторі. Зокрема, його «Капричіо для гобою з фортепіано» постійно звучить на концертах, престижних фестивалях, є обов'язковим твором українських конкурсів. Оперні композитора прикрашають репертуар провідних театрів України – Одеси, Львова, Дніпра та Києва. Так, «Джоконда» на сцені Київського оперного театру ставилася ще з 1885 року, а у серпні 2023 року 156-й сезон Національної опери України відкриветься прем'єрою – концертним виконанням опери А. Понкієллі «Литовці» за мотивами поеми «Конрад Валенрод» Адама Міцкевича. Цей опус є музичним символом свободи та незалежності – найвищої цінності європейських народів.

Постановка проблеми. Затребуваність музики композитора у вітчизняному театральній-концертному просторі, суголосність творчих декларацій А. Понкієллі – сучасній ситуації в Україні не викликає сумнівів. Попри це, спостерігається недостатній рівень уваги вітчизняних науковців до вивчення цілого спектру проблематики творчості видатного італійця, зокрема, до особливостей його авторської інтерпретації різних моделей оперного жанру – провідного для композитора. Так, музикознавці Європи одноставно визначили «Джоконду» як найбільшу творчу удачу музично-театральної галузі перехідного етапу жанрово-стильової еволюції опери. Адже саме цим твором А. Понкієллі, разом з А. К. Гомесом, А. Бойто, Ф. Фаччо та іншими послідовниками *Maestro Maggiore*, у «післявердівський» період підготував становлення та розквіт веризму – як у стильовому відношенні, так і у буквальному сенсі (композитор був викладачем з фаху у П. Маскан'ї). Попри цей факт, поза зоною уваги вітчизняного музикознавства усе ще залишається значна панорама оперного доробку А. Понкієллі – провідного жанру видатного італійця, а також оцінка та визначення місця його композиторської творчості у контексті нового періоду історії італійського музичного театру.

Аналіз досліджень. З кінця минулого століття творчість Амількаре Понкієллі привертає увагу зарубіжних мистецтвознавців. Декілька спеціальних музикознавчих робіт присвячені жанрово-стильовим особливостям творів композитора: операм «Литовці» (Agiás, 1991), «Джоконда» (Ribera Bergós, 2003) та оркестровій музиці композитора (Sirch, 2005). Відомості з академічних енциклопедій містять маловідомі вітчизняному музикознавству факти: по-перше, щодо основних етапів життєтворчості (Fedele D'Amico, 1980), по-друге, повний і достовірний список опусів його оперного доробку (Budden, 1992). У дослідженнях Річарда Берронга аналіз епістолярної спадщини іншого італійського композитора – А. Каталани дозволяє визначити контекст та широке розмаїття творчих напрямів у процесах розвитку італійської опери XIX ст., торкаючись і ролі А. Понкієллі у них (Bertrong, 1992). Місце оперної творчості композитора в історії західноєвропейської опери як важливої ланки на шляху від Верді – до веризму окреслено іспанським дослідником Хоакином Пінейро Бланка (Blanca, 2019) та італійською мистецтвознавицею Патрісією Вітейре (Vetere, 2010).

У вітчизняному музикознавстві питанням життєтворчості митця приділено зовсім небагато уваги. Цінні відомості можна віднайти, наприклад, у наукових роботах з різних дотичних питань. Так, ім'я композитора актуалізується у контексті міркувань про шляхи розвитку оперних традицій на тлі творчості *Maestro Maggiore* XIX століття, зокрема – Дж. Верді та Р. Вагнера (Богданова, 2013). Фундаментальне монографічне дослідження постаті А. Каталани, що здійснила Ірина Богданова, торкається широкого кола проблематики італійської опери, зокрема, авторка торкається деяких позицій творчості А. Понкієллі (Богданова, 2015). Важливі факти щодо впливу композитора на розвиток співацьких шкіл Європи наводяться у монографіях з історії вокального мистецтва (Шуляр, 2014). Ряд цінних зауважень міститься у численних критичних рецензіях на постановки опер «Литовці» та «Джоконда»; у спостереженнях щодо особливостей сценографії львівських та київських спектаклей; у спогадах співаків – виконавців провідних партій в операх А. Понкієллі.

Метою статті є характеристика оперного доробку Амількаре Понкієллі, яка дозволить розкрити значущі моменти важливого етапу еволюції музичного театру Італії другої половини XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Постать Амількаре Понкієллі (1834–1886) у другій половині XIX століття займала помітне місце як у культурі

найбільш музичної країни – Італії, так і Європи у цілому. Універсальна творча особистість, А. Понкієллі, був реалізований як піаніст, органіст, капельмейстер, музичний критик, теоретик та композитор. До того ж музикант займав посаду ректора *alma mater* – Міланської консерваторії. У її стінах проявив себе талановитим педагогом, який навчив мистецтву композиції видатних майстрів оперного жанру – П'єтро Масканьї та Джакомо Пучіні. Х. П. Бланка слушно зауважує: «Між Верді та “Молодою школою” були деякі композитори, які сформували перехідну ланку між обома творчими позиціями. Серед них можливо виокремити постать Амількаре Понкієллі (1834–1886), професора консерваторії, викладача з фаху у майбутніх видатних веристів, та автора однієї з найвпливовіших опер на той момент – «Джоконди» (1876–1880), <...> [опери], яка заздалегідь, у низці аспектів вже у той час готувала теоретичну модель майбутніх веристських принципів» (Blanca, 2019 : 55).

Безумовно, оперний жанр був центральним у творчому доробку А. Понкієллі. Композитор написав одинадцять опер, дев'ять творів серед яких є закінченими. Автор театральної музики співпрацював з відомими лібретистами, співавторами великого Джузеппе Верді: Антоніо Гісланцоні та Арріго Бойто, а також з Джузеппе Альо, Чезаре Страдіварі, Франциска Гвіді, Анджело Занардіні та Енріко Голісціані (Fedele, 1980). Літературні джерела опер А. Понкієллі належали знаним персонам світового мистецтва, зокрема Віктору Гюго, Алессандро Мандзоні. У царині власної музично-театральної творчості композитор звертався до різних жанрових сфер – лірики, драми, музичної комедії. А. Понкієллі, під час навчання у Міланській консерваторії, разом з іншими студентами класу професора Альберто Мацукато написав оперету у 1851 році, але її музика не зберіглася. У перших самостійних операх, як-от: «Заручені» (*I promessi sposi*, 1856) та «Бертран з Борміо» (*Bertrando dal Bormio*, 1858), спочатку прийнятих до виконання невеличкими театрами рідного міста Кремона, а згодом – і театрами Мілану та Турину, композитор звертається до моделі *мелодрами*, але оригінальної, зі значним панорамним розкриттям масштабного сюжету. Колізії оперних лібрето творів 50х років докладно втілені у *чотирьохактній структурі* опери, що і оприявнює тяжіння автора у ранній етап свої творчості до моделі *французької ліричної опери*.

У *ліричних драмах* 60-х років: «Савоярка» (*La savoiarda*, 1861) та «Родерікс, король готів» (*Roderico, re dei Goti*, 1863) композитор скорочує масштаби опери до трьох актів. Значимо, що

саме ці оперні постановки приносять поки що невеличкий успіх А. Понкієллі. «Савоярка» була взята до репертуару Кремонським театром «Конкордія» 19 січня 1861 року, а у другій редакції під назвою «Ліна» поставлена міланським театром «Даль Верме» через 16 років, у 1877 році. «Родерікс, король готів», підкорив публіку муніципального театру «Комунале» у місті П'яченца 26 грудня 1863 року.

Оперна творчість 70-х років – центрального періоду творчості, має вже більш розлогу жанрову палітру. Єдина комічна одноактна опера А. Понкієллі «Базікало» (*Il parlatore eterno, scherzo comico* – «комічний жарт» на лібрето Антоніо Гісланцоні), була презентована у «Teatro Sociale» ломбардського муніципалітету міста Лекко 18 жовтня 1873 року. Наступний оперний твір «Литовці» за поемою «Конрад Валленрод» Адама Міцкевича має історичний сюжет, вирішений масштабно, з епічним відтінком. За авторським визначенням це *лірична драма* (*dramma lirico I lituani*). Опера була написана у 1874 році і з відчутним триумфом поставлена у міланському «Teatro alla Scala» 7 березня. Її друга редакція була презентована 6 березня 1875.

Опера складалася з прологу, місцем дії якого була Литва, та трьох актів, події яких відбувалися у ворожому до литвинів Марієнбурзі. Історичний сюжет опрацьований лібретистом А. Гісланцоні та композитором у кращих традиціях «великих опер» із залученням масштабних видовищних локацій, актуалізацією знакових «місць сили» різних країн, етносів та культур. Місцем дії I, II та III актів зазначено Мальборк, або Марієнбург. Ця назва перекладається як «Місто Марії», покровительки ордену Тевтонців, а сама місцевість знаходиться у Поморському воєводстві Польщі на землях Західної Пруссії. Саме там розташована велична фортеця Тевтонських лицарів – Мальборкський замок. Тобто, автором залучені ті символи, що сповнені історичною глибиною та волелюбним духом. До речі, в українській постановочній традиції ці акценти особливо розроблені у творчій діяльності художника-постановника оперних театрів Львова та Києва Євгена Лисика, який заклав певну традицію оформлення цієї опери.

Опера підкорила театри світу завдячуючи гармонійному балансу майстерної драматургії, яскравим музичним номерам та нешаблонному оперному сюжету. Конрад Валленрод є литовцем за походженням на ім'я Вальтер. Він видає себе за звияжнього тевтонського лицаря і у вирішальній битві навмисно знесилює тевтонців голодом, веде їх до провалу та дозволяє литвинам їх перемогти. Вальтер (Конрад Валленрод) виконує таким

чином свій давній план спасіння батьківщини від тевтонської навали. Ця військова тактика проілюстрована епіграфом до поеми А. Міцкевича, який залучає слова Макіавеллі. Мова йдеться про два типи стратегії задля святої перемоги, коли ватажок борців є або левом, або лисицею. Другий тип у подальшому став носити назву «валенродизм».

Вірна дружина Альдона невтомно молиться за спасіння свого народу, але й благає про збереження життя свого чоловіка. Згідно лібрето, Альдона – сестра литовського короля Арнольдо та дружина Вальтера (Конрад Валленрод). До речі, у другій редакції композитор змінив не тільки назву, а й змістив музично-драматургічні акценти. Відповідно, на другий план відсувається дещо стандартна для оперної класики XIX ст. ідея оспівування подвигу героїчних постатей борців за волю, а сюжетні колізії акцентують значення провідного жіночого персонажу, духовної підтримки, жіночої жертвності. Весь час Альдона знаходиться в монастирі, але зустрічається із Вальтером тільки у трагічний момент – перед тим, як його стратять за оману. Оригінальності набуває шлях розкриття ідей вірності власному народу саме через інтригу удаваної «зради полководця».

Після смерті А. Понкієллі у період 80х–90х років XIX ст., у першій третині XX століття і аж до початку Другої світової війни опера активно ставилася у театрах Кремони, Трієсти, Брешиї, у Римі, Турині, Буенос-Айресі, Монтевідео, Чикаго, під іншою назвою: «Альдона» замість «Литовці».

У 1874 році, паралельно з «Литовцями», композитор розпочинає роботу над чотирьохактною оперою «Валенсійські маври» («*I Mori di Valenza*», на лібрето Антоніо Гісланцоні). Ця робота залишилася незавершеною Амілкаре Понкієллі у зв'язку із банальною нестачею часу на реалізацію масштабного задуму. Відомо, що на момент смерті композитора у 1886 році опера «Валенсійські маври» ще не була оркестрована: існував лише повний клавир I, II та III дій, та частини четвертої. Цей твір довели до фінальної крапки син Понкієллі Аннібале та учень композитора – Артуро Кадоре, який дописав оперу та повністю її інструментував. Успішна прем'єра відбулася 17 березня 1914 року у «Театрі Казино» (Théâtre du Casino) в Монако, у цілому було показано три вистави.

Події опери А. Понкієллі розгортаються у Валенсії на початку XVII століття, коли Філіп III видав указ про вигнання нащадків маврів морісків (*Moriscos*) з Іспанії. Лібрето А. Гісланцоні було

засновано на романі Ежена Скріба «Пікілло Алліага» (*Piquillo Alliaga*). Саме у цій опері, робота над якою розтяглася на десятиліття, А. Понкієллі опрацьовує специфічний образ «мавра» – образно-інтонаційний типаж оперного злодія з чорними думками та чорною душею, який стає своєрідним прообразом Барнаба з його наступної опери «Джоконда», написаної у 1876 році на лібрето Арріго Бойто. Але вплив своєрідної творчої лабораторії «Валенсійських маврів» не вичерпується власне творчістю самого А. Понкієллі. Через десятиріччя у поле зору Maestro Maggiore – видатного італійського композитора Дж. Верді, що працює з лібретистом А. Бойто над драмою «Отелло», потрапляє матеріал «Джоконди», заснований на гостросюжетній канві роману В. Гюго. Шпигун Барнаба, який марно шукає кохання Джоконди, набуває специфічного образно-тематичного характеру, такої інтонаційної характеристики, що наближає його до зловісного образу мавра, вердієвського Яго. Підставами до подібної рецепції, своєрідного творчого діалогу А. Понкієллі та Дж. Верді, безумовно, слугували фактори наступності, стильової спорідненості, оскільки у опері спостерігається помітний вплив вердієвської музичної драми та французької опери «великого стилю». Сценічна доля опери А. Понкієллі «Валенсійські маври» (1876–1886, закінчена у 1914) виявилася непростю: «Незважаючи на теплий прийом глядачів у Монако, Мілані та Кремоні, *I Mori di Valenza* ніколи не був відновлений. Однак повний запис опери був зроблений у Кремоні в 2007 році та випущений на лейблі Bongiovanni наступного року» (Blanca, 2019: 59).

Наступна завершена опера, як і опера «Альдона» (у 1 редакції – «Литовці», 1876, 2 ред – 1880), також мала «жіноче» ім'я – «Джоконда». Цей, добре знаний у Європі твір, визначається як один з шедеврів перехідної епохи в еволюції італійської опери XIX ст., поступ якої спрямовувався від традицій Дж. Верді та його тріади опер «золотого десятиліття» – і до нового періоду в історії музичного театру. «Попри всю художню і реформаторську значущість, трьох останніх опер Верді було замало, щоби компенсувати катастрофічну нестачу сучасного якісного музичного матеріалу. Суспільство напружено чекало появи “нового пророка”, з суто італійською експансивністю по черзі нарікаючи цим почесним ім'ям то А. Каталані (“Серп”, 1875), то А. Понкієллі (“Джоконда”, 1876)» – зазначає дослідниця творчості А. Каталані (Богданова, 2015: 11).

Опера була написана за мотивами твору Віктора Гюго «Анджело, тиран Падуанський», а її вдала прем'єра у міланському театру «Ла Скала» стала триумфом композитора та лібретиста. Ним став Тобіо Горріо (анаграма імені Арріго Бойто – видатного автора лібрето багатьох опер Дж. Верді). Багато символів приховує неймінг: іронією сповнені не тільки зашифроване ім'я А. Бойто, але й назва опери «*La gioconda*». У назві опери використовується не ім'я, а прізвище головної героїні – вуличної співачки Джоконди. Зазначимо, що у перекладі з італійської це слово означає «радісна, усміхнена». Попри це, на долю світлого образу Джоконди, сповненого усіх людських чеснот, випадає місія жертвності та, відповідно, її чекають великі потрясіння внаслідок підступності оточуючих, а відповідно – страждання, випробування, слези.

Кожна дія опери також має промовисте найменування: I дія – «Лєвова паша»; дія II – «Розарій»; дія III – «Золотий дїм»; дія IV – «Канал Орфано». Основні колізії інтриганства, зради та підступності зосереджені навкруги образів красуні Джоконди та шпигуна Барнаби. Ці персонажі є етичними антагоністами, але долі їх схожі. Вони палко закохані, їх пристрасть не може віднайти відповіді у взаємному коханні зі своїми обранцями, тому жертвна любов завершується у кожного трагічно. Наклепник Барнаба в ім'я помсти ризикує життям сліпої матері головної героїні та намагається вкоротити віку Лаурі – суперниці Джоконди. Музика опери представляє собою щирі рефлексії на той неймовірний концентрат емоцій, вона сповнена прекрасних мелодій, тембрових барв та оркестрових знахідок. Оперу відрізняє сценічний динамізм. У своїй моделі вона спирається на синтетичний тип, який базується на деяких рисах французької ліричної опери, т. зв. *великої опери*, із відчутним присмаком принципів веристської драми.

Опери 80-х років, за авторським визначенням жанру – мелодрами. Вони не мали успіху у публіки. Чотирьохактна опера «Блудний син» (*Il figliuol prodigo*), лібрето Анджело Занардіні, була поставлена 26 грудня у міланському театрі «Ла Скала» у 1880 році. Мелодрама на чотири дії «Маріон Делорм» (*Marion Delorme*) за Віктором Гюго на лібрето Енріко Голісціані, також була виконана єдиний раз, її прем'єра відбулася 17 березня 1885 року у тому ж театрі.

Висновки. Отже, нами зазначено, що у музично-театральній творчості композитор переважно звертався до різних жанрових сфер – лірики, епосу, драми. У ранній період творчості, що датується

50-ми роками XIX століття, А. Понкієллі створив оперету (1851) та дві мелодрами: «Заручені» (1856) та «Бертран з Борміо» (1858). Особливістю його прочитання цієї оперної моделі є ретельне розкриття панорамного історичного, масштабного сюжету, чотирьохактна структура спектаклю, тяжіння до жанрових норм французької ліричної опери.

У ліричних драмах 60-х років «Савоярка» (1861) та «Родерікс, король готів» (1863) композитор скорочує масштаби опери до трьох актів, вибудовує колізії драми кохання на тлі історичних сюжетів боротьби народів за свободу. Оперна творчість 70-х років – центрального періоду творчості А. Понкієллі, має вже більш розлогу жанрову палітру, яка включає комічну одноактну оперу «Базікало» (1873), ліричну драму «Литовці» (*dramma lirico I lituani*, 1874) та «Валенсійські маври» (розпочата у 1874 році, за життя не завершена). Опера «Литовці» за поемою «Конрад Валленрод» Адама Міцкевича має історичний сюжет, вирішений масштабно, з епічним відтінком. Опера «Валенсійські маври» стає важливою творчою лабораторією, оскільки композитор віднаходить специфічний образ та засоби розкриття образно-інтонаційного типу оперного злодія, «мавра» з чорною душею, який стає своєрідним прообразом Барнаба з його наступної опери «Джоконда» (1876). Останній, у свою чергу, впливає на оперну драматургію Дж. Верді, зокрема, на контури образу Яго з опери «Отелло». Зрілий період творчості А. Понкієллі пов'язаний з написанням оперного шедевру «Джоконда» (1876–1880) – ліричної драми з впливом оперної моделі «великої опери» та відчутним відлунням веристських принципів. Дві опери пізнього періоду творчості – чотирьохактні мелодрами успіху у слухачів не мали, хоча А. Понкієллі звертається до сюжетів визнаної світовою літературою («Блудний син» та історії куртизанки Маріон Делорм).

Перспективи подальших досліджень життєтворчості цієї потужної фігури європейської музики залишаються неосяжними. Наукового осмислення потребують усі сфери творчості А. Понкієллі: і майстерність музики вишуканих балетів; і оригінальність авторського втілення різних жанрових моделей його кантат – ліричної драми «Франческа да Ріміні» (для сопрано та баса соло, хору та оркестру), меморіальної, на честь Гаєтано Доніцетті та інш.; а також – творчі здобутки світських та духовних оркестрово-хорових опусів, неповторність тембрових барв великої кількості оркестрових творів композитора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І. Ріхард Вагнер та італійська опера останньої третини ХІХ століття. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*, 2013. № 2. С. 33–43.
2. Богданова І. Альфредо Каталані та італійська музична культура останньої третини ХІХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Богданова Ірина Вікторівна ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2015. 207 с.
3. Шуляр О. *Історія вокального мистецтва*: Монографія: 2-ге видання, перероблене та доповнене. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2014. 391 с.
4. Arias, Enrique Alberto Arias. "Ponchielli's *I Lituani*. Its Historical, Stylistic and Literary Sources". In: *Lituanus*, 1991, Volume 37, No. 2, p. 89–96.
5. Berrong, Richard. The politics of opera in turn-of-the-century Italy. As seen through the letters of Alfredo Catalani. Lewiston, Queenston, Lampeter : The Edwin Mellen press, 1992. 147 p.
6. Blanca, Joaquín Piñeiro. El camino de Verdi al Verismo: La Gioconda de Ponchielli, in *AV NOTAS : revista de investigación musical*, 2019, XVIII: 55–70.
7. Budden, Julien. Ponchielli, Amilcare, in *The New Grove Dictionary of Opera*, ed. Stanley Sadie. London, 1992. *Oxford Music Online*, URL: <https://www.oxfordmusiconline.com> (дата звернення 15.08.2023)
8. Fedele D'Amico. Ponchielli, Amilcare, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 1st ed., ed. Stanley Sadie. London: Macmillan, 1980, XV: 75–77.
9. Ribera Bergós, J. La Gioconda de Amilcare Ponchielli. Barcelona, España: Ediciones Robinbook, 2003. 152 p.
10. *Ponchielli e la musica per banda* : ed. Licia Sirch. Pisa: Edizioni ETS, 2005. 118 p.
11. Vetere, Mary-Lou Patricia. Italian Opera from Verdi to Verismo: Boito and La Scapigliatura. Diss., State University of New York at Buffalo. 2010. 52 p.

REFERENCES

1. Bohdanova, I. (2013). Rikhard Vahner ta italiiska opera ostannoi tretyny XIX stolittia. [Richard Wagner and Italian opera of the last third of the 19th century.] In: *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*, 2, 33–43. [in Ukrainian].
2. Bohdanova, I. (2015). Alfredo Katalani ta italiiska muzychna kultura ostannoi tretyny XIX stolittia. [Alfredo Catalani and the Italian musical culture of the last third of the 19th century]: diss. za spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo». Kyiv, Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. 207 p. [in Ukrainian].
3. Shuliar, O. (2014). *Istoriia vokalnoho mystetstva*: Monohrafiia. [History of vocal art]/ Monograph: 2nd ed. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet im. V. Stefanyka. 391 p. [in Ukrainian].
4. Arias, Enrique Alberto Arias. "Ponchielli's *I Lituani*. Its Historical, Stylistic and Literary Sources". In: *Lituanus*, 1991, Volume 37, No. 2, p. 89–96. [in English].
5. Berrong, Richard. (1992). The politics of opera in turn-of-the-century Italy. As seen through the letters of Alfredo Catalani. Lewiston, Queenston, Lampeter : The Edwin Mellen press.
6. Blanca, Joaquín Piñeiro. (2019). El camino de Verdi al Verismo: La Gioconda de Ponchielli, [El Camino de Verdi al Verismo: La Gioconda de Ponchielli] in *AV NOTAS : revista de investigación musical*, XVIII: 55–70. [in Spanish].
7. Budden Julien. (1992). Ponchielli, Amilcare, in *The New Grove Dictionary of Opera*, ed. Stanley Sadie. London. Oxford Music Online, Available at: <https://www.oxfordmusiconline.com>
8. Fedele, D'Amico. (1980). Ponchielli, Amilcare, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 1st ed., ed. Stanley Sadie. London: Macmillan.
9. Ribera Bergós, J. (2003). La Gioconda de Amilcare Ponchielli. [The Mona Lisa by Amilcare Ponchielli] Barcelona, España: Ediciones Robinbook. [in Spanish].
10. *Ponchielli e la musica per banda*, [Ponchielli and band music,] a cura di Licia Sirch, Edizioni ETS, Pisa 2005. [in Italian].
11. Vetere, Mary-Lou Patricia. (2010). Italian Opera from Verdi to Verismo: Boito and La Scapigliatura. Diss., State University of New York at Buffalo.

УДК 7.072:[792.02:7.037]"1929/1970"(092)Горська
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-14>

Ірина НЕСЕН,
orcid.org/0000-0002-9804-9659
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *inesen@dakkkim.edu.ua*

ТЕАТРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ: ХУДОЖНИЦЯ АЛЛА ГОРСЬКА (1929–1970)

У розвитку театрального мистецтва України до сьогодні існує чимало маловідомих сторінок, що їх дослідження дозволить наблизитись до системного розуміння проблеми національних здобутків у царині законів оформлення вистави. Серед них діяльність театральних художників Нового театру, що діяв на початку 1960-х років при Клубі творчої молоді у Києві.

Мета статті. На засадах мистецтвознавства й послідовного застосуванні формально-стилістичного й іконографічного методів, цілісно проаналізувати театральний доробок відомої української художниці Алли Горської (1929–1970) у практиках молодіжного театру.

Важливими складовими у вивченні обраної теми стали пошуки джерел театральньо-декораційного стилю художниці, а також уточнення періодизації її діяльності над сценічними проектами. Робота з образотворчими матеріалами до сценографії й костюмів дозволила вивести на новий щабель розуміння авторських концепцій. Комплексний підхід дав можливість з'ясувати загальну стилістику й особливості манери художниці.

Здійснений у статті аналіз театрального доробку мисткині-шістдесятниці А. Горської засвідчує її виняткове значення у формуванні нового обличчя української вистави. У пошуках образів оформлення вистави й вирішенні костюмів, А. Горська насамперед засвоїла досвід українського театрального авангарду 1920-х. На цій основі вона повернулась до альтернативної радянській системі практики створення сценографії за авторською концепцією. Шукаючи свій вектор художнього вирішення вистави, художниця працювала у творчому колі митців, що зачали паростки постмодернізму з національним обличчям. У своїй діяльності вони цілковито інтуїтивно просували концепцію «неринкового мистецтва» і театру без цензури. Завдяки знахідкам А. Горської було створено підвалини експериментальної вистави, як окремої моделі політичного нонконформістського театру, в оформленні якого поєднались прийоми авангарду й конструктивізму.

Ключові слова: нонконформізм, художник-шістдесятник, «Молодий театр», сценографія, неоавангард.

Iryna NESEN,
orcid.org/0000-0002-9804-9659
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Art Study Expertise
National Academy of Cultural and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) *inesen@dakkkim.edu.ua*

THEATRICAL FACE OF THE SIXTIERS: ARTIST ALLA HORSKA (1929–1970)

There are many little-known pages in the development of the theatrical art of Ukraine to this day, the study of which will allow us to get closer to the systematic understanding of the problem of national achievements in the field of the laws of performance design. Among them are the activities of theater artists of the New Theater, which operated in the early 1960s at the Creative Youth Club in Kyiv.

The purpose of the article. On the basis of art history and the consistent application of formal-stylistic and iconographic methods, to holistically analyze the theatrical development of the famous Ukrainian artist Alla Horskа (1929–1970) in the practices of the youth theater.

Searching for the sources of the artist's theatrical and decorative style, as well as clarifying the periodization of her work on stage projects, became important components in the study of the chosen topic. Working with visual materials for scenography and costumes made it possible to bring the understanding of the author's concepts to a new level. A comprehensive approach made it possible to find out the general style and peculiarities of the artist's manner.

The article's analysis of the theatrical work of the 60s artist A. Horskа testifies to her exceptional importance in the formation of a new face of Ukrainian performance. In search of images for the design of the play and deciding on costumes, A. Gorskа first of all learned the experience of the Ukrainian theatrical avant-garde of the 1920s. On this basis,

she returned to the practice of creating scenography according to the author's concept as an alternative to the Soviet system. Looking for her vector of artistic solutions to the performance, the artist worked in the creative circle of artists who conceived the sprouts of postmodernism with a national face. In their activities, they completely intuitively promoted the concept of "non-market art" and theater without censorship. Thanks to the findings of A. Horska, the foundations of an experimental performance were created as a separate model of political non-conformist theater, in the design of which techniques of the avant-garde and constructivism were combined.

Key words: nonconformism, sixties, "Young Theater", scenography, neo-avant-garde.

«Я хочу мати українське обличчя в світі,
а не Рівери в Україні»
Алла Горська

Постановка проблеми. На межі 1950–1960 рр. у стилістиці театру УРСР виникли паростки нового духовного, а відтак й естетичного початків, прикликаних до життя політичними змінами в державі, що знаменували початок хрущовської «відлиги». Виникнення молодіжних неформальних спілок у Києві і Львові (клуби творчої молоді (КТМ – І.Н.) «Сучасник» і «Пролісок»), дало поштовх розвитку творчого пошавлення в усіх галузях культури й мистецтва, об'єднанню у спільноту мистців різних поколінь. Цей час створив основи до появи нових потужних імпульсів для розвитку стилістики вистави, її сценічного оформлення. Це свідчило про формування культурного резистансу, закоріненого в минулих здобутках театрального авангарду, засудженого, зруйнованого й на десятиліття забороненого радянською ідеологією. Серед багатьох імен, чільне місце у процесах створення альтернативного театру належить знаній українській художниці Аллі Горській (1929–1970). Водночас ця сторінка її творчості, сьогодні залишається найменш дослідженою у творчому доробку.

Аналіз досліджень. Історіографія обраної теми досить вузька, з огляду на драматичну долю мисткині і вкрай поруйнований фактологічний матеріал. Текстові матеріали представлені надзвичайно цінними виданнями документального змісту (листи, щоденники, особисті записи художниці), які відтак потребують ретельного вивчення й структурування. Серед означених видань насамперед назвемо щоденники Леся Танюка й епістолярії, упорядковані зусиллями Людмили Огневої. Остання визначила загальний період театральних проєктів А. Горської у проміжку 1960–1964 рр. (Життепис, 2013: 6). Натомість наукові публікації до теми майже відсутні. Побіжно театральний доробок художниці висвітлений у мистецтвознавчих працях узагальнюючого змісту. Серед них виокремимо дослідження Галини Скляренко, в якому мистецтвознавиця коротко проаналізувала сценографію й ескізи костюмів, виконані А. Горською до низки вистав. Як окрему категорію, дослідниця слушно виділила «театр Горської»

(Скляренко, 2018: 88). З-поміж іншого вона проаналізувала генезу образу Т. Шевченка, що був започаткований художницею саме від театральних ескізів до вистави «Ніж у Сонці» (Скляренко, 2018: 89). Інтермедіальні джерела у цьому переліку мають винятково популярний характер. Образотворчі видання альбомного характеру дозволяють скласти враження про ескізи сценографії і костюмів до переважної більшості вистав театру, що діяв при КТМ (Алла, 2017), однак, не ставлять перед собою завдань їх наукового вивчення, лише популяризують театральний спадок художниці. Ескізи художниці окремими групами зберігаються в різних приватних і музейних колекціях Києва. Серед музейних згадаємо збірку Національного музею літератури України і Музей шістдесятництва.

Мета статті. Комплексно і всебічно проаналізувати художньо-театральну спадщину А. Горської, з'ясувати авторські підходи художниці до створення концепцій сценографії і костюмів, а також здійснити подільші наукові реконструкції.

Виклад основного матеріалу. На межі 1950–1960-х рр. наріжною постаттю, що прагнула змін у стилістиці театральної вистави, став Леся Танюк (1938–2016). Навчаючись на режисера у Київському театральному інституті ім. І. Карпенка-Карого у колишнього «березільця» Мар'яна Крушельницького (1897–1963), він глибоко сприйняв школу свого вчителя, його методи і настанови. Саме Л. Танюку належала ідея створення Нового театру, як експериментального «театру-пошуку», який би відродив засади сценічних проєктів Леся Курбаса (1887–1937). У щоденникових записах 1963 р. майбутній режисер писав: «Український театр у стані передрозвалу. ...Український театр не знає, на яку стати. Ходять виключно на етнографічні костюми п'єси, де Україна казкова і співоча, козацька й танцювальна...» (Танюк, 2006: 313).

Творчим керівником театру став М. Крушельницький. На головного художника планувався Анатоль Петрицький (1895–1964), що під його орудою мало сформуватись нове покоління театральних мистців. Влітку 1961 р. в одному з листів до матері, Л. Танюк писав: «Руки, мамо, сверблять за справжнім ділом. Замислив власну театральну студію, є охочі навіть з академічних театрів. Нам

допоможуть молоді письменники – репертуаром. Художники є – Алла Горська, Людмила Семикіна, Олена Кириченко» (Танюк, 2005: 291). До театральної роботи з художників також планувалось залучити Юрія Химича (1928–2003). Однак, фактично, від початку роботи Нового театру, його головною художницею стала А. Горська. Вона і Л. Танюк утворили творчий тандем який у багатьох рішеннях, демонстрував єдність режисера й художника. У щоденникових записах Л. Танюка знаходимо окремі враження від спільної праці: «Тиждень найнапруженішої роботи з Аллою. Для театру вона – скарб; хоч малює чимало книжного, лінійного...» (Танюк, 2006: 66).

Формування авторської манери А. Горської живилось кількома цілковито різними джерелами. Серед них чільне місце зайняв український художній театральний авангард, живими носіями якого були художники кола Л. Курбаса А. Петрицький, Вадим Меллер (1884–1962), Олександр Хвостенко-Хвостов (1895–1967). Безпосереднє спілкування з ними стало для художниці цілком новим художнім досвідом. Вона копіювала деякі ескізи костюмів А. Петрицького (зокрема до балету «Корсар» – *І.Н.*), що дало відчуття не відомих до цього часу фактур, способів формотворень й образності персонажів. Багато експериментувала зі спіральними структурами, безпосередньо осягаючи прийоми авангарду. Про це Л. Танюк, зокрема згадував: «Їх... тягне до яскравого живопису, їм подавай фантастику, вигадки, модерні Курбасові кола й трапеції; їм на глибині душі задрісно, що нинішній театр живе одноманітно, а театр колишній був умовний, яскравий, холерично-вигадливий. ...Їхне прагнення свята я розумію... Але зараз я переконаний, що по святі треба вдарити косою, має бути контрапункт, це ж трагедія» (Танюк, 2006: 748).

Другою складовою для художниць театального кола А. Горської стало живе актуальне наївне малярство, що його у той час наживо творили вже широко відомі мистці – Ганна Собачко-Шостак (1893–1965), Марія Примаченко (1909–1997), Олександр Саєнко (1899–1985). Аналізуючи композиції Г. Собачко-Шостак, художниця рефлексувала у своїх нотатках: «Собачко. Спіраль. Розвиток. Динамічне напруження. Розряджає спіраль прямими лініями. Протилежність прямих (і) спіралі(в). Головний напрямок – на центральну квітку. Центр – композиції. Площина – розмір центру. Кольорова логічна протилежність доведена до кінця. Протилежність – діалектична. Чорне і біле виступає кольором. Пляма і лінія – гармонія. Народна умовність – в поглибленні образу (Жит-

тепис, 2013: 295). Не менш уважно, вона аналізувала манеру і характерні прийоми побудови окремих композицій М. Примаченко: «За якими принципами Примаченко будує композицію цієї роботи («Ведмеді захотіли меду» 1963 – *І.Н.*). Вона розуміє її діалектично. В чому це полягає? В великих і малих рівних і кривих квадратів і круглих... Це спрямовано на створення образу. Всі ці компоненти створюють його. Плями великі: небо, ведмеді, дерево, вулик. Малі: бджоли, цятки, жолуді, листя. Великі і малі плями протилежні, але єдині. Одні без других не існують» (ЦДАЛМУ: 58).

З листування А. Горської дізнаємось і про широке коло її художніх уподобань – французький постімпресіонізм й сюрреалізм, латиноамериканський монументальний живопис тощо. Тому третім джерелом формування її авторського стилю був арсенал художніх засобів світового модернізму й постмодернізму. Натомість зауважимо, що початковим, хоча й прихованим, чинником у формуванні театального обличчя А. Горської, без сумніву, були настанови отримані від батьків. Так в одному з листів 1955 р., її батько, Олександр Горський радив доньці: «Бажаю тобі удачі і власного почерку. Вперед, вперто домагайся цікавого вирішення теми» (Життепис, 2013: 14).

Поступово, у київському культурному середовищі часів відлиги виникла комунікація ще живих діячів українського театального процесу 1920-х років і молодого покоління літераторів, журналістів, художників. Молодий театр мав відродити традиції українського сценічного авангарду 1920-х і повернути в національну культуру давно заборонені, а відтак забуті імена. Серед них перше місце належало Лесю Курбасу (1887–1937). У цей час його й письменника-драматурга Миколу Куліша (1892–1937) було реабілітовано, дозволено провести творчі вечори, присвячені їх життю і творчості. Наступним кроком мало стати повернення на сцену творчого доробку і методів. Тому у 1961 р. Л. Танюк підступив до постановки однієї з останніх п'єс М. Куліша «Маклена Граса», яку починав ще 1959 р. в «оперній студії» театру. Нова прем'єра відбулась 23 січня 1962 р. в приміщенні Жовтневого палацу, де щойно створений молодіжний театр, отримав приміщення.

Далі в оформленні А. Горської й О. Кириченко (1937–2003) планувалось ставити «Патетичну сонату» М. Куліша. Роботу було розпочато й доведено до підготовки ескізів сценографії і репетицій. Від цих матеріалів на тепер збереглося лише декілька ескізних замальовок. Провідною серед них є композиція, що зображує одного з головних героїв твору (можливо революціонера Ілька) на

тлі будинку Пероцького, в якому розгортається дія. Загальна стилістика зображень є кубістичною з узагальненою геометризациєю людської постаті й споруди. У зображеннях переважає червоний колір, який виступає революційною барвою. В інших двох ескізах, де у трикутник вписано дівоче обличчя А. Горська використовує поєднання блакитного і жовтого, зображуючи у такий спосіб іншу героїню п'єси, Марину.

Паралельно з роботою над березільськими п'єсами, надважливою в діяльності Нового театру М. Крушельницький й А. Петрицький вважали інсценізацію сучасних творів. Серед нового драматичного матеріалу Л. Танюк визначив «Ніж у сонці» Івана Драча (1936–2018), «Правда і кривда» Михайла Стельмаха (1912–1983). До постановок також планувалися твори європейських авторів – Бертольда Брехта (1898–1956) («Матінка Кураж», «Життя Галілея») й Імре Мадача (1923–1964) («Трагедія людини»). Водночас у майбутньому Л. Танюк мріяв дістатись до доробку нових європейських драматургів – Славомира Мрожека (1930–2013), Тадеуша Ружевича (1921–2014), Ежена Йонеску (1909–1994), Семюела Бекета (1906–1989).

Виконання омріяного грона театральних проєктів, Л. Танюк розпочав п'єсою «Ніж у Сонці», написаною ним у 1962 р. за однойменною поемою-трагедією І. Драча (Танюк, 2005: 721–767). У ній режисер власною уявою створив групи найрізноманітніших за природою персонажів. У п'єсі діють Поет, Мати, Гр. Скворода й О. Вишня, Л. Курбас, Архітектор, Демон, різні різночасові літературні герої, а також сім кольорів, сім нот, віртуальні персонажі, як то голоси різних природних сутностей (Сонце, Земля), а також діячів (Ленін, голова колгоспу та інші). Г. Складенко визначила складну жанрову природу п'єси Л. Танюка й І. Драча, назвавши її «поетичною фантазмагорією» (Складенко, 2018: 89).

У космічні катастрофи (в Сонце встромлено ніж – *І.Н.*) вижили потвори в масках. З огляду на особливий набір персонажів у п'єсі, важливе місце Л. Танюк і А. Горська відводили лялькам: «До речі, під час праці над Кулішевою "Гускою" і раніше, на пробах "Ножа в сонці", нас із Аллою дуже цікавили ляльки» (Танюк, 2011: 129). Репетиції цієї п'єси КТМ розпочав у другій половині 1962 р.

Над ескізами до сценографії й костюмів п'єси «Ніж у Сонці» А. Горська працювала одноосібно. За спогадами, їх переглядав Микола Бажан. На жаль збережені образотворчі матеріали, дають лише приблизне уявлення про характер образів й

сценографію. Узагальнюючий ескіз просякнутий монументальним мисленням загальної композиції, її складових елементів і водночас сюрреалістичним трактуванням зображень. Весь ландшафт і фігуратив виконано у триколірній гамі – червоний, чорний і білий, на тлі блакитного неба. Про цю гаму писав і Л. Танюк у ремарках п'єси.

Можна цілком погодитись зі твердженням Г. Складенко, що саме при підготовці матеріалів до «Ножа в Сонці» А. Горська вперше звернулась до образу Т. Шевченка, як постаті глибоко драматичної. У наступні роки вона ще не раз звертатиметься до пошуків монументальної в лінійній узагальненості образності поета. Так виникла низка версій образу «Гнівний Шевченко», де поет «... втілення трагічності і напруги, сконцентрованого болю...» (Складенко, 2018: 89).

Ескізи до вистави «Ніж у Сонці» (Алла, 2017: 22, 25)

Окрім згаданих ескізів, відомі ще дві замальовки з колекції Музею шістдесятництва (філія Музею історії міста Києва), які дослідники відносять до матеріалів п'єси «Ніж у Сонці» (Горська). На одному з графічних листів укрупнене жіноче зображення, яке вочевидь втілює образ Матері, яка притискає до себе меншу (дитячу) фронтально зображену постать. Іншим начерком є чоловіче зображення з чотирма довгими тонкими пасмами волосся, що спадають на обличчя і можливо представляють Поета.

Майже одночасно Л. Танюк почав роботу над п'єсою Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти» (Танюк, 2006: 523). Вже восени 1962 р. робота по її підготовці йшла повним ходом – відбувались репетиції, готувались ескізи сценографії й костюмів. На жаль до прем'єрного показу вистави так

і не дійшло. Однак, від цього проєкту залишився ескізний начерк зі зображенням голови головної героїні, як її собі уявляла А. Горська – з напруженим, прописаним брунатними тіннями втомленим від життя обличчям. Її голова, загорнута хусткою кольору землі, в ореолі китиць, пильно дивиться на глядача. Іншим ескізом для цієї п'єси є композиція, що зображає жіночу, нахилену над колоссям постать, на плечах якої червона фігура з нагрудним написом «КОБЗАР». Г. Складенко висловила версію про те, що Л. Танюк планував внести у канву п'єси події української історії. Однак, відсутність точної інформації, не дозволяє зробити остаточні висновки.

У цьому ж часі, прочитавши п'єсу «Так загинув Гуска» М. Куліша, А. Горська загорілась ідеєю підготовки саме цієї вистави. Л. Танюк жанрово бачив майбутню виставу, як вселенську трагедію і боявся сатири. Роботу було розпочато в Києві у другій половині 1962 р., але основна діяльність припала на початок 1963 р. і відбувалась значною мірою у Львівському Драматичному Театрі ім. М. Заньковецької, за підтримки головного режисера Сергія Сміяна (1925–2014). Подивившись у Києві шість уривків у виконанні костюмованих акторів, він запропонував поставити п'єсу у львівському театрі (Танюк, 2006: 856). В акторській трупі «заньківчан» у тому часі продовжували працювати мистці, творчість яких розпочалась ще у 1920-і роки. Серед них актор Доміан Козачковський, що планувався на Гуску.

Львівський період вважаємо наступним у розвитку Нового театру й сценографічного доробку А. Горської. Для вироблення нових підходів в оформленні вистави й образах костюмів, художниця відштовхнулася від напрацювань епохи театрального авангарду в Україні. Це засвідчують ескізи сценографії до трьох дій вистави, що відбувалися у помешканні родини Гусок, а по тому на острові. На них спіральною східчастою структурою було вирішено планшет сцени. Ця спіраль, починаючись з гірки подушок на ліжку, як з «Центру Всесвіту», продовжувалась у русі половиків або різних декоративних смуг, що їх мотиви були маркерами місця дії – кімнати або острова.

На кольоровий чотирикутник задника спиралась, розставлені півколом зображення карт-декорацій з сатиричними портретами більшості персонажів п'єси (Гуска – король, Секлета Семенівна й Івдя – дами, доньки Гуски, Устя, Настя, Пистя, Христя, Христонька, Хтися, Онися – дрібні масті; П'єр Кирпатенко – валет). Карти, як провідну тему сценографії, А. Горська вочевидь обрала під впливом мотиву численних гадань, що

Ескізи сценографії до вистави «Так загинув Гуска» (Алла, 2017: 4, 32)

їх у тексті п'єси практикувала колишня служниця Гусок Івдонька, яка заїхала до господарів у гості на початку дії.

Л. Танюк також був переконаний у тому, що тема карт буде сприйнята львів'янами, як традиція міста 1920-х років: «Львів двадцятих був страхотно картярський. Азартно грали, дурили один одного, бились об заклад і стрілялись», писав він (Танюк, 2006: 91). Малюнками на зворотній стороні карт вирішено й острів, як завершальне місце дії: «У сцені на блаженному острові дерева – це карти, перегорнуті до нас зеленими сорочками, на яких намальовані геометричні дерева. До такого «дерева» (намальованого) можна присісти, причепити на намальований сучок кошика і т.ін. Саме ці «карти» й змітає кульмінаційна «буря», коли починається гроза й з небес – ява Всевишнього...» (Танюк, 2006: 118). У цілому три ескізи майбутньої сценографії мали яскраво барвистий колорит, в якому один із кольорів працював, як провідний. У цій барвистості А. Горська поєднала свої улюблені кольори: «...активний жовтогарячий, червоний, молодий зелений, блакитний» (Танюк, 2011: 130). Всі зображення втілювали сутність міщанства господарів помешкання. За задумом Л. Танюка, міщанство Гусок мало яскравий львівський манер.

Концепції костюмів також виникали у спільних обговореннях художниці й режисера. Вони, за їх переконаннями, розкривали характери, смаки й уподобання персонажів. У баченні Л. Танюка у Секлети мав бути мережаний одяг, Івдя у костюмі мала кілька десятків елементів, що підкреслювало її любов до вбрання і пухленькість. Режисерові також належала думка, що мовчазна Христя,

як схимниця, мала бути у чорному і комунікувати переважно жестами, оскільки дала обітницю мовчати, до того моменту, як зникнуть більшовики.

Однак, А. Горська вносила власну стилістику й іконографію в кожен костюм й аксесуар, а відтак в смаки кожного з персонажів. Ескізи для Христоники демонструють пошуки художниці мотиву хреста в дизайні її вбрання. Секлету Семенівну вона вбрала в одяг, модний за часів НЕПу. Замість мереживного одягу, героїня отримала сукню з екзотичним крупним рисунком у стилі ар-деко та пір'яні прикраси того часу. Івдя вбрана в традиційний народний стрій, з виразним укрупненим декором. Охтисонька, за образом ескізу, втілює панночку, що пройшла виховання у пансіоні. Плащ П'єра натякає на його лицарство, а інший вбрання – на приналежність до політики. Адже, за п'єсою він – есер-терорист.

Ескізи костюмів до вистави «Так загинув Гуска»
(Алла, 2017: 35, 37)

Навіть колір волосся героїв вистави, у творчому пошуку художниці, змінювався кілька разів. В одному з листів до Л. Танюка в травні 1963 р., вона кинула: «Між іншим, я стала руда, як останній Гуска». (Життєпис, 2013: 204). У цьому кольорі А. Горська придумала і виконала «багато-палубну», за висловом режисера, перуку Гуски. У Л. Танюка про це написано розлого: «За життєвою випадковістю персонажі всі у рудих перуках (дід рудий, баба руда...) – кожен вибирає за власним образом і подобою – у рудого Гуски руда Секлета й руда Івдя, рудий жених П'єр, якого підпускають» до рудих «гусенят» (Танюк, 2006: 117). В ескізах з персонажами вистави, А. Горська відроджує й авангардну традицію стилізованих

шрифтів, якими підписує їх імена, нерідко вони вдаючись до колажу.

Постановку п'єси «Так загинув Гуска» Л. Танюк присвятив дружині. Попри те, що виставу зняли у день її народження (7 квітня 1963 р.), її прем'єрою можна вважати генеральну репетицію, що відбулась 3 квітня 1963 р. (Танюк, 2006: 302). Адже вона відбулась при залі, заповненій студентами, у повному розгортанні сценографії й костюмованих персонажів. Після заборони вистави

«Так загинув Гуска», Л. Танюк із А. Горською вирушили до Одеси, щоб спробувати продовжити свої театральні мрії на сцені Українського музично-драматичного театру ім. Жовтневої революції (тепер Одеський академічний український музично-драматичний театр ім. В. Василька – І.Н.) де сподівались реалізувати постановки інших вистав. Насамперед до постановки готувався твір Михайла Стельмаха (1912–1983) «Правда і кривда» (1961). У цьому періоді А. Горська, як театральна мисткиня, зміцніла у володінні речовим матеріалом, відчутті загальних законів вистави. У її сценографії вона вперше поєднала прийоми авангарду й українського народного мистецтва.

Висновок. На тлі третьої хвилі хрущовської відлиги, активізації в УРСР національної інтелігенції й студентства, було створено паростки нової неконформістської театральної вистави й експериментального театру, як окремої моделі театру політичного. У її оформленні відроджено сценографію, яка засобами знакової умовності втілювала авторську концепцію художника й режисера. Біля витоків цих процесів бачимо А. Горську.

Не зважаючи на короткий час існування, Новий театр КТМ, за сценічними проектами, витворив блискавичну й яскраву періодизацію діяльності. 1961 рік у ній став підготовчим етапом. 1962 рік вважаємо «київським періодом», пов'язаним із постановкою «курбасівських» вистав за творами М. Куліша й першим зверненням А. Горської до широкого діапазону авангардних прийомів «очуднення». На 1963 рік припали «львівський» й «одеський» періоди. У львівському часі відбувся розквіт прийомів авторського неоавангарду, коли на найвищий щабель було піднято знакову образність сценічного середовища і персонажів. В одеському періоді ці тенденції зберігались і були доповнені новими знахідками у контексті монументалізації простору вистави й характерах героїв.

Театральний досвід 1961–1963 рр. став для художниці надважливим трампліном у монументальне мистецтво. У цей час А. Горська відпрацьовувала всі цикли творчих процесів у підготовці вистави – ескізи, макети, робота з цехами-вико-

навцями (декоратори, кравці, реквізитори, теслі). У цьому часі як художня категорія виник «театральний космос» мисткині.

Не зважаючи на те, що Новий театр було знищено доносами й ідеологічними дискусіями про шкідли-

вість відродження методів українського авангарду 1920-х, його здобутків, у майбутньому отримали розвиток у діяльності провідних художників українських театрів, серед яких назвемо Данила Лідера (1917–2002) і Давида Боровського (1934–2006).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алла Горська: альбом / упоряд. Аукціонний дім «Дукат». Київ : Вістка, 2017. 136 с.
2. Життєпис мовою листів [Алла Горська] / ред. О. Зарецький; Упорядник Людмила Огнева. Донецьк : Музей «Смолоскип», 2013. 518 с.
3. Скляренко Г. Українські художники: з відлиги до Незалежності: у 2 кн. Київ : ArtHUSS, 2018. Кн. 1. 288 с.
4. Танюк Л. Алла Горська. *Алла Горська. Квітка на вулкані* / ред. О. Зарецький ; упоряд. Л. Огнева. Донецьк : Норд Комп'ютер, 2011. С. 114–137.
5. Танюк Л.С. Твори: у 60 т. Київ : Альтерпрес, 2005. Т. 5. 804 с.
6. Танюк Л.С. Твори: у 60 т. Київ : Альтерпрес, 2006. Т. 6. 919 с.
7. Танюк Л.С. Твори: у 60 т. Київ : Альтерпрес, 2006. Т. 7. 760 с.
8. З текстами народних пісень, записами творчого характеру та замальовками театральних костюмів, інтер'єрів кафе, ресторанів, крамниць, зроблених під час поїздок на Західну Україну та в Прибалтику. *Центральний державний архів літератури і мистецтва України (ЦДАЛМУ)*. Ф. 1165. Оп. 1. Спр. 36.
9. Горська Алла. URL: http://archive-uu.com/ua/profiles/alla-gors-ka/catalog/grafika_gorska дата звернення 8.08.2023.

REFERENCES

1. Alla Horsk: albom [Alla Horsk: albom] / Auktsionnyi dim «Dukat». Kyiv : Vistka, 2017. 136 [in Ukrainian].
2. Zhyttiepys movoiu lystiv [Alla Horsk] [Biography in the language of letters [Alla Horsk] / red. O. Zaretskyi; Uporiadnyk Liudmyla Ohneva/ Donetsk : Muzei «Smoloskyp», 2013. 518 [in Ukrainian].
3. Skliarenko H. (2018) Ukrainski khudozhnyky: z vidlyhy do Nezalezhnosti [Ukrainian artists: from the Thaw to Independence]: u 2 kn. Kn. 1. Kyiv : ArtHUSS. 288 [in Ukrainian].
4. Taniuk L. (2011) Alla Horsk [Alla Horsk]. *Alla Horsk. Kvitka na vulkani* / red. O. Zaretskyi. Donetsk : Nord Kompiuter. 114–137 [in Ukrainian].
5. Taniuk L. (2005) Tvory [Writings]: v 60 t. Kyiv : Alterpres. Vol. 5. 804 [in Ukrainian].
6. Taniuk L. (2006) Tvory [Writings]: v 60 t. Kyiv : Alterpres. Vol. 6. 919. [in Ukrainian].
7. Taniuk L. (2006) Tvory [Writings]: v 60 t. Kyiv : Alterpres. Vol. 7. 760 [in Ukrainian].
8. Z tekstamy narodnykh pisen, zapysamy tvorchoho kharakteru ta zamalovkamy teatralnykh kostiumiv, interieriv kafe, restoraniv, kramnyts, zroblenykh pid chas poizdok na Zakhidnu Ukrainu ta v Prybaltyku [With the texts of folk songs, recordings of a creative nature and sketches of theatrical costumes, interiors of cafes, restaurants, shops, made during trips to Western Ukraine and the Baltic States]. *Central State Archive of Literature and Art of Ukraine (TsDALMU)*. F. 1165. Op. 1. Spr. 36. [in Ukrainian].
9. Horsk Alla [Horsk Alla] URL: http://archive-uu.com/ua/profiles/alla-gors-ka/catalog/grafika_gorska (Last accessed: 8.08.2023) [in Ukrainian].

УДК 780.644.2:37.026](44)"17"(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-15>

Ігор НЕЧЕСНИЙ,
orcid.org/0009-0003-1743-0488
аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) igorkonec@gmail.com

ФРАНЦУЗЬКА ФАГОТНА ДИДАКТИКА XVIII СТОЛІТТЯ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

У статті висвітлюється процес становлення французької фаготної дидактики у другій половині XVIII століття. Основна увага зосереджена на аналізі конструктивних особливостей чотири- та п'ятикланного фагота, а також основних елементів технології гри на інструменті, представлених у публікаціях в «Енциклопедії» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера, статті П'єра Кюньє «Фагот – нащадок гобоя, або просто фагот» і франкомовному варіанті трактату Й. Й. Кванца «Досвід настанов з гри на флейті траверсо». Розкриваються ключові питання загальної постановки інструмента і амбушура під час гри, апікатури та діапазону фагота, окремих елементів виконавської технології. Здійснюється порівняльний аналіз праць Й. Й. Кванца та П. Кюньє і показано їх значення для формування фаготної дидактики XVIII століття. Виявлено вплив Й. Й. Кванца на теорію виконавства П. Кюньє. Метою статті є дослідження початкового етапу становлення французької фаготної дидактики другої половини XVIII століття і визначення ролі П'єра Кюньє у процесі формування теоретичних засад виконавства на інструменті. Порівняльний аналіз першоджерел дав змогу в хронологічній послідовності простежити початковий етап становлення теорії і практики гри на фаготі. В «Енциклопедії» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера були вперше детально висвітлені конструктивні особливості чотирикляпанного фагота, його апікатура і діапазон та елементарні основи гри на інструменті. Й. Й. Кванц як виконавець-мультиінструменталіст, зосереджуючись на питаннях амбушура і артикуляції у грі на близьких за принципом звуковидобування фаготі і гобої, розширює загальні уявлення про виконавську технологію на інструментах і аналізує їх специфічні особливості та відмінності між ними. Значним досягненням П. Кюньє стало детальне розкриття технологічних і художніх аспектів виконавства на фаготі. Спираючись на теоретичні засади виконавської естетики Й. Й. Кванца, власний виконавський та педагогічний досвід він створює фундаментальні основи французької фаготної дидактики і визначає основні напрямки для її подальшого розвитку. Вагомий внесок П. Кюньє в теорію і практику гри на фаготі був високо оцінений за межами Франції, що підтверджує переклад його статті на німецьку мову.

Ключові слова: французьке фаготне виконавство, апікатура, діапазон, амбушур, фаготна дидактика, П. Кюньє, Й. Й. Кванц.

Ihor NECHESNYI,
orcid.org/0009-0003-1743-0488
Graduate student at the Department of Theory and History of Music Performance
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) igorkonec@gmail.com

THE FRENCH BASSOON DIDACTICS OF THE 18TH CENTURY: STAGES OF FORMATION

The article highlights the process of formation of the French bassoon didactics in the second half of the 18th century. The main focus is on the analysis of the design features of the four- and five-valved bassoons, as well as the main elements of the technique for playing the instrument, published by D. Diderot and J. L. D'Alembert in the "Encyclopédie", Pierre Cugnier's in his article "Bassoon", J. J. Quantz's in his francophone treatise "Essai d'une méthode pour apprendre à jouer de la flûte traversière". The key issues of the instrument setting up and the embouchure while playing, the fingering, the range of the bassoon and other elements of performance techniques are revealed. A comparative analysis of J. J. Quantz and P. Cugnier works is carried out and their importance in the formation of the 18th century bassoon didactics is shown.

The influence of J. J. Quantz on P. Cugnier's theory of the performance art was revealed. The article is aimed at studying the formation of the French bassoon didactics in the second half of the 18th century and defining the role of Pierre Cugnier in the process of forming theoretical basics of instrument performance. The comparative analysis of primary sources made it possible to trace the initial stages of the theory formation and playing the bassoon practice in chronological order. The structural features of the four-valved bassoon, its fingering, range and elementary basics of playing the instrument were covered by D. Diderot and J. L. D'Alembert in the "Encyclopedia" in detail for the first time. J. J. Quantz as a multi-instrumentalist performer, focusing on the issues of embouchure and articulation in playing bassoons and oboe, which are closely related by the ways of sound production, expands general ideas about their performance

techniques and analyses their specific features as well as the differences between them. A significant achievement of P. Cugnier was the detailed disclosure of the techniques and artistic aspects of performance on the bassoon. Relying on the theoretical principles of J. J. Quantz's performing aesthetics, his own performing and pedagogical experience, he creates fundamental basics of the French bassoon didactics and determines main directions for its further development. P. Cugnier's significant contribution to the theory and practice of playing the bassoon was highly appreciated outside France, which is confirmed by the translation of his article into German.

Key words: French bassoon performance, fingering, range, embouchure, bassoon didactics, P. Cugnier, J. J. Quantz.

Постановка проблеми. У західноєвропейському фаготному мистецтві французька виконавська школа, історія якої налічує близько трьох століть, належить до найбільш знаних і авторитетних. Важливим етапом у її становленні стало формування фаготної дидактики, витоки якої пов'язані із епохою Просвітництва і французькими енциклопедистами. Саме в «Енциклопедії» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера вперше з'являється детальний аналіз конструкції фагота, описуються його діапазон та аплікатура і висвітлюються основні елементи постановки інструмента під час гри. Більш глибокий професійний підхід у розкритті питань практичного освоєння інструмента здійснює у 1780 р. соліст паризького театру Опера, віртуоз-фаготист П'єр Кюньє (P. Cugnier) у статті «Фагот», котра на сьогоднішній день, як і публікація у вже згадуваній «Енциклопедії», залишаються поза увагою дослідників. Їх розгляд дає можливість глибше розкрити початковий етап становлення французької фаготної дидактики і показати вплив вказаних праць на процес її динамічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед не багаточисельних робіт, в яких розглядаються питання французької фаготної дидактики XVIII ст., необхідно виділити монографію О. Тіффу «Французький фагот у XIX ст. Теорія і репертуар» (Tiffou, 2022). Автор, зосереджуючись на історії розвитку конструкції французького фагота XIX ст., висвітлює зміст «шкіл» Е. Озі, Е. Жанкура, Ф. Берра, Ж. Вілента-Бордоньї, в той час як публікацію П'єра Кюньє лише згадує. Епізодично посилається на статтю французького фаготиста А. Д. Морено у дисертації «Гра на фаготі в перспективі. Характер і практика виконання з 1800 по 1850 рік» (Moreno, 2013), яка здійснює аналіз технологічних і виконавських особливостей гри на фаготі в означений період. Також фрагментарно розглядає рекомендації П. Кюньє щодо виготовлення фаготних тростин у своїй дисертації Х. Шілінгер (Schillinger, 2007).

Мета статті полягає у дослідженні початкового етапу становлення французької фаготної дидактики другої половини XVIII століття і визначенні ролі П'єра Кюньє у процесі формування теоретичних і практичних засад виконавства на інструменті.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи витоки формування теорії і практики французького фаготного мистецтва XVIII ст. неможливо оминати одне із фундаментальних видань епохи Просвітництва «Енциклопедію або тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера. Її автори, обираючи своєю метою якомога повне розкриття людських знань у науці, мистецтві і ремеслах, намагаються показати загальні принципи, «які є їх основою, і найважливіші деталі, котрі складають їх тіло та зміст» (L'Encyclopédie, 1751: I). Саме така структура матеріалів «Енциклопедії» пропонується редколегією, до складу якої, крім головних ініціаторів, ввійшли видатні мислителі, вчені, митці і авторитетні фахівці різних галузей промисловості, медицини, сільського господарства та ін. Основним автором і редактором статей з теорії і практики музики, як зазначено у передмові, став «Руссо із Женеви, котрий недавно опублікував “Дисертацію про сучасну музику”» (L'Encyclopédie, 1751: XLIII). У підготовці статей, присвячених музичним інструментам, його роль, очевидно, була пов'язана із загальним редагуванням, а безпосередніми авторами виступали більш вузькі спеціалісти (виконавці, педагоги, майстри-виробники інструментів).

Стаття про фагот у другому томі «Енциклопедії» вийшла з друку у 1752 р. без вказівки імені автора, як і деякі інші матеріали видання про музичні інструменти. Її досить обмежений об'єм за обсягом тексту складав дещо більше двох сторінок. Анонімний автор дотримується чітко визначеного редакторською колегією завдання – показати основні складові частини конструкції інструмента і розкрити загальні принципи процесу звуковидобування. У порівнянні із іншими, більш ранніми музичними довідниковими виданнями з інструментознавства, головну увагу зосереджено на детальному описі будови конструкції чотириклапанного фагота (B, D, F, Gis), який на той час був найбільш поширеним інструментом. Ретельне пояснення структури внутрішнього каналу конструкції, послідовності з'єднання кожної із його частин між собою, схеми розміщення звукових отворів і будови клапанів супроводжуються високоякісними ілюстраціями, виконаними відомим

французьким художником і гравером Робером Бенаром (R. Bénard, 1734-1777). Чітке зображення всіх деталей фагота в декількох проекціях у зібраному і розібраному вигляді дає повну уяву про інструмент і його будову.

Крім висвітлення конструктивних особливостей інструмента у статті також розкриваються ключові елементи загальної постановки під час гри. Для стійкої підтримки фагота автор пропонує відомий спосіб кріплення за допомогою стрічки, з'єднаної зі спеціальним кільцем на інструменті і прикріпленої до одного із гудзиків на піджаку. (L'Encyclopédie, 1752: 128). Сам інструмент рекомендується незначно нахилити вліво, щоб кінець еса разом із тростиною можна було з легкістю повертати у різні сторони і таким чином обирати найбільш зручне положення для гри (L'Encyclopédie, 1752: 128). Також з достатнім лаконізмом висвітлюється постановка пальців лівої і правої рук на інструменті і їх функції в управлінні клапанною механікою.

Важливе місце в статті відведено таблиці аплікатури (табулатури), котра зафіксована у басопрондному ключі, поширеному у старофранцузькій системі нотації. Її розміщення у співвідношенні до «діапазонів всіх інструментів», без чітко визначеного діапазону безпосередньо фагота, дозволяє припустити, що автор не був виконавцем-фаготистом. У більш пізніших публікаціях і «школах», підготовленими фаготистами (Кюнсьє, Озі та ін.), аплікатура інструмента і його діапазон завжди вказуються конкретно від гранично нижнього звуку до кінцевого верхнього, без будь-якої прив'язки до інших інструментів. Не зовсім зрозумілим є і пояснення самої таблиці: «Усі, хто грають на фаготі, не можуть грати у цьому діапазоні, або тому, що вони не дуже економлять повітря, або тому, що інструмент для цього не підходить» (L'Encyclopédie, 1752: 128). Граничним для нижнього регістру, на думку автора, повинен бути звук, який видобувається при закритті всіх отворів (B). Однак, якщо виходити із підписів визначених звуків і аплікатурних варіантів їх виконання, які вказуються у таблиці, то діапазон фагота у нижньому регістрі починається від *до великої октави* і сягає *ля першої*, інші звуки залишаються без підписів (L'Encyclopédie, 1752: 128).

Поза увагою автора залишився надзвичайно важливий елемент гри на фаготі – постановка губного апарату, котру він вважав аналогічну гобойній. Необхідно зазначити, що стаття про гобой, на яку він посилається для більш детального ознайомлення із постановкою амбушура на фаготі, вийшла з друку у восьмому томі лише

через дванадцять років (у 1766 р.). Її автором, виходячи із коментарів, був головний редактор – Д. Дідро¹. Він не розкриває сутність постановки губного апарату, а коротко описує розміри тростини і схему її розміщення. Значно вужчу в порівнянні з фаготом тростину гобоя, ширина якої в середньому становила 2–3 ліній² (4,5-6,75 мм), необхідно було встановлювати посередині губ так, «щоб відстань від губ до перев'язки тростини була приблизно півтора ліній» (3,35 мм), що давало б можливість переміщувати тростину більш відповідно до потреби» (L'Encyclopédie, 1766: 70). Така загальна схема гобойної постановки амбушура і розміщення тростини, на думку анонімного автора, повинна була використовуватись і на фаготі. Однак, спираючись на близькість процесу звуковидобування на двох інструментах, він не враховував специфічні особливості гри на кожному з них, які були обумовлені різними розмірами їх тростин.

Слід підкреслити, що погляд на фагот і гобой як однорідні у виконавсько-технологічному сенсі інструменти поділяє і видатний німецький флейтист, композитор та педагог Й. Й. Кванц у своєму фундаментальному трактаті «Досвід настанов з гри на поперечній флейті» (Quantz, 1752). Його двомовний німецько-французький варіант було опубліковано в Берліні також у 1752 році, фактично одночасно із виходом другого тому «Енциклопедії». На відміну від анонімного автора енциклопедичної статті, німецький музикант-мультиінструменталіст на той час був одним із найавторитетніших виконавців-практиків і музичних теоретиків. Ще в юнацькі роки він пройшов повний курс штаттпфейферської школи³ та опанував практично весь оркестровий інструментарій, тому був обізнаний із специфічними особливостями гри на фаготі та гобої. У своєму трактаті, присвяченому флейті, він одночасно розглядає окремі питання технології гри на тих інструментах, котрими володів.

Акцентуючи увагу на значній ролі тростини у процесі звуковидобування на фаготі і гобої, Кванц при визначенні її розмірів і форми не вказує кон-

¹ Авторство Д. Дідро, згідно з пояснень відносно застосування скорочених позначок, використаних в «Енциклопедії», належить всім статтям, помічених на початку зірочкою (*) (L'Encyclopédie, 1752: 872).

² Старофранцузька міра довжини (1 лінь = 2, 2558 мм).

³ Крім флейти, яка пізніше стала основним інструментом у виконавській кар'єрі Й. Й. Кванца, йому на початковому етапі навчання у школі штаттпфейферів, як стверджує сам митець у своїй «Автобіографії», прийшлося оволодіти грою на скрипці, гобої, корнеті, трубі, тромбоні, басовій віолі, віолі та гамба, валторні, поздовжній флейті, фаготі та клавісині (Quantz, 1755: 200).

кретних параметрів, що значно б спростило проблему їх підбору аматорам і учням-початківцям. Він пропонує використовувати тростини усереднених величин, які були б «не надто широкі і не надто вузькі, не надто довгі та не надто короткі, не надто товсті та не надмірно тонкі», в іншому випадку порушення цих рекомендацій буде суттєво впливати на інтонацію інструмента (Quantz, 1752: 73).

Сам вибір високоякісної тростини, на думку музиканта, – це важливий, але не єдиний фактор, який впливає на звуковидобування. Більш суттєва роль у формуванні якісного звучання на фаготі і гобої належить постановці тростини і губного апарату. Надмірне притискання губ до зубів значно впливає на яскравість тембру і робить його приглушеним, в той же час відсутність оптимального рівня м'язової концентрації приведе до пронизливого та скрипучого звучання інструмента (Quantz, 1752: 73).

Розкриваючи технологічну близькість процесу звукоутворення на фаготі і гобої, Й. Й. Кванц одночасно звертає увагу і на відмінності між ними, що вимагає від виконавців під час гри враховувати специфічні особливості кожного інструмента. Рекомендації зі свого мультиінструментального досвіду він адресує тим музикантам, які досить часто поєднували гру в оркестрі на споріднених інструментах. Звертаючись безпосередньо до фаготистів, німецький музикант наполегливо переконує їх відмовитись від використання постановки тростини з певним кутом нахилу і розміщувати її між губами прямо, аргументуючи свою позицію тим, що у грі при навскісному розміщенні тростини значно погіршується звук через виникнення додаткового шипіння (Quantz, 1752: 73).

Серед нових артикуляційних прийомів, які пропонує фаготистам для використання Кванц, була техніка подвійного язика (*duble langue*), відома ще як *подвійне стакато*. Для її виконання він радить використовувати складну фонемну побудову *did' ll*, детально механіка артикуляції котрої розглядається автором у флейтових розділах, які рекомендуються для попереднього вивчення. Звертаючись до фаготистів Кванц наголошує, що у використанні подвійного язика вони, як і флейтисти, мають перевагу перед гобоїстами, котрі не можуть застосовувати його під час гри (Quantz, 1752: 73). Як вказують сучасні дослідники, даний тип фонемної структури не відповідає сьгоднішнім уявленням про механіку подвійного стакато, основою якої «є обов'язкова наявність двох складів або двох однофонемних побудов з різними приголосними (*ta ka, t k*), в артикуляції яких при-

ймають по черзі участь передня (кінчик) і задня (корінь) частини язика» (Kachmarchuk, 2022: 231).

Після появи двох франкомовних публікацій про фагот в «Енциклопедії» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера та «Досвіді настанов з гри на поперечній флейті» Й. Кванца у розвитку теоретичних і практичних засад виконавства на інструменті впродовж двох наступних десятиліть не спостерігається істотних змін і новацій. Переломним моментом можна вважати кінець 1770-х і початок 1780-х років, коли з'являються два випуски дидактичних посібників для гобоя і фагота М. Коррета «Гами для гобоя та фагота з найкращими військовими маршами» (*La gamme du hautbois et du basson avec les plus belles marches militaires 1776/1782*) і розгорнута стаття П. Кюньє про фагот у багатотомному виданні «Нариси зі старовинної та сучасної музики» (*Essai*, 1780).

Нажаль, на сьгоднішній день вважаються втраченими посібники для гобоя і фагота М. Коррета (1707-1795), який спеціалізувався на випуску «шкіл» і «методів» для різних інструментів⁴, на яких часто не грав. Можна лише припустити по аналогії зі змістом чисельних посібників для інших інструментів, котрі збереглись, що Коррет як досвідчений педагог-мультиінструменталіст досить відповідально підходив до формування їх дидактичного і художнього матеріалу. Через те його «школи» користувались популярністю, особливо серед початківців.

Більш складні завдання перед собою ставив П'єр Кюньє, котрий як соліст провідного паризького театру Опера і один із авторитетних фаготистів-педагогів столиці орієнтувався на аудиторію більш досвідчених учнів. Про його творчу діяльність збереглась досить обмежена інформація, основним джерелом якої залишається енциклопедичний словник Ф. Фетіса. Згідно останнього початкові музичні заняття Кюньє розпочались у хоровій школі одного із паризьких соборів, яку він, як і більшість дітей благочестивих містян, відвідував з раннього дитинства. З досягненням чотирнадцятирічного віку П'єр у 1754 році починає заняття у «найкращого фаготиста Франції» Каппеля (*Cappel*). Це дало йому змогу в майбутньому успішно претендувати на місце другого фаготиста Опера (1764), а згодом у 1778 р. стати солістом славнозвісного оперного оркестру Парижа (*Fetis*,

⁴ Всього М. Корретом було видано близько двадцяти посібників і художньо-інструктивних опусів для різних інструментів (орган, клавесин, скрипка, альт, віолончель, контрабас, арфа, гітара, цитра, мандоліна, блокфлейта, флейта, гобою, фагот), а також вокальні посібники з інструментальним супроводом і розширеними дидактичними рекомендаціями щодо виконання (Fuller, 2000).

1860: 403). Виконавську діяльність П. Кюньє успішно поєднує із педагогічною, залишаючись одним із провідних викладачів фагота в Парижі. Його ім'я постійно публікує «Almanach musical» у списку практикуючих педагогів (Almanach, 1777).

Отримавши рідку для виконавця можливість прийняти участь у формуванні матеріалів для фундаментального музично-історичного видання – «Нарисів зі старовинної та сучасної музики», П. Кюньє намагається глибоко розкрити конструктивні особливості фагота, його місце у сольному, ансамблевому і оркестровому виконавстві, а також висвітлити широкий спектр технологічних і дидактичних питань, пов'язаних із підготовкою інструменталіста. Чітко визначена спрямованість статті простежується уже в перших абзацах, в котрих автор характеризує своєрідність тембру фагота і сферу його використання. Подібно Й. Й. Кванцу, Кюньє проводить паралель між звучанням інструмента та людським голосом, «для якого він дуже підходить для його акомпанементу», і знаходить аналогію з «низьким тенором» (*Basse-taille*)⁵, «з котрим він пов'язаний більше, ніж з будь-яким іншим голосом» (Cugnier, 1780: 324).

Розкриваючи оркестрові, ансамблеві і сольні функції фагота митець особливо виділяє його використання в ансамблях *Musique d'harmonie*, до складу яких входили два кларнети, дві валторни та два фаготи, а також в дуетах із арфою. Якщо духовий секстет означеного складу в середині XVIII століття дійсно набув широкої популярності у приватних салонах і *Concerts Spirituels*, то використання фагота в «акомпанементі музичним творам, аранжованим для арфи» (Cugnier, 1780: 324) було унікальним. Можливо, у такому ансамблі неодноразово приймав участь сам автор, що і спонукало його підкреслити «вигідну роль фагота» у дуеті з арфою.

Аналізуючи конструкцію фагота і його складових частин П. Кюньє спирається на сучасну на той час модель п'ятиклапанного фагота (B, D, F, Gis, Dis), котрий відрізнявся від чотириклапанного інструмента з «Енциклопедії» Д. Дідро додатковим п'ятим клапаном Dis, що пояснюється його більш пізнішою появою у 1765 році, вже після публікації другого тому енциклопедії (1752).

Окремо автор зупиняється на строї фагота і проблемі відсутності єдиного стандарту його використання. Нарікання викликає високий стрій, який

підтримувався у Духовних концертах, що створювало незручності і труднощі для виконавців.

З достатньою ретельністю як практикуючий виконавець-фаготист і педагог П'єр Кюньє розглядає питання постановки амбушура і визначення місця розміщення тростини під час гри на інструменті, котрі були проігноровані в «Енциклопедії» Дідро і Д'Аламбера і лише в загальних рисах окреслені Кванцем. Зосередившись спершу на підборі якісного очерету і виготовленні тростини, він підкреслює її визначальну роль у процесі звукоутворення на фаготі і формуванні неповторного звуку інструмента та його надзвичайно різноманітного тембру.

Аналізуючи різні види тростин, ступінь їх жорсткості, Кюньє вказує на недоліки твердих і слабких тростин, зазначаючи, що гра на жорсткій тростині вимагає посиленого видиху, більшого тиску губ і дуже стомлює губний апарат. В той же час, занадто легка тростина не дає можливості отримати округлого звучання інструмента, тому пошук оптимального варіанту є надзвичайно важливим завданням (Cugnier, 1780: 331).

У визначенні місця розташування тростини і функцій губного апарату П. Кюньє, спираючись на свій багаторічний виконавський і педагогічний досвід, пропонує власне бачення постановки і в окремих питаннях виступає опонентом Й. Й. Кванца. Одним із них стала стійка позиція французького фаготиста щодо використання похилого розміщення тростини між губами, так як саме таким чином можна уникнути її повного «залипання» і блокування доступу повітря для звуковидобування. Для більш повного розуміння і сприйняття своїх рекомендацій він супроводжує їх ілюстрацією з похилим розташуванням тростини (Cugnier, 1780: 332). Й. Й. Кванц у цьому питанні, як відомо, дотримувався протилежних поглядів.

Розглядаючи проблему розвитку амбушура і досягнення якісного звучання фагота у всіх регістрах, П. Кюньє пояснює функції губного апарату лише у загальному вигляді. Більш детальні рекомендації, які значно підвищують ефективність навчання, зауважує він, можна отримати тільки під час практичних занять під керівництвом педагога.

Важливим елементом конструкції фагота, який здатний був значно покращити видобування звуків *c*, *d*, *e* верхнього регістру інструмента, автор вважав розміщення додаткового звукового отвору на есі з окремим клапаном на малому коліні. На представленій ілюстрації ми не знаходимо його, однак у статті він достатньо детально описує місце розташування отвору і клапана: «На есі проколюється отвір, який знаходиться приблизно

⁵ У класифікації типів голосів XVIII століття «*basse-taille*» означав «низький тенор», – голос між басом і тенором, що близький діапазону баритона у сучасній вокальній термінології. Наприкінці XIX ст. ця назва повністю зникла з ужитку.

на дюйм⁶ вище границі малого коліна фагота, до якого він підходить» (Cugnier, 1780: 332).

Одним із ключових питань, до якого Кюньє ставився з особливою увагою і неодноразово повертався, була проблема строю і досягнення інтонаційної чистоти у гри на фаготі. Виділяючи найбільш інтонаційно вразливі звуки інструмента, котрі вимагали корекції, митець наголошує, що існують ефективні способи освоєння альтернативних варіантів аплікатури. Але для цього він пропонує звертатись до вмілого майстра, котрий допоможе учню оволодіти необхідними навичками корекції інтонаційно нестійких звуків: «Існують спеціальні правила для усунення цього дефекту; є також варіанти для виконання певних звуків декількома способами, відповідно до місць, у яких вони використовуються. Якби ми взялися наводити тут приклади цих різних аплікатур, нам довелося б помножити цю табулатуру [таблицю]; що стало б надто довгим і могло б спричинити плутанину» (Cugnier, 1780: 335).

Розглядаючи фагот як інструмент, який може грати у всіх тональностях, Кюньє одночасно виділяє найбільш зручні, котрі природні для його конструкції. У цей список він включає *C dur*; *G dur*; *D dur*; *A dur*; *F dur*; *B dur*; *Es dur*, а також мінорні – *a moll*, *d moll*, *g moll*, *c moll*, *f moll*. Подібних тем, як відомо, у рекомендаціях флейтистам торкався і Кванц, котрий у своєму трактаті також не виходить за рамки тональностей більше ніж з чотирма знаками.

Вплив поглядів Й. Й. Кванца відчувається й у висвітленні питань технології гри на фаготі, на яких зосереджується французький музикант. Зокрема, розкриваючи функції язика у процесі артикуляції він порівнює його із смичком на струнних інструментах, підкреслюючи, що подібно до того, як на струнних «звуки артикуються ударом смичка, відповідно до їх різних значень, на духових інструментах їх необхідно артикулювати ударом язика» (Cugnier, 1780: 340). З аналогічного епізоду починається й шоста глава трактату Кванца, присвячена ролі язика під час гри на флейті (Quantz, 1752: 62). Також простежується збіг поглядів Кюньє і німецького флейтиста щодо використання у виконавстві на духових інструментах елементів вокальної техніки формування звуку. Якщо Кванц рекомендував «навчатися мистецтву співу до того, як почати грати на флейті або одночасно з цим» (Quantz, 1752: 98), то французький фаготист вважав, що «духові інструменти створені для імітації голосу і повинні так

само співати», особливо коли акомпанують вокалістам (Cugnier, 1780: 341).

Розкриваючи технічні і художні аспекти використання прикрас, у виконанні яких продовжували зберігатись барокові традиції, П. Кюньє обмежується лише трелями. Він розглядає тільки ті, які можна виконати на інструменті, і котрих необхідно уникати.

Завершує свою статтю П. Кюньє настановами виконавцю-фаготисту, що зближує його із рекомендаціями Й. Й. Кванца. Він пропонує достатньо великий перелік якостей і навичок, якими повинен був володіти фаготист, «щоб сподобатися слухачеві», зокрема: хорошою пальцевою технікою, виразною атакою язика, добре сформованим амбушуром, якісним інструментом і опануванням усіх регістрів, «щоб можна було використовувати фагот для виразової співочої гри у всіх тональностях», крім того, досконало знати музику, мати добрий слух і засвоїти весь арсенал виразових засобів, котрі дозволяли б у межах діапазону інструмента імітувати голос, а також «виконувати концерт, тріо, квартет та інші жанри музики» (Cugnier, 1780: 343). Виконавці рідко володіють всіма цими уміннями в комплексі, підводить підсумок автор, тому крім природної схильності для їх опанування потрібна наполеглива праця.

Незважаючи на той факт, що критерії оцінки виконавської майстерності і професійного рівня музиканта у П. Кюньє і Й. Й. Кванца в більшій мірі співпадають, необхідно зауважити на їх різній адресації. Французький митець пропонує їх фаготисту-дилетанту, а німецький флейтист – «хорошому музиканту, ... який хоче зробити музику своєю професією і згодом досягти успіху у ній» (Quantz, 1752: 1-2). Очевидно, що вимоги, які ставив Кюньє до виконавця-фаготиста в той час, не відповідають сучасному розумінню поняття музикант-любитель і були більш високими.

Висновки. Здійснений порівняльний аналіз першоджерел дав змогу хронологічно послідовно простежити початковий етап становлення теорії і практики гри на фаготі. В «Енциклопедії» Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера були вперше детально висвітлені конструктивні особливості чотириклапанного фагота, його аплікатура і діапазон та елементарні основи гри на інструменті. Й. Й. Кванц як виконавець-мультиінструменталіст, зосереджуючись на питаннях амбушура і артикуляції у гри на близьких за принципом звуковидобування фаготі і гобої, розширює загальні уявлення про технологію гри на інструментах і аналізує їх специфічні особливості, а також відмінності між ними. Значним досягненням П. Кюньє стало детальне роз-

⁶ Довжина французького дюйма, який вказується П. Кюньє як «великий палець» (фр. pouce), рівнялась 2.7 см.

криття технологічних і художніх аспектів виконавства на фаготі. Спираючись на теоретичні засади виконавської естетики Й. Й. Кванца, власний виконавський та педагогічний досвід він створює фундаментальні основи французької фагот-

ної дидактики і визначає основні напрямки для її подальшого розвитку. Вагомий внесок П. Кюньє в теорію і практику гри на фаготі був високо оцінений за межами Франції, що підтверджує переклад його роботи на німецьку мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Almanach musical. T. III. Paris: Bureau de l'abonnement littéraire, 1777. 476 p.
2. Basson de hautbois ou simplement basson. *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Texte établi par D'Alembert, Diderot, 1re éd. Tome 2. Paris, 1752. P. 127-129.
3. Cugnier Pierre. Basson. *Essai sur la musique ancienne et moderne*. Ed. J.-B. de Laborde. Tome premier. Paris: Ph. D. Pierres, 1780. P. 323-343.
4. Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Texte établi par D'Alembert, Diderot. Tome 1. Paris, 1751. 916 p.
5. Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Texte établi par D'Alembert, Diderot. Tome 8. Paris, 1766. 936 p.
6. Essai sur la musique ancienne et moderne. Ed. J.-B. de Laborde. Tome premier. Paris: Ph. D. Pierres, 1780. 681 p.
7. Fetis F.J. Cugnier (Pierre). *Biographie universelle des Musiciens*. Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique. Tome premier. Paris: Librairie De Firmin Didot Freres, 1860. P. 403.
8. Fuller D., Gustafson B. Corrette, Michel. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. In 29 vol. London, 2000. CD-ROM.
9. Halfpenny, E. The Earliest English Bassoon Tutor. *The Galpin Society Journal*, 1964. Vol. 17. P. 103-105.
10. Kachmarchyk V., Kachmarchyk N. J.G. Tromlitz's Articulatory Phonetics in Flute Sound Formation. *Studia UBB Musica*, 2021. LXVI, 2, P. 225-238.
11. Moreno, Á. D. Bassoon Playing in Perspective. Character and Performance Practice from 1800 to 1850. Thesis D. Ph. University of Helsinki. Helsinki, 2013. 255 p.
12. Quantz J.J. Essai d'une méthode pour apprendre à jouer de la flûte traversière, avec plusieurs remarques pour servir au bon goût dans la musique, le tout éclairci par des exemples. Berlin. Chretien Frederic Voss, 1752. 336 p.
13. Quantz, J. J. Herrn Johann Joachim Quantzens Lebenslauf von ihm selbst entworfen. *Historisch-kritische Beyträge zur Aufnahme der Musik*. Band I. Berlin, 1755. S. 197-250.
14. Schillinger, Ch. The pedagogy of bassoon reed making: an historical perspective. Thesis Doctor of Musical Arts. Arizona State University. 2007. 17 p.
15. Tiffou, Augustin. The French Bassoon in the 19th Century. Theory and Repertoire. English edition Tonkünstler-on-the-Bund. 2022. URL: <https://www.tonkuenstler-on-the-bund.com/research/tiffou/#Makers> [in English].

REFERENCES

1. Almanach musical. (1777). [Music Almanac]. Tome III. Paris: Bureau de l'abonnement littéraire. 476 p. [in French].
2. Basson de hautbois ou simplement basson. (1752). [Oboe bassoon or simply bassoon]. *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Texte établi par D'Alembert, Diderot, 1re éd. Tome 2. P. 127-129. [in French].
3. Cugnier, Pierre. (1780) Basson. *Essai sur la musique ancienne et moderne* [Bassoon. Essay on ancient and modern music]. Tome premier. Ed. J.-B. de Laborde. Paris: Ph. D. Pierres. P. 323-343. [in French].
4. Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. (1751). [Encyclopedia, or Reasoned Dictionary of Sciences, Arts and Crafts]. Texte établi par D'Alembert, Diderot. Tome 1. 916 p. [in French].
5. Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. (1766). [Encyclopedia, or Reasoned Dictionary of Sciences, Arts and Crafts]. Texte établi par D'Alembert, Diderot. Tome 8. 936 p. [in French].
6. Essai sur la musique ancienne et moderne. (1780). [Essay on ancient and modern music]. Ed. J.-B. de Laborde. Tome premier. Paris: Ph. D. Pierres. 681 p. [in French].
7. Fetis, F.J. (1860). Cugnier (Pierre). *Biographie universelle des Musiciens* [Cugnier (Pierre). Universal Biography of Musicians]. Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique. Tome premier. Paris, Librairie De Firmin Didot Freres. Vol. 1. P. 403. [in French].
8. Fuller, D., Gustafson, B. (2000). Corrette, Michel. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. In 29 vol. London. CD-ROM.
9. Halfpenny, E. (1964). The Earliest English Bassoon Tutor. *The Galpin Society Journal*. 17. P. 103-105.
10. Kachmarchyk, V., Kachmarchyk, N. (2021) J.G. Tromlitz's Articulatory Phonetics in Flute Sound Formation. *Studia UBB Musica*. LXVI, 2. P. 225-238.
11. Moreno, Á. D. (2013). Bassoon Playing in Perspective. Character and Performance Practice from 1800 to 1850. D. Ph. diss. University of Helsinki. Helsinki. 255 p.
12. Quantz, J. J. (1752). Essai d'une méthode pour apprendre à jouer de la flûte traversière [Trying out a method for learning to play the transverse flute]. Berlin. Chretien Frederic Voss. 336 p. [in French].
13. Quantz, J. J. (1755). Herrn Johann Joachim Quantzens Lebenslauf von ihm selbst entworfen [Mr. Johann Joachim Quantzen's curriculum vitae designed by himself]. *Historisch-kritische Beyträge zur Aufnahme der Musik*. Band I. Berlin. S. 197-250. [in German].
14. Schillinger, Ch. (2007). The pedagogy of bassoon reed making: an historical perspective. Doctor of Musical Arts. Arizona State University. 17 p.
15. Tiffou, Augustin. (2022). The French Bassoon in the 19th Century. Theory and Repertoire. English edition Tonkünstler-on-the-Bund, URL: <https://www.tonkuenstler-on-the-bund.com/research/tiffou/#Makers>.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 811.161.2'373.46-021.51:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-16>

Liliya KARMAZINA,
orcid.org/0000-0002-8639-9678
Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State Chemical and Technological University
(Dnipro, Ukraine) karmazinall@gmail.com

SEMANTIC DEVELOPMENT OF MODERN ENGLISH IT TERMINOLOGY

The article examines the peculiarities of the evolution of the IT language and its interaction with the environment, which is manifested by the constant appearance of new words and expressions that arise when describing technological phenomena. These terms act as contemporary symbols, embodying the influence of innovations and carrying not only technical connotations but also eliciting emotional responses.

The significance of this study is underscored by exploring alterations in vocabulary enrichment strategies within the fields of information technology and the Internet. A profound grasp of this terminology aids communication, knowledge exchange, and fosters cross-border integration.

The aim of the research is to study the peculiarities of semantic development of modern English IT terminology.

The dynamic process of modern IT terminology development in English is driven by technological advances, global communication, and the need for precise expression of complex concepts. This phenomenon is influenced by multiple factors, including technological progress, which spawns many neologisms, as well as metaphorical terms. Abbreviations facilitate communication among experts, while also entering common language due to technology's pervasive role.

The interdisciplinary nature of IT leads to the integration of terms from various fields, while cultural and global factors further influence IT terminology development. English's global impact results in the adaptation of terms across languages. Simultaneously, foreign languages influence English IT vocabulary.

User interaction and accessibility drive the development of user-friendly IT terminology. Recognizing users' needs for simplicity and inclusivity. The IT industry's terminology aligns with mental models, enhancing user confidence in technology interaction.

Organizations like the Internet Engineering Task Force (IETF) play a big role in standardizing IT terminology to bridge linguistic and cultural gaps. Their commitment to fostering cross-cultural collaboration via clear communication promotes the unity of a global community. The collaboration demonstrated in the harmonization of IT terminology across cultures testifies to language's adaptability and its role as a unifying force in the realm of technology.

Key words: *IT terminology, IT vocabulary development, neologisms, metaphorical terms, abbreviations, user-friendly terminology, cross-cultural collaboration.*

Лілія КАРМАЗІНА,
orcid.org/0000-0002-8639-9678
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Українського державного хіміко-технічного університету
(Дніпро, Україна) karmazinall@gmail.com

СЕМАНТИЧНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ІТ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуті особливості еволюції ІТ-мови та її взаємодія з навколишнім середовищем, що проявляється через постійну появу нових слів і виразів, які виникають під час опису технологічних явищ. Ці терміни діють як сучасні символи, які втілюють вплив інновацій і несуть не лише технічні конотації, а й викликають емоційну реакцію.

Важливість цього дослідження підкреслюється вивченням змін у стратегіях збагачення словникового запасу в сферах інформаційних технологій та Інтернету. Глибоке розуміння цієї термінології сприяє спілкуванню, обміну знаннями та сприяє транскордонній інтеграції.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку семантики сучасної англійської ІТ-термінології.

Динамічний процес розвитку сучасної англійської ІТ-термінології зумовлений технологічним прогресом, глобальною комунікацією та необхідністю точного вираження складних понять. На це явище впливає безліч факторів, у тому числі технічний прогрес, який породжує безліч неологізмів, а також метафоричних термінів. Абревіатури полегшують спілкування між експертами та входять у спільну мову завдяки поширеній ролі технологій.

Міждисциплінарний характер ІТ призводить до інтеграції термінів з різних галузей, тоді як культурні та глобальні фактори ще більше впливають на розвиток ІТ-термінології. Глобальний вплив англійської мови призводить до адаптації термінів в різних мовах. Водночас іноземні мови впливають на лексику англійської ІТ.

Взаємодія з користувачем і доступність сприяють розробці зручної ІТ-термінології. Визначаючи потреби користувачів у простоті та інклюзивності. Термінологія ІТ-індустрії узгоджується з ментальними моделями, підвищуючи впевненість користувачів у технологічній взаємодії.

Такі організації, як Internet Engineering Task Force (IETF), відіграють велику роль у стандартизації ІТ-термінології для подолання мовних і культурних прогалів. Їхнє прагнення сприяти міжкультурній співпраці через чітку комунікацію сприяє єдності глобальної спільноти. Співпраця, продемонстрована в гармонізації ІТ-термінології між культурами, свідчить про адаптивність мови та її роль як об'єднуючої сили в сфері технологій.

Ключові слова: ІТ-термінологія, розвиток ІТ-лексики, неологізми, метафоричні терміни, аббревіатури, зручна термінологія, крос-культурна співпраця.

Problem setting. In modern era of digital revolution and constant innovations, computer technologies have become an integral part of our life. This process leads to the enrichment of our language with new terms and expressions born in the conditions of information technologies. Scientists from the field of linguistics use the term "terminological explosion" (Д'яков та ін., 2000: 7) to describe the intensive growth of scientific and technical terminology. Linguists have always been interested in studying linguistic and sociolinguistic aspects of vocabulary development and enrichment.

The analysis of these aspects provides an opportunity to understand the trends of the general development of the language, to shed light on the issue of interaction between the language and its environment (Скоп'юк, 2005: 59). This relationship is revealed through a continuous flow of new words, terms and expressions that arise in the process of describing and explaining technological phenomena. Such words become a kind of "symbols" of modernity, reflecting the impact of innovations on our lives. They acquire a deeper meaning, expressing not only technical characteristics, but also the emotional perception they evoke in us.

Analysis of recent research and publications. The relevance of this work is determined by the importance of conducting a comprehensive analysis of phenomena and processes occurring in the lexical composition of the English language at the beginning of the XXI century. The study of changes in approaches and means of vocabulary enrichment in the field of information technologies and the Internet, as well as the formation of new derivational elements that have become active during the last decade, are especially relevant. The increasing complexity of the extralinguistic environment requires a sociolinguistic analysis of innovative processes, the identification of specific social factors that have the greatest influence on these processes, and the disclosure of the role of the information revolution in changes in the semantics and vocabulary of the language (Ситенко, 2019: 43).

The study of the issues related to the expansion and enrichment of modern English language has been pursued by scholars from Ukraine and other countries, including N. G. Ishchenko, L. G. Verba, O. L. Harmash, T. T. Vrabel, A. E. Levitsky, O. V. Rebriy, O. V. Tkachik, N. V. Rogovska, J. Swift, E. G. Balyuta, V. I. Zabotkina, Y. A. Zatsny, K. G. Kovalenko, R. K. and others. The development of English IT terminology has been a subject of exploration by researchers such as I. Shylinska, Yu. Molotkina, O. Sytenko, and others.

The issue of semantic development of modern English IT terminology deserves special attention, since information technology is a key sector of the global economy and scientific research. Clarifying the principles and features of the formation of English IT terminology is important for further scientific and practical research in this area. An in-depth understanding of the terminology of this field can facilitate communication, exchange of knowledge and contribute to the further integration process between countries.

Setting objectives. The aim of the research is to study the peculiarities of semantic development of modern English IT terminology. The realization of the set goal involves the following tasks: to investigate the origin and adoption of neologisms, to explore cultural adaptation of IT terms, to assess user-friendly terminology in IT, to examine the role of globalization in IT vocabulary, to explore language and technology convergence, to monitor and analyze the ongoing evolution of IT terminology, identifying emerging trends in vocabulary development, linguistic borrowing, and technology-driven language changes.

Presenting the main material. The semantic development of modern terminology in the field of information technology (IT) in the English language is a dynamic process caused by the rapid pace of technological innovation, global communication and the need to express increasingly complex concepts. This process is characterized by several key factors. The first is technological progress. After all, new technologies,

tools and methodologies are constantly introduced. As these advances occur, there is a need for precise terms to describe and differentiate these new concepts.

The development of technology leads to the creation of new words - neologisms. For instance, terms like "cloud computing," "blockchain," and "selfie" emerged as a result of technological innovations and have become widely used IT vocabulary. The IT industry often uses metaphors to make complex concepts more accessible for a wider audience (Овчаренко, 2013). In terms like "bug," "firewall," "cookie," and "virus," common language is employed to convey abstract IT ideas to non-experts.

The IT field is also saturated with abbreviations and shortcuts such as "HTTP," "URL," "HTML," "CSS," "API," "GUI," etc. These abbreviations play a significant role in facilitating effective communication among experts in this domain. They condense complex technical concepts into concise forms, enabling professionals to convey information efficiently and accurately.

Furthermore, these IT-related abbreviations have extended beyond their initial technical context and have permeated everyday language. With the growing integration of technologies into various aspects of daily life, these terms have become recognizable to a broader audience. This integration has made these abbreviations a natural part of conversations, even among non-specialists, highlighting the profound impact of technology on modern language.

IT is not limited to one field but intersects with different fields such as mathematics, engineering, psychology and business. This interdisciplinary nature leads to the borrowing and adaptation of words and concepts from other fields, e.g.: 'algorithm' and 'binary' from Mathematics, 'circuit' and 'bandwidth' from Engineering, 'cognitive computing' from Psychology, 'Enterprise Resource Planning' and 'dashboard' from Business, 'syntax' and 'semantics' from Linguistics.

Cultural and global factors also have no small influence on the development of IT terminology. English is the lingua franca of IT, and this global influence has led to the adaptation of English terms in different languages and cultures. For example, the English term "email", a short form of "electronic mail", is widely used throughout the world to denote electronic communication: "e-mail" in French, "correo electrónico" in Spanish with phonetic adaptation. Here is another example: "firewall" in English, "cortafuegos" in Spanish, "pare-feu" in French, "firewall" in German.

At the same time, other languages influence the English IT vocabulary as terms are borrowed, translated or adapted. Such words as 'kaizen' and 'über'

have also found their place in IT. Another example is "cache" (from French 'cacher' meaning 'to hide'). In computing, a cache is a high-speed data storage layer that stores a subset of data so that future requests for that data are served up faster.

The introduction of emoji graphic symbols into digital communication has been a remarkable development, showcasing the intersection of technology and language across cultures. Originating in Japan, these simple pictorial representations have transcended linguistic barriers and become a universal means of expressing emotions and ideas. Emoji, derived from the Japanese words "e" (meaning picture) and "moji" (meaning character), were initially used in Japanese mobile phones in the late 1990s. They provided a creative way to enhance text-based messages and convey emotions that might otherwise be lost in digital communication. The concept quickly gained popularity in Japan and soon started spreading to other regions and now are used in languages around the world to convey emotions in digital communication.

The meanings of words can change as they move from a technical context to a more general usage. For example, the term "server" originally referred to a computer system, but now it is commonly associated with data hosting services. A "profile," originally used in databases, referred to a set of characteristics associated with a user. Currently, the concept of "profile" has been expanded to include descriptions of individuals, particularly on social networking platforms, to indicate personal information, interests and activities. One more example, in computing, "download" involves transferring data from a remote server to a local device. In general usage "download" has extended to mean acquiring files, content, or information from the Internet or other sources.

We can also notice such an important factor influencing the development of modern IT terminology as user interaction and accessibility. The IT industry aims to make technology accessible to a wide range of users. Which prompts the development of user-friendly terminology and intuitive interfaces that simplify complex concepts. Here are some examples which demonstrate how interaction and accessibility have influenced modern IT terminology:

Dashboard vs. Control Panel. "Control Panel" was a term that might elicit images of complex machinery. Many platforms now use "Dashboard" to describe the main interface for users, making it sound less intimidating and more intuitive. The term "Dashboard" is now widely used to describe the main user interface, which sounds understandable and less intimidating.

App vs. Application Software. "Application software" has shrunk to "app." with the rise of smartphones and tablets.

Chatbot vs. Automated Online Assistant. The term "Automated Online Assistant" sounds formal and technical compared to "Chatbot", which is more accessible and clearly conveys the content of a chat-based interface.

Swipe, Pinch, Tap: These terms arose when touch screens appeared. They were adopted for brevity and intuitive understanding instead of the complex terms "horizontal drag", "two-finger contraction" or "single touch activation".

Streaming vs. Real-time Data Transmission: Instead of "real-time transmission of audio and video data", the term "streaming" has become widely used.

The push for more user-friendly terminology in the IT industry stems from recognizing the vast and diverse user base. As technology becomes integral to daily life, terms must evolve to be inclusive, intuitive, and welcoming to both seasoned experts and newcomers.

Users' recognition of convenient and intuitively understandable terminology stimulates demand for clear and enjoyable technologies but also for the terms that reflect their essence. When users encounter terminology that aligns with their understanding and simplifies complex concepts, it creates a sense of comfort and confidence in their interactions with various technologies.

Furthermore, the use of user-friendly terminology also enables users to make informed decisions. When terms align with users' mental models and expectations, they can confidently make choices, navigate interfaces more effectively, and resolve issues more easily.

Since the IT industry operates on a global level, the need to standardize its terminology and create a common vocabulary that would help overcome linguistic and cultural barriers becomes of great importance.

In response to this need, influential organizations such as the Internet Engineering Task Force (IETF) (Internet Engineering, 2023), an open international community of network designers, operators, vendors, and researchers, assume a pivotal role. This organization, which operates under the auspices of the Internet Society, actively engages in the development and maintenance of protocols, technologies, and terminologies that form the backbone of the modern digital ecosystem. Their efforts extend to not only fostering technological advancements but also to ensuring clear and consistent communication within the IT field.

The Internet Engineering Task Force's dedication to preserving and standardizing IT terminology has made a significant contribution to promoting effective cross-cultural collaboration. By establishing and maintaining terminology standards, they facilitate communication between IT experts, researchers, developers and practitioners worldwide. These standards cross language barriers, ensuring that technical discussions and documentation are comprehensible, regardless of the native languages of those involved.

In the ever-evolving landscape of IT, the role of organizations like the IETF (Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) (IEEE, 2023), World Wide Web Consortium (W3C) (W3C, 2023), Open Source Initiative (OSI) (OSI, 2023) extends beyond technology development. They serve as custodians of a universal language that enables individuals from diverse linguistic and cultural backgrounds to communicate and innovate collectively. In this way, the standardization of IT terminology becomes a testament to the power of collaboration, as it fosters a global community united by a shared understanding of technical concepts and innovations.

Conclusions. In the era of digital revolution and constant innovation, computer technologies have seamlessly integrated into our lives, enriching our language with new terms. The "terminological explosion" illustrates the rapid growth of technical vocabulary. Linguists explore the evolving relationship between language and technology, revealing trends and insights into the interaction between the two.

Neologisms like "cloud computing" and "blockchain" exemplify technology's impact on language. Acronyms and abbreviations facilitate specialized communication while becoming part of everyday language. Cultural exchange and globalization shape IT vocabulary, with languages adapting terms to their contexts.

The universality of emojis transcends language barriers, enabling emotional expression in digital communication. User-friendly terminology bridges the gap between technology and users, fostering familiarity and confident interactions.

Standardizing IT terminology is vital due to the global nature of the industry. Organizations like the Internet Engineering Task Force promote cross-cultural collaboration by establishing and maintaining standards.

The symbiotic relationship between technology and language continually reshapes how we communicate, adapting to new realities and uniting a diverse world under shared understanding.

BIBLIOGRAPHY

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти : монографія. Київ : Academia, 2000. 218 с.
2. Скоп'юк Т. Семантичний розвиток лексики сучасної англійської мови. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72794/08-Skopiuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.08.2023).
3. Ситенко О. О. Лексичні інновації у сфері інформаційних технологій англійської мови. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/997?locale-attribute=en> (дата звернення: 09.08.2023).
4. Овчаренко Н. І. Метафора як когнітивний механізм категоризації фахових знань. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2013. Вип. 10. С. 111–114.
5. Internet Engineering Task Force. URL: <https://www.ietf.org/> (дата звернення: 10.08.2023).
6. Institute of Electrical and Electronics Engineers. URL: <https://www.ieee.org/> (дата звернення: 10.08.2023).
7. World Wide Web Consortium. URL: <https://www.w3.org/> (дата звернення: 10.08.2023).
8. Open Source Initiative. URL: <https://opensource.org/> <https://www.w3.org/> (дата звернення: 10.08.2023).

REFERENCES

1. D'yakov A. S., Kiak T. R., Kudelko Z. B. (2000) *Osnovy terminotvorennya: semantychnyy ta sotsiolinhvistychnyy aspekty : monohrafiya* [Basics of term formation: semantic and sociolinguistic aspects: monograph.] Kyiv : Academia. – Kyiv : Academy. 218. [in Ukrainian].
2. Skopiyuk T. *Semantychnyy rozvytok leksyky suchasnoyi anhliyskoyi movy* [Semantic development of modern English vocabulary]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72794/08-Skopiuk.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].
3. Sytenko O. O. *Leksychni innovatsiyi u sferi informatsiynykh tekhnolohiy anhliyskoyi movy* [Lexical innovations in the field of information technologies of the English language]. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/997?locale-attribute=en>. [in Ukrainian]
4. Ovcharenko N. I. (2013) *Metafora yak kohnityvnyy mekhanizm katehoryzatsiyi fakhovykh znan* [Metaphor as a cognitive mechanism of categorization of professional knowledge]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 10 : Problemy hramatyky i leksykologiyi ukrayins'koyi movy*. - Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU. *Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language*, 10. 111–114.
5. Internet Engineering Task Force. URL: <https://www.ietf.org/>.
6. Institute of Electrical and Electronics Engineers. URL: <https://www.ieee.org/>.
7. World Wide Web Consortium. URL: <https://www.w3.org/>.
8. Open Source Initiative. URL: <https://opensource.org/> <https://www.w3.org/>.

УДК 821.161.2.08-31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-17>

Калерія КОВАЛЬОВА,

orcid.org/0000-0001-6718-8034

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *valeriykovaleva@gmail.com*

Лариса САВИЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-9158-6304

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *larisa-savickaya@hotmail.com*

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ТЕКСТАХ ОНЛАЙН-МЕДІА

У статті розкрито проблему експресивності текстів українських онлайн-медіа різнорівневими вербальними засобами. Актуальність пропонованої розвідки визначається завданнями сучасної лінгвістики, до яких належить дослідження змісту й сутності категорії експресивності, з'ясування ролі виразливо-зображальних мовних засобів у структуруванні емотивно-аксіологічних значенневих планів. Мета статті полягає в окресленні парадигми засобів експресивності у текстах онлайн-медіа. Означена мета передбачає розв'язання таких конкретних завдань: проаналізувати науковий доробок щодо вивчення поняття експресивності в лінгвістичній науці; визначити основні прийоми мовної експресивності в текстах онлайн-медіа. Об'єкт дослідження – мовні засоби експресивності в текстах українських онлайн-медіа. Предмет дослідження становлять семантичні, стилістичні та синтаксичні прийоми, за допомогою яких реалізується мовна експресивність в українських текстах онлайн-медіа. Експресивність трактується у статті як властивість, що притаманна індивідуальному мовленню й залежна від ситуації, та у стилістичному аспекті як фігури мови (метафори, порівняння, перифрази тощо).

У статті проаналізовано типові репрезентанти експресивності у текстах українських онлайн-медіа. У пропонованій розвідці авторами ідентифіковано спектр синтаксичних та семантичних експресивних засобів, вирізняючи їхню здатність маркувати емоційну й інтелектуальну напругу продуцентів онлайн-текстів. Крім того, зосереджено увагу на авторських неологізмах, прийомах метонімії, фразеологічних одиницях, різноманітних видах повторів, алюзії, парцельованих синтаксичних одиницях, питально-риторичних реченнях, нанизуванні питальних та окличних речень. Виявлено взаємодію кількох репрезентантів експресивності в межах одного тексту, що посилює експресивність пропонованого медійного матеріалу.

Ключові слова: експресивність, онлайн-медіа, семантика, синтаксис, стилістика, текст.

Kaleriia KOVALOVA,

orcid.org/0000-0001-6718-8034

PhD in Philology, Associated Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) *valeriykovaleva@gmail.com*

Larysa SAVYTSKA,

orcid.org/0000-0002-9158-6304

PhD in Philology, Associated Professor,

Head of the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) *larisa-savickaya@hotmail.com*

MEANS OF EXPRESSION IN ONLINE MEDIA TEXTS

The article deals with the problem of expressiveness of Ukrainian online media texts using different verbal means. The relevance of the proposed research is determined by the tasks of modern linguistics, which include the study of the content and essence of the category of expressiveness, clarification of the role of expressive and figurative language

means in structuring emotional and axiological meaning plans. The purpose of the article is to outline the paradigm of expressiveness in online media texts. This goal involves solving the following specific tasks: to analyze the scientific heritage of the study of the concept of expressiveness in linguistic science; to identify the main techniques of linguistic expressiveness in online media texts. The object of the study is the linguistic means of expressiveness in the texts of Ukrainian online media. The subject of the study is the semantic, stylistic and syntactic techniques that are used to realize linguistic expressiveness in Ukrainian online media texts. Expressiveness is interpreted in the article as a property inherent in individual speech and dependent on the situation, and in the stylistic aspect as a figure of speech (metaphors, similes, periphrases, etc.).

The article analyzes typical representatives of expressiveness in the texts of Ukrainian online media. In the proposed study, the authors identify a range of syntactic and semantic expressive means, emphasizing their ability to mark the emotional and intellectual tension of online text producers. In addition, attention is focused on the author's neologisms, metonymy, phraseological units, various types of repetition, allusion, partial syntactic units, interrogative and rhetorical sentences, stringing of interrogative and exclamatory sentences. The interaction of several expressive features within the same context is revealed, which enhances the expressiveness of the proposed media material.

Key words: *expressiveness, online media, semantics, syntax, stylistics, text.*

Постановка проблеми. Мова відображає багатовіковий світогляд, знання та досвід людини про природу життя, функціонуючи як засіб спілкування, сприяючи вираженню почуттів та емоцій людей, оцінці явищ, які трапляються протягом життя. Досліджуючи експресивні можливості мови, науковці зауважили складність досліджуваної проблеми, головним чином через «всеосяжність» експресивності, тобто її виникнення та функціонування на різних мовних рівнях. Це уможлиблює вивчення експресивності в межах різних розділів лінгвістики.

Ш. Баллі пояснює експресивність у широкому значенні як «властивість, що притаманна індивідуальному мовленню й залежна від ситуації, та у стилістичному аспекті як фігури мови (метафори, порівняння, перифрази тощо)» (Bally, 1966 : 129). Початкові етапи вивчення експресивності мови пов'язані з Празькою та Женевською лінгвістичними школами. При цьому витоки лінгвістичної уваги до експресивного потенціалу мови слід шукати в уявленні про «мову як засобу вираження думки в безперервній динамічній і творчій діяльності людини» (Rühling, 2001 : 481). Ці ідеї представлені в лінгвістичному вченні німецького вченого В. фон Гумбольдта, у працях якого «мова розуміється не як продукт діяльності (Ergon), а як сама діяльність (Energeia)» (Humboldt, 2014 : 27). Гумбольдт зазначає, що «діяльна матерія мови – це, з одного боку, звук взагалі, а з іншого – сукупність почуттєвих вражень і мимовільних рухів духу, що передують формуванню поняття, які здійснюються за допомогою мови» (Daum, 2019 : 50).

У теорії мовленнєвих актів Дж. Серля окреме місце серед іллокутивних актів займають експресиви, мета яких полягає у передачі психологічного стану, що «виникає за умови щирості щодо стану речей, що визначається в межах пропозиційного змісту, тобто експресиви є індикаторами психологічного, емоційного стану мовця згідно

з етикетом (співчуття, вітання, вибачення) (Селіванова, 2011 : 194).

Міждисциплінарні можливості вивчення поняття експресивності зумовили появу різних підходів до пояснення цього поняття та вплинули на формування експресивності як складної лінгвістичної категорії. У середині ХХ ст. дослідження експресивності набуло характеру самостійного об'єкта лінгвістичних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До українських мовознавців, які досліджували питання експресивності належать Л. І. Ніколаєнко (2016), Н. О. Дорогович (2013), В. А. Чабаненко (2002), Т. Л. Коваль (2011) та ін. Вітчизняні мовознавці М. О. Вінтонів, Т. М. Вінтонів та Ю. В. Мала (2018) досліджували синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Ґрунтовний аналіз засобів експресивності в текстах сучасних польських ЗМІ здійснила М. В. Ідзьо (2016), яка ввела у науковий обіг термін «експресивізація», який трактується як «результат умотивованої мисленнєвої лінгвокреативної діяльності мовця, спрямованої на вираження особистих прагматичних інтенцій, що виявляється у свідомому, попередньо підготовленому усному чи писемному тексті й базується насамперед на когнітивному дисонансі <...>, що виникає в результаті інноваційного вживання або створення мовних явищ» (Ідзьо, 2016 : 36). Крім того, на сьогодні науковці чітко розрізняють поняття «експресивність, експресія, експресема, експресойд, експресив» (Галаур, 2018 : 21).

Водночас, слід констатувати, що питання засобів експресивності текстів українських онлайн-медіа досліджені усе ще не достатньо. Багато її аспектів потребують додаткового дослідження та систематизації. У цьому й вбачаємо актуальність нашої розвідки, мета якої полягає в окресленні парадигми засобів експресивності у текстах онлайн-медіа. Означена мета передбачає

розв'язання таких конкретних завдань: проаналізувати науковий доробок щодо вивчення поняття експресивності в лінгвістичній науці; визначити основні прийоми мовної експресивності в текстах онлайн-медіа. Об'єкт дослідження – мовні засоби експресивності в текстах українських онлайн-медіа. Предмет дослідження становлять семантичні та стилістичні прийоми, за допомогою яких реалізується мовна експресивність у текстах українських онлайн-медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники багатьох лінгвістичних кіл трактували експресивність по-різному, розуміючи її як «всезагальну виражальну властивість мови», «класифікаційну характеристичну інформацію про мовця» та «властивості передавати емоційні й афективні стани мовця» (Ніколаєнко, 2016; Шевченко, 2015; Галаур, 2018). Досі експресивність залишається в полі зору багатьох лінгвістів сучасності та вважається однією з основних ознак текстів медійної сфери. У наукових колах «медійна мова характеризується як взаємозв'язок експресії та стандарту» (Шевченко, 2015 : 12), експресивність пояснюється як «вихід за межі мовної норми, контрастність значень окремого слововживання або побудова та компоновання окремих висловів у такий спосіб, щоб вони як загальне ціле створювали експресивний текст» (Кочукова, 2005 : 26). Мовознавці зазначають, що «експресивні властивості медіа-текстів детерміновані специфікою розвитку названого виду комунікації» (Холяк, 2020). Релевантним для нашої розвідки є виявлення основних тенденцій актуалізації засобів експресивності в онлайн-медіа.

Під час аналізу текстів онлайн-медіа було з'ясовано, що **на лексичному рівні** експресивність реалізується розмовними одиницями, як-от дієсловом «бомбити» у заголовку статті під назвою «'Нас немає, нас не покликали' – росіян бомбить, що їх усі ігнорують» блогера та журналіста Романа Цимбалюка (09.08.2023, <https://gazeta.ua/>). При розгортанні тексту статті вживаються епітети, які також надають повідомленню експресивності та відображують сприйняття автором росії: «Виявляється, попри гучні заяви Кремля, світ цілком може існувати без терористки Росії».

Експресивність досягається зокрема авторськими неологізмами, як-от у контексті: «Взагалі руско-попи – окрема і цінна категорія клієнтів СБУ. За одного, як повідомив Василь Малюк, сильноправославні дали аж 28 наших полонених бійців на обмін» (08.08.2023, <https://gazeta.ua/>).

Авторський неологізм «мікродосвід» на позначення непрофесіоналізму та дилетантства зафік-

совано у статті під заголовком «*На внутрішньому фронті без перемін*» (20.11.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>): «Від самого моменту свого призначення на посаду голови Держкіно (призначення, що відбулося у доволі сумнівний і непрозорий спосіб) Марина Кудерчук (доти податківець із Запоріжжя, з мікродосвідом директорки кінотеатру) вирішила, що фінансування Довженко-центру є неправомірно завищеним і взагалі неправильним».

До засобів **експресивного синтаксису** належить явище парцеляції, яке використовують для надання окремим частинам або членам речення статусу самостійного висловлення з метою привернення особливої уваги, як-от у статті під назвою «'Нас немає, нас не покликали' – росіян бомбить, що їх усі ігнорують» Романа Цимбалюка (09.08.2023, <https://gazeta.ua/>) у контексті: «На саміті в Джидді тестувалась опція "світ без Росії". Здається, всім сподобалося».

Інший приклад застосування парцеляції зафіксовано у статтях:

– під назвою «*Застава за Папу Мерседеса – плювок в обличчя українцям*» (08.08.2023, <https://gazeta.ua/>) у контексті: «СБУ дуже невдоволена досі не зміненним законодавством, котре передбачає для підозрюваних за статтями 110 і 111 ККУ (держзрада і зазіхання на територіальну цілісність) таку ж можливість вийти під заставу, як і для звичайних кримінальників. Хіба суми більші»;

– під назвою «*Юр'єв день для Чубайса*» (24.03.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>) у контексті: «Путін зараз буде дуже просту країну. Розумні та вірні не потрібні. Потрібні вірні та дурні. З ними простіше».

Представлена в такий спосіб інформація видається більш переконливою, а тому варта особливої уваги.

Високий ступінь загальної експресивності тексту на рівні синтаксису засвідчують різноманітні види повторів, мета яких полягає у смислового та емоційного підсиленні певної частини висловлення. Такі повтори можуть бути виражені декількома однокореневими словами у межах одного контексту. Хоча це надає висловлюванню тавтології, однак посилює експресивність. У статті під заголовком «*На внутрішньому фронті без перемін*» (20.11.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>) про незадоволення тим, що на посаду голови Держкіно була призначена Марина Кудерчук, автор Сергій Тримбач використовує одиниці, утворені від прізвища Кудерчук, а саме: прикметник «Кудерчукове» та узагальнюючий іменник «кудерчуки». Виокремлені одиниці виражають негативне ставлення автора тексту до очільниці Держкіно у таких контекстах, як:

– «Тільки от се Кудерчукове Держкіно, де все робиться не тільки непрофесійно, а ще й непрозоро, у повному дисконтаті з громадою, професійним середовищем – що се, коли не фрагмент інституції, влаштованої за лекалами путіністів?»;

– «Що се, коли не здача, по всіх пунктах, території кіно нашому ворогу? Війну ми виграємо – на фронті. А внутрішню поки що виграють кудерчуки...».

У статті під назвою «Нічия замість перемоги? Що вирішується на зустрічі в Джидді» (05.08.2023, <https://gazeta.ua/>), представленої у дописі Павла Клімкіна, керівника програм UIF, экс-міністра закордонних справ України, зафіксовано одиниці «незахідні (про країни)» та «не-Захід», як-от у контексті: «Незахідні країни не хочуть продовження війни, вона їм заважає і відволікає від них увагу та ресурси. <...> Незахідні країни також бачать ознаки втоми на Заході, вони навчилися читати західні настрої. <...> Тому майже всі незахідні країни приїхали до Джидди, щоб зрозуміти, які є варіанти майбутнього, де їхнє місце у ньому та які межі можливого компромісу. <...> Захід та не-Захід впритул підійшли до моменту, коли готові про це говорити».

Експресія у заголовку згаданого посту реалізується питально-риторичним реченням «Нічия замість перемоги?». Питальна форма таких речень «вербалізує експресивно забарвлене повідомлення, змушує читачів замислитися над порушеною проблемою» (Євтушина & Безенко, 2021 : 62). Такий прийом увиразнює моменти особливої емоційної та інтелектуальної напруги, передає стан психічного потрясіння.

У статті під заголовком «На внутрішньому фронті без перемін» (20.11.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>) зафіксовано декілька питально-риторичних речень, що свідчить про емоційну напругу автора тексту:

– «Тільки ж нагадаю вже банальний, але точний вислів, який приписують Вінстону Черчиллю, англійському прем'єр-міністру часів Другої світової: «Якщо ми не надаємо грошей на культуру – тоді за віщо ми воюємо?!»» Нанизування знаку питання та знаку оклику у наведеному контексті вказує на емоційність висловлення.

– «Тільки от се Кудерчукове Держкіно, де все робиться не тільки непрофесійно, а ще й непрозоро, у повному дисконтаті з громадою, професійним середовищем – що се, коли не фрагмент інституції, влаштованої за лекалами путіністів? Що се, коли не здача, по всіх пунктах, території кіно нашому ворогу?»;

– «Ну для чого тут гроші узагалі?».

Експресивність тексту виявляється й у використанні багатокрапки, що сигналізує про хвилювання, збентеженість та позначає емоційні паузи у вище аналізованій статті:

– «Відмовлятися від неї не тільки морально, а й злочинно...»;

– «Бо ж війна... Війна в сучасному світі ведеться не тільки воєнною, а передусім культурно-інформаційною зброєю»;

– «Такий, з дозволу сказати, керівник...»;

– «Під фактичним патронатом вищої влади, яка знаходиться в одній вельми примітній будові на вулиці Банковій...».

Експресивність на стилістичному рівні реалізується здебільшого фразеологічними одиницями, як-от у заголовку «Застава за Паулу Мерседеса – плювок в обличчя українцям» (08.08.2023, <https://gazeta.ua/>) та у контексті «І 14 з них вже відгребли свої вироки по справах (свіженський – митрополит УПЦ Іонафан з Тульчинської єпархії, отримав 5 років в'язниці як з куца)».

Рясні фразеологізмами допис журналіста та блогера Романа Цимбалюка, що має назву «Швидко перевзулася. Симоньян пропонує подумати про кінець війни» (04.07.2023, <https://gazeta.ua/>). У заголовку вжито фразеологічний вираз «швидко перевзутися», який став популярним під час вторгнення росії в Україну. У повідомленні зафіксовано неофразеологізм «пробити дно» та прислів'я «Твої б слова – та богу у вуха», у якому особовий займенник «твої» замінений на «її»: «На болотах нова тенденція: російські пропагандисти пробили дно, але цього разу в інший бік. Вона (Маргарита Симоньян) гірко нарікає, що партнери даватимуть Україні дедалі більше зброї: і літаки, і підводні човни, і решту. Її б слова – та богу у вуха». Окрім фразеологічних одиниць, продуцент тексту застосував метонімічний прийом, вербалізований словосполученням «на болотах», який з початку повномасштабної війни в Україні почали застосовувати для позначення росії.

На сторінці журналіста та блогера Ігоря Яковенкова розміщено статтю під заголовком «Юр'єв день для Чубайса» (24.03.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>). Відомо, що словосполучення «Юр'їв день» вживається у приказці «Ось тобі, бабусю, і Юр'їв день» та позначає щось несподіване, обдурені очікування.

З-поміж стилістичних прийомів виявлено алюзію у заголовках таких статей, як:

– «Спекотне депутатське літо-2023: Холодов – на Кіпрі, Гунько – під заставою, Арістов з електронним браслетом» (09.08.2023, <https://kr.ua/>), яка відсилає до фільму радянських часів «Холодне літо п'ятдесят третього...»;

– «На внутрішньому фронті без перемін» (20.11.2022, <https://old.day.kyiv.ua/uk/>), у заголовку бачимо натяк на назву антивоєнного роману німецького письменника Еріха Марії Ремарка «На Західному фронті без змін» / «На Заході без змін».

Як засвідчують наведені приклади, алюзія містить негативну конотацію в аналізованих текстах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Синтаксичні та семантичні експресивні засоби маркують емоційну й інтелектуальну напругу продуцентів онлайн-текстів. До репрезентантів експресивності онлайн-текстів належать

авторські неологізми, прийоми метонімії, різноманітні види повторів, алюзії, парцельовані синтаксичні одиниці, питально-риторичні речення, нанизання питальних та окличних речень. Взаємодія кількох репрезентантів експресивності в межах одного контексту посилює експресивність пропонованого медійного матеріалу. Засоби експресивності сприяють фокусуванню уваги реципієнтів на комунікативно важливих змістових фрагментах.

Предметом подальших наукових пошуків стане функційний потенціал досліджуваних одиниць у текстах художнього мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. Галаур С. Диференційні параметри експресем та регулятем у художньому тексті. Мова: класичне – модерне – постмодерне. 2018. Вип. 4. С. 20–32.
3. Євтушина Т., Безенко А. Питальні речення як експресивний засіб актуалізації уваги в заголовках газети «Чорноморські новини». Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення: збірник тез доповідей міжнародної наукової конференції, 23-24 вересня 2021 р. / відп. ред. Ж. Д. Горіна. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. С. 60–63.
4. Ідзьо М. В. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ: дис. ... канд. філол. наук. Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2016. 222 с.
5. Коваль Т. Л. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Херсон, 2011. 203 с.
6. Кочукова Н. Трансформовані словосполучки в мові української преси: На матеріалі укр. преси кінця ХХ – ХХІ ст. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2005. 165 с.
7. Мінкова О. Експресивний потенціал засобів вторинної номінації в мові новітньої української публіцистики: монографія. Мелітополь: Вид. будинок ММД, 2012. 176 с.
8. Ніколаєнко Л. І. Оцінка в мовній концептуалізації емоцій групи «Співчуття». Мовознавство. 2016. № 3. С. 32-40.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-Київ, 2011. 844 с.
10. Холявко, І. Засоби експресивності в українських мовознавчих наукових статтях. Львівський філологічний часопис. 2020. № 8. С. 185–190.
11. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
12. Шевченко Л. І. Медійна інтертекстуальність у дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики: наукові інтерпретації, опозиції, перспективи аналізу. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 31. С. 7–18.
13. Bally Ch. Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów / Red. M. R. Mayenowa. Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1966. S. 110–149.
14. Daum Andreas W. Alexander von Humboldt. München, 2019. 128 s.
15. Humboldt Wilhelm von. Ausgewählte Schriften. Zenodot Verlagsgesellschaft, 2014. 88 s.
16. Rühling Lutz: Psychologische Zugänge. Grundzüge der Literaturwissenschaft. München 2001. P. 479–497.

REFERENCES

1. Vintoniv M. O., Vintoniv T. M., Mala Yu. V. (2018). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Syntactic means of expressiveness in the Ukrainian political discourse]. Vinnytsia: TOV "TVORY" [in Ukrainian].
2. Halaur S. (2018). Dyferentsiini parametry ekspresem ta reguliatem u khudozhnomu teksti [Differential parameters of expressemes and regulatemes in the artistic text]. Mova: klasychne – moderne – postmoderne, 4, 20–32 [in Ukrainian].
3. Yevtushyna T., Bezenko A. (2021). Pytalni rechennia yak ekspresyvnyi zasib aktualizatsii uvahy v zaholovkakh hazety «Chornomorski novyny» [Interrogative sentences as an expressive means of actualizing attention in the headlines of the newspaper "Chernomorskiye Novosti"]. Ukrainska slovesnist u polikulturno-osvitnomu prostori sohodennia: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 23-24 veresnia 2021 r. /vidp. red. Zh. D. Horina. Odesa: DZ «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho», 60–63 [in Ukrainian].
4. Idzo M. V. (2016). Movni zasoby ekspresyvizatsii v tekstakh suchasnykh polskykh ZMI: dys. ... kand. filol. Nauk. [Lingual means of expressiveness in the texts of modern Polish mass-media: PhD (Philology) dissertation]. Kyiv: In-t movoznavstva im. O. O. Potebni [in Ukrainian].
5. Koval T. L. (2011). Zasoby ekspresyvizatsii ukrainskoho hazetnoho dyskursu pochatku XXI st. [Means of expression in Ukrainian newspaper discourse of the early twenty-first century]: dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.01. Kherson [in Ukrainian].
6. Kochukova N. (2005). Transformovani slovospoluky v movi ukrainskoi presy: Na materiali ukr. presy kintsia XX – XXI st. [Transformed phrases in the language of the Ukrainian press: On the material of the Ukrainian press of the late XX – XXI centuries]. Kyiv: Univ. vyd-vo „Pulsary” [in Ukrainian].

7. Minkova O. (2012). Ekspresyvnyi potentsial zasobiv vtorynnoi nominatsii v movi novitnoi ukrainskoi publitsystyky [Expressive potential of secondary nomination in the language of modern Ukrainian journalism]: monohrafiia. Melitopol: Vyd. budynok MMD [in Ukrainian].
8. Nikolaienko L. I. (2016). Otsinka v movnii kontseptualizatsii emotsii hrupy «Spivchuttia» [Evaluation in the linguistic conceptualization of emotions of the "Compassion" group]. *Movoznavstvo*, 3, 32–40 [in Ukrainian].
9. Selivanova O. O. (2011). Lihvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-Kyiv [in Ukrainian].
10. Kholiavko I. (2020). Zasoby ekspresyvnosti v ukrainskykh movoznavchykh naukovykh stattiakh [Means of expression in Ukrainian linguistic scientific articles]. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys*, 8, 185–190 [in Ukrainian].
11. Chabanenko V. A. (2002). Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukrainskoi movy [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language]: monohrafiia. Zaporizhzhia: ZDU [in Ukrainian].
12. Shevchenko L. I. (2015). Mediina intertekstualnist u doslidnytskykh paradyhmakh suchasnoi lihvistyky: naukovii interpretatsii, opozytsii, perspektyvy analizu [Media Intertextuality in the Research Paradigms of Modern Linguistics: Scientific Interpretations, Oppositions, and Prospects for Analysis]. *Aktualni problemy ukrainskoi lihvistyky: teoriia i praktyka: zb. nauk. pr.*, Kyiv, 7–18 [in Ukrainian].
13. Bally Ch. (1966). Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów [Bally's Stylistics. A selection of texts] / Red. M. R. Mayenowa. Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 110–149 [in Polish].
14. Daum Andreas W. (2019). Alexander von Humboldt [Alexander von Humboldt]. München [in German].
15. Humboldt Wilhelm von. (2014). Ausgewählte Schriften [Selected writings]. Zenodot Verlagsgesellschaft [in German].
16. Rühling Lutz. (2001) Psychologische Zugänge [Psychological approaches]. *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. München, 479–497 [in German].

УДК 811.111:004.735.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-18>

Тетяна КРУТЬКО,

orcid.org/0000-0003-2060-5720

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

(Рівне, Україна) *t.v.krutko@niwmt.edu.ua*

Любов КОЗУБ,

orcid.org/0000-0002-6617-6442

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *liubatern@yahoo.com*

ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню прийомів мовної гри у рекламних повідомленнях. Мета статті – виявити і проаналізувати найпоширеніші прийоми мовної гри та особливості їхнього функціонування в рекламних повідомленнях, розміщених на персональній Facebook сторінці голівудського актора Раяна Рейнольдса.

Матеріалом дослідження слугували рекламні повідомлення Mint Mobile, Aviation Gin, AFC Wrexham, дібрані методом суцільної вибірки з персональної Facebook сторінки Раяна Рейнольдса, який є співвласником цих компаній. Період вибірки мовного матеріалу охоплює 2019–2023 рр.

Виявлено, що рекламним повідомленням притаманна яскрава експресивна маркованість, яка знаходить вираження у застосуванні численних прийомів мовної гри.

Установлено, що у рекламних повідомленнях використовуються графічні прийоми мовної гри, які слугують засобом візуального увиразнення повідомлення, стимулюють зорову увагу, створюють додаткові семантичні зв'язки.

З'ясовано, що серед фонетичних ігрових прийомів найчастотнішим є омофонічний каламбур, який виконує експресивну функцію, виступає композиційно-семантичним ядром повідомлення, сприяє залученню адресата реклами до своєрідної гри, у якій він має самостійно відновити існуючі інтертекстуальні зв'язки для правильної інтерпретації повідомлення.

Виявлено, що у рекламних повідомленнях рекурентним є використання цитат, фразеологізмів, рядків популярних пісень, які мають високий образно-асоціативний потенціал та апелюють до відповідних культурологічних знань адресата.

Установлено, що серед широкоживаних прийомів мовної гри є ефект ошуканого очікування – поява у повідомленні непередбачуваних елементів, спрямованих на актуалізацію уваги адресата, креативну інтерпретацію задуму адресанта та створення гумористичного ефекту.

Підсумовано, що рекламним повідомленням, розміщеним на Facebook сторінці Раяна Рейнольдса, притаманна висока частотність уживання різноманітних прийомів мовної гри, покликаних увиразнити рекламне повідомлення, продемонструвати дотепність та винахідливість, створити позитивний настрій, атмосферу довіри та прихильності аудиторії.

Ключові слова: *адресат, ефект ошуканого очікування, каламбур, мовна гра, рекламне повідомлення.*

Tetyana KRUTKO,

orcid.org/0000-0003-2060-5720

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National University of Water and Environmental Engineering
(Rivne, Ukraine) t.v.krutko@nuwm.edu.ua*

Liubov KOZUB,

orcid.org/0000-0002-6617-6442

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Mathematical Faculties
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) liubatarn@yahoo.com*

EXPRESSIVE MEANS OF WORDPLAY IN ADVERTISING MESSAGES

The paper explores how expressive means of wordplay can be deployed in advertising. The purpose of the article is to identify the key expressive means of wordplay employed in Ryan Reynolds' Facebook advertising messages.

Qualitative content analysis of Ryan Reynolds' Facebook advertising of Aviation Gin, Mint Mobile, and AFC Wrexham where the actor is the majority owner has been carried out. The advertisements have been explored through functional analysis to investigate expressive means of wordplay from the viewpoint of their role in advertising. The data were sourced from Ryan Reynolds' personal Facebook page between 2019–2023.

Wordplay has been proved to be an effective means of fulfilling the expressive function in advertising messages.

The analyzed linguistic material demonstrated that the main function of graphemic means of wordplay is to direct the attention of the addressee to the form of the utterance itself thus providing an additional message in the advertisement.

The study shows that the phonological mechanisms of wordplay are frequently employed in advertising to attract the addressee's attention, maintain their interest, facilitate the memorization of the advertising message. Research shows that sound-based puns are marked by the highest frequency of use.

A broad spectrum of various expressive means has been identified in the given research, namely idioms, song quotes, famous sayings. Such means being bound up with the culture of the language reflect particular values, tastes and lifestyles, thus enhancing the expressiveness of the advertising message.

The empirical findings clearly illustrate that the effect of defeated expectancy - the appearance of unpredictable elements in the utterance - is a strong attention-grabbing device implemented in advertising. Its implementation allows to draw the addressee's attention to those elements of the advertisement that seem important to them, to create an intrigue very often leading to humorous effects.

The research reveals that in Facebook advertising messages Ryan Reynolds employs various means of wordplay to capture the addressees' attention, to amuse them and create a favorable attitude towards the advertised company and himself.

Key words: *addressee, advertising message, effect of defeated expectancy, wordplay, pun.*

Постановка проблеми. Експресивність як категорію розглядають в різних аспектах, проте дослідники одностайні в тому, що експресивність покликана посилювати виразність висловлювання, надавати яскравої оцінки, активізувати увагу, здійснювати вплив та переконувати. Реалізація категорії експресивності відбувається завдяки залученню широкого спектру різномірних виражальних засобів та прийомів, покликаних здійснювати вплив у процесі комунікації.

Аналіз досліджень. Експресивні виражальні засоби, серед яких окреме місце посідають прийоми мовної гри, активно експлуатуються в різних сферах масової комунікації. Як засоби, які мають безперечну експресивну потужність і прагматичну настанову, прийоми мовної гри є предметом досліджень зарубіжних (D. Chiaro, G. Cook, D. Crystal, P. L. Epps, P. Miller, J. Sherzer, C. Thurlow, A. K. Webster, A. C. Woodbury) і вітчиз-

няних науковців (А. І. Білозуб, В. Васильченко, Т. А. Космеда, Н. В. Мудрова, І. Е. Сніховська, А. І. Тепшич, О. В. Халіман).

Дослідження особливостей використання прийомів мовної гри у рекламному дискурсі залишається актуальною темою робіт вітчизняних учених, зокрема В. В. Зірки, Н. В. Кондратенко, Т. В. Крутько, Н. В. Кутузи, Н. В. Непійводи тощо. Попри велику кількість досліджень на матеріалі різних мов, присвячених аналізу використання у рекламних текстах прийомів мовної гри (Abass, 2007; Laviosa, 2005; Lazović, 2018; Mulken et al., 2005), деякі проблеми ще не одержали належного висвітлення.

У цьому сенсі особливе зацікавлення викликає використання ігрових прийомів у рекламі компаній, власником яких є зіркова особистість, за участі самої зіркової персони, що зумовлює **актуальність дослідження**. У нашому дослі-

дженні увагу зосереджуємо на рекламі компаній *Mint Mobile, Aviation Gin, AFC Wrexham*, співвласником яких був чи досі є голівудський актор Раян Рейнольдс, відомий своїм непересічним почуттям гумору, дотепністю, креативністю та неординарністю мислення.

Мета статті полягає у виявленні, аналізові прийомів мовної гри та з'ясуванні їхньої специфіки в аспекті мовленнєвого впливу у рекламних повідомленнях.

Матеріалом дослідження слугувала реклама компаній *Mint Mobile, Aviation Gin, AFC Wrexham* 2019–2023 рр., розміщена на приватній Facebook сторінці Раяна Рейнольдса.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За визначенням Н. Непийводи, мовна гра – це «свідоме порушення мовних норм, правил мовленнєвого спілкування, а також перекичування (викривлення, спотворення) мовленнєвих кліше з метою надання повідомленню більшої експресивної сили» (Непийвода, 2001: 21). Мовна гра – варіювання форми і змісту різнорівневих мовних засобів, яке створює неоднозначність, оригінальність, експресивність з метою досягнення прагматичного ефекту (Крутько, 2012: 210).

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що задля стимулювання асоціативно-емоційних реакцій адресата у рекламних повідомленнях використовують так звану паронімічну атракцію – підпорядковане висуванню зіставлення в мовленнєвому ланцюжку формально подібних мовних елементів, яке стає чинником виникнення амбівалентності, що стає «згущеним» змістовим концентратом тексту (Воронюк, 1998: 11).

У повідомленні (1) *Hope everyone's holiday is wrestful and wrelaxing*. [youtube/Cs4IJISTmWg](https://www.youtube.com/watch?v=Cs4IJISTmWg) (1) спостерігаємо використання візуально увиразнених лінгвоодиноць *restful, relaxing*. Зумисне порушення орфографічних норм має на меті зближення у написанні лексем з назвою валійського футбольного клубу *Wrexham*, співвласником якого є Раян Рейнольдс. Таким чином, паронімічна атракція служить засобом візуального увиразнення повідомлення, стимулює зорову увагу, створює додаткові семантичні зв'язки, що стає пусковим механізмом до асоціативного переосмислення одинокості та залучає у семантичне поле повідомлення поза-текстову інформацію загальновідомого характеру.

Окрім графічних прийомів мовної гри, вважаємо доцільним зосередити увагу й на застосуванні в рекламних текстах фонетичних ігрових прийомів, зокрема анафоричної алітерації: (2) *The Team. The Town. The Torture. #WelcomeToWrexham* (1). Синтаксичний паралелізм, поєднаний з анафорич-

ним повтором створює ритм, що полегшує сприйняття інформації та сприяє її запам'ятовуванню.

До фонетичних прийомів мовної гри відносимо каламбур – алогічний мовний витвір, дотеп, побудований на грі слів, зокрема, на смислового поєднанні в одному контексті або різних значень одного слова, або різних слів (словосполучень), тотожних чи подібних за звучанням (Селіванова, 2006: 199).

Корпус ілюстративного матеріалу дає підстави стверджувати, що омофонічний каламбур – найпоширеніший вид каламбуру вибірки. Омофонічний каламбур виникає тоді, коли в його структуру входять омофони – близькозвучні слова з різним значенням. Фоносемантичні асоціації, які виникають в адресата реклами, актуалізують асоціативно пов'язані значення лексем, сприяючи адекватному декодуванню рекламного повідомлення.

Показовим прикладом є реклама оператора мобільної віртуальної мережі *Mint Mobile*: (3) *Some promises are Mint to be broken. Mint Mobile* (1). У рекламному тексті використано ідіоматичний вираз *be meant to be something*, який зазнав трансформацій, а саме субституції структурних компонентів. Цілеспрямована заміна певних компонентів ідіоматичного виразу іншими підпорядкована певній комунікативній меті, тому має легко розпізнаватися і декодуватися.

Традиційно субституції зазнають одиниці, які близькозвучні назві предмету рекламування. Так, в аналізованому прикладі лексичні одиниці, *meant*, яка імплікується, та слово-субститут, *Mint*, об'єднані близькою фонетичною формою, виступають компонентами структури омофонічного каламбуру.

Наступне рекламне повідомлення *Mint Mobile* демонструє використання омофонічної гри слів із залученням графона, що створює двоплановість і дає можливість для подвійного прочитання: (4) *Announcemint Some companies will spend over \$5 million dollars to advertise in a game so expensive I can't even mention its name lest we summon its army of lawyers. 5 MILLION DOLLARS? As the new owner of Mint Mobile, that's a HARD no. Mint offers premium wireless service for just \$15 dollars a month, so we could literally give away over 300,000 month of free service and still save money* (1). Графічне акцентування у лексемі *announcmint* виокремлює змістовно значущий елемент, назву компанії *Mint*, що не може не привернути увагу адресата.

Як свідчать приклади, омофонічний каламбур не лише виконує експресивну функцію, але й виступає композиційно-семантичним ядром повідомлення, сприяє залученню адресата реклами

до своєрідної гри, у якій він має самостійно відновити існуючі інтертекстуальні зв'язки для правильної інтерпретації повідомлення.

Оскільки повідомлення піддаються швидкому та легкому декодуванню, адресат відчуває задоволення від успішно виконаного когнітивного процесу, що сприяє позитивному сприйняттю рекламного повідомлення в цілому. Отже, маємо всі підстави стверджувати, що мовна гра передбачає комунікативну рівність учасників комунікації, зумовлену їхньою мовною та комунікативною компетентністю.

Слушним вважаємо акцентувати увагу на вдалому й доречному використанні омонімічного каламбуру в іншій рекламі *Mint Mobile*: (5) *These pants are made of 98% metaphor, 2% cotton, and 100% don't-get-fleeced-by-Big-Wireless (a wool alternative).* *Mint Mobile* (1). Ядром структури каламбуру є омоніми *fleece* (синтетичний нетканний матеріал з поліетилентерефталатного волокна), який імплікується, та лексема *fleece* (обчистити; обдерти, як липку). *Mint Mobile* позиціонується як успішний бюджетний бренд передплаченого бездротового зв'язку прямого споживача у США, який пропонує найдемократичніші тарифи мобільного зв'язку.

Ще одним проявом мовної гри є використання у рекламних повідомленнях цитат, які викликають в адресата релевантні соціальні або культурні знання: (6) *Is it true that amongst all the unimportant things in life, football is the most important? Sure.* *Wrexham AFC* (1). Авторство цитати *Amongst all the unimportant things in life, football is the most important* приписують Іоанну Павлу II та італійському футбольному тренеру Арріго Саккі, що має викликати розгалужені ланцюжки асоціацій, пов'язаних із футболістом; підсилити вплив на образну пам'ять та уяву адресата.

Гра цитатами, фразеологізмами, сталими виразами, рядками популярних пісень, які мають високий образно-асоціативний потенціал та апелюють до відповідних культурологічних знань адресата, створює багатовимірний ігровий простір, що веде до розширення змісту рекламного тексту.

Показовим у цьому плані є наступне рекламне повідомлення: (7) *It's the most wonderful plan of the year. Save more on your wireless with Mint Mobile* (1). Адресат безпомилково впізнає рядок відомої різдвяної пісні *It's the most wonderful time of the year*, яка входить у його культурний тезаурус, і легко реконструює інтертекстуальні зв'язки. Таким чином, лексичне заміщення в рекламному повідомленні спрямоване на закріплення експресивного акценту на змістовно важливому елементі, який асоціюється з предметом рекламування; активі-

зації уяви та уваги адресата; полегшення процесу сприймання та запам'ятовування інформації.

Уся рекламна кампанія *Mint Mobile* має на меті виокремити компанію з-поміж інших, зосередивши увагу на її надзвичайно привабливих у фінансовому плані пропозиціях, відмінних від конкурентів: (8) *Tastes great. Less billing. Mint Mobile Target* (1).

З метою презентації компанії у найсприятливішому вигляді повідомлення має містити не лише цікаву, а й унікальну пропозицію (9) *There's absolutely no f****ing reason you should be paying \$100 a month when you can pay \$15 a month for the EXACT SAME THING at Mint Mobile. Plus, we send you Christmas presents. Signing up is incredibly easy* *MintMobile.com* (1).

Структурування фактичного матеріалу дало змогу виявити, що серед широковживаних прийомів мовної гри є ефект ошуканого очікування – поява у повідомленні непередбачуваних елементів, спрямованих на актуалізацію уваги адресата, креативну інтерпретацію задуму адресанта та створення гумористичного ефекту.

У рекламі мобільного оператора *Mint Mobile* фіксуємо декілька випадків застосування ефекту ошуканого очікування: (10) *I became owner of Mint Mobile because I wanted to give people Premium wireless for just \$15 a month. Not to win awards. Although, we did just win the J.D. Power Award for Best Purchase Experience among value MVNOs* (1).

(11) *Newest Mint Mobile customer. Also, owner of the company. To keep things above board, I'll be paying myself \$15 a month. #MintOwner MintMobile.com* (1)

Інша відео-реклама представляє діалог Раяна Рейнольдса з потенційним клієнтом:

(12) - *It's hard to believe that in a time of crazy inflation Mint is just \$15 a month. Can you believe that, Ronald?*

- *No, this doesn't seem real.*

- *Well, it is. Premium wireless, \$15 a month.*

What's your problem?

- *Are there hidden cameras?*

- *The camera's right there. It's massive.*

- *I have some major trust issues. I've been through some **** man.*

- *I've got you. You can trust me. I'm an actor* (1).

Застосування ефекту ошуканого очікування у рекламі алкогольного напою *Aviation Gin* має на меті максимально підвищити експресивність повідомлення: (13) *Wouldn't trade her for all the Aviation Gin in the world... probably. #HappyMothersDay* (1)

В іншій рекламі *Aviation Gin* неочікувана кінцівка вражає своєю непередбачуваністю: (14) *There's*

ZERO point talking about top rated gin with my dad. Partly because we'll never, ever agree on the best way to make a Negroni... But mostly because he died a few years ago. [PDF] #HappyFathersDayfromAviationGin (1).

Під час загального локдауну реклама алкогольного напою виглядала так: (15) *Aviation Home School edition. Official sponsor of Parent-Gin conferences. www.reservebar.com/aviationhomeschool #AviationGin* (1). Комічний ефект у рекламному повідомленні виникає внаслідок різкого переключення ходу думок адресата з одного контексту на інший.

Завдяки ігровому характеру рекламних повідомлень, який створюється шляхом залучення різнорівневих експресивних засобів, відбувається активізація інтелектуальних здібностей адресата, формується позитивне ставлення до рекламних повідомлень, що веде до їхнього запам'ятовування.

Висновки. Голівудський актор, а віднедавна ще й успішний бізнесмен Раян Рейнольдс, відомий своїм непересічним почуттям гумору, дотепністю, креативністю та неординарністю мислення, бере активну участь в рекламі власних компаній.

Аналіз рекламних повідомлень, розміщених на Facebook сторінці актора, репрезентує високу частотність уживання різноманітних прийомів мовної гри, покликаних увиразнити рекламне повідомлення, продемонструвати дотепність та винахідливість, створити позитивний настрій, атмосферу довіри та прихильності аудиторії.

Типовою технікою впровадження мовної гри в проаналізованих рекламних повідомленнях є застосування каламбурів, трансформованих фразеологізмів, прийому ошуканого очікування, що створює неповторну тональність, породжує експресію, стимулює асоціативно-емоційні реакції адресата, сприяє активізації його уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронюк О. В. Паронімічна атракція в заголовку текстів англomовної масової комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 1998. 16 с.
2. Крутько Т. В. Мовна гра як спосіб досягнення прагматичного ефекту рекламного тексту. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К. : Логос, 2012. № 6. С. 209–216.
3. Непийвода Н.Ф. Мовні ігри та гумор у рекламному тексті. *Українська мова і література*. 2001. № 12 (220). С. 9–11.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Abass F. The Use of Puns in Advertising. *Language and Culture*. 2007. Vol. 16. P. 45–62.
6. Laviosa S. Wordplay in Advertising: Form, Meaning and Function. *Journal of the Slovene Association of LSP Teachers. Scripta Manent*. 2005. Vol.1(1). P. 25–34.
7. Lazović V. How to P(1)ay with Words? The Use of Puns in Online Bank Advertisements in English and Serbian in Light of Relevance Theory. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. 2018. Vol. 15 (2). P. 25–44.
8. Mulken M., Renske E. D., Hans H. Puns, relevance and appreciation in advertisements. *Journal of pragmatics*. 2005. Vol.37. P. 707–721.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. URL: <https://www.facebook.com/VancityReynolds>

REFERENCES

1. Voroniuk O. V. Paronymichna atraksiia v zaholovku tekstiv anhlomovnoii masovoi komunikatsii [Paronymic Attraction in the Title of the Texts of English-language Mass Communication]. Diss. Odesa, 1998. Abstract. 16 p. [in Ukrainian].
2. Krutko T. V. Movna hra yak sposib dosiahnennia prahmatychnoho efektu reklamnoho tekstu [Language Play as Means of Achieving Pragmatic Effect of the Advertising Text]. *Linhvistyka XXI stolittia : novi doslidzhennia i perspektivy — Linguistics in the 21st century: new research and perspectives*. 2012. Vol.6. P. 209–216. [in Ukrainian].
3. Nepiyvoda N. F. Movni ihry ta humor u reklamnomu teksti [Wordplay and Humour in the Advertising Text]. *Ukrainska mova i literatura — Ukrainian Language and Literature*. 2001. № 12 (220). P. 9–11. [in Ukrainian].
4. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: Encyclopedia of Terms]. Poltava: Dovkillya, 2006. 716 p. [in Ukrainian].
5. Abass F. The Use of Puns in Advertising. *Language and Culture*. 2007. Vol. 16 P. 45–62.
6. Laviosa S. Wordplay in Advertising: Form, Meaning and Function. *Journal of the Slovene Association of LSP Teachers. Scripta Manent*. 2005. Vol.1(1). P. 25–34.
7. Lazović V. How to P(1)ay with Words? The Use of Puns in Online Bank Advertisements in English and Serbian in Light of Relevance Theory. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. 2018. Vol. 15 (2). P. 25–44.
8. Mulken M., Renske E. D., Hans H. Puns, relevance and appreciation in advertisements. *Journal of pragmatics*. 2005. Vol.37. P. 707–721.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. URL: <https://www.facebook.com/VancityReynolds>

Максим КУШНІРОВ,

orcid.org/0000-0002-4344-5910

викладач кафедри фонетики і практики англійської мови

Київського національного лінгвістичного університету

(Київ, Україна) *maksymkushnirov@gmail.com*

ДИСКУРСИВНЕ СПОТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Стаття присвячена дослідженню явища дискурсивного спотворення інформації в англomовному медійному дискурсі. Метою статті є аналіз лінгвістичних та дискурсивних особливостей дискурсивного явища спотворення інформації. Описано загальні стратегії і тактики, підходи до їх систематизації. У ході дослідження проаналізовано традиційні й новітні лінгвістичні та міждисциплінарні дискурсивні теорії.

У статті проаналізовано дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері дискурсології загалом і аналізу медійного дискурсу зокрема. Описано підходи до вивчення загальних особливостей дискурсу і характеристик прагматичних явищ в англomовному медійному дискурсі.

Наукова новизна дослідження полягає у введенні та обґрунтуванні поняття «дискурсивне спотворення інформації». У статті описано його лінгвістичні, екстралінгвальні та дискурсивні особливості.

Матеріалом дослідження є статті Інтернет-ресурсу FactCheck.org, метою якого є висвітлення різноманітних текстів англomовного медійного дискурсу у яких ідентифіковано явище спотворення інформації. Наявність викривленої інформації визначається спеціалістами Інтернет-ресурсу FactCheck.org. У ході нашого дослідження визначаємо лінгвальні засоби, що уможливають викривлення інформації у текстах англomовного медійного дискурсу. Також проаналізовано роботи вчених у сфері міждисциплінарних дискурсивних досліджень.

Також у статті представлено загальні класифікації стратегій і тактик українських та зарубіжних вчених, описано їх особливості та порівняно з вузьконаправленими класифікаціями. Розкрито труднощі у створенні єдиної класифікації стратегій і тактик і запропоновано формування відкритої динамічної класифікації. Проаналізовано лінгвальні засоби спотворення інформації, що використовуються як ходи у межах різноманітних тактик стратегії спотворення інформації. Представлено можливості застосування сучасних дискурсивних теорій задля збільшення ефективності аналізу дискурсивного явища спотворення інформації. Описано теорію побудови перспектив, теорію словесного значення Хитуна-Бовтуна, вікно дискурсу (вікно Овертона).

Ключові слова: *медійний дискурс, спотворення інформації, комунікативні стратегії і тактики, дискурсивні теорії, теорія побудови перспектив, теорія словесного значення Хитуна-Бовтуна, вікно дискурсу.*

Maksym KUSHNIROV,

orcid.org/0000-0002-4344-5910

Lecturer at the Department of Phonetics, Spoken and Written English

Kyiv National Linguistic University

(Kyiv, Ukraine) *maksymkushnirov@gmail.com*

DISCURSIVE DISTORTION OF INFORMATION IN ENGLISH MASS MEDIA

The article is devoted to the study of the phenomenon of the discursive information distortion in the English media discourse. The aim of the article is to analyse linguistic and discursive features of the discursive phenomenon of information distortion. General strategies and tactics, approaches to their systematisation are described. In the process of carrying out the study, traditional and new linguistic and interdisciplinary discursive theories were analysed.

The article analyses studies of Ukrainian and foreign researchers in the field of discourse studies in general and media discourse analysis in particular. Approaches to studying general discourse peculiarities and characteristics of pragmatic phenomena in the English media discourse are described.

The scientific novelty of the study is in the introduction and substantiation of the concept of "discursive information distortion". The article describes its linguistic, extralinguistic and discursive features.

The material of the study is the articles of the Internet resource FactCheck.org, which aims to reveal the multigenre texts of English-language media discourse in which the phenomenon of information distortion is identified. The presence of distorted information is determined by the specialists of the Internet resource FactCheck.org. In the course of our study, we identify the linguistic means that enable information distortion in the texts of English-language media discourse. The works of scholars in the field of interdisciplinary discourse studies are also analysed.

The article also presents general classifications of strategies and tactics introduced by Ukrainian and foreign scholars, describes their features and compares them with narrowly focused classifications. The difficulties in creating a unified classification of strategies and tactics are revealed and the formation of an open dynamic classification is proposed. The

article analyses the lingual means of information distortion used as moves within the frameworks of various tactics of the information distortion strategy. The possibilities of applying modern discursive theories in order to increase the efficiency of analysing the discursive phenomenon of information distortion are presented. The vantage theory, the Humpty Dumpty theory of verbal meaning and the window of discourse (Overton window) are described.

Key words: *media discourse, information distortion, communicative strategies and tactics, discursive theories, vantage theory, Humpty Dumpty theory of verbal meaning, window of discourse.*

Постановка проблеми. Розвиток лінгвістичних досліджень у сфері медійного дискурсу уможливило виконання нових задач. Так, серед можливостей сучасного етапу виокремлюємо ідентифікацію та лінгвістичний аналіз різних прагматичних, соціолінгвістичних, психолінгвістичних явищ тощо. Як відомо, основною метою комунікації є передача інформації. Засоби масової інформації дозволяють швидко поширювати відомості серед великої кількості людей. Процес поширення інформації характеризується її викривленням, яке є як результатом природнього закону, так і може мати інтенціональний характер. Зважаючи на це, медійний дискурс залишається одним із ключових предметів наукових досліджень. Разом з тим, важливим є поглиблення й уточнення знань про функціонування текстів медійного дискурсу з точки зору різних комунікативних явищ. Саме тому, актуальним є аналіз лінгвальних засобів, стратегій і тактик й інших дискурсивних засобів, які відіграють роль у реалізації явища спотворення інформації.

Аналіз досліджень. Дослідження дискурсу, як окрема сфера наукових пошуків, виокремилось у другій половині ХХ століття (Harris, 1952). Вчені здебільшого дотримуються комунікативного та діяльнісного підходів (Лютянська, 2014) у вивченні дискурсу. Закономірності текстів медійного дискурсу є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Серед українських дослідників варто виділити праці Сизонова Д. (україномовна і загальна медіалінгвістика) (Сизонов, 2013), Потапенка С. (англомовний медіа-дискурс, лінгвокогнітологія) (Потапенко, 2009), Серажим К. (дискурс як соціолінгвальне явище) (Серажим, 2002) та інших вчених. Значна увага приділяється дослідженню прагматичного потенціалу медійного дискурсу: персуазивності (Семенець, 2013), маніпулюванню (Гнезділова, 2021), впливу (Різун, 2005) тощо. Відомими зарубіжними дослідниками є Ван Дейк Т. (стратегії дискурсу) (Van Dijk, 1983), Бенвеніст Е. (визначення дискурсу) (Benveniste, 1966), Богранд Р. і Дреслер В. (сім критеріїв текстуальності) (De Beaugrande, Dressler., 1981), Кук І. (три контексти дискурсу) (Cook, 1994) тощо.

Частина досліджень присвячена вивченню явищ, пов'язаних з передачею та отриманням

інформації та їх різних прагмалінгвістичних особливостей. Наукові праці української вченої Морозової О. присвячені дослідженню явища брехні у дискурсі (Морозова, 2015). Псевдоновини є ключовим предметом дослідження Омельчук Ю. (Омельчук, 2018). Дослідники комунікації із США Бургун Дж. (Burgoon, 2003) і Хенкок Дж. (Hancock, 2008) вивчають можливості ідентифікації обману і брехні за допомогою лінгвістичного аналізу текстів.

Значна увага у вітчизняному науковому просторі приділяється аналізу і класифікації стратегій і тактик дискурсу (Белова, 2004; Посмітна, 2019; Сахарук, 2014; Шкіцька, 2012). Серед західних дослідників виділяємо авторів класичної класифікації Ван Дейка Т. та Кінча В. (Van Dijk, 1983).

Окрім традиційних підходів варто виділити значний обсяг нетрадиційних й новітніх лінгвістичних і мультидисциплінарних досліджень мовних значень, лінгвістичних особливостей передачі інформації, дискурсу. Дослідник прагматики і дискурсу із США Ханчер М. досліджує так звану теорію мови Хитуна-Бовтуна (Hancher, 1981). Українська вчена Компанцева Л. аналізує інформаційні події крізь вікно дискурсу (вікно Овертона) (Компанцева, 2016). Потапенко С. досліджує застосування теорії побудови перспектив у дискурсі (Potarenko, 2018).

Мета статті – розкрити можливості дослідження дискурсивного спотворення інформації в англомовних ЗМІ із застосуванням традиційних та новітніх лінгвістичних і міждисциплінарних підходів.

Виклад основного матеріалу. Поточний стан постіндустріального розвитку суспільства характеризується превалюванням значимості інформації. Основою сучасного інформаційного суспільства є продукування та передача інформації. Враховуючи важливе місце ЗМІ в інформаційному потоці, доцільним вважаємо ідентифікацію та аналіз лінгвістичних чинників, що призводять до викривлення інформації та її поширення у спотвореному вигляді.

У нашому дослідженні ми аналізуємо випадки явища спотворення інформації ідентифіковані у критичних текстах сайту FactCheck.org, метою якого є висвітлення першоджерел спотвореної інформації у різножанрових текстах англомовних ЗМІ.

Важливим є розуміння дискурсивного спотворення інформації у нашому дослідженні.

Дискурсивне спотворення інформації – інтенціональне або природне викривлення інформації у процесі формування повідомлення адресантом або під час його передачі адресату.

Запропоноване визначення дискурсивного спотворення інформації відображає наше трактування цього явища у цьому дослідженні. Під повідомленням розуміємо дискурс як одиницю комунікації, що реалізується у будь-якому письмовому або усному висловленні чи тексті незалежно від його обсягу та інших характеристик. Власне дискурсивність спотворення інформації полягає у реалізації цього явища у дискурсі, як одиниці комунікації. Інтенціональним є свідоме, цілеспрямоване викривлення інформації адресантом. Природним є спотворення інформації, яке виникає самостійно, незалежно від прагматичних намірів мовця, і підпорядковується закону спотворення інформації, як одному із законів спілкування, та іншим об'єктивним, незалежним від мовця чинникам.

У ході аналізу дискурсивного спотворення інформації застосовуємо традиційні та новітні лінгвістичні й дискурсивні методи й теорії, визначаємо стратегії, тактики і підпорядковані їм лінгвальні та екстралінгвальні засоби, встановлюємо форму викривлення інформації.

Текст, що містить спотворену інформацію, є частиною дискурсу певного мовця або певного тематичного дискурсу чи іншого визначеного дискурсу і може розглядатися у відповідній площині. У нашому дослідженні розглядаємо випадки спотворення інформації у межах англомовного медійного дискурсу.

Мова, як зафіксована система, підпорядковується чітким правилам та закономірностям. Людське спілкування, у свою чергу, хоч і має своїм основним інструментом мову, реалізується у безмежній кількості комунікативних ситуацій. Залежно від комунікативної мети мовець обирає відповідні мовні засоби. Ці мовні засоби використовуються у межах застосовуваних мовцем тактик, які, у свою чергу, входять до складу стратегій, що уможливають досягнення комунікативної мети мовця. Така ієрархічна організація показує, що стратегії і тактики відносяться як рід і вид. Разом з тим, результати практичного дослідження вказують на те, що однакові тактики можуть використовуватися у різних стратегіях. Також існують тактики, що здебільшого застосовуються в межах однієї певної стратегії.

Необмежена кількість комунікативних ситуацій, у яких формується дискурс, зумовлює існування

великої кількості мовленнєвих стратегій. Комунікативні стратегії розділяються на розгалужену систему комунікативних тактик. Саме тому існує велика кількість підходів до класифікації стратегій і тактик, що базуються на різних критеріях.

Відомо, що комунікативні стратегії і тактики можуть застосовуватися з метою реалізації певної прагматичної цілі мовця та задля отримання очікуваного перлокутивного ефекту. Це відображає можливість інтенціонального використання стратегій в тактик. Базуючись на такому підході, австрійська лінгвістка, дискурсознавець, Водак Р., розглядає стратегії як більш-менш інтенціональний план застосування практик (включно з дискурсивними) задля досягнення певної соціальної, політичної, психологічної або лінгвістичної цілі (Wodak, 2015: 286).

Праці багатьох вчених присвячені класифікації стратегій і тактик. Серед найбільш відомих варто відзначити найзагальнішу класифікацію запропоновану Ван Дейком Т. та Кінчем В. Грунтуючись на особливості формування й розуміння дискурсу автори виокремили такі стратегії:

А. Пропозиційні стратегії, метою яких є формування пропозицій на основі упізнаваності значень слів та синтаксичних структур, тобто базуючись на семантичній інтерпретації.

В. Стратегії локальної зв'язності (когерентності), метою яких є ідентифікація взаємозв'язків між фактами, що представлені у пропозиціях. Основою цих стратегій є лінійне впорядкування речень, експліцитних засобів зв'язку і знань, надбаних з попередніх пропозицій та збережених у довготривалій пам'яті.

С. Макростратегії, що утворюють послідовність макропропозицій для того, щоб адресат отримав можливість визначити загальну тематику повідомлення володіючи мінімальною кількістю інформації, отриманої з пропозицій.

Д. Схематичні стратегії, що асоційовані з традиційними формами організації макропропозицій, що формують загальний синтаксис значення та макроструктури тексту повідомлення;

Е. Продукційні стратегії, які вимагають створення плану семантичної макроструктури повідомлення базуючись на елементах спільного знання співрозмовників та комунікативного контексту і відбору інформації, яка відображається у пропозиціях, на локальному рівні. Можливим результатом є зміни у макроструктурі та утворення поверхневих структур із різними семантичними, прагматичними і контекстуальними даними;

Ф. Стратегії використання знань, що полягають у застосуванні сформованої та доступної

системи знань для небуквального розуміння метафор, швидкого віднайдення необхідних знань для розуміння теми комунікації, використання знань у дискурсі загалом (Van Dijk, 1983).

Також Ван Дейк Т. та Кінч В. запропонували когнітивну модель, яка застосовується для моделювання комунікативної ситуації та обробки дискурсу учасниками комунікації (ibid.). Наведена вище класифікація й підхід до систематизації стратегій охоплюють лінгвістичні й комунікативні особливості дискурсу та використовуються як основа для створення вужчих класифікацій стратегій і тактик.

Однією із вітчизняних загальних класифікацій комунікативних стратегій є класифікація українського дослідника Дацюка С., що базується на виділенні змістових та комунікативних стратегій. Змістові стратегії полягають у змістовому плануванні мети комунікації з урахуванням мовних засобів, що використовуються у комунікативних ходах. Комунікативні стратегії, у свою чергу, регулюють правила та послідовність організації комунікативних дій у процесі мовлення. Такі стратегії визначають відбір та послідовність комунікативних дій, тобто особливості використання лінгвальних (мовних та мовленнєвих) засобів для досягнення мети комунікації. За словами Бацевича Ф. ці обидві стратегії визначають загальний «стиль» взаємодії в спілкуванні (Бацевич, 2004: 119).

Загальні класифікації стратегій і тактик дозволяють представити основні напрямки у систематизації комунікації. Утім, поруч із всеохоплюючими класифікаціями існує й велика кількість вузькоспрямованих класифікацій, метою яких є виділення ключових стратегій у досягнення конкретних цілей комунікації. Беручи до уваги значну кількість досліджень пов'язаних із вивченням псевдоновин, фейків, брехні та подібних явищ, варто підкреслити недостатній рівень вивчення та систематизації стратегій і тактик викривлення інформації.

Результати комунікативно-прагматичного аналізу текстів медійного дискурсу доводять, можливість застосування різних стратегій і тактик для досягнення прагматичної цілі викривлення інформації. Добір застосовуваних стратегій і тактик залежить від особливостей конкретної комунікативної ситуації.

Беручи до уваги безмежність комунікативних ситуацій та велику кількість екстралінгвальних чинників вважаємо за доцільне створення відкритої, динамічної класифікації стратегій і тактик спотворення інформації. Така класифікація дозволить швидко реагувати на отримання нових знань

у ході дослідження цього явища та створення максимально повної класифікації стратегій і тактик спотворення інформації.

Під час проведення дослідження явища спотворення інформації на матеріалі критичних текстів сайту FactCheck.org було виявлено використання тактик навішування ярликів, гіперболізації, применшення, надмірного емоційного забарвлення і впливу на почуття адресата тощо. Серед лінгвальних засобів, що використовуються у межах цих тактик як ходи, варто виділити квантифікативні одиниці, стилістично забарвлену лексику, графічні засоби тощо.

Розглянемо приклад аналізу спотвореної інформації на фрагменті критичної статті Інтернет-ресурсу Factcheck.org «False Claim Ukraine Got Aid 'Before Schedule'» (D'Angelo, 2020). Автором статті ідентифіковано наявність інформації, спотвореної тодішнім президентом Сполучених Штатів Америки Трампом Д. стосовно наданої допомоги Україні і наведено пряму цитату:

Trump, Jan. 22: Now, here's the other thing: They [Ukraine] got their money long before schedule. They got all their money. What nobody says – this is very important to me: Why isn't Germany paying? Why isn't UK paying? Why isn't France paying? Why aren't the European nations paying? Why is it always the sucker – United States?

У нашому дослідженні проаналізуємо лінгвальні й дискурсивні засоби, що уможливили спотворення інформації.

Очевидним є використання Трампом Д. тактики перекладання відповідальності. Задля перекладання відповідальності на інші країни Трамп Д. застосовує багаторазове використання питальних речень з однаковою синтаксичною будовою. Вживання слів *long before*, які є сталим словосполучником часу в англійській мові, у поєднанні зі словом *schedule*, створює хибне уявлення про завчасне надання допомоги. Також наприкінці цієї цитати президент використовує слово *sucker* для надання емоційного забарвлення, а форма цього іменника, що позначає виконавця дії, у поєднанні з послідуєчим називанням власної країни апелює до почуття громадян США необхідності підтримати свою країну і самого президента, як джерела цього почуття. Використання цих засобів є ходами у межах тактик стратегії спотворення інформації.

Окреме місце у дослідженні дискурсивного спотворення інформації займають дискурсивні лінгвістичні та міждисциплінарні теорії та підходи.

Однією із застосовуваних інтердисциплінарних теорій дискурсу є категоризаційно орієнтована теорія побудови перспектив, запро-

понована антропологом та лінгвістом із США Маклорі Р. (MacLaury, 1997). Основою теорії побудови перспектив є лінгвістична інтерпретація кольорометричної системи, що була створена Манселом А., художником та викладачем мистецтв у США. У таблиці кольорів Мансела А. систематизовано палітру основних кольорів та відображено поступальну зміну відтінків забарвлення під час переходу одного кольору в інший.

За аналогією до зміни кольору, лінгвістична теорія побудови перспектив відображає процес перекатегоризації предмету під час мовлення. На практиці, зміна предмету мовлення, означає не тільки можливість непомітної для адресата зміни теми спілкування або тексту, а й змінення адресантом або автором тексту ставлення до обговорюваної теми, спотворення інформації, заміщення фактів суб'єктивними судженнями, видання бажаного за дійсне тощо. Застосування теорії побудови перспектив може бути цілеспрямовано направленим на адресата задля впливу на його погляди, маніпулювання думкою, впливом на прийняття рішення тощо.

Іншою теорією, яка може бути застосована під час дослідження явища спотворення інформації є так звана теорія мови або теорія значення Хитуна-Бовтуна. Теорія словесного значення була описана вченим із США Ханчером М. у статті під назвою «Humpty Dumpty and Verbal Meaning» (Hancher, 1981). Свою назву ця теорія отримала за іменем персонажа англійських дитячих пісенок і дитячого фентезійного роману Льюїса Керрола «Аліса в Задзеркаллі» якого звать Хитун-Бовтун (*англ. Humpty Dumpty*).

У діалозі між Алісою, героїнею вищезгаданого роману, та Хитуном-Бовтуном, який стосувався безглузких, на перший погляд, слів останній сказав, що коли він використовує певне слово, воно означає те, що він обирає його значенням. Цей епізод також є відсиланням до діалогу Платона «Кратил, або про правильність імен», у якому обговорюється взаємозв'язок між іменами (назвами) й речами. Суть цієї теорії полягає у можливості мовця змінювати значення використовуваної лексики в усному або писемному мовленні без пояснення власного авторського трактування, що може призводити до дискурсивного спотворення інформації.

Іншим засобом, який дозволяє змінювати значення, викривляти інформацію, і перекатегоризувати факти є «вікно дискурсу» або так зване «вікно Овертона». «Вікно Овертона» базується на моделі оцінки суджень за ступенем їх придатності для відкритого політичного обговорення, запропоноване у середині 1990-х років Овертоном Дж., ученим

та старшим віце президентом Центру суспільної політики Mackinac Center у США (Lehman, 2010). Модель визначення ступеня прийнятності судження представляє собою графік, що складається з двонаправленої вертикальної осі «more free ↑» – «less free ↓» («більше свободи ↑» (направленість вгору) – «менше свободи» (направленість вниз ↓)). Вертикальне зображення напрямків було обране для уникнення асоціювання з горизонтальною політичною шкалою «праві» ↔ «ліві». Сам автор називав цю модель «window of discourse» («вікно дискурсу»). Згодом вона була доповнена, описана як маніпулятивна політична технологія та названа на його честь.

Сучасний загальновідомий вигляд шестиступеневі оціночної шкали («Unthinkable – Radical – Acceptable – Sensible – Popular – Policy») («Немислиме – Радикальне – Прийнятне – Розсудне – Загальноприйняте – Законне» (авторський переклад)) та світову зв'язність (до цього «вікном дискурсу» користувались лише працівники Макінтоського центру публічної політики) під назвою «вікно Овертона» ця модель отримала у 2006 році, коли політичний публіцист і політик із США Тревіньо Дж. запропонував шість ступенів допустимості відкритого обговорення політичних ідей та поглядів, зобразивши їх поруч із «вікном дискурсу» Овертона Дж.

«Вікна Овертона» знаходить своє використання в усному і письмовому дискурсі як інструмент викривлення інформації і впливу на точку зору адресата. За словами Компанцевої Л., визначальною особливістю цієї технології в непомітність її використання для масової свідомості (Компанцева, 2016).

Висновки. Дискурсивне спотворення інформації в англійських ЗМІ досягається застосування різних лінгвальних засобів, використання яких розглядаються як хід у межах різноманітних тактик стратегій спотворення інформації. Такими лінгвальними засобами є квантифікативні одиниці, стилістично забарвлена лексика, графічні засоби тощо. Основними тактиками стратегії спотворення інформації є навішування ярликів, гіперболізація та применшення, апеляція до емоцій тощо. Варіативність комунікативних ситуацій та різноманіття тактик стратегій спотворення інформації обумовлює створення відкритої динамічної класифікації. Спотворення інформації досягається і завдяки прикладному застосуванню міждисциплінарних дискурсивних теорій. Деякими з таких є теорія побудови перспектив, теорія словесного значення Хитуна-Бовтуна, вікно дискурсу (вікно Овертона).

Подальше дослідження дискурсивного спотворення інформації полягає у практичному аналізі текстів медійного дискурсу із застосуванням вищезазначених підходів. Перспективним є уточнення критеріїв та наповнення класифікації стратегій і тактик, а також застосування інших лінгвістичних і міждисциплінарних дискурсивних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова А. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Логос, 2004. Вип. 10. С. 11-16.
2. Гнезділова Я. Когнітивно-дискурсивні моделі англomовної маніпулятивної метакомунікації: дис. ... докт. філол. наук. *Київський національний лінгвістичний університет*. Київ, 2021. 502 с.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
4. Компанцева Л. Технології сугестивної лінгвістики в мобілізації мережевих спільнот. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19 (2). С. 94-107.
5. Лютянська Н. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2014. Книга 2. С. 137-141.
6. Морозова О. Модифікації базової тональності неправдивих висловлень. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 1. С. 108-114.
7. Омельчук Ю. Псевдоновини як жанр сучасного англomовного медіадискурсу: лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний параметри: дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2018. 230 с.
8. Посмітна В. Комунікативні стратегії та тактики мас-медійного дискурсу в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: МГУ, 2019. Вип. 39, том 3. С. 123-126.
9. Потапенко С. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
10. Різун В. Лінгвістика впливу. Київ: Київський університет, 2005. 148 с.
11. Сахарук І. Стратегії й тактики сугестії в сучасному українському медійному дискурсі. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. 2014. Вип. 1-2. С. 216-222.
12. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики): монографія. Київ, 2002. 392 с.
13. Семенець О. Дискурсивні практики сучасної медіа-сфери (філософські та комунікативно-прагматичні аспекти). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2011. Вип. 96 (1). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 268-272.
14. Сизонов Д. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia Linguistica*. Київ, 2013. Вип. 7. С. 389-392.
15. Шкіцька І. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
16. Benveniste É. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1966. 357.
17. Burgoon, J., Blair J., Qin T., Nunamaker J. Detecting deception through linguistic analysis. *Intelligence and Security Informatics*. 2003. 91-101.
18. Cook G. *Discourse and literature*. Oxford: Oxford University Press, 1994. 286.
19. D'Angelo G. False Claim Ukraine Got Aid 'Before Schedule'. Internet resource FactCheck.org. Factcheck posts. 2020. URL:
1. <https://www.factcheck.org/2020/01/false-claim-ukraine-got-aid-before-schedule/>
20. De Beaugrande R., Dressler W. *Einführung in die Textlinguistik. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft*. Tübingen: Max Niemeyer, 1981. Volumen 28. 290.
21. Hancher M. Humpty Dumpty and Verbal Meaning. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1981. Issue 40. 49-58.
22. Hancock J., Curry L., Goorha S., Woodworth M. On lying and being lied to: a linguistic analysis of deception in computer-mediated communication. *Discourse Processes*. 2008. Issue 45. 1-23.
23. Harris Z. Discourse Analysis: A Sample Text. *Linguistic Society of America. Language*. 1952. Volume 28. Number 4. 474-494.
24. Lehman J. An introduction to the Overton window of political possibility. Mackinac Center for Public Policy. 2010.
25. MacLaury R. *Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages*. USA, Texas: Austin: University of Texas Press. 1997.
26. Potapenko S. Manipulating Categories in Public Speeches and their Translations: Cognitive Rhetorical Application of Vantage Theory. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 12, С. 81-88.
27. Van Dijk T., Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, 1983. 389.
28. Wodak R. Critical discourse analysis, discourse-historical approach. In: Tracy K. (ed.) *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Chichester: John Wiley & Sons, 2015. 275-288.

REFERENCES

1. Bielova A. (2004) Komunikatyvni stratehii i taktiky: problemy systematyky [Communicative strategies and tactics: problems of systematics]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. Kyiv: Lohos. Issue 10. 11-16. [in Ukrainian].

2. Hnezdilova Ya. (2021) Kohnityvno dyskursyvni modeli anhlomovnoi manipulyativnoi metakomunikatsii [Cognitive and Discourse Models of English Manipulative Metacommunication]. A thesis for Doctor of Sciences degree in Philology. *Kyiv National Linguistic University*. Kyiv. 502. [in Ukrainian].
3. Batssevych F. (2004) Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. Kyiv: publishing centre Akademiia. 344. [in Ukrainian].
4. Kompantseva L. (2016) Tekhnolohii suhestyvnoi linhvistyky v mobilizatsii merezhevykh spilnot [Technologies of suggestive linguistics in the mobilisation of network communities]. *Psycholinguistics*. Issue 19 (2). 94-107. [in Ukrainian].
5. Liutianska N. (2014) Mas-mediinyi dyskurs: typolohichni ta strukturno orhanizatsiini osoblyvosti [Mass media discourse: typological and structural organisational features]. *Naukovi zapysky NDU imeni Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky*. Issue 2. 137-141. [in Ukrainian].
6. Morozova O. (2015) Modyfikatsii bazovoi tonalnosti nepravdyvykh vysloven [Modifications of the basic tonality of false statements]. *Zapysky z romano hermanskoi filolohii*. Odesa: Feniks. Issue 1. 108-114. [in Ukrainian].
7. Omelchuk Yu. (2018) Psevdonovyny yak zhanr suchasnoho anhlomovnoho mediadyskursu: linhvokohnityvni komunikatyvno-prahmatychnyi parametry [Pseudonews as a genre of modern English-language media discourse: linguistic-cognitive, communicative-pragmatic parameters]. A thesis for Candidate of Sciences degree in Philology. Zaporizhzhia. 230. [in Ukrainian].
8. Posmitna V. (2019) Komunikatyvni stratehii ta taktyky mas-mediinoho dyskursu v aspekti potentsiinoi zahrozy destruktyvnoho movnoho vplyvu [Communicative strategies and tactics of mass media discourse in terms of the potential threat of destructive linguistic influence]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series: Philology*. Odesa: MHU. Issue 39, Number 3. 123-126. [in Ukrainian].
9. Potapenko S. (2009) Suchasnyi anhlomovnyi media-dyskurs linhvokohnityvnyi i motyvatsiinyi aspekty [Modern English-language media discourse: linguistic-cognitive and motivational aspects]. Monograph. Nizhyn: Mykola Hohol NSU Publishing House. 391. [in Ukrainian].
10. Rizun V. (2005) Linhvistyka vplyvu [Linguistics of influence]. Kyiv: Kyivskiy universytet. 148. [in Ukrainian].
11. Sakharuk I. (2014) Stratehii y taktyky suhestii v suchasnomu ukrainskomu mediinomu dyskursi [Strategies and tactics of suggestion in modern Ukrainian media discourse]. *Visnyk donetskoho natsionalnoho universytetu. Series B: Humanities*. Issue 1-2. 216-222. [in Ukrainian].
12. Serazhym K. (2002) Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshe: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist (na materialakh suchasnoi hazetnoi publitsystyky) [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architecture, variability (based on the materials of modern newspaper journalism)]. Monograph. Kyiv. 392. [in Ukrainian].
13. Semenets O. (2011) Dyskursyvni praktyky suchasnoi media-sfery (filosofski ta komunikatyvno-prahmatychni aspekty) [Discursive practices of the modern media sphere (philosophical and communicative-pragmatic aspects)]. *Naukovi Zapysky. Series: Philological sciences*. Issue 96 (1). Kirovohrad: Editorial and publishing department of Vynnychenko KSPU. 268-272. [in Ukrainian].
14. Syzonov D. (2013) Mediatekst ta mediadyskurs u suchasnomu mediinomu prostori [Media text and media discourse in the modern media space]. *Studia Linguistica*. Kyiv. Issue 7. 389-392. [in Ukrainian].
15. Shkitska I. (2012) Manipulyativni taktyky pozytyvu: linhvistychnyi aspekt [Manipulative tactics of positivity: linguistic aspect]. Monograph. Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House. 440. [in Ukrainian].
16. Benveniste É. (1966) Problèmes de linguistique générale. Paris: Gallimard. 357. [in French].
17. Burgoon J., Blair J., Qin T., Nunamaker J. (2003) Detecting deception through linguistic analysis. *Intelligence and Security Informatics*. 91-101.
18. Cook G. (1994) Discourse and literature. Oxford: Oxford University Press. 286.
19. D'Angelo G. (2020). False Claim Ukraine Got Aid 'Before Schedule'. Internet resource FactCheck.org. Factcheck posts. URL: <https://www.factcheck.org/2020/01/false-claim-ukraine-got-aid-before-schedule/>
20. DeBeaugrande R., Dressler W. (1981) Einführung in die Textlinguistik. *Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft*. Tübingen: Max Niemeyer. Volumen 28. 290. [in German].
21. Hancher M. (1981) Humpty Dumpty and Verbal Meaning. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Issue 40. 49-58.
22. Hancock J., Curry L., Goorha S., Woodworth M. (2008) On lying and being lied to: a linguistic analysis of deception in computer-mediated communication. *Discourse Processes*. Issue 45. 1-23.
23. Harris Z. (1952) Discourse Analysis: A Sample Text. *Linguistic Society of America. Language*. Volume 28. Number 4. 474-494.
24. Lehman J. (2010) An introduction to the Overton window of political possibility. Mackinac Center for Public Policy.
25. MacLaury R. (1997). *Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages*. USA, Texas: Austin: University of Texas Press.
26. Potapenko S. (2018) Manipulating Categories in Public Speeches and their Translations: Cognitive Rhetorical Application of Vantage Theory. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. 2018. Issue 12, 81-88. [in Ukrainian].
27. Van Dijk T., Kintsch W. (1983) Strategies of Discourse Comprehension. New York: Academic Press. 389.
28. Wodak R. (2015) Critical discourse analysis, discourse-historical approach. In: Tracy K. (ed.) *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Chichester: John Wiley & Sons. 275-288.

УДК 811.112.2'373'42]:616-036.21
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-20>

Наталія ЛИСЕЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-8821-4836
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) lyetska.nataliya@vnu.edu.ua

STRESSTEST ЯК НЕОЛОГІЗМ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано використання неологізму *Stresstest* у сучасному дискурсі німецької мови, зокрема в медійному мовленні, інтернет-джерелах та німецькому корпусі DWDS. Установлено, що досліджувана лексема походить з англійської *stress testing* і означає тест, при якому вимірюються реакції на стрес на кшталт фізичного чи психічного обтяження. Цей термін поширився з медицини (*Humanmedizin*) на інші галузі: *EU-Stresstest für Atomkraftwerke*; *Stresstest Stuttgart 21*; *Stresstest für Rot-Grün Regierung in Baden-Württemberg*. Однією з найуживаніших сфер уживання стали банки на перевірку їх фінансової спроможності. У 2020 р. у зв'язку з пандемією слово *Stresstest* наново набуває популярності, про що свідчать такі новосемантизми, як *Corona-Stresstest*, *Pandemie-Stresstest 2020* та ін. Первинне, основне значення неологізму, що стосується лише банківської сфери, – стійкість та надійність банків у стресових ситуаціях, спричинених економічними, фінансовими й іншими світовими кризами, стирається та використовується в переносному значенні. Новонабуте значення випробування в стресовій ситуації екстраполюється в семантичне ядро. Реальна загроза, викликана пандемією *Corona-19*, персоніфікується як така, що спричинює стресовий стан. Виокремлено основні сфери вживання досліджуваної лексеми та подано приклади використання новосемантизму.

Починаючи з 24 лютого 2022 р., лексема *Stresstest* застосовують на позначення проблем, які суттєво торкнулися всіх європейських країн в енергетичному, газовому, банковому й політичному секторах, спричинених російською війною в Україні, як-от: *Stresstest für Stromversorgung*, *Stresstest der Atomkraftwerke*, *Ukraine-Krieg – Stresstest für alle*, *Energiesektor im Stresstest*, *Krieg als realer Stresstest*, *Ampelkoalition im Stresstest*, *Stresstest für Banken mit Russland-Engagement* etc.

Ключові слова: дискурс, неологізм, новосемантизм, пандемія, персоніфікація, семантична інновація, семантичне ядро.

Nataliia LYSETSKA,
orcid.org/0000-0001-8821-4836
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of German Philologie
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Luzk, Ukraine) lyetska.nataliya@vnu.edu.ua

STRESSTEST AS A NEOLOGISM OF MODERN GERMAN SPEAKING DISCOURSE

The article analyzes the use of the neologism *Stresstest* in the modern discourse of the German language, in particular in the media, Internet sources and the German DWDS corpus. It was established that the lexeme under study comes from the English *stress testing* and means a test that measures reactions to stress such as physical or mental pressure. This term has spread from medicine (*Humanmedizin*) to other fields: *EU-Stresstest für Atomkraftwerke*; *Stresstest Stuttgart 21*; *Stresstest für Rot-Grün Regierung in Baden-Württemberg*. One of the most prevalent spheres of use became banks with the purpose to check their financial capacity. In 2020, in connection with the pandemic, the word *Stresstest* is gaining popularity anew, as evidenced by new semanticisms such as *Corona-Stresstest*, *Pandemie-Stresstest 2020*, etc. The primary, main meaning of the neologism, which applies only to the banking sphere – stability and reliability of the banks in stressful situations caused by economic, financial and other world crises – is erased and used in a transferred sense. The newly acquired meaning of a test in a stressful situation is extrapolated into the semantic core. The real threat posed by the *Corona-19* pandemic is personified as the one causing stressful state. The main areas of use of the studied lexeme are distinguished and examples of use of the new semanticism are given.

Starting from February 24, 2022, the lexeme *Stresstest* is used to refer to problems that have significantly affected all European countries in the energy, gas, banking and political sectors and were caused by the Russian war in Ukraine, such as: *Stresstest für Stromversorgung*, *Stresstest der Atomkraftwerke*, *Ukraine-Krieg – Stresstest für alle*, *Energiesektor im Stresstest*, *Krieg als realer Stresstest*, *Ampelkoalition im Stresstest*, *Stresstest für Banken mit Russland-Engagement* etc.

Key words: discourse, neologism, new semanticism, pandemic, personification, semantic innovation, semantic core.

Постановка проблеми. Об'єктивна реальність слугує утворенню нових лексем, – чи то з новою формою й значенням (власне неологізм), чи то з відомою формою, але новим значенням (новосемантизм), – а антиномія мови та суспільства дає нам змогу правильно впорядкувати наш концептуальний простір і таким чином поповнити власний ментальний лексикон. На цьому етапі наукових пошуків важливо дослідити процес функціонування актуальних неологізмів сьогодні, що зумовлено потребою вербалізації нових явищ дійсності.

Аналіз досліджень. Неологізми поповнюють повсякчасно склад кожної живої мови, тому питання актуалізації нових лексем у сучасному дискурсі завжди буде магістральним для лінгвістів. Дослідженням творення нових лексем займалися багато відомих лексикологів, зокрема Ю. А. Зацний, В. В. Левицький, О. Д. Огуй, Н. В. Таценко, О. П. Пророченко, D. Herberg, M. Kinne, S. Innerwinkler, U. Quasthof, W. Teubert, фразеологів А. А. Смерчко, Р. Balsliemke, D. Hartmann, та ін. Однак лексема *Stresstest* сучасного німецькомовного дискурсу ще не була предметом спеціального дослідження, що й становить актуальність цієї розвідки.

Мета статті – використання лексеми *Stresstest* у сучасному дискурсі німецької мови та вивчення її основних семантичних особливостей.

Означена мета передбачає виконання таких завдань: 1) дати дефініцію поняття «неологізм»; 2) простежити активацію вживання лексеми *Stresstest* у сучасному німецькомовному дискурсі, а саме в медійному дискурсі, інтернет-джерелах, німецькому корпусі DWDS; 3) виокремити основні сфери вживання досліджуваної лексеми та її семантичні характеристики.

Матеріалом дослідження слугують газети, журнали, інтернет-джерела й інші ЗМІ, а також німецький корпус DWDS.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістичній науці не існує єдиного визначення поняття «неологізм». Неологізмами можуть бути нові слова, які виникають у мові (*гр. neos (новий) + logos (слово)*), запозичення та лексичні одиниці з новонабутою семантикою. У німецькій мові існують для поняття «неологізм» такі варіанти: *Neologismen (неологізм) – Neubildung (нове утворення), Neuschöpfung (новотворення), Neuwort (нове слово), Neubedeutung (нове значення)* (Кінне 1996; Лисецька 2019). Як зазначають Ю. А. Зацний, А. В. Янков «визначення неологізмів як слів або зворотів, що створені для позначення нового (раніше не відомого) предмета

або для вираження нового поняття, не можна вважати вичерпним, оскільки таке визначення включає не всі різновиди інновацій. Використання інших критеріїв (денотативного, стилістичного, лексикографічного) також не охоплює всіх неологізмів» (Зацний, Янков: 5). Ми поділяємо думку М. Кінне й вважаємо, що «неологізм – це зовсім нова лексична єдність у сукупності своєї форми та значення (нова лексема) або зовсім нове значення певної лексичної одиниці, що додається до вже наявного і яке

- ще не зафіксоване жодним словником;
- виникає й поширюється в певний період мовленнєвого розвитку мовної спільноти, насамперед (але не лише) на основі комунікативних потреб;
- переймається загальноновживаним словниковим складом стандартної мови (узуалізація);
- акцептується як мовна норма (акцептуалізація);
- пізніше закріплюється лексикографічно (лексикалізація, кваліфікація);
- під час загального процесу свого розвитку сприймає більшість носіїв мови впродовж певного часу як нове» (Кінне 1996: 346).

Stresstest походить з англійської мови *stress testing* й означає тест, при якому вимірюються реакції на стрес на кшталт фізичного чи психічного обтяження. Цей термін поширився з галузі медицини (*Humanmedizin*) на інші галузі: інженерні науки, економіку, політику й також розповсюджений і в розмовній мові. У 2011 р. товариство німецької мови *Gesellschaft für deutsche Sprache (GfdS)* вибрало цей неологізм словом року 2011. Для GfdS критерієм відбору слугує не частота вживання, а популярність і сигніфікантність. GfdS пояснює свій вибір, що це «мовний нерв року», який завершується: *Die Liste trifft den sprachlichen Nerv des sich dem Ende neigenden Jahres und stellt auf ihre Weise einen sprachlichen Jahresrückblick dar.* (GfdS).

У 2011 р. слово набуло надзвичайної популярності, стало широковідомим і поширеним. Однією з найуживаніших царин уживання стали банки на перевірку їх фінансової спроможності: *Trotz Coronakrise wären Europas Banken auch für erhebliche wirtschaftliche Schocks – zu diesem Ergebnis kommt der Stresstest der Bankenaufseher. Deutsche Institute schneiden aber unterdurchschnittlich ab* (Spiegel. Wirtschaft. 30.07.2021). Проведений аналіз засвідчує те, що лексема *Stresstest* використовується в різних сферах суспільного та професійного життя: *der EU-Stresstest für Atomkraftwerke* (оцінка комісією Євросоюзу безпеки атомних електростан-

цій), *Stresstest für Rot-Grün Regierung in Baden-Württemberg* (у 2011 р. у Баден-Вюртенберзі вперше уряд був сформований із коаліції партії зелених і соціал-демократів), *Stresstest Stuttgart 21* (перевірка ефективності роботи модернізованого залізничного вузла в Штутгарті). Починаючи з 2011 р., слово *Stresstest* стало невід'ємною частиною німецької розмовної мови у вживається в багатьох випадках із прийменником *für*: *Stresstest für Kinder, Stresstest für Erwachsene, Stresstest für Schulen etc.* (Лисецька 2020).

Розглянемо слово *Stresstest* в текстовому корпусі DWDS (DWDS). Пошук у DWDS-Wortprofil дає цікаві результати. Лексема *Stresstest* починає вживатися з 2000 р. Синонімічною групою є лексеми *Belastungstest, Belastungsprobe, Härtetest*. На сьогодні корпус уміщує текстові матеріали газетної бази до 2018 р.: *Berliner Zeitung* (1994–2005 рр.) – 16 уживань лексеми *Stresstest*, *Tagesspiegel* (1996–2005 рр.) – 40 уживань, *die Zeit* (1946–2018 рр.) – 3434 вживання. Простежено широке використання неологізму й у подальші роки: *Am 18. Oktober 2021 veröffentlichte EZB ihre Methodik für den Klimarisiko-Stresstest 2022.... Ziel der Analyse ist insbesondere die Identifizierung und Erhebung von Klimarisiken, Schwachstellen, Best Practices der Branche und Herausforderungen der Banken insbesondere im Hinblick auf die Datenverfügbarkeit und –qualität sowie der abschließende Vergleich der Stresstestergebnisse der Institute.* (<https://blogs.pw.c.de/risk/risikomanagement/ezb-klimarisiko-stresstest-2022/1813/>) Можна помітити термінологічне вживання неологізму: *Stresstest Archives, Stresstest-Methodik etc.* Простежимо функціонування досліджуваної лексеми.

Слово *Stresstest* утворює (групування за принципом log Dice (типові слова-партнери)):

1) Adjektivattribut: *europaweit, bestanden, angeordnet, verlangt, sogenannt, anstehend, genannt, regelmäßig, jährlich, veröffentlicht, geplant, aktuell, jung, hart*. Наприклад: «*Die EU-Kommission legt die Ergebnisse eines europaweiten Stresstests bei Atomkraftwerken vor*» (Die Zeit, 03.10.2013 (online));

2) Akk./Dativ-Objekt: *unterziehen, bestehen, durchführen, aussetzen, fordern*. Наприклад: «*Die Europäische Zentralbank (EZB) will in den nächsten zwölf Monaten 128 Banken aus den künftig 18 Euro-Ländern einem Stresstest unterziehen*» (Die Zeit, 23.10.2013 № 43), «*Mit der jetzigen Entscheidung haben alle 18 überprüften Geldhäuser grünes Licht bekommen, 14 von ihnen hatten den Stresstest ohne Einwände bestanden*» (Die Zeit, 03.12.2013 (online)),

«*Aus seiner Sicht habe der Tiefbahnhof den Stresstest nicht bestanden*» (Die Zeit, 18.02.2013 № 07);

3) Präpositionalgruppe з дієсловами, напр.: *durchfallen bei*. Наприклад: «*Frankreichs Präsident Nicolas Sarkozy, dessen Land die meisten Atommeiler in Europa hat, sagte zu, Kraftwerke zu schließen, die bei den Stresstests durchfielen*» (Die Zeit, 28.03.2011 № 13);

4) Genitivattribut: *Bankenaufsicht, Finanzaufsicht, Aufsichtsbehörde, Bank*. Наприклад: «*Im Dezember 2011 war es beim Stresstest der europäischen Bankenaufsicht EBA durchgefallen*» (Die Zeit, 07.05.2012 (online));

5) Subjekt: *ergeben, bestehen, zeigen*. Наприклад: «*Selbst dann nicht, als Stresstests ergaben, dass keines der Kernkraftwerke ausreichend gegen Naturkatastrophen oder den Ausfall des Kühlsystems geschützt ist*» (Die Zeit, 06.12.2012 № 50);

6) Präpositionalgruppe з іменниками: *für Tiefbahnhof, für Atommeiler, zur Leistungsfähigkeit, für Atomkraftwerk, für Kernkraftwerk, für Bank, für Bahnhof, bei Bank*. Наприклад: «*Brüssel (dpa) – EU-Energiekommissar Günther Oettinger will heute bei einer kurzfristig angesetzten Pressekonferenz in Brüssel Einzelheiten der Stresstests für europäische Atommeiler mitteilen*» (Die Zeit, 25.05.2011 (online));

7) Genitivattribut: *Präsentation, Ergebnis, Runde, Resultat, Ausgang, Veröffentlichung, Vorstellung*. Наприклад: «*Geißler hatte sein Kompromisskonzept nach der öffentlichen Präsentation des Stresstests vorgelegt*» (Die Zeit, 30.07.2011 (online)), «*Nach den Ergebnissen ihres jüngsten Stresstests würden 17 der 18 wichtigsten Institute des Landes einen massiven Abschwung überstehen*» (Die Zeit, 08.03.2013 (online)) (DWDS).

За оглядом наукової літератури до найчастіше вживаних лексем зі словом *Stresstest* відносимо такі десять ЛО: *Ergebnisse, bestanden, Banken, sogenannten, unterzogen, neuen, jüngsten, Bankenaufsicht, europaweiten, durchgefallen* (DWDS). Як свідчить матеріал розвідки, найчастотніше вживання досліджуваної лексеми було у 2011–2013 рр. у банківській сфері. У подальші роки сфера вживання *Stresstest* поширилася на інші галузі суспільного життя.

У 2020 р. слово *Stresstest* наново набуває популярності й уживається в багатьох випадках із прийменником *für*: *Stresstest für Unternehmen; Stresstest für Schulen; Stresstest für Kliniken etc.* Пандемія 2020 р. *Corona-Pandemie* стала для людства великим випробуванням і принесла чимало страждань й у багатьох уселила зневіру, що й відображають новоутворення *Corona-Stresstest, Pandemie-Stresstest 2020* та ін. (<https://www.versicherungsjournal.de/markt-und-politik/corona-krise-deutschland-im-pandemie-stresstest-138238.php>). Політологи, журна-

лісти, економісти ставлять питання щодо подальших перспектив функціонування провідних інституцій стосовно змоги виконання своїх безпосередніх функцій (чи є вони «стресостійкими») у зв'язку зі стрімким поширенням коронавірусу COVID-19. Саме тому перевірялися банки стосовно їхньої фінансової стабільності й подальшої життєздатності за спеціальною методикою на «стресостійкість» (*Stresstest-Methodik 2020; die Methodik des EU-weiten Stresstests; Stresstestverfahren etc.: Im Allgemeinen begrüßt die DK die Initiative der EBA, die Methodik des EU-weiten Stresstests zu überprüfen und ggf. zu überarbeiten, um ihn informativer, kosteneffizienter und flexibler zu gestalten. Allerdings bemängelt sie den Zeitpunkt der Konsultation, dass diese trotz des abgesagten Stresstests von 2020 und der Bewältigung der Corona-Krise durchgeführt wird. ... Ebenfalls unterstützen wir Sie sowohl bei der Rechnung als auch bei der Kommunikation der Ergebnisse aus den einzelnen Stresstestverfahren, um ein möglichst transparentes Bild der tatsächlichen Risikosituation in die Medien zu tragen*) (<https://home.kpmg/at/de/home/insights/2019/07/stresstest-methodik-2020.html>).

Прикладом уживання слова *Stresstest* у повсякденному мовленні може бути проведення тестування людей із підозрою на захворювання на коронавірус. Переживання, сумніви та побоювання, щоб не захворіти, є своєрідним стресовим тестом (*Stresstest*): *Corona oder kein Corona: ein Stresstest* (<https://www.zdf.de/nachrichten/panorama/coronavirus-test-erfahrungsbericht-100.html>).

Розглянемо деякі сфери вживання вислову *Stresstest für* у сучасному німецькомовному дискурсі:

– *Corona-Stresstest für Banken*. Федеральний орган фінансового нагляду та Бундесбанк розробили спеціальний *Stresstest* для менш значущих установ, які працюють під національним наглядом (LSI). Ця методика (*Stresstest-Methodik 2020*) дасть їм змогу нормально функціонувати навіть у разі різкого падіння валового внутрішнього продукту. (<https://www.sparkassenzeitung.de/politik/corona-stresstest-blick-die-medien-12032020>);

– *Stresstest für Seniorenheime*. Будинки престарілих опинились у скрутному становищі, оскільки люди старшого віку перебувають в зоні посиленого ризику під час коронавірусної пандемії, а соціальні контакти для людей похилого віку важливі (<https://www.ardmediathek.de/hr/player/Y3JpZDovL2hyLW9ubGluZS84ODY3OQ/stresstest-fuer-seniorenheime>);

– *Stresstest für das Gesundheitssystem*. Систему здоров'я в Німеччині, як і в інших країнах, очікують випробування у зв'язку з пандемією коронавірусу, зокрема наявності необхідної кількості

ліжок у лікарнях для хворих на ковід, компетентного фахового та обслуговуючого персоналу і його належного фінансового забезпечення тощо (<https://www.tagesschau.de/multimedia/video/ts24/schwerpunkt/video-673155.html>);

– *Stresstest für Eltern*. У зв'язку з неодноразовим карантинном 2020–2021 рр. діти дошкільного віку й школярі залишалися та навчалися впродовж довшого часу вдома. Для багатьох батьків це більше ніж просто стрес-тест: *Wer sein Kind jetzt in Betreuung geben darf?* Як доглядати за дітьми, якщо потрібно працювати (на підприємствах, фірмах, у лікарнях, будинках престарілих тощо) (<https://www.muensterschezeitung.de/Specials/Coronavirus/4171301-Stresstest-fuer-Eltern-Wersein-Kind-jetzt-noch-in-Betreuung-geben-darf>);

– *Coronavirus als Stresstest, Coronavirus: Ein bisher unbekannter Stresstest, Coronavirus: Stresstest für Deutschland, Corona-Krise: Stresstest für die Welt* та ін. Використання цих і подібних висловлювань спостерігаємо щоденно в мас-медіа та побуті, бо пандемія коронавірусу виходить у світі з-під контролю, Covid-19 поширюється «ураганними темпами» по всьому світу й у багатьох країнах ситуація критична;

– *Stresstest für die Industrie* (<https://www.tagesschau.de/wirtschaft/corona-wirtschaft-automobil-103.html>). Коронавірус має негативний вплив на економічний стан країни. Уповільнилося постачання виготовлених товарів у Китаї, що позначається на розвитку виробництва Німеччини. Наприклад, доставка медикаментів із Китаю триває від чотирьох до шести тижнів. Саме тому Федеральна асоціація німецької промисловості (BDI) говорить про *Stresstest für die Industrie*;

– *Stresstest für die Digitalisierung in Deutschland* (<https://www.iwkoeln.de/corona-krise-und-die-deutsche-wirtschaft.html>). Пандемія, що охопила весь світ, прискорила перехід підприємств, освітніх та медичних установ і всіх інших інституцій у режим дистанційної роботи, унесла корективи ведення соціальних й особистих контактів. Криза коронавірусу в найближчому майбутньому покаже переваги та недоліки дигіталізації. Очевидний недолік – це нестача безпосередньої комунікації. Проте цифровізація створює нові можливості для економічного розвитку суспільства й самоорганізації громадян. Усі цифрові досягнення та недоліки стануть очевидними за дуже короткий час, передусім у професійній сфері, освіті, медицині, появі нових мас-медіа, розвитку технічної інфраструктури тощо. Отже, пандемія є стресовим тестом для дигіталізації кожної окремої країни та Німеччини зокрема;

– *Stresstest für die Psyche* (<https://www.regenbogen.de/nachrichten/magazin/20200319/corona-krise-stresstest-fuer-die-psyche>). Унаслідок коронакризи багато молодих людей і насамперед люди похилого віку впадають у розпач та почувають себе самотніми й такими, що ніхто ними не цікавиться. Виникають непередбачені нові ситуації, до яких потрібно пристосуватися за короткий час. Це нелегке завдання, особливо для нашої психіки. Великий психологічний тиск відчувають також люди різних професійних сфер. Вони перебувають у стані невпевненості та страху втратити своє робоче місце. Ще донедавна вираз «часткова зайнятість» був словом-запозиченням лише в напівпрофесійному футболі. Але ситуація змінилася: «*Kurzarbeit war bis vor zwei Wochen noch ein Fremdwort im semiprofessionellen Fußballsport. Nun längst nicht mehr. Ulf Baranowsky, der Geschäftsführer der Vereinigung der Vertragsfußballer (VDV), ist im Stresstest: „Gegenwärtig sind wir als Spielergewerkschaft sehr stark eingebunden.“*» 25.03.2020. (<https://www.jungewelt.de/artikel/375220.kicker-in-kurzarbeit.html>).

У мас-медіа з'являються висловлювання, які застерігають, що може трапитися внаслідок пандемії коронавірусу. *Corona-Stresstest* персоніфікується як загроза для суспільства і його громадян. Видання *Welt* порушує дебати про відповідальність країн-членів Євросоюзу стосовно подолання пандемії та наголошує на егоїстичній поведінці окремих його членів: «*Der Corona-Stresstest offenbart den Egoismus der EU-Länder*» 23.02.2020. (<https://www.welt.de/politik/deutschland/plus206700197/Krisenmanagement-Der-Corona-Stresstest-offenbart-den-Egoismus-der-EU-Laender.html>). Як свідчать офіційні заяви політиків й інформація в пресі, країни Євросоюзу, а також ті держави, яких пандемія коронавірусної хвороби торкнулася в першу чергу, об'єднують свої зусилля в боротьбі з нею. Проте, чи вистійть світ перед цим великим випробуванням – *Corona-Stresstest*, – покаже майбутнє.

Сучасний *Stresstest* усвідомлюється німецькою спільнотою як такий, якого ще раніше ніхто не знав і який мають скласти держава, суспільство та економіка й котрий не щадить нікого: «*Der gegenwärtige nie da gewesene Stresstest, den Staat, Gesellschaft und Wirtschaft heute bestehen müssen, legt sie dafür umso schonungsloser zutage*» 25.03.2020 (<https://www.handelsblatt.com/meinung/kolumnen/expertenrat/christ/expertenrat-harald-christ-der-plan-fuer-den-tag-nach-dem-corona-stresstest/25678928.html?ticket=ST-28855-i9kBCXdBePzkKDQtFc5x-ap2>). *Corona-Stresstest* – це випробування, що стоїть перед усім людством.

Існує думка, що *Corona-Stresstest* дає шанс виправити попередні помилки, пов'язані з цифровізацією та вдосконалити інформаційно-комунікаційні технології: «*Der Plan für den Tag nach dem Corona-Stresstest. Die Pandemie offenbart eklatante Schwächen in Digitalisierung und Verwaltungsstruktur. Die Coronakrise bietet die Chance, Fehler auszubessern*» 25.03.2020. (<https://www.handelsblatt.com/meinung/kolumnen/expertenrat/christ/expertenrat-harald-christ-der-plan-fuer-den-tag-nach-dem-corona-stresstest/25678928.html?ticket=ST-28855-i9kBCXdBePzkKDQtFc5x-ap2>).

Гаральд Кріст, експерт з фінансів та економіки, наголошує, що робота в дистанційному режимі вважалася проектом майбутнього, проте час уніс свої корективи. Якщо з кризи зробити правильні висновки, політика й економіка можуть зміцніти та бути добре підготовленими для наступних випробувань. Отож, хоча *Corona-Stresstest* є надто складним випробуванням і містить у цьому наративі негативний маркер, воно може зробити людство сильнішим.

Висновки. Як бачимо, починаючи з 2020 р. використання лексеми *Stresstest* простежується в різних сферах суспільного життя, зокрема в публіцистичному мовленні, діловому й науковому стилях, повсякденному дискурсі тощо й несе в собі відтінок значення – *випробування когось/чогось* (людей, інституцій, установ та ін.) на стійкість і стресову ситуацію, яка утворилася нині в найближчому оточенні людини, країні чи світі. Первинне, основне значення неологізму, що стосується лише банківської сфери, *стійкість та надійність банків у стресових ситуаціях, спричинених економічними, фінансовими й іншими світовими кризами*, стирається та використовується в переносному значенні. Новонабуте значення *випробування в стресовій ситуації* екстраполюється в семантичне ядро й ближню периферію. Реальна загроза, спричинена пандемією *Corona-19*, персоніфікується як така, що спричинює стресовий стан, який потрібно подолати (*Die Herausforderungen des Jahres 2020 sind ein Stresstest für die Europäische Union*. – [sueddeutsche.de](https://www.sueddeutsche.de), 19. April 2020). Як свідчить матеріал дослідження, *Stresstest* став невід'ємною складовою частиною життя в сучасному світі й чим стійкіші ми до подолання перешкод, тим вище стоятимемо на кар'єрній сходинці та сходинці суспільного поступу.

Із початком великомасштабного вторгнення Росії в Україну, починаючи з 24 лютого 2022 р., лексема *Stresstest* уживається в значенні сильного внутрішнього стресового стану для біль-

шості людей: *Ukraine-Krieg und Gaskrise sind für Deutschland ein politischer Stresstest* (https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/innenpolitik/id_100038698/corona-krise-und-ukraine-krieg-stresstest-fuer-alle-auf-die-mitte-kommt-s-an.html). Слово *Stresstest* набуло широкого використання в сучасних німецьких мас-медіа для окреслення актуальних труднощів в енергетичній та газовій

галузях, спричинених російською війною в Україні, як-от: *Stresstest für Stromversorgung, Stresstest der Atomkraftwerke, Ukraine-Krieg – Stresstest für alle, Energiesektor im Stresstest, Krieg als realer Stresstest, Ampelkoalition im Stresstest, Stresstest für Banken mit Russland-Engagement* etc.

Перспективу дослідження вбачаємо подальше вивчення неологізмів німецької мови воєнного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зацний Ю. А., Янков. А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник: словн. неологізмів. Вінниця: Нова кн., 2008 с.
2. Лисецька Н. Актуалізація й узуралізація нових лексем «der Masterplan Migration» та «Ankerzentren» у німецькому політичному дискурсі. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*: наук. журн. / редкол.: В. І. Кушнерик та ін. Чернівці, 2019. №. 2(18). С. 160–167.
3. Лисецька Н. Г. Неологізми німецької мови як об'єкт наукових пошуків зі стилістики та лінгвістики тексту в контексті підготовки майбутніх філологів. *Scientific and pedagogic internship «Organization of educational process in the field of philological sciences in Ukraine and EU countries»: Internship proceedings, August 24 – October 2, 2020*. Venice: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 83–86.
4. DWDS. Stresstest. URL: <https://www.dwds.de/wp/Stresstest>
5. GfdS. Stresstest zum Wort des Jahres gewählt. URL: <https://gfds.de/stresstest-zum-wort-des-jahres-2011-gewaehlt/>
6. Kinne M. Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen. Zur Forschungsgeschichte und zur Terminologie, über Vorbilder und Aufgaben. *Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*. 24. Jahrgang, 1996. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., 1997. S. 327–358.
7. Wikipedia. Stresstest. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Stresstest>

REFERENCES

1. Zatsnyi Yu. A., Yankov. A. V. Innovatsii u slovnykovomu skladі anhlіiskoi movy pochatku XXI stolittia: anholo-ukrainskyi slovnyk: slovn. neolohizmiv. [Innovations in the Vocabulary of the English Language at the Beginning of the XXI Century: English-Ukrainian Dictionary: Dictionary of Neologisms] Vinnytsia: Nova kn., 2008 s. [in Ukrainian].
2. Lysetska N. Aktualizatsiia y uzualizatsiia novykh leksem «der Masterplan Migration» ta «Ankerzentren» u nimetskomu politychnomu dyskursi. [Actualization and Usualization of the New Lexemes «der Masterplan Migration» and «Ankerzentren» in the German Political Discourse] *Aktualni problemy romano-hermanskoі filolohii ta prykladnoi lindhvistyky* [Actual Problems of Romance-Germanic Philology and Applied Linguistics]: nauk. zhurn. / redkol.: V. I. Kushneryk ta in. Chernivtsi, 2019. №. 2(18). S. 160–167. [in Ukrainian].
3. Lysetska N. H. Neolohizmy nimetskoі movy yak obiekt naukovykh poshukiv zi stylistyky ta lindhvistyky tekstu v konteksti pidhotovky maibutnykh filolohiv. [Neologisms of the German Language as an Object of Scientific Research in Text Stylistics and Linguistics in the Context of Future Philologists' Training] *Scientific and pedagogic internship «Organization of educational process in the field of philological sciences in Ukraine and EU countries»: Internship proceedings, August 24 – October 2, 2020*. Venice: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 83–86. [in Ukrainian].
4. DWDS. Stresstest. [Stress test]. URL: <https://www.dwds.de/wp/Stresstest> [in German].
5. GfdS. Stresstest zum Wort des Jahres gewählt. [Stress test chosen as word of the year]. URL: <https://gfds.de/stresstest-zum-wort-des-jahres-2011-gewaehlt/> [in German].
6. Kinne M. Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen. Zur Forschungsgeschichte und zur Terminologie, über Vorbilder und Aufgaben. [Neologism and Neologism Lexicography in German. On the history of research and terminology, on models and tasks]. *Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*. 24. Jahrgang, [German Language. Journal for Theory, Practice, Documentation. Volume 24] 1996. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., 1997. S. 327–358. [in German].
7. Wikipedia. Stresstest. [Stress test]. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Stresstest> [in German].

УДК 821.111.09(092)«15/16»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-21>

Мар'яна МАРКОВА,
orcid.org/0000-0002-3161-5476
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) markmar29@gmail.com

РОЗВИТОК ЛІРИЧНОЇ ТРАДИЦІ ПЕТРАРКІЗМУ В ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА «ТВІКЕНГЕМСЬКИЙ САД»

У пропонованій статті здійснено аналіз вірша англійського пізньоренесансного автора Джона Донна «Твікенгемський сад» у контексті петрарківського поетичного дискурсу. Окреслено погляди західних літературознавців (Вільяма Гамільтона, Гелен Гарднер, Герберта Грірсона, Джеймса Лейшмана, Теодора Редпаса) на питання петрарківських рецепцій у названому творі. Розкрито історію написання поезії, розглянуто проблему її адресата й зроблено припущення, що «Твікенгемський сад» присвячено Люсі Бедфорд – покровительці Джона Донна, власниці маєтку із аналогічною назвою. Виокремлено художні образи і мотиви, які мають прями паралелі з «Книгою пісень» Франческо Петрарки, зокрема, протиставлення спокою і краси природного світу й відчаю та зневіри, що панують в душі безнадійно закоханого у заміжню жінку ліричного героя, його прагнення відмовитися від людської подобі, аби припинити любовні страждання, неможливості побороти фатальну залежність від холодної, байдужої героїні, а також нарікання на жіночу мінливість і зрадливість, та показано, яким чином вони переосмислені Джоном Донном відповідно до його індивідуально-авторських інтенцій. Зроблено висновок, що за особливостями ліричного сюжету, специфікою художньої образності та пафосом «Твікенгемський сад» є найбільш петрарківським текстом у ліричному спадку англійського письменника, приналежність якого до європейського петрарківського руху залишається у сучасній науці про літературу дискусійним моментом. Підкреслено, що аналізований вірш несе на собі помітні сліди оригінальності автора, зокрема це стосується смислового розширення спільного із Франческо Петраркою мотиву метаморфози. Відтак підсумовано, що відношення Джона Донна до петрарківської ліричної традиції має розглядатися не як просте наслідування, а як її оригінальний, дуже талановитий розвиток.

Ключові слова: Джон Донн, «Книга пісень», петраркізм, «Твікенгемський сад», Франческо Петрарка.

Mariana MARKOVA,
orcid.org/0000-0002-3161-5476
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) markmar29@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE PETRARCHAN LYRICAL TRADITION IN JOHN DONNE'S POEM "TWICKENHAM GARDEN"

The article analyzes the poem of the English late Renaissance author John Donne "Twickenham Garden" in the context of Petrarchan lyrical discourse. The views of the Western literary critics (William Hamilton, Helen Gardner, Herbert Grierson, James Leishman, Theodore Redpass) on the issue of Petrarchan receptions in the named work are outlined. The history of the poem's writing is revealed, the problem of its addressee is considered, and an assumption is made that "Twickenham Garden" is dedicated to Lucy Bedford – John Donne's patroness, the owner of the estate with the same name. Images and motifs having direct parallels with Francesco Petrarch's "Canzoniere" are singled out, in particular, the contrast between the peace and beauty of the natural world and the despair and hopelessness that reigns in the soul of the lyrical hero who is in love with a married woman, his desire to renounce the human form in order to end love suffering, the impossibility of overcoming fatal dependence on a cold, indifferent heroine, as well as complaints about female fickleness and treachery, and how they were reinterpreted by John Donne in accordance to his individual authorial intentions is shown. It is concluded that according to the features of the lyrical plot, the specificity of imagery and pathos, "Twickenham Garden" is the most Petrarchan text in the lyrical heritage of the English writer, whose affiliation to the European Petrarchan movement remains a debatable point in the modern literary science. It is emphasized that the analyzed poem bears noticeable traces of the author's originality, in particular, it concerns the semantic expansion of the metamorphosis motif common with Francesco Petrarch. Thus, it is concluded that John Donne's relation to the Petrarchan lyrical tradition should be considered not as a simple imitation, but as its original, very talented development.

Key words: "Canzoniere", Francesco Petrarch, John Donne, Petrarchism, "Twickenham Garden".

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

Джон Донн – англійський поет, прозаїк, проповідник кін. XVI – поч. XVII ст. – належить до постатей мало знаних у сучасному українському літературознавстві. Якщо говорити про наукові дослідження його творчості на вітчизняних теренах, то тут можемо назвати лише декілька невеликих розвідок, присвячених емблематичності творів Джона Донна (Назаров, 2010; Ситченко, 2008), проблемі концепції людини і світу в англійського поета (Зуенко, 2010), метафізичним вимірам його лірики (Безруков, 2014; Безруков, 2017; Зуенко, 2013), історії перекладів митця українською мовою (Москвітін, 2019), а також окремим аспектам поетики його текстів (Паньківська, Солошенко, 2016), тоді як в англомовному світі він є культовим автором. Щоправда, це не виключає наявності певних дискусійних моментів, пов'язаних із художнім спадком письменника, зокрема йдеться про періодизацію творчості Джона Донна та її приналежність до ренесансної / барокової літератури. Ще однією літературознавчою проблемою залишаються творчі взаємини митця із петрарківською поетичною традицією, з якою були пов'язані магістральні шляхи розвитку сучасної йому англійської поезії (Маркова, 2016).

Мета нашої розвідки – на прикладі вірша «Твікенгемський сад» показати, що лірика Франческо Петрарки та його наступників знайшла безпосередній відгук у поетичній практиці Джона Донна, який не просто засвоїв традиції європейського петраркізму, а творчо переосмислив їх, пристосовавши до власних інтенцій.

Виклад основного матеріалу. При суперечках про петраркізм Джона Донна чи не найбільше уваги вже звикло приділяється його поезії «Твікенгемський сад». Багато говорилося і писалося і про її біографічний підтекст, і про ідейно-художні особливості. Відомо, що Твікенгемський сад – це маєток покровительки англійського митця леді Люсі Бедфорд, тож більшість дослідників, у тому числі й такий авторитетний учений, як Джеймс Лейшман (Leishman, 1962: 169), вважають, що вірш написано саме для цієї жінки. Існують, щоправда, й сумнівні стосовно такого адресата – їх, зокрема, висловлює Герберт Грірсон (Grierson, 1912: XXII). Натомість Гелен Гарднер вважає, що текст був результатом змагання між Джоном Донном та леді Бедфорд у складанні куртуазних віршів (Gardner, 1965: 251). Припущення дослідниці імпонує і Теодору Редпасові, котрий додає, що ця поезія може вказувати на реальні любовні стосунки між письменником та його патронесою (Redpath, 1983: 337).

Сам вірш «Твікенгемський сад» є, мабуть, найбільш яскравим прикладом трансформації петраркізму у творчості Джона Донна. Дослідники одногласно констатують його очевидний петрарківський характер. Так, Вільям Гамільтон у статті «Петрарківські вірші Джона Донна» зазначає, що «Твікенгемський сад» є «цілковито поезією петрарківської традиції» (Hamilton, 1979: 58), а Гелен Гарднер каже, що це «дуже індивідуальна варіація теми, яка походить від Петрарки: контраст між красою весни і муками закоханого» (Gardner, 1965: 215). Дослідниця також підкреслює, що аналізований текст ілюструє унікальну здатність Джона Донна виявляти самотність навіть у доволі жорстких межах літературної традиції.

«Твікенгемський сад» описує емоційний стан закоханого в одружену жінку та зневаженого нею героя. Зв'язок поезії з петрарківським ліричним дискурсом маркований уже в перших рядках, де страждання чоловіка описуються через типові для петраркістів гіперболізовані образи шквальних зітхань та проливних сліз. У стані меланхолійного смутку ліричний суб'єкт ховається в садку, що саме прокидається з весняною відлигою. І хоча весна й пропонує йому «*бальзам та ліки, що можуть зцілити все*» («*such balms as else cure every thing*» (Donne)), її благодатний вплив зводиться нанівець стражданнями закоханого (тут і далі текст Джона Донна подається у перекладі Віктора Марача):

*Жалями сповнений, сльозами вмитий,
Сюди я йду навістріч весні;
Зір, як і слух мій, тут блаженством ситий:
Так тішать мене й квіти ці, й пісні.
Та зрадник я – в тони сумні
Вдягає все моя любовна рана
Й, мов жовч, уже небесна манна... (Марач).*

Героєві навіть здається, що через красу і яскравість весни природа зумисне насміхається над ним, тому він хоче, аби повернулася мертва зима з її тріскучими морозами:

*Для мене ліпи, якби могла зима
Усе морозом тут скувати,
Щоб кожна квітка стала враз німа
І не змогла б вже з мене кепкувати... (Марач).*

Контраст між радісною природою і зневірою нещасливого кохання був характерним як для поезії європейського петраркізму, так і для самого Франческо Петрарки. Останній, зокрема, писав:

*Не знаю досі я такого краю,
Де міг би бачити усе ясніш,
І волю заживать таку безкраю,
І відчувати благодать і тиши (Петрарка,
2008: 216).*

Цей же мотив звучить і у канцоні СССІ «Книги пісень», де герой італійського поета зауважує, що долини, де він буває, переповнені його криками, ріки виходять із берегів від його сліз, повітря розпечене від скорботних зітхань, а птахи у лісах, які колись тішили його своїм приємним співом, оніміли від горя:

*Долина, де мій жалісливий квиль
І досі з відголосками лунає,
Звірина лісова, пташина згряя,
Ріка, в якій од сліз набігло хвиль.*

Роз'ятрені зітхання серед піль... (Петрарка, 2008: 228–229).

Протагоніст «Твікенгемського саду» засуджує себе як самозрадника – він «зрадив себе самого, покочавши ту, яка його не любить» (Ruffo-Fiore, 1976: 47). Його кохання описується як деструктивне почуття, що має отруйний вплив не лише на самого закоханого, але й на довколишній світ. Ліричний суб'єкт вірша увесь час наголошує на цій згубній, збоченій природі своєї любові, що, як потворний павук чи навіть як біблійний змії у Раю, вповзає у прекрасний Твікенгемський сад і сповнює його злом:

*Цей сад – він Рай весь у собі вмістив,
А я у нього Змія помістив* (Марач).

Ці обидва образи – кохання-павука та гіркого земного раю – мають відповідники у CLXXIII канцоні «Книги пісень»:

*В очей сонця прекрасні зазираю,
І в мене все то в'яне, то горить.
Із тіла зниділа душа летить
Шукать притулку у земному раю.
Та жовч і ніжність є у цьому краю,
І павутинкою снує все доля нить...* (Петрарка, 2008: 152).

Соромлячись своїх стогонів та сліз, герой «Твікенгемського саду» благає Купідона дозволити йому спуститися «драбиною буття» від спечаленої людини до мандрагори¹ чи плакучого фонтана – у цих інкарнаціях його лементування і сльози не будуть принаймні здаватися такими нищими. Зневірений і пригнічений, закоханий не може примусити себе покинути місце, що нагадає йому про кохану, тому хоче назавжди залишитися у саду:

*Та якщо мукам цим тривати
Й така можуть, Любове, у тобі, –
То саду часткою зроби,
Вербою щоб в журбі себе схилив
Чи кам'яним фонтаном сльози лив* (Марач).

Змальовану ситуацію важко назвати новою для європейської любовної лірики. Мотиви солодкого

болю, місця, що породжує відчай, але дороге закоханому як спогад, робить його ближчим до коханої жінки, мають однозначно петрарківське коріння. Також не можна не згадати і пряму паралель до канцони XXXI, в якій ліричний герой Франческо Петрарки розповідає, як він перетворився на джерело:

*Я вихід дав своїм сльозам печалі,
Бо стримувати їх уже не міг.
З такою швидкістю не тане сніг
У березні, з якою сили убували.*

*І я, оскільки в небі вікон не було,
Під буком обернувся в джерело* (Петрарка, 2008: 43).

Джон Донн, однак, розширює смисловий обсяг метаморфози Франческо Петрарки – ліричний суб'єкт у нього не просто зазнає перевтілення, але у зміненому вигляді прагне допомагати іншим нещасливим коханцям. Його вода – це сльози справжньої любові, спробувавши які на смак, можна безпомилково відрізнити фальш від щирості:

*Сюди, коханцю, йди й флакон візьми,
Й наповнь сльозми – вином любові,
І порівняй з коханою сльозми:*

Як не такі – то із обманом в змові (Марач).

Таким чином одновимірний художній образ італійського поета набуває значно ширших експресивних можливостей, стає складнішим – фонтан Джона Донна є свого роду критерієм істинності почуття для закоханих, його вода – есенція правдивого кохання, тоді як у Франческо Петрарки джерело є лише вічним пам'ятником відкинутій любові.

Кінець аналізованої поезії поєднує в собі гіркоту життєвого досвіду та неприховану іронію – жінки так добре навчилися обманювати, що їхні очі, розмірковує протагоніст, вже не можуть правити за дзеркало душі, а тому і сльози не можуть бути мірилом почуттів. Жінки ниці та підступні і їм не варто вірити:

*Й не вір вже сліз її облудній мові;
Не скаже про думки більш її зір,
Ніж тінь від вас про ваш убір* (Марач).

Традиційно вважається, що для «Книги пісень» характерна ідеалізація художнього образу героїні, а тому такі далекі від ілюзій думки про жіночу природу здебільшого розглядаються у Джона Донна як відверто антипетрарківські. А між тим, і Франческо Петрарка писав про жіночу непостійність і примхливість, та навіть більше – зрадливість:

Любові в жінки знаю я межю:

Вона на день, а може, і на два (Петрарка 2008: 158–159).

Обидва, і ліричний герой Франческо Петрарки, і ліричний герой Джона Донна, зважаючи на подібність їхнього нещасливого життєвого досвіду,

¹ За легендою, коли корінь мандрагори вирвати із землі, він починає голосити і плакати.

приходять зрештою до засудження мінливої жіночої вдачі, проте жоден із них не може через це розлюбити – закоханий у «Твікенгемському саду» боїться покинути масток коханої, аби не втратити близькість до неї, тоді як у Франческо Петрарки він живе у постійному страху, що Лаура раптом змінить свій прихильний настрій і перестане виявляти до нього навіть ту крихту співчуття, що раніше.

Висновки. Можемо, таким чином, стверджувати, що за особливостями ліричного сюжету,

специфікою художньої образності та пафосом «Твікенгемський сад» є найбільш петрарківським текстом Джона Донна, проте важливо особливо підкреслити той факт, що вірш несе на собі помітні сліди оригінальності автора, зокрема це стосується смислового розширення мотиву метаморфози, відтак відношення англійського митця до петрарківської ліричної традиції має розглядатися не як просте наслідування, а як її оригінальний, дуже талановитий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безруков А. Маніфестація метафізичного світобачення в «Екстазі» Дж. Донна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. № 31. Т. 1. С. 128–130.
2. Безруков А. Риторичні витоки метафізичної поезії й особливості її формування в англійській літературі XVII століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 12. С. 118–121.
3. Зуєнко М. Метафізична поетика Джона Донна в контексті барокової парадигми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 121–124.
4. Зуєнко М. Особливості організації поетичної картини світу в ліриці Джона Донна. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Короленка : Філологічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 91–94.
5. Марач В. Із Джона Донна. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183>.
6. Маркова М. Осмислення проблеми петраркізму Джона Донна у літературознавчому дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 67–73.
7. Москвітіна Д. Поезія Дж. Донна в українських перекладах. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» : Conference proceedings (September 20 – 21, 2019)*. Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 154–157.
8. Назаров Н. Емблематизм у поезії Джона Донна. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2010. № 6. С. 27–30.
9. Паньківська А., Солошенко О. Деякі особливості поезії Джона Донна. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 205–215.
10. Петрарка Ф. Канцоньєре / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2008. 282 с.
11. Ситченко А. Emblems of more або Емблематизм у поезії Джона Донна. *Зарубіжна література в школах України*. 2008. № 7–8. С. 44–47.
12. Gardner H. John Donne : The Elegies and the Songs and Sonets. Oxford : Clarendon Press, 1965. XCIX + 272 p.
13. Hamilton R. W. John Donne's Petrarchist Poems. *Renaissance and Modern Studies*. 1979. No. 23. P. 45–62.
14. Leishman J. B. The Monarch of Wit : An Analytical and Comparative Study of the Poetry of John Donne. London : Hutchinson University Library, 1962. 287 p.
15. Redpath T. The Songs and Sonets of John Donne. London : Methuen, 1983. XXIV + 374 p.
16. Ruffo-Fiore S. Donne's Petrarchism : A Comparative View. Firenze : Grafica Toscana, 1976. 130 p.
17. The Poems of John Donne : in 2 vols. / ed. by H. J. C. Grierson. Vol. II : Introduction and Commentary. Oxford : Oxford University Press, 1912.
18. The Works of John Donne. URL : <http://www.luminarium.org/sevenlit/donne/donnebib.htm>.

REFERENCES

1. Bezrukov A. Manifestatsiia metafizychnoho svitobachennia v «Ekstazi» Dzh. Donna [Manifestation of Metaphysical Worldview in J. Donne's «Ecstasy»]. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2017. Nr 31. Vol 1. pp. 128–130 [in Ukrainian].
2. Bezrukov A. Rytorychni vytoky metafizychnoi poezii i osoblyvosti yii formuvannia v anhliiskii literaturi XVII stolittia [Rhetorical Origins of Metaphysical Poetry and Features of its Formation in the English Literature of the 17th Century]. *Humanitarian University Herald. Philology*. 2014. Nr 12. pp. 118–121 [in Ukrainian].
3. Zuienko M. Metafizychna poetyka Dzhona Donna v konteksti barokovoi paradyhmy [John Donne's Metaphysical Poetics in the Context of the Baroque Paradigm]. *Scientific Papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohiyenko National University. Philological Sciences*. 2013. Nr 33. pp. 121–124 [in Ukrainian].
4. Zuienko M. Osoblyvosti orhanizatsii poetychnoi kartyny svitu v lirytsi Dzhona Donna [Peculiarities of the World Poetic Picture Organization in John Donne's Lyrics]. *Philological Studies. The Collection of Scientific Works of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University*. 2010. Nr 1. pp. 91–94 [in Ukrainian].
5. Marach V. Iz Dzhona Donna [From John Donne's]. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183> [in Ukrainian].
6. Markova M. Osmyslennia problemy petrarkizmu Dzhona Donna u literaturoznavchomu dyskursi [The Problem of John Donne's Petrarchism in the Literary Discourse]. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2016. Nr 2 (12). pp. 67–73 [in Ukrainian].

7. Moskvitina D. Poeziia Dzh. Donna v ukrainskykh perekladakh [J. Donne's Poetry in Ukrainian Translations]. International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»: conference proceedings (September 20 – 21, 2019). Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. pp. 154–157 [in Ukrainian].
8. Nazarov N. Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblematism in John Donne's Poetry]. World Literature and Culture in Educational Institutions of Ukraine. 2010. Nr 6. pp. 27–30 [in Ukrainian].
9. Pankivska A., Soloshenko O. Deiaki osoblyvosti poetyky Dzhona Donna [Some Features of John Donne's Poetics]. Herald of the Lviv University. Foreign Languages Series. 2016. Nr 23. pp. 205–215 [in Ukrainian].
10. Petrarka F. Kantsoniere [Canzoniere]. Kharkiv : Folio, 2008. 282 p. [in Ukrainian].
11. Sytchenko A. Emblems of more abo Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblems of more or, Emblematism in John Donne's Poetry]. Foreign Literature in Ukrainian Schools. 2008. Nr 7–8. pp. 44–47 [in Ukrainian].
12. Gardner H. John Donne : The Elegies and the Songs and Sonets. Oxford : Clarendon Press, 1965. XCIX + 272 p.
13. Hamilton R. W. John Donne's Petrarchist Poems. Renaissance and Modern Studies. 1979. No. 23. P. 45–62
14. Leishman J. B. The Monarch of Wit : An Analytical and Comparative Study of the Poetry of John Donne. London : Hutchinson University Library, 1962. 287 p.
15. Redpath T. The Songs and Sonets of John Donne. London : Methuen, 1983. XXIV + 374 p.
16. Ruffo-Fiore S. Donne's Petrarchism : A Comparative View. Firenze : Grafica Toscana, 1976. 130 p.
17. The Poems of John Donne: in 2 vols. / ed. by H. J. C. Grierson. Vol. II : Introduction and Commentary. Oxford : Oxford University Press, 1912.
18. The Works of John Donne.

Олександр МУНТЯН,
orcid.org/0000-0002-7004-0249
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) aamuntian@yahoo.com

РИТОРИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена розгляду важливості мовленнєвих аспектів у діловому спілкуванні українською мовою в риторичному аспекті. У сучасному світі професійна комунікація відіграє важливу роль у бізнесі, політиці, освіті та інших сферах суспільства. Одним із ключових аспектів цього виду спілкування є риторика, яка є мистецтвом впливати на інших та переконувати їх.

Мета статті полягає у розгляді важливості риторики ділового спілкування в сучасному світі та основних аспектів її використання. У статті розглянуто роль лінгвориторичних засобів у сприйнятті світу реципієнтами. Автор наголошує на правильному виборі лексичних одиниць, граматичних структур, риторичних фігур, метафор та на мовленнєвих маніпуляціях у формуванні переконань та сприйнятті інформації аудиторією.

Окрема увага в діловому спілкуванні приділяється стилістиці. Автор вказує на значення формального стилю у важливих письмових комунікаціях та наголошує на відповідності стилю та тону з контекстом спілкування. З'ясовано, що окрім граматики та лексики, структура мовлення відіграє вирішальну роль у передачі інформації та підтримці позиції. Зазначається, що будова логічних та послідовних аргументів є важливим елементом комунікації. Автор статті звертає увагу на необхідність аналізу аудиторії, побудови сильних аргументів, структурування повідомлення, використання чіткої мови, а також активної взаємодії з аудиторією. Наукова сфера лінгвориторики розглядається в контексті розвитку вмінь для успішної комунікації українців в сучасному бізнесі та суспільстві.

Підсумовуючи, автор зазначає, що лінгвориторичні засоби є ключовими для успішного ділового спілкування, і навички їх правильного використання допомагають досягти цілей та побудувати позитивні відносини. У статті наголошується на впливі риторичних навичок на успішну комунікацію та професійний розвиток.

Ключові слова: ділова комунікація, лінгвориторика, мовленнєві засоби, професійний розвиток, українська мова.

Oleksandr MUNTIAN,
orcid.org/0000-0002-7004-0249
Ph.D. in Philological Sciences,
Associate Professor at Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) aamuntian@yahoo.com

THE RHETORIC OF BUSINESS COMMUNICATION

The article deals with the importance of linguistic aspects in business communication in Ukrainian from the rhetorical point of view. In today's world, professional communication plays an important role in business, politics, education and other spheres of society. One of the key aspects of this type of communication is rhetoric, which is the art of influencing and persuading others.

The purpose of the article is to consider the importance of business communication rhetoric in the modern world and the main aspects of its use. The article discusses the role of linguistic and rhetorical means in the perception of the world by recipients. The author emphasize the correct choice of lexical items, grammatical structures, rhetorical figures, metaphors, and language manipulations in the formation of beliefs and perception of information by the audience.

Special attention is paid to stylistics in business communication. The author point out the importance of formal style in important written communications and emphasize the correspondence of style and tone to the context of communication. It is found that in addition to grammar and vocabulary, the structure of speech plays a crucial role in conveying information and maintaining a position. It is noted that the structure of logical and consistent arguments is an important element of communication. The author of the article draw attention to the need to analyze the audience, build strong arguments, structure the message, use clear language, and actively interact with the audience. The scientific field of linguistics is considered in the context of developing skills for successful communication of Ukrainians in modern business and society.

Summarizing, the author note that linguistic tools are key to successful business communication, and the skills of their correct use help to achieve goals and build positive relationships. The article emphasizes the impact of rhetorical skills on successful communication and professional development.

Key words: business communication, linguistics, linguistic means, professional development, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Ділова риторика – наука про переконливе та ефективне мовлення в різних ситуаціях ділового спілкування; як прикладний напрям риторики, ділова риторика вивчає різні форми ділового спілкування й колективного обговорення ділових проблем, такі як бесіди, дискусії, наради, круглі столи, переговори, телефонні розмови, інструктивні промови тощо; іноді до сфери інтересів ділової риторики відносять також письмове професійне спілкування (листи, документи тощо) (Макович, Вербицька та Капітан, 2016 : 37).

Риторика включає в себе навички переконання, спроможність структурувати свої думки та ефективно комунікувати з аудиторією (Кунь, 2011). Ця класична наука спрямована на досягнення конкретних цілей в спілкуванні, таких як переконання, підтримка ідеї, розв'язання конфлікту або досягнення домовленості. Ділове спілкування є невід'ємною частиною сучасного світу. Воно відіграє ключову роль у бізнесі, політиці, освіті та інших сферах життя суспільства. Один із найважливіших аспектів ділового спілкування – це риторика (Олійник, 2010). Риторика ділового спілкування – це мистецтво впливати на інших та переконувати їх у своїй точці зору (Федорчук, 2017). У цій статті розглянуто основні аспекти риторики ділового спілкування та її важливість в сучасному світі.

Риторика ділового спілкування є невід'ємною частиною успіху в сучасному бізнесі та суспільстві загалом. Володіння риторичними навичками допомагає створити впливовий імідж, переконати аудиторію та досягти поставлених цілей в спілкуванні. Розуміння основних принципів риторики і їх застосування робить успішними спікерів та комунікаторів, що сприяє їх професійному і особистому розвитку.

У сфері ділового спілкування риторика набуває особливої важливості. Організації та підприємства взаємодіють з клієнтами, партнерами, співробітниками та іншими зацікавленими сторонами, і ефективно спілкування є ключовим чинником успіху. Риторичні навички допомагають створити впливовий імідж підприємства, переконати клієнтів в якості продукту чи послуги, а також здійснювати ефективну комунікацію всередині організації чи підприємства.

Аналіз досліджень. Ділова українська мова знаходилася у центрі уваги багатьох українських науковців. Ретельний аналіз сучасних досліджень у галузі риторики та ділового мовлення свідчить про те, що більшість розвідок присвячено соціально-побутовому красномовству (Бондаренко, 2006), діловому спілкуванню у сфері державного

управління (Нижник, 2005), мистецтву судових дебатів (Олійник, 2010), педагогічній риторичі (Кучерук, Голуб, Горошкіна та ін., 2016), історії становлення і розвитку української риторичі (Кунь, 2011), українському діловому мовленню в аспекті професійного і непрофесійного спілкування (Загнітко, Данилюк, 2004). Попри значну кількість досліджень, присвячених діловому мовленню та риторичі, питання риторичі ділового спілкування залишається недостатньо вивченим. У цьому аспекті виникає потреба розглянути роль лінгвориторичних засобів у сприйнятті світу реципієнтами, на правильному виборі лексичних одиниць, граматичних структур, риторичних фігур у формуванні переконань та сприйнятті інформації аудиторією.

Мета статті полягає у розгляді важливості риторичі ділового спілкування в сучасному світі та основних аспектів її використання.

Виклад основного матеріалу. Мова є потужним інструментом комунікації, який може впливати на сприйняття світу, переконання та дії. Лінгвориторичні засоби впливу мають великий потенціал для формування світогляду і сприйняття реальності. Важливо бути уважними до того, як мова використовується в різних контекстах, і розвивати навички аналізу та критичного мислення, щоб бути менш вразливими до маніпуляцій та зберігати незалежність у формуванні переконань.

Лінгвориторичні засоби впливу використовуються в різних сферах життя, від політики до реклами, від масової медіа до особистих стосунків. У цій статті розглядається те, яким чином мова може використовуватися для впливу на людей та формування їхнього світогляду, адже слова мають велике значення у сприйнятті світу людиною. Вони можуть викликати різні емоції та асоціації. Наприклад, однакову ідею можна виразити різними словами, і це може вплинути на сприйняття цієї ідеї: слово «боротьба» може викликати позитивні асоціації зі стійкістю та вольовими зусиллями, але також може викликати негативні асоціації зі суперництвом і конфліктом.

Для досягнення ефективного спілкування важливо використовувати спеціалізовану термінологію, яка характеризує галузь або сферу діяльності. Користувачі української мови повинні бути вмілими використовувати терміни, які точно відображають їхні ідеї та поняття. Також важливо уникати вживання жаргонних виразів, які можуть бути незрозумілими для оточуючих.

Риторичні фігури – це особливий вид лінгвориторичних засобів, які використовуються для

створення ефектів у мовленні. Наприклад, епіфора (повторення одного і того ж слова або виразу в кінці різних речень) може підсилити ідею та наголосити її важливість. Антитеза (протиставлення суперечливих ідей) може створити драматичний контраст у мовленні. Метафори та образи в мовленні можуть викликати візуальні асоціації та впливати на уявлення реципієнта про об'єкти або явища. Наприклад, порівняння «життя – це подорож» може спонукати до думок про життя як про пригодницьку подорож з відповідними плюсами та мінусами.

Не тільки слова, але і граматична структура речень може бути використана для впливу на сприйняття. Наприклад, вживання пасивного стану може викликати відчуття відокремленості та відсутності відповідальності. У той же час, активні конструкції акцентують відповідальність і дієвість. Помилки у граматиці можуть призвести до нерозуміння або навіть спотворення інформації. Тому важливо дотримуватися граматичних правил у власному мовленні та писемному спілкуванні. Наприклад, коректне вживання часових форм, сполук слів у реченні та інших граматичних нюансів відіграють важливу роль у створенні чіткого та зрозумілого повідомлення.

Особливу увагу слід приділяти стилістиці в діловому спілкуванні. Формальний стиль використовується у письмових офіційних документах, листах та електронних повідомленнях бізнес-характеру. Важливо дотримуватися відповідного стилю та тону в залежності від контексту спілкування. Наприклад, вирази «шановний пан/пані» та інші відповідні вирази додають офіційності в комунікації.

Також важливо бути ввічливим та респектабельним у діловому спілкуванні. Вживання виразів подяки, привітань та інших форм ввічливості сприяє позитивним відносинам та сприйняттю спілкування як професійного.

Окрім граматики та лексики, структура мовлення також має велике значення в діловому спілкуванні (Федорчук, 2017 : 75). Важливо будувати логічні та послідовні аргументи, які підтримують відповідну позицію. Також слід дотримуватися чіткої структури виступу або тексту, використовуючи вступ, розвиток теми та висновок. Це допомагає реципієнтам легше сприймати інформацію.

Основні аспекти риторики ділового спілкування включають в себе:

Аналіз аудиторії: Розуміння потреб, очікувань та ставлення аудиторії є важливим етапом впливу на неї. Діловий спікер повинен знати, до кого він звертається, і адаптувати своє повідомлення відповідно до цього.

Будування аргументів: Спікер повинен розробити сильні та переконливі аргументи, які підтримують його позицію або ідею. Це може включати в себе використання фактів, статистики, прикладів та емоційних апеляцій.

Структурування повідомлення: Важливо вміти організувати свої думки в логічну послідовність. Зазвичай ділове повідомлення включає в себе вступ, основну частину з аргументами і висновок.

Вживання мови: Мова повинна бути чіткою, лаконічною та відповідати аудиторії. Важливо уникати складних термінів та надмірної технічності, якщо аудиторія не обізнана в цьому напрямку.

Візуальна комунікація: У діловому спілкуванні важливу роль відіграє не лише усна мова, але й візуальні елементи, такі як презентації, графіки, діаграми тощо.

Комунікація з аудиторією: Важливо слухати і взаємодіяти з аудиторією, реагуючи на їхні запитання і коментарі. Це допомагає підтримувати активний діалог і зміцнювати взаєморозуміння.

Як вже зазначалося, ділове риторичне спілкування є важливою навичкою для успішної кар'єри та ефективних міжособистих відносин. Щоб розвинути цю навичку, корисно виконувати різні вправи. Ось кілька вправ, які можуть допомогти у цьому:

1. Вправи на вимову та голосовий контроль:
 - вчитися правильно вимовляти слова та фрази, використовувати словники з правильною вимовою;
 - практикувати вправи на розширення голосового діапазону та гучності голосу;
 - вчитися правильно наголошувати слова та фрази для підвищення їхньої ефективності.
2. Вправи на підготовку до виступів:
 - готувати теми для виступу та створювати структуру виступу (вступ, основна частина, висновок);
 - практикувати вправи на розвиток навичок публічних виступів, включаючи виразність, жестикуляцію та контакт з аудиторією.
3. Вправи на аргументацію та переконування:
 - практикувати аналіз аргументів та контраргументів на різні теми;
 - практикувати вправи на переконування інших людей у точці зору через аргументи та докази.
4. Вправи на активний слух:
 - вчитися слухати інших уважно та реагувати на їхні думки та ідеї;
 - практикувати вправи на запитання для кращого розуміння співрозмовника.

5. Вправи на імпровізацію:
– практикувати імпровізаційні відповіді на різні запитання або ситуації;

– виконувати імпровізаційні ролі та вдосконалювати навички реагування на несподівані ситуації.

6. Вправи на підвищення обсягу лексики:

– постійно вивчати нові слова та вирази;

– використовувати слова з різних сфер знань, щоб робити мовлення більш різноманітним та насиченим.

7. Вправи на вдосконалення невербальної комунікації:

– вчитися читати та розуміти міміку, жести та тон голосу інших людей;

– практикувати власну міміку та жестикуляцію для підкреслення слів.

8. Вправи на управління стресом:

– вивчати техніки релаксації та зниження стресу перед виступами або важливими розмовами.

Ці вправи можуть допомогти розвинути ділове риторичне спілкування та стати більш ефективним комунікатором в різних сферах життя та професії. Важливо практикувати їх регулярно, щоб досягти помітних результатів.

У підсумку, лінгвориторичні засоби відіграють важливу роль у діловому спілкуванні українською мовою. Граматика, лексика, структура мовлення та стилістика є ключовими елементами успішної

комунікації. Вміння правильно використовувати ці засоби допомагає досягти мети спілкування та побудувати позитивні відносини з партнерами та колегами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ділове спілкування в сучасному світі є надзвичайно важливим аспектом професійного та соціального життя. Українська мова, як національна мова України, відіграє ключову роль у діловому спілкуванні серед українців. Щоб бути успішними в сучасному бізнесі та соціальних відносинах, важливо володіти лінгвориторичними засобами ділового спілкування українською мовою. Лінгвориторичні засоби також широко використовуються у політиці та ідеологічних дискусіях. Політики та громадські діячі можуть використовувати мову, щоб переконати громадськість у правильності своїх поглядів або викликати емоційну реакцію. В аспекті ділового спілкування слід згадати й про лінгвориторику – науку, що вивчає мовні засоби комунікації, включаючи граматику, лексику, структуру мовлення та стилістику. У діловому спілкуванні лінгвориторичні засоби стають ключовими для досягнення мети, яка може бути обміном інформацією, укладанням угод, виразом ідей тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці лексичних вправ для розвитку ділового спілкування із застосуванням риторичних постулатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Г. Л. Національне соціально-побутове красномовство як особливий вид усного мовлення. Умань, 2006.
2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. 480 с.
3. Кунь З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навчальний посібник. Львів: Львівська політехніка, 2011. 247 с.
4. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
5. Нижник Н. Р., Пашко Л. А., Олуйко В. М., Кіндзеровський С. А. Ділове спілкування у сфері державного управління. Хмельницький, 2005. 196 с.
6. Олійник О. Б. Мистецтво судових дебатів. Київ: Кондор, 2010. 258 с.
7. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.]; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
8. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. К.: ЦУЛ, 2017. 252 с.

REFERENCES

1. Bondarenko H. L. (2006). Natsionalne sotsialno-pobutove krasnomovstvo yak osoblyvyi vyd usnoho movlennia [National social and everyday eloquence as a special type of oral speech]. Uman [in Ukrainian].
2. Zahnitko A. P., Danyliuk I. H. (2004). Ukrainiske dilove movlennia: profesiine i neprofitiine spilkuвання [Ukrainian business speech: professional and non-professional communication]. Donetsk: TOV VKF «BAO» [in Ukrainian].
3. Kun Z. Y. (2011). Ukrainiska rytoryka: istoriia stanovlennia i rozvytku [Ukrainian rhetoric: the history of formation and development]: navchalnyi posibnyk. Lviv: Lvivska politekhnikha [in Ukrainian].
4. Makovych Kh. Ia., Verbytska L. O., Kapitan N. O. (2016). Slovnyk terminiv i poniat z rytoryky [Glossary of terms and concepts in rhetoric]. Lviv [in Ukrainian].
5. Nyzhnyk N. R., Pashko L. A., Oluiko V. M., Kindzerovskiy S. A. (2005). Dilove spilkuвання u sferi derzhavnoho upravlinnia [Business communication in the field of public administration]. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
6. Oliinyk O. B. (2010). Mystetstvo sudovykh debativ [The art of courtroom debate]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
7. Pedagogichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka: monohrafiia (2016). [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice] / [O. A. Kucheruk, N. B. Holub, O. M. Horoshkina, S. O. Karaman ta in.]; za red. O. A. Kucheruk. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
8. Fedorchuk V. M. (2017). Treninh osobystisnoho zrostantia [Personal growth training]. K.: TsUL [in Ukrainian].

Ірина ПАВЛОВА,

orcid.org/0000-0003-1078-3611

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) *livelyfamily13@gmail.com*

Світлана ПЕДЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3995-6619

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) *svpedchenko@gmail.com*

АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ТЕМАТИКА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЕСКОРТ У СМЕРТЬ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО)

У статті досліджено тематичний діапазон та функційні особливості англійзмів у художньому дискурсі ХХІ ст. на матеріалі роману «Ескорт у смерть» Ірен Роздобудько, окреслено прикметні риси таких одиниць з огляду на реалізацію авторського задуму в тканині твору. З'ясовано, що в межах дедуктивного роману сучасної української письменниці лексеми згаданого вище зразка експлікують низку важливих стилістичних функцій, спрямованих на якнайтіснішу взаємодію з читачем (реципієнтом, «спостерігачем» та «співрозмовником») роману, серед них окреслимо такі: естетична, оцінна, емфатична, комічна, евфемістична, прагматична і статусна.

Естетична функція англійзмів полягає в розкритті експресивного потенціалу аналізованих одиниць різноманітними засобами увиразнення, зокрема епітетами, порівняннями, метафорами, гіперболою, ампліфікацією, алітерацією, тавтологією та ін. Крім цього, неологізми й новозапозичені одиниці англійського походження виявляють особливе художнє навантаження в обстежуваному тексті.

Оцінну функцію англійзмів вбачаємо в експонуванні позитивного / негативного ставлення героїв до описуваних реалій їхнього буття, формування зв'язку з оточенням. У межах цієї функції вказані лексеми розглядаємо як спеціалізовані засоби вираження меліоративної та пейоративної оцінності.

Комічну функцію зреалізовано під час творення засобів комічного (гумору, іронії, сатири, сарказму) з використанням одиниць англійського походження.

Емфатична функція досліджуваних одиниць виявляється у фокусуванні уваги реципієнта на інтенційно зображуваних реаліях, експлікованих за допомогою англійзмів.

Прагматична функція англійськомовних запозичень пов'язана зі здійсненням певного впливу на читача, зокрема маніпулятивного, персуазивного або сугестивного характеру.

Евфемістичну функцію досліджувані одиниці виконують із метою імплікації культурно неприйнятних номінацій та їхньої заміни на більш нейтральні англійзми.

Статусну функцію англійзмів пов'язуємо зі створенням «атмосфери престижу», що можна пояснити місцем англійської мови та запозичень із неї у світовому комунікативному просторі.

Специфіка реалізації та продуктивність кожної з виокремлених функцій англійзмів детерміновані значущістю та художнім навантаженням аналізованих одиниць у втіленні авторського задуму й вибудовуванні уявлюваного діалогу між автором та читачем.

Ключові слова: англійськомовне запозичення, англійзм, тематичний діапазон, семантичні особливості, функційний потенціал, експресивні засоби, комунікативний намір, Ірен Роздобудько.

Iryna PAVLOVA,

orcid.org/0000-0003-1078-3611

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) livelyfamily13@gmail.com

Svitlana PEDCHENKO,

orcid.org/0000-0003-3995-6619

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) svpedchenko@gmail.com

THE ENGLISH BORROWINGS IN THE COMPREHENSIVE LITERARY DISCOURSE: THEMATIC RANGE, SEMANTICS, AND FUNCTIONS (ON THE BASE OF THE NOVEL “ESCORT TO DEATH” BY IREN ROZDOBUDKO)

The article is focused on the clarification of the thematic range and functional traits of anglicisms in the artistic discourse of the 21st c. It also outlines relevant features of these units due to author's idea representation within the fabric of the literary work. It was ascertained that in the deductive novel by a modern Ukrainian writer the lexemes of the kind bare a set of important stylistic functions aimed at the widest possible interaction with a reader as a recipient, «observer», and interlocutor in the novel; among them we will focus the following: aesthetic, evaluative, emphatic, comic, euphemistic, pragmatic, and status.

The aesthetic function of English loan words lies in revealing the expressive potential of the units by diverse means of expression, particularly, by epithet, comparison, metaphor, hyperbole, amplification, alliteration, tautology, etc. In addition, neologisms and newly borrowed units of English origin show a special artistic load in the given text.

The evaluative function of anglicisms is grounded in exposing the positive / negative attitude of heroes to the realia described, forming a connection with an environment. Within the function one can consider the analyzed lexemes as specific means of expressing both ameliorative and pejorative evaluation.

As a matter of fact, the comic function was realized during the forming of comic means (humour, irony, satire, and sarcasm) with the participation of the units of English origin.

Meanwhile, the emphatic function of the units under examination is manifested in focusing the recipient's attention on the intentionally presented realia, explicated by the anglicisms.

The pragmatic function of these English borrowings is deeply related to making a certain impact on the reader, of a manipulative, persuasive or suggestive nature, in particular.

The euphemistic function of the lexemes is used to imply culturally unacceptable nominations and replace them with more neutral anglicisms.

Actually, the status function of anglicisms is been associated with a creation of an «atmosphere of prestige». It can be explained by the exceptional position of the English language and its borrowings throughout the globe.

The specificity of the implementation as well as the productivity of each of the ascertained functions of anglicisms are determined by the significance and artistic load of the units in the embodiment of the author's idea and the construction of an imaginary dialogue between the author and the reader.

Key words: *communicative intention, expressive means, thematic range, anglicisms, functional potential, Iren Rozdobudko.*

Постановка проблеми. Активізація процесів комунікації в сучасному глобалізованому світі супроводжується інтенсивним проникненням англійських слів до української мови, що можемо спостерігати в різних типах дискурсу. Механізм запозичення, адаптація та функціонування англійськомовних запозичень в українському художньому дискурсі сучасності належить до однієї з актуальних сфер вивчення, адже саме художні твори виформовують найсприятливіший простір для реалізації тематичного діапазону й водночас потужного стилістичного потенціалу таких одиниць. Завдяки

високому ступеню експресивності англійські слова виступають важливим стилістичним засобом, увиразнюючи естетичне забарвлення тексту, формуючи додаткові смисли та поглиблюючи символічне навантаження його.

На сьогодні Ірен Роздобудко є однією з найпопулярніших українських письменниць, яка майстерно використовує потенціал англійськомовних запозичень у художньому дискурсі. Детективний роман «Ескорт у смерть» являє собою продуктивну джерельну базу для аналізу семантики та функцій англійських слів, оскільки авторка послуговується ними з

метою створення кількавимірного стилістичного навантаження. Важливо, що обстеження текстотвірних спроможностей англізмів у романі Ірен Роздобудько не лише сприятиме виявленню стилістичних особливостей таких лексем у творчому доробку письменниці, а й уможливить аналіз загальних тенденцій використання англійськомовних запозичень у сучасному українському художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання семантичного діапазону та функційного потенціалу англійськомовних запозичень вимагають на сьогодні особливо прискіпливого аналізу науковців. Специфіка механізмів і етапів їхньої адаптації в системі української мови детермінована комплексом взаємопов'язаних чинників екстра- та інтралінгвального характеру. Згідно з А. М. Кіщенко й Л. І. Стрій (Кіщенко, Стрій, 2023) запозичення, зокрема й англійського походження, є продуктивним засобом вираження категорії експресивності в сучасних українських прозових творах. Виразне стилістичне маркування мають новозапозичені одиниці та неологізми з англійськими етимонами. Уживання таких лексичних новацій у художньому дискурсі вивчають О. М. Лапінська та Я. І. Кисіль (Кисіль, 2017; Лапінська, 2013b). Структурний аналіз тексту та його компонентів є предметом дослідження С. П. Галаур (Halaur, 2021). Загальні функційні особливості англізмів вивчає Л. М. Архипенко (Архипенко, 2022), тоді як конкретні функції цих одиниць у белетристиці розглядають Е. В. Боева, Н. В. Гудима, Л. М. Кравчук та О. М. Лапінська (Боева, 2020; Гудима, 2011; Кравчук, 2019; Лапінська, 2013a; Лапінська, 2015). Методичні зауваги щодо форм роботи з аналізованими лексичними одиницями, зокрема в ЗВО України, представлені в праці М. Бойченко та ін. (Boichenko, 2022).

Укажемо, що з-посеред найвагоміших функцій англізмів у художній літературі Н. В. Гудима вирізняє характерологічну, оцінну, комічну, функцію пародіювання, мовної гри, авторського самовираження тощо (Гудима, 2011: 11–12). Аналіз порушеної проблеми подає О. М. Лапінська, яка вдокладнено зацентувала увагу на функції авторського самовираження й соціально-стилістичній функції англізмів на матеріалі художніх творів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Лапінська, 2013a; Лапінська, 2015). Недостатньо окресленими лишаються окремі аспекти функційно-стилістичного потенціалу англійськомовних запозичень у доробку українських митців сьогодення, які потужно впливають на суспільно-політичні процеси й трансформацію суспільства на поточному етапі, змальовуючи складну палітру соціального життя в епоху диджи-

талізації. Цим зумовлені наукова новизна й актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – з'ясувати тематичні, семантичні, функційні особливості англійськомовних запозичень у сучасному художньому дискурсі на матеріалі детективного роману Ірен Роздобудько «Ескорт у смерть».

Виклад основного матеріалу. Ірен Роздобудько є однією з найвідоміших письменниць сьогодення, чії твори вирізняються соціально загостреним навантаженням, а проблеми, порушені авторкою, віддзеркалюють найзначущіші процеси трансформації українського суспільства. З-поміж розлогого спектра проблематики письменницького доробку Ірен Роздобудько заслуговує на увагу багатогранний «жіночий» її складник. У романі «Ескорт у смерть» авторка, зокрема, окреслює такі соціально-психологічні аспекти розвитку особистості жінки, як пошук дівчиною-підлітком внутрішнього «я», сексуальне дорослішання, (не)сприймання власного тіла, межа між коханням та фізичною близькістю тощо. Крім цього, Ірен Роздобудько поглиблено висвітлює еволюцію психоемоційного стану героїні, настрою, душевного трансформування як відповідь на соціальні виклики в країні. Ідеться насамперед про трудову міграцію українців до «заможних» і економічно стабільних країн Європи з метою покращити рівень життя, про проституцію, про шлюб за розрахунком з успішним («статусним») партнером, про народження небажаної дитини, про зраду в шлюбі тощо. Розвиток інформаційних технологій і досягнень диджиталізації авторка репрезентує такими явищами, як оцінювання потенційного партнера за вартістю («статусністю») гаджета / умінням партнера вирішити «технічні питання» героїні, е-банкінг та ін.

Англізація українського суспільства кінця ХХ – поч. ХХІ ст. спричинила глибокі зрушення на різних рівнях української мови, помітно вплинула на мову сучасних художніх творів. Письменники активно послуговуються тематичним розмаїттям новозапозичених одиниць, їхніми семантичними та стилістичними можливостями для формування мовнокомунікативного паспорта героя, potwierдження його соціальної належності. Прикметно, що в контексті такі англійськомовні запозичення, слугуючи засобом реалізації авторського задуму, виконують важливі текстотвірні функції, впливають на змістове тло й водночас обростають у ньому новими смислами, увиразнюють власні функційні спроможності.

Компонентами першої групи слугують одиниці на позначення реалій існування персонажів:

елементи інтер'єру, що сигналізують про взаємозв'язки з оточенням, маркери локацій тощо: *нудний урбаністичний пейзаж за вікном* (Роздобудько, 2002: 47).

До складу другої групи зараховуємо лексеми, які характеризують людину «у світі технологій», окреслюють її фах чи засвідчують наявність навичок володіння певними гаджетами: *...до нього занесли комп'ютерну розпечатку про те...* (Роздобудько, 2002: 88).

Серед реалізаторів третьої групи вирізняємо англізми, які описують щоденне життя людини, указують на її звички чи елементи буття: *Це ж – цивілізація! Сервіс. Не більше* (Роздобудько, 2002: 13).

Четверту тематичну групу формують лексеми, які позначають фінансове становище героя, указують на стан майнових справ тощо: *Набравши в касі жетонів на дві тисячі доларів, пара попрямувала до столу* (Роздобудько, 2002: 43).

Усі складники зазначених вище груп реалізують комплекс стилістичних функцій, зокрема естетичну, оцінну, комічну, емфатичну, евфемістичну, прагматичну й статусну. Прикметно, що доміантною функцією, на чієму тлі вияскравлюються інші, є естетична функція, яка уможливила реалізацію авторського задуму. Розглянемо контекстуальну специфіку реалізації англійськомовних запозичень.

Так, *естетичну функцію* англізмів убачаємо в оприявненні експресивного потенціалу означених запозичень засобами стилістичного увиразнення. Ідеться насамперед про такі:

– епітет: *різдвяний стіл у фешенебельному готелі* (Роздобудько, 2002: 109); *респектабельний коханець* (Роздобудько, 2002: 12); *презентабельний вигляд* (Роздобудько, 2002: 12);

– порівняння: *Одягався, як справжній денді, й не згадував про свою колишню наречену...* (Роздобудько, 2002: 69);

– метафору: *Я сама звільнилася від любовного інферно* (Роздобудько, 2002: 130);

– гіперболу: *Вони завжди розуміють його як велику брехню, й усе для них є сенсацією* (Роздобудько, 2002: 46);

– ампліфікацію: *Вони й не здогадувалися, що десь на теплому березі, повз який вони курсують, як покинуті командою човни, є казино, боулінг, сауни, тренажерні зали, косметичні салони, шейпінг, шопінг, дансинг, мартіні «Б'янка», Лазуровий берег, соки «фреш»...* (Роздобудько, 2002: 26–27);

– алітерацію і тавтологію: *Зараз переді мною газета – «Експрес-об'ява», – Олена*

демонстративно зашелестіла газетою у слухавку. – Читаю: «Фірма «Ескорт-сервіс» пропонує ескорт-послуги заможним жінкам (Роздобудько, 2002: 12);

– еліпсис: *–Нехай подивляться! Нічого. Тепер: статура спортивна, блондинчик, очі світлі... Словом, нехай буде як ляльковий Кен. Знаєш такого? – Авжеж – чоловік Барбі? О'кей* (Роздобудько, 2002: 13);

– риторичні запитання: *А, можливо, леді віддає перевагу холодній зброї? Або на виході на мене чатує її дружок-кіллер?* (Роздобудько, 2002: 82).

Поширений авторський прийом – уживання кількох стилістичних засобів з англійськомовними запозиченнями в одному контексті: *Прищаві комп'ютерники, бліді заручники моніторів...* (Роздобудько, 2002: 19).

Деякі англізми Ірен Роздобудько свідомо вводять у текст у переносному значенні задля художнього ефекту, актуалізуючи в уяві читача не лише похідне, а й пряме значення лексичної одиниці: *Адже ввечері на неї чекала її звична робота – тривалий рейд по кав'ярнях, залучення нових працівників* (Роздобудько, 2002: 102). (Рейд – 1. військ. Проникнення військових частин у тил ворога з певною метою. 2. перен. Несподівана перевірка, обстеження чого-небудь, здійснювані групою активістів за завданням громадських організацій або преси (Горох).

Епонімні номінації англійського походження, виражаючи експресію, досить часто набувають стилістичного оцінного маркування як засіб створення, наприклад, антономазії: *Натомість, як гриби, повиростали «Санта-Барбари», «Голівуди», «Аль Капоне» й навіть – «Притулок грішників»* (Роздобудько, 2002: 65); *Роман не без задоволення упізнав у ньому того двадцятирічного плейбоа, що колись свіжим весняним ранком стояв посеред вулиці у позі мачо* (Роздобудько, 2002: 37). Англійськомовні запозичення авторка використовує в першому текстовому фрагменті для характеристики сучасних українських телевізійних реалій, у другому вдається до метонімічного перенесення значення для ідентифікації чоловіка з ефектною зовнішністю, який міг би слугувати моделлю подібного видання. Наголосимо на важливій функції англійськомовних запозичень влучно, без розлогого опису позначати явища позамовної дійсності. Уводячи англізм у змістову тканину роману, авторка досягає потрібного експресивного ефекту відразу, позаяк орієнтується на мовний і культурний досвід своїх читачів, їхнє розуміння прямого значення обстежуваних одиниць.

Ірен Роздобудько часто з відповідною стилістичною метою (зневажливе ставлення, іронія), підпорядкованою створенню загальної експресивної картини, маркує структуру чи зміст англійськомовних запозичень засобами української мови: *Часто Марина бачила **бізнесмену** в скандальних хроніках програми «Хто-с-ху?»*, в найнеймовірніших сюжетах (Роздобудько, 2002: 42); *Марина зайшла у першу-ліпшу кав'ярню й ламаючо англійською мовою замовила «**кафі**» й «**дабл коньяк**»* (Роздобудько, 2002: 27). Подеколи іншомовний характер уживаних одиниць позначено за допомогою лапок або латинської графіки: *Хоч як вона вмовляла чоловіка взяти «**тайм-аут**» на цей вечір, він не погодився й пішов, голосно грюкнувши дверима* (Роздобудько, 2002: 12); *Yes!* – *задоволено видихнула Марина...* (Роздобудько, 2002: 20). Зрідка письменниця пропонує розгорнуте пояснення значення запозичених одиниць: *Скидаючи на руки **хостес** (так називалися дівчата, що працюють у гардеробі) норкове манто, вона голосно керувала процесом своєї появи* (Роздобудько, 2002: 43).

Естетичну функцію виконують також англізми, ужиті в контексті з патетичною тональністю: *Але якщо я загину смертю хоробрих, обіцяйте сказати на поминках, що я був вашим **агентом** і виконував складне державне завдання з ліквідації **маніяка*** (Роздобудько, 2002: 67). Зважаючи на тонку іронічну настанову, таке речення можна зарахувати до ілюстрацій удаваного патетизму або ж псевдопатетизму. Вичленувані приклади загалом демонструють високу продуктивність естетичної функції через засоби експресії англізмів у тексті роману «Ескорт у смерть».

Реалізація *оцінної функції* англійськомовних запозичень передбачає експлікування позитивного / негативного ставлення героя до описуваного явища. У романі англізми слугують засобами вираження як меліоративної (*Справжній **Кен**, – прошепотіла вона у слухавку* (Роздобудько, 2002: 16)), так і пейоративної (*Ти просто якась несучасна совдепівка, дарма що «**бізнеследі**»!* (Роздобудько, 2002: 13)) оцінності. Інколи категорію оцінності зреалізовано за участю епітетів, що увиразнюють англізм, або ж англійськомовних запозичень-епітетів, наприклад: *Відверто кажучи, він спочатку погодився із дамочкою, яка керує цим трохи смердючим **бізнесом**; Але вийти кудись «у світ» я повинна із **презентабельним** мужчиною* (Роздобудько, 2002: 69).

Комічну функцію англізмів як один із засобів естетичного освоєння світу зреалізовано під

час застосування аналізованих одиниць із метою створення того чи того виду комічного (гумору, іронії, сатири, сарказму, гротеску). Варто вказати на відносно низьку продуктивність англійськомовних запозичень у означеній функції у творі «Ескорт у смерть». Їхнє функціонування загалом обґрунтоване спробою авторки ввести деякі елементи детективного жанру до тканини гостросоціального роману: *...«**містер Марпл**» (так у відділку називали слідчого Романа Олексійовича Марченко), тяжко зітхнувши, приступив до своїх обов'язків* (Роздобудько, 2002: 31); *Та хай йому грець! – з пересердя **Містер Марпл** ледь не вихлюпнув пиво собі на свої празникові штани* (Роздобудько, 2002: 104). Іронія полягає у використанні прецедентного прізвища *Марпл* (за аналогією до *міс Марпл*, кмітливого детектива із творів Агати Крісті) у значенні «недолугий детектив» для позначення такого собі простакуватого «детектива з народу». Комічне навантаження мають здебільшого питоми, аніж запозичені одиниці, хоч зрідка залежно від суб'єктивного сприймання змісту можна говорити про елементи, до прикладу, іронії в різних контекстах із англійськомовними запозиченнями.

Евфемістична функція актуалізована під час опису неприйнятних у певній громаді реалій чи спроби пом'якшити негативний ефект такого застосування задля уникнення комунікативного дискомфорту. Евфемістичну функцію часто заактуалізовано тоді, коли пряме називання реалій за допомогою питомих або запозичених засобів є неприйнятним через особливості української культури. Так, авторка використовує евфемізм «*екземпляр*» на позначення працівника ескорт-сервісу: *Кажі, який «**екземпляр**» тобі замовляти?* (Роздобудько, 2002: 13). Евфемізмом є також лексема «*контингент*» в описі молодиків певного типуажу, який часто можна зустріти серед працівників подібних компаній: *А ви, як ви кажете, «**контингент**» підпадає під особливу увагу* (Роздобудько, 2002: 32). Лексему «*кондиція*» вжито як евфемізм у значенні «емоційна вразливість»: *...зрозуміла, що перед нею – «**контингент** у стані **кондиції**»* (Роздобудько, 2002: 47). Письменниця використовує евфемізм для прихованої характеристики чоловіків та водночас маніпулятивної й підступної поведінки менеджерки компанії «Ескорт-сервіс», яка заманювала в лави нових працівників, що перебували в психологічно вразливому стані. В евфемістичній функції зафіксовано й фразеологічний перифраз: *Вони вийшли з під'їзду як молодята – стрункий білявий красень у смокінгу і вродлива жінка «у віці **елегантності**»*

(Роздобудько, 2002: 17). Використання евфемізму в цьому контексті пояснимо намаганням приховати конкретний вік героїні, що пов'язано з культурно зумовленою «забороною» розголошення віку жінок.

Емфатична функція англійців полягає у приверненні уваги реципієнта за допомогою одиниць із потужним експресивним потенціалом. Так, емфатична функція запозичень зrealізована за участю емпізи, яка ґрунтується на такій тема-ремаіичній структурі речення, де логічний наголос падає саме на стилістично маркований елемент, що може бути парцельованим або займати інверсивну позицію: *Що ж це за бізнес? Кілерство?..* (Роздобудько, 2002: 21). В емфатичній ролі інколи використовують варваризми: *Yes! – задоволено видихнула Марина, підвелася з-за свого столика й попрямувала повз молодика до виходу* (Роздобудько, 2002: 20). Функцію емфатичності підсилюють згадувані вище графічні засоби, зокрема латинська графіка, та емоційне забарвлення висловлення. Отже, роман засвідчує спроможності англійців як емфатичних засобів, що увиразнює експресію обстежуваних лексем і текстових фрагментів.

На тлі вирізнених функцій англійськомовних запозичень у романі Ірен Роздобудько «Ескорт у смерть» *прагматична функція*, як загалом і естетична, маркує всі інші текстові реалізації мовних одиниць, позаяк, по-перше, авторське суб'єктивне зrealізоване в усіх контекстах з англійцями, по-друге, читач сприймає зміст роману й декодує його через своє суб'єктивне світосприймання. Аналізовані запозичені одиниці виявляють певний вплив на реципієнта, що може мати відтінки маніпулятивності, сугестивності, персуазивності тощо, у відповідній комунікативній ситуації, наприклад: *А наші джентльмени одержують від 500 умовних одиниць на місяць. Я кажу «від» тому, що остаточна цифра – комерційна таємниця* (Роздобудько, 2002: 21). Англійци використано з персуазивною настановою, адже йдеться про намагання менеджерки Марини залучити до роботи в компанії нових співробітників. Лексема «джентльмен» виконує прагматичну функцію і в контексті реклами компанії: *Тільки у нас ви можете замовити справжніх джентльменів для супроводу віком від 20 до 35 років* (Роздобудько, 2002: 12). Маніпулятивний вплив посилює апеляція до винятковості компанії, виражена фразою «тільки у нас», що стала майже ідіоматичною в рекламному дискурсі. Англійзм «Ескорт», до прикладу, вияскравлює відповідну прагматичну функцію в контек-

сті комунікативного наміру звинувачення та осуду: *...Ваш «Ескорт» – осереддя проституції та розпусти!* (Роздобудько, 2002: 72).

Статусна функція англійців детермінована прагненням авторки створити атмосферу престижності, претензійності, статусності: *Чи були б ви проти, якщо б інтелігентний, порядний, красивий та ненав'язливий чоловік запросив вас у дансинг або в театр...?* (Роздобудько, 2002: 72). Продуктивним є застосування англійськомовних лексем у контексті змалювання реалій світського життя з метою створення атмосфери інтриги, пригоди або романтики: *За два роки свого існування він уже встиг порости лісом легенд, щедро оздоблених чутками про пишні аристократичні раути та криваві мафіозні «розбірки», які зазвичай були замішані на фатальному коханні та шалених грошах* (Роздобудько, 2002: 80).

Англійзмом «долари» авторка активно послуговується з метою підкреслення фінансового статусу героїв (фіксуємо 12 слововживань): *Був одягнений у чорний піджак «від Вороніна», краватка – «Версаче», при собі мав гаманець із сотнею доларів...* (Роздобудько, 2002: 88). Уживання англійців у статусній функції має високу продуктивність, що пов'язано насамперед із загальною тенденцією до підвищення престижу англійської мови й запозичень із неї. Фахова комунікативна майстерність Ірен Роздобудько в тому, що вона відповідально використовує англійськомовні запозичення, розуміючи їхній вплив і на конкретну мовленнєву ситуацію, і на українську мову загалом..

Висновки. Аналіз тематичного діапазону й стилістичного навантаження англійців у гостросоціальному й детективному романі Ірен Роздобудько «Ескорт у смерть» дав змогу стверджувати, що найчастіше погруповані лексеми окреслюють соціальні реалії, побутові явища існування персонажів, указують на соціальну взаємодію героїв, їхній майновий стан. Не меншу увагу приділено інформаційно-комунікаційним технологіям як невід'ємним складникам життя людини поч. ХХІ ст. З-посеред стилістичних функцій цих одиниць ранжовано естетичну, оцінну, емфатичну, евфемістичну, прагматичну, статусну, а також функцію створення комічного.

За допомогою англійців Ірен Роздобудько не лише збагачує виражальні можливості тексту, але й оприявнює свій творчий задум. Саме художнє навантаження й значущість запозичених одиниць для втілення авторської ідеї детермінує специфіку реалізації та продуктивність кожної з виявлених функцій англійців у романі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипенко Л. М. Про причини запозичування й функційні вияви новітніх англійців в українській мові. *Philological Sciences and Translation Studies: European Potential: conference proceedings* (November 3–4, 2022, Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 344 p. pp. 11–16. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-1>.
2. Боева Е. В., Заболотна А. Функційні особливості англійців у сучасній українській прозі. *Художній досвід О. Довженка-прозаїка* : зб. наук. ст. Одеса: Вид. Букаєв В. В., 2020. С. 60–62.
3. Горох: онлайн-словник. URL: <https://goroh.pp.ua/>Тлумачення/рейд.
4. Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2011. 20 с.
5. Кисіль Я. І. Новітні англійці у структурі постмодерного дискурсу: дипломна робота спеціаліста / наук. кер. Форманова С. В.; ОНУ ім. І. І. Мечнікова. Одеса, 2017. 77 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/15725>.
6. Кіщенко А. М., Стрій Л. І. Лексичні засоби вираження категорії експресивності в сучасній українській прозі. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2023. Том 27. Вип. 2 (26). С. 42–53. URL: [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.2\(26\).274981](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.2(26).274981).
7. Кравчук Л. М. Стилістичні функції англійців (на матеріалі сучасної української прози) : магістерська робота / наук. кер. к. філол. н., доц. Кухар Н. І. Вінниця, 2019. 76 с. URL: <https://shorturl.at/cvMNZ>.
8. Лапінська О. М. Англійцизм у функції авторського самовираження в українській художній прозі та поезії кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Філологічні трактати*. 2013. Том 5. № 4. С. 97–100.
9. Лапінська О. М. Англійцизм в соціально-стилістичній функції в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : Вид. Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 137. С. 385–389.
10. Лапінська О. М. Неологічна лексика на базі англійців у мові творів української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. Дніпропетровськ, 2013. Т. 21. Вип. 19 (1). С. 164–170.
11. Роздобудько І. Ескорт у смерть: роман. Львів: Кальварія, 2002. 144 с.
12. Boichenko, M., Kozlova, T., Kulichenko, A., Shramko, R., & Polyezhayev, Y. Creative activity at higher education institutions: Ukrainian pedagogical overview. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (59). P. 161–171. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.15>.
13. Halaur S., Shramko R., Pedchenko S. Positional emphasis in the modern literary text. *AD ALTA*. 2021. Vol. 11. Issue 01. P. 287–292. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1101/papers/A_shramko.pdf.

REFERENCES

1. Arkhypenko, L. M. (2022). Pro prychny zapozychuvannia i funktsiini vyjavy novitnikh anhlizymiv v ukrainskii movi [About the reasons for borrowing and functional manifestations of the latest anglicisms in the Ukrainian language]. *Philological Sciences and Translation Studies: European Potential: conference proceedings* (November 3–4, 2022, Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 344 p. pp. 11–16. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-1> [in Ukrainian].
2. Boieva, E. V., Zabolotna, A. (2020). Funktsiini osoblyvosti anhlitsyymiv u suchasni ukrainskii prozi [Functional traits of anglicisms in the modern Ukrainian prose]. *Khudozhnii dosvid O. Dovzhenka-prozaika: zb. nauk.pr.* [The literary experience of Oleksandr Dovzhenko-prosaic: a collection of scientific papers]. Odessa: Yyd. Bukaiev, V. V. pp. 60–62 [in Ukrainian].
3. Horokh: onlain-slovyk [Pea: online-dictionary]. URL: <https://goroh.pp.ua/>Тлумачення/рейд [in Ukrainian].
4. Gudyma, N. V. (2011). Semantyka ta stylistychni funktsii zapozychen u movi ukrainskoi postmodernistskoi prozy: avtoref. dys. ... k. filol. n.: 10.02.01 [Semantics and stylistic functions of borrowings in the language of Ukrainian postmodern prose: extended abstract of doctor's thesis: 10.02.01]. Chernivtsi. 20 p. [in Ukrainian].
5. Kysil, Ya. I. (2017). Novitni anhlizmy u strukturii postmodernoho dyskursu [Modern anglicisms in the structure of postmodern discourse]: diplomna robota spetsialista [specialist's diploma paper] / nauk. ker. Formanova S. V.; ONU im. I. I. Mechnikova [research adviser Formanova S. V.; Odesa I. I. Mechnikov National University]. Odessa. 77 p. [in Ukrainian].
6. Kishchenko, A., Striy, I. (2023). Leksychni zasoby vyrazhennia katehorii ekspresyvnosti v suchasni ukrainskii prozi [Lexical means of expression of the category of expressiveness in modern Ukrainian prose]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Filolohiia [Odessa National University Herald. Series: Philology]*. Vol. 27. Issue 2 (26). pp. 42–53. URL: [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.2\(26\).274981](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.2(26).274981) [in Ukrainian].
7. Kravchuk, L. M. (2019). Stylistychni funktsii anhlitsyymiv (na materialii suchasnoi ukrainskoi prozy): mahisterska robota / nauk. ker. – k. filol. n., dots. Kukhar N. I. [Stylistic functions of anglicisms (on the base of modern Ukrainian prose) : diploma paper / research adviser Ph. D., Associate professor Kukhar N. I.]. Vinnytsia. 76 p. URL: <https://shorturl.at/cvMNZ> [in Ukrainian].
8. Lapinska, O. M. (2013). Anhlitsyymy u funktsii avtorskoho samovyrazhennia v ukrainskii khudozhnii prozi ta poezii kintsia XX – pochatku XXI st. [Anglicisms in the author's self-expression function in the Ukrainian prose and poetry at the end of the XX – in the beginning of the XXI centuries]. *Filologichni traktaty [Philological treatises]*. Vol. 5. № 4. pp. 97–100 [in Ukrainian].
9. Lapinska, O. M. (2015). Anhlitsyymy v sotsialno-stylistychnii funktsii v ukrainskomu khudozhnomu teksti kintsia XX – pochatku XXI st. [Anglicisms in the social-stylistic function in Ukrainian literary text at the end of the XX – in the beginning of the XXI centuries]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo) [Scientific notes. Series: Philological (linguistics)]*. Kirovohrad. Vol. 137. pp. 385–389 [in Ukrainian].
10. Lapinska, O. M. (2013). Neolohichna leksyka na bazi anhlitsyymiv u movi tvoriv ukrainskoi khudozhnoi literatury kintsia XX – pochatku XXI st. [Neologisms based on anglicisms in the language of works of Ukrainian fiction of the late 20th – early 21st cc.]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Movoznavstvo [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Linguistics]*. Vol. 21. № 19 (1). pp. 164–170 [in Ukrainian].
11. Rozdobudko, I. (2002). Eskort u smert: roman [Escort to death: a novel]. Lviv: Kalvariia. 144 p. [in Ukrainian].
12. Boichenko, M., Kozlova, T., Kulichenko, A., Shramko, R., & Polyezhayev, Y. (2022). Creative activity at higher education institutions: Ukrainian pedagogical overview. *Amazonia Investiga*. Vol. 11 (59). pp. 161–171. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.15>
13. Halaur S., Shramko R., Pedchenko S. (2021). Positional emphasis in the modern literary text. *AD ALTA/ Vol. 11 (01)*. pp. 287–292. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1101/papers/A_shramko.pdf

УДК 811.161.2'271

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-24>

Наталія ПОПЛАВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-1100-5002

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) poplav@tnpu.edu.ua

Юлія КОСТЮК,

orcid.org/0000-0003-2750-4359

доктор філософії з галузі Філологія,

асистент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) yuliia.kostiuk@tnpu.edu.ua

Василина СМЕРЕЧИНСЬКА,

orcid.org/0009-0001-8701-0871

здобувач вищої освіти факультету філології і журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) vasilinasmercinska@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ МАСМЕДІА)

У статті проаналізовано особливості функціонування спортивної термінології в суспільно-політичній комунікації. Спортивний термін потрактовано як слово або словосполучу, уживані в галузі фізичної культури та спорту, яким властива єдність цілісної номінації; а спортивну термінологію – як сукупність цих слів і словосполук. Зазначено, що велика кількість спортивних термінів переходить до загальномовного вжитку, зокрема активно задіяні в суспільно-політичній комунікації. Джерельним матеріалом дослідження слугували сайти сучасних масмедіа.

Закцентовано на тому, що детермінологізована спортивна лексика має високий функціональний потенціал. Найчастіше використання спортивної термінології припадає саме на заголовки новин та інформаційних статей, щоб таким чином привернути більше уваги потенційних читачів до масмедійних текстів. Серед детермінологізованої спортивної термінології найбільш частотно вживаними (як у прямому, так і в переносному значенні) є терміни на позначення предметів, понять, дій, що стосуються спорту. Детермінологізовані спортивні терміни здебільшого використано в сучасних масмедіа для опису політичної ситуації в Україні (рідше – в світі), значно менше – в описах економічної ситуації чи подій культури й шоубізнесу. Результатом детермінологізації стало закріплення нового переносного значення слова в лексикографічних працях.

Підсумовано, що стилістична транспозиція – один із найпродуктивніших шляхів розвитку і поповнення лексики літературної мови. Активно функціонують у масмедійних текстах детермінологізовані загальноспортивні і вузькоспеціалізовані термінологічні одиниці. З огляду на динамічність процесу детермінологізації і насиченість суспільно-політичної комунікації такими одиницями функціонування спортивних термінів у текстах сучасних масмедіа потребує постійного моніторингу й подальшого детального вивчення.

Ключові слова: українська мова, термінологія, спортивна термінологія, лексика, масмедіа, суспільно-політична комунікація, текст.

Nataliya POPLAVSKA,
orcid.org/0000-0003-1100-5002
Doctor of Philological Sciences, Professor;
Head of the Department of Journalism
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) poplav@tnpu.edu.ua

Yuliia KOSTIUK,
orcid.org/0000-0003-2750-4359
PhD in Philology,
Assistant Lecturer at the Department of General Linguistics and Slavic Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) yuliia.kostiuk@tnpu.edu.ua

Vasylyna SMERECHYNSKA,
orcid.org/0009-0001-8701-0871
Student at the Faculty of Philology and Journalism
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) vasilinasmerecinska@gmail.com

SPORTS TERMINOLOGY FUNCTIONING IN SOCIO-POLITICAL COMMUNICATION (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN MASS MEDIA)

The article analyzes how sports terminology functions in socio-political communication. It interprets a sports term as a word or phrase used in physical culture and sports that is characterized by the unity of a holistic nomination. Sports terminology is defined as a set of these words and phrases. The authors note that a large amount of sports terms is becoming commonly used. They are particularly popular in socio-political communication. The source material of the study was modern mass media websites.

The authors emphasize that determinologized sports vocabulary obtains a high functional potential. Sports terminology is most frequently used in the headlines in news and articles to draw more potential readers' attention to media texts. Among the determinologized sports terminology, media predominantly employ terms for sports objects, concepts, and actions, both in literal and figurative meaning. The modern media usually use determinologized sports terms to describe the political situation in Ukraine (sometimes in the world), and it rarely functions in descriptions of the economic situation, cultural and show business events. The determinologization results in words' new figurative meanings being codified in lexicographical works.

The article concludes that stylistic transposition is one of the most productive ways of developing and replenishing the literary language lexicon. Determinologized lexical units with general sports meaning and high specialization are actively functioning in mass media texts. Given how dynamic the determinologization process is and how much such units saturate the socio-political communication, the functioning of sports terms in modern mass media texts requires constant monitoring and further detailed study.

Key words: Ukrainian language, terminology, sports terminology, vocabulary, mass media, socio-political communication, text.

Постановка проблеми. Розвиток мови завжди тісно пов'язаний із змінами в суспільстві, а суспільно-політичні, економічні й навіть побутові трансформації знаходять відображення на різних лінгвальних рівнях. Активна взаємодія загального і термінового в стилях сучасної української літературної мови виявляється в «детермінуванні, транстермінуванні й вторинному термінуванні лексики, які діють як «сполучені посудини» в окремих оновлюваних терміносистемах і в загальному лексиконі сучасної української літературної мови» (Клименко та ін., 2008: 91-97). Дедалі більше лексичних одиниць мігрують між сферами функціонування, і сучасні масмедіа стали най-

більш виразним майданчиком, який ці зміни відображає.

Аналіз досліджень. Спортивна термінологія, спортивна лексика української мови перебуває в центрі уваги лінгвістів вже тривалий час (Боровська, 2002; Жирик, 2007; Трофімчук, 2009; Кондратенко, 2014; Процик 2013; Максимчук 2015; Струганець, 2017; Каленюк, 2018 та ін.). Різноманітне вивчення українських спортивних термінів важливе, перш за все, для розвитку загальної теоретичної моделі функціонування мови, специфіки вживання її лексичного запасу.

У сучасній мовній практиці спортивна термінологія розширила сферу свого використання.

Тому актуальність дослідження зумовлена активізацією вживання спортивної лексики в мові сучасних масмедіа, зокрема в суспільно-політичних текстах. Незважаючи на підвищений інтерес до питань спортивної термінології в українському мовознавстві, функціонування її детермінологізованих одиниць у суспільно-політичній комунікації потребує окремої розвідки.

Мета дослідження – проаналізувати функціонування детермінологізованої спортивної лексики в українській суспільно-політичній комунікації на матеріалі ЗМІ ХХІ століття. Джерельним матеріалом слугували сайти сучасних масмедіа. Використано такі методи дослідження, як спостереження – для збору фактичного матеріалу із сучасних масмедіа; системний аналіз – для вивчення семантико-стилістичних параметрів лексичних одиниць у тексті та в словниках; описовий метод – для характеристики семантико-функціонального потенціалу детермінологізованих спортивних лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Існують різні визначення спортивної термінології. Зокрема В. Акуленко трактує *спортивний термін* як «слово або словосполучення, що використовується для позначення спортивних подій, їх місць та ознак, виконавців, спортсменів, а також виробів, спортивного інвентарю, окремих ознак і характеристик спортивних заходів, спортивних звань» (Акуленко, 1998: 3). Натомість В. Боровська визначає *спортивний термін* як слово або словосполучення, вживану в галузі фізичної культури та спорту, яким властива єдність цілісної номінації, а спортивну термінологію – як сукупність цих слів і словосполук, зокрема предмети, явища, дії, які стосуються цієї галузі (Боровська, 2002: 23). Загалом спортивну термінологію вважають термінологічною системою, розвиток якої пов'язаний із тенденціями зміни літературної мови.

«Демократичність» спортивної термінології зумовила її використання у масмедіа, що давно стали основним майданчиком транспозиції термінологічної лексики до загальномовного вжитку. Як зазначає М. Пашинська, «процес детермінологізації доволі активний у мас-медійному тексті й зумовлений пошуком нових – виразніших і несподіваних засобів образності» (Пашинська, 2017: 101).

Множина найменувань предметів, понять, дій, що стосуються спорту, складає найчисельнішу тематичну групу спортивної лексики, оскільки об'єднує як загальну, так і специфічну для кожного виду спорту термінологію. У текстах сучасних масмедіа лексичні одиниці цієї тематичної

групи активно вживають і в прямому, і в переносному значенні. Переносне використання спортивних термінів слугує означенню реалій суспільно-політичного життя в Україні.

Доволі поширеною підгрупою аналізованої тематичної групи є лексеми, які позначають проміжки, етапи і стадії спортивних подій. Сюди належать терміноодиниці *старт* і *фініш*: *«Старт політичного сезону: майбутні вибори та кредит МВФ»* (hromadske.ua, 04.09.2018). Лексеми належать до множини бігових та деяких командних видів спорту, проте їх використовують на позначення початку і завершення, зокрема коли йдеться про політику: *«Син свого батька»: Петро Шкутяк відверто розповів про старт політичної кар'єри та війну на Сході України* (galka.if.ua, 15.02.2021), *Кандидат Садовий. Про фініш політичної кар'єри та гроші, які йому вже не потрібні* (glavcom.ua, 19.02.2019).

У значенні «перебувати у стані повної готовності» вживається словосполучення *на старті* в таких контекстах: *«Зеленський в Європі, Китай «на старті», а в Туреччині «майдан»? Карасьов в ефірі Новини.LIVE»* (novyny.live, 15.05.2023), *«Майбах» на старті. Коломойський таємно фінансує та робить ставку на новий політичний проєкт* (prm.ua, 17.10.2020). Також спостерігаємо використання стійкої сполуки *вийти на фінішну пряму*: *У реальності – сьогодні у США вибори вийшли на фінішну пряму, залишилося менш як місяць, щоб ці проміжні вибори відбулися* (24tv.ua, 21.10.2022).

За нашими спостереженнями, активно функціонує одиниця *фальстарт*: *«НАТО провокують на очевидний фальстарт подій»: політичний експерт Чаленко про ймовірний удар по території Польщі* (ESPRESO.TV, 16.11.2022). Зі сфери спорту лексема перейшла в загальномовний вжиток, набувши загального поняття «передчасний, поспішний початок».

Ще однією доволі часто вживаною одиницею є термін іншомовного походження *тайм-аут* «коротка, зазвичай однохвилинна, перерва в спортивному змаганні з метою наради та вироблення стратегії гри». ЗМІ використовують цю терміноодиницю для позначення перерви у політичній діяльності: *Раніше перший заступник голови фракції «Слуга народу» Олександр Корнієнко повідомив, що фракція взяла тайм-аут, щоб розібратись, чи справді Тищенко організував святкування у столичному готелі у розпал локдауну, інформація про що напередодні поширилась у ЗМІ* (radiosvoboda.org, 19.04.2019). Особливо таке використання притаманне заголовкам: *Фінлян-*

дія може зробити **тайм-аут** у переговорах про НАТО: озвучено причини (glavcom.ua, 24.01.2023).

Зустрічаємо в мові масмедіа й детермінологізовані одиниці на позначення часових інтервалів у спортивній грі – **раунд** і **тайм**: Далі наступний **раунд** і продовження політичного боксу (slovoidilo.ua, 11.01.2021); Зроблено серйозні кроки – десять **раундів** санкцій. Обговорюється ще один **раунд**, але з кожним новим етапом стає дедалі важче знайти консенсус щодо нових жорстких заходів» (nv.ua, 01.05.2023); Так що розслаблятися не варто, потрібно довести перемогу в **першому таймі** до кінця і виграти цей складний політичний **матч** за повернення «Нафтогазу» у підпорядкування Кабміну й у підконтрольність українського народу» (infoscope.news, 19.03.2019).

Щоб акцентувати на запеклості політичної боротьби, журналісти використовують лексеми **реваниш**, **матч-реваниш**, притаманні неспеціальній комунікації: «Президент України Володимир Зеленський вважає, що російське керівництво зараз накопичує сили і готується до **реванишу**» (lb.ua, 24.01.2023); **Значущість цих проміжних виборів до Конгресу США у тому, що їхні підсумки сформують політичний пейзаж США на наступні два роки і, відповідно, значною мірою визначать параметри виборчої кампанії 2024 року, зокрема, чи відбудеться «матч-реваниш» Трамп vs Байден**» (ZN.UA, 25.08.2022).

Пишучи про політичні ігри, сучасні масмедіа обов'язково вказують і на місце, де вони відбуваються: **ринг**, **арена**, **трибуна**: «Телерадіокомпанія «Рудана» пропонує взяти участь у циклі **прямоєфірних програм «Політичний ринг»** (rudana.com.ua, 02.07.2019), «**Будь-який театральний майданчик – це водночас політична арена**» – Богдан Бенюк про театр під час війни (nrcu.gov.ua, 13.11.2022), **Але парламент – це і політична трибуна**, тому, на жаль, тема війни іноді стає спекулятивною, законопроекти деякі подають не заради допомоги державі у війні, а заради політичних дивідендів (novyarnia.com, 20.04.2023).

Ще одна спортивна локація – **стадіон** – увійшла в прецедентний вираз в українському політичному дискурсі під час президентської виборчої кампанії 2019 р. Йдеться про висловлення Петра Порошенка **стадіон, так стадіон** у значенні «згода на умови суперника». Фраза закріпилася в масмедіа і фігурувала в заголовках практично кожної журналістської статті, яка стосувалася тодішніх дебатів: «**Стадіон, так стадіон**: Порошенко прийняв виклик Зеленського (tsn.ua, 04.04.2019); а потім і інших схожих ситуацій: «**Пане Миколо, парламентські перегони – це теж**

політичний марафон, і дистанцію подолає сильніший. А тому... **стадіон, так стадіон!**», – відповів В'ячеслав Неволько (ue.ua, 08.07.2019).

Частотним є вживання термінів на позначення спортивних технік і прийомів, як загальних, так і притаманних лише певним видам спорту: **І атакувати тими самими обіцяними реформами** (slovoidilo.ua, 11.01.2021); **Підвищення добробуту людей, реформування всіх інститутів влади, боротьба з корупцією та інші виконані обіцянки – це атака і удари в голову суперника** (slovoidilo.ua, 11.01.2021). Деякі з них, на відміну від інших детермінологізованих лексем зі сфери спорту, вживаються в позитивному значенні: **Після війни: в Україні буде рік для потужного ривка вперед** (radiosvoboda.org, 12.04.2022); **Політичний експерт Володимир Цибулько: «Перший день сесії був як розминка перед великим змаганням»** (nrcu.gov.ua, 06.02.2018); **Кримська декларація американського держсекретаря – це своєрідний «політичний пас, подарунок для української держави», тому українська держава має змобілізуватись і змобілізувати міжнародних партнерів навколо меседжів декларації** (Qirim.News, 20.02.2020).

Непоодинокими є випадки, де вживання цих лексичних одиниць виражає насмішку: «**Ми постійно чули про економічний стрибок, але є враження, що економіка брала розгін, спіткнулася, і ризикує проїхатися обличчям по землі**» (bbc.com/ukrainian, 04.03.2020), «**Всю країну поставлено «на розтяжку» між авантюрою і корупцією**» (ukrinform.ua, 01.04.2019). Наведені лексеми стосуються передусім економічної сфери.

Серед вузькоспеціалізованих спортивних термінів найчастіше в суспільно-політичну комунікацію потрапляють одиниці зі сфер боксу, футболу й шахів. Уживання їх зазвичай обґрунтоване контекстуально. Наприклад, через боксерське минуле Віталія Кличка медійні матеріали про мера столиці рясніють відповідними лексичними засобами, зокрема такими: **нокаут** «стан боксера під час бою, коли він після удару суперника падає, упродовж 10 секунд не може звестися на ноги для продовження бою і вважається переможеним» (sum20ua.com), **нокдаун** «стан боксера під час бою, коли він від удару суперника втрачає координацію рухів і орієнтацію, але раніше ніж за 10 секунд готовий продовжувати бій» (sum20ua.com), **атеркот** «у боксі – удар знизу вгору в підборіддя або в корпус суперника» (sum20ua.com). Наприклад: **Як Кличко радив партії Меркель уникнути нокауту на виборах** (dw.com, 05.09.2021); **Кличко «відправив» українську владу у «нокдаун»** (tsn.ua, 31.12.2013); **Аперкот для Кличка. Сьогодні Кличко, поєднуючи дві**

посади, тримає у своїх руках всю міську вертикаль влади» (nv.ua, 04.09.2019).

Спостерігаємо, що детермінологізовані одиниці зі сфери боксу давно вийшли за тематичні межі діяльності мера Києва: *Він отримав два нокдауни на Харківському та Херсонському напрямку* (24tv.ua, 08.04.2023); *«На жаль, іще не покаут»*. *Байден у Києві – це психологічний нокдаун для Путіна і демонстративне приниження Росії – інтерв'ю NV з Фесенком* (nv.ua, 20.02.2023), *Про європейське турне Зеленського і політичний кліч на Львівщині* (uzhgorodka.uz.ua, 15.05.2023).

Не менш популярною основою метафор у суспільно-політичному тексті є футбольна лексика: *Вже зараз президент Туреччини Реджеп Тайп Ердоган може вважати відставку німецького національного гравця як вирішальний політичний гол у ворота суперника: він привітав такий його крок* (obozrevatel.com, 27.07.2017), *Жовта картка Зеленському: активісти пояснили президенту, яким має бути слуга народу* (stopcor.org, 25.05.2019).

Досить часто в аналізованій тематичній групі зазнають детермінологізації запозичені терміни, які попри своє не зовсім тривале перебування у словниковому складі української мови стають активновживаними у ЗМІ. Ю. Молоткіна виділяє переносне значення в найменуваннях футбольних тактик та прийомів *фол* та *офсайд* (Молоткіна, 2020: 139). І справді, масмедіа використовують таку лексику в суспільно-політичному контексті: *На запитання Радіо Свобода про те, чи доцільно у такому разі було взагалі проводити це один конкурс, Корнієнко зазначив, що це «був фол останньої надії» від Мінкульту* (radiosvoboda.org, 18.08.2021); *Стадіон «Торпедо» заганяють в офсайд* (DailyLviv.com, 11.09.2019).

Футбольний термін *пресинг* також активно вживають як синонім до лексеми *тиск*: *Коли Єврокомісія розпочала розслідування через непрозорість угоди, угорський уряд заявив, що це «політичний пресинг»* (mind.ua, 02.06.2022) І, зауважмо, не тільки в сфері політичних новин: *Мав власний бізнес, а час на дослідження роду крав у родини. Це дратувало дружину й тещу. Пресинг був серйозний, бо вони мого захоплення не розуміли* (gazeta.ua, 19.07.2018). Зі значенням «трюк» чи «фокус» фіксуємо вживання лексеми *фінт* «удаваність чи оманливість певної дії»: *Тож у такому випадку, на його думку, країні просто було необхідно зробити «політичний фінт», щоб відвернути увагу від намагання відмовитись вводити нафтове ембарго проти країни-агресорки* (24tv.ua, 10.05.2022).

Коли ж контекст суспільно-політичних процесів вимагає акценту на інтелектуальності, сучасні

масмедіа послуговуються термінологією шахів: *Посередницький гамбіт Китаю: у чому сенс нормалізації відносин між Саудівською Аравією та Іраном?* (hvylyu.net/uk, 15.03.2023). Лексема *гамбіт* позначає «навмисну жертву задля певної мети» (первинне пряме значення – «початок шахової партії (дебют), у якій білі жертвують пішака або легку фігуру, щоб створити вигідну позицію для нападу» (sum20ua.com). *Ендишпіль* ужито в прямому значенні – «завершальна стадія партії»: *А у битві за Київ привело до перемоги, яка повністю перевернула політичний ендишпіль російського вторгнення* (gazeta.ua, 11.04.2022). Доволі поширений у мові масмедіа вираз *шах і мат*, що означає безвихідне положення: *Шах і мат: Туреччина допоможе Європі замінити російський газ туркменським, а Казахстан готовий замінити російську нафту* (ZN.UA, 05.07.2022).

Стилістично вмотивованим є використання акробатичних термінів, які в певному контексті створюють жартівливу атмосферу, висміюють політичні події. Однією з таких лексем є *кульбіт*, що позначає «поворот-перекат уперед з опорою на руки» (sum20ua.com). У мові ЗМІ він набуває значення несподіваного, різкого повороту в політичному житті: *Іноагенти і зовнішнє управління: Чи повторять «слуги народу» політичний кульбіт «Грузинської мрії»* (Dero.ua, 10.03.2023); *Але цього тижня стався несподіваний кульбіт* (eurointegration.com.ua, 10.03.2023). Нове значення як результат стилістичної транспозиції вже зафіксоване в СУМ-20 (sum20ua.com) як переносне.

Серед загальноспортивних термінів, результати стилістичної транспозиції яких уже увійшли в словники української літературної мови, є лексема *допінг*: *Проте за цей час люди настільки звикли постійно отримувати такий емоційний допінг, що вимагають його завжди і всюди* (ZAXID.net, 18.09.2019). У той час, як пряме значення цієї одиниці позначає «фармакологічні та інші речовини, які спричиняють різке тимчасове підвищення фізичної і психічної активності організму» (sum20ua.com), переносне значення трактується як «додатковий спосіб, засіб, що стимулює що-небудь, сприяє досягненню чогонебудь» (sum20ua.com). Масмедіа використовують термін *гандикап*, коли йдеться про перевагу в політичних іграх: *Від 3 березня на статус кандидата від Демократичної партії реально претендують Джо Байден та Берні Сандерс, тоді як кандидат від республіканців, діючий президент США Дональд Трамп, має певний гандикап для проведення агітаційних заходів* (ukrinform.ua, 09.03.2020).

Висновки. Словниковий склад літературної мови щоденно поповнюється новими термінологічними одиницями. Разом із тим велика кількість термінів переходить до загальномовного вжитку. Констатуємо, що стилістична транспозиція – один із найпродуктивніших шляхів розвитку і поповнення лексики літературної мови.

Детермінологізована спортивна лексика має високий функціональний потенціал. Найчастіше використання терміноодиниць спортивної термінології припадає саме на заголовки до новин та інформаційних статей, щоб таким чином привернути більше уваги потенційних читачів.

Серед детермінологізованої спортивної термінології найбільш частотно вживаними (як у прямому,

так і в переносному значенні) є терміни на позначення предметів, понять, дій, що стосуються спорту. Результатом детермінологізації стало закріплення нового переносного значення слова в лексикографічних працях. Детермінологізовані спортивні терміни найчастіше вживають у сучасних масмедіа для опису політичної ситуації в Україні (рідше – в світі), значно менше їх застосовують в описах економічної ситуації чи подій культури й шоубізнесу.

З огляду на динамічність процесу детермінологізації і насиченість суспільно-політичної комунікації такими одиницями функціонування спортивних термінів у текстах сучасних масмедіа потребує постійного моніторингу й подальшого детального вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В. В. Українська мова в європейському контексті. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С. 91-97.
2. Боровська О. О. Національні витоки української термінології з фізичної культури та спорту. *Молода спортивна наука України : зб. наук. пр.* Львів, 2002. Вип. 6. Т. 1. С. 8-10.
3. Жирик О. А. Стилiстична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : Тернопіль, 2007. 275 с.
4. Каленюк С. О. Функціонування спортивної лексики у мові українських засобів масової інформації. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10. №1. С. 31-39.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
6. Кондратенко Н. В. Тематичні групи спортивної лексики в українській політичній комунікації. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Філологія*. 2014. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 127-135.
7. Максимчук В. В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: зб. наук. праць*. Острог, 2015. Вип. 57. С. 85-89.
8. Молоткіна Ю. О. Функціонально-стильова диференціація новітніх запозичень у сучасній українській мові : дис. ... д-ра філос. наук : 035.055. Тернопіль, Переяслав, 2020. 290 с.
9. Пашинська Л. М. Детермінологізація як спосіб формування неофразем у сучасному українськомовному масмедійному просторі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2017. Т. 20, № 1. С. 97-102.
10. Процик І. Терміни «колір» і «барва» в соціолекті українських футбольних фанатів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 110-114.
11. Трофімчук К. В. Особливості спортивної лексики й термінології в засобах масової інформації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 23. С. 65-68.
12. Struhanets Yu. The taxonomy of football vocabulary in the Ukrainian language at the beginning of the XXI century. *Annals of the University of Craiova. Series Philology. Linguistics*. 2017. ANUL XXXIX. Nr. 1-2. S. 202-208.

REFERENCES

1. Akulenko V. V. (1998). Ukrainian language in the European context [The Ukrainian language in the European context]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2–3. 91-97. [in Ukrainian].
2. Borovska O. O. (2002). National origins of Ukrainian terminology in physical culture and sports [National origins of Ukrainian terminology in physical culture and sports]. *Moloda sportyvna nauka ukrainy – Young sports science of Ukraine*, 6, Vol. 1. 8-10. Lviv. [in Ukrainian].
3. Zhyryk O. A. (2007). Stylistychna transpozyciia terminolohichnoi leksyky v suchasni ukrainii movi (kodyfikatsiinyi aspekt) [Stylistic transposition of terminological vocabulary in the modern Ukrainian language (codification aspect)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil. [in Ukrainian].
4. Kaleniuk S. O. (2018). Funktionsuvannia sportyvnoi leksyky u movi ukrainskykh zasobiv masovoi informatsii [The functioning of sports vocabulary in the language of Ukrainian mass media]. *Filolohichni traktaty – Philological treatises*, Vol. 10, 1. 31-39. [in Ukrainian].
5. Klymenko N. F., Karpilovska Ye. A., & Kysliuk L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
6. Kondratenko N. V. (2014). Tematychni hrupy sportyvnoi leksyky v ukrainii politychnii komunikatsii [Thematic groups of sports vocabulary in Ukrainian political communication]. *Visnyk odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Bulletin of Odessa National University. Series: Philology*. Vol. 10, 4. 127-135. [in Ukrainian].

7. Maksymchuk V. V. (2015). Neolohizmy futbolnoho dyskursu yak ob'iekt leksykohrafichnoho opysu [Neologisms of football discourse as an object of lexicographic description]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna» – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Philological" series, 57. 85-89. Ostroh [in Ukrainian].*
8. Molotkina Yu. O. (2020). Funktsionalno-stylova dyferentsiatsiia novitnikh zapozychen u suchasni ukrainskii movi [Functional and stylistic differentiation of the latest borrowings in the modern Ukrainian language]. *Doctor's thesis*. Ternopil, Pereiaslav. [in Ukrainian].
9. Pashynska L. M. (2017). Determinolohizatsiia yak sposib formuvannia neofrazem u suchasnomu ukrainskomovnomu mas-mediinomu prostori [Determinologizing as a way of forming neophrases in the modern Ukrainian-language mass media space]. *Visnyk kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia: Filolohiia – Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. Series: Philology. Vol. 20, 1. 97-102. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU. [in Ukrainian].*
10. Protsyk I. (2013). Terminy «kolir» i «barva» v sotsiolekti ukrainskykh futbolnykh fanativ [The terms «color» and «tint» in the sociolect of Ukrainian football fans]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Problemy ukrainskoi terminolohii – Bulletin of the «Lviv Polytechnic» National University. Problems of Ukrainian terminology, 765. 110-114. [in Ukrainian].*
11. Trofimchuk K. V. (2009). Osoblyvosti sportyvnoi leksyky y terminolohii v zasobakh masovoi informatsii [Peculiarities of sports vocabulary and terminology in mass media]. *Naukovyi visnyk volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University, 23. 65-68. [in Ukrainian].*
12. Struhanets Yu. (2017). The taxonomy of football vocabulary in the Ukrainian language at the beginning of the XXI century. *Annals of the University of Craiova. Series Philology. Linguistics. ANUL XXXIX, 1-2. 202-208.*

Тетяна РАЗУМЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0682-3812

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

*Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) razumenkot@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДИНАМІЧНОМУ ПОЗАШКІЛЛІ

У статті автор розкрив загальні аспекти формування іншомовної компетентності особистості в динамічному позашкільлі.

У статті зазначено, що аналіз масиву джерел у відкритому доступі засвідчив про доцільність розкриття проблематики формування іншомовної компетентності через призму позашкільля. Актуальність теми визначена реаліями провадженого в Україні воєнного стану, значною кількістю закордонних українців – вимушених переселенців.

Автор конкретизував, що іншомовна компетентність особистості відіграє важливу роль в утвердженні цінностей для культури демократії в європейському культурному і освітньому просторі.

Мета статті: розкрити актуальні аспекти формування іншомовної компетентності особистості в умовах динамічного позашкільля.

Узагальнено такі результати. Авторка наголосила на тому, що опора на принцип динамічності дає змогу оперативно реагувати на виклики реального часу і відображати це у змісті, підходах, методах навчальної взаємодії з формування іншомовної компетентності особистості.

Динамічне позашкільля у статті розглядається як організація надання додаткових освітніх послуг, зокрема для формування життєво значимої іншомовної компетентності особистості. В організаційному і змістовно-методичному забезпеченні такого позашкільля відбувається оперативне реагування на відповідність актуальним інтересам дітей, запитам батьків та пропонованим освітнім послугам в сфері позашкільної освіти. В організації додаткових освітніх послуг суттєву роль відіграє якість навчальних комунікацій, близькість до місць проживання запитувачів такої освітньої послуги, урахування реального зацікавлення навчально-розвивальним контентом, сучасним матеріально-технічним оснащенням. Авторка представила візуально алгоритм формування іншомовної компетентності особистості і характеристику етапів в умовах динамічного позашкільля.

Перспективами подальшої розробки теми автор бачить питання змістового забезпечення формування іншомовної компетентності особистості в динамічному позашкільлі.

Ключові слова: *позашкільна освіта, особистість, компетентнісний підхід, іншомовна компетентність, культура демократії.*

Tetiana RAZUMENKO,

orcid.org/0000-0002-0682-3812

PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of English

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

(Kharkiv, Ukraine) razumenkot@gmail.com

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF PERSONALITY IN DYNAMIC EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

In the article, the author revealed the general aspects of the formation of foreign language competence of an individual in dynamic extracurricular activities.

The article states that the analysis of an array of sources in open access testified to the expediency of revealing the problems of foreign language competence formation through the prism of extracurricular activities. The topicality of the topic is determined by the realities of the martial law in Ukraine, a significant number of Ukrainians abroad - forced migrants.

The author specified that the foreign language competence of an individual plays an important role in establishing values for the culture of democracy in the European cultural and educational space.

The purpose of the article: *to reveal the relevant aspects of the formation of foreign language competence of an individual in dynamic extracurricular conditions.*

The following results are summarized. The author emphasized that relying on the principle of dynamism makes it possible to quickly respond to real-time challenges and reflect this in the content, approaches, methods of educational interaction for the formation of foreign language competence of an individual.

In the article, dynamic extracurricular activities is considered as an organization of providing additional educational services, in particular for the formation of vitally important foreign language competence of the individual. In the organizational and content-methodical provision of such an after-school program, there is an operational response to meet the actual interests of children, the requests of parents and the offered educational services in the field of out-of-school education. In the organization of additional educational services, a significant role is played by the quality of educational communications, proximity to the places of residence of those requesting such educational services, taking into account real interest in educational and developmental content, modern material and technical equipment.

The author visually presented the algorithm for the formation of foreign language competence of the individual and the characteristics of the stages in the conditions of dynamic extracurricular activities.

The author sees the issue of content provision of the formation of foreign language competence of the individual in dynamic extracurricular activities as perspectives for further development of the topic.

Key words: *extracurricular education, personality, competence approach, foreign language competence, culture of democracy.*

Постановка проблеми. Інтеграція України в культурний, освітній простір Європейського Союзу передбачає поступальну активність у формуванні іншомовної компетентності кожної особистості. Цінності та ідеї культури демократії можна зберегти і транслувати в активному комунікуванні. Рада Європи прагне в цей складний час сприяти відновленню миру у світі, формуванню довіри в міжнаціональних, міжкультурних конфліктах. Як відомо, основою демократії є закон та інституції, які докладають зусиль для утвердження верховенства права і законності. Але інституції не можуть стати ефективними без системної мовної освіти і просвітництва громадян. Тому в реаліях сьогодення формування іншомовної компетентності вкрай важливе для порозуміння і досягнення миру.

Аналіз досліджень і публікацій. Заявлена тема перебуває у полі пильної уваги широкого кола науковців. Зокрема, загальне уявлення про категорійне поле цієї розвідки сформовано на підставі вивчення праць Д. Нумес (Нумес, 1971), М. Барретта (Барретт, 2018), Г. Іванчук (Іванчук, 2016), М. Конєвої (Конєва, 2020), З. Корневої (Корнева, 2014), О. Семеног (Семеног, 2008), І. Ставицької (Ставицька, 2013), які у контексті компетентного підходу розкрили поняття, дотичні до цієї теми. Водночас, аналіз масиву джерел у відкритому доступі засвідчив про доцільність розкриття проблематики формування іншомовної компетентності через призму позашкілля, актуалізованого в реаліях провадженого в Україні воєнного стану, значної кількості закордонних українців – вимушених переселенців.

Мета статті: розкрити актуальні аспекти формування іншомовної компетентності особистості в умовах динамічного позашкілля.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено вище, для утвердження ідей і цінностей культури демократії важливе спілкування. Спілкування передбачає розуміння. Для того, щоб домогтися розуміння і осмислення вкрай значущою є іншо-

мовна компетентність особистості. Останнім часом багато уваги приділено позашкіллю в Україні. Це обумовлено потребою створення ресурсів для соціалізації особистості попри складні ситуації, обумовлені впровадженням воєнним станом, дистанційним форматом навчання у закладах освіти. Для того, щоб дати можливість майбутнім громадянам брати участь у культурі демократії на макрорівні, цінності варто практикувати в шкільному середовищі (Барретт, 2018; Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, 2003) і в позашкіллі (Проект Концепції позашкільної освіти, 2019). У проекті Концепції розвитку позашкільної освіти зазначено про те, що попит на саме позашкільну освіту останнім часом значно зростає (Проект Концепції позашкільної освіти, 2019). Це обумовлено тим, що додаткові освітні послуги поза межами закладів освіти значно виходять за межі державних освітніх стандартів, потенціал методичного і змістового ресурсу не обмежується типовими програмами і підходами. Опора на принцип динамічності дає змогу оперативно реагувати на виклики реального часу і відобразити це у змісті, підходах, методах навчальної взаємодії, спрямованої на формування іншомовної компетентності особистості.

Динамічне позашкілля – нове поняття, яке лише зараз набирає обертів в науково-практичному дискурсі. У цьому дослідженні ми розглядаємо це явище як таку організацію надання додаткових освітніх послуг, зокрема для формування життєво значимої іншомовної компетентності особистості, коли в організаційному і змістовно-методичному забезпеченні відбувається оперативне реагування на відповідність актуальним інтересам дітей, запитам батьків та пропонованим освітнім послугам в сфері позашкільної освіти. В організації таких додаткових освітніх послуг суттєву роль відіграє якість навчальних комунікацій, близькість до місць проживання запитувачів такої освітньої послуги, урахування реального зацікавлення навчально-розвивальним контентом, сучасним матеріально-технічним оснащенням.

Іншомовна компетентність особистості передусім має відношення до комунікації. З опорою на результати наукових розвідок М. Конєвої (Конєва, 2020), З. Корневої (Корнева, 2014), О. Семеног (Семеног, 2008), інших (Чорна, 2013) у цій публікації ми розглядаємо як системне утворення особистості, яке синтезує когнітивний, діяльнісний, мовленнєвий і соціокультурний компоненти спілкування і взаємодії у полікультурному, багатомовному середовищі/просторі. Це утворення багатофакторне і передбачає організацію взаємодії і спілкування на засадах розуміння визнання апріорності права людської гідності і визнання унікальності кожної особистості через осмислення мовного простору комунікантів, специфіки культурного середовища, комунікативних навичок учасників спілкування, критичність і креативність сприйняття елементів інформаційного простору комунікантів, володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. Креативність і критичність мислення в цьому аспекті набуває значущості, в чому ми одностайні з науковицею В. Ворожбіт-Горбатюк (Ворожбіт-Горбатюк, 2022).

Іншомовна комунікативна компетентність передбачає набуття грамотності мовленнєвої граматичної, правописної (усного і писемного мовлення), цифрової (у тому числі – цифрової інформаційної безпеки, гігієни) (Конєва, 2020). Як відомо, мовленнєва грамотність передбачає набуття здатності розрізняти, розуміти, осмислено відтворювати поняття, факти, почуття, думки у різних контекстах за допомогою звукових, візуальних, цифрових засобів. Компоненти грамотності, які мають стати ресурсним базисом в організації цілеспрямованих заходів динамічного позашкільлі: володіння різновидами словесної взаємодії, комунікативний досвід словесного спілкування (усно і письмово) в різних ситуаціях і способах аргументації, уміння знаходити і опрацьовувати різні типи і джерела інформації, свідомо використовувати естетику мови комуніканта (у контексті дослідження – іноземної мови), застосування іншомовних конструктивів для позитивного, соціально значимого спілкування, у тому числі – спілкування, опосередкованого цифровими застосуваннями.

Іншомовна компетентність містить у своїй структурі здатність ефективно використовувати іноземну мову для конструктивного спілкування на основі цінностей культури демократії. Її компоненти: уміння слухати, говорити, читати та писати у відповідних соціальних та культурних контекстах (Корнева, 2014). Перелічені компо-

ненти мають сприяти інтегруванню особистості в іншу культуру і мовний простір, осмислення значення культурних відмінностей у міжкультурній комунікації, здатність до фонетичної, лексикологічної, стилістичної адаптації в іншому культурному середовищі.

Про успіх формування іншомовної компетентності можуть свідчити: розуміння співрозмовником слів комуніканта, відтворення та культурна інтерпретація висловленого, спокійний доброзичливий тон спілкування і взаємодії у середовищі спілкування, стабільне партнерство під час порівняння чи інтерпретації подій, документів з огляду на апріорну цінність ідей культури демократії, активне слухання і системний зворотний зв'язок під час мовних комунікативних практик.

На малюнку 1 презентуємо авторське бачення алгоритму формування іншомовної компетентності в умовах динамічного позашкільлі.

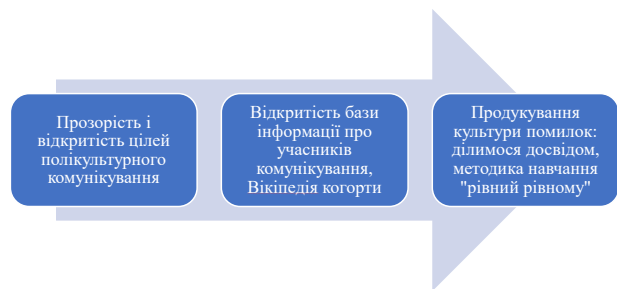

Рис. 1. Алгоритм формування іншомовної компетентності в умовах динамічного позашкільлі

Для успіху заявленого алгоритму в організаційному і змістовно-методичному забезпеченні позашкільної освітньої послуги вартісним є забезпечення у навчальному процесі дотримання прав і свобод людини та відповідних гарантій, розроблення методичного інструментарію для реалізації ідеї інклюзії; розроблення контенту робочих програм і навчального контенту з використанням актуальних освітніх і педагогічних трендів; формування методичного інструментарію для налагодження системного зворотного зв'язку і досягнення здобувачами позашкільної освіти запланованих результатів навчання. По суті це своєрідний ресурсний осередок педагогічної, соціокультурної підтримки усіх охочих працювати з метою формування іншомовної компетентності. Цінність також має розширення зв'язків із громадськістю через засоби масової інформації, актуальні мережеві сервіси соціальних мереж, підготовка і видання науково-популярних видань просвітньо-педагогічного спрямування з використанням модерних освітніх та інформаційних технологій, активний обмін досвідом викладання,

заходів з пропаганди у суспільстві цінностей культури демократії.

На першому етапі запропонованого алгоритму для формування іншомовної компетентності особистості в умовах динамічного позашкілля виключного значення набуває вчасне реагування на запит на освітню послугу. Вчасна пропозиція – половина успіху і навчального прогресу. Організатор міжкультурної комунікації на цьому етапі має свідомо і чітко сфокусуватися на темі, актуальній для отримувачів додаткової освітньої послуги. Корисно адаптувати зміст, навчальний контент до актуальних потреб особистості з аудитом витрат часу. Виразними ознаками іншомовної компетентності на цьому етапі є простота граматичних конструкцій, чіткість фонетична, стилістична простота мовлення. Другий етап алгоритму передбачає опору на психологічні особливості комунікантів у полікультурному чи іншомовному просторі. Цей етап сприятливий для набуття знань про граматичну, синтаксичну будову речень, розмаїття лексичних одиниць, сталих мовних конструкцій, опанування нормами іноземної мови. Третій етап в запропонованому алгоритмі передбачає підтримку процесу набуття досвіду. Збереження результату, аналіз успіху і невдач. На цьому етапі корисно не давати готових рішень проблем, що виникають у полікультурному мовному середовищі, а підібрати інструменти успіху для конкретної спільноти, когорти. Поцінюється практика не повчати, але організувати осередок набуття досвіду. На цьому етапі процес не менш важливий, ніж результат. А конкретний досвід і рефлексія слугують основою співпраці. Для утвердження цінностей культури демократії під час полікультурного спіл-

кування має значення раціональне розуміння реальної життєвої ситуації, відсутність упереджень і оцінних суджень, готовність і можливість витратити час, довіра, повага, відкритий діалог. Усе це сукупно дає відчуття безпеки і психологічного комфорту.

Для формування іншомовної компетентності в умовах динамічного позашкілля має значення: *організаційний аспект* (планування особистісного прогресу, аудит витрат часу на досягнення визначених цілей, координація роботи когорти і індивідуально, чіткі домовленості щодо міри завантаженості, точки контролю поточного результату, поєднання офіційного стилю діалогу і емоційного партнерства); *психологічний базис* (активація внутрішньої мотивації до формування іншомовної компетентності, розвиток громадянської самосвідомості, критичне і креативне мислення, набуття досвіду свідомо оцінювати переваги і ризики мовних конструкцій, практикування досвіду вчитися на помилках, виходити за межі стереотипів навчальної взаємодії); *методичний інструментарій* (епістолярний жанр, матчінг, читання в парі, мовна гра, дискусія, мовні кейси, сценарно-контекстна технологія).

Висновки. Отже, у цій розвідці розкрито актуальні аспекти формування іншомовної компетентності особистості в умовах динамічного позашкілля. Презентовано відповідний алгоритм і характеристику етапів, виокремлено організаційний аспект, психологічний базис і методичний інструментарій.

Публікація не вичерпує усі аспекти. Подальшого розроблення потребують питання змістового забезпечення формування іншомовної компетентності особистості в динамічному позашкіллі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hymes D. On Communicative Competence. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. 174 p.
2. Барретт Мартін. Компетентності культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. Пер. з англ.; заг. ред. укр. версії: Оксана Овчарук. Київ, Київський університет імені Б. Грінченка 2018. 78 с.
3. Ворожбіт-Горбатюк В. Техніки розвитку креативності особистості: історія, тенденції, досвід. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.265727>
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. [Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
5. Іванчук Г. Іншомовна комунікативна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016, № 4 (58) <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1068/1/Inshomovna%20komunikatyvna%20kompetentnist.pdf>
6. Конєва М. З. Лінгвістична компетентність як важливий складник іншомовної комунікації майбутніх учителів іноземної мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 1 Ч. 3 2020. С. 28–33. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/05>
7. Корнева З. М. Компонентний склад іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності студентів ВТНЗ. *Молодь і ринок*. 2014. № 6. С. 36–41.
8. Микитенко Н. О. Технологія формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 411 с.

9. Проект Концепції позашкільної освіти. 22.10.2019. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-konceptsiyi-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti>

10. Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 2 С. 41–44.

11. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність : місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4 (30). С. 280–286.

12. Чорна О. О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2013. Вип. 22. С. 230–237.

REFERENCES

1. Hymes D. (1971). *On Communicative Competence*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press. 174 p.

2. Barrett Martin. (2018). *Kompetentnosti kultury demokratii. Zhyvemo razom yak ravnopravni hromadiany v kulturno bahatomanitnomu demokratychnomu suspilstvi*. [Competencies of the culture of democracy. We live together as equal citizens in a culturally diverse democratic society]. Per. z anh.; zah. red. ukr. versii: Oksana Ovcharuk. Kyiv, Kyivskiy universytet imeni B. Hrinchenka. 78 s. [in Ukrainian]

3. Vorozhbit-Horbatiuk V. (2022). *Tekhniky rozvytku kreatyvnosti osobystosti: istoriia, tendentsii, dosvid*. [Technicians of development of creativity of personality: history, tendencies, experience]. *Molod i rynek*. №6 (204). С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.265727> [in Ukrainian]

4. *Zahalnoevropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003)*. [Pan-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation]. [Nauk. red. ukr. vydannia d-r ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva]. Kyiv : Lenvit. 273 s. [in Ukrainian]

5. Ivanchuk H. (2016). *Inshomovna komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy*. [Foreign language communicative competence as part of professional competence of future foreign language teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. № 4 (58). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1068/1/Inshomovna%20komunikatyvna%20kompetentnist.pdf> [in Ukrainian]

6. Koneva M. Z. (2020). *Linhvistychna kompetentnist yak vazhlyvyi skladnyk inshomovnoi komunikatsii maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy*. [Linguistic competence as an important component of foreign language communication for future foreign language teachers]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Tom 31 (70) № 1 Ch. 3. S. 28–33. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/05> [in Ukrainian]

7. Kornieva Z. M. (2014). *Komponentnyi sklad inshomovnoi profesiino-orientovanoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv VTNZ*. [The component composition of foreign-language professionally-oriented communicative competence of students of higher technical educational institutions]. *Molod i rynek*. № 6. S. 36–41. [in Ukrainian]

8. Mykytenko N. O. (2011). *Tekhnolohiia formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pryrodnychoho profilu* [Technology of formation of foreign language communicative competence of future specialists in natural sciences] : monohrafiia. Ternopil : TNPU, 2011. 411 s. [in Ukrainian]

9. *Proiekt Kontseptsii pozashkilnoi osvity*. 22.10.2019. [Project of the concept of extracurricular education]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-konceptsiyi-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti> [in Ukrainian]

10. *Semenov O. (2008). Leksykohrafichna kompetentsiia yak pokaznyk movnoi kultury osobystosti*. [Lexicographic competence as an indicator of a person's linguistic culture]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. №2 S.41–44. [in Ukrainian]

11. *Stavytska I. V. (2013). Inshomovna kompetentnist : mistse defynitsii u terminolohichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhen*. [Foreign language competence: the place of definition in the terminological field of modern scientific judgments]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. № 4 (30). S. 280–286. [in Ukrainian]

12. *Chorna O. O. (2013). Osoblyvosti ta praktyka formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei*. [Peculiarities and practice of formation of foreign language communicative competence of students of technical specialties]. *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity*. Vyp. 22. S. 230–237. [in Ukrainian]

ПЕДАГОГІКА

UDC 378.09.011.3:373.2.091.12-051

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-26>

Liudmyla YEFYMENKO,
 orcid.org/0000-0002-7041-1505

Doctor of Philosophy,
 Lecturer at the Department of Theory and Methods of Preschool Education
 Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council
 (Kharkiv, Ukraine) ludmilaefimenko337@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN PRESCHOOL EDUCATION

The growing role of communication in modern Ukrainian society, caused by globalization trends, integration of cultures, processes of intensification of information exchange at all levels of social interaction, determines the need to form a personality's communication culture. Therefore, the need for in-depth formation of professional and communicative culture of future specialists in preschool education is growing.

Based on the analysis of scientific and pedagogical and special literature, the article substantiates the essence of the concept of "communicative culture" and explores its role in the professional activity of a future preschool education specialist. It is emphasized that the communicative culture of a preschool teacher is expressed in the ability to establish humanistic, personally oriented relationships with pupils, their parents and colleagues.

The professional and communicative culture of future specialists in preschool education is defined as an integral dynamic personal formation that includes a worldview system of beliefs, knowledge, values, attitudes, ethical and aesthetic norms; professional communication skills based on knowledge of culture, design, organization and regulation of communication; personal traits that ensure the effectiveness of communication in professional activities related to the implementation of the educational process in the conditions of preschool education, taking into account individual characteristics and needs of the subjects of this process.

The attention is focused on the fact that the professional communication activity of a preschool education specialist is a reflection of his/her professional and communicative culture. The directions of application of professional communication of future specialists in preschool education are characterized. It is emphasized that future specialists in preschool education should master such communication skills as: formulating the purpose and content of communication, demonstrating their competence in the educational sphere, managing the communication process by grammatical and stylistic response to what the interlocutor says, using the correct intonation models of statements, expressing their own opinion and attitude to the subject of conversation, etc.

In the structure of professional and communicative culture of future specialists in preschool education, such components as worldview, technological and personal are identified and disclosed. The pedagogical conditions for the formation of professional and communicative culture of future specialists in preschool education are defined and specified.

Key words: culture, communication, professional and communicative culture, preschool education institution, preschool education specialist.

Людмила ЄФІМЕНКО,
 orcid.org/0000-0002-7041-1505

доктор філософії,
 викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти
 Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
 (Харків, Україна) ludmilaefimenko337@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Зростання ролі комунікації в сучасному українському суспільстві, спричинене глобалізаційними тенденціями, інтеграцією культур, процесами інтенсифікації обміну інформацією на всіх рівнях суспільної взаємодії, детермінує необхідність формування комунікативної культури особистості. Тому з поточним роком зростає потреба поглибленого формування професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти.

На основі аналізу науково-педагогічної та спеціальної літератури у статті обґрунтовано сутність поняття «комунікативна культура» та досліджено її роль у професійній діяльності майбутнього фахівця дошкільної освіти.

ти. Підкреслено, що комунікативна культура педагога дошкільної освіти виражається в умінні налагоджувати гуманістичні, особистісно зорієнтовані взаємини з вихованцями, їхніми батьками й колегами.

Професійно-комунікативну культуру майбутніх фахівців дошкільної освіти визначено як інтегральне динамічне особистісне утворення, що охоплює світоглядну систему переконань, знань, цінностей, поглядів, етичних та естетичних норм; професійні комунікативні вміння, що базуються на знаннях про культуру, проєктування, організацію та регулювання спілкування; особистісні риси, які забезпечують ефективність комунікації в професійній діяльності, пов'язаній зі здійсненням освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб суб'єктів цього процесу.

Зосереджено увагу на тому, що професійна комунікативна діяльність фахівця дошкільної освіти постає відображенням його професійно-комунікативної культури. Схарактеризовано напрями застосування професійної комунікації майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наголошено, що майбутні фахівці дошкільної освіти мають оволодіти такими комунікативними вміннями, як-от: формулювати мету та зміст спілкування, демонструвати свою компетентність в освітній сфері, керувати процесом комунікації шляхом граматичної та стилістичної реакції на сказане співрозмовником, вживаючи правильні інтонаційні моделі висловлювань, виражати власну думку та ставлення до предмета розмови тощо.

У структурі професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти означено й розкрито такі компоненти, як-от: світоглядний, технологічний та особистісний. Визначено та конкретизовано педагогічні умови формування професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: культура, комунікація, професійно-комунікативна культура, заклад дошкільної освіти, фахівець дошкільної освіти.

Statement of the problem. In the context of reforming preschool education, significant changes are taking place in the approaches, content, forms and methods of organizing educational activities. At the present stage, preschool education, as an integral system, is aimed at ensuring the comprehensive development of a preschool child in accordance with his or her inclinations, abilities, individual characteristics, and the formation of life competence. In preschool education institutions, this is ensured in the process of communication between a child and a preschool education specialist as the main figure in the educational process.

In the new format of organizing joint interaction between preschool education specialists and children, the former becomes a carrier of cultural and moral values, patterns of behavior in society, and ways of cooperation through communication. Therefore, it is important that a preschool education specialist has a formed system of values, professional competencies, and a common culture that he/she will always implement in professional communication in the educational process of a preschool education institution. This actualizes the need for the purposeful formation of professional and communicative culture of preschool education specialists, which should become a powerful means of developing the preschooler's personality and acquiring life competencies.

Analysis of recent research and publications. The analysis of scientific sources shows that in recent decades the problem of professional training of future specialists in preschool education has been considered in the works of H. Belenka, A. Bogush, I. Dychkivska, L. Zagorodna, L. Kidina, I. Kniazheva, T. Ponimanska and others. In particular, scholars

identify the following aspects of this training: to work with preschool children (O. Anisimova, V. Butenko, O. Vashak, G. Grama, N. Davkush, S. Dyachenko, L. Yefymenko, L. Ishchenko, R. Kondratenko, T. Kotyk, L. Kuzemko, A. Kurchatova, T. Lesina, I. Lutsenko, V. Lyapunova, N. Myskova, O. Monke, S. Petrenko, L. Savchenko, T. Stepanova, N. Trofaila, I. Trubnyk, O. Yurchuk, and others); to work with parents (H. Borin, T. Zharovtseva, A. Zaliznyak, N. Kovalevska, and others).

Some issues of training future specialists in preschool education are highlighted in dissertations, such as: formation of professional competence (H. Shaparenko); formation of professional skills (T. Shvets); preparation for innovative pedagogical activity (L. Mashkina); speech expression (Y. Rudenko); realization of educational communication (didactic aspect) (O. Maksimkina); education of communicative tolerance (L. Yefymenko); psychological features of the formation of the value-sense sphere (S. Husakivska) and others.

The purpose of the article is to substantiate the phenomenon of professional and communicative culture as a necessary component of the professional skills of future preschool education specialists.

Summary of the main material. In the context of the systemic transformation of the education sector, the main goal of which is a new high quality of education at all levels, which implies compliance with modern demands of the individual and society, the needs of the economy and global trends, we are convinced of the need for changes not only in the content, approaches, forms, means and methods of training future specialists in preschool education, but also in promoting their qualitative personal changes.

The Law of Ukraine "On Education" defines the purpose of education as the comprehensive

development of a person as a personality and the highest value of society, his or her talents, intellectual, creative and physical abilities, formation of values and competencies necessary for successful self-realization, raising the educational level of citizens to ensure sustainable development of Ukraine and its European choice (Law of Ukraine "On Education", 2017).

In the system of training future specialists in preschool education, it is important to take into account the integrity of the process of preschool education, which, according to the Law of Ukraine "On Preschool Education", is aimed, firstly, at ensuring the comprehensive development of a preschool child in accordance with his or her inclinations, abilities, individual, mental and physical characteristics, cultural needs; secondly, at the formation of moral standards in a preschool child, the acquisition of life social experience (Law of Ukraine "On Education", 2001).

The need to train a new generation of teachers capable of personal professional growth is outlined in the Concept of Teacher Education Development and leads to the development of new trajectories, models, technologies and methods of professional training of future teachers. The system of requirements for the professional qualification of a teacher is provided for in the professional standard, which is currently approved only for primary school teachers among the pedagogical professions (Concept of Teacher Education Development, 2018).

We understand the ability to communicate as the ability to carry out subject-subject interaction and developmental interpersonal pedagogical communication with preschool children and personally and socially oriented communication with all participants in the educational process. In such conditions, readiness for professional communication as an important aspect of the professional activity of future specialists in preschool education becomes an integral part of the work in the specialty. The professional communication of a future preschool education specialist can be characterized by directions or areas of application, according to which different means of the acoustic system of speech are used.

The first direction can be conditionally attributed to the didactic direction, i.e. educational and developmental. The direction of communication in this case is to equip children with new information, knowledge, explanations of things, phenomena, signs, patterns, etc. The speech of a preschool education specialist in these conditions will have a narrative intonation, characterized by a calm, even pronunciation. In the educational process, such speech is used during classes, didactic games, observations, conversations and other specially organized activities.

The second direction is conditionally distinguished as educational. Such communication is aimed at educating the child's personality, so speech has an emotional and expressive color, which conveys the subjective modality of the preschool education specialist and becomes a means of influence. In this case, the speech will have one or more of the following types of intonation: encouragement, condemnation, support, warning, instruction, surprise, request, etc. To be effective in using professional speech as an educator, a teacher must be able to identify the child's condition, select verbal and non-verbal means of communication appropriate to the situation, and implement them with the appropriate intonation.

Professional communication of a preschool education specialist can also be traced in such areas as interaction with parents of pupils and colleagues. Based on our own practical experience, we can state that communicative interaction with parents, colleagues and the management of the institution requires an unquestionably high level of competence (both general and professional) and personal culture from the preschool teacher.

In addition, interaction with parents also requires patience, endurance, and ethics. The ability to select the necessary tactics and means of communication, the formation of a high level of culture manifested in communication will significantly increase the effectiveness of such interaction in future professional activities. Therefore, the formation of future preschool education specialists' readiness for professional communication is one of the important tasks of their professional training.

The readiness of future preschool education specialists for professional communication is understood as a personality trait that ensures the successful implementation of their professional functions in the process of professional and communicative interaction (personality-oriented communication).

We believe that the readiness of future preschool education specialists for professional communication is the result of consistent actions that need to be implemented during their studies at a higher education institution. The need to prepare future preschool education specialists for professional communication is due to the fact that young professionals, even with a sufficient level of professional vocabulary and grammatical structures, experience certain difficulties in producing professionally oriented speech and make significant mistakes.

Therefore, during the educational process of higher education institutions, future specialists in preschool education should master such communication

skills as: formulating the purpose and content of communication, demonstrating their competence in the educational field, managing the communication process by grammatical and stylistic response to what the interlocutor says, using the correct intonation patterns of statements, expressing their own opinions and attitudes towards the subject of conversation, etc.

The modern understanding of culture is complicated by the presence of too many definitions. A retrospective analysis of the literature suggests that the concept of "culture" belongs to a number of fundamental concepts that have undergone numerous changes in the course of their historical development.

In the context of the study, we consider culture as a system of value-oriented norms of human existence that are creatively assimilated by the individual in the process of activity and become part of the general and professional culture of a person (Tarasova, 2012: 22).

From the standpoint of the cultural approach, the formation of professional culture is understood as a systemic factor in the formation of a future specialist. According to A. Kapska, professional culture, in addition to the necessary knowledge, skills and abilities, includes certain personal qualities, norms of attitude to various components of professional activity (Kapska, 2001: 21).

N. Mazur's definition is significant: "Professional culture is a higher level of professionalism achieved through philosophical reflection and self-reflection of the profession, it is a measure and a way of creative self-realization of a specialist in various types of professional activity and communication aimed at assimilation, transfer and creation of professional values" (Mazur, 2009: 13).

Yu. Smolianko interprets the professional culture of future preschool education specialists as "a complex integrated personal formation characterized by positive motivation for professional activity, a set of professionally significant personal qualities, value orientations and attitudes, moral, spiritual and aesthetic norms of behavior that contribute to the effective implementation of professional activities" (Smolianko, 2018: 48-49).

In the context of our study, we use the definition of H. Belenka, who is convinced that "professional culture contains individually developed strategies based on professional knowledge and life experience, means of orientation in the environment" (Belenka, 2006: 12).

The understanding of the teacher's communicative culture proposed by V. Sadova is valuable. She sees this phenomenon as "a dynamic personal formation that combines the art of speaking and listening, objective perception and correct understanding of

the individual, positively influences the formation of humane relationships and makes it possible to achieve effective communicative interaction on the basis of common interests" (Sadova, 2000: 6-7).

It should be emphasized that the communicative culture of a preschool teacher is expressed in the ability to establish humanistic, personally oriented relationships with students, their parents and colleagues. This presupposes the following qualities: focus on the positive traits of another person, attentive attitude to him/her as a person; ability to understand the emotional state of the interlocutor; ability to motivate the interlocutor to achieve the goal, etc.

In the context of our study, we understand communicative culture as a culture of speech behavior, communicative interaction, which is conditioned by the appropriate choice and organization of linguistic means that in each specific communication situation, while observing linguistic and ethical norms, allow for effective communication tasks.

Therefore, we can formulate a definition of the term "professional and communicative culture of future preschool education specialists": it is an integral dynamic personal formation that includes a worldview system of beliefs, knowledge, values, views, ethical and aesthetic norms; professional communication skills based on knowledge of culture, design, organization and regulation of communication; personal traits that ensure the effectiveness of communication in professional activities related to the implementation of the educational process in preschool institutions.

It should be noted that due to the constant interaction with people, which requires the teacher to focus on the partner, the profession of preschool education specialist is considered one of the most difficult, stressful, and psychologically stressful. The educator must be friendly, open-minded towards children and parents, and be able to establish cooperation with all participants in the educational process in everyday life, as trustful communication throughout the day provides the greatest opportunities for the formation of the preschool child's personality.

The implementation of a personality-based model of preschool education requires a special attitude of a preschool educator to the entire educational process. The task is to provide children with the necessary material, support children's interest, and help them realize their plans. These features, in our opinion, determine the specific requirements for the personality of the preschool teacher, which are manifested in one way or another in the communicative competence.

Thus, friendliness, sensitivity, affectionate attitude, well-developed volitional qualities are

some of the mandatory personal qualities that have become specific (professional) for this profession, and their presence is a prerequisite for the work on the education of the preschool child's personality. Therefore, we believe that communication is one of the most powerful factors influencing personality development.

It is worth noting that in a modern preschool education institution, communication is multifunctional. It relaxes, motivates, concentrates, educates, and teaches. We are convinced that the ability to communicate and communicate is a necessary condition for ensuring the educational process in preschool education.

A communicative and cultural personality is characterized by certain individual communicative skills and qualities; their communicative interaction takes place in a certain communicative environment and such a person is communicatively competent (Halatsyn, 2019: 18).

Based on the theoretical study, we can assert that the professional communication activity of a preschool education specialist is a reflection of his/her professional and communicative culture.

We understand the formation of professional and communicative culture of future specialists in preschool education as a process that takes place in accordance with the concept of student-centeredness. That is, it is a process with the use of such forms and methods of teaching, which are based on humanistic, cultural principles and individual, personality-oriented approaches in the organization of training, the integrated use of traditional and innovative forms and methods of training highly qualified specialists. At the same time, the leading quality of their professional competence is the ability to continuous self-education and self-development, to creative activity, independence, responsibility and initiative.

In the structure of the professional and communicative culture of future preschool education

specialists, we distinguish worldview (a system of beliefs, knowledge, values, attitudes, ethical and aesthetic norms), technological (professional communication skills) and personal (personal qualities that absorb mental processes, properties, psychological states and determine an individually stable form of behavior of future preschool education specialists in professional communication - personality-oriented communication) components.

We are confident that the formation of professional and communicative culture of future preschool education specialists can be realized under specially created pedagogical conditions, such as: ensuring sustainable motivation for self-actualization of professional and communicative culture; organization of acmeological influence and support in the process of forming professional and communicative culture; immersion in active independent activity for the acquisition of personal professional and communicative experience by future preschool teachers in the process of professional training.

Conclusions. The professional and communicative culture of future preschool education specialists can be positioned as a personal need to interact with other subjects of the educational process of preschool education, the expression of the holistic and individual in a person, the manifestation of his/her creative potential in the ability to maintain a positive character of the communication process and to treat interlocutors kindly.

The results of the study presented in the article do not exhaust all aspects of the problem of forming the professional and communicative culture of future preschool education specialists. Further scientific research can be devoted to expanding the content aspect of the implementation of the professional and communicative culture of future preschool education specialists with various subjects of educational activity, in particular with the use of distance learning technologies.

BIBLIOGRAPHY

1. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія. Київ : Світич, 2006. 304 с.
2. Галацин К. Комунікативна культура майбутнього фахівця: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 132 с.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.
6. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
7. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи. *Рідна школа*. Київ, 2009. № 4. С. 12–14.
8. Садова В. В. Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2000. 18 с.
9. Смолянюк Ю. М. Формування професійної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі магістерської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2018. 285 с.

10. Тарасова В. В. Формування риторичної культури майбутніх фахівців дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2012. 226 с.

REFERENCES

1. Bieliienka H. V. (2006) Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia [Preschool teacher: becoming a specialist in the learning environment] : monohrafiia. Kyiv : Svitych, 304 s. [in Ukrainian].
2. Halatsyn K. (2019) Komunikatyvna kultura maibutnoho fakhivtsia [Communication culture of a future specialist] : monohrafiia. Lutsk : Vezha-Druk, 132 s. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [The Law of Ukraine "On Preschool Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine "On Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Kapska A. I. (2001) Sotsialna robota: deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddiu [Social work: some aspects of working with children and youth] : navch.-metod. posib. Kyiv : UDTsSSM, 220 s. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity [The concept of teacher education development]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
7. Mazur N. (2009) Zmist profesiinoi kultury vykladacha vyshchoi shkoly [The content of professional culture of a higher education teacher]. Ridna shkola. Kyiv, № 4. S. 12–14. [in Ukrainian].
8. Sadova V. V. (2000) Formuvannia komunikatyvnoi kultury vchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi metodychnoi roboty [Formation of Communicative Culture of Primary School Teachers in the Process of Methodological Work] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, 18 s. [in Ukrainian].
9. Smolianko Yu. M. (2018) Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity u protsesi mahisterskoi pidhotovky [Formation of Professional Culture of Future Specialists in Preschool Education in the Process of Master's Training] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Chernihiv, 285 s. [in Ukrainian].
10. Tarasova V. V. (2012) Formuvannia rytorychnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of Rhetorical Culture of Future Specialists of Preschool Educational Institutions] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, 226 s. [in Ukrainian].

UDC 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-27>**Yuliya ZAKAULOVA,**

orcid.org/0000-0003-0244-2331

*PhD in Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National University "Lviv Polytechnic"
(Lviv, Ukraine) zakaulova.j@gmail.com*

PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER IN THE CONTEXT OF UNIVERSITY EDUCATION

The paper considers the issue of formulating pedagogical competence of the university teaching staff in the system of tertiary education. Pedagogical competence is a complex notion; thus, close attention should be paid to its components – competencies mastering which is an obvious proof that a teacher has reached their ultimate state of development as a pedagogue, a personality and a professional. Further, the research differentiates between such concepts as “pedagogical competence” and “pedagogical professionalism”. The difference between the two lies in the state of being prepared to follow the goals having been identified, and the ability to attain them at one’s best. The author proceeds with the definition of a “competent teacher” and, closely related to it, pedagogical integrity, pedagogical responsibility and pedagogical development. Defining the job of a competent teacher, it is vital to raise the issue of a person’s competencies considered as one’s knowledge, behaviors and skills. The concept is a description of one’s ability or a measure of one’s performance. The task of a teacher should be closely tied to the nature of the group. A competent teacher of today should prepare virtually all students for higher order thinking and performance skills. Every trained competent teacher has to possess professional practice, leadership and management, and personal effectiveness. A competent pedagogue always encourages learning process, believes in their students’ success and takes every opportunity to grow professionally. A competent teacher tries to win the minds of the students and praises team work. A true teacher maintains high standards of personal and professional integrity directly related to pedagogical responsibility. The author considers the former to describe the willingness and consistency of the teacher’s actions with social standards or moral values of society. The teacher practices within the guidelines of the chosen profession which makes them responsible for every word pronounced and the outcome of their professional performance, which contributes to their pedagogical competence.

Key words: pedagogical competence, competencies, pedagogical professionalism, pedagogical integrity.

Юлія ЗАКАУЛОВА,

orcid.org/0000-0003-0244-2331

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) zakaulova.j@gmail.com*

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У КОНТЕКСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Робота розглядає питання формування педагогічної компетентності викладачів у системі вищої освіти. Педагогічна компетентність – це комплексне поняття, отже окрему увагу приділяємо її складовим – компетентностям, володіння якими є неzapepечним свідченням того, що викладач має високий рівень педагогічної майстерності, і як особистість, і як професіонал. Стаття розводить поняття «педагогічна компетентність» і «професіоналізм педагога». Різниця полягає у рівні підготовки викладача, здатності слідувати визначеним цілям й успішно їх досягати. Також, автор докладніше зупиняється на визначенні поняття «компетентний педагог» і безпосередньо пов’язаних з ним поняттях педагогічної доброчесності, педагогічної відповідальності і педагогічного розвитку. Окреслюючи завдання компетентного педагога, розуміємо компетентності як знання, способи поведінки і вміння спеціаліста. Це поняття демонструє здатність і міру ефективного виконання завдань викладача, які мають бути орієнтовані на групу в цілому і полягають у його здатності навчити студентів мислити послідовно і працювати на результат. Окрім цього кожен компетентний педагог має володіти практичним досвідом у своїй галузі, лідерськими та управлінськими здібностями й вмінням ефективно працювати в колективі. Компетентний педагог завжди заохочує студентів до навчання, вірить у їхні успіхи, використовує усі можливості для професійного зростання, сприяє командній роботі, намагається підкорити серце студента. Ще однією рисою компетентного педагога автор визначає дотримання високих особистісних і професійних стандартів, підкріплених педагогічною доброчесністю і відповідальністю. Автор розглядає педагогічну доброчесність як бажання викладача дотримуватись соціальних стандартів й шанувати моральні цінності суспільства. Дотримуючись певних вимог щодо організації роботи у межах професії, педагог є відповідальний за кожне слово, сказане в аудиторії, й за кінцевий результат своєї професійної діяльності, що є очевидним проявом педагогічної компетентності.

Ключові слова: педагогічна компетентність, компетентності, педагогічний професіоналізм, педагогічна доброчесність.

Problem statement. The contemporary system of tertiary education strives to provide its learners with knowledge, habits and skills, both, theoretical and, eventually, practical, and to train competent professionals being able to rationally apply their knowledge, focus on the result, be accountable for the process and the outcomes of their performance, think critically, analyze the mistakes or missteps, find the middle ground while solving a problem, continue their personal and professional development. Ukraine has been an active political actor in the world for the last years because of the tragic and challenging situation within the country provoked by the Russian-Ukrainian war. Moreover, the state has also become an important economic actor in the international arena. Further, demonstrating dignity and cherishing its socio-cultural values, Ukraine considers them to be inseparable from European and global values of peace, security and ecological awareness. Thus, positioning itself as an integral part of European and global community, Ukraine should train professionals to have a perfect command of a couple of foreign languages including English as the language of international communication. Another essential requirement for a today's professional is the ability to use information technologies. It has become especially urgent in relation to the COVID-19 pandemic and war, as soon as an online format of education has made it possible to access educational services for those who has no opportunity to attend offline classes due to being abroad or staying within the temporarily occupied territory. One more important factor is the integration of education system, which is being implemented due to international programs on research and cooperation for the university teaching staff and students and international social advancement courses in the frames of life-long education system and academic mobility. Thus, profound knowledge of English or any other foreign language is crucial to become active in fruitful cooperation, access necessary information, share experience and participate in international scientific-educational projects.

The role of a teacher in today's higher education is changing. A teacher is not only a mentor and a source of knowledge anymore; now, they are skillful leaders and team-managers, colleagues, counsellors with the focus on sharing valuable experience with the future generations, exploring their major to know more about the subject they teach, making students love and respect their future profession, organizing learning process taking into account all the socio-psychological peculiarities of the student, religious and cultural aspects of their upbringing, and the goals identified by the students at the beginning of their educational and professional career mastering their specialty. The teacher should comply priorities with the defined pedagogical goals, improve teaching methods if necessary, and take time to analyze their and students'

performance. Such approach may contribute to the development of pedagogical competence as an integral component of the contemporary pedagogue model.

As to pedagogical competence, we treat it as a complex concept that should be considered in relation to its numerous components – pedagogical integrity, academic integrity, professional knowledge, verbal and non-verbal communication, etc. Pedagogical competence is more than an arsenal of knowledge, habits and skills of a teacher. This is the ability to apply alternative methods and teaching techniques, which requires from the side of a teacher being critical towards their classroom activity, being capable of finding the way “to the heart” of the student, being ready to identify clear learning goals and optimize the ways of attaining them.

There is a close argument that the effectiveness of the learning process depends on a highly skillful teacher, their professionalism and eagerness to share experience acquired with the learner. The topicality of the issue of pedagogical competence of a teacher in the context of university education is obvious due to the high demands from the side of the society towards the job of a pedagogue. The latter should demonstrate profound knowledge from the subject they teach, be able to effectively apply their professional skills, convey the material to the learner in the way the learner feels engaged and interested in it, clarify and explain how to use such experience in the future and persuade the learner in the necessity to acquire such an experience which could be ultimate for his future career. Just as important as that, is the skill of a pedagogue to teach a student how to study, develop, and perfect their critical thinking skills, that is to actively participate in the learning process. Though, a student of today has an access to every possible information source and obtain a grand amount of data on any topic, the number of students who are able to process and analyze this information and decide if it is really crucial to complete this or that task, or not, is small. The number of critical thinkers is actually small. Due to a lack of time and huge education load plus a lack of critical thinking skills, some students may face the problem of information overload and need an advisor, a teacher who could instruct on how to deal with tons of data. Consequently, we think that the primary role of a teacher today is to teach how to study.

Research analysis. The concept of pedagogical competence has been researched by Ukrainian scientists from different perspectives, namely: from the perspective of shaping pedagogical competence of a teacher as an effective way to provide high-quality tertiary education services (L. Martyniuk); from the perspective of comparing the notions of competency and competence and the theory of experience (M. Holovan, S. Skvortsova, Ya. Tsymbaliuk); from the perspective of the development of pedagogical competence of a primary school teacher

(Yu. Kolos); from the perspective of students' scientific activity under the supervision of a competent mentor (O. Onyshchenko); from the perspective of shaping and developing professional competence of a teacher in the system of higher education (N. Zhuravska, I. Ziaziun, A. Ponomariov, V. Haivoronska). The aim of our research is shaping pedagogical competence of a teacher who constitutes professional and personal qualities of a competent pedagogue.

The layout of the main part. To better understand the concept of pedagogical competence, let's see what Ukrainian scientists say. They say competence is being experienced and proficient in a certain field, enjoying full rights while solving a problem, being informed about professional issues, knowledge and authority of a person, and the ability to mobilize this knowledge and experience to rationally solve the issues related to one's professional activity (Martyniuk, 2011). Pedagogical competence is also understood as a symbiosis of fundamental knowledge and practical skills (competencies: socio-cultural, economic, information, managerial, personal, communicative) necessary to effectively organize and manage learning process. As a complex notion, pedagogical competence is far more extensive concept than the one of pedagogical professionalism. The latter presupposes a certain way of behavior, identified goals, personal characteristics, which shape the image of a professional who is ready to follow the set goal applying their knowledge and experience. Professionalism is also understood as a final result of a continuous process of the professional development of a person who is ready to perform effectively in the frames of their career using knowledge and experience to meet the wants of the society. Outlining pedagogical competence, one may define it as a combination of professional and personal characteristics that are critical for the teacher to be able to perform successfully in accordance with the pedagogical goal having been set and to attain the goal in the learning process.

Scientific papers dedicated to the topic emphasize upon information competency as an integral part of pedagogical competence. Information competency is considered to be an ability to apply information technologies in teaching, identify the information needed, manipulate this information effectively for making constructive, intelligent and ethical decisions which can be critical to successfully run the learning process.

Productivity competency is not less important. It reflects the skill to be focused upon the result and the ability to organize and run the learning process in the way that the result should be reached as fast as possible. Prioritizing, maintaining effective work habits, taking initiative, projecting professional presence, producing good results and being responsible for these results – all these contribute to the phenomenon.

Close attention should be paid to subject competency which is understood as mastering and possessing teaching and learning techniques in one's field that are crucial for stimulating performance of a group and every individual in this group; here we may also include an appropriate tone and style of communication, ability to catch one's attention and the skill of managing a pace of working process (Martyniuk, 2011).

One of the basic roles belongs to communicative competency which presupposes extensive communication skills of a teacher necessary to find a common ground with the audience, provide effective feedback and work with every student individually to reach team and personal goals. Communicative competence is closely related to cognitive ability and skills available to individuals or learnable by them to communicate successfully as well as the motivational and social readiness and ability to use problem-solving and communicating in variable situations.

Socio-cultural competency describes the ability of a professional to build interpersonal relationships, be respectful towards cultural and social diversity and stay loyal to one's own cultural and national identity.

Political competency stands for the ability to understand what you can control and what are the conditions for performing successfully, when and how to take action and push your plan of action forward. This is knowing how to get students on your side, how to apply leadership skills correctly to continuously stay informed.

Essential components of pedagogical competence are personal qualities and characteristics a teacher possesses. Among them are: inspiration, self-sacrifice, open-mindedness, sociability, a capability of working in a team, getting students involved and being ready for a creative productive performance and an appropriate self-esteem: "One of the senses of the concept of pedagogical competence is an outline of personal qualities, possessing a competency – a certain norm, the presence of which demonstrates the ability to solve a problem or a task correctly; consequently, we may define competence as an indicator of having or not having this norm" (Holovan, 2008: 23-30).

Ukrainian scientists believe that the issue of professional competence of a pedagogue is becoming crucial today. It is true because contemporary intellectual society continuously faces the necessity to explore and master new knowledge and skills, and thus, "competence could be considered as a complete act which includes goal-setting, choosing methods and techniques to attain the goal, planning, implementing and controlling" (Kolos, 2013: 123-129). A. Markova argues that a competent pedagogue has to be able to train a graduate possessing ultimate psychological qualities. They should be aware of their career perspectives, feel delighted from the work they do, stay loyal to their career path, be prepared for persistent

professional development, stay creative and socially active individual, and provide qualitative feedback on their performance (Markova, 2015). Yu. Shapran describes pedagogical competence as a manifestation of psychological development, creativity and self-awareness; its fundamental characteristics are universality, sociability, multifunctionality, intellectuality (Shapran, 2014).

Due to this, pedagogical competence is based on the structured education system which should be organized in accordance with the personality-oriented, multidisciplinary and competency-oriented approaches, which in turn may demonstrate its functional characteristics, such as: organizing learning process taking into account personal needs and social-psychological peculiarities of the student; an opportunity to master related specialties which could help to choose from a wider range of career paths in the future; concentrating upon mastering and developing necessary competencies which shape an image of a competitive professional. Life-long learning matters much. It allows a professional to obtain a chance for perfecting knowledge and skills in their major and related fields. N. Mukan believes that the fundamental life-long learning principles of a pedagogue are: studying and fulfilling career duties simultaneously; refreshing knowledge specific to the major, which contributes to quality training; attending social advancement and professional development courses to thoroughly investigate and study history and fundamentals of the subject they teach; understanding the new essence and context of education; getting acquainted with new technologies applied to streamline education process (Mukan, 2010: 268).

So, what does a competent teacher stand for? Firstly, one should always follow and strive for mastering modern trends in teaching. In this case, one should keep in mind both, a changeable nature of any subject knowledge related to changes and the latest trends in the field, and the necessity of using innovative, progressive methods and teaching techniques. Secondly, a teacher should always stay responsible, which means treating educational process critically. Such treatment outlines students' and a teacher's personal goals related to their professional career, their desire to acquire knowledge and experience they need, reflexive thinking, the ability to be critical towards the task having been fulfilled, the ability to correctly prioritize methods for mastering knowledge and skills and the ways they might be put to practice. In fact, teacher's responsibility is the one to shape the general treatment of a student towards the learning process.

Further, we may specify the following functions of pedagogical competence. First of all, it is rendering fundamental and practical knowledge to the student by means of appropriate teaching techniques aimed at stimulating their independent thinking and readiness to participate in the education process. It's

desirable that we should remind about the three basic interactive processes of acquiring knowledge, which are closely connected with the students' studying habits and the intermediary in these processes (a teacher) who manages and corrects them. Thus, we differentiate among visual, auditive and practical interactive processes according to which we may identify the three stages of mastering knowledge. The first stage demonstrates a superficial glance at basic notions and concepts of a subject area. At the second stage, the student has become knowledgeable enough to explain their essence or meaning. The third stage demonstrates the student's capability of using and putting these fundamental notions to practice. All in all, an essential function of pedagogical competence is the ability to organize the learning process taking into account the three stages of mastering knowledge with the aim to find an individual approach to every single student due to their pace of studying. It's advisable that a teacher should work out and apply appropriate pedagogical tools and try to stay positive concerning ups and downs of the student, be patient with a lack of desire and engagement while studying. And remember that the teacher's task is to make a student be engaged. If they are not, this is mostly the teacher who lacks professionalism.

A communicative approach to the organization of the educational process is not the least when we speak about sharing and mastering knowledge. The teacher, who is both, the source of knowledge and the intermediary in the process of rendering them, has to possess the following personal characteristics: being open to conversation, flexibility, patience, being ready to cooperate, persistency, efficient self-management, responsibility, self-criticism, and communicative skills.

Pedagogical competence is also based on professional ethics of a teacher, which primarily stands for the gift to render moral values and principles taking into account students' cultural and social background, religious beliefs, family roots, etc. The ultimate goal of any teacher is to educate members of society, however, here is crucial to create the most accurate, the most humane, the most correct fulfillment of learning environment to get the most from what is suggested.

Pedagogical competence may obviously influence personal and professional development of the student. The teacher should be able to create learning conditions which are comfortable and natural (to the extent when it is possible) and help stay interested in the subject matter. It is pretty clear that every student has different studying pace and should have their own opinion on this or that matter. How would one define the word "development" in this context? Speaking about professional development, we may define it as professional growth of the student which involves learning, interpretation, conceptualization and

application of a certain subject area, shaping one's own opinion on the matter. Much more complicated is the point of personal development. This "personal" component reflects human qualities which may contribute to shaping personality of a teacher in the frames of a professional career, namely, the ability to explore, self-perfect, assert oneself in the career, reflect on one's activity, analyze, make constructive decisions, improvise, be able to hear and listen what others say, be part of a general whole with an individual treatment upon every matter. So, development can be then explained as a personal and professional growth based upon shaping appropriate treatment concerning knowledge one gets and a career path one chooses.

The issue of shaping pedagogical competence in the system of university education demands high-quality standards for professional training of teachers. This takes place due to functional changes in the sector of higher professional education caused by the necessity to revise the education process as a whole. The center of the education process is a personality, a professional possessing ultimate competency. Most

of it can be acquired during their professional activity and in the frames of professional development courses. The role of a pedagogue in training qualified specialists is crucial. Being tolerant, occupying the position of a talented manager (Ponomariov, 2012), the teacher of today must display initiative, creativity and experience while organizing learning process and provide the student with an opportunity to work at their mistakes, have time for clear feedback on their performance and make independent decisions.

Conclusions. Thus, having considered the issue of pedagogical competence of a teacher in the system of university education, we may conclude that pedagogical competence is the process and the result of on-going learning and development both, professional and personal, which can be proved by the extent to which this or that competency can be demonstrated; these competencies reflect an active social position of a teacher, exhaustive knowledge on the subject, desire and readiness to grow professionally and accommodate educational goals to the techniques and ability to attain them.

BIBLIOGRAPHY

1. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3.
2. Колос Ю. Зміст професійної компетентності вихователя у педагогічній спадщині А.С. Макаренка. Витоки педагогічної майстерності. 2013. №12.
3. Мукан Н.В. Неперервна педагогічна освіта вчителів загальноосвітніх шкіл: професійне становлення та розвиток (на матеріалах Великої Британії, США): монографія. Львів : Вид-во Нац. Ун-ту «Львів. політехніка», 2010.
4. Маркова А. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2015. URL: https://www.facebook.com/osvita.ua/posts/1158615370832227/?locale=uk_UA (дата звернення: 2.08.2023).
5. Мартинюк Л.А. Формування професійної компетентності викладача як ефективний засіб забезпечення якості освіти. 2011. URL: mlanvpet.at.ua (дата звернення: 15.08.23).
6. Пономарьов О.С., Гайворонська В.В., Особливості формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів машинобудівних факультетів технічного університету. 2012. URL <http://www.google.com> (дата звернення: 2.07.2023).
7. Шапран Ю.О. *Форум педагогічних ідей «Урок»*: веб-сайт. URL: <http://www.osvita.ua> (дата звернення: 14.08.23).

REFERENCES

1. Holovan M.S. (2008) Kompetentsia i kompetentnist: dosvid teorii, teoriia dosvidu. [Competency and competence: experience of theory, theory of experience] Vyshcha osvita Ukrainy. Higher Education of Ukraine, №3. [in Ukrainian]
2. Kolos Yu. (2013) Zmist profesiinnoi kompetentnosti vykhovatelya u pedahohichnii spadshchyni A.S. Makarenka. [the Essence of the professional competence of a teacher in the pedagogical legacy of A.S. Makarenko] Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Sources of Pedagogical Skill, №12. [in Ukrainian]
3. Mukan N.V. (2010) Neperervna pedahohichna osvita vchyteliv zahalnoosvitnih shkil: profesiine stanovlenia ta rozvytok. [Ongoing Pedagogical Education for High School Teachers: professional growth and development] Lviv: Vyd-vo Natz. Un-u "Lviv. politechnika". Lviv Polytechnic Publishing House. [in Ukrainian]
4. Markova A. (2015) Vidkrytyi urok: rozrobky, tekhnolohii, dosvid. [Demonstration class: developments, technologies, experience] URL: https://www.facebook.com/osvita.ua/posts/1158615370832227/?locale=uk_UA (Last accessed: 2.08.2023). [in Ukrainian]
5. Martyniuk L.A. (2011) Formuvania profesiinnoi kompetentnosti vykladacha yak efektyvnii zasib zabezpechenia yakosti osvity. [Shaping professional competence as an effective way of high-quality standard education] URL: mlanvpet.at.ua (Last accessed: 15.08.23). [in Ukrainian]
6. Ponomariov O.S., Hayvoronska V.V. (2012) Osoblyvosti formuvania pedahohichnoi kompetentnosti maibutnih vykladachiv mashynobudivnyh fakultetiv tekhnichnoho universytetu [The peculiarities of shaping pedagogical competence of machine building school teachers at technical universities] URL: <http://www.google.com> (Last accessed: 2.07.2023).
7. Shapran Yu.O. (2014) Forum pedahohichnykh idei "Urok". [Forum of Ideas for Teaching: a class] URL: <http://www.osvita.ua> (Last accessed: 14.08.23).

УДК 378.147:81

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-28>

Галина ІВАНИШИН,

orcid.org/0000-0003-0737-5705

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

(Івано-Франківськ, Україна) *g-ivanyslyn@ukr.net*

Олександра ОГРИНЧУК,

orcid.org/0000-0002-9188-7190

кандидат філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

(Івано-Франківськ, Україна) *olesis@ifnmu.edu.ua*

СПЕЦИФІКА УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

У статті проаналізовано специфіку вдосконалення форм та методів іншомовної підготовки здобувачів вищих медичних закладів освіти, їх практичне застосування у викладанні української мови як іноземної. Описано сучасні інноваційні методи навчання, схарактеризовано форми професійно зорієнтованого вивчення української мови медичної сфери. У статті проілюстровано механізми систематизації та закріплення тематичного матеріалу та комунікативної діяльності здобувачів на практичному занятті. Наголошено на комунікативній спрямованості до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів-інофонів. Особливу увагу звернено на формування умінь і навичок в іноземних здобувачів вступати, вести та завершувати діалогічне мовлення на соціокультурні теми та в навчально-професійних ситуаціях, доборі ситуативних вправ і завдань, що підвищують інтерес та мотивують студентів до вивчення української мови, а також підвищують рівень навчальної активності й готовності до спілкування.

Зазначено, що формування іншомовної особистості майбутнього лікаря неможливе без досконалого володіння професійним діалогічним мовленням. Обґрунтовано застосування сучасних педагогічних технологій, форм і методів організації освітнього процесу з метою формування іншомовної особистості здобувачів у нефілологічних закладах вищої освіти. З'ясовано, що правильний відбір педагогічних прийомів, технік, інноваційних форм і методів навчання впливає на результативність українськомовної професійної підготовки студентів-іноземців. У науковій розвідці розкрито специфіку використання ситуативності на базі моделювання типових навчальних комунікативних ситуацій. Здійснено обґрунтування вибору тренувальних завдань, що сприяють удосконаленню мовленнєвої поведінки, мотивують до її практичного застосування. Підтверджено ефективність інтерактивних вправ, ситуативних завдань, що сприяють підвищенню рівня комунікативної компетентності іноземних студентів, удосконаленню навичок і здібностей їхнього професійного спілкування у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: сучасні педагогічні технології, іншомовна підготовка, інтерактивні методи навчання, моделювання типових навчальних ситуацій, практичне застосування.

Halyna IVANYSHYN,

orcid.org/0000-0003-0737-5705

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Linguistics

Ivano-Frankivsk National Medical University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *g-ivanyslyn@ukr.netua*

Oleksandra OHRYNCHUK,

orcid.org/0000-0002-9188-7190

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Linguistics

Ivano-Frankivsk National Medical University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *olesis@ifnmu.edu*

SPECIFIC OF IMPROVING THE FORMS AND METHODS OF STUDENT'S FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER MEDICAL EDUCATION INSTITUTION

The article analyzes the specifics of improving the forms and methods of foreign language training for students of higher medical education institutions, their practical application in teaching Ukrainian as a foreign language. Modern

innovative teaching methods are described, forms of professionally oriented learning of the Ukrainian language in the medical field are characterized. The article illustrates the mechanisms of systematization and consolidation of thematic material and communicative activities of students in practical classes. Special attention is paid to the formation of skills and abilities of foreign applicants to enter, conduct and complete dialogic speech on socio-cultural topics and in educational and professional situations, the selection of situational exercises and tasks that increase interest and motivate students to study the Ukrainian language, as well as increase the level of educational activity and readiness to communicate. It is noted that the formation of a future doctor's foreign language personality is impossible without a perfect command of professional dialogic speech. The use of modern pedagogical technologies, forms and methods of organizing the educational process in order to form the foreign language personality of students in non-philological higher education institutions is substantiated. It has been found that the correct selection of pedagogical methods, techniques, innovative forms and methods of teaching affects the effectiveness of Ukrainian-language professional training of foreign students. The specifics of the use of situationality based on the modeling of typical educational communicative situations were revealed in scientific research. The justification of the choice of training tasks, which contribute to the improvement of speech behavior, motivates its practical application, is carried out. The effectiveness of interactive exercises, situational tasks, which help to increase the level of communicative competence of foreign students, improve their professional communication skills and abilities in intercultural communication, has been confirmed.

Key words: modern pedagogical technologies, foreign language training, interactive teaching methods, simulation of typical educational situations, practical application.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування вищої освіти, впровадження інноваційних технологій та моделей навчання, адаптації до умов воєнних реалій особливого значення набуває проблема вдосконалення форм та методів іншомовної підготовки здобувачів вищих медичних закладів освіти, їх практичне застосування у викладанні української мови як іноземної, що в свою чергу вимагає створення ефективного навчально-методичного забезпечення мовної підготовки іноземних громадян у ЗВО МОЗ України. Для іноземних студентів медичного та фармацевтичного напрямів першочергове завдання – здобути необхідні комунікативні навички для можливості спілкування в українському мовному-освітньому та соціокультурному середовищі.

Аналіз досліджень. Проблема пошуку й удосконалення нових шляхів оптимізації навчання професійного мовлення іноземних студентів нефілологічних ЗВО представлена багатьма аспектами: досліджено формування мовленнєвої компетентності майбутніх медиків (А. Алексєнко, Е. Арцішевська, Є. Божович, О. Огринчук, У. Соловій та ін.); визначено якості усного мовлення (Б. Головін, І. Дроздова, Л. Зоріна, О. Федорова та ін.); розглянуто питання щодо змісту навчання іноземних спеціалістів К. Гейченко, І. Кушнір, З. Мацюк, М. Нахабіна, Н. Ушакова. В сучасній лінгводидактиці активізувалися дослідження проблем, пов'язаних з навчанням іноземних студентів нефілологічних спеціальностей діалогічного мовлення: Л. Васецька, Г. Іванишин, О. Іванців, Мохамед Саїд Хізам, Н. Станкевич та інші.

Формування у студентів високого рівня комунікативно-мовленнєвої компетентності для забезпечення їхнього ефективного спілкування в академічному та соціокультурному середовищі залишаться й надалі актуальним, тому першочер-

говим завданням постає правильний відбір педагогічних прийомів, технік, інноваційних форм і методів навчання, які забезпечують результативність українськомовної професійної підготовки студентів-іноземців.

Метою цієї розвідки є аналіз форм та методів іншомовної підготовки здобувачів у вищому медичному закладі освіти, специфіка їх удосконалення під час практичного застосування на заняттях з української мови як іноземної.

Теоретико-методологічні й методичні дослідження, власний багаторічний досвід викладання української мови як іноземної у нефілологічному ЗВО дає підстави стверджувати, що в основі іншомовної підготовки іноземних здобувачів лежить поєднання традиційної й сучасної методики з використанням інноваційних інтерактивних технологій. Мовленнєва компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, а добір ситуативних завдань є наслідком практичної реалізації мовленнєвої діяльності з метою формування комунікативних умінь. Для цього потрібно: враховувати ситуацію спілкування, адресата мовлення, мету і місце спілкування; уміти обирати потрібні мовні засоби з урахуванням усіх складників мовленнєвої ситуації; уміти сформулювати основну думку, зв'язне висловлювання. Формуючи мовленнєво-комунікативні уміння, достатню увагу приділено створенню нестандартних мовленнєвих ситуацій. Ситуативні завдання в цьому випадку мають перевагу над звичайними навчальними вправами тому, що: не вимагають додаткового часу для реалізації комунікативно-мовленнєвих завдань; можна використовувати на всіх заняттях; ситуація мовлення сприяє усвідомленню основних граматичних понять. Оскільки діалогічне навчання лежить в основі інтерактивних технологій, то в його процесі студенти вчаться критично мис-

лити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу ситуацій. Основу таких технологій становлять групові форми навчальної діяльності, робота в групах, парах. Організація форм роботи рід час практичних занять відбувається шляхом мовленнєвої взаємодії всіх, хто навчається.

Ми пропонуємо таку структуру заняття, де на основі теми «Назви медичних інструментів (продовження)». Підготовка до модульного контролю № 4» подаємо лексичний та граматичний матеріал, який спрямований на формування комплексу компетентностей, умінь і навичок мовленнєвої взаємодії студента-медика в усній і письмовій формах відповідно до вибраної навчальної теми, мети, завдань.

На моніторі комп'ютера демонструємо різновиди хірургічних інструментів, відповідно дібрані текстові, тестові й діалогові фрагменти автентичного мовлення, при цьому додаємо лексичний мінімум, завдання для закріплення вивченого матеріалу, вправи комунікативно-ситуативного характеру, моделі мовленнєвих ситуацій щодо нашої тематики.

Актуальність теми: Оволодіння лексикою теми «Назви медичних інструментів (продовження)». Підготовка до модульного контролю № 4» допоможе студентам-чужоземцям на належному рівні орієнтуватися у фаховому українськомовному спілкуванні. Вивчення, розуміння й інтерпретація лексики професійної сфери у відповідних висловлюваннях сприятиме, розвитку українськомовної професійно зорієнтованої компетентності, підвищує мотивацію; узагальнення і систематизація вивченого за навчальний семестр допоможе студентам ефективно підготуватися та успішно скласти ПМК.

Навчальні цілі:

Знати: активний вокабуляр теми «Назви медичних інструментів (продовження)». Підготовка до модульного контролю № 4» і синтаксичні конструкції з відповідними лексичними одиницями.

Вміти: застосовувати згаданий лексичний і граматичний матеріал на практиці; чітко й логічно висловлювати думку в монологічному та діалогічному мовленні з використанням професійно орієнтованої лексики.

Виховні цілі: Шляхом практичного використання засвоєного матеріалу виховувати у студентів пізнавальний інтерес і повагу до мови країни, у якій вони навчаються; удосконалювати їх комунікативну компетенцію як передумову результативного спілкування з українськомовними пацієнтами під час навчальної практики в лікарні.

Стадії практичного заняття

I. Матеріали для перевірки вхідного рівня знань студентів:

Виконайте тести.

1. Інструмент, який служить для розділення кісток:

- а) распаратор;
- б) скальпель;
- в) зубило.

2. Інструмент для з'єднання тканин:

- а) голка;
- б) дзеркало;
- в) шпатель.

3. Інструмент захисту тканин:

- а) порожнистий зонд;
- б) пружинні ножиці;
- в) щипці.

4. Інструмент зондування тканин:

- а) кільцеві щипці;
- б) затискачі;
- в) зонд.

II. Актуалізація знань і перевірка домашнього завдання

1. Підпишіть правильно назви хірургічних інструментів:

- 1) ножиці,
- 2) зажим (затискач),
- 3) розширювач,
- 4) скальпель,
- 5) троакар,
- 6) пінцет

III. Робота з новою темою

Інформація, яку потрібно знати!!!

За функціональним призначенням інструменти діляться на:

- 1) кровозупинні;
- 2) шлунково-кишкові;
- 3) затискачі фіксаційні;
- 4) для прикріплення білизни;
- 5) голкотримачі;
- 6) пінцети.

Застосовують:

– для тимчасового здавлювання тканин чи судин під час операції з метою зупинення кровотечі;

– закриття отвору порожнистих органів або для фіксації;

– утримання і подачі різних матеріалів і тканин.

1. Прочитайте текст. Запам'ятайте різновиди інструментів.

Серед великої кількості інструментів, які застосовуються в медичній практиці, хірургічні інструменти займають перше місце як за масовістю виробництва, так і за кількістю. Кожного дня у світі проводиться безліч операцій: від найпростіших до найскладніших, від результату яких залежить життя людини. А будь-яка операція неможлива без хірургічних інструментів. Сучасний хірургічний інструментарій включає велику кількість інструментів, які використовуються у загальній хірургії, пластичній хірургії, нейрохірургії, офтальмології та інших областях медицини.

Серед хірургічних інструментів виокремлюють стандартні хірургічні, нейрохірургічні, мікрохірургічні, грудні та абдомінальні, урологічні, гінекологічні і спеціальні хірургічні інструменти та ін.

Вирізняють хірургічні інструменти загального і спеціального призначення. Це інструменти для розрізання тканин, до яких відносяться різні скальпелі, ножиці, ножі, пилки, остеотомія, кусачки. А також різні ріжучі хірургічні інструменти, які використовуються для розрізання сухожиль поблизу суглобів, а саме резекційні та ампутаційні ножі.

Інструменти, що зупиняють кров, включають лігатурні голки Дешана і різні види затисків. Інструменти допоміжного характеру – це різні розширювачі ран, зонди, дзеркала, пінцети – також відрізняються різноманіттям.

2. Складіть 5 питань до тексту.

3. Візьміть до уваги цю інформацію і продовжте речення:

А. Серед хірургічних інструментів виокремлюють.

Б. Вирізняють хірургічні інструменти.

В. Інструменти, що зупиняють кров,

4. Прочитайте текст. Виділені слова, що в дужках, поставте у відповідну відмінкову форму.

Лапароскопічні інструменти – нове слово у медицині

Медицина не стоїть на місці, технології, застосовувані в (*хірургія*), а також інструменти та обладнання постійно удосконалюються. Одним з досягнень сучасної (*медицина*) є проведення операцій за допомогою лапароскопічного обладнання. Цей метод виконання операцій є найменш травматичним. Хірургічні операції з використанням лапароскопа в десятки разів знижують кількість (*післяопераційні*) ускладнень і вчетверо скорочують терміни реабілітації.

Лапароскопи і лапароскопічний інструмент вводять через спеціальні проколи, сформовані троакарами. Для створення операційного простору застосовується нагнітання (*газ*) через спеціальну (*голка*) в (*черевна порожнина*) на першому етапі (*операція*).

Для проведення операцій потрібно таке обладнання, як лапароскоп широкоформатний, різний лапароскопічний інструмент (троакари, щипці, затискачі, захоплювачі, ножиці, електрокоагулятори), а також комплект апаратури для лапароскопічної хірургії (освітлювач, інсуфлятори, ендовідеосистема, монітор, аспіратор-іригатор, електрохірургічний апарат).

5. Дайте відповіді на запитання.

1. Чому проводять хірургічні операції з використанням лапароскопа?

2. Що застосовують для створення операційного простору?

3. Яке обладнання потрібно для проведення таких операцій?

Аудіювання.

6. Уважно прослухайте інформацію про переваги лапароскопічної хірургії. Це правда чи міф?

1). Хірурги нічого не бачать при лапароскопії, намагаються роздивитись органи в темноті.

2). Операції проводяться практично на мікрохірургічному рівні за допомогою спеціальних інструментів для лапароскопії.

3). Лапароскопічні операції виконує людина, а не апарат.

4). Ви дуже худий (худа) – після лапароскопічної операції будуть дуже помітні рубці, а ось косметичний шов...

5). Мені не можна робити лапароскопічну операцію – у мене тяжкі супутні захворювання.

6). Я дуже товстий (товста) для лапароскопічної хірургії.

7. Прочитайте речення. Вставте на місця пропусків відповідні терміни з таблиці.

відсмоктувачі	монітор пацієнта	обладнання
інвалідний візок	матрац проти пролежнів	лампи
мікроскопи	електрокардіографи	

З р а з о к: Коли хворий довго лежить, йому необхідний матрац проти пролежнів.

2. Щоб швидко роздрукувати кардіограму пацієнта, використовують сучасні _____.

3. Так, _____ має дисплей, на якому добре видно всі медичні предмети.

4. Хірургічні _____ зроблені так, щоб освітлення було яскравим, м'яким і приємним.

5. Медичне _____ має бути практичним, функціональним і зручним.

6. Важливо, щоб в операційній були _____ з великою ємністю для рідини.

7. Операційні _____ дозволяють проводити найточніші спостереження і бачити дрібні предмети.

8. Якщо людина не може ходити самостійно, вона використовує _____.

8. Заповніть таблицю.

Іменник	Прикметник
хірургія	<u>хірургічний</u>
операція	_____
травма	_____
медицина	_____
кардіологія	_____
лабораторія	_____

9. Доповніть діалог!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Лікар: _____

Пацієнт: Я упав і вдарив ногу.

Лікар: _____

Пацієнт: Я відчуваю сильний біль у правій нозі й не можу ходити.

Лікар: _____

Пацієнт: Я не можу. Мені боляче.

Лікар: _____

Пацієнт: Ні, не болить.

Лікар: _____

Пацієнт: Так, болить.

Лікар: _____

Пацієнт: Тут.

Лікар: _____

Пацієнт: Так, згоден.

Лікар: _____

Пацієнт: Добре, лікарю, я буду виконувати всі ваші приписи.

Лікар: _____

Пацієнт: Дякую, лікарю.

Словник

упасти	to fell down
Що вас турбує?	What trouble you?
сильний біль	severe pain
не можу ходити	can't walk
Мені боляче	it is painful
Я огляну вашу ногу	i will examine your leg
Чи болить, коли	Does it hurt when...
доторкатися	to touch

10. Прочитайте речення 1–3 нижче. Які терміни в таблиці вони описують?

ножиці	долото	відсмоктувач	гачки	мікроскоп
щипці	пила	стіл		

1. Інструмент, який призначений для розрізування тканин, а також ниток, перев'язувальних матеріалів, – *ножиці*.

2. Предмет меблів, яким користуються в операційній.

3. Пристрій, завдяки якому можна бачити дрібні предмети.

11 А. Скористайтесь підказками, щоб написати визначення для інших речей у вищеподаній таблиці.

1. Інструмент, який застосовують для довбання кісток.

2. Інструмент, який призначений для розпилювання твердих тканин.

3. Інструмент, який служить для відтягнення органів і тканин.

4. Інструмент, який використовується для вищипування тканин.

5. Предмет, який призначений для відсмоктування рідини.

11. Відкрийте дужки.

З р а з о к: Для (довгі лінійні розрізи) використовують (скальпель). – Для довгих лінійних розрізів використовують скальпель.

2. Деякі хірурги використовують (операційний стіл), оснащений спеціальним матрацом. _____

3. Також треба вміти користуватися (кисневі інгалятори). _____

4. Монітор пацієнта призначений для (моніторинг) параметрів життєдіяльності хворого. _____

5. (Хірургічна голка) використовують для з'єднання та фіксування тканин під час операції. _____

6. Якщо послуговуватися (звичайні шприци), то на тілі діабетика можуть залишатися синяки. _____

7. Для чого потрібен тонометр і як (він) користуватися? _____

12. Поєднайте слова.

вушко хірургічної _____ медичний
довгі кровоспинні _____ втручання
ректальне _____ дзеркало
для роз'єднання тканин затискання
прямі, _____ гострі, великі голки
інструмент для _____ судин гачки
спеціальний _____ інструмент вигнуті
хірургічне _____ затискачі

13. Упорядкуйте слова, щоб скласти речення.

1. усі / і / поділяються / загальні / спеціальні / інструменти / на / хірургічні

_____.

2. призначені / різних / утримання / для / схоплення / тканин / і / пінцети

_____.

3. голки / і / леза / бувають / вигнуті _____.

4. кісток / свердління / використовують / для / дріль

_____.

5. дуже / голкотримачі / ручки / деякі / мають / довгі

_____.

6. переважно / у / застосовують / голки / хірургії / вигнуті

IV. Матеріали для контролю вихідного рівня знань:

Утворіть від іменників прикметники-назви видів хірургічного пінцета.

Хірургія – _____ пінцет, анатомія _____ пінцет, офтальмологія _____ пінцет, стоматологія _____ пінцет.

Висновки. Оскільки вправи і завдання професійно орієнтовані, то демонструють комплексний підхід до викладання і навчання, інтенсифікують мотиваційні процеси, сприяють актуалізації знань, формують уміння у студентів-іноземців використовувати мовленнєвий досвід особливо у професійній діяльності, тобто проходить активне формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців у сфері медицини. Залучення усного мовлення також сприяє адаптації у комунікативній ситуації, динамізує процеси сприймання інформації та формулювання змісту власного висловлювання. Студенти добре запам'ятовують епізоди прослуханого; працюють над оформленням теми та повідомлення; виділяють смислові фрагменти тексту; роблять аналіз сприйнятого повідомлення, активно відповідають на запитання; ведуть діалогічне мовлення на задану тему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голод Н. С., Дикан О. В., Іванишин Г. Я., Ільків А. В., Личук С. В., Микитин І. Я., Огринчук О. П., Соловій У. В. Українська мова як іноземна для іноземних студентів : практичний курс (A1 – A2) : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ІФНМУ; 2022. 80 с.

2. Іванишин Г. Я. Провідні принципи навчання професійного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей засобами української мови. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: збірник матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ; Роттердам, 07 листопада 2021 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Роттердам: ГО «ВАДНД», 2021. С. 179–183.

REFERENCES

1. Holod N. S., Dykan O. V., Ivanyshyn H. J., Ilkiv A. V., Lychuk S. V., Mykytyn I. J., Ohrynychuk O. P., Solovii U. V. (2020) *Ukrainska mova jak inozemna dlia inozemnykh studentiv: praktychnyi kurs (A1 – A2) : navchalnyi posibnyk* [Ukrainian language as a foreign language for foreign students : practical course :study manual]. Ivano-Frankivsk : IFNMU. 80 [in Ukrainian].

2. Ivanyshyn H. J. (2021) *Providni pryntsyipy navchannia profesiinoho movlennia inozemnykh studentiv medychnykh spetsialnostei zasobamy ukrainskoi movy. Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentii rozvytku: zbirnyk materialiv XV Mizhnarodnoi naukovo – praktychnoi konferentsii* [The main principles of professional speech training of foreign students using the Ukrainian language] Kyiv; Rotterdam. 179–183 [in Ukrainian].

Іван ІСКЕРСЬКИЙ,

orsid.org/0000-0003-1528-9225

кандидат технічних наук,

викладач кафедри машинознавства і транспорту

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *iskerskuj@ukr.net*

ПЛАНУВАННЯ ЧАСУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми планування часу фахівців соціономічних професій. Зокрема, серед важливих особистісних і професійних якостей представників професій «людина – людина» визначено організованість, яка полягає в дотриманні правил тайм-менеджменту. Метою наукової роботи є висвітлення особливостей планування часу як необхідної умови успішності фахівців соціономічних професій. Зокрема, з'ясовано, що від вдалого розподілу часу залежить успішність як особистого, так і професійного життя. Розкрито сутність понять: «керування часом», «тайм-менеджмент», «соціономічні професії». Тайм-менеджмент визначено важливою складовою часової компетентності фахівців соціономічних професій. Виокремлено основні вміння, які складають часову компетентність соціономічних фахівців: здатність до ранжування цілей; здатність до розставлення пріоритетів та планування власного часу; здатність до організації власного часу тощо. Окреслено переваги планування та запропоновано різні види планів використання часу: довгострокові, середньострокові, короткострокові. Наголошено на важливих етапах керування часом, які допоможуть у професійній діяльності соціономічним фахівцям. Визначено правила саморегуляції часом і особистісної організації, яких необхідно дотримуватися в роботі фахівців соціономічних професій. Акцентовано увагу на тайм-менеджменті для ефективної самоосвітньої діяльності учителів. Висвітлено поради для підвищення продуктивності праці педагогів. Встановлено, що у своїй професійній діяльності юристи мають послуговуватися лінійним варіантом тайм-менеджменту та виокремлено основні етапи керування робочим процесом. Звернуто увагу на метод хронометражу для фахівців соціальної сфери, який допоможе розподіляти час для виконання кожної справи. Охарактеризовано інструменти, які дають змогу ефективно розподіляти час. Запропоновано алгоритм дій, що допоможе розвивати часову компетентність фахівцям соціономічних професій. Результати досліджень свідчать, що раціональне планування часу є запорукою досягнення успіху та отримання очікуваних результатів.

Ключові слова: планування часу, управління часу, тайм-менеджмент, фахівці соціономічних професій.

Ivan ISKERSKYI,

orsid.org/0000-0003-1528-9225

Candidate of Technical Sciences,

Professor at the Department of Mechanical Engineering and Transport

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) *iskerskuj@ukr.net*

TIME PLANNING AS A NECESSARY CONDITION FOR THE SUCCESS OF SPECIALISTS IN SOCIONOMIC PROFESSIONS

The article substantiates the relevance of the problem of time planning of specialists in socio-economic professions. In particular, it is identified the organization among the important personal and professional qualities of representatives of the «person-to-person» professions. It consists in observing the rules of time management. The purpose of the scientific work is to highlight the peculiarities of time planning as a necessary condition for the success of specialists in socio-economic professions. In particular, it was found that the success of both personal and professional life depends on the successful distribution of time. It is revealed the essence of the concepts: «time management», «socioeconomic professions». Time management is defined as an important component of the time competence of specialists in socio-economic professions. There are singled out the main skills that make up the temporary competence of socio-economic specialists: the ability to rank goals; the ability to prioritize and plan one's own time; the ability to organize one's own time, etc. The advantages of planning are outlined and time use plans are proposed: long-term, medium-term, short-term. Emphasis is placed on important stages of time management, which will help socio-economic specialists in their professional activities. There have been defined rules of time self-regulation and personal organization. Psychologists must follow them in their work. Emphasis is placed on time management for effective self-education of teachers. There are highlighted tips for increasing the productivity of teachers' work. It has been established that lawyers should use a linear time management option in

their professional activities, and the main stages of work process management have been identified. The attention was drawn to the method of timekeeping for social workers. It will help to keep track of the time spent on each task. There are described tools that make it possible to allocate time efficiently. It is proposed an algorithm of actions. It will help to develop the temporal competence of specialists in socio-economic professions. Research results indicate that rational time planning is the key to achieving success and obtaining the expected results.

Key words: time planning, time management, specialists of socio-economic professions.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасного суспільства потребує вдосконалення професійної освіти. Особливої актуальності дана проблема набуває для підготовки фахівців соціономічних професій, які взаємодіють із людьми. Працівники, об'єктом діяльності яких є людина, мають бути емпатійними, цілеспрямованими, комунікабельними, вміти налагоджувати конструктивні взаємовідносини з оточуючими, володіти ґрунтовними фаховими знаннями в тій чи іншій галузі. Однією з важливих якостей представників професій «людина – людина» вважаємо організованість, яка полягає в дотриманні правил тайм-менеджменту, що допоможе раціонально планувати власний час задля успішної реалізації у різних сферах життя. Зокрема, в професійному стандарті «Практичний психолог закладу освіти» однією з трудових функцій практичного психолога визначається здатність до планування, самоорганізації та підготовки до здійснення трудових функцій (Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти», 2020: 9). У професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» важливими професійними компетентностями педагога визначено прогностичну, організаційну та оцінювально-аналітичну, які полягають у здатності ефективно планувати та організовувати освітній процес, прогнозувати та аналізувати його результати (Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», 2020: 8). З огляду на це, постає необхідність у оволодінні фахівцями соціономічної сфери інструментами ефективного тайм-менеджменту задля здійснення успішної професійної діяльності.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми свідчить, що вивченням питання планування часу займаються А. Голубко, О. Маруховська-Картунова, Г. Музиченко, М. Прищак, С. Тронько та інші. Зокрема, А. Голубко, М. Прищак приділяють увагу розкриттю сутності тайм-менеджменту та обґрунтуванню важливості

застосування його інструментів за сучасних умов. Г. Музиченко, С. Тронько висвітлюють основні положення тайм-менеджменту: механізми, технології, особливості планування. О. Маруховська-Картунова зосереджує увагу на категоріально-дефінітивній характеристиці поняття «тайм-менеджмент» та основних його типах.

Проблема тайм-менеджменту в роботі фахівців соціономічних професій висвітлена в наукових напрацюваннях Ф. Левченко, Н. Любченко, С. Олексенко, Г. Писаревської, І. Причепи, О. Рябошапки та інших. Так, застосування тайм-менеджменту в самоосвітній діяльності педагога відображено в працях Ф. Левченко. Використання технології тайм-менеджменту в управлінській діяльності керівника навчального закладу висвітлено в напрацюваннях Н. Любченко. Тайм-менеджмент у роботі практичного психолога досліджується С. Олексенко. Особливості застосування тайм-менеджменту для підвищення ефективності управління персоналом у своїх напрацюваннях порушує Г. Писаревська. Проблему тайм-менеджменту як дієвого інструменту ефективного використання часу успішного менеджера за сучасних умов досліджує І. Причепи. Дотримання основ тайм-менеджменту в професійній діяльності сучасного педагога знайшло відображення в працях О. Рябошапки.

Метою статті є висвітлення особливостей планування часу як необхідної умови успішності фахівців соціономічних професій.

Виклад основного матеріалу. Задля досягнення поставлених цілей важливим є планування часу та його раціональний розподіл. Підтримуємо О. Галушак, О. Романюк у тому, що від вдалого розподілу часу залежить успішність як особистого, так і професійного життя (Романюк, Галушак, 2015: 110).

Керування часом, на переконання Л. Водянки, А. Карп, С. Тодорюка, – це «процес організації часу таким чином, щоб підвищилася ефективність та результативність його використання» (Водянка, Тодорюк, Карп, 2020: 120). Варто зазначити, що технологією управління часом є тайм-менеджмент – здатність особистості управляти собою, використовуючи сукупність вправ, прийомів, методів, технік організації та керування

часом у життєвих ситуаціях та професійній діяльності, що дасть змогу раціонально планувати час (Диняк, Варгата, 2022: 28).

Вважаємо, що саме тайм-менеджмент є важливою складовою часової компетентності фахівців соціономічних професій, що дасть можливість досягнути успіху в професійній діяльності за найменших витрат часу. Як зауважує С. Наход, соціономічні професії – це професії, що передбачають розв’язання професійних завдань, пов’язаних із налагодженням соціальних стосунків у суспільстві. До даної категорії професій науковиця відносить такі: педагог, психолог, соціолог, журналіст, соціальний педагог, юрист, політолог тощо (Наход, 2018: 132).

Погоджуємося з О. Варгатою, О. Диняк у тому, що фахівцям соціономічних професій обов’язково необхідно вміти оптимально організовувати власний час, через високі вимоги на ринку праці до працівників цієї сфери та завантаженість, пов’язану з постійною комунікацією із великою кількістю людей, самостійним прийняттям рішень, сприйняттям та обробкою значних обсягів інформації. Тому працівники соціономічних професій мають володіти часовою компетентністю, яка дасть можливість не лише оптимально організувати час для розв’язання завдання, а й також спрогнозувати результативність його виконання. До основних умінь, які складають часову компетентність соціономічних фахівців, О. Варгата, О. Диняк відносять: здатність до ранжування цілей; здатність до розставлення пріоритетів та планування власного часу; здатність до організації власного часу; здатність використовувати технології управління часом (Диняк, Варгата, 2022: 28, 31).

Поділяємо думку О. Галушак, О. Романюк щодо того, що завдяки плануванню часу працівники зможуть сконцентруватися на головному, визначити найбільш важливі завдання та окреслити терміни їх вирішення, що дасть можливість структурувати робочий день та скласти розклад. Науковці зауважують, що план допомагає розв’язати завдання в чіткій послідовності. Слід зазначити, що спочатку варто планувати найважчу роботу, яка передбачає визначений термін виконання, а далі – рутинну роботу, повсякденні обов’язки та другорядні справи (Романюк, Галушак, 2015: 111). Серед переваг планування часу Т. Лесько, І. Причепка, І. Соломонюк визначають: визначення обсягів роботи та виконання необхідного; деталізація шляхів досягнення цілей; покращення продуктивності праці; орієнтація в часі (Причепка, Соломонюк, Лесько, 2018).

О. Галушак, О. Романюк виокремлюють такі плани використання часу: довгострокові – плану-

вання часу для досягнення найважливішої життєвої мети; середньострокові – планування часу на рік для вирішення поетапних завдань задля наближення до досягнення життєвої цілі; короткострокові – план на день, що передбачає розподіл часу для розв’язання завдань, які уточнюють середньострокові та довгострокові плани (Романюк, Галушак, 2015: 111).

Варто наголосити на важливих етапах керування часом, які допоможуть у професійній діяльності працівникам соціономічних професій:

- визначення мети та цілей;
- розставлення пріоритетів, планування;
- втілення – здійснення конкретних дій та кроків, відповідно до поставленого плану задля досягнення мети;
- контроль над виконанням запланованого (Водянка, Тодорюк, Карп, 2020: 120).

Погоджуємося із С. Олексенко в тому, що планування часу є важливим і корисним для представників соціономічної сфери, зокрема, педагогів, психологів, оскільки їм надається свобода вибору в організації процесу роботи, що допоможе зниженню тривожності та запобіганню виникнення стресових ситуацій. Науковиця рекомендує, перед застосуванням технологій управління часом, пізнати себе – дізнатися більше про себе, свій стиль роботи, використовуючи різноманітні діагностичні методики: тест на визначення стилю управління часом (Ф. Зімбардо), методика «Самоменеджмент: як добре Ви справляєтеся зі своєю роботою?», «Мій продуктивний час» та інші.

Важливими для нашого дослідження є правила саморегуляції часом і особистісної організації, виокремлені С. Олексенко, яких вона рекомендує дотримуватися в роботі психологам: однотипні справи виконувати в один і той самий час; об’єднувати подібні справи; планувати перерви; визначати пріоритети; починати з найскладніших справ; змінювати способи і місце роботи; залишати резервний час для непередбачуваних справ; визначати дедлайни виконання завдань; відмовитися від перфекціонізму та досконалості; фіксувати в письмовій формі важливі справи; дотримуватися порядку на робочому місці (Олексенко, 2013: 38, 44).

Варто зауважити, що тайм-менеджмент є дієвим інструментом для ефективної самоосвітньої діяльності педагогів. Для підвищення продуктивності праці Ф. Левченко радить учителям враховувати такі поради: складати список справ; формувати щоденний графік; прокидатися в один і той самий час; робити перерви; концентруватися на одному завданні; делегувати повноваження; вміти відмов-

ляти; розподіляти великий обсяг роботи на складові; використовувати календар; визначати найбільш продуктивний час тощо (Левченко, 2021: 308).

Погоджуємося з Є. Ріако в тому, що навички планування часу є доволі важливими для сфери юриспруденції, адже юристи мають вміти чітко все спланувати, бути послідовними, системними, активно впроваджувати інноваційні технології. Тому, через імовірність виникнення невідкладних справ, необхідно володіти вміннями чіткого планування та прогнозування. Враховуючи це, науковець вважає, що працівники юриспруденції мають бути гнучкими та вміти змінювати робочий план (Ріако, 2019).

Варто наголосити, що у своїй професійній діяльності юристи мають послуговуватися лінійним варіантом тайм-менеджменту, дотримуючись таких етапів управління робочим процесом: збір необхідної інформації; з'ясування незрозумілих та невідомих фактів; визначення якомога більшої кількості можливих результатів та шляхів розв'язання проблеми; вибір найкращого варіанту вирішення питання; виконання дій до єдиного обраного результату (Кришталь, Митник, 2022: 101).

Поділяємо думку Г. Ломової стосовно того, що навички тайм-менеджменту є актуальними й для працівників соціальної сфери, оскільки в них робочий день – переважно ненормований, багато справ, які є різноплановими, складними та потребують творчого підходу, оперативного прийняття рішень, задоволення потреб клієнтів. Науковиця зауважує, що планування робочого часу фахівців із соціальної роботи залежить від багатьох факторів: типу клієнтів; поєднання фізичної та розумової праці; особистісних якостей фахівця; соціальної ролі працівника. З огляду на це, Г. Ломова рекомендує використовувати в роботі метод хронометражу для врахування часу, який витрачається на виконання кожної справи, що буде корисним для визначення сумарної кількості часу на виконання тієї чи іншої справи (Ломова, 2014: 129).

На думку О. Рябошапки, розпочинати планування потрібно з визначення реальної, досяжної, затребуваної мети з елементами труднощів; планувати наступний день у письмовій формі, що допоможе виокремити головні та другорядні справи, уникнути психологічного дискомфорту, перенапруження через утримання інформації в голові. Науковиця наголошує не лише на необхідності планування часу, а й на ліквідації його «поглиначів» таких, як прагнення охопити всі види діяльності; неспроможність організувати робоче місце та власну діяльність; нездатність відмовляти; страх і небажання виконувати неба-

жані справи; неправильна організація нарад (Рябошапка, 2021: 253).

Важливими є також принципи ефективного розподілу часу, якими мають керуватися фахівці соціономічних професій, до яких ми відносимо: обов'язкову фіксацію цілей; встановлення термінів для виконання завдань; спрямованість на результат; виконання важливих завдань у періоди найвищої працездатності; планування робочих та особистих справ (Іскерський, 2023: 227).

Серед інструментів, які дають змогу ефективно розподіляти час, слід відзначити SWOT-аналіз, розстановку пріоритетів, метод «Альпи», матрицю управління часом С. Кові, матрицю Дуайта Ейзенхауера, метод ABC, інтелект-карти, хронометраж часу, SMART-технологію, принцип В. Парето (у співвідношенні 80:20) з використанням інформаційних органайзерів: Life Balance, Tombo, Microsoft Outlook, WinOrganizer, Lotus Notes тощо (Тимошук, 2021: 154–155). Коротко охарактеризуємо деякі з них.

Так, система Франкліна має на меті розподіл великого за обсягом завдання на менші та, в свою чергу, розподіл менших на ще менші.

Матриця Ейзенхауера передбачає розподіл справ на день за пріоритетністю, з урахуванням терміновості та важливості. Вона складається з чотирьох блоків:

- 1) категорія А – важливі та термінові справи, які потребують невідкладного виконання;
- 2) категорія В – важливі й нетермінові справи;
- 3) категорія С – неважливі й термінові справи;
- 4) категорія D – неважливі й нетермінові справи.

Саме принцип Ейзенхауера А. Кришталь і Ю. Митник вважають одним із найефективніших для працівників юриспруденції, який допоможе їм раціонально упорядкувати професійні пріоритети, відповідно до терміну виконання та значущості справ (Кришталь, Митник, 2022: 101).

Метод «Альпи», на переконання О. Сороки, є ефективним інструментом під час планування дня, адже передбачає визначення його тривалості, виокремлення часу на непередбачувані справи, делегування повноважень, контроль за виконанням завдань (Сорока, 2021: 145–146).

Варто наголосити на засобах, які допоможуть ефективно організувати власний час працівникам соціономічної сфери, серед яких відзначаємо тайм-планери, електронні записні книжки, будильник, годинник, комп'ютер тощо (Рябошапка, 2021: 253).

Важливим для нашого дослідження є алгоритм дій, запропонований О. Варгатою, О. Диняк,

що допоможе розвивати часову компетентність фахівцям соціономічних професій. Йдеться про 1) визначення цілей; 2) визначення стресових факторів, які забирають час; 3) аналіз причин, які призводять до неефективної витрати часу та коригування поведінки; 4) використання захисних механізмів, які запобігатимуть використанню часу; 5) самоконтроль щодо використання часу; 6) вироблення індивідуального стилю поведінки, який вбачає раціональне використання часу; 7) самомотивацію; 8) вибір альтернативних шляхів вирішення проблеми; 9) постійне самооцінювання використаного часу; 10) саморефлексію керування часом (Диняк, Варгата, 2022: 63–64).

Висновки. Отже, запорукою успішності фахівців соціономічних професій є раціональне планування часу, що полягає в дотриманні правил тайм-менеджменту. Працівники, які постійно взаємодіють з людьми, мають уміти оптимально організувати свій робочий та особистий час, з урахуванням терміновості та важливості виконання завдань задля мінімізації його витрат та отримання очікуваних результатів як у професійній, так і в особистісній діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок убацьмаємо в дослідженні інноваційних методів тайм-менеджменту як засобу підвищення ефективності професійної діяльності фахівців соціономічних професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водянка Л. Д., Тодорюк С. І., Карп А. Г. Тайм-менеджмент як техніка планування робочого часу персоналу. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 119–123.
2. Диняк О. С., Варгата О. В. Психологічні чинники часової компетентності фахівців соціономічних спеціальностей : кваліфікаційна робота (магістерський рівень). Хмельницький, 2022. 63 с.
3. Іскерський І. С. Застосування тайм-менеджменту в умовах дистанційного навчання студентів соціономічних професій. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 20–21 квіт. 2023 р. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 226–227.
4. Кришталь А., Митник Ю. Тайм-менеджмент як засіб підвищення результативності у контексті підготовки майбутніх юристів. *Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті* : зб. матеріалів XIII Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кропивницький, 13–28 черв. 2022 р. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 100–101.
5. Левченко Ф. Г. Тайм-менеджмент як дієвий інструмент ефективною самоосвітньої діяльності педагога. *Problems and tasks of modern science and practice* : materials IX International Science Conference. Bordeaux, France, 15–17 November, 2021. France, 2021. С. 307–309.
6. Ломова Г. Тайм-менеджмент як фактор оптимізації використання робочого часу соціальними працівниками. *Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України* : зб. матеріалів XIII Міжнарод. наук. конф., м. Запоріжжя, 28 бер. 2014 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 128–130.
7. Наход С. А. Значущість «soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2018. Вип. 63. С. 131–135.
8. Олексенко С. В. Тайм-менеджмент на допомогу практичному психологу. *Практичний психолог. Дитячий садок*. 2013. № 3. С. 38–45.
9. Причепа І. В., Соломонюк І. Л., Лесько Т. В. Тайм-менеджмент як дієвий інструмент ефективного використання часу успішного менеджера за сучасних умов. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23511/51339.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 01.08.2023).
10. Професійний стандарт за професією «Практичний психолог закладу освіти» від 24 листоп. 2020 р. № 2425. 2020, 28 с.
11. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» від 23 груд. 2020 р. № 2736. 2020, 45 с.
12. Ріяко Є. Тайм-менеджмент – основа успіху юридичної компанії. 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/taumendzhement--osnova-uspihu-yuridichnoyi-kompaniyi.html/> (дата звернення: 02.08.2023).
13. Романюк О., Галушак О. Планування часу керівників. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : матеріали VIII Всеукр. студ. наук.-техн. конф., м. Кременчук, 2015 р., Вип. 2. С. 110–111.
14. Рябошапка О. Тайм-менеджмент як складник успішного сучасного педагога. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Педагогіка»*. 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 250–254.
15. Сорока О. В. Тайм-менеджмент як фактор професійного успіху фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір* : зб. матеріалів I Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 27–29 трав. 2021 р. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021. С. 143–146.
16. Тимошук Г. В. Тайм-менеджмент як педагогічна технологія розвитку часової компетентності майбутніх фахівців. *Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті* : зб. матеріалів II Міжнарод. наук.-метод. конф., м. Харків, 20–21 трав. 2021 р. Харків : ФОП Бровін О. В., 2021. С. 151–156.

REFERENCES

1. Vodianka L. D., Todoriuk S. I., Karp A. H. (2020). Taim-menedzhment yak tekhnika planuvannia robochoho chasu personalu. [Time management as a technique for planning staff working time] *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 7. 119–123. [in Ukrainian].
2. Dyniak O. S., Varhata O. V. (2022). Psykholohichni chynnyky chasovoi kompetentnosti fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnosti. [Psychological factors of temporal competence of specialists in socio-economic specialties] : kvalifikatsiina robota (mahisterskyi riven). Khmelnytskyi, 63. [in Ukrainian].
3. Iskerskyi I. S. (2023). Zastosuvannia taim-menedzhmentu v umovakh dystantsiinoho navchannia studentiv sotsionomichnykh profesii. [The application of time management in the conditions of distance education of students of socio-economic professions] *Aktualni problemy ta perspektyvy tekhnolohichnoi i profesiinnoi osvity : zb. materialiv VII Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. – Actual problems and prospects of technological and professional education: collection materials VII All-Ukrainian science and practice internet conference*, 226–227. [in Ukrainian].
4. Kryshtal A., Mytnyk Yu. (2022). Taim-menedzhment yak zasib pidvyshchennia rezultatyvnosti u konteksti pidhotovky maibutnikh yurystiv. [Time management as a means of increasing productivity in the context of training future lawyers] *Problemy ta innovatsii v pryrodnycho-matematychnii, tekhnolohichnii i profesiinii osviti : zb. materialiv XIII Mizhnarod. nauk.-prakt. internet-konf. – Problems and innovations in science, mathematics, technology and professional education: collection. materials of the XIII International science and practice internet conference*, 100–101. [in Ukrainian].
5. Levchenko F. H. (2021). Taim-menedzhment yak diievyi instrument efektyvnoi samoosvitnoi diialnosti pedahoha. [Time management as an effective tool for effective self-education of a teacher] *Problems and tasks of modern science and practice : materials IX International Science Conference – Problems and tasks of modern science and practice: materials IX International Science Conference*, 307–309. [in Ukrainian].
6. Lomova H. (2014). Taim-menedzhment yak faktor optymizatsii vykorystannia robochoho chasu sotsialnymy pratsivnykamy. [Time management as a factor of optimizing the use of working time by social workers] *Sotsialne prohnozuvannia ta proektuvannia: modernizatsiia politychnoi systemy Ukrainy : zb. materialiv XIII Mizhnarod. nauk. konf. – Social forecasting and projecting: modernization of the political system of Ukraine: coll. materials of the XIII International of science conference*, 128–130. [in Ukrainian].
7. Nakhod S. A. (2018). Znachushchist «soft skills» dlia profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii. [The significance of «soft skills» for the professional development of future specialists in socio-economic professions] *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya «Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy» – Scientific journal of the M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Series «Pedagogical sciences: realities and perspectives»*, 63. 131–135. [in Ukrainian].
8. Oleksenko S. V. (2013). Taim-menedzhment na dopomohu praktychnomu psykholohu. [Time management to help a practical psychologist]. *Praktychnyi psykholoh. Dytiachyi sadok – Practical psychologist. Kindergarten*, 3. 38–45. [in Ukrainian].
9. Prychepa I. V., Solomoniuk I. L., Lesko T. V. (2018). Taim-menedzhment yak diievyi instrument efektyvnoho vykorystannia chasu uspishnoho menedzhera za suchasnykh umov. [Time management as an effective tool for effective use of the time of a successful manager under modern conditions] *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 12. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23511/51339.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (data zvernennia: 01.08.2023). [in Ukrainian].
10. Profesiinyi standart za profesiieiu «Praktychnyi psykholoh zakladu osvity». [Professional standard for the profession «Practical psychologist of an educational institution»] (2020), 2425. 28. [in Ukrainian].
11. Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)». [Professional standard for the professions «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Primary education teacher (with junior specialist diploma)»] (2020), 2736. 45. [in Ukrainian].
12. Riiako Ye. (2019). Taim-menedzhment – osnova uspikhu yurydychnoi kompanii. [Time management is the basis of the success of a law firm]. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/taymendzhement--osnova-uspikhu-yuridichnoyi-kompaniyi.html/> (data zvernennia: 02.08.2023). [in Ukrainian].
13. Romaniuk O., Halushchak O. (2015). Planuvannia chasu kerivnykiv. [Time planning of managers] *Pryrodnychi ta humanitarni nauky. Aktualni pytannia : materialy VIII Vseukr. stud. nauk.-tekhn. konf. – Natural and humanitarian sciences. Current issues: materials of VIII All-Ukrainian. study science and technology conference*, 2. 110–111. [in Ukrainian].
14. Riaboshapka O. (2021). Taim-menedzhment yak skladnyk uspishnoho suchasnoho pedahoha. [Time management as a component of a successful modern teacher] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Seriya «Pedagogika» – Current issues of humanitarian sciences. «Pedagogy» series*, 35. 5. 250–254. [in Ukrainian].
15. Soroka O. V. (2021). Taim-menedzhment yak faktor profesiinoho uspikhu fakhivtsiv sotsialnoi sfery. [Time management as a factor in the professional success of specialists in the social sphere] *Aktualni problemy sotsialnoi roboty ta sotsialnoho zabezpechennia: yevropeyskyi ta natsionalnyi vymir : zb. materialiv I Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. – Actual problems of social work and social security: European and national dimension: collection materials and International science and practice conference*, 143–146. [in Ukrainian].
16. Tymoshchuk H. V. (2021). Taim-menedzhment yak pedahohichna tekhnolohiia rozvytku chasovoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv. [Time management as a pedagogical technology for the development of time competence of future specialists] *Problemy ta shliakhy realizatsii kompetentnisnoho pidkhopu v suchasni osviti : zb. materialiv II Mizhnarod. nauk.-metod. konf. – Problems and ways of implementing the competence approach in modern education: collection materials of the II International science and method conference*, 151–156. [in Ukrainian].

Наталія КАЛИТА,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *n.kalyta@dspu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ: ЄДНІСТЬ ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙ

У статті обґрунтовано український виховний ідеал як проблему історико-педагогічного розвитку в єдності традиції та інновацій, що передбачає свободу безкінечного розвитку, а не гармонію закінченої досконалості. Це конкретна форма суспільного ідеалу, що є специфічним комплексом цілей розвитку, уявлень про досконалу форму майбутнього. При цьому вона вирішується неоднозначно у пошуках відповіді на питання: чи виховання людини відбувається для її самореалізації і самоутвердження у світі на основі вільно зробленого вибору? чи виховання людини відбувається для когось чи чогось поза нею самою? Український виховний ідеал у традиції свого розвитку не дає чіткої відповіді на поставлені питання. У сучасному педагогічному слововжитку найчастіше поняття виявляє поєднання принципів та положень різних концепцій в альтернативних пошуках цінностей прагматизму та духовності. При цьому важливого значення набуває розробка системи національного виховання, соціалізації особистості засобами національної культури (історії, мистецтва, фольклору тощо). Однак суспільно-політичні реалії сьогодення, зокрема російсько-українська війна, яка у різних фазах триває з 2014 року, вимагають включення мілітарного компоненту у сучасну модель українського виховного ідеалу, визначення соціальної ролі і значення мілітарної культури у процесі освіти, становлення нації та державотворення. Уведення складного і багатогранного поняття «мілітарна культура» до освітнього простору військово-патріотичного виховання шляхом оновлення дисципліни «Захист України» у старшій школі передбачає компетентності домедичної допомоги та орієнтування на місцевості, знання з мінної безпеки, навички керування БПЛА тощо.

Ключові слова: виховний ідеал, особистість, національне виховання, мілітарна культура, дисципліна «Захист України».

Nataliia KALYTA,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

Candidate of Pedagogy,

Associate Professor at the Pedagogy and Methodology of Primary Education Department

Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *n.kalyta@dspu.edu.ua*

THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL IDEAL IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT: UNITY OF TRADITION AND INNOVATION

The article substantiates the Ukrainian educational ideal as a problem of historical-pedagogical development in the unity of tradition and innovation, which implies the freedom of endless development, and not the harmony of finished perfection. This is a concrete form of a social ideal, which is a specific complex of development goals, ideas about the perfect form of the future. At the same time, it is solved ambiguously in search of an answer to the question: does the education of a person take place for his self-realization and self-affirmation in the world on the basis of a freely made choice? does a person's upbringing take place for someone or something outside of herself? The Ukrainian educational ideal in the tradition of its development does not give a clear answer to the questions posed. In modern pedagogical vocabulary, the concept most often reveals a combination of principles and provisions of various concepts in alternative searches for the values of pragmatism and spirituality. At the same time, the development of a system of national education, socialization of the individual by means of national culture (history, art, folklore, etc.) becomes important. However, the socio-political realities of today, in particular the Russian-Ukrainian war, which has been going on in various phases since 2014, require the inclusion of a military component in the modern model of the Ukrainian educational ideal, the definition of the social role and significance of military culture in the process of education, nation building and state building. The introduction of the complex and multifaceted concept of "military culture" into the educational space of military-patriotic education by renewing the discipline "Defense of Ukraine" in high school involves the competence of first aid and local orientation, mine safety knowledge, UAV control skills, etc.

Key words: educational ideal, personality, national upbringing, military culture, "Defense of Ukraine" discipline.

Постановка проблеми. Проблема виховного ідеалу зберігає особливу актуальність у сьогодні, а саме: у контексті реформування української освіти на методологічних засадах НУШ (з 2017 року); у цивілізаційних викликах, що постали перед Україною на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції; у вирішенні освітніх завдань (педагогічних проблем), детермінованих реаліями російсько-української війни (з 2014 року) і перспективою повоєнної розбудови на всіх рівнях приватного і суспільного життя України як держави і спільноти. Власне проблема виховного ідеалу в єдності традиції і сучасних інновацій, освітньо-педагогічної теорії і практики акумулює названі аспекти. Однак, як зазначає О. Невмержицька у посиланні на польське видання «Енциклопедії філософії виховання» (Encyklopedia, 2009: 36), останнім часом у педагогіці утверджується ідея щодо незалежності виховання від політики та ідеології. Аргументом польських авторів виступає твердження про те, що суспільна ідеологія не є джерелом, а лише філософською, політичною та аксіологічною детермінантою. Таку ж роль тут відведено і релігії, яка, на думку польських дослідників, лише доокреслює і надає більшої зобов'язуючої сили названим вартостям (Невмержицька О., 2015: 227). Це трактування виявляє певні суперечності із сучасними реаліями українського суспільно-політичного простору і тими змінами, які вони започатковують у розвитку сучасного українського виховного ідеалу. Мова йде про посилення військово-патріотичної складової у змісті сучасного українського виховного ідеалу, що затверджено у низці нормативно-правових документів (Концепція, 2022; Захист України 10–11 класи, 2022 тощо). Інновації у реалізації змісту, досягненні мети і завдань, пошуках шляхів і засобів військово-патріотичного виховання у сучасному закладі освіти виявляють відхід від мистецько-етнографічного трактування і утвердження прагматичного підходу до формування життєво важливих і спеціальних компетентностей дітей та молоді для життя в умовах війни та повоєнний час, захисту України від ворожої навали. Таким чином проблема виховного ідеалу виявляє складний історико-педагогічний розвиток в єдності традиції та інновацій сьогодення.

Аналіз досліджень проблеми виховного ідеалу виявляє щонайменше два напрямки теоретичних розробок: як наукової історико-педагогічної проблеми та як вимір української національної виховної традиції. Важливо проаналізувати не лише загальнолюдський вимір виховного ідеалу, а й конкретно-історичний український виховний

ідеал, що розвивається і реалізується в сьогодні. Адже сьогодні в Україні на національній основі розбудовується система національного виховання із посиленням компоненту військово-патріотичного виховання, тож потрібен ідеал, який має визначити орієнтири цього процесу.

Інтегративне вчення про виховання досконалої людини і шляхи її виховання містить у собі ідеї філософів, теологів, психологів, педагогів, митців, політичних та культурних діячів від доби Античності і до сьогодні. У незалежній Україні до проблеми виховного ідеалу як мети виховання зверталася низка українських вчених, зокрема: І. Бех, А. Вихрущ, О. Вишневський, О. Невмержицька, І. Підласий, О. Сухомлинська та ін. Проблема історико-педагогічного розвитку і реалізації виховного ідеалу є однією із актуальних і недостатньо вивчених проблем історії української педагогіки, що й обумовило вибір теми нашої статті. Адже передбачає свободу безкінечного розвитку, а не гармонію закінченої досконалості. А суспільства, що як ідеал брали на себе зразок повної досконалості, зазнавали поразки у зіткненні з історичними реаліями (Дашутін Г., 2006: 9).

Метою статті є обґрунтування виховного ідеалу як проблеми теоретичної педагогіки в її історико-педагогічному розвитку в єдності традиції та інновацій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: проаналізувати розвиток досліджуваної проблеми у світовій та українській педагогіці; обґрунтувати ключові терміни і поняття проблеми виховного ідеалу; визначити основні методологічні засади її розгляду.

Виклад матеріалу. Виховний ідеал – це конкретна форма суспільного ідеалу, що є специфічним комплексом цілей розвитку, уявлень про досконалу форму майбутнього. Проблема виховного ідеалу у визначенні взірця, норми і мети освітнього процесу в українській педагогіці завжди є актуальною, бо невдоволення тим, «як воно є», впливає на пошук того, «як би воно мало бути», що у певному часі і просторі української культури набуває модифікацій. Як зазначає А. Могильний, ідеал є взірцем, зразком, досконалистю у чому-небудь, це важливий компонент ідеології, тобто системи ідей, що виражають домінуючі інтереси у суспільстві, світоглядні та ціннісні уявлення, що закріплюються у відповідних нормах, це дійсність у її динаміці, стан людської думки про найдосконаліші гармонійні форми буття, крізь призму належного й бажаного, омріяного, очікуваного (Могильний А., 2003: 147-148).

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: «Ідеал є уявленням про найвищу

досконалість, котра як взірець, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Вихідною засадою формування ідеалу є усвідомлення суб'єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й відповідно необхідності її реального перетворення» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 231).

На сьогодні існують численні концепції про основи виховання, розмаїття яких може бути узагальнене до двох основних напрямків: сциєнтистсько-технократичного та антисциєнтистського. Соціалізація (інкультурація) у сциєнтистсько-технократичному вченні про особистість трактується як її інтеграція до соціальної системи, а в антисциєнтизмі акцент зроблено на розумінні соціалізації як самоствердження особистості (Філософський словник соціальних термінів, 2005: 134–136 та ін.).

Проблема виховного ідеалу вирішується неоднозначно у пошуках відповіді на питання: чи виховання людини відбувається для її самореалізації і самоутвердження у світі на основі вільно зробленого вибору? чи виховання людини відбувається для когось чи чогось поза нею самою?

Слід зазначити, що український виховний ідеал у традиції свого розвитку не дає чіткої відповіді на поставлені питання. У сучасному педагогічному слововжитку найчастіше воно асоціюється з поняттям «мета виховання» (освіти) і виявляє поєднання принципів та положень різних концепцій в альтернативних пошуках цінностей прагматизму та духовності. При цьому в українському освітньому просторі важливого значення набуває розробка системи національного виховання, соціалізація особистості засобами національної культури (мистецтва, історії, фольклору тощо).

Узагальнена модель виховного ідеалу в українській виховній традиції змодельована нами на основі педагогічного вчення Г. Сковороди, К. Ушинського, П. Юркевича, Г. Ващенко, В. Сухомлинського. Нами виявлено, що у вимірах досконалого процесу виховання (мета виховання, теоретико-методологічна основа і настанови виховного ідеалу, розуміння людини як предмету і суб'єкту виховання, сутності і змісту процесу виховання як педагогічної взаємодії, ідеалу довершеності, визначення його шляхів і засобів) модель досконалості у вихованні є гуманістичною, особистісно орієнтованою, вибудованою на засадах християнської моралі та загальнолюдських цінностей. Зазначимо, що у педагогічній спадщині виокремленої нами традиції (окрім В. Сухомлинського, у спадщині якого, на нашу думку, ідея комуністичного виховання підпорядкована ідеї загальнолюдського) досконале виховання не є прямою відповіддю на

політичні, соціальні, економічні та інші виклики часу. Варто акцентувати увагу на тому, що українські педагоги не вибудовують досконалу модель людини як результату виховання, а виховний ідеал відповідає уявленню про досконалі умови виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Таким чином, метою виховання в традиції визначено всебічний, повноцінний розвиток особистості шляхом створення досконалих умов процесу виховання, що сприяють самостійній пізнавальній діяльності, саморозвитку, самовихованню та самоствердженню. Шляхами і засобами реалізації поставлених завдань є врахування у вихованні потреб дитини, а не дорослого (батьків, вихователя, спільноти та ін.); виховання у «спорідненій», «душевній» діяльності та Страху Божому, який є основою любові, свободи, добра та відповідальності. Концептуальні визначення традиції виявляють доцільність особистісно-індивідуального виміру виховання, а також допомагають з'ясувати їх актуальність та перспективу практичного втілення у реаліях сучасного українського суспільства (Калита Н., 2015: 168–171).

Суспільно-політичні реалії сьогодення, зокрема російсько-українська війна, яка у різних фазах триває з 2014 року, вимагають включення мілітарного компоненту у сучасну модель українського виховного ідеалу. Як зазначають М. Лук'янченко та Р. Проць, мілітарна складова культури відіграє важливу соціальну роль у житті нації, однак тривалий час в освітній системі сучасної України виразно відчувалася тенденція «демільтаризації» соціального життя. На думку авторів, слід усвідомлювати, що у ситуації її занепаду у житті спільноти утворюється певна лакуна, пустота, а від того, чим вона буде заповнена, залежить історична доля народу. Проблема національного, військово-патріотичного виховання молоді тісно пов'язана з мілітарною культурою спільноти, її соціальною роллю і значенням у процесі становлення нації та державотворення. Уведення складного і багатогранного поняття «мілітарна культура» до освітнього простору військово-патріотичного виховання передбачає не лише знайомство молоді з військовим аспектом історії України. Метою виховання мілітарної культури молоді є: формування у вихованцеві високого рівня правової культури, обізнаності з міжнародними законодавчими актами, які регулюють взаємовідносини під час збройного конфлікту, захищають здоров'я, життя, людську гідність військовослужбовців та пересічних громадян, поранених, полонених, заручників, біженців, безвісти зниклих. Окрім того, саме в контексті історичного

розвитку і становлення мілітарної культури спільноти здійснюється патріотичне виховання та його основний напрям – військово-патріотичне виховання (Лук'яненко М., Проць Р., 2019: 38).

У вирішенні проблеми оновлення сучасного українського виховного ідеалу позитивними зрушеннями є оновлення дисципліни «Захист України» у старшій школі. Як зазначено в інформаційному зведенні МОН України, практична складова дисципліни буде стосуватися умінь, необхідних для життя у реаліях сьогодення. Це компетентності домедичної допомоги та орієнтування на місцевості, знання з мінної безпеки, навички керування БПЛА тощо (Оновлюємо ..., 2023).

Висновки. У процесі реформування системи освіти України, у цивілізаційних викликах світового контексту, в умовах російсько-української війни (з 2014 року) і перспективою повоєнної розбудови проблема оновлення українського виховного ідеалу є надзвичайно актуальною. Посилення військово-патріотичної складової у змісті сучасного українського виховного ідеалу виявляє утвердження прагматичного підходу, зокрема в оновленні змісту та методології викладання дисципліни «Захист України». Перспектива подальшого вивчення проблеми пов'язана із визначенням у пілотних дослідженнях цивілізаційних трансформацій сучасного українського виховного ідеалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашутін Г. Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна. Київ: Академ-Прес, 2006. 304 с.
2. Захист України 10–11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. Наказ від 03 серпня 2022 № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>.
3. Калита Н. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського: монографія. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. 176 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>.
5. Лук'яненко М., Проць Р. Взаємозв'язок «військово-патріотичного виховання» із мілітарною культурою українського народу. Молодь і ринок. № 2 (169), 2019, С. 36–40.
6. Могильний А.П. Культура і особистість [Монографія]. Київ: Вища школа, 2003. С. 147–152. 303 с.
7. Невмержицька О. Виховний ідеал: еволюція і сучасне трактування. Людинознавчі студія. Серія «Педагогіка». 2015. Випуск 31. С. 219–230.
8. Оновлюємо практичну складову дисципліни «Захист України» (від 02 серпня 2023). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/onovlyuyemo-praktichnu-skladovu-disciplini-zahist-ukrayini>.
9. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
10. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків: «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.
11. Encyklopedia filozofii wychowania / pod red. S. Jedynaka i J. Kojkoła. Bydgoszcz : «Branta», 2009. 359 s.

REFERENCES

1. Dashutin H. Politychnyi ideal: svitovyi dosvid i suchasna Ukraina. [Political ideal: world experience and modern Ukraine]. Kyiv: Akadem-Pris, 2006. 304 s. [in Ukrainian].
2. Zakhyst Ukrainy 10–11 klasy. Riven standartu. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Defense of Ukraine 10-11 grades. Standard level. Curriculum for institutions of general secondary education]. Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy. Nakaz vid 03 serpnia 2022 № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>. [in Ukrainian].
3. Kalyta N. Vykhovnyi ideal u pedahohichnii spadshchyni Kostiantyna Ushynskoho: monohrafiia. [Educational ideal in the pedagogical heritage of Konstantin Ushinsky: monograph]. Drohobych: Vydavnychiy viddil DDDPU imeni Ivana Franka, 2015. 176 s. [in Ukrainian].
4. Kontseptsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.06.2022 № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>. [in Ukrainian].
5. Lukianchenko M., Prots R. Vzaiemozviazok «viiskovo-patriotichnoho vykhovannia» iz militarnoiui kulturoiui ukrainskoho narodu. [The relationship between "military and patriotic education" and the military culture of the Ukrainian people]. Molod i rynok. № 2 (169), 2019, S. 36–40. [in Ukrainian].
6. Mohylnyi A.P. Kultura i osobystist. [Culture and personality]. [Monohrafiia]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. S. 147–152. 303 s. [in Ukrainian].
7. Nevmerzhytska O. Vykhovnyi ideal: evoliutsiia i suchasne traktuvannia. [Educational ideal: evolution and modern interpretation]. Liudynoznavchi studiia. Serii «Pedahohika». 2015. Vypusk 31. S. 219–230 [in Ukrainian].
8. Onovliuyemo praktichnu skladovu dystsypliny «Zakhyst Ukrainy». [We are updating the practical component of the discipline "Defense of Ukraine"]. (vid 02 serpnia 2023). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/onovlyuyemo-praktichnu-skladovu-disciplini-zahist-ukrayini> [in Ukrainian].
9. Filozofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys, 2002. 744 s. [in Ukrainian].
10. Filozofskiy slovnyk sotsialnykh terminiv. [Philosophical dictionary of social terms]. Vydannia tretie, dopovnene. Kharkiv: «R.Y.F.», 2005. 672 s. [in Ukrainian].
11. Encyklopedia filozofii wychowania [Encyclopedia of the Philosophy of Education] (pod red. S. Jedynaka i J. Kojkoła). Bydgoszcz : «Branta», 2009. 359 s. [in Polish].

УДК 159.955.1:316.343-054.5]:[351.862.4:342.78](477.52/.6)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-31>

Олена КАРАМАН,
orcid.org/0000-0002-8541-9972
доктор педагогічних наук, професор,
ректор
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) mail@luguniv.edu.ua

Вікторія СТЕПАНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5793-3069
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної педагогіки
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) viktoriyalnu@gmail.com

МЕХАНІЗМИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ФОКУСІ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ¹

У статті критичне мислення охарактеризовано як процес оцінки достовірності, точності або цінності будь-чого (насамперед, інформації, подій), здатність шукати і знаходити причини та альтернативні точки зору ситуації, що склалася, сприймати ситуацію в цілому на основі фактів та аргументів. Цей процес розглянуто у фокусі безпеки громадян в умовах інформаційно-психологічних викликів війни. Безпеку громадян у відповідному аспекті визначено як стан захищеності їх життєво важливих інтересів, забезпечення якісного всебічного інформування та вільного доступу до різних джерел інформації, контролю за непоширенням дезінформації, протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. Окреслено різні підходи до розуміння механізмів критичного мислення. Зазначено, що основні механізми єдині як для критичного, так і для всіх інших типів мислення людини, однак відрізняються форми мисленнєвої діяльності – розумові операції, які потребують вирішення складних проблем. В залежності від складності проблеми перед людиною стоять різні задачі, які потребують застосування різних підходів до їх вирішення. Відповідно до обраного підходу будується послідовність механізмів критичного мислення у вигляді своєрідного ланцюга розумових операцій, спрямованих на вирішення проблеми і реалізованих у формі ментальних дій. Звернено увагу, що основне призначення механізмів критичного мислення у фокусі безпеки громадян в умовах інформаційно-психологічних викликів війни – захист від небезпеки хибного сприймання й оцінювання інформації в умовах інформаційної агресії, знаходження ефективних, раціональних і незалежних рішень вирішення складних проблем, спрямування енергії, викликані негативними чинниками війни, на ціннісно і соціально позитивні цілі, раціональне використання ресурсів.

Ключові слова: безпека громадян, війна, інформаційна агресія, інформаційно-психологічні виклики, інформаційно-психологічні загрози, критичне мислення, механізми критичного мислення.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Olena KARAMAN,
 orcid.org/0000-0002-8541-9972
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Rector
 Luhansk Taras Shevchenko National University
 (Poltava, Ukraine) mail@luguniv.edu.ua

Viktoriia STEPANENKO,
 orcid.org/0000-0002-5793-3069
 Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Professor at the Department of Social Pedagogy
 Luhansk Taras Shevchenko National University
 (Poltava, Ukraine) viktoriyalnu@gmail.com

CRITICAL THINKING MECHANISMS IN THE FOCUS OF CITIZEN SECURITY IN THE CONDITIONS OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES OF WAR¹

Critical thinking is characterized as the process of assessing the reliability, accuracy or value of anything (primarily, information, events), the ability to evaluate to look for and find reasons and alternative points of view of the existing situation, to perceive the situation as a whole based on facts and arguments. This process is considered in the focus of the citizen security in the conditions of informational and psychological challenges of war. The citizen security in the relevant aspect is defined as the state of protection of their vital interests, provision of high-quality comprehensive information and free access to various sources of information, control over the non-spreading of disinformation, countering negative informational and psychological influences. Different approaches to understanding the critical thinking mechanisms are outlined. It is noted that the main mechanisms are the same for both critical and all other types of human thinking, but the forms of thinking activity differ – mental operations that require solving complex problems. Depending on the complexity of the problem, a person faces different tasks that require the use of different approaches to solving them. According to the chosen approach, a sequence of critical thinking mechanisms is built in the chain form of mental operations aimed at solving the problem and implemented in the form of mental actions. Attention is drawn to the fact that the main purpose of critical thinking mechanisms in the focus of the citizen security in the conditions of informational and psychological challenges of war is to protect against the danger of false perception and evaluation of information in the informational aggression conditions, to find effective, rational and independent solutions to complex problems, to direct energy caused by negative war factors, on valuable and socially positive goals, rational use of resources.

Key words: citizen security, war, informational aggression, informational and psychological challenges, informational and psychological threats, critical thinking, critical thinking mechanisms.

Постановка проблеми. За даними Управління верховного комісара ООН із прав людини з 24 лютого 2022 р. по 30 червня 2023 р. внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україні зафіксовано 25 тис. 170 жертв серед мирного населення – 9 тис. 177 убитих і 15 тис. 993 поранених. При цьому фактична кількість жертв серед цивільного населення значно вища, оскільки багато повідомлень про окремі жертви серед цивільного населення в певних місцях все ще очікують підтвердження (Ukraine: Civilian casualties – 24 February 2022 to 30 June 2023). На тлі збройного насилля, яке постійно здійснює держава-агресор, сьогодні в умовах війни перед Україною постає безліч викликів інформаційно-психологічного характеру. Психологічний тиск на українське населення здійснюється за раху-

нок його занурення у великі моральні та психологічні страждання (травми), які були перенесені внаслідок впливу інформаційної містифікації, навмисного поширення дезінформації, проживання / перебування в умовах воєнних дій, неможливості евакуації, тимчасової окупації, загибелі, зникнення безвісти, потрапляння у полон, смерті внаслідок поранення, контузії або каліцтва близьких людей та багатьох інших травмивних подій. Тому головним завданням держави є формування ефективних механізмів протидії відповідним викликам і загрозам задля забезпечення безпеки громадян і стійкого розвитку держави (Панченко, Кабанцева, Сердюк, 2021). Одним із таких механізмів є критичне мислення. Здатність до критичного сприймання й аналізу інформації дозволяє громадянам опанувати себе і спрямовувати

¹ The publication contains the results of research conducted with the grant support of the National Research Foundation of Ukraine within the framework of the project 2021.01/0021 Formation of Critical Thinking of Citizens as a Security Factor in the Conditions of Armed Violence and Information Aggression in the East of Ukraine.

енергію, викликану негативними чинниками, на ціннісно і соціально позитивні цілі (Бойченко, 2015), знаходити ефективні, раціональні і незалежні рішення для соціальних проблем, що стосуються як місцевих, так і глобальних спільнот (Mena Araya, 2020),

Аналіз досліджень. На сьогоднішній день інформаційно-психологічні війни, інформаційно-психологічні операції, національна безпека, безпека громадян знаходяться у полі наукового пошуку багатьох учених. У відповідних дослідженнях авторами висвітлено особливості і наслідки інформаційно-психологічної війни (Горбань, 2015; Маркова, Марков, 2016; Dolev, 2022; Vailliant, Ajir, 2020), специфіку інформаційно-психологічних операцій (Narula, 2004; Wallenius, 2022); визначено інформаційно-психологічні виклики і загрози, деструктивні впливи та шляхи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки (Ільницька, 2016; Куцька, 2017; Панченко, Кабанцева, Сердюк, 2021; Ткачук, 2017); її об'єкти – особистість, колектив, суспільство, державу, світову спільноту, свідомість і психіку людини, інформаційні системи і мережі різного масштабу та призначення тощо (Гулай, Базилук, 2022). Висвітлено маніпулятивні технології, засоби пропаганди і контрпропаганди в конфліктно-кризових ситуаціях (Калініченко, 2020).

Критичне мислення в контексті безпеки особистості розглянуто як чинник протидії ворожому інформаційно-психологічному впливу (Курбан, 2022; Марченко, 2022); засіб спротиву в інформаційно-психологічній війні (Куцепал, 2022); окреслено шляхи його формування в умовах інформаційно-психологічного виміру війни (Євменова, 2022). Однак механізми критичного мислення в контексті проблеми інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах інформаційно-психологічних викликів війни є малодослідженими, що й обумовило вибір авторами теми дослідження.

Мета статті – виявити механізми критичного мислення у фокусі безпеки громадян в умовах інформаційно-психологічних викликів війни.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Виклад основного матеріалу. Інформаційна агресія, яка наразі здійснюється з боку російської держави, полягає в інформаційному впливі на населення України, зокрема на тимчасово окупованих територіях, у вигляді вчинення неза-

конних дій в інформаційній сфері, спрямованих на посягання на свідомість та світосприйняття людей, нанесення їм шкоди у формі викривлення цілісної картини оточуючого простору. Російські ЗМІ використовують такі засоби інформаційної агресії: подання новин винятково агресивного контенту; інформаційне перевантаження; прискореність процесів подання та зникнення певних відомостей; дезінформація; фрустрація населення через заангажовані політичні шоу-програми; штучна поляризація суспільної думки в мережах Інтернет-простору тощо (Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки, 2018; Радутний, 2015).

З огляду на зазначені реальні, а також потенційні загрози, деструктивні пропагандистсько-маніпулятивні інформаційні впливи з боку російської сторони на населення України з інтенсивним використанням можливостей електронної зброї, комп'ютерних мережевих, психологічних операцій як засобів інформаційної агресії питання безпеки громадян є нагальним. В межах дослідження безпеку громадян автори розглядають в інформаційно-психологічному вимірі і під цим поняттям розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів громадян, забезпечення їх якісного всебічного інформування та вільного доступу до різних джерел інформації, контролю за непоширенням дезінформації, протидію негативним інформаційно-психологічним впливам (Ільницька, 2016).

Говорячи про захист громадян від інформації, слід виходити з того, що інформація формує у свідомості людини систему знань, поглядів, смислів, якими людина керується у своїх вчинках – не тільки лояльних, але й ворожих по відношенню до оточення, суспільства, держави. Інформація може змінювати поведінку людей, нав'язувати їм цілі, які об'єктивно не входять в число їх інтересів. Пропаганда як один з поширених засобів використання інформації з метою інформаційно-психологічного цілеспрямованого маніпулятивного впливу на свідомість людини і соціуму спрямована на формування певних ідеологічних (соціальних) ідей, поглядів, уявлень, переконань. Її вплив може викликати зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості, які зумовлюють вияви девіантної антисоціальної поведінки і становлять небезпеку вже для суспільства та держави (Юринець, Сопілко, Белкін, 2020).

В умовах інформаційної агресії, інформаційно-психологічного маніпулятивного впливу, психологічного тиску громадяни не завжди здатні роз-

пізнавати інформацію за ознаками упередженої та / або недостовірної подачі і можуть потрапляти в так звані інформаційні пастки. У виявленні відповідних інформаційних пасток важливим є критичне мислення, а розуміння його механізмів забезпечує попередження когнітивних помилок у сприйнятті й оцінці інформації.

Критичне мислення у цій публікації визначено як процес оцінки достовірності, точності або цінності будь-чого (насамперед, інформації, подій), здатність шукати і знаходити причини та альтернативні точки зору ситуації, що склалася, сприймати ситуацію в цілому на основі фактів та аргументів (Рогов, Ворович, Бутенко, 2016). Таке визначення дефініції «критичне мислення» базується на засадах когнітивної парадигми та розумінні безпеки громадян в контексті інформаційно-психологічних викликів війни.

Критичне мислення як ключова технологія медіаграмотності, протидії маніпулятивному впливу передбачає здатність до сприймання повідомлень і подальшого оцінювання у відповідному середовищі та контексті (Громадянська освіта, 2018). Відповідна здатність реалізується за допомогою певних механізмів, у розумінні яких можна виокремити декілька підходів. Так, за висновками Американської Національної Ради з навчання критичного мислення механізмом критичного мислення виступають розумові операції, які виражають процес міркування та аргументації: постановка цілі, виявлення проблеми, висунення гіпотез, способів її вирішення, аргументація, передбачення наслідків, прийняття або неприйняття альтернативних точок зору (Громова, 2014). При цьому формулювання цілей у вигляді проблем є спонукальним механізмом критичного мислення (Терно, 2017).

Складовими аргументації є:

- твердження, яке підтримується доводами і формується завдяки критичному мисленню;
- доводи, які підкріплюються доказами;
- докази – все, що діє на користь відповідної аргументації: статистичні дані, особистий досвід, витяги з тексту тощо (Громова, 2014).

В контексті цього підходу слід зазначити, що критичне мислення, як і всі інші існуючі типи мислення людини, має єдині основні механізми, однак його відрізняють форми мисленнєвої діяльності – це саме розумові операції, спрямовані на вирішення конкретної проблеми (Мозгальова, Барановська, 2019).

Функціональна модель критичного мислення демонструє його реалізацію, розгортання й основне призначення у розв'язанні проблеми за такими етапами:

- 1) породження проблеми – зіткнення з проблемою;
- 2) створення ситуації утруднення;
- 3) перебудова власних знань, способів дій та відшукування ідеї правильного розв'язання;
- 4) обґрунтування знайденого розв'язку.

Ключовим механізмом у цій моделі, який забезпечує знаходження правильного розв'язку проблемної ситуації, є аналіз через синтез (Одвійчук, 2021).

Слід звернути увагу, що критичне мислення використовується у розв'язуванні проблемної ситуації, яка не вирішується простим пригадуванням інформації або застосуванням відомих простих процедур (навичок) (Терно, 2016). Критичне мислення стосовно складної проблеми є багатокроковим і в термінах формальної логіки його механізм складають такі окремі кроки: аналіз; синтез; індукція; дедукція; абстрагування; узагальнення; конкретизація. На різних рівнях конкретизації складної проблеми ланцюг критичних розумових висновків, що мають на меті її розв'язати, реалізують ментальні дії. Відповідно, критичне мислення стосовно складної проблеми завжди є абстрактно-логічним і має широкий діапазон переходів – від конкретного до загального і, навпаки, – від загального до конкретного. Усвідомлення і контроль ментальних дій досягаються за допомогою рефлексії (Головін, Головіна, 2022).

З логіко-гносеологічних позицій рефлексія спрямовує особистість на осмислення власних форм і передумов існування та буття.

У психологічному розумінні механізм рефлексії представляється як міркування, в якому наявними є безліч сумнівів, суперечностей, коливань. Психологічний аспект критичності втілюється в механізмах: відображення – проектування – опредметнення, які в пізнавальному сенсі виводять людину на вищий щабель інтелектуального розвитку (Горохова, 2016). У цьому контексті в широкому розумінні рефлексія розглядається як інтелект системи, що відбиває не лише її структуру, а й взаємодіючі в ній підсистеми.

У соціальному контексті рефлексія є елементом і чинником розвитку цілісної особистості, відображає її самосвідомість.

Враховуючи зазначені аспекти, рефлексія спрямовує людину на осмислення й усвідомлення власних форм свідомості з метою предметного розгляду самого знання, критичного аналізу його змісту і методів пізнання, а також аналізу своєї діяльності з метою глибокого самопізнання (Павелків, 2019).

Критичне мислення характеризується самоконтролем. Самоконтроль сутності логічних дій

захищає від небезпеки хибного логічного кроку на якомусь з етапів логічних роздумів. В умовах інформаційної агресії, великої кількості хибної інформації, недостатності часу на її перевірку, а також на визначення сутності проблеми існує загроза потрапляння громадян у так звані когнітивні пастки. Саме рефлексія забезпечує виявлення таких пасток.

Обґрунтованість і контрольованість ментальних дій має надзвичайно велике значення, оскільки одна помилка в ланцюгу може зруйнувати всю конструкцію щодо вирішення проблеми, в результаті чого її критичний аналіз і раціональне розв'язання стануть неможливими. В контексті рефлексії та підходу до її еволюційного розвитку критичне мислення можна розглядати як циклічно діючі ментальні схеми, що базуються на конкретизації, узагальненні та симультанному аналізі і синтезі (Головін, Головіна, 2022). Це передбачає, що механізм критичного мислення включає в себе психологічні процеси рефлексії, аналітико-синтетичну розумову діяльність і практичну орієнтацію (Методика й організація уроків української мови та літератури за технологією розвитку критичного мислення, 2012).

Окреслені підходи щодо механізмів критичного мислення у фокусі безпеки громадян в умовах інформаційно-психологічних викликів війни

дають можливість побачити їх основне призначення – захист від небезпеки хибного сприймання й оцінювання інформації в умовах інформаційної агресії, знаходження ефективних, раціональних і незалежних рішень вирішення складних проблем, спрямування енергії, викликані негативними чинниками війни, на ціннісно і соціально позитивні цілі, раціональне використання ресурсів.

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що критичне мислення, як і всі інші існуючі типи мислення людини, має єдині основні механізми, однак його відрізняють форми мисленнєвої діяльності – розумові операції, які потребують вирішення складних проблем. В залежності від складності проблеми перед людиною стоять різні задачі, які потребують застосування різних підходів до їх вирішення. Відповідно до обраного підходу буде будуватися послідовність механізмів критичного мислення у вигляді своєрідного ланцюга розумових операцій, спрямованих на вирішення проблеми і реалізованих у формі ментальних дій.

Подальші наукові пошуки вбачаємо в розробці, впровадженні та перевірці ефективності соціальних програм з розвитку критичного мислення в роботі з різними категоріями населення та підготовці фахівців соціальної сфери до здійснення відповідної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко М. Історичне становлення інституційних засад критичного мислення: ідейний, освітній, правовий та політичний виміри. 2014. *Філософія освіти*. № 2. С. 80–97.
2. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
3. Головін М., Головіна Н. Механізми критичного мислення та навчання фізики і програмування. 2022. *Фізика та освітні технології*. № 1. С. 15–26, DOI: <https://doi.org/10.32782/pet-2022-1-2>
4. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 136–141.
5. Громадянська освіта. 3D Демократії: думаємо, дбаємо, діємо : метод. посіб. до курсу громадянської освіти для 10-го кл. ЗЗСО : в 7-ми ч. Ч. 5. / П. Вербицька, О. Волошенюк, Г. Горленко та ін.; за ред. П. Кендзьора. Львів : ВД «Панорама», 2018. 52 с.
6. Громова Н. М. Проблема критичного мислення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. Вип. 3. С. 133–136.
7. Горохова І. В. Мовно-комунікативні практики формування критичного мислення в сучасних університетах США: дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.10 / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2016. 206 с.
8. Гулай В. В., Базиліук К. Ф. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни російської федерації проти України (2014–2021 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 873–882. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-107>
9. Євменова О.К. Шляхи формування критичного мислення в умовах інформаційної війни. *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки*: тези доп. XXI Міжнар. наук.-практ. конфер. з доб. вищої освіти і молод. учених (Київ, 18–20 трав. 2022 р.). Т. 1 / ред. кол.: Н. В. Ладогубець, А. М. Кокарева та ін.; Національний авіаційний університет. Київ: НАУ, 2022. С. 233–235.
10. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision*. 2016. Вип. 2. № 1. С. 27–32.
11. Калініченко Б. М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2020. 294 с.
12. Курбан О. Проблема критичності мислення при споживанні медіаконтенту в умовах інформаційної війни. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2022. № 28 (1). С. 21–27. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.4>

13. Куцепал С. В. Критичне мислення як засіб спротиву в інформаційній війні. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 3 (54). С. 104–115. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265682>
14. Куцька О. М. Особливості інформаційно-психологічного впливу Російської Федерації напередодні та початковому етапі антитерористичної операції на сході України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 180–190.
15. Маркова М. В., Марков А. Р. Інформаційно-психологічна війна проти населення України як сучасна реальність: стан проблеми і шляхи подолання наслідків. *Інтегровані комунікації*. 2016. Вип. 2. С. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2016.2.13>
16. Марченко О. Г. Критичне мислення як фактор протидії ворожому інформаційно-політичному впливу. *Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасн. міжнар. психол. форуму (Харків, 15 квіт. 2022 р.)*. Харків : ХНУВС, 2022. С. 77–79.
17. Мозгальова Н. Г., Барановська І. Г. Емоційно-інтелектуальний потенціал у розвитку творчої особистості вчителя музики. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2019. Вип. 1–2 (13–14). С. 119–127. DOI: [10.2413/9/978-617-7487-53-0/2019-01-02/119-127](https://doi.org/10.2413/9/978-617-7487-53-0/2019-01-02/119-127)
18. Павелків Р. В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. 2019. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. Вип. 8 (37). С. 84–98. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-8\(37\)-84-98](https://doi.org/10.32405/2522-9931-8(37)-84-98)
19. Панченко О. А., Кабанцева А. В., Сердюк І. А. Інформаційно-психологічні виклики турбулентного часу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.4/10>
20. Радутний О. Е. Поняття та ознаки інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 58–63.
21. Рогов П. Д., Ворочин Б. О., Бутенко М. П. Роль стратагемного та критичного мислення щодо збереження і розвитку інформаційного суверенітету держави. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2016. №1 (56). С. 111–118. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2016-1-56/111-118>
22. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 310–315.
23. Терно С. О. Критичне розмірковування: виникнення, розвиток та свобода волі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 49. С. 207–212. DOI: [10.26661/swfh-2017-49-039](https://doi.org/10.26661/swfh-2017-49-039)
24. Ткачук Т. Сучасні загрози інформаційній безпеці держави: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 182–186.
25. Тупік С. П. Методика й організація уроків української мови та літератури за технологією розвитку критичного мислення: метод. розробка (із досвіду роботи). Котівськ: ДНЗ «Котівський професійний ліцей», 2012. 46 с. URL: <http://surl.li/kfjip> (дата звернення: 18.08.2023).
26. Юринець Ю. Л., Сопілко І. М., Белкін Л. М. Дослідження проблем інформаційної безпеки України на засадах міждисциплінарного підходу: соціологія, психологія, право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 300–307. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/77>
27. Dolev E. Techniques and Examples of Psychological Warfare. *Journal of Forensic Psychology*. 2022. Vol. 7. Iss. 4. № 1000226. URL: <http://surl.li/kgazr> (Last accessed: 17.08.2023).
28. Narula S. Psychological Operations (PSYOPs): A Conceptual Overview. 2004. *Strategic Analysis*. Vol. 28. № 1. P. 177–192.
29. Mena Araya A. E. Critical Thinking for Civic Life in Elementary Education: Combining Storytelling and Thinking Tools. *Revista Educación*. 2020. Vol. 44. № 2. DOI: <https://doi.org/10.15517/revedu.v44i2.39699>
30. Ukraine: Civilian casualties – 24 February 2022 to 30 June 2023. United Nations. 2023. URL: <http://surl.li/kelit> (Last accessed: 17.08.2023).
31. Vailliant B., Ajir M. The Case for the Sixth Domain of War: Psychological Warfare in the Age of Advanced Technology. *Global Security and Intelligence Studies*. 2020. Vol. 5. № 1. DOI: [10.18278/gsis.5.1.2](https://doi.org/10.18278/gsis.5.1.2)
32. Wallenius C. Do Hostile Information Operations Really Have the Intended Effects? A Literature Review. *Journal of Information Warfare*. 2022. Vol. 21. Iss. 2. URL: <http://surl.li/kgbcs> (Last accessed: 14.08.2023).

REFERENCES

1. Boichenko, M. (2014). Istorychne stanovlennia instytutsiinykh zasad krytychnoho myslennia: ideinyi, osvittii, pravovy i politychnyi vymiry [Historical formation of the institutional foundations of critical thinking: ideological, educational, legal and political dimensions]. *Filosofia osvity*, 2. 80–97. [in Ukrainian].
2. Zhadko, V. O. (Ed.) (2018). Hibrydna viina i zhurnalistyka. Problemy informatsiinoi bezpeky [Hybrid war and journalism. Problems of information security]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Holovin, M., & Holovina, N. (2022). Mekhanizmy krytychnoho myslennia ta navchannia fizyky i prohramuvannia [Mechanisms of critical thinking and learning physics and programming]. *Fizyka ta osvittni tekhnolohii*, 1. 15–26. <https://doi.org/10.32782/pet-2022-1-2> [in Ukrainian].
4. Horban, Y. O. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia [Information war against Ukraine and means of its conduct]. *Visnyk NADU*, 1. 136–141. [in Ukrainian].

5. Kendzor, P. (Ed.). (2018). *Hromadianska osvita. 3D Demokratii: dumaiemo, dbaiemo, diemo* [Civic education. 3D Democracy: we think, we care, we act]. Part 5. Lviv: VD «Panorama» [in Ukrainian].
6. Hromova, N. M. (2014). Problema krytychnoho myslennia u pratsiakh vitchyznianskykh ta zarubizhnykh doslidnykiv [The problem of critical thinking in the works of domestic and foreign researchers]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka*, 3, 133–136. [in Ukrainian].
7. Horokhova, I. V. (2016). *Movno-komunikatyvni praktyky formuvannia krytychnoho myslennia v suchasnykh universytetakh SShA* [Linguistic and communicative practices of formation of critical thinking in modern universities of the USA]. Dissertation. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
8. Hulai, V. V., & Bazyluk, K. F. (2022). Informatsiino-psykholohichna skladova hibrydnoi viiny rosiiskoi federatsii proty Ukrainy (2014–2021 rr.): teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [The informational and psychological component of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine (2014–2021): theoretical and methodological principles of the research]. (p. 873–882). In *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-107> [in Ukrainian].
9. Yevmenova, O. K. (2022). Shliakhy formuvannia krytychnoho myslennia v umovakh informatsiinoi viiny [Ways of forming critical thinking in the conditions of information warfare]. (p. 233–235). In *POLIT. Suchasni problemy nauky. Humanitarni nauky* (Kyiv, May 18–20, 2022), 1. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
10. Ilynska, U. (2016). Informatsiina bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky, zahrozy ta mekhanizmy protydii nehatyvnyim informatsiino-psykholohichnym vplyvam [Information security of Ukraine: modern challenges, threats and countermeasures against negative informational and psychological influences]. *Humanitarian vision*, 2 (1), 27–32 [in Ukrainian].
11. Kalinichenko, B. M. (2020). Informatsiina viina: chynnyky eskalatsii i zasoby protydii [Information warfare: escalation factors and countermeasures]. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
12. Kurban, O. (2022). Problema krytychnosti myslennia pry spozhyvanni mediakontentu v umovakh informatsiinoi viiny [The problem of critical thinking when consuming media content in conditions of information warfare]. *Synopsys: tekst, kontekst, media*, 28 (1), 21–27. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.4> [in Ukrainian].
13. Kutsepal, S. V. (2022). Krytychne myslennia yak zasib sprotyvu v informatsiinoi viini [Critical thinking as a means of resistance in the information war]. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 3 (54), 104–115. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265682> [in Ukrainian].
14. Kutska, O. M. (2017). Osoblyvosti informatsiino-psykholohichnoho vplyvu Rosiiskoi Federatsii naperedodni ta pochatkovomu etapi antyterorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy [Peculiarities of the informational and psychological influence of the Russian Federation on the eve and initial stage of the anti-terrorist operation in the east of Ukraine]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, 1 (21), 180–190. [in Ukrainian].
15. Markova, M. V., & Markov, A. R. (2016). Informatsiino-psykholohichna viina proty naselennia Ukrainy yak suchasna realnist: stan problemy i shliakhy podolannia naslidkiv [Information and psychological warfare against the population of Ukraine as a modern reality: the state of the problem and ways to overcome the consequences]. *Intehrovani komunikatsii*, 2, 73–85. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2016.2.13> [in Ukrainian].
16. Marchenko, O. H. (2022). Krytychne myslennia yak faktor protydii vorozhomu informatsiino-politychnomu vplyvu [Critical thinking as a factor in counteracting hostile informational and political influence]. (p. 77–79). In *Osobystist, suspilstvo, viina* (Kharkiv, April 15, 2022). Kharkiv : KhNUVS, 2022. [in Ukrainian].
17. Mozghalova, N. H., & Baranovska, I. H. (2019). Emotsiino-intelektualnyi potentsial u rozvytku tvorchoi osobystosti vchytelia muzyky [Emotional and intellectual potential in the development of the creative personality of a music teacher]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia*, 1–2 (13–14), 119–127. DOI: 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/119-127 [in Ukrainian].
18. Pavelkiv, R. V. (2019). Refleksiiia yak mekhanizm formuvannia indyvidualnoi svidomosti ta diialnosti osobystosti [Reflection as a mechanism of formation of individual consciousness and personality activity]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriya: Sotsialni ta povedinkovi nauky*, 8 (37), 84–98. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-8\(37\)-84-98](https://doi.org/10.32405/2522-9931-8(37)-84-98) [in Ukrainian].
19. Panchenko, O. A., Kabantseva, A. V., & Serdiuk, I. A. (2021). Informatsiino-psykholohichni vyklyky turbulentnoho chasu [Information and psychological challenges of turbulent times]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia*, 32 (71), (4), 59–64. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.4/10> [in Ukrainian].
20. Radutnyi, O. E. (2015). Poniattia ta oznaky informatsiinoi ahresii na zakonodavchomu rivni v kryminalno-pravovii sferi [Concept and signs of informational aggression at the legislative level in the criminal law field]. *Informatsiia i parvo*, 2 (14), 58–63. [in Ukrainian].
21. Rohov, P. D., Vorovykh, B. O., & Butenko, M. P. (2016). Rol stratahemnoho ta krytychnoho myslennia shchodo zberezhenia i rozvytku informatsiinoho suverenitetu derzhavy [The role of strategic and critical thinking in the preservation and development of information sovereignty of the state]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1 (56), 111–118. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2016-1-56/111-118> [in Ukrainian].
22. Terno, S. O. (2016). Krytychne myslennia: dynamika ta sfera zastosuvannia [Critical thinking: dynamics and scope of application]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46, 310–315. [in Ukrainian].
23. Terno, S. O. (2017). Krytychne rozmirkovuvannia: vynykennia, rozvytok ta svoboda voli [Critical thinking: emergence, development and free will]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 49, 207–212. DOI: 10.26661/swfh-2017-49-039 [in Ukrainian].
24. Tkachuk, T. (2017). Suchasni zahrozy informatsiinoi bezpetsi derzhavy: teoretyko-pravovyi analiz [Modern threats to information security of the state: theoretical and legal analysis]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 10, 182–186. [in Ukrainian].

25. Tupik, S. P. (2012). *Metodyka y orhanizatsiia uroktiv ukrainskoi movy ta literatury za tekhnolohiieiu rozvytku krytychnoho myslennia: metod. rozrobka (iz dosvidu roboty)* [Methodology and organization of lessons of the Ukrainian language and literature according to the technology of development of critical thinking: method. development (from work experience)]. Kotovsk: DNZ “Kotovskiyi profesiyni litsei” URL: <http://surl.li/kfjip> (Last accessed: 18.08.2023). [in Ukrainian].
26. Yurynets, Y. L., Sopilko, I. M., & Bielkin, L. M. (2020). *Doslidzhennia problem informatsiinoi bezpeky Ukrainy na zasadakh mizhdystsyplinarnoho pidkhodu: sotsiologhiia, psykholohiia, parvo* [Study of information security problems of Ukraine based on an interdisciplinary approach: sociology, psychology, law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7. 300–307. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/77> [in Ukrainian].
27. Dolev, E. (2022). Techniques and Examples of Psychological Warfare. *Journal of Forensic Psychology*, 7 (4). 1000226. URL: <http://surl.li/kgazr> (Last accessed: 17.08.2023).
28. Narula, S. (2004). Psychological Operations (PSYOPs): A Conceptual Overview. *Strategic Analysis*, 28 (1). 177–192.
29. Mena Araya, A. E. (2020). Critical Thinking for Civic Life in Elementary Education: Combining Storytelling and Thinking Tools. *Revista Educación*, 44 (2). <https://doi.org/10.15517/revedu.v44i2.39699>
30. Ukraine: Civilian casualties – 24 February 2022 to 30 June 2023. United Nations. (2023). URL: <http://surl.li/kelit> (Last accessed: 17.08.2023).
31. Vailliant, B., & Ajir, M. (2020). The Case for the Sixth Domain of War: Psychological Warfare in the Age of Advanced Technology. *Global Security and Intelligence Studies*, 5 (1). DOI: 10.18278/gsis.5.1.2
32. Wallenius, C. (2022). Do Hostile Information Operations Really Have the Intended Effects? A Literature Review. *Journal of Information Warfare*, 21 (2). URL: <http://surl.li/kgbcs> (Last accessed: 14.08.2023).

Олена КВАС,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) l_kvas@ukr.net

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена питанням неперервності професійно-особистісного розвитку сучасного вчителя. Акцентовано на важливості постійного вдосконалення знань, навичок вчителя в контексті парадигми навчання впродовж життя та концепції неперервної освіти. Неперервна освіта вчителя передбачає поглиблення, розширення базової освіти, загальних та професійних компетентностей, культури в ході педагогічної діяльності, в системі післядипломної освіти, через самоосвіту. Відповідно перед вчителем стоїть завдання пошуку засобів, способів, форм безперервного професійно-особистісного розвитку. Зазначено, що дистанційна форма навчання забезпечує потребу у безперервній освіті, самоосвіті, підвищенні кваліфікації вчителя, особливо в умовах незапланованих суспільних змін та обставин (пандемія, війна). Дистанційне навчання ґрунтується на засадах віртуальної інтерактивної комунікації, співпраці, а також на принципах самоосвіти. Підкреслено, що дистанційне навчання забезпечує набуття, розвиток як ключових, так і предметних компетентностей. Зокрема, виступаючи суб'єктами організації навчально-виховного процесу у дистанційном режимі, вчителі розвивають свою інформаційно-цифрову компетентність. А саме: вчать використовувати інформаційно-комунікативні технології в навчальному процесі, створювати освітні ресурси в електронному форматі (робота з платформами дистанційного навчання, хмарними сервісами, організація відеоуроків, підготовка цифрових навчальних матеріалів тощо). З позиції педагога як суб'єкта побудови власної неперервної освітньої траєкторії дистанційне навчання розглянуто як ефективний засіб професійного розвитку у системі післядипломної педагогічної освіти та як форму підвищення кваліфікації і самоосвіти (дистанційні курси, онлайн семінари, вебінари, майстер-класи, конференції, відкриті лекції, тренінги тощо). В цьому контексті зазначено, що дистанційне навчання сприяє розвитку компетентності навчання впродовж життя (планування професійного розвитку, визначення його оптимальних змісту та форми) та самоосвітньої компетентності вчителя (навички самоосвітньої діяльності, самоорганізації).

Ключові слова: професійно-особистісний розвиток, неперервна освіта, дистанційне навчання, фахова компетентність, підвищення кваліфікації, засади вищої педагогічної освіти, професійна підготовка.

Olena KVAS,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) l_kvas@ukr.net

THE CONTINUITY OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article is devoted to issues of continuity of professional and personal development of a modern teacher. Emphasis is placed on the importance of continuous improvement of the teacher's knowledge and skills in the context of the lifelong learning paradigm and the concept of continuous education. Continuous teacher education involves deepening and expanding basic education, general and professional competencies, culture in the course of pedagogical activities, in the system of postgraduate education, through self-education. Accordingly, the teacher faces the task of finding means, methods, and forms of continuous professional and personal development. It is noted that the remote form of education provides the need for continuous education, self-education, teacher qualification improvement, especially in conditions of unplanned social changes and circumstances (pandemic, war). Distance education is based on the principles of virtual interactive communication, cooperation, as well as on the principles of self-education. It is emphasized that distance education ensures the acquisition and development of both key and subject competencies. As subjects of the organization of the educational process in remote mode, teachers develop their information and digital competence. Namely: learn to use information and communication technologies in the educational process, create educational resources in electronic format (work with distance learning platforms, cloud services, organization of video lessons, preparation of digital educational materials, etc.).

Distance education is defined as an effective means of professional development in the system of postgraduate pedagogical education and as a form of professional development and self-education (distance courses, online seminars, webinars, masterclasses, conferences, open lectures, trainings, etc.). In this context, it is stated that distance education contributes to the development of lifelong competence (planning of professional development, determining its optimal content and form) and self-educational competence of the teacher (skills of self-educational activity, self-organization).

Key words: professional and personal development, continuous education, distance education, professional competence, professional development, principles of higher pedagogical education, professional training.

Постановка проблеми. Досягнення професійних вершин, особистісна самореалізація людини неможливі без освоєння нових знань і навичок, без розширення пізнавальних інтересів, без розвитку особистісних професійно-значущих якостей. «Здатність до навчання впродовж життя» входить до переліку трудових функцій вчителя згідно з Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020). Однією з професійних компетентностей є безперервний професійний розвиток, здатність його планувати, визначати для цього умови та ресурси. Відповідно перед вчителем стоїть завдання організації професійно-особистісного розвитку впродовж життя, щоб забезпечити «неперервний поступ шаблями професійної компетентності, професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності, професійно-педагогічної культури» (Кучерявий, 2021: 7).

Відправною у парадигмі навчання впродовж життя виступає базова освіта, коли у майбутніх вчителів закладається усвідомлення потреби в безперервному оволодінні знаннями, формується ціннісне ставлення до самоактуалізації й самореалізації у професійній діяльності. Подальша неперервна освіта вчителя передбачає поглиблення, розширення базової освіти, розвиток загальних та професійних компетентностей в процесі педагогічної діяльності та підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної освіти, через неформальну та інформальну освіту.

Аналіз досліджень. В контексті нашого дослідження ми звертались до наукових праць, що розкривають проблеми: цілісності акмеологічного розвитку вчителя (Кучерявий О.); безперервного професійного розвитку педагогічних працівників (Івашньова С., Палько Т., Ренькас Б., Сидоренко В.); професійного навчання та саморозвитку педагогів (Веремієнко В., Заблоцький А., Муковіз О., Мельничук В., Носкова М., Онікієнко Л., Шульга А., Яковенко О.); застосування технологій дистанційного навчання в системі післядипломної педагогічної освіти (Василенко Ю., Захар О., Корицька Г., Носкова М.); розвитку

самоосвітньої компетентності (Кирилюк М., Хворостенко І.) та ін.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що розвиток особистості вчителя тлумачать як визначальний фактор професійного зростання; як чинник, що визначає ефективність освітнього процесу; як умову самореалізації в професійній діяльності; як ознаку неперервної педагогічної освіти та професійної майстерності тощо.

Так, Кучерявий О. особистісний, професійний та професійно-культурний розвиток вчителя розглядає як «неперервний біосоціокультурний процес активного перетворення ним професійної та позапрофесійної дійсності й власної особистості в контексті потреб у самоактуалізації й самореалізації, як цілісне явище й особливу систему, що функціонує під дією зовнішніх і внутрішніх чинників і має особливі «обличчя» в аксіологічному, акмеологічному, синергетичному, культурологічному, особистісно-діяльнісному й інших вимірах» (Кучерявий, 2019: 20).

Ренькас Б. безперервний професійний розвиток педагогічного працівника визначає як «необхідну умову здійснення професійної діяльності педагогічних працівників закладів загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти, як важливий чинник розвитку закладів післядипломної освіти, складову освітньої політики держави» (Ренькас, 2020: 102).

Носкова М. підкреслює, що «нагальна потреба відповідати вимогам сучасного суспільства, бути здатним вчитись та змінюватись, бути гнучким та здатним адаптувати новітні техніки та технології у власній професійній діяльності, змушує кожного успішного фахівця приділяти належну увагу власному професійному розвитку, критично оцінювати пропозиції на ринку освітніх послуг та обирати саме те, що забезпечить у майбутньому достатній рівень знань та навичок для здійснення необхідних для успішного продовження професійної діяльності» (Носкова, 2018: 22).

Отже, проблема розвитку особистості вчителя є актуальною і важливим залишається дослідження засобів, способів, форм безперервного особистісно-професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

Мета статті – розглянути технологію дистанційного навчання з позиції забезпечення ціліс-

ності, неперервності процесу професійного та особистісного розвитку вчителя.

Виклад основного матеріалу. Розвиток, вдосконалення особистісних якостей, професійних знань і навичок вчителя відбувається засобами педагогічної творчості, професійної освіти та самоосвіти. Реалії останніх років такі (пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану на всій території країни), що часто єдиною можливою формою організації навчально-виховного процесу, а також освітньої та самоосвітньої діяльності вчителя є дистанційне навчання.

Дистанційне навчання – це навчання в інтерактивному режимі, яке ґрунтується на засадах віртуальної інтерактивної комунікації, співпраці, а також на принципах самоосвіти. Відповідно до «Положення про дистанційне навчання» під дистанційним навчанням розуміється «процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається, в основному, за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій» (Положення про дистанційне навчання, 2013).

Необхідною умовою неперервного професійного розвитку вчителя є набуття ним відповідних компетентностей та особистих здатностей. Дистанційне навчання забезпечує набуття, розвиток ключових і предметних компетентностей. Так, ситуація вимушеного переходу на дистанційне навчання призвела до розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів. Опинившись у статусі суб'єктів організації дистанційного навчально-виховного процесу вчителі набули знань та оволоділи навичками роботи з різними платформами дистанційного навчання, навчилися з освітньою, розвивальною метою використовувати цифрові технології, соціальні електронні мережі, інтернет-сервіси, створювати освітній контент, забезпечувати вебресурси навчальних предметів для дистанційного навчання учнів.

Організація та супровід навчального процесу за допомогою платформ дистанційного навчання, різноманітних засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку забезпечує розвиток інформаційно-цифрової компетентності вчителя. Це базові навички для роботи в дистанційному режимі. Для того, щоб в умовах дистанційного навчання забезпечувати не лише освітні потреби учнів, а й виховні, вчителям потрібно розвивати психолого-педагогічну, інформаційно-комунікаційну культуру та майстерність. Відповідно підвищення

якості організації дистанційного навчання вимагає від педагога «неперервного систематичного вправлення в аналізі й синтезі змісту педагогічних завдань (реальних і змодельованих) у галузі використання в освітньому процесі цифрових технологій, створення алгоритмів вирішення відповідних завдань різного класу і спрямування, розроблення різних моделей організації уроків на дистанції в контексті інформаційно-цифрової підтримки їх, проєктування авторських методик дистанційної й змішаної освіти, цифрових технологій викладання конкретних дисциплін тощо» (Кучерявий, 2019: 117).

Освітні запити вчителів на професійну та методичну підтримку в процесі пошуку ефективних способів дистанційного навчання учнів актуалізували потребу в організованих інститутами післядипломної педагогічної освіти курсах присвячених використанню інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі та інтерактивних технологій навчання. Для забезпечення безперервної освіти педагогів під час карантину, в умовах війни інститути, центри післядипломної освіти забезпечують виконання освітніх програм підвищення кваліфікації педагогів шляхом організації освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання.

Професійний, загальний всебічний розвиток вчителя в умовах післядипломної освіти відбувається впродовж усієї його педагогічної діяльності і позначає, зокрема, розвиток компетентності Д 2.1. «Здатність визначати умови та ресурси професійного розвитку впродовж життя», формування вміння аналізувати можливості особистого професійного розвитку з урахуванням індивідуальних професійних потреб та умов педагогічної діяльності; аналізувати пропозиції суб'єктів освітньої діяльності, які забезпечують професійний розвиток вчителя.

Сьогодні система післядипломної педагогічної освіти є «середовищем, у якому відбуваються збагачення професійного й індивідуального досвіду педагога, поглиблення знань, удосконалення умінь і навичок, неперервний професійний розвиток тощо. Тому спрямованість системи післядипломної освіти на вирішення цих важливих завдань перетворює її на необхідний і незамінний компонент неперервної професійної підготовки фахівців» (Кирилюк, 2021: 8).

Підвищення кваліфікації в системі формальної та неформальної освіти є найважливішим складником неперервного розвитку. Основними видами підвищення кваліфікації є навчання за розробленими та затвердженими програмами підвищення

кваліфікації; стажування; участь у науково-практичних семінарах, конференціях, практикумах, вебінарах, майстер-класах, тренінгах тощо.

Запровадження технологій дистанційного навчання у систему післядипломної педагогічної освіти, використання дистанційного навчання як форми підвищення кваліфікації є вимогою часу та відповіддю на суспільні виклики. Підвищення кваліфікації у форматі дистанційного навчання задовольняє потребу сучасного вчителя у неперервному фаховому, особистісному, соціокультурному розвитку через нові знання, через розвиток загальних та професійних компетентностей; мотивує вчителя до творчого пошуку та збагачення професійного досвіду.

З розвитком інформаційно-комунікативних технологій знання, наукова інформація стали доступнішими (відкриті наукові лекції та університетські курси, електронні підручники, архіви електронних наукових журналів, академічні роботи, репозитарії закладів вищої освіти та інші Інтернет ресурси), відповідно зросла роль інформальної освіти. Інформальна освіта вчителів базується на засадах самонавчання, саморозвитку.

Неперервність професійно-особистісного розвитку вчителів у міжтестастійний період забезпечується саме організацією самоосвітньої діяльності. Технології дистанційного навчання дозволяють вчителю «вибирати напрями свого розвитку, обирати курси не лише за необхідності, але й з власного бажання, вдосконалюючись у тій чи іншій галузі знань, коригувати відведення часу на вдосконалення тощо» (Яковенко, 2021: 167). Обираючи дистанційні навчальні курси та освітні

проекти, беручи участь у фахових онлайн-форумах та Інтернет-спільнотах, переглядаючи відповідні плейлисти на youtube-каналах, подкасти вчитель може організувати свою самоосвітню діяльність, створити систему безперервного розвитку, обміну інформацією з метою удосконалення професійних знань, умінь і навичок.

Важливо планувати та структурувати процес самоосвіти. Загалом ефективність професійно-особистісного розвитку шляхом інформальної освіти залежить від рівня розвитку самоосвітньої компетентності вчителя. Самоосвітня компетентність вчителя – це «інтегрована якість особистості, яка характеризується мотиваційно-ціннісним ставленням до самоосвітньої діяльності; самоосвітніми вміннями та навичками, що спрямовані на неперервний процес засвоєння знань; готовністю до неперервного професійного самовдосконалення та саморозвитку впродовж усього життя» (Кирилюк, 2021: 4).

Використання технологій дистанційного навчання в процесі самоосвіти дозволяє вчителю самостійно ставити та досягати навчальні цілі, обирати оптимальні зміст та форми професійно-особистісного розвитку, планувати конкретні дії щодо самовдосконалення, розвивати навички планування самоосвітньої діяльності, самоорганізації.

Висновки. В умовах непередбачуваних суспільних викликів технології дистанційного навчання забезпечують цілісність та неперервність професійно-особистісного розвитку сучасного вчителя, а навчання в дистанційному режимі є ефективною формою організації формальної, неформальної та інформальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кирилюк М. В. Педагогічні умови розвитку самоосвітньої компетентності вчителів фізико-математичних дисциплін у системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Полтава, 2021. 23 с.
2. Кучерявий О. Г. Професійний і особистісний розвиток сучасного вчителя : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 329 с.
3. Носкова М. Дистанційна форма професійного розвитку педагога як реалізація потреби навчання впродовж життя. *Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі*: Матеріали 10-ї наук.-практ. конф. (Львів, 21–23 листопада 2018 р.). Відп. за випуск Л. Д. Озірковський. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 21–25.
4. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>. (дата звернення: 19.07.2023).
5. Ренькас Б. М. Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти. *Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників Нової української школи в умовах післядипломної освіти регіону* : зб. матеріалів регіонал. наук.-практ. інтернет-конф. (Житомир, 26 жовтня 2020 р.). Житомир : ЖОІППО, 2020. С. 99–102. URL: https://zippo.net.ua/data/files/2022/nml/nml_1.pdf. (дата звернення: 21.07.2023).
6. Яковенко О. І. Дистанційна форма підвищення кваліфікації як ефективний засіб навчання та професійної реалізації педагогічних працівників ЗВО. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. Т. 3. С. 165–170. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/34.pdf. (дата звернення: 21.07.2023).

REFERENCES

1. Kyryliuk M. V. (2021) *Pedahohichni umovy rozvytku samoosvitnoi kompetentnosti vchyteliv fizyko-matematychnykh dystsyplin u systemi pisliadyplomnoi osvity* [Pedagogical conditions for the development of self-educational competence of teachers of physical and mathematical disciplines in the system of postgraduate education] (PhD Thesis), Poltava: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.
2. Kucheriavyi O. H. (2021) *Profesiinyi i osobystisnyi rozvytok suchasnoho vchytelia : monohrafiia* [Professional and personal development of modern teachers: monograph]. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. [in Ukrainian].
3. Noskova M. (2018) *Dystantsiina forma profesiinoho rozvytku pedahoha yak realizatsiia potreby navchannia vprodovzh zhyttia* [Distance form of professional development of a teacher as a realization of the need for lifelong learning]. Proceedings of the *Innovatsiini kompiuterni tekhnologii u vyshchii shkoli* [Innovative computer technologies in higher education] (Ukraine, Lviv, 21-23 November 2018) (eds. Ozirkovskiy L.D.). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi Politekhniky, pp. 21–25. [in Ukrainian].
4. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* (2013) [On the approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. № 466. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>. (accessed 19 July 2023) [in Ukrainian].
5. Renkas B. M. (2020) *Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* [Continuous professional development of pedagogical workers in the system of postgraduate pedagogical education]. Proceedings of the *Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahohichnykh pratsivnykiv Novoi ukrainskoi shkoly v umovakh pisliadyplomnoi osvity rehionu* [Continuous professional development of teaching staff of the New Ukrainian School in the conditions of postgraduate education in the region] (Ukraine, Zhytomyr, 26 October 2020). Zhytomyr: ZhOIPPO, pp. 99-102. Available at: https://zippo.net.ua/data/files/2022/nml/nml_1.pdf. (accessed 21 July 2023) [in Ukrainian].
6. Yakovenko O. I. (2021) *Dystantsiina forma pidvyshchennia kvalifikatsii yak efektyvnyi zasib navchannia ta profesiinoy realizatsii pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO* [Distance form of professional development as an effective means of training and professional realization of pedagogical workers of higher education institutions]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. 75. Vol. 3. 165–170. Available at: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/34.pdf. (accessed 21 July 2023) [in Ukrainian].

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-33>**Любов КІБЕНКО,***orcid.org/0000-0001-9183-7823**старший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського державного біотехнологічного університету
(Харків, Україна) kibenkolubov57@gmail.com***Наталія ТОНКОНОГ,***orcid.org/0000-0002-9973-3778**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) natulya3112@gmail.com***Людмила ЛЕВИЦЬКА,***orcid.org/0000-0003-3679-2372**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) levuska75@gmail.com*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЗВО

У статті авторами розглядається технологія змішаного навчання, що поєднує у собі переваги традиційного аудиторного та електронного навчання і забезпечує розвиток здобувача освіти як суб'єкта самоосвітньої діяльності. Метою дослідження є розгляд та аналіз особливостей, ключових характеристик технології змішаного навчання, дослідження інструментів та платформ; впровадження у освітній процес, а також опис досвіду застосування даної технології під час викладання дисципліни «Іноземна мова» у закладах вищої освіти. Розглянуто електронні ресурси для впровадження змішаного навчання в освітню практику (системи управління навчанням, масові відкриті онлайн-курси, хмарні послуги). Проаналізовані інструменти та платформи, які найбільш ефективно використовують викладачі в процесі змішаного навчання в Львівському національному університеті імені Івана Франка, Харківському державному біотехнологічному університеті та Університеті Григорія Сковороди в Переяславі. У процесі дослідження автори застосовують методи аналізу, узагальнення та систематизації результатів наукових досліджень у аналізованій галузі; метод педагогічного спостереження. Емпіричну базу дослідження становлять результати, отримані під час тримісячної роботи зі студентами бакалаврату. Для збору та аналізу інформації було використано опитування респондентів. Актуальність даної роботи пов'язана з тим, що іноземні мови, які є складними для вивчення в період війни в закладах вищої освіти, відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні майбутніх фахівців. Предмет дослідження – інструменти та платформи для викладання іноземної мови в процесі змішаного навчання для студентів бакалаврів.

Результати цього дослідження показали, що використання змішаного навчання в закладах вищої освіти має позитивний вплив на успішність здобувачів під час вивчення іноземних мов; підвищення їхнього середнього балу та мотивації.

Ключові слова: змішане навчання, заклади вищої освіти, іноземна мова, освітній процес, опитування, цифрові інструменти.

Lyubov KIBENKO,

orcid.org/0000-0001-9183-7823

*Senior Lecturer at the Department of Language Training
Kharkiv State Biotechnology University
(Kharkiv, Ukraine) kibenkolubov57@gmail.com*

Nataliia TONKONOH,

orcid.org/0000-0002-9973-3778

*PhD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) natulya3112@gmail.com*

Liudmyla LEVYTSKA,

orcid.org/0000-0003-3679-2372

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) levycka75@gmail.com*

CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF BLENDED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the article, the authors consider the technology of mixed learning, which combines the advantages of traditional classroom and electronic learning and ensures the development of the student as a subject of self-education. The purpose of the study is to review and analyze the features, key characteristics of blended learning technology, research tools and platforms; introduction into the educational process, as well as a description of the experience of using this technology during the teaching of the discipline «Foreign Language» in higher education. Electronic resources for the implementation of blended learning in educational practice (learning management systems, mass open online courses, cloud services) are considered. The tools and platforms that are most effectively used by teachers in blended learning process at Ivan Franko Lviv National University, Kharkiv State Biotechnology University and Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav are analyzed. In the process of research, the authors apply methods of analysis, generalization and systematization of the scientific research results in the analyzed field; method of pedagogical observation. The empirical basis of the research is the results obtained during three months of work with undergraduate students. The survey of respondents was used to collect and analyze information. The relevance of this research is due to the fact that foreign languages, that are difficult to learn in higher education institutions during the war, play an extremely important role in future specialists formation. The subject of research is tools and platforms for the foreign language teaching in the blended learning process for undergraduate students.

The results of this study showed that the use of blended learning in higher education institutions has a positive impact on the students' success during foreign languages learning; increasing their GPA and motivation.

Key words: *blended learning, higher education institutions, foreign language, educational process, survey, digital tools.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

За останні кризові роки, коли нас спіткала пандемія COVID-19 та війна, розпочата російською федерацією проти України в 2022 році, відбулися не лише значні інституційні зміни в системі освіти, а й з'явилися нові програмні рішення. Вся технічна складова закладів освіти в обсязі наявних ресурсів була перебудована, вдосконалена та налагоджена для дистанційного чи змішаного навчання. На даний момент переважна більшість закладів вищої освіти мають доступ до необхідної інфраструктури та технічних рішень для побудови ефективної моделі змішаного навчання з багатьох предметів, проте досі не було розроблено однозначних загальних рекомендацій щодо організації освітнього процесу. Змішане навчання поєднує традиційні підходи до викла-

дання з дистанційним та онлайн навчанням, його можна ефективно використовувати для розвитку мовних навичок, покращення середовища вивчення іноземної мови та підвищення мотивації студентів. Викладачі, науковці та педагоги, які використовують змішані підходи, ґрунтують свої педагогічні підходи на припущенні, що особиста взаємодія (як між здобувачами, так і між здобувачами та викладачем) має певні переваги, а також на розумінні того, що існують деякі невід'ємні переваги використання онлайн-методів у навчанні. Таким чином, при використанні змішаного навчання варто знайти гармонійний баланс між онлайн-доступом до знань і людською взаємодією віч-на-віч.

Мета статті є розгляд та аналіз особливостей, ключових характеристик технології змішаного

навчання, дослідження інструментів та платформ для її впровадження у освітній процес, а також опис досвіду застосування змішаного навчання під час викладання дисципліни «Іноземна мова» у закладах вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень. Змішане навчання (ЗН) було в центрі уваги багатьох досліджень українських та зарубіжних науковців: К. Бугайчук (2016), С. Крістенсена (2013), М. Горна (2013), В. Кухаренко (2016), О. Спіріна (2020), А. Квятковської (2022), Л. Карташової (2022), Н. Болюбаша, Ю. Тріуса та ін. Науковці приділяють увагу впровадженню змішаного навчання в освітній процес, розробці інтегрованих освітніх програм та курсів, пошуку інноваційних форм і методів навчання, покращенню умов для оволодіння іноземною мовою шляхом індивідуалізації навчання, виявленню засобів ЗН, визначенню ролі і місця ЗН у освітньому процесі та оцінці ефективності їх використання у навчанні, тощо.

Наприклад, М. Зеленський зазначає, що використання змішаного навчання може забезпечити багато переваг для тих, хто вивчає мову, порівняно з традиційними підходами до викладання. Деякі з цих переваг включають розвиток автономії, індивідуалізовану мовну підтримку, сприяння спільному навчанню, збільшення взаємодії та залучення студентів, надання можливості практикувати мову поза межами класу та покращення мовних навичок (Зеленський, 2020).

Виклад основного матеріалу. Викладати іноземну мову в технологічну епоху допомагають прикладні інструменти віртуального навчання. Варто зазначити, що процес модернізації системи навчання у закладах вищої освіти відбувається під впливом інформатизації суспільства і заснований на динамізмі, застосуванні існуючих освітніх технологій, нових форм навчання та інноваційних методів.

Розберемо, що означає поняття «змішане навчання». Науковець К. Krismadinata розглядає ЗН як навчання, що «поєднує офлайн-класи з онлайн-навчанням. Це може створити гнучке навчання, яке можна здійснювати в будь-який час у різних місцях, де є інтерактивні засоби та види діяльності» (Krismadinata, 2020). Українська науковця Г. Ткачук зазначає, що змішане навчання це «...цілеспрямований процес передачі й засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, заснований на поєднанні технологій традиційного, комп'ютерно-орієнтованого, дистанційного та мобільно-орієнтованого навчання» (Ткачук, 2018).

На думку А. Квятковської, завдяки змішаному навчанню студенти та викладачі можуть скористатися перевагами обох форм навчання. Однією з переваг є знання того, що можна практикувати на комп'ютері, планшеті чи телефоні, незалежно від місця та часу. Інша перевага – це допомога професійного, індивідуального наставника, який надасть персональну допомогу для безпечного та адекватного спілкування новим діалектом протягом усього процесу та досягнення конкретних цілей викладача (наприклад, тести на навички виразного мовлення) (Квятковська, 2021). Тобто, змішане навчання – це багатообіцяюча ідея, яка об'єднала багато важливих галузей, таких як методика викладання, освітні технології, онлайн викладання та навчання.

Проаналізуємо, які інструменти та платформи найбільш ефективно використовують викладачі в процесі змішаного навчання в Львівському національному університеті імені Івана Франка, Харківському державному біотехнологічному університеті та Університеті Григорія Сковороди в Переяславі.

1. Використання Google Class. В процесі змішаного навчання при викладанні іноземних мов ця платформа дає можливості:

- створення та управління контентом курсу;
- розробка завдань, вправ і тестів;
- забезпечення роботи студентів у групах та взаємооцінювання;
- ведення студентського журналу та подання документів;
- надання доступу до онлайн-тестів, опитувань, відеоматеріалів;
- оцінювання знань студентів та виставлення оцінок; має систему рейтингів.

Все це визначає можливості для підвищення якості наданих ресурсів, а також оцінити ефективність процесу змішаного навчання.

2. Використання платформи та форумів Moodle. Отримання навичок говоріння є критично важливим у вивченні іноземних мов. Таким чином, коли закінчується аудиторний час для обговорення на очному занятті, використання форумів Moodle дають змогу для продовження навчання онлайн. Студенти та викладачі проводять час формулюючи вдумливі відповіді та занурюючись у глибокі дискусії. Наприклад, використовуючи платформу Moodle можна розбивати курси на теми, які формують структурний шлях через усі матеріали, що вивчаються. Студентам рекомендується використовувати вбудовані глосарії, які підвищують рівень знань іноземної лексики. Це усуває необхідність забезпечувати здобувачів освіти великою

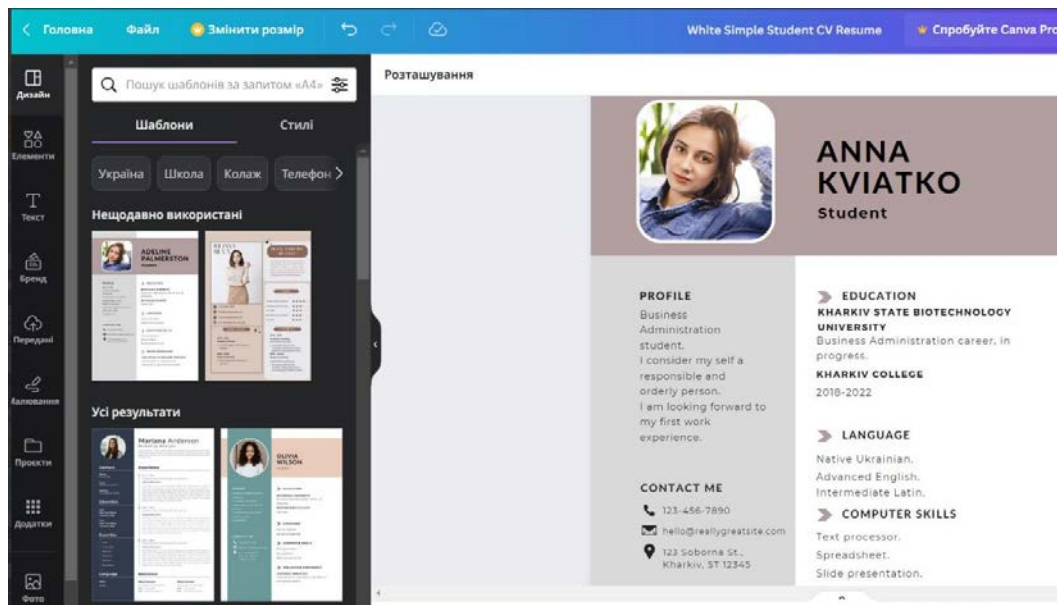

Рис. 1. Робота здобувачів (створення візитівок) при проведенні занять «Англійська мова за професійним спрямуванням»

кількістю друкованих матеріалів і економить багато часу та зусиль викладачів.

3. Сервіси Canva, Prezi, Kahoot, Quizlet. Використання таких сервісів, дають змогу урізноманітнити заняття іноземної мови та покращити процес змішаного навчання. Наприклад, викладачі Харківського державного біотехнологічного університету при проведенні занять «Англійська мова за професійним спрямуванням» та університету Григорія Сковороди в Переяславі з метою закріплення вивченого на заняттях матеріалу використовують сервіс Canva: створюють шаблони для визначення основних фахових термінів; обговорюють та аналізують їх; створюють комікси на задану тему; власні візитівки (рис. 1); здобувачам пропонується самостійна робота з підготовки якогось матеріалу з заданої теми у вигляді презентації у програмі Power Point. У Львівському національному університеті імені Івана Франка при вивченні дисципліни «Іноземна мова (німецька)» викладачі використовують у своїй роботі Quizlet (рис. 2) та Kahoot для вдосконалення граматичних навичок студентів природничих спеціальностей. Ці програми відзначаються високою дидактичною значущістю зворотного зв'язку між здобувачами та викладачами. Варто зазначити, що сервіси Quizlet

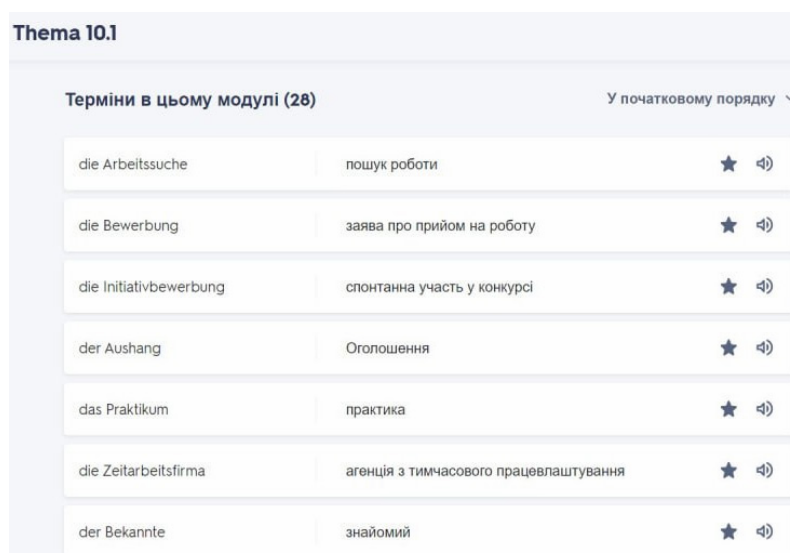

Рис. 2. Робота з програмою Quizlet при проведенні занять «Іноземна мова (німецька)»

і Kahoot використовують ігрові елементи в рамках навчання, при цьому сама система не перетворюється на гру, а навчальний зміст не зазнає змін. В процесі навчання здобувачі мають ускладнення завдань, можливість виграти та стати переможцем, отримати бали та бонуси. При цьому їхня увага сконцентровується на вирішенні поставлених проблем для досягнення освітніх цілей.

4. Тестові програми Wordwall, Memrise, Classroom, Classtime та ін. Ці платформи найкраще підходять для проведення узагальнення та систематизації знань з певної дисципліни. Використання тестових програм в процесі змішаного

навчання дозволяє швидко та ефективно перевірити рівень засвоєння здобувачами матеріалу та автоматично конструювати статистичні дані з успішності за підсумками проведених робіт. При викладанні в університеті Григорія Сковороди в Переяславі дисципліни «Вступ до граматики англійської мови» викладачі відзначають високу продуктивність від тестових платформ Google Form та Classtime.

Для визначення, як змішане навчання впливає на вивчення іноземної мови, авторами було проведено дослідження. В процесі дослідження було використано комплекс науково-теоретичних, емпіричних та статистичних методів, а саме: синтез, концептуалізація теоретичних практичних знань, системний аналіз документів і наукових досліджень з проблеми, класифікація тощо. Застосовувалися методи описової статистики такі як частота, відсоток, середні бали та середньозважені значення. Для збору та аналізу інформації було використано опитування респондентів. Інформація була зібрана, інтерпретована, проаналізована та статистично оброблена.

Дослідження проводилося в Львівському національному університеті імені Івана Франка (ЛНУ), Харківському державному біотехнологічному університеті (ХДБУ) та Університеті Григорія Сковороди в Переяславі (УГСП). Цільовими респондентами були студенти бакалаврату, які мають досвід вивчення іноземної мови. Загальна кількість респондентів склала 124 особи, з яких 46% жінки та 54% чоловіки.

Учасники в кожному закладі освіти були розділені на дві групи: експериментальну групу, яка вивчала цільову лексику за допомогою змішаного навчання та контрольну групу, яка вивчала ту саму лексику за традиційною методикою (індивідуальні заняття). Наприкінці періоду навчання

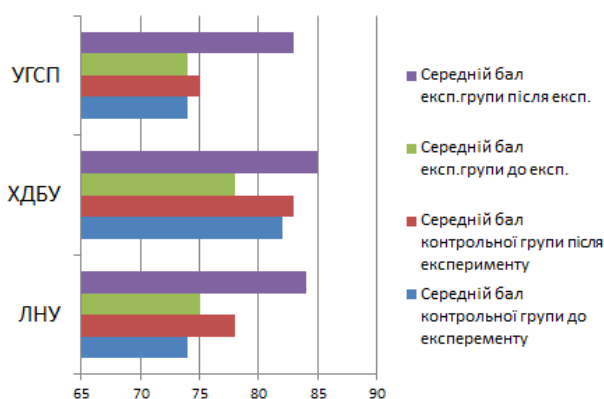

Рис. 3. Результати дослідження

обидві групи пройшли тестування, щоб визначити їхні знання лексики (рис. 3).

Результати дослідження показали, що використання змішаного навчання покращує середній бал здобувачів освіти, тобто здобувачі в експериментальній групі мали значний приріст оцінок, ніж ті, хто навчався за традиційною методикою:

- Здобувачі Університету Григорія Сковороди в Переяславі: контрольна група до проведення експерименту мала середній бал 74, після проведення – 75 балів (приріст 1,4%); експериментальна група мала 74 бали, після проведення – 83 бали (приріст 12,1%).

- Здобувачі Харківського державного біотехнологічного університету: контрольна група до проведення експерименту мала середній бал 82, після проведення – 83 бали (приріст 1,2%); експериментальна група мала 78 бали, після проведення – 85 балів (приріст 8,9%).

- Здобувачі Львівського національного університету імені Івана Франка: контрольна група до проведення експерименту мала середній бал 74, після проведення – 78 балів (приріст 5,4%); експериментальна група мала 75 балів, після проведення – 84 бали (приріст 12%).

Тобто, в середньому експериментальні групи покращили значно свій результат успішності в порівнянні з контрольними групами. З цього можна стверджувати про ефективність впровадження змішаного навчання при викладанні іноземних мов.

Для покращення якості викладання іноземних мов в процесі змішаного навчання дослідники рекомендують:

- Проводити заняття інтерактивно та автентично, поєднуючи живу взаємодію між здобувачами та викладачами.

- Використовувати мультимедійні матеріали, які підтримують добре розроблені завдання та проекти, які студенти можуть виконувати вдома.

- Поєднувати синхронні заходи, в яких здобувачі зустрічаються онлайн або особисто зі своїми викладачами та одногрупниками, з асинхронними видами діяльності, де відбувається глибока взаємодія як з самою дисципліною, так і з групами одногрупників.

- Поєднувати використання статичних підручників або робочих аркушів з інтерактивними навчальними матеріалами, а також забезпечувати вибір і контроль, пропонуючи різноманітні завдання.

Висновки. Отже, зазначимо, що сучасний педагог повинен володіти великим арсеналом мультимедійних засобів навчання та мати високу

цифрову компетентність для урізноманітнення процесу навчання. Застосування змішаного навчання в процесі викладання іноземної мови підвищує ефективність навчання та активізує діяльність студентів як на занятті, так і під час самостійної роботи, про що свідчать результати

дослідження. Викладачів слід заохочувати до використання змішаного навчання на своїх заняттях. Нарешті, слід проводити більше досліджень для вивчення ефективності змішаного навчання в українських закладах вищої освіти та його впливу на успішність студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Buhaichuk K. Blended learning: theoretical implementation in educational process of higher educational institutions. *Information Technologies and Learning Tools*. 2016. 54, 4, 1–18. DOI: 10.33407/itlt.v54i4.1434
2. Zelenskyi M., Nesterenko I., Volovik N., Mytsenko D. Blended learning technologies for a foreign language teaching the students of non-philological majors. *Herald of Kiev Institute of Business and Technology*. 2020. 44(2). 4–10. DOI: 10.37203/kibit.2020.44.01
3. Krismadinata K. Blended Learning as Instructional Model in Vocational Education: Literature Review. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. №8, 11B, 5801–5815. DOI: 10.13189/ujer.2020.082214
4. Ткачук Г. Теоретичні аспекти та стан впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти України. *European vector of Ukraine and Republic of Poland*. 2018. вип. 1, с. 465–485.
5. Квятковська А. Проблеми впровадження змішаного навчання в закладах передвищої фахової освіти. XVI Міжнародна наукова конференція «Сучасні досягнення в науці та освіті». 2021. URL: <http://elar.khmn.edu.ua/bitstream/123456789/10644/1/15.pdf> (дата звернення 16.08.2023)

REFERENCES

1. Buhaichuk K. Blended learning: theoretical implementation in educational process of higher educational institutions. *Information Technologies and Learning Tools*. 2016. 54, 4, 1–18. DOI: 10.33407/itlt.v54i4.1434[in English].
2. Zelenskyi M., Nesterenko I., Volovik N., Mytsenko D. Blended learning technologies for a foreign language teaching the students of non-philological majors. *Herald of Kiev Institute of Business and Technology*. 2020. 44(2). 4–10. DOI: 10.37203/kibit.2020.44.01[in English].
3. Krismadinata K. Blended Learning as Instructional Model in Vocational Education: Literature Review. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. №8, 11B, 5801–5815. DOI: 10.13189/ujer.2020.082214[in English].
4. Tkachuk H. Teoretychni aspekty ta stan vprovadzhenia zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Theoretical aspects and state of implementation of blended learning in higher education institutions of Ukraine]. *European vector of Ukraine and Republic of Poland*. 2018. vyp. 1, s. 465–485. [in Ukrainian]
5. Kviatkovska A. Problemy vprovadzhenia zmishanoho navchannia v zakladakh peredvyshchoi fakhovoi osvity [Problems of implementation of blended learning in higher education institutions]. XVI Mizhnarodna naukova konferentsiia «Suchasni dosiahnennia v nauksi ta osviti» [XVI International Scientific Conference "Modern Achievements in Science and Education"]. 2021. URL:<http://elar.khmn.edu.ua/bitstream/123456789/10644/1/15.pdf> (data zvernennia 16.08.2023) [in Ukrainian]

УДК 378:147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-34>**Володимир КЛІМУК,***orcid.org/0000-0002-9260-2556*

магістр освітніх наук,

викладач кафедри германської філології

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *mr.klimuk.ua@gmail.com***Ольга КЛІМУК,***orcid.org/0000-0001-6741-9648*

магістр філології,

викладач кафедри германської філології

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *olhasadlovska@gmail.com***Анна ХАРЧЕНКО,***orcid.org/0009-0003-0686-7107*

студентка III курсу філологічного факультету

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *a.a.kharchenko@ugi.edu.ua*

МІФИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЗКУ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ МОВИ ДО ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ДИТИНСТВА

Акцент даного дослідження сфокусований на тематиці міфів про функціонування мозку при вивченні другої мови серед маленьких дітей, а саме до першого періоду дитинства. Згідно з назвою, у дослідженні розглядаються різні міфи, що існують на просторах мережі «Інтернет», про особливості засвоєння дитиною другої мови та адаптацію дітей-білінгвів на початку свого життя. На основі аналізу було сформовано низку причин, які вказують, чому таку інформацію можна поставити під сумнів щодо її коректності. З метою спростування знайдених фейків текст надає стислу, проте чітку, схему щодо роботи дитячого мозку при виконанні однієї із своїх основних когнітивних функцій – запам'ятовуванні. Особлива увага приділяється саме тому, як дитина вивчає першу мову, тобто ту, яку вона першою розуміє у ході адаптації до її навколишнього середовища. Надається інформація про обсяг словниково запасу на кожному з етапів розвитку малюка з народження до стійкого опанування комунікаційних навичок. Отже, підбиваючи підсумки даного дослідження, констатуємо наступне: усі міфи є викривленням фактів про вивчення двох мов та комунікації ними. Варто зазначити, що усі фейкові твердження ґрунтуються на чомусь, проте важливо бачити ситуацію з різних сторін. У дослідженні чітко показано, що можливість комунікації двома мовами не лише не наносить шкоди малюку та його мозку, але й несе за собою низку позитивних факторів, що залишаються такими протягом усього періоду життя білінгва. Таким чином, розвідка має практичну цінність для фахівців, які навчають дітей мови, батьків, психологів, які працюють з білінгами тощо. Можемо рекомендувати подальше дослідження цієї теми як можливість розкрити тему глибше, надаючи також практичні поради щодо вивчення двох і більше іноземних мов іноземних мов у дитячому віці, спростовуючи при цьому хибні ідеї щодо функціонування людського мозку під час цього процесу.

Ключові слова: міфи про двомовність, діти-білінгви, двомовне середовище, іноземні мови, пам'ять.

Volodymyr KLIMUK,
orcid.org/0000-0002-9260-2556
Master of Educational Sciences,
Lecturer at the Department of Germanic Philology
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) mr.klimuk.ua@gmail.com

Olga KLIMUK,
orcid.org/0000-0001-6741-9648
Master of Philology,
Lecturer at the Department of Germanic Philology
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) olhasadlovska@gmail.com

Anna KHARCHENKO,
orcid.org/0009-0003-0686-7107
Student of the III year of the Faculty of Philology
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) a.a.kharchenko@ugi.edu.ua

MYTHS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE BRAIN WHEN LEARNING SECOND LANGUAGE BEFORE THE FIRST PERIOD OF CHILDHOOD

The emphasis of this study is focused on the topic of myths about the functioning of the brain when learning the second language among young children, namely before the first period of childhood. According to the title, the study examines various myths that exist within the Internet, about the peculiarities of a child's acquisition of the second language and the adaptation of bilingual children at the beginning of their lives. Based on the analysis, a number of reasons were formed that indicated why such information could be questioned regarding its accuracy. In order to refute the found fakes, the text provides a concise, but clear diagram of the work of the children's brain when performing one of its main cognitive functions - memorization. Special attention is paid to how the child learns the first language, that is, the one he first understands in the course of adaptation to the environment. Information on the amount of vocabulary at each of the stages of the baby's development from birth to stable acquisition of communication skills is provided. So, summing up the results of this study, we state the following: all myths are distortions of the facts about the learning of two languages and communicating them. It is worth noting that all fake claims in a way have their basis, but it is important to see the situation from different angles. The research clearly shows that the possibility of communication in two languages not only does no harm to the baby and his brain, but also contains a number of positive factors that remain this way throughout the life of the bilingual. Thus, the study has practical value for professionals who teach children languages, parents, psychologists who work with bilinguals, etc. We can recommend further research on this topic as an opportunity to explore it more deeply, providing also practical recommendations regarding two or more foreign languages in childhood, refuting false ideas regarding functioning of human brain during this process.

Key words: myths about bilingualism, bilingual children, bilingual environment, foreign languages, memory.

Постановка проблеми. З кожним роком у світі зростає кількість сімей змішаних національностей: такі союзи складають приблизно 6% у країнах Азії (Ji-hye, 2021), 9% у США та більше 10% у країнах Центральної Європи (Brown, 2009). Виходячи з цього, фактично кожна десята дитина зростає у мультикультурній сім'ї, а отже з народження є носієм двох мов. Дитина може вважати їх обидві рідними за умови, що батьки послугуються ними одночасно. З поширенням подібних ситуацій виникає питання, чи не є адаптація до двох мов завеликим навантаженням для мозку дитини. У ХХІст. ця дискусія досягла великого розголосу у мережі «Інтернет», тож на цю тему почали поширюватися різні міфи. Важливим

завданням є фільтрація інформації за допомогою її перевірки та обґрунтування науковими фактами і дослідями. Де-факто статей та доповідей на цю тему є багато, а от їхня правдивість піддається сумнівам. Саме через цю проблему обрана тема потребує розгляду та існує необхідність розкриття міфів про функціонування мозку дітей за вищезгаданих ситуацій. Потреба аналізу та фільтрації інформації, що зараз є легкодоступною на просторах пошукових систем, є очевидною, що і стало причиною даного аналізу. Адже частота міграцій та створення мультикультурних сімей росте з такою ж швидкістю, як і діджиталізація усіх сфер нашого життя, а, особливо, можливість швидко отримувати та поширювати будь-яку інформацію.

Тому **ціллю** даного дослідження виступає аналіз та спростування міфів щодо можливості вивчити другу мову у дітей віком до 8 років. Для вирішення поставленої мети важливо виконати наступні **наукові завдання**: визначити поняття «міф»; надати рекомендації щодо оцінювання валідності джерела повідомлення та достовірності інформації у мережі Інтернет, що є складовою кібер-безпеки особистості; проаналізувати поширені міфи про функціонування мозку при вивченні другої мови та встановити, чому вони так швидко поширюються мережею «Інтернет»; дослідити процеси, що відбуваються у мозку при вивченні двох мов у дітей, функції та види пам'яті, пам'ять як когнітивну функцію у дітей діти і засвоєння першої мови; визначити користь та шкоду комунікацій двома мовами для адаптивності у дітей, недоліки зростання дітей в двомовному середовищі та спростувати їх, а також розкрити прояви позитивних сторін двомовності у майбутньому малюка.

Виклад основного матеріалу. Термін «міф» має дуже давнє походження та застосовується у сферах. Зокрема, у літературі цим терміном позначаємо переказ стародавніх історій про походження невивчених явищ або ж про появу світу (Павелків, 2009). З розвитком людства слово «міф» набуло нових значень, тож у модерний час «міфом» називають будь-яку неправдиву інформацію, яка не має жодного наукового підґрунтя. Сучасним синонімом слова «міф» можна вважати «фейк», що, фактично, є найбільш поширеним варіантом для позначення неправдивої інформації, метою якої є ошукати людей. Варто підкреслити той факт, що фейк не завжди є цілковитою неправдою, адже, якщо розбавити обман фактами, які є очевидно правдиві, читачі повірять у нього. Саме тому фейки нерідко спеціально розбавляють правдою (Словник української мови). У такому випадку, якщо люди вважають прочитане актуальним, вони почнуть поширювати недостовірну інформацію, наприклад, з уст в уста або популярними мобільними застосунками для обміну текстовими повідомленнями. Це може перетворитися у безкінечну ланцюгову реакцію, яку ніхто не в змозі контролювати. Жертвами таких маніпуляцій здебільшого стають люди, які не вміють користуватися Інтернет-джерелами, а також люди зі слабкою нервовою системою, тобто ті, яких часто називають меланхоліками. Уже не одноразово було доведено, що зі світової мережі не видалити нічого, що хоч раз туди потрапило. Тобто, інформація, що, хоч і втратила свою популярність, все одно буде активно під час пошуку, якщо набраний сет слів частково співпадатиме

з текстом у статті. Саме це і є причиною, чому поширення міфів є таке небезпечне і безповоротне. Як уже було сказано раніше, публікування фейків є поширеною практикою на різних сайтах та у соціальних мережах. Тому вважаємо надзвичайно важливим вміння відрізнити міф від правди таким чином, щоб на це не йшло надто багато часу. Це можна зробити у декілька способів, що є нескладними у запам'ятовуванні та подальшому використанні. По-перше, обов'язковим процесом є перевірка джерела інформації: чи безпечний цей сайт, чи можна йому довіряти. Якщо посилання сторінки є схожим на інше, більш популярне серед читачів, то, найімовірніше, автори, спираючись на вашу неувважність, справді бажають вас ошукати. По-друге, завжди важливо звертати увагу на автора тексту: чи є він спеціалістом у темі, що досліджує, чи використовує надійні факти. Краще слідкувати за роботою тих людей, яких вам порадили лікар, науковець чи спеціаліст, якому ви довіряєте. По-третє, філологи, приміром, добре знайомі з таким значення як оксिमорон, що означає поєднання непоєднуваного, проте цьому художньому засобу варто б зустрічатися лише в літературі. Тобто, важливо розуміти, що, якщо, наприклад, спонсором статті про користь та шкоду жирів є компанія, що продає фаст-фуд, то можна впевнено сказати, що всі експерименти та результати є селективними. Адже, само собою зрозуміло, що не можна поєднувати факти про здоров'я організму та продукти, що шкодять йому.

Враховуючи, що нічого не зникає з мережі, фейки становлять особливу небезпеку, адже навіть після їх розвінчання вони все одно залишаються доступними для користувачів, якщо у пошуковій системі набрати запит з відповідними ключовими словами. Найпоширеніші міфи про функціонування мозку дитини, яка вивчає кілька мов, будуть розглянуті нижче. На основі теми «функціонування мозку при вивченні другої мови до першого періоду дитинства» можна вибрати будь-які ключові словосполучення для формування запиту та додавати до них поширені фрази, компілюючи свій запит. До прикладу, якщо додати такі словосполучення, як «пам'ять дітей» та «британські учені» або ж «проблеми» та «діти-білінгви» і т.п., мережа запропонує низку статей на цю тему, ал результати багатьох з них можуть виявитися рейковими. Така закономірність пояснюється цілим рядом причин. По-перше, часто зустрічається інформація про те, що двомовні діти мають невеликий словниковий запас. Таку інформацію пояснюють тим, що дитячий мозок не в змозі тримати у собі велику кількість назв предметів та явищ

двома мовами. По-друге, немала кількість статей, вказує, що діти часто не відрізняють слова однієї мови від іншої, через що починають вживати їх разом. Увага акцентується на тому, що в перший період дитинства мозок найменше один предмет побуту однією мовою, а інший – другою. Проте, залишається відкритим питання, чи ці твердження із популярних статей у мережі Інтернет відповідають дійсності, адже ні одне з них не базується на біологічних факторах людини чи на висновках після проведення експериментів. Хочемо зазначити, що відсутність доказової бази не завжди означає, що такі статті є фейковими, однак, таку інформацію завжди варто перевірити, особливо, якщо джерело не є валідним.

Одним з найпоширеніших є міф про неспроможність дитячої пам'яті опрацювати велику кількість слів двома і більше мовами. З метою спростування цього популярного міфу у межах розвідки було досліджено та проаналізовано біологічні особливості людської пам'яті, зокрема, здатність до запам'ятовування слів різними мовами. Слід зазначити, що наша здатність існувати у навколишньому середовищі повністю залежить від пам'яті, а саме спроможності зберігати та відтворювати отриману інформацію. Ми не в змозі забути все, що вивчили за час нашого існування. Чітким прикладом являється людська здатність дихати, їсти і тому подібні функції організму, що є загальнозрозумілими потребами для існування. Цей вид пам'яті науковці називають біологічним, тобто тим, який потрібен усім людям як фізичним істотам (Павелків, 2009). У свою чергу імпліцитна пам'ять уже не відповідає за загальні біологічні потреби, проте одночасно є неусвідомленою (Вікові особливості мовленнєвого розвитку дитини; McLaughlin, 2020). Прикладом виступає те, як ми перманентно пам'ятаємо назви та призначення об'єктів, якими активно користуємося в побуті чи на робочому місці. Нам не потрібно задумуватися над тим, що це за предмет та яка його функція. Проте, це працює лише за умови відсутності порушення когнітивних функцій організму, наприклад, деменції Альцгеймерівського типу. В такому випадку у людини є проблеми з пам'яттю, як от забування назв об'єктів, до того ж хвороба постійно прогресує. Беззаперечно такі проблеми заважають людині існувати у соціумі, тож вважатимемо пам'ять однією з найважливіших когнітивних функцій.

Функція пам'яті у дітей є добре розвинутою, на що є низка причин. По-перше, очевидно, що після появи на світ малюки змушені адаптуватися до нового середовища, яке до того ж дуже

велике. Вони починають задіювати усі свої сенсорні органи, тобто розпізнавати візуально, дотиково, на слух та нюх. В дуже короткий термін діти знають голоси та запахи своїх матерів, що, звичайно, потребує пам'яті. По-друге, діти вчать і запам'ятовують набагато більше, ніж у дорослому віці, що теж нескладно обґрунтувати. Адже все своє дитинство вони пізнають щось: кожного дня ряд предметів, явищ, емоцій є для дітей новими. Проте, важливо пам'ятати, що не лише збір інформації є основною функцією пам'яті, але й її відтворення. Кожна свідомо дія дитини є результатом попереднього досвіду, тобто пізнання процесів та реакцій. До прикладу, дитина, яка зрозуміла, що певні її дії або плач привертають увагу батьків, робитиме так щоразу, коли виникає певна потреба. Таким чином, можна стверджувати, що пам'ять у дітей є досить сильно розвинутою практично з народження і покращується з кожним місяцем життя.

Дитина є особистістю, індивідом на етапі розвитку, в якому відбувається нечисленна кількість психічних процесів. Це означає, що швидкість прогресу у всіх немовлят відрізняється, навіть за умови, що діти росли в одній сім'ї за схожих матеріальних та психологічних обставин. Проте, існують загальні норми, за якими опікуни можуть слідкувати за відповідністю середніх показників та результатів їхньої дитини. Щодо засвоєння мови, то найчастіше у віці 1–1,5 року дитина уже засвоїла близько 10 назв різних предметів, які їй часто називали. Після 2 років життя від дитячого словниково запасу очікують до 50 слів, між якими уже повинні бути не лише іменники, а й дієслова. За наступний рік життя дитина по нормі має уже вмінти висловлювати свої бажання і підтримувати діалог, а також вона повинна розуміти питання, поставлені їй. На цьому етапі вже й формується розуміння граматики, тобто часові форми дієслів, їхній порядок у реченні. Дитині мова дається без утоми, адже це відбувається природним шляхом, тобто без примусу. Вона усвідомлює, що спілкування є одним із основних способів комунікації, якими можна вільно користуватися. Мова для дитини – це лише один із етапів адаптації, що властиві їй на розвитковому рівні.

Діти можуть одночасно вчити і сприймати дві мови, але за умови, що вони розділені. В першу чергу, якщо немовля народилося у мультикультурній сім'ї, то батьки можуть спілкуватися різними мовами, тож дитина зможе відрізнити їх як «мамину» та «батькову». Іншим популярним двомовним середовищем може виступати переїзд сім'ї в іншомовну державу, у якій дитина матиме

можливість на соціалізацію. Тобто, якщо у побуті вона чує одну мову, а, наприклад, у освітньому закладі для дітей дошкільного віку – іншу, то теж відчуватиме різницю між ними. Але, якщо попередньо описані ситуації не можливі, то такі умови можна створити штучно. Хорошим способом являється перегляд серійних мультфільмів та інших продуктів кінематографії іноземною мовою на постійній основі, але це спрацює, якщо дитина уже перейшла межу в два роки та може сприймати неживі розмови. В такому випадку, друга мова буде більше на рівні сприйняття, а не спілкування, проте, за потреби, дитина заговорить нею. Всі ці умови, хоч і з різною швидкістю в процесі, ведуть до одного результату. Вони можуть відрізнятись за своєю тривалістю або швидкістю адаптації, але в кінцевому результаті дитина буде носієм двох мов, тобто білінгвом. Таким чином, можемо стверджувати, що інформація про те, що діти не можуть опанувати дві мови до першого періоду дитинства, як це часто зазначається у фейкових статтях, не є правдивою. Жодна з наведених ситуацій не є шкідливою для мозку малюка, адже вивчення мови є природним процесом пізнання дитиною світу, а пам'ять дитини працює таким чином, щоб вивчати щонайбільше слів і поєднувати їх з оточуючою дійсністю, особливо у сенситивний період, тобто до першого періоду дитинства.

Ще одним розповсюдженим міфом про дітей-білінгвів є те, що вони плутають слова, і що їм важко триматися однієї мови при спілкуванні. Проте, справжня причина криється в тому, що деяких слів дитина ще не знає двома мовами. Наприклад, якщо син у двох батьків, спілкується з кожним з них іншою мовою, то його словниковий запас може бути різним залежно від сфери. Уявімо, що з батьком син завжди гуляє у парку, а з мамою – містом. Тоді в першому випадку хлопчик ймовірно знатиме назви різних дерев та тварин, а в другому – різних закладів. Дитина відрізнятиме одну мову від іншої, але, за відсутності назв певних об'єктів у своєму лексиконі, заповнюватиме пропуски уже знайомими словами. Це не є проблемою, а лише спробою дитини виразити свою потребу, як інші діти роблять через відтворення звуків або вказанням пальцем. Не потрібно очікувати швидких результатів від малюка, адже він пристосовується до словникового запасу, що є буквально удвічі більшим за той, що у його однолітків. Але з часом така задача для мозку розширить його можливості у багатьох сферах, що очікувано, адже цей орган працює все продуктивніше при постійному достатньому навантаженні.

У дитини буде хороша пам'ять і вона швидко вивчатиме нові слова, а також їй краще вдаватиметься вивчення наступної мови.

Як уже було зазначено, у білінгвів в рази краща пам'ять, адже чим більше вони її використовують, тим краще вона працює. Окрім цього, у двомовних дітей добре розвинені сенсорні чуття, наприклад, слух, адже в більшості випадків мови звучать по-різному, тож вони повинні мати чудові аудіальні навички, щоб ристосуватися до світу. Також одним із плюсів є те, що їм легше вивчити ще одну мову. З одного боку, якщо дитина володіє двома мовами, що є з однієї групи: слов'янської, германської, романської, то вона уже частково розуміє інші. До прикладу, якщо дитина розмовляє італійською, то вона зрозуміє 82% іспанських слів, а якщо українською, то – 84% білоруських. Тобто, знаючи дві мови однієї групи, відсоток розуміння інших досягатиме майже 100%. З іншого боку, якщо дитина володіє мовами різних груп, то їй легше пристосуватися до третьої мови тим, що вона уже знає дві різні граматичні основи мов. Якщо говорити про далеке майбутнє дитини, тобто про літній вік, то знання двох мов також принесе користь. При постійному повторі слів та спілкуванні обома мовами стає нижчою вірогідність будь-якої форми деменції, а отже чистіший розум у старості. Всі ці факти вказують на те, що знання двох мов для малюка є чіткою перспективою для подальшого розвитку особистості у дорослому житті.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладену інформацію за темою «Міфи про функціонування мозку при вивченні другої мови до першого періоду дитинства», можемо скласти такі наукові результати: було визначено значення терміну «міф» та вказано, що поняття «фейк» є синонімічним; окреслено, яким чином можна зіштовхнутися з фейковою інформацією у мережі Інтернет, а також розроблено простий алгоритм дій, який допоможе швидко відрізнити правдиву інформацію від фейкової, що допоможе користувачам уникати джерел, які хочуть їх ошукати; проаналізовано популярні міфи про особливості функціонування мозку дитини до першого періоду дитинства під час опанування мовою; з метою розвінчання популярних міфів щодо функціонування мозку у дітей при вивченні двох мов було досліджено, як саме працює мозок, а також була окреслена одна з найголовніших його когнітивних функцій – пам'ять; у рамках дослідження було встановлено та продемонстровано вікові норми вивчення дитиною першої мови як нового виду комунікації, які є індивідуальними та мають

розмиті критерії, адже кожна дитина унікальна та має свою швидкість розвитку, що не є еквівалентом якості. Під час роботи над дослідженням було встановлено, що всі негативні показники щодо вивчення дитиною двох мов не мають доказової бази, а міфи про важкість вивчення мови дитиною до першого періоду дитинства не мають підстав та розвінчуються дослідженнями про біологічні особливості роботи мозку дитини. Тобто адаптація до використання двох і більше мов (у сім'ї або у соціумі) ніяк не шкодить розвитку малюка та не має ніяких протипоказів. Діти спокійно та без зайвого напруження пристосовуються до мов, адже це є природним етапом їхньої соціалізації.

Вони швидко звикають до зміни мови залежно від кола спілкування, та не потребують багато часу на цей процес. Також було показано, що не залежно від того, наскільки мови схожі одна до одної, будь-яка ситуація має свої позитивні характеристики. Підбиваючи підсумки, можемо побачити, що усі наведені міфи можна спростувати, а саме: діти не повинні мати ніяких проблем при адаптації до двох мов. Вони справляються з такою задачею, а що більше: це несе за собою низку позитивних результатів. Тож батьки сміливо можуть створювати навколо малюка двомовне середовище, не звертаючи увагу на всі міфи, що існують стосовно цієї теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павелків Р. В. Види пам'яті. *Загальна психологія*. Київ, 2009. С. 220–226.
2. Вікові особливості мовленнєвого розвитку дитини. *Український логопедичний сайт*. URL: <https://logopedia.com.ua/batkam/vikovi-osoblyvosti-movlennievoho-rozvytku-dytyny/> (дата звернення: 10.05.2023).
3. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник (1970–1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/mif> (дата звернення: 10.05.2023).
4. Brown M. R. A New Multicultural Population. *Intervention in School and Clinic*. 2009. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1053451209340217> (date of access: 09.05.2023).
5. Ji-hye L. 6 in every 100 newborns in S. Korea born to multicultural families. *The Hankyoreh*. 2021. URL: <https://english.hani.co.kr/> (date of access: 10.05.2023).
6. McLaughlin K. Implicit Memory. *Biologydictionary*. 2020. URL: <https://biologydictionary.net/implicit-memory/> (date of access: 10.05.2023).

REFERENCES

1. Pavelkiv R. V. Vydy pamiati [Types of memory]. *Zahalna psykholohiia – General Psychology*. Kyiv, 2009. S. 220–226. [in Ukrainian]
2. Vikovi osoblyvosti movlennievoho rozvytku dytyny [Age-specific features of a child's speech development]. *Ukrainskyi lohopedychnyi sait – Ukrainian speech therapy site*. URL: <https://logopedia.com.ua/batkam/vikovi-osoblyvosti-movlennievoho-rozvytku-dytyny/> (date of access: 10.05.2023). [in Ukrainian]
3. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. *Akademichniy tлумachnyi slovnyk (1970–1980) – Academic explanatory dictionary (1970–1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/mif> (date of access: 10.05.2023). [in Ukrainian]
4. Brown M. R. A New Multicultural Population. *Intervention in School and Clinic*. 2009. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1053451209340217> (date of access: 09.05.2023).
5. Ji-hye L. 6 in every 100 newborns in S. Korea born to multicultural families. *The Hankyoreh*. 2021. URL: <https://english.hani.co.kr/> (date of access: 10.05.2023).
6. McLaughlin K. Implicit Memory. *Biologydictionary*. 2020. URL: <https://biologydictionary.net/implicit-memory/> (date of access: 10.05.2023).

УДК 372.461
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-35>

Ольга КОВАЛЕНКО,
orcid.org/0000-0001-8039-4895
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній,
початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) *olga_kovalenko2002@ukr.net*

Альона ЄМЕЦЬ,
orcid.org/0000-0003-3987-818X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній,
початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) *alenaemec25@gmail.com*

Олена МАКСИМОВА,
orcid.org/0009-0000-3557-7430
студентка II курсу магістратури факультету дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) *lenovo.com351@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування лексичної компетентності дошкільників, пошуку ефективних шляхів роботи над семантикою слова в процесі ознайомлення з фольклорними й авторськими творами на заняттях з художньої літератури в різних групах закладів дошкільної освіти.

У Державному стандарті дошкільної освіти розвиток мовлення визначається як один з основних освітніх напрямів. Його реалізація забезпечується завдяки впровадженню комплексного підходу до формування всіх складових мовленнєвої компетентності дитини на рівні фонетики, лексики, граматики, зв'язного мовлення. Центральне місце в цій системі належить оволодінню лексичним багатством, оскільки слово є основним елементом мови (складається зі звуків, має лексичне значення, вживається в різних граматичних формах). Словниковий запас є важливим показником мовленнєвого розвитку, передумовою набуття комунікативних умінь.

Засвоєння семантики слів відбувається на основі збагачення чуттєвого досвіду внаслідок ознайомлення з реальною дійсністю та природної здатності дитини до наслідування. Важливим джерелом поповнення, уточнення й активізації словника є художня література, що має супроводжувати дитину з перших днів її народження. Відповідно до чинних програм у закладах дошкільної освіти в усіх вікових групах передбачено проведення занять, побудованих на основі використання художньої літератури, обов'язковим компонентом яких є словникова робота, оскільки усвідомлення лексичного значення слова відіграє значну роль в розумінні смислу художнього твору, розкритті його задуму.

Однак, як свідчить здійснений нами аналіз конспектів занять, розміщених у мережі Інтернет, переважна більшість вихователів досить формально ставиться до проведення словникової роботи, обмежуючись простим переліком і тлумаченням незрозумілих дітям слів і виразів. Тому на сьогодні надзвичайно актуальною є проблема висвітлення продуктивних шляхів організації словникової роботи на заняттях з художньої літератури в закладах дошкільної освіти.

Метою цієї статті є розкриття методичних підходів до проведення словникової роботи під час опрацювання літературних творів на заняттях з художньої літератури в різних групах закладів дошкільної освіти.

У молодших групах словникова робота має передувати сприйманню художнього твору. Організуючи розгляд наочності, вихователь повинен стимулювати дітей до активного вживання лексики, що дозволить покращити рівень розуміння і відтворення змісту. У середній і старшій групах словникову роботу проводять до, під час і після читання художніх творів, залежно від тієї ролі, яку відіграє слово в розумінні смислу. Значна увага приділяється роботі над образними словами і виразами для забезпечення розвитку образного мислення і творчої уяви.

Отже, упродовж дошкільного віку можливості дітей щодо розуміння лексичного значення слів, ужитих у художніх творах, значно зростають. Засвоєння семантики відбувається на основі врахування вікових особливостей і йде шляхом постійного ускладнення: від виділення й активізації в мовленні дітей раннього віку нової лексики до усвідомлення й відтворення в уяві старших дошкільників художніх образів, створених автором.

Ключові слова: дошкільники, лексична компетентність, художня література, заняття, словникова робота.

Olha KOVALENKO,

orcid.org/0000-0001-8039-4895

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Philological Disciplines
in Preschool, Primary School and Special Education
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) olga_kovalenko2002@ukr.net*

Alona YEMETS,

orcid.org/0000-0003-3987-818X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Philological Disciplines
in Preschool, Primary School and Special Education
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) alenaemec25@gmail.com*

Olena MAKSIMOVA,

orcid.org/0009-0000-3557-7430

*2nd year master's student at the Faculty of Preschool Education
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) lenovo.com351@gmail.com*

FEATURES OF VOCABULARY WORK ORGANIZATION AT FICTION READING CLASSES IN PRESCHOOL EDUCATION ESTABLISHMENTS

The article is dedicated to the topical issue of preschoolers' lexical competence formation, search for the effective ways of working on the word semantics in the process of familiarization with folklore and literary works during the fiction reading classes in different age groups of preschool education establishments.

The State Standard of Preschool Education defines the speech development as one of the main educational directions. Its implementation is ensured due to the application of the comprehensive approach to the formation of all components of the child's speech competence at the level of phonetics, vocabulary, grammar, and coherent speech. The central position appertains to mastering the lexical abundance, since the word is the main element of the language (consists of sounds, has a lexical meaning, is used in various grammatical forms). Vocabulary is a crucial indicator of the speech development, a prerequisite for acquiring communicative skills.

Word semantics is acquired on the basis of the sensory experience enrichment as a result of familiarization with reality and the child's natural ability to imitate. An important source of replenishment, clarification and activation of the vocabulary is fiction, which should accompany the children from the first days of their lives. In accordance with the current curriculums in preschool education establishments there should be provided classes based on the use of fiction for all age groups, the mandatory component of which is vocabulary work, since the awareness of the lexical meaning of a word plays a significant role in understanding the meaning of a literary work, revealing its purpose.

However, the conclusion drawn after analyzing lesson plans obtained from the Internet reveals that the majority of the preschool establishment educators have rather uncreative approach to the vocabulary work, which is simply restricted to enlisting and explaining unfamiliar words and phrases to the children. Therefore, the issue of highlighting productive ways of organizing vocabulary work in the fiction reading classes in preschool education establishments is extremely relevant nowadays.

The purpose of this article is to reveal methodological approaches to conducting vocabulary work during the processing of literary works in fiction reading classes in different age groups of preschool education establishments.

In younger age groups, vocabulary work should precede the perception of a literary work. While organizing the use of the visual aids, the educator should stimulate children to actively use vocabulary, which will improve the level of the content understanding and reproduction. In the middle and senior groups, vocabulary work is conducted before, during and after reading of the literary work, depending on the role played by the word in understanding the text content. Considerable attention is paid to work on figurative words and expressions to ensure the development of figurative thinking and creative imagination.

Therefore, during preschool age, children's ability to understand the lexical meaning of words used in literary works increases significantly. The semantics acquisition takes place on the basis of taking into account age characteristics and follows a path of constant complication: starting with the selection and activation of new vocabulary in the speech of young children to the awareness and reproduction in the imagination of older preschoolers of artistic images created by the author.

Key words: *preschoolers, lexical competence, fiction literary work, classes, vocabulary work.*

Постановка проблеми. Важливим завданням мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку є формування в них лексичної компетентності. Це зумовлено роллю слова в лінгвістичній системі, де воно розглядається як основна одиниця мови, оскільки кодує реальну дійсність, тобто має лексичне значення, має певний звуковий склад і в поєднанні з іншими словами в мовленні вживається в різних граматичних формах. Тобто слово є основним елементом розгляду на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях. Це той будівельний матеріал, який складає фундамент будь-якої мови. Тому наявний у дітей словниковий запас є важливим показником їхнього мовленнєвого розвитку, суттєвою передумовою набуття комунікативних умінь.

Аналіз досліджень. Проблема оволодіння дітьми лексичним багатством рідної мови досліджувалася багатьма науковцями. Сучасні вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу на визначенні провідних шляхів збагачення, уточнення й активізації словника дошкільників, а саме: завдяки залученню до театралізованої (Н. Водолага, Л. Алексєнко-Лемовська) і творчої діяльності (О. Полевикова, О. Ковшар), використанню іграшки (О. Гноєвська), засобами художньої картини (О. Сас, О. Соцька), у процесі трудового виховання (Н. Савельєва), на заняттях з логіко-математичного розвитку (Т. Пагута, Л. Ілюк), у процесі використання гімнастики пробудження (О. Сахарова). Достатньо докладно в наукових працях розкрито вплив ігрової діяльності (А. Богуш, Л. Березовська, Н. Горбунова, В. Захарченко, К. Карасьова, Н. Луцан, В. Любашина, Н. Савінова) та українського фольклору і художньої літератури (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Маланчук, Ю. Руденко та ін.) на формування і розвиток словника дітей.

У сучасній лінгводидактиці виокремлюють два важливі аспекти в організації словникової роботи. Перший передбачає встановлення у свідомості дитини взаємозв'язку між фактом дійсності та словом, що його позначає. Це забезпечується завдяки обстеженню предметів дійсності із залученням якомога більшої кількості аналізаторів і формуванням образів пам'яті, що фіксуються і виникають в уяві дитини за допомогою слова. Цей спосіб є провідним у збагаченні словникового запасу дітей і відіграє значну роль особливо на початкових стадіях оволодіння мовленням. Поступово, завдяки збагаченню життєвого досвіду, можливості дітей щодо розуміння смислу слова збільшуються. Унаслідок цього виділяється ще один аспект в організації словникової роботи,

пов'язаний із забезпеченням усвідомлення дітьми загальних, абстрактних понять, образних слів і виразів тощо. Тому, як зазначає А. Богуш, формування лексичної компетентності дошкільників передбачає реалізацію таких завдань: «а) збагачення словника дітей новою лексикою; б) активізація словника; в) уточнення значення окремих слів і словосполучень; г) заміна слів-діалектизмів, говірок словами літературної мови; д) розвиток образного мовлення: збагачення активного словника дітей образними виразами (з текстів художніх творів, казок), приказками, прислів'ями, скоромовками, загадками; епітетами; метафорами; ж) ознайомлення дітей із значеннями слова, вчити розуміти багатозначність, синонімічність та переносне значення слів; з) засвоєння узагальнюючих понять» (Богуш, 2002: 103).

Серед основних джерел і засобів розвитку словника дошкільників науковці виокремлюють спілкування дітей з дорослими і ровесниками, використання художніх творів, театралізовану діяльність, дидактичні ігри тощо. В основі оволодіння словом лежить природна здатність дитини до наслідування. Тому надзвичайно важливо, щоб малюки чули і відтворювали найкращі мовні зразки. Невичерпний потенціал для цього мають фольклорні та літературні твори, оскільки зацікавлюють дітей і стимулюють їх до сприймання і відтворення.

«Літературний твір дає готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина. Систематичне слухання художніх творів сприяє збагаченню мовлення дітей новими словами, образними виразами, емоційною, поетичною лексикою... Література допомагає дітям висловити своє ставлення до твору, використовуючи порівняння, метафори, епітети та інші засоби образної виразності. У процесі організації роботи з книгою простежується взаємозв'язок між мовленнєвим та естетичним розвитком, мова засвоюється дитиною в її естетичній функції» (Коваленко, Вітченко, 2022: 180). Володіння мовними засобами виразності позитивно впливає на розвиток художнього сприймання літературних творів.

Якість сприймання тексту знаходиться в прямій залежності від розуміння мовних засобів, особливо значення слів. Усвідомлення лексичного значення слова відіграє значну роль у розумінні смислу художнього твору, розкритті задуму його автора. Тому словникова робота є важливим етапом на кожному занятті з художньої літератури в закладі дошкільної освіти.

Здійснений нами аналіз занять з художньої літератури, розміщених у мережі Інтернет, засвідчує,

що в переважній більшості наведених конспектів передбачений етап словникової роботи. Однак, як правило, вихователі у своїх розробках обмежуються лише переліком незрозумілих дітям слів і виразів та їх тлумаченням, методичні ж прийоми, за допомогою яких має здійснюватися ця робота, залишаються поза їхньою увагою. Це дає підстави говорити про те, що педагоги досить формально ставляться до організації та проведення словникової роботи. Пояснення в такий спосіб незрозумілих слів є малоефективним. Тому, на нашу думку, на сьогодні надзвичайно актуальною є проблема висвітлення продуктивних шляхів організації словникової роботи на заняттях з художньої літератури в закладах дошкільної освіти.

Мета статті – розкрити методичні підходи до проведення словникової роботи під час опрацювання літературних творів на заняттях з художньої літератури в різних групах закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Заняття з художньої літератури проводяться в усіх вікових групах закладів дошкільної освіти. Їх важливою складовою є словникова робота, роль і місце якої визначає вихователь відповідно до мети заняття з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. Пояснення лексичного значення слів може відбуватися до читання, під час читання і після читання художніх творів. До читання увага дітей має бути зосереджена на усвідомленні семантики тих слів, без розуміння значення яких ускладнюється повноцінне сприймання художнього твору. Такі слова можна пояснити заздалегідь, наприклад, під час екскурсії, перегляду пізнавального фільму, розгляду ілюстрованої книжки тощо, або безпосередньо перед читанням у ході підготовчої роботи, увівши їх у бесіду або розповідь вихователя. Під час читання прозових творів можна швидко, не відволікаючи увагу дітей від змісту, пояснити лексичне значення окремих слів, що легко замінюються синонімами. Після читання варто звернутися до уточнення семантики тих слів, розуміння яких забезпечувалося контекстом, з тим, щоб ця лексика увійшла до активного вжитку.

Традиційно для пояснення лексичного значення слів використовуються такі прийоми:

- демонстрація реальних предметів або їх зображень на малюнку;
- тлумачення, що передбачає: а) розгорнутий опис (пояснення за допомогою зрозумілих слів), б) розчленування загального поняття на часткові (наприклад: citrusові – це лимони, апельсини, мандарини), в) підведення часткового поняття до загального (наприклад: юрок – це пташка),

г) добір синонімів, д) добір антонімів, е) пояснення етимології;

- уведення слова в контекст. З метою активізації засвоєних дітьми слів необхідно багаторазово повторити їх упродовж заняття.

Розглянемо особливості організації словникової роботи на заняттях з художньої літератури в різних вікових групах.

Працюючи з дітьми раннього і молодшого дошкільного віку (перша і друга молодші групи), слід враховувати, що рівень їхнього словникового запасу є досить обмеженим. У цей час діти активно пізнають оточуючий світ і засвоюють відповідну лексику, спираючись на свій чуттєвий досвід. Тому для занять з художньої літератури необхідно добирати добре ілюстровані книжки-картинки, доступні малюкам за змістом. Для забезпечення розуміння твору заняття слід починати з розгляду ілюстрацій, уміщених у книзі. Це дозволить покращити рівень сприймання завдяки активізації необхідного словника. Вихователь спочатку сам розповідає дітям про те, хто зображений на малюнках, а потім спонукає малюків до відповідей на запитання хто це? або що це? У такий спосіб відбувається, з одного боку, збагачення словникового запасу дітей, а з іншого – забезпечується краще розуміння твору.

Якщо вихователь знайомитиме дітей з твором, уміщеним у хрестоматії, важливо, готуючись до заняття, передбачити використання наочності. Наприклад: у другій молодшій групі заняття з розуміння напам'ять вірша Грицька Бойка «Козуля» варто розпочати з розгляду наочності з метою активізації лексики, використаної автором. Для більшого унаочнення наведемо фрагмент цього заняття.

I. Вступна частина.

1. Вступна бесіда (сюрпризний момент).

– Діти, подивіться, хто до нас сьогодні завітав у гості. (Демонстрація іграшкової кізочки). Так, це кізочка. Вона хоче з нами привітатися: – Ме-е-е. Привітаємося з нашою гостею кізоччиною мовою (хорове повторення звуконаслідувального слова «ме-е-е»).

– Діти, а як ще лагідно ми можемо назвати кізочку? (Кізонька, козуля). Повторіть за мною (хорове повторення слів *кізонька, козуля*).

2. Розгляд наочності. Словникова робота.

– Діти, подивіться, яка в нас кізочка? (Маленька, гарненька). Повторіть за мною (хорове повторення слів *маленька, гарненька*).

– А що любить наша кізонька робити? Вона ходить до річки чистої попити водички (вихователь імітує за допомогою іграшки відповідні рухи: показує, як кізочка іде до річки, як п'є водичку).

– Діти, чи сподобалася вам наша гостя? Послухайте про неї вірш. Його написав Грицько Бойко. І називається він «Козуля».

Така організація заняття дозволяє акцентувати увагу дітей на словах, які забезпечать повноцінне сприймання художнього твору і його легке відтворення під час розучування напам'ять.

У середній групі, готуючись до заняття з художньої літератури, вихователь має виділити слова і вирази, які необхідно пояснити дітям, чітко визначити місце лексичної роботи в структурі заняття, пам'ятаючи про те, що слова можна пояснити до, під час і після читання. Наведемо приклад організації такої роботи під час заняття з ознайомлення з українською народною казкою «Коза-дереза».

Мета заняття: ознайомити дітей з українською народною казкою «Коза-дереза»; розвивати увагу, уяву, образне мислення та діалогічне мовлення; збагачувати словник дітей; виховувати сміливість, товариські стосунки.

Словник: дереза (коза задерикувата), ярмарок, стояти на воротях у червоних чоботях, гребелька, крапелька, худоба, три копи, півбока луплена, ракеборак, клешні.

Обладнання: динамічна картинка із зображенням сільського подвір'я, зображення воза, домашніх тварин: волів, кози, корови; зображення персонажів казки «Коза-дереза»: дід, коза, старший син, менший син, баба, засць, ведмідь, вовк, лисиця, рак.

Хід заняття

I. Вступна бесіда

– Діти, сьогодні ми вирушимо з вами в подорож до села. На чому будемо подорожувати? (Відповіді дітей). А я пропоную вам поїхати на возі (демонстрування малюнка). На таких возах їздили в давнину. Запряжемо у воза волів і поїдемо. Гей! Гей! – поганяємо волів. А ось і село. Заїжджаємо на подвір'я. Кого ми тут бачимо? (Вихователь по черзі виставляє малюнки домашніх тварин і пропонує їх назвати).

– А зараз я про одну із цих тварин прочитаю загадку. А ви слухайте уважно, думайте і відгадуйте. Відповідати буде той, хто першим підніме руку.

Має дуже прудкі ніжки,
Наставляє грізно різки
На великого собаку,
Той сховався з переляку.
А дасте ви їй травиці,
Кухлик чистої водиці –
Молочком вас пригостить.
Хто вона? А ну скажіть!

– Це кізочка. А може, це корівка? У неї теж є різки, і вона теж дає молоко. А чим же кізочка відрізняється від корови? Послухайте ще раз загадку.

– У кізочки прудкі ніжки. Вона легко скаче, а корівка повільно йде. Ви бачили коли-небудь козу? Яка вона? (Розглядання малюнка). Гарна козуня, але б'уцатися любить. Сьогодні я вам розповім казку про задерикувату козу. Задерикувата – це та, яка задирається, лякає, свариться. Її ще можна назвати коза-дереза. Сідайте зручно і слухайте українську народну казку «Коза-дереза».

II. Розповідання казки вихователем.

III. Емоційно-оцінювальна бесіда.

– Чи сподобалась казка? Хто вам сподобався найбільше? А хто не сподобався? Чому?

IV. Бесіда за змістом прочитаного з показом ілюстративного матеріалу. Словникова робота.

– Як починається казка?

– Куди поїхав дід? (На ярмарок).

Ярмарок – це місце, де щось продають і купують, базар.

– Кого дід послав пасти козу?

– Що зробив дід, щоб дізнатися, як паслася коза?

– Повторіть усі разом: «Став дід на воротях у червоних чоботях».

– Що питав дід у кози?

– Що коза на це відповіла?

– Повторіть усі разом: «Я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку – тільки й пила, тільки й їла!»

Гребелька (гребля) – це насип, який перегороджує річку для затримки води (показ малюнка).

Крапелька – крапля води.

– Чи правду говорила коза? То яка в нас коза? (Брехлива).

– Як ви вважаєте, яким голосом вона відповідала дідові? (Жалісливим, тоненьким голоском). *Зразок вихователя. Індивідуальне повторення дітьми слів кози.*

– Що після цього зробив дід? (Дід вигнав сина за те, що не вмів худобу пасти).

Худоба – це свійські тварини (корова, коза, кінь, вівця, свиня).

– Хто на другий день пас козу?

– Що відбулося ввечері цього дня? Що розповіла коза дідові? (Хорове повторення дітьми слів кози. (Вихователю слід ще раз звернути увагу дітей на інтонацію).

– Хто на третій день пас козу?

– Що відбулося ввечері цього дня? Що розповіла коза дідові? (Хорове повторення дітьми слів кози).

– Хто на четвертий день пас козу?

– Що відбулося ввечері цього дня? Що розповіла коза дідові? (Хорове повторення дітьми слів кози).

– Що зробив дід?

– Куди побігла коза? Де заховалася?

– Що запитав зайчик, коли повернувся до своєї хатки?

– Що відповіла коза? (Вихователь промовляє слова кози і звертає увагу дітей на особливості інтонації).

Півбока луплена – з обідраним боком.

За три копи куплена.

Копою в давнину називали 50 копійок. Тому три копи – це три монетки по 50 копійок.

– Послухайте ще раз слова кози і повторіть їх разом зі мною.

V. Фізкультхвилинка

Повторення слів кози у супроводі рухів.

– Я коза-дереза, За три копи куплена. Півбока луплена, Тупу-тупу ногами, Сколю тебе рогами, Ніжками затопчу, Хвостиком замету – Тут тобі й смерть.	<i>вказівні пальці приставити до голови. показ трьох пальців. поплескування себе по боці. тупотіння ногами. вказівні пальці приставити до голови. тупотіння ногами. рухи рукою – імітація рухів хвоста. руки в боки, тупнути однією ногою.</i>
---	--

VI. Бесіда за змістом прочитаного з показом ілюстративного матеріалу. Словникова робота.

– Злякався зайчик. Сидить під дубком та й плаче. Хто побачив зайчика і спробував допомогти йому? (Ведмідь)

– Якими словами налякала його коза-дереза? (Повторення пісеньки кози з рухами).

– Які ще звірі хотіли допомогти зайчикові, але злякалися кози? (Вовчик-братик, лисичка-сестричка).

– Хто не злякався кози? Яку пісеньку він їй заспівав?

– Чим ущипнув рак козу? (Демонстрування на малюнку клешні рака).

– Чим закінчилася казка?

VII. Малювання кози.

VIII. Підсумок заняття.

– Яку казку слухали? Кого намалювали?

– Який герой казки сподобався найбільше? Чому?

У старшій групі дітям для сприймання пропонуються складніші твори, спрямовані на розвиток їхнього образного мислення. Тому для забезпечення повноцінного відтворення в уяві дітей створених автором словесних образів необхідно передбачити попередню роботу, що дозволить активізувати в свідомості дошкільників відповідні картини. Наведемо приклад фрагменту такого заняття.

Ознайомлення з віршем Т.Г. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий...» (уривок з поеми «Причинна»).

I. Вступна частина.

1. Вступна бесіда.

– Діти, пригадайте, як називається головна річка України? Так, це Дніпро.

– Ви коли-небудь бачили річку в час негоди? Уявіть, що ми опинилися біля Дніпра, коли ось-ось має початися злива. Ви відчуваєте порив сильного вітру? Він дме так, ніби розсердився на когось. Подивіться на небо. Як швидко насувається величезна чорна хмара. Відразу стає темно, немов увечері. А ось і блискавка, і гучний грім. На березі шумлять, гнуться дерева. На Дніпрі піднімаються хвилі, такі високі, неначе гори. А що це гоїдається на хвилях? Це човен. Він здається зовсім маленьким. На хвилях він то підіймається вгору, то опускається вниз. І здається, що він то виринає, то потопіє, але тримається на хвилях і пливе.

– Щоб краще уявити собі цю картину, пропонуємо переглянути відеозапис (відеозапис «Дніпро у негоду»).

– Що ви відчули, коли дивилися це відео? (Відповіді дітей). Діти, пригадайте, у який час доби була буря на річці: удень чи вночі? (Уночі). Які звуки ви почули? (Звуки хвиль). Як ви гадаєте, що ще ми можемо почути? (Як шумлять, риплять дерева). На берегах Дніпра можна побачити верби (показ малюнка), ясени (показ малюнка). А вночі ще можна почути, як десь недалеко в галях кричать сови, яких в Україні ще називають сичами. Вони немов розмовляють між собою. Послухайте, як вони кричать (вихователь вмикає аудіо запис).

– Діти, а зараз я пропоную вам послухати, яким побачив Дніпро у час негоди видатний український поет Тарас Григорович Шевченко. Заплющте очі, слухайте і уявляйте.

II. Основна частина.

1. Читання вірша вихователем.

2. Бесіда за змістом прочитаного.

– Діти, що ви побачили, коли слухали вірш?

– Як ви гадаєте, чому у вірші місяць названо блідим? (Небо хмарне, і місяць є ледве помітним). Чому місяць порівнюється з човном, як то виринає, то потопіє? (Тому що хмари на небі, ніби хвилі: вони швидко летять, і місяць, то з'являється на небі, то зникає).

– Послухайте вірш ще раз і скажіть, що ви змогли не лише побачити, а й почути.

3. Повторне читання вірша вихователем.

– Озвучте, як завивав сердитий вітер; як перекликалися сичі; як скрипів ясен.

– У вірші сказано, що «ще треті півні не співали, ніхто ніде не гомонів». Це означає, що негода

була вночі. Упродовж ночі півні співають кілька разів. Утретє вони співають перед світанком.

Після проведеної роботи над змістом вірша можна запропонувати дітям намалювати до нього ілюстрацію.

Організоване в такий спосіб цілеспрямоване педагогічне керівництво дозволяє забезпечити естетичне сприймання літературного твору і сприяє кращому усвідомленню старшими дошкільниками змісту і засобів художньої виразності. Словникова робота, спрямована на естетичне сприймання дітьми художнього твору, сприяє формуванню в них більш уважного ставлення до дійсності. Повноцінно сприймаючи прекрасне через поетичне, образне слово, діти не зможуть залишитися байдужими до краси навколишнього світу, у них поступово сформується вміння бачити у звичному щось незвичайне, з'явиться потреба порівнювати, добирати поетичні вирази для передачі словами побаченого, пережитого.

Висновки. Формування лексичної компетентності є одним із пріоритетних напрямів мовленнєвого розвитку дошкільників. Реалізація цього завдання в першу чергу забезпечується завдяки ознайомленню малюків з предметами оточуючої дійсності, назви яких закріплюються в слові. Засвоєння лексичного значення слів є важливою передумовою формування комунікативних навичок, оскільки лежить в основі повноцінного сприймання і розуміння співрозмовника.

Невичерпним джерелом збагачення, уточнення й активізації словникового запасу дошкільників є художня література, яка, супроводжуючи дитину з

перших років життя, відкриває й пояснює їй життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин, активізує й уточнює словник, сприяє розвитку образного мовлення, збагачує мовлення дітей емоційно-експресивною лексикою, розвиває мислення й уяву. Тому надзвичайно важливо на різних етапах дошкільного дитинства методично грамотно забезпечувати організацію словникової роботи під час проведення занять з художньої літератури.

У ранньому і молодшому віці доцільно планувати словникову роботу до читання чи розповідання художніх творів. Попередній розгляд реальних предметів або ілюстрацій, уміщених у книзі, дозволить збагатити досвід дітей завдяки фіксації в їхній пам'яті образів, пов'язаних з певними словами, що є важливою передумовою для розвитку образного мислення і творчої уяви в майбутньому.

У середній і старшій групах місце лексичної роботи в структурі заняття визначається роллю, яку відіграє слово для розуміння смислу прочитаного. Найбільш продуктивними прийомами словникової роботи є демонстрація реальних предметів або їх зображень на малюнку, тлумачення, введення слова в контекст.

У старшій групі під час ознайомлення дітей з художніми творами, багатими на образні слова і вирази, важливо спрямувати основну увагу на розвиток образного мислення дітей. Підготовка бесіди, у ході якої здійснюється лексична робота, сприяє відтворенню в уяві дітей яскравих образів, завдяки чому досягається більш високий рівень розуміння змісту художнього твору внаслідок забезпечення його повноцінного сприймання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика. Запоріжжя: Просвіта, 2008. 230 с.
2. Ємець А., Коваленко О. Навчаємо дошкільників переказувати. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 144 с.
3. Коваленко О., Вітченко В. Упровадження сучасних технологій мовленнєвого розвитку у процесі підготовки дітей до навчання у школі. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 40. Том 2.* Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 178-183.

REFERENCES

1. Bohush A. Doshkilna lnhvodydaktyka. [Preschool language didactics] Zaporizhzhia: Prosvita, 2008. 230. [in Ukrainian].
2. Yemets A., Kovalenko O. Navchaimo doshkilnykiv perekazuvaty.[Teaching preschoolers to retell] Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» - Publishing Group «Osnova» 2018. 144. [in Ukrainian].
3. Kovalenko O., Vitchenko V. Upravadzhenia suchasnykh tekhnolohii movlennievoho rozvytku u protsesi pidhotovky ditei do navchannia u shkoli. [Implementation of modern technology of speech and language development in the process of preparing children for studying at school] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Iss 40. Vol. 2. Vydavnychy dim «Helvetyka»- Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko University. Iss 40. Vol. 2. Publishing house «Helvetyka», 2021. 178-183. [in Ukrainian].

Катерина КОВАЛЬОВА,

orcid.org/0000-0001-7183-2996

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) *katrin.viter@gmail.com*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ-АГРАРІЇВ

У даній статті розглядається сутність поняття «комунікативна компетентність», розробленого українськими та зарубіжними науковцями. Вивчаються різні підходи до визначення поняття «компетентність» та «педагогічні умови». Визначено, що під компетентністю розуміють знання, якими особа повинна оволодіти в процесі навчання, результат засвоєння змісту освіти, який має проявитися в майбутній професійній діяльності. Доведено, що відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціаліста-аграрника студенти повинні володіти не лише загальнотехнічними та спеціальними навиками, а й уміти знаходити спільну мову з колегами, виконувати низку управлінських функцій. У статті досліджено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-аграріїв. Формування комунікативної компетентності вимагає необхідності обґрунтування педагогічних умов, за яких формування відбуватиметься найбільш ефективно. Проаналізовано, що процес формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-аграріїв неможливий без створення та реалізації педагогічних умов, від яких залежить ефективність процесу навчання, що впливає на якість підготовки. Доведено, що цей процес буде більш успішним при застосуванні таких педагогічних умов, як використання особистісно-орієнтованого підходу в навчанні, забезпечення контекстного підходу та суб'єктної позиції студентів у процесі навчання професійного спілкування; використання тренінгових вправ та ігор, спрямованих на підвищення комунікативної активності учнів. Відтак, особистісно орієнтоване навчання забезпечує ефективні умови для формування комунікативної компетентності студентів, створюючи атмосферу рівноправності та поваги. Моделювання реальних професійних ситуацій допомагає студентам усвідомити відповідальність за свої вчинки, навчає їх взаємодіяти з колегами, розуміти їх, відчувати потребу, встановлювати та підтримувати контакти з людьми для подальшого розвитку професійних стосунків у колективі. Врахування суб'єктивного досвіду студента дозволяє на лекціях з'ясувати, що студенти знають, і примножити цей досвід. Використання тренінгових вправ забезпечує формування комунікативної компетентності та спрямовує студентів до підвищення комунікативної активності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, особистісно-орієнтований підхід, ігрові методи навчання, суб'єктна позиція, педагогічні умови.

Kateryna KOVALYOVA,

orcid.org/0000-0001-7183-2996

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia, Ukraine) *katrin.viter@gmail.com*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE SPECIALISTS OF AGRARIAN SECTOR

This article examines the essence of the concept of "communicative competence" developed by Ukrainian and foreign scientists. Different approaches to defining the concept of the "competence" and "pedagogical conditions" are studied. It was determined that competence is understood as knowledge that a person should master in the process of learning, the result of assimilation of the content of education, which should be manifested in the future professional activity. It has been proven that according to the educational and qualification characteristics of an agricultural specialist, students must possess not only general technical and special skills, but also be able to find a common language with colleagues, perform a number of management functions. The article examines the pedagogical conditions for the formation of communicative competence of future agrarian specialists. The formation of communicative competence requires the need to substantiate the pedagogical conditions under which the formation will take place most effectively. It has been analyzed that the process of forming the communicative competence of future agrarian specialists is impossible without the creation and implementation of pedagogical conditions on which the effectiveness of the learning process depends, which affects

the quality of training. It has been proven that this process will be more successful when applying such pedagogical conditions as the use of a person-oriented approach in education, providing a contextual approach and the subject position of students in the process of learning professional communication; the use of training exercises and games aimed at increasing the communicative activity of students. Therefore, person-oriented education provides effective conditions for the formation of students' communicative competence, creating an atmosphere of equality and respect. Modelling of real professional situations helps students to realize responsibility for their actions, teaches them to interact with colleagues, establish and maintain contacts with people for further development of professional relationships in the team. Taking into account the subjective experience of the student allows you to find out what students know and multiply this experience during lectures. The use of training exercises ensures the formation of communicative competence and directs students to increase communicative activity.

Key words: *communicative competence, person-oriented approach, game teaching methods, subject position, pedagogical conditions.*

Постановка проблеми. Зовнішня та внутрішня політика України, входження нашої держави до європейського та світового співтовариства ставлять перед освітянами нові виклики. Відповідно до Закону України «Про освіту» одним із головних завдань сучасної освіти є формування комунікативної компетентності на основі розширення знань, умінь і навичок, які можуть підвищити продуктивність праці, як і в житті, так і загалом. Автори по різному визначають структуру комунікативної компетентності спеціалістів (лінгвістична, мовленнєва, соціокультурна, стратегічна та прагматична компетентності; когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти), але беззаперечним є те, що компоненти, які дослідники включають у це поняття, є невід'ємними складовими комунікативної компетентності.

Одні вчені розглядають комунікативну компетентність як інтегровану мету навчання (О. Бердичевський, І. Бім, М. Вашуленко, В. Сафонова, Ю. Пассов), інші – як складову мовлення (В. Скалкін, П. Сердюкова). Інша група дослідників переконана, що під комунікативною компетентністю розуміється здатність людини спілкуватися як виконання функцій багатокомпонентної діяльності, на характер якої впливають різноманітні чинники (А. Богуш, Н. Гальскова, О. Петрашук, Л. Бахман, А. Холлідей, С. Савіннон). Якість підготовки випускників вищих навчальних закладів, де критерієм є професійна компетентність, розглядається з позицій рекомендацій ЮНЕСКО. Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціаліста-аграрника студенти повинні володіти не лише загальнотехнічними та спеціальними навиками, а й уміти знаходити спільну мову з колегами, виконувати низку управлінських функцій. Аграрій має здійснювати ділове спілкування з метою вирішення професійних, соціальних і виробничих завдань, встановлення контактів з партнерами, визначення власного стилю спілкування з керівниками та колегами, покращення психологічного клімату в колективі, вирішення

трудових конфліктів, підвищення трудової дисципліни, вдосконалення ділового спілкування іноземною мовою в усній та письмовій формах у типових професійних ситуаціях.

Ці завдання потребують високого та достатнього в сучасних умовах рівня комунікативної компетентності майбутніх аграріїв. Тому, перш за все, необхідно визначити сутність комплексного поняття «комунікативна компетентність», яке включає два поняття: «комунікативність» і «компетентність».

Інтеграція України в європейський простір, інтенсивні трансформації в суспільному житті країни на початку ХХІ століття, пов'язані з глобалізацією світової економіки, її загальною інформатизацією висувають нові вимоги до комунікаційних процесів у суспільстві. Від уміння ефективно спілкуватися залежить успішність адаптації майбутніх спеціалістів у професійному середовищі, якість виконання функціональних обов'язків, вирішення професійних і соціальних проблем. Тому, сьогодні варто звернути особливу увагу на питання розвитку та формування комунікативної компетентності фахівця, як важливого гуманітарного аспекту адаптації в трансформаційному суспільстві та побудови успішної кар'єри в майбутньому. Процес формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв неможливий без створення та впровадження педагогічних умов, від яких залежить результативність та ефективність процесу навчання та які впливають на якість підготовки майбутніх спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо поняття «компетентність», то воно не є новим у зарубіжній та вітчизняній педагогіці. Так, уже у 80-х роках ХХ століття поняття і термін «компетентність» широко використовувалися в США та деяких європейських країнах у зв'язку з проблемою індивідуалізації навчання. Вже тоді була зроблена спроба вжити термін «компетентність» у значенні «освітній результат учня».

В останні десятиліття на загальнодидактичному та загальнопедагогічному рівнях все більш

помітно проявляється поняття «компетентність». Підвищена увага до цього поняття також була зумовлена рекомендаціями Ради Європи в питаннях оновлення освіти. Рада Європи визначила п'ять груп ключових компетенцій. До них належать: комунікативна, технологічна, політична, соціальна та міжкультурна компетенції, здатність навчатися протягом життя.

Зміст поняття «компетентність» ґрунтовно розробив британський психолог Дж. Равен у своїх працях «Компетентність у сучасному суспільстві» та «Педагогічне тестування». Під «компетентністю» він розуміє сукупність когнітивних та емоційних компонентів ефективної життєдіяльності людини та тлумачить це поняття як мотивовані здібності (Raven, 2022:396). Зарубіжний дослідник В. Безруков під компетентністю розуміє «оволодіння знаннями та вміннями, які дозволяють професійно висловлювати думки та оцінювати думки» (Безрукова, 1996:280). Н. Лавриченко визначає компетентність особистості «як психолого-соціальну якість, що означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття успіху. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з іншими (Лавриченко, 2000:443).

І.Єрмакова, проаналізувавши погляди науковців з України, Ірландії, Франції, Швейцарії, Шотландії, Австрії, Греції, дійшов висновку, що, незважаючи на розбіжності та різне тлумачення терміна «компетентність», ми бачимо, що для вчених з різних країн це поняття розглядається як навички, необхідні для реального життя. Зокрема, професійні, що об'єднують застосування знань, отримання інформації, продовження освіти, самоосвіта, соціальні та комунікативні навички, здатність вирішувати проблеми та суперечливі питання чи конфлікти, робота в команді, відчуття відповідальності, тощо (Єрмакова, 2003:520).

О. Кучер визначає компетентність «як загальну здатність особистості, яка характеризується наявністю специфічних умінь і навичок, заснованих на знаннях, ефективно виконувати певну діяльність або виконувати певну функцію» (Кучер, 2006:5). Компетентність А. Богуш трактує «як комплексну характеристику особистості, яка вбирає результати попереднього психологічного розвитку, знання, уміння, навички, творчість, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль» (Богуш, 1996:3).

Розглядаючи різні підходи до визначення поняття «компетентність», можна зробити висновки, що під компетентністю розуміють знання, якими особа повинна оволодіти в процесі навчання,

результат засвоєння змісту освіти, який має проявитися в майбутній професійній діяльності.

В українській та зарубіжній педагогічній літературі також немає єдиної точки зору щодо визначення ключових компетентностей, якими має володіти сучасна освічена людина, але більшість дослідників, зокрема І. Зимня, В. Краєвський, А. Хуторський, виділяють комунікативну компетентність як ключову.

Як зазначалося вище, поняття «комунікативна компетентність» охоплює два поняття: «комунікативність» і «компетентність». Переходимо до розгляду поняття «комунікативність». Д. Вієн визначає «комунікативність» як єдність трьох компонентів: потреби в спілкуванні, емоційного стану до, під час і після спілкування, комунікативних умінь і навичок (Wiemann, 2012:195).

В. Кан-Калік характеризує комунікативність як багатоаспектне явище, що поєднує низку компонентів, серед яких особливе значення мають комунікабельність, соціальна єдність, альтруїстичні тенденції. Автор підкреслює, що під «соціабельністю» слід розуміти здатність людини відчувати задоволення від процесу спілкування з іншими людьми. Альтруїстичні тенденції в емоціях людини пов'язані з бажанням принести радість людям, з якими вона спілкується, співпереживати радості іншого, тощо.

Вивчаючи поняття «комунікативна компетентність», не можна обійти увагою процес спілкування, оскільки вони взаємопов'язані. За словами Б. Паригіна, «комунікація – це складний і багатогранний процес, який може бути як процесом взаємодії індивідів, так і інформацією; розглядатися як ставлення людей один до одного і бути процесом їх взаємовпливу і процесом їх співпереживання і взаєморозуміння». У процесі навчання важлива роль спілкування, оскільки останнє має яскраво виражений комунікативний та інтерактивний характер. Особистість формується в діяльності, яка здійснюється нею і є показником її психічних і соціальних якостей, які формують її мовну поведінку (Голдштейн, 1993:41). Концептуальні основи дослідження феномену спілкування отримали розвиток у працях В. Бехтерева, О. Леонтєва та інших психологів, які розглядають спілкування як необхідну умову розвитку, соціалізації та індивідуалізації людини. А. Деркач і Н. Кузьміна зазначають, що спілкування виступає не стільки як обмін інформацією, скільки як процес взаємодії та взаємовпливу. Під час спілкування в результаті систематичних контактів у процесі спільної діяльності його учасники отримують різноманітні знання про себе, своїх друзів,

шляхи найбільш раціонального вирішення проблем. При всій різноманітності підходів вчених до ролі і функції спілкування, можна сказати, що всі вони зводяться до своєрідності ролі спілкування як у розвитку, так і в життєдіяльності особистості.

Наведений аналіз категорій «комунікативність», «комунікабельність», «компетентність» слугує методологічною основою для розгляду сутності та структури комунікативної компетентності особистості.

Термін «комунікативна компетентність» вперше ввів у науковий обіг Д. Хеймс, який визначив його як «знання, які надають індивіду можливість здійснювати функціонально-орієнтоване мовленнєве спілкування, і які необхідно знати мовцям для досягнення успіху в спілкуванні». в чужій культурі». (Hymes, 1972:269).

У працях Л. Петровської «комунікативна компетентність» трактується як комплексне утворення, що включає знання соціально-психологічних факторів і вміння використовувати їх у конкретних видах діяльності, усвідомлення мотивів, стратегій поведінки, фрустрацій, здатність розуміти групову, соціо-психологічні проблеми, розуміння можливих перешкод на шляху до взаєморозуміння, оволодіння технологією та психотехнікою спілкування. Комунікативну компетентність А. Добрович розглядає як постійну готовність до контакту. Це пояснюється вченими з позицій свідомості, мислення. Вчений вважає, що людина мислить, а це означає, що вона живе в режимі діалогу, враховуючи ситуацію, що постійно змінюється, відповідно до своїх інтуїтивних очікувань від партнера.

Ефективне спілкування характеризується досягненням партнерами взаєморозуміння, кращим розумінням ситуації та предмета спілкування. Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в ряді ситуацій міжособистісної взаємодії. М. Заброцький та С. Максименко трактують комунікативну компетентність як певну інтегральну характеристику спілкування, яка опосередковано виражає морально-світоглядні установки особистості. Зрозуміло, що й сьогодні вчені не мають єдиної точки зору щодо трактування комунікативної компетентності в навчанні та вихованні в цілому.

Одні вчені розглядають комунікативну компетентність як інтегровану мету навчання (І. Бім, М. Вашуленко), інші – як складову мовленнєвої (В. Скалкін) чи іншомовної (І. Сердюков) компетентності, треті – як здатність особистості спілкуватися та як складну багатокomпонентну

мовленнєву діяльність, на характер якого впливають різноманітні фактори (А. Богуш, Л. Бахман, С. Козак, О. Петрашук, А. Холлідей).

Отже, при всьому розмаїтті підходів науковців до поняття комунікативної компетентності, можна зробити висновок, що спілкування відіграє значну роль у розвитку та життєдіяльності особистості та у вирішенні навчально-практичних завдань у колективі. Також, у рамках дослідження, мною було визначено, що комунікативна компетентність студента визначається як володіння комунікативними знаннями та вміннями, які забезпечують ефективну реалізацію комунікативної функції у професійній діяльності та в суспільстві, знаходження адекватного стилю та тону спілкування з урахуванням особистості співрозмовника, обставини спілкування та стратегії мовленнєвої взаємодії

Розходяться погляди вчених і щодо структури комунікативної компетенції. Наприклад, Л. Бахман виділяє три основні компоненти в структурі комунікативної компетенції: лінгвістичні, стратегічні та психомоторні навички (когнітивні процеси). На думку М. Вятютнева, комунікативна компетенція включає: 1) знання граматики та лексики; 2) знання правил спілкування (потрібно знати, як почати і закінчити розмову, які теми можна обговорювати; 3) вживання мовних засобів». (Солдатов, 2000:20). На відміну від М. Вятютнева, Н. Гезь у складі комунікативної компетенції, окрім названих компонентів, відзначила такий компонент, як уміння співвідносити мовні засоби із завданнями, умовами спілкування та розумінням стосунків між комунікантами.

Найбільш розширену структуру комунікативної компетенції запропонував Ю.В. Федоренко, виділивши такі компетенції:

- а) мовна компетенція (знання мови: лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні нюанси);
- б) мовленнєва компетенція, яка охоплює чотири види спілкування (аудіювання, говоріння, читання, письмо);
- в) компетентність, пов'язана з процесом мовлення (діалогічне та монологічне мовлення);
- г) лексична компетенція, зокрема знання словникового запасу та мовленнєвих лексичних навичок; граматики – знання граматики та мовленнєві граматичні навички;
- д) фонетичний ряд, який передбачає фонетичні знання та мовленнєво-слуховимовні навички;
- е) соціокультурна компетентність, пов'язана з країнознавством та лінгвістикою.

На переконання автора, феномен комунікативної компетенції та її природа потребують вклю-

чення багатьох елементів у її структуру. (Логутіна, 2006:20).

Серед зарубіжних учених, які досліджують проблему формування комунікативної компетентності, також існують розбіжності у поглядах на її структуру. М. Свейн запропонував модель комунікативної компетенції з трьома компонентами: граматичною, соціолінгвістичною та стратегічною компетенцією. Д. Ларсен-Фрімен виділив у моделі такі компоненти, як: лінгвістична форма, прагматична компетенція, взаємодіючі шаблони та стратегічна компетенція. С. Савінгтон називає чотири компоненти комунікативної компетенції, це: 1) граматична компетенція (граматичний рівень речення); 2) соціолінгвістична компетенція (розуміння соціального контексту, в якому використовується мова); 3) дискурсивна компетенція (розуміння зв'язку окремих мовних форм); 4) стратегічна компетентність (компенсація недосконалого знання правил, недосконалого володіння чимось). (Savignon, 2001:36).

С. Блум-Кілка та І. Левенстон запропонували розширити поняття «комунікативна компетенція», залучивши до її структури семантичну компетенцію, яка, на думку науковців, складається з розуміння омонімії, антонімії; вміння уникати конкретних термінів за допомогою парафраз; вміння розпізнавати ступені парафразних еквівалентів.

На думку Д. Левінцова, комунікативна компетентність формується шляхом взаємодії трьох основних компонентів:

– мовна компетенція, пов'язана з мовною організацією комунікативних одиниць

– суб'єкт, який відповідає за зміст висловлювань і дає знання про фрагмент світу, який є предметом мовлення;

– прагматичний, який розкриває комунікативні наміри мовця, умови спілкування, формує вміння використовувати висловлювання в певних мовленнєвих діях, співвідносячи їх з намірами та умовами спілкування. (Liventsova, 2005:36).

Мета статті: Розглянути поняття «комунікативна компетентність» та визначити педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв.

Виклад основного матеріалу. Державна національна програма «Освіта» акцентує увагу на важливому завданні освітньої галузі – створенні дієздатної системи неперервної освіти та виховання для досягнення високих освітніх цілей, забезпечення можливостей для постійного самовдосконалення особистості, формування інтелектуальної та культурного потенціала як найвищої цінності нації. Відповідно до Закону України

«Про освіту» одним із головних завдань сучасної освіти є формування комунікативної компетентності, що ґрунтується на розширенні знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці, а також у сфері життєдіяльності в загальному.

Процес формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв неможливий без створення та впровадження педагогічних умов, від яких залежить результативність та ефективність процесу навчання та які впливають на якість підготовки майбутніх спеціалістів. Науковці Н. Логутіна, М. Лісовий, В. Лівенцова по-різному класифікують педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності учнів. Особистісно-орієнтований підхід досліджували такі вчені, як Г.О. Баль, І.Д. Бех, О.М. Пехота, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, В.В. Серіков, С.А. Сисоєва, І.С. Якиманська.

Формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв потребує необхідності обґрунтування педагогічних умов, за яких формування відбуватиметься найбільш ефективно. Макміллан трактує поняття «педагогічний» як таке, що можна порівняти з методами та принципами освіти. Костриця Н.М. у дисертаційному дослідженні формування професійного мовлення визначає психолого-педагогічні умови як невід'ємні компоненти процесу навчання мови, внутрішні та зовнішні обставини, що впливають і сприяють активному процесу оволодіння професійним мовленням.

У статті досліджено та вирішено проблему більш ефективного формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв при використанні таких педагогічних умов, як особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечення контекстного підходу та суб'єктної позиції студентів у процесі професійної комунікаційної підготовки; використання тренінгових вправ, спрямованих на підвищення комунікативної активності студентів. (Ковальова, 2017:46). Проаналізувавши існуючі визначення, під педагогічними умовами слід розуміти: сукупність обставин, які сприяють забезпеченню бажаної ефективності процесу навчання та успішному досягненню його конкретних цілей. Тому, одним із завдань організації навчального процесу є створення сприятливих педагогічних умов.

Науковці по-різному класифікують педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності студентів. Зокрема, до ефективних умов формування професійного іншомовного спілкування майбутніх економістів Н. Логутіна віднесла:

– сприяння усвідомленню студентами ролі професійного іншомовного спілкування у зовнішньоекономічній діяльності економіста;

– реалізація контекстного підходу до навчального процесу;

– використання форм і методів інтерактивного навчання;

– забезпечення рефлексивного аналізу майбутніми менеджерами власних комунікативних можливостей (Логутіна, 2006:20).

М. Лісний, досліджуючи проблему формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників, зазначає, що для формування професійного мовлення студентів-медиків важливо враховувати та дотримуватись основних принципів навчання мови:

– єдність розвитку мовлення і мислення;

– спілкування усного та писемного мовлення;

– зв'язок формування культури професійного мовлення з вивченням гуманітарних і спеціальних дисциплін (Lesnoi, 2006:100).

Лівенцова з метою підвищення культури професійного спілкування майбутніх менеджерів виділяє такі педагогічні умови: формування у студентів рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності; використання групових форм організації навчання, побудованих відповідно до принципів соціально-психологічного тренінгу; використання рольових та ділових ігор як методів активного навчання; орієнтація викладача на діалогічну форму навчальної взаємодії зі студентами, яка забезпечує сприятливий психологічний мікроклімат у групі, атмосферу творчості та безпосередності під час занять, емоційний контакт зі студентами (Liventsova, 2005:361).

Однією з важливих педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів є використання в навчанні особистісно-орієнтованого підходу, спрямованого на розвиток діалогічної взаємодії у навчанні. Особистісно-орієнтований підхід (Г. Баль, І. Бех, О. Пехота, В. Рибалко, В. Семиченко, В. Серіков, С. Сісоєва, І. Якиманська) як освітній процес у вищих педагогічних навчальних закладах забезпечує перехід від знання предмета, як мети навчання предмету, як засобу професійного розвитку особистості; від пріоритету вузькоспеціалізованих завдань до цілісного розвитку особистості майбутнього вчителя; від субпідряду в системі вчитель-учень до педагогічної взаємодії та співробітництва; свобода вибору навчальних завдань і створення умов для самоствердження і саморозвитку в професійному середовищі.

Особистісно орієнтований підхід допомагає розкрити прихований потенціал учнів, стимулювати до навчання, пробуджує жагу до знань, до самостійної діяльності та саморозвитку. Одним із головних завдань особистісно-орієнтованого підходу в навчанні є створення умов, за яких формується як професійні знання, так і духовно багата особистість, яка усвідомлює власну значущість.

Для педагога такий підхід до професійної підготовки – це насамперед відмова від авторитарного стилю спілкування зі студентами та перехід до демократичного стилю, який передбачає повагу до особистості кожного, гуманізм, визнання права на індивідуальність. На такому підході має будуватися педагогічне спілкування вчителя, що передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя та студента. Викладач має володіти педагогічним спілкуванням на високому професійному рівні, допомагати студенту стати рівноправним, активним, ініціативним учасником педагогічного процесу.

Концепція особистісно-орієнтованого навчання, як доречно зазначає О. Савченко, передбачає його організацію на основі глибокої поваги до особистості учня, врахування особливостей індивідуального розвитку, ставлення до нього як до свідомого відповідального суб'єкта навчальної та виховної взаємодії, як а також формування цілісної особистості, усвідомлення своєї гідності (Савченко, 1997:416).

На особливу увагу заслуговує думка таких науковців, як О. Падалка, А. Нісімчук, І. Смолюк та А. Шпак, які вважають, що процес становлення особистості студента у ВНЗ полягає саме у перетворенні його нахилів у здібності. Особистісно-орієнтоване навчання передбачає діалогічну взаємодію викладача та студента, яка здійснюється за допомогою таких методів навчання, як проблемна лекція, навчальна бесіда, рольова гра, в яких розкриваються потенційні можливості студентів, активізуються комунікативні здібності. Педагогіка співробітництва, яку досліджували такі вчені, як Ш. Амонашвілі, Д. Виготського, Макаренка, А. Сухомлинського, базується на особистісно орієнтованому навчанні.

Основна мета педагогіки співробітництва – спільна діяльність учителя та учня, допомагає працювати в колективі, формувати сприятливий мікроклімат і дружні, партнерські стосунки. Залучення до спільної колективної діяльності вимагає від студентів активізації пізнавальної діяльності, мислення, сприяє ефективності вирішення проблем, а також сприяє підвищенню самооцінки та впевненості в собі.

Отже, студентоцентроване навчання забезпечує ефективні умови для формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв, створює атмосферу рівності та поваги.

Наступною педагогічною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв є моделювання у навчальному процесі комунікативних ситуацій майбутньої професійної діяльності. Моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності знаходить відображення в технології контекстного навчання. У зарубіжній педагогіці технологію контекстного навчання часто називають «Case-Study», що буквально означає – вивчення ситуації, кейсу. Цю технологію розробив А. Вербицький (Вербицький, 1991:207). Ця технологія призначена для підвищення ефективності навчання у вищих навчальних закладах і поєднує навчання в спеціально змодельованих професійних ситуаціях.

Моделювання реальних професійних ситуацій допомагає студентам усвідомити відповідальність за свої вчинки, вчить їх взаємодіяти з колегами, розуміти їх, відчувати потребу встановлювати та підтримувати контакти з людьми для подальшого розвитку професійних стосунків у колективі. Таким чином, використання технології контекстного навчання є перспективним засобом у підготовці студентів аграрних спеціальностей, оскільки допомагає їм ефективно засвоювати навчальний матеріал професійного спрямування, підвищує їх творчу активність, розвиває комунікативні навички, сприяє розумінню важливості обраної професії. Питанням комунікативних ситуацій та їх моделюванню в навчальному процесі приділяється пильна увага як у науково-методичній літературі, так і в практиці викладання. З огляду на позиції науковців навчальну комунікативну ситуацію можна визначити як сукупність життєвих умов, що сприяють виробленню певної точки зору та використанню її в мовному еквіваленті. Використання під час занять з «Психології», «Іноземної мови для професійного спрямування» комунікативних ситуацій майбутньої професійної діяльності сприяє формуванню мовної поведінки фахівця, створює невимущеність у спілкуванні в цілому.

Комунікативні ситуації сприяють розкриттю й реалізації комунікативних здібностей, необхідних у діяльності студентів, особливо в їх умінні здобувати знання, обмінюватися інформацією, вести бесіду, формулювати й аргументувати думку, враховувати думку співрозмовника, уточнювати факти, вирішувати ділові проблеми, приймати рішення та досягати бажаного результату. Успіх

реалізації технології моделювання комунікативних ситуацій залежить, насамперед, від чіткого моделювання як змістової, так і процесуальної складової технології. Ключовим моментом у реалізації цієї технології є етапи моделювання комунікативної ситуації.

Етап проектування передбачає визначення мети моделювання, теми комунікативної ситуації, проблеми, пізнавального змісту ситуації, встановлення правил, визначення ролей, тощо.

Підготовчий етап включає вивчення дидактичного матеріалу, відпрацювання вивченого матеріалу, пошук в Інтернеті необхідної додаткової інформації для моделювання комунікативної ситуації, розподіл ролей, цілі кожного учасника, прогнозування проблемних ситуацій, які можуть виникнути. у процесі вирішення поставлених завдань. На цьому етапі велике значення надається аудиторній та позааудиторній самостійній роботі студентів. Студенти виконують такі види самостійної роботи: виконують лексико-граматичні вправи, працюють з аудіо– та відеоматеріалами, складають глосарій, кластери текстових матеріалів, вивчають додаткову інформацію в Інтернеті з теми з добіркою фотографій, ілюстрацій, тощо.

Етап реалізації змодельованої комунікативної ситуації передбачає занурення в уявну комунікативну ситуацію, створення для студента певного особистісно значущого продукту, включеного в контекст комунікативної взаємодії професійно орієнтованого змісту.

Етап оцінювання – перевірка та оцінювання студентами результатів змодельованої комунікативної діяльності. Студенти беруть участь в обговоренні комунікативної ситуації, діляться труднощами та ідеями, що виникли в процесі роботи, обмірковують свою участь у ній.

Використання проблемних комунікативних ситуацій у навчальному процесі сприяло розвитку мовно-мисленнєвої діяльності, штовхало до пошуку нових ідей. Логічно-обґрунтовані рішення, стимулюють процеси аналізу, порівняння, синтезу. Так, вивчаючи тему «Моя майбутня професія», студенти не лише читали тексти, які були запропоновані в підручниках, а й намагалися розповісти про особливості та відмінності роботи своїх колег за кордоном, переглянувши відеоролик про роботу Китайського заводу з виробництва мінеральних добрив. Для вирішення професійних ситуацій студентам необхідно застосовувати мислення, аналіз, креативність, цілеспрямованість, самостійність, використання гіпотез, доводити свою точку зору, розуміти думки співрозмовника, формувати вміння долати перешкоди.

Слідуючою педагогічною умовою формування комунікативної компетентності майбутніх аграріїв є забезпечення суб'єктної позиції студентів у процесі навчання професійного спілкування.

Як зазначає І. Прокопенко, «суб'єктивний досвід, який виявляється в цільових настановах, установках, прагненнях, цінностях, потребах, особистісних планах – все це включає професійно-педагогічний досвід педагогів» (Прокопенко, 2005:224).

Врахування суб'єктивного досвіду студента дозволяє з'ясувати, що вони знають, і примножують цей досвід. Важливо використовувати попередній досвід студентів у доборі методів навчання, щоб розвивати ті навички, якими студенти ще не володіють, а не зупинятися на матеріалі, який уже добре відомий і засвоєний.

Цьому сприяє використання проблемних ситуацій, рольових ігор, під час яких студенти використовують уже набутий життєвий досвід, і водночас намагаються застосувати нові теоретичні знання на практиці. Для формування суб'єктної позиції в процесі навчання професійного спілкування слід використовувати концепцію спільного вирішення навчальних завдань. Цю концепцію розвинув дослідник В. Лаудіс. Поняття «спільна навчальна діяльність» трактується як акт обміну діями, операціями між учителем і учнем, а також між самими студентами в процесі формування діяльності, що навчається. Важливим аспектом спільного навчання є гейміфікація навчального процесу.

Хоча ми можемо знайти посилення на початок 20 століття про використання ігор для покращення процесу навчання в різних аспектах життя. Але, ідея гейміфікації як освітнього напрямку, почала набувати популярності в Україні лише з поширенням Інтернету та різноманітних цифрових пристроїв, ставши навіть важливою темою дослідження: чи дійсно відеоігри є ефективними методами покращення освіти? Деякі автори сходяться на думці, що відеоігри можуть покращити якість навчання, покоління дітей, народжених за останні 20 років, повністю вирости в комп'ютеризованому середовищі, де Інтернет, електронні пристрої, відеоігри та різноманітні ІТ-інструменти стали невід'ємною частиною їхнього життя. Крім того, це нове покоління особливо відрізняється від попередніх своєю здатністю використовувати технології і називається «Мережею поколінь».

Таким чином, очевидно, що покоління буде більш мотивованим до навчання, якщо їм буде надано можливість використовувати цифрові ресурси у своєму навчанні при підході до будь-якого предмету.

Будь-яка гра, в тому числі і комп'ютерна, містить деякі функції:

- навчальна функція – розвиток загальнонавчальних умінь і навичок, таких як пам'ять, увага, сприйняття інформації різної модальності;
- розважальна функція – створення сприятливої атмосфери на заняттях, перетворення їх із нудного заходу в захоплюючу пригоду;
- комунікативна функція – об'єднання учнівських колективів, встановлення емоційних контактів;
- функція релаксації – зняття емоційної напруги, викликаного навантаженням на нервову систему під час інтенсивних тренувань;
- психотехнічна функція – формування навичок підготовки фізіологічного стану гравців до більш ефективної діяльності, перебудова психіки на засвоєння великої кількості інформації. (Kunradta, 2015:28).

Гра сама по собі є дуже гнучкою формою навчання. Вона передбачає імітацію ситуацій, відповідних реалізації реальних дій у рамках запропонованої моделі. Як результат – більш міцне засвоєння або закріплення знань учнями.

Крім того, на відміну від традиційних форм навчання, гра містить дуже важливу складову – розвагу. Завдання часто полягає в тому, щоб залучити та мотивувати учня з самого початку. Часто страх перед складністю дисципліни блокує здатність сприймати інформацію, мінімізуючи її. Створивши таке середовище, учням легко зняти емоційну напругу та максимально проявити свої здібності. Технологія гейміфікації може вирішити і цю проблему. Всі люди, незалежно від віку, люблять грати. З дитинства термін «гра» асоціювався з позитивними емоціями.

Згідно з дослідженням DFC Intelligence, у 2021 році понад 3 мільярди людей грають у відеоігри, а це майже половина населення світу! Щороку зростає лише ринок мобільних ігор: близько 21% усіх завантажень додатків на Android і 25% усіх завантажень на iOS припадає на мобільні ігри, а зростання аудиторії у 2020 році було на 12% більше, ніж у попередньому році.

Тим часом вік гравців знижується – дослідження Hi-Tech.Mail.Ru показує, що 69% дітей освоюють гаджети ще в дошкільному віці. Це свідчить про те, що нові покоління стикаються зі складною ігровою механікою з дитинства, і це формує ігрове мислення. Присутність ігрової механіки в повсякденному житті стає звичною. Сучасні молоді люди, які виростили з планшетом на руках, очікують такого роду гейміфікованої взаємодії навіть у тих областях, де гра не була спочатку передбачена.

Можна підсумувати переваги цієї технології:

- гейміфікація дозволяє зробити процес вивчення іноземної мови яскравим, цікавим, барвистим;
- під час гри матеріал запам'ятовується легше, без зайвих вольових зусиль;
- під час гри з'являються додаткові позитивні емоції, які не тільки покращують процес запам'ятовування, а й підвищують мотивацію.

Таким чином, урок, побудований із застосуванням гейміфікації, дозволяє утримувати увагу студентів, не залишає байдужим нікого в аудиторії, «заражає» позитивом та емоційно налаштовує на корисний лад.

Мету спільної навчальної діяльності викладача і студента дослідник визначає як побудову механізму саморегуляції навчання. Спільне вирішення навчальних завдань передбачає певну поетапність у взаємодії вчителя та учня. На початковому етапі значення викладача максимальне, потім поступово зростає самостійна діяльність студента. Зрештою, участь вчителя мінімальна, а учні взаємодіють один з одним. Такі студенти характеризуються творчим підходом до виконання своїх обов'язків та вирізняються високим рівнем комунікативної компетентності.

Важливою педагогічною умовою, що забезпечує формування комунікативної компетентності, є використання тренінгових вправ, спрямованих на підвищення комунікативної активності. Для комунікативної діяльності людини характерні такі ознаки, як ініціативність, позитивне ставлення до спілкування, мотивація до встановлення контакту, зацікавленість предметом розмови, націленість на досягнення результату в розмові.

У навчальній діяльності студентів під діяльністю розуміють спрямованість особистості на цілеспрямоване оволодіння знаннями, уміннями та навичками. Вправи, що сприяють формуванню комунікативної компетентності майбутніх аграріїв, мають бути у двох напрямках: перший напрямок – розвивальні вправи та завдання, що викликають інтерес у студентів та сприяють активній участі в їх виконанні, другий напрямок – вправи, що містять інформацію, яка стосується виробництва, вирішення професійних, ділових проблем та питань.

Вправи та завдання першого напрямку більше використовуються на заняттях з основ педагогіки та психології, де вивчаються такі психологічні

пізнавальні процеси, як відчуття, сприйняття, пам'ять, увага, уява, мислення та їх роль у житті людини. Вивчення цих питань на лекціях дозволяє обговорювати їх на семінарських заняттях з використанням методів дискусії, методу конкретних ситуацій, дидактичних та рольових ігор, спрямованих на закріплення знань з даної дисципліни.

Другий напрямок вправ і завдань містить проблеми та ситуації, які стосуються майбутньої професійної діяльності студентів і мають ґрунтуватися на принципі моделювання умов праці. Найчастіше тут використовується метод аналізу конкретних ситуацій, в якому студентам пропонуються різні професійні та виробничі ситуації, а також метод дискусій, де розглядаються питання і проблеми, що стосуються як професійних, так і загальнолюдських сторін життя людського суспільства.

Висновок. Таким чином, на основі проаналізованих наукових джерел та фахової літератури уточнено сутність і структуру комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-аграріїв. Відтак, комунікативна компетентність визначається як володіння комунікативними знаннями, уміннями та навичками, необхідними аграріям для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері. Автори по-різному визначають структуру комунікативної компетентності спеціалістів (лінгвістична, мовленнєва, соціокультурна, стратегічна та прагматична компетентності; когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти), але безсумнівно, що компоненти, які дослідники включають у це поняття, є інтегральними частинами комунікативної компетенції. Розглядаючи різні підходи до визначення поняття «компетентність», у статті робимо висновок, що під компетентністю розуміють знання, якими особа повинна оволодіти в процесі навчання, результат засвоєння змісту освіти, який має проявитися в майбутній професійній діяльності.

Формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-аграріїв відбувається ефективно з використанням таких педагогічних умов, як особистісно-орієнтований підхід у навчанні, контекстний підхід та суб'єктна позиція студентів у процесі професійної комунікаційної підготовки; використання тренінгових вправ та ігор, спрямованих на підвищення комунікативної активності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова В.С. Словник нового педагогічного мислення. Київ: Альтернативна педагогіка, 1996. 280 с.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. Дошкільне виховання. 1999. № 6. С. 3-5.
3. Вербицький А.А. Активне навчання у вищій школі: контекстний підхід. Київ: Вища школа, 1991. 207 с.

4. Голдштейн Я.В. Групова взаємодія як фактор успішності оволодіння іноземною мовою. *Психолого-педагогічні аспекти інтенсифікації навчальної діяльності*. 1993. Вип. 1. С. 41-49.
5. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
6. Ковальова К.В. Особистісно-орієнтовне навчання, як складова процесу фахової підготовки спеціалістів інженерного профілю. *Техніка, енергетика, транспорт АПК*. 2017. № 2. С. 46-50.
7. Кучер О.А. До проблеми формування громадянської компетентності випускників загальноосвітньої школи. *Матеріали Першої міжнародної соціально-педагогічної конференції*, м. Луцьк, 26-27 квітня 2006 р. – Луцьк, 2006.
8. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. Київ: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 443 с.
9. Логутина Н.В. Формування готовності до професійного іншомовного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2006. 20 с.
10. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. Педагогічні технології: навч. посібник. Харків: Колегіум, 2005. 224 с.
11. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
12. Солдатов Б.Г. Формування комунікативної компетенції у вигляді активізації навчання, Одеса, 2000. 458 с.
13. Федоренко Ю.С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 2002. № 1. С. 63-65.
14. Gamification in E-Learning. *Distance and Virtual Training*. 2015. № 4. P. 28-43.
15. Hymes D.H. On Communicative Competence / J.B. Pride and J. Holmes (eds). *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269-293.
16. Liventsova V.A. Formation of students' communicative competence in the process of learning a foreign language. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problem*. 2005. № 7. P. 361-365.
17. Raven J. Competence in modern society: identification, development and implementation. M. Kogyto-Center, 2002. 396 p.
18. Sailer M., Hense J., Mandl H. and Klevers M. Psychological perspectives on motivation through Gamification. *Interaction Design and Architecture(s) Journal*. 2013. Vol. 19. P. 28-37.
19. Savignon S. Evolution of Communicative Competence: The ACTFL "Provisional Proficiency Guidelines". *The Modern Language Journal*. 2001. Vol. 59. P. 36-45.
20. Wiemann J. M. Explication and test of model of communicative competence. *Human Communication Research*. 1977. Vol. 3 (3). P. 195-213.

REFERENCES

1. Bezrukova V. S. (1996) *Slovník nového pedagogického myšlení [Dictionary of new pedagogical thinking]*. Kyiv: Alternative Pedagogy. [in Ukrainian].
2. Bogush A. M. (1999). Movlenniєvyi rozvytok ditei: сутність та шляхи реалізації [Speech development of children: essence and ways of realization]. *Doshkilne vykhovannia*, 6. 3-5. [in Ukrainian].
3. Verbytskyi A. A. (1991). Aktyvne navchannia u vyshchii shkoli: kontekstnyi pidkhid [Active learning at your school: contextual intelligence]. Kyiv: High school. [in Ukrainian].
4. Holdshstein Ya. V. (1993) Hrupova vzaiemodiiia yak faktor uspishnosti ovodoinnia inozemnoiu movoiu. [Group interaction as a factor in the success of foreign language acquisition] *Psycholoho-pedahohichni aspekty intensyfikatsii navchalnoi diialnosti – Psychological and pedagogical aspects of intensification of educational activities*, 1. 41-49. [in Ukrainian].
5. Sokhan L. V., Yermakova I. H., Nesen H. M. (Eds.). (2003) *Zhyttieva kompetentnist osobystosti [Life competence of the individual]*. Kyiv: Bohdana. [in Ukrainian].
6. Kovalova K. V. (2017) Osobystisno-orientovne navchannia, yak skladova protsesu fakhovoi pidhotovky spetsialistiv inzhenerenoho profiliiu. [Personal orientation training as a component of the process of professional training of engineering specialists] *Tekhnika, enerhetyka, transport APK – Technology, energy, transport of agricultural industry*, 2. 46-50. [in Ukrainian].
7. Kucher O. A. (2006) Do problemy formuvannia hromadianskoi kompetentnosti vypusknnykiv zahalnoosvitnoi shkoly. [To the problem of formation of civic competence of secondary school graduates] *Materialy Pershoi mizhnarodnoi sotsialno-pedahohichnoi konferentsii – Materials of the First International Social and Pedagogical Conference*, Lutsk, 26-27 kvitnia 2006 r. [in Ukrainian].
8. Lavrychenko N. M. (2000) *Pedahohika sotsializatsii: yevropeiski obrysy. [Pedagogy of socialization: European outlines]* Kyiv: VIRA INSAIT. [in Ukrainian].
9. Lohutina N. V. (2006) Formuvannia hotovnosti do profesiinoho inshomovnoho spilkuvannia u maibutnikh menedzheriv zovnishnoekonomichnoi diialnosti. [Formation of readiness for professional foreign language communication in future managers of foreign economic activity] *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniyi universytet im. M. Kotsiubynskoho. [in Ukrainian].
10. Prokopenko I. F., Yevdokymov V. I. (2005) *Pedahohichni tekhnolohii. [Pedagogical technologies]* Kharkiv: Collegium. [in Ukrainian].
11. Savchenko O. Ya. (1997) *Dydaktyka pochatkovoї shkoly. [Didactics of the pochatkovo school]* Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].

12. Soldatov B. H. (2000) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii u vyhliadi aktyvizatsii navchannia. [Formation of communicative competence in the form of activation of training], Odessa, 458. [in Ukrainian].
13. Fedorenko Yu. S. (2002) Komunikatyvna kompetentsiia yak naivazhlyvishyi element uspishnoho spilkuvannia. [Communicative competence as the most important element of successful communication] *Ridna shkola – Native school*, 1. 63-65. [in Ukrainian].
14. Karpenko O. M., Lukyanova A. V., Abramova A. V., Basov V. A. (2015) Gamification in E-Learning. *Distance and Virtual Training*, 4. 28-43.
15. Hymes D. H. (1972) On Communicative Competence / J.B. Pride and J. Holmes (Eds.). *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin. 269-293.
16. Liventsova V. A. (2005) Formation of students' communicative competence in the process of learning a foreign language. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problem*, 7. 361-365.
17. Raven J. (2002) *Competence in modern society: identification, development and implementation* M. Kogyto-Center.
18. Sailer M., Hense J., Mandl H., Klevers M. (2013) Psychological perspectives on motivation through Gamification. *Interaction Design and Architecture(s) Journal*, 19. 28-37.
19. Savignon S. (2001) Evolution of Communicative Competence: The ACTFL "Provisional Proficiency Guidelines". *The Modern Language Journal*, 59. 36-45.
20. Wiemann J. M. (1977) Explication and test of model of communicative competence. *Human Communication Research*, 3 (3). 195-213.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-37>**Володимир КОЗЛЕНКО,**
*orcid.org/0000-0002-0542-2064*кандидат юридичних наук,
керуючий партнерМережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа»
(Київ, Україна) volodymyrkozlenko@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Сучасний світ стикається зі складними викликами і змінами, що вимагають переосмислення підходів до навчання. Проєктна компетентність є важливою якістю для майбутніх вчителів, які мають підготувати учнів до життя в сучасному суспільстві.

Стаття присвячена дослідженню педагогічних умов формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів. У публікації розглянуто роль та значення проєктної діяльності у професійній підготовці майбутніх педагогів, а також вплив проєктної культури на їхні здібності та навички.

У статті аналізуються основні методики, підходи та інструменти, що сприяють ефективному формуванню проєктної компетентності у студентів. Розкрито педагогічні засоби, які допомагають створити сприятливе навчальне середовище для розвитку творчості, критичного мислення та комунікативних навичок майбутніх педагогів.

Зокрема, стаття розглядає роль менторства та супровідних програм у формуванні проєктної компетентності у студентів-педагогів. Досліджено вплив використання інтерактивних методів навчання, ролевих ігор та проєктних завдань на розвиток умінь студентів ефективно працювати в команді та реалізовувати проєкти.

Висвітлено значущість педагогічних умов, що сприяють розвитку проєктної компетентності у майбутніх вчителів.

Встановлено, що проєктна культура є важливою складовою в підготовці майбутніх педагогів, оскільки сприяє розвитку їхньої творчості, критичного мислення, комунікативних навичок та здатності працювати в команді. Менторство та супровідні програми грають важливу роль у формуванні проєктної компетентності у студентів-педагогів, допомагаючи їм здобути цінний педагогічний досвід та практичні навички. Використання інтерактивних методів навчання, ролевих ігор та проєктних завдань сприяє розвитку умінь студентів працювати в команді та реалізовувати проєкти, забезпечуючи активну та залучаючу навчальну діяльність.

Подальші дослідження можуть зосередитися на впровадженні інноваційних підходів у формуванні проєктної компетентності, таких як використання технологій, дистанційне навчання, або нові форми співпраці зі школами та практичними педагогами.

Ключові слова: педагогічні умови, дидактичні методи, менторство, проєктна компетентність, педагогічні засоби.

Volodymyr KOZLENKO,*orcid.org/0000-0002-0542-2064*

Candidate of Legal Sciences, Managing Partner

Network of Private Schools «Creative International Child's School»

(Kyiv, Ukraine) volodymyrkozlenko@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING PROJECT COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

The modern world is faced with complex challenges and changes that require a rethinking of approaches to education. Project competence is an important quality for future teachers who have to prepare students for life in modern society.

The article focuses on investigating the pedagogical conditions for developing project competence in future teachers of general education schools. It explores the role and significance of project activities in the professional preparation of prospective educators and their impact on skills and abilities.

The article analyzes the main methodologies, approaches, and tools that contribute to the effective formation of project competence in students. The author reveals pedagogical strategies that create a conducive learning environment for fostering creativity, critical thinking, and communicative skills among future teachers.

Particular attention is given to the role of mentoring and supportive programs in shaping project competence in student-teachers. The article examines the influence of interactive teaching methods, role-playing games, and project assignments on students' ability to work efficiently in teams and implement projects successfully.

It has been established that project culture is an important component in the training of future teachers, as it contributes to the development of their creativity, critical thinking, communication skills, and the ability to work in a team. Mentoring and accompanying programs play an important role in the formation of project competence in student teachers, helping them to gain valuable pedagogical experience and practical skills. The use of interactive learning methods, role-playing games, and project tasks contributes to the development of students' abilities to work in a team and implement projects, providing active and engaging learning activities.

Further research can focus on the implementation of innovative approaches in the formation of project competence, such as the use of technology, distance learning, or new forms of cooperation with schools and practical teachers.

Key words: pedagogical conditions, didactic methods, mentoring, project competence, pedagogical tools.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається зі складними викликами і змінами, що вимагають переосмислення підходів до навчання. Проєктна компетентність є важливою якістю для майбутніх вчителів, які мають підготувати учнів до життя в сучасному суспільстві.

У сучасних школах зростає значення проєктних підходів у навчанні, виконанні наукових досліджень, лабораторних робіт та використання інформаційних технологій. Педагогічні умови для формування проєктної компетентності допомагають підготувати вчителів до роботи в такому середовищі. Проєктна діяльність сприяє розвитку креативності, самостійності та критичного мислення у студентів.

Дослідження педагогічних умов формування проєктної компетентності допомагає виявити недоліки та проблеми в професійній підготовці майбутніх вчителів і розробити кращі практики.

Проєктна компетентність сприяє активному навчанню та підвищенню мотивації учнів. Дослідження педагогічних умов для її формування є ключовим аспектом у забезпеченні якісної освіти у загальноосвітніх школах.

Педагогічні умови фахової підготовки студентів у закладах освіти досліджували: Б. А. Абдикаримов, Л. В. Загребельна, О. М. Пехота, Н. Т. Тверезовська, М. М. Фіцула та інші. У сучасних працях з педагогіки вищої школи акцентується велика увага дослідженню професійної творчості майбутніх вчителів: Н. В. Кічук, Л. М. Лузіна, С. О. Сисоева та інші.

Аналіз наукових праць підтверджує актуальність дослідження педагогічних умов формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи, що сприятиме покращенню підготовки вчителів та підвищенню якості освіти.

Метою статті є: виділення і обґрунтування педагогічних умов формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проєктна компетентність стає все більш важливою складовою сучасної педагогічної практики. Завдяки проєктам учні отримують можливість активно залучатися до навчального процесу та

розвивати свої здібності. По-справжньому компетентний вчитель має володіти не лише знаннями, але й вміннями створювати цілісні та цікаві проєкти, що сприяють ефективному навчанню.

Для досягнення сформованості проєктної компетентності у майбутніх вчителів, а також розвитку у них фахових якостей, необхідні спеціальні педагогічні умови освітнього середовища.

Під «педагогічними умовами» Л. В. Загребельна розуміє: «певні обставини, від яких залежить і на основі яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується високою активністю особистості» (Загребельна, 2005: 291).

Педагогічні умови охоплюють всі об'єктивні можливості, зміст, форми та методи навчання, педагогічні прийоми та особливості навчального середовища вищого навчального закладу, які спрямовані на вирішення педагогічних завдань.

З. Н. Курлянд стверджує, що «психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів це – створення позитивної мотиваційної настанови на педагогічну діяльність у просторі креативно-професійного середовища вищого педагогічного навчального закладу; професійно-педагогічна спрямованість оновленого змісту, форм і методів фахової підготовки майбутніх учителів; створення науково-методичного забезпечення організації навчально-виховного процесу, що відображає динаміку реалізації власної освітньої траєкторії кожного студента» (Курлянд, 2008).

На думку О. М. Пехоти «педагогічні умови – категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети» (Пехоти, 2003: 81).

Отже, під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність об'єктивних умов, елементів і чинників, які створюються в навчальному середовищі з метою забезпечення ефективного навчання, розвитку та виховання учнів або студентів. Це можуть бути різні фактори, такі як

зміст навчальних програм, методи та підходи до навчання, організаційна структура навчального процесу, роль вчителів або викладачів, доступність навчальних ресурсів, психологічний клімат у класі чи групі, а також інфраструктура та матеріально-технічне забезпечення навчання. Педагогічні умови мають великий вплив на якість та результативність навчального процесу і сприяють досягненню поставлених педагогічних цілей.

Однак, формування проектної компетентності у майбутніх вчителів вимагає певних педагогічних умов. По-перше, важливо забезпечити студентам можливість практичної роботи з проектами в реальних умовах. Це можна здійснити через стажування та педагогічну практику, де студенти матимуть змогу випробувати свої ідеї та взаємодіяти зі школярами.

По-друге, необхідно залучити до процесу формування компетентності досвідчених педагогів як менторів. Менторство допомагає студентам отримати цінний педагогічний досвід та знання від професіоналів, що вже успішно працюють у галузі.

По-третє, розробка і використання інтерактивних методів навчання є дуже ефективним підходом до формування проектної компетентності. Ролеві ігри, проектні завдання та практичні справи допомагають студентам розвивати критичне мислення, комунікативні навички та здатність працювати в команді.

Застосування таких педагогічних умов забезпечить студентам максимально ефективний розвиток їхньої проектної компетентності. Інтеграція цих умов у педагогічну практику допоможе створити нове покоління вчителів, які будуть готові до сучасних викликів та здатні забезпечити високоякісну освіту для майбутніх поколінь.

Стажування та педагогічна практика мають важливу роль у підготовці майбутніх вчителів для роботи в школах. Ці форми практичної діяльності надають студентам цінний педагогічний досвід та сприяють їх професійному зростанню.

1. Ознайомлення з педагогічним середовищем. Стажування і практика дозволяють студентам побувати в реальних умовах шкільного життя, де вони можуть ознайомитись з організаційно-педагогічними аспектами, правилами шкільного життя та структурою навчального процесу.

2. Практичне застосування знань. Під час стажування та педагогічної практики студенти мають можливість застосовувати свої знання, набуті на теоретичних заняттях, у реальній педагогічній практиці. Це допомагає зміцнити їх розуміння предмета викладання та особливостей роботи з учнями.

3. Розвиток педагогічних навичок. Практика надає можливість студентам вдосконалити педагогічні навички, такі як планування уроків, взаємодія з учнями, оцінювання знань тощо. Це допомагає підготуватися до педагогічної роботи та забезпечує їх впевненість в здатності працювати з учнями.

4. Взаємодія з професіоналами. Під час стажування та педагогічної практики студенти мають можливість спілкуватися з досвідченими педагогами, які стають для них наставниками. Взаємодія з професіоналами допомагає набутти цінного педагогічного досвіду та знань.

5. Оцінка та зворотний зв'язок. Під час практики студенти отримують зворотний зв'язок від менторів та керівників практики, що допомагає визначити свої сильні та слабкі сторони і зробити відповідні покращення.

6. Підготовка до роботи в реальних умовах. Педагогічна практика надає студентам реальний досвід роботи в школі, що допомагає зрозуміти, чого очікувати від роботи вчителя та підготуватися до реальних викликів.

«Педагогічна практика, як пише Н. Уйсімбаєва, створює сприятливі умови дія актуалізації в особистісному досвіді студентів знань та умінь як цілісного результату навчально-виховного процесу. Студенти під час педагогічних практик ознайомлюються з різними видами навчально-виховних закладів, звикають до ритму педагогічного процесу, відбувається актуалізація, поглиблення та застосування теоретичних знань, формування педагогічних умінь і навичок» (Уйсімбаєва, 2013: 279).

Таким чином, стажування та педагогічна практика є невід'ємною частиною професійної підготовки майбутніх вчителів. Вони допомагають розвивати педагогічні навички, збагачувати педагогічний досвід та готують студентів до успішної роботи в школах.

Варто зауважити, що для стажування та педагогічної практики у школі для студентів-педагогів необхідно забезпечити психолого-педагогічний супровід, тобто керівництво. У зв'язку із цим, дієвим способом формування проектної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи є менторство. Такий підхід передбачає активну участь досвідченого педагога, який є ментором, у супроводженні та підтримці студента-педагога протягом його професійної підготовки.

«У зарубіжній науково-педагогічній літературі під менторством розуміється надання спеціальної педагогічної підтримки учням, чії потреби не можуть бути задоволені в межах традиційних шкіл» (Бойченко, 2014).

«Ментор – це не просто вчитель, а й вихователь, наставник, який допомагає не тільки розвивати професійні навички, а й формувати особистісні якості, та готує фахівця до роботи психологічно» (Киричок, Киричок, 2021: 35).

Основними дидактичними напрямками менторства під час формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи є:

1. Особистий приклад і підтримка: Ментор надає майбутньому вчителю особистий приклад успішної проєктної діяльності та реалізації педагогічних ідей. Це стимулює студента до більш активної участі у проєктних заняттях та допомагає подолати можливі труднощі.

2. Формування професійних навичок. Менторство допомагає студентам розвивати педагогічні навички, необхідні для успішної реалізації проєктів. Ментор надає зворотний зв'язок, допомагає ускладнювати завдання та розкривати потенціал студента.

3. Співпраця та обмін досвідом. Менторства передбачає активну співпрацю між ментором та студентом. Це дає можливість обмінюватися досвідом, ідеями та знаннями, що допомагає студенту засвоїти цінні педагогічні методики та підходи.

4. Підтримка у творчому процесі. Ментор надає підтримку та сприяє розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя. Це стимулює студента до пошуку інноваційних рішень та оригінальних підходів у реалізації проєктів.

5. Посилення впевненості. Група ментора та студента створює сприятливу атмосферу довіри та підтримки. Це допомагає майбутньому вчителю почуватися впевнено під час реалізації своїх проєктних ініціатив.

Таким чином, менторство є цінним інструментом для стимулювання і підтримки процесу формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи. Взаємодія з досвідченим наставником допомагає студентам розвивати професійні навички, творчий потенціал та забезпечує їх готовність до успішної роботи в освітній сфері з використанням проєктних підходів.

Варто зазначити, що важливу роль у процесі професійної підготовки щодо формування проєктної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи відіграє якість освітніх послуг.

Вчений О. В. Черненко наводить таке визначення: «якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства» (Черненко, 2020: 180).

Ми вважаємо, що найкраще сприяє якості засвоєння і відтворення навчального матеріалу у майбутніх вчителів інтерактивне навчання.

О. І. Пометун і Л. В. Пироженко пишуть: «інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» (Пометун, Пироженко, 2004: 9).

Інтерактивні методи навчання, будучи провідною педагогічною умовою, відіграють важливу роль у формуванні проєктної компетентності майбутніх вчителів. Інтерактивні методи активно залучають студентів до навчального процесу, сприяючи їхньому активному і творчому залученню у проєктну діяльність.

В. В. Мельник наводить класифікацію інтерактивних методів навчання:

1. Превентивні (створення груп, розподіл ролей, консультація).

2. Імітаційні (інсценування, психодрама, соціодрама, ділові ігри, диспут, «мозковий штурм», колективне або групове проєктування, дебати, метапредметні, міжпредметні, внутрішньо-предметні, тематичні обговорення тощо).

3. Неімітаційні (проблемна лекція, семінар, практикум, круглий стіл) (Мельник, 2006).

Для формування проєктної компетентності застосовуються різноманітні інтерактивні дидактичні підходи:

1. Рольові ігри. Цей дидактичний метод дозволяє студентам відтворити реальні ситуації, в яких вони виступають у ролі вчителів, учнів, батьків, адміністрації та інших учасників освітнього процесу. Це допомагає збільшити їхнє розуміння та вміння працювати з різними соціальними групами і реалізовувати проєкти, що враховують потреби всіх сторін.

2. Проєктні науково-дослідні завдання. Створення проєктів в учнівських командах є ефективним способом практичного навчання майбутніх вчителів. Вони мають змогу вирішувати реальні проблеми, розробляти навчальні матеріали та педагогічні проєкти, що сприяє розвитку їхніх пізнавальних і організаційних навичок.

3. Практико-орієнтоване та проблемне навчання. Інтерактивні вправи допомагають студентам у практичному опануванні проєктних інструментів і методів. Це може включати здійснення досліджень, публічних виступів, взаємодію з партнерами тощо.

4. Колективне (групове) навчання. Робота студентів в малих проблемних групах під час інтер-

активних занять сприяє розвитку комунікативних навичок та здатності співпрацювати в команді. Майбутні вчителі навчаються працювати разом, обговорювати ідеї, знаходити компроміси і досягати спільних цілей.

5. Використання сучасних освітніх технологій під час професійної підготовки вчителів. Залучення сучасних технологій у навчальний процес, таких як відео-конференції, електронні платформи, вебінари тощо, допомагає студентам більш ефективно вивчати нові педагогічні підходи та інновації, що сприяє розвитку їхньої проектної компетентності.

Інтерактивні методи навчання створюють сприятливі умови для розвитку творчих здібностей, критичного мислення та комунікативних навичок майбутніх вчителів. Вони допомагають створити вчителів, здатних успішно впроваджувати проектні підходи у свою педагогічну практику і досягати якісних результатів у навчанні та вихованні своїх учнів.

«Отже, реалізація пропонованих педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх учителів забезпечить становлення компонентів професійної успішності майбутнього вчителя, що у подальшому буде сприяти професійному самовдосконаленню, якісній підготовці конкурентоспроможних та самодостатніх учителів. Успіх у професійній діяльності завжди має як зовнішню так внутрішню оцінку. Дотримання визначених педагогічних умов забезпечить проектування життєвого шляху в узгодженні із вимогами соціальних та особистісних домагань, збалансування внутрішніх та зовнішніх чинників оцінки успіху як життєвого досягнення» (Скорик, 2020: 75).

Висновки. Отже, згідно з дослідженням педагогічних умов формування проектної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи, можна зробити наступні висновки:

1. Проектна культура є важливою складовою в підготовці майбутніх педагогів, оскільки сприяє розвитку їхньої творчості, критичного мислення, комунікативних навичок та здатності працювати в команді.

2. Менторство та супровідні програми грають важливу роль у формуванні проектної компетентності у студентів-педагогів, допомагаючи їм здобути цінний педагогічний досвід та практичні навички.

3. Використання інтерактивних методів навчання, ролевих ігор та проектних завдань сприяє розвитку умінь студентів працювати в команді та реалізовувати проекти, забезпечуючи активну та залучаючи навчальну діяльність.

Подальші дослідження можуть зосередитися на впровадженні інноваційних підходів у формуванні проектної компетентності, таких як використання технологій, дистанційне навчання, або нові форми співпраці зі школами та практичними педагогами.

Варто вивчити вплив культурних аспектів на формування проектної компетентності, оскільки це може впливати на спосіб взаємодії студентів у команді та на їхні проектні підходи.

Всі ці напрямки досліджень можуть сприяти подальшому вдосконаленню процесу формування проектної компетентності у майбутніх вчителів загальноосвітньої школи та забезпечити їхню успішну професійну діяльність у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко М. А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих в країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 3–9.
2. Загребельна Л. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів у економічних навчальних закладах / ред.: І. А. Зязюн та ін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фіхівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць*. Київ-Вінниця : Планер, 2005. Вип. 8. 547 с.
3. Курлянд З. Н. Психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2008. № 8–9. С. 171–176.
4. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі : технологія організації. *Управління школою*. 2006. Травень № 13. С. 15–34.
5. Педагогічна компетентність викладача. Впровадження інноваційних методів навчання у практичну діяльність викладача закладу вищої освіти: навч. посіб. для докторів філософії спеціальності 186 «Видавництво та поліграфія» та 061 «Журналістика» / Укладачі: А. П. Киричок, Т. Ю. Киричок – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 57 с.
6. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
7. Пометун О. І., Пирожено Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
8. Скорик Т. В. Педагогічні умови формування професійної успішності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО. *Science and Education a New Dimension Pedagogy and Psychology*. 2020. № 8 (94). Ч. I. 203. P. 73–76.

9. Уйсїмбаєва Н. Вплив педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки.* 2013. Вип. 121(2). С. 271–275.

10. Черненко О. В. Менеджмент освіти та якість професійної підготовки студентів у ВНЗ. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка.* Серія: Педагогічні науки. Випуск 186. 2020. С. 178–183.

REFERENCES

1. Boychenko M. A. (2014) Mentorstvo yak forma pidtrymky obdarovanykh i talanovytykh v krayinakh YES ta SSHA. [Mentoring as a form of support for the gifted and talented in the EU and the USA]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyini tekhnolohiyi.* 7. 3–9. [in Ukrainian].

2. Zahrebel'na L. V. (2005) Pedahohichni umovy pidhotovky maybutnikh menedzheriv u ekonomichnykh navchal'nykh zakladakh. [Pedagogical conditions for the training of future managers in economic educational institutions] / red.: I. A. Zyazyun ta in. *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky navchannya u pidhotovtsi fikhivtsiv : metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy : zb. nauk. prats'.* Kyiv-Vinnytsya : Planer. 8. 547. [in Ukrainian].

3. Kurl'yand Z. N. (2008) Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannya profesiyno-pedahohichnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv. [Pedagogical conditions for the training of future managers in economic educational institutions]. *Nauka i osvita : nauk.-prakt. zhurnal.* 8–9. 171–176. [in Ukrainian].

4. Mel'nyk V. V. (2006) Interaktsiya v osvith'omu protsesi : tekhnolohiya orhanizatsiyi. [Interaction in the educational process: technology of organization]. *Upravlinnya shkolyu.* Traven'. 13. 15–34. [in Ukrainian].

5. (2021) Pedahohichna kompetentnist' vykladacha. Vprovadzhennya innovatsiyinykh metodiv navchannya u praktychnu diyal'nist' vykladacha zakladu vyshchoyi osvity Pedagogical competence of the teacher. [Implementation of innovative teaching methods in the practical activity of a teacher of a higher education institution]: navch. posib. dlya doktoriv filosofiyi spetsial'nosti 186 «Vydavnytstvo ta polihrafiya» ta 061 «Zhurnalistyka» / Ukladachi: A. P. Kyrychok, T. YU. Kyrychok – Kyiv : KPI im. Ihorya Sikors'koho. 57. [in Ukrainian].

6. Pyekhota O. M. (2003) Pidhotovka maybutn'oho vchytelya do vprovadzhennya pedahohichnykh tekhnolohiy. [Preparation of the future teacher for the introduction of pedagogical technologies]: navch. posibnyk. Kyiv : A.S.K. 240. [in Ukrainian].

7. Pometun O. I., Pyrozhenko L. V. (2004) Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya. [Modern lesson. Interactive learning technologies]: nauk.-metod. posib. Kyiv : A.S.K. 192. [in Ukrainian].

8. Skoryk T. V. (2020) Pedahohichni umovy formuvannya profesiynoyi uspishnosti maybutn'oho vchytelya v osvith'omu seredovyschi ZVO. [Pedagogical conditions for the formation of professional success of the future teacher in the educational environment of higher education institutions]. *Science and Education a New Dimension Pedagogy and Psychology.* 8 (94). 203. 73–76. [in Ukrainian].

9. Uysimbayeva N. (2013) Vplyv pedahohichnoyi praktyky na formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho pedahoha. [The influence of pedagogical practice on the formation of professional competence of the future teacher]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya : Pedahohichni nauky.* 121(2). 271–275. [in Ukrainian].

10. Chernenko O. V. (2020) Menedzhment osvity ta yakist' profesiynoyi pidhotovky studentiv u VNZ [Education management and quality of professional training of students in universities]. *Naukovi zapysky TSDPU im. V. Vynnychenka. Seriya: Pedahohichni nauky.* 186. 178–183. [in Ukrainian].

УДК 378-34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-38>**Юрій КОЗЛОВСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0003-1006-0130**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua***Ірина САВКА,***orcid.org/0000-0002-3213-0921**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) savka68@meta.ua***Тетяна РУЗЯК,***orcid.org/0000-0002-4697-8034**кандидат педагогічних наук,
викладач**Технічного фахового коледжу Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) tanial0923@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСОБУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано міждисциплінарні дослідження як перспективний напрям розвитку сучасної загальнотеоретичної юридичної освіти на прикладі використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства. Показана необхідність створення самостійного наукового напрямку, який би займався питаннями взаємодії та взаємовпливу права і художньої літератури за технічної підтримки інформаційно-комунікаційних технологій, що суттєво розширюють доступ до інформації, її візуалізації та перетворення. Обґрунтовано, що використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства має вирішувати два взаємопов'язані завдання: віднайти правові та державні явища в художніх творах та застосувати засоби художньої літератури для вивчення юридичних текстів. Визначено вимоги до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства: 1) основною вимогою до відбору художніх творів є, насамперед, висока художня цінність; 2) вимогою відбору художніх творів є цікавість викладу в художній формі юридичного змісту; 3) особливо важливою вимогою на сучасному етапі розвитку суспільства є відбору літературних творів є їхня морально-етична наповненість; 4) інноваційною є вимога максимального залучення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів, оскільки завдяки дистанційній освіті виникає новий напрям у педагогіці, в якому засвоюється естетичний досвід людства, а також естетичні та художні цінності, недоступні через інші форми подання інформації; 5) важливою вимогою є актуальність літературних творів, адже в талановитих творах літератури проблеми і характери героїв минулих епох є зрозумілими і хвилюючими для сучасного читача і можуть бути сприйняті без психологічних бар'єрів. Запропоновано, що викладач правових дисциплін може заохочувати студентів до читання творів і уривків, в яких цікаво і в загальному вигляді описуються деякі проблеми юриспруденції, оскільки існують художні твори, присвячені юриспруденції, окремим питанням і поняттям, її необхідності в житті, історії її вивчення і розвитку. Показано, що доцільно звертатися до правових сюжетів у художній літературі, залучати до їх аналізу, створювати на їх основі проблемні ситуації та пропонувати їх подальше розв'язання. Наведено конкретні приклади художніх творів у їх взаємозв'язку з основами права.

Ключові слова: майбутні юристи, інформаційне суспільство, художня література, засіб, культурологічна підготовка, вимоги, використання.

Yuriy KOZLOVSKIY,

orcid.org/0000-0003-1006-0130

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua*

Iryna SAVKA,

orcid.org/0000-0002-3213-0921

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities Faculties
Lviv National Ivan Franko University
(Lviv, Ukraine) savkas68@meta.ua*

Tetyana RUZYAK,

orcid.org/0000-0002-4697-8034

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer
National Technical Vocational College Lviv Polytechnic University
(Lviv, Ukraine) tania10923@ukr.net*

THE USE OF FICTION AS A MEANS OF FUTURE LAWYERS' CULTURAL TRAINING IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION SOCIETY

The article analyzes interdisciplinary research as a promising direction for the development of modern general theoretical legal education on the example of the use of fiction as a means of future lawyers' cultural training in the conditions of the information society. There is shown the need for the creation of an independent scientific direction, which deals with issues of interaction and mutual influence of law and fiction with the technical support of information and communication technologies, which significantly expand access to information, its visualization and transformation. It is substantiated that the use of fiction as a means of future lawyers' cultural training in the conditions of the information society solves two interrelated tasks: to find legal and state phenomena in fiction and to apply the means of fiction to study legal texts. There are determined the requirements for the use of fiction as a means of future lawyers' cultural training in the conditions of the information society: 1) the main requirement for the selection of works of art is, first of all, high artistic value; 2) the requirement for the selection of artistic works is the interest of presentation in the artistic form of the legal content; 3) a particularly important requirement at the current stage of society's development is the selection of literary works, their moral and ethical content; 4) the demand for maximum involvement of the possibilities of information and communication technologies in the use of fiction as a means of future lawyers' cultural training is innovative, since thanks to distance education a new direction in pedagogy emerges, in which the aesthetic experience of humanity is assimilated, as well as aesthetic and artistic values, inaccessible through other means information submission forms; 5) an important requirement is the relevance of literary works, because in talented works of literature, the problems and characters of the heroes of past eras are understandable and exciting for the modern reader and can be perceived without psychological barriers. It is proposed that a teacher of legal disciplines can encourage students to read works and passages that describe some problems of jurisprudence in an interesting and general way, since there are works of art dedicated to jurisprudence, certain issues and concepts, its necessity in life, the history of its study and development. It is shown that it is expedient to refer to legal subjects in fiction, involve in their analysis, create problematic situations based on them and propose their further solution. Specific examples of works of art in their relationship with the foundations of law are given.

Key words: *future lawyers, information society, fiction, tool, cultural training, requirements, usage.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан правових досліджень характеризується тенденцією до зміщення акценту з формальних аспектів права на його соціальний контекст. Це призвело до збільшення кількості міждисциплінарних досліджень. Так, активно розвиваються право та економіка, юридична антропологія, юридична лінгвістика та інші галузі правового знання.

Реалізація взаємозв'язків основ правознавства та художньої літератури зумовлена необхідністю виявлення глибинних соціокультурних шарів правової реальності, які мають відношення до художнього осмислення правових ідей у літературних творах. Досі в Україні не проводилося фундаментальних досліджень взаємозв'язку права та художньої літератури, хоча існує великий потенціал для розвитку української юриспруденції. Аналогічні дослідження проводяться в зарубіжних країнах і займають доволі

важливе місце в освітньому просторі підготовки фахівців юридичних спеціальностей.

Загалом художня література є ефективним засобом формування правової культури, оскільки проблематика права на всіх етапах розвитку людства відображена і у художніх творах.

У сучасному інформаційному просторі в системі культурологічної освіти молоді широкого розповсюдження набуває впровадження та використання комп'ютерних навчальних програм, створення відповідних програм на основі гіпертексту та сучасних мультимедійних технологій.

Теоретичне обґрунтування можливостей використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів набуває нових інноваційних напрямів в умовах інформаційного суспільства, що забезпечує актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування ціннісних орієнтацій засобами художньої літератури висвітлено у низці наукових праць (В. Біруля, 2005:15), (Т. Батрак, 2015:200) та ін).

Ю. Хижняк зазначає, що «існують дослідження, присвячені творчості окремих авторів, які мають на меті виявити ідеї про державу і право в їхніх творах. Українські правознавці переважно аналізують класичні шедеври української художньої літератури. Однак це не виключає необхідності розробки загальнотеоретичної бази для дослідження права в контексті художньої літератури. У таких умовах художня література безпосередньо, цілеспрямовано формує правову культуру суспільства. Однак літературна творчість категорії соціального замовлення держави не надає адекватної інформації про особливості радянської правової культури» (Хижняк, 2012:282). Цією авторкою здійснено порівняльний аналіз мови права та мови художньої літератури за низкою критеріїв.

Поняття, сутність та особливості правового виховання досліджувала Г. Задорожна, яка зазначає, що «під правовим вихованням розуміють цілеспрямовану діяльність з передачі від одного покоління до іншого правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві. Правове виховання має на меті розвиток правової свідомості людини і правової культури суспільства у цілому, покликане забезпечити поведінку, що узгоджується з потребами і цінностями правової держави. Сутністю правового виховання є формування настанови на узгодження власних очікувань, бажань з інтересами і очікуваннями суспільства» (Задорожна, 2017:14).

Різноманітні аспекти правознавства також були предметом дослідження педагогічної науки, зокрема розвиток правового мислення (В. Комар, 2006:23), формування пізнавального інтересу до

правознавства (Майданник, 2002:6), духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду (Козловський Ю. М., Захар'яш, 2021:174) та ін.

Теоретичною основою використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства слугували наукові праці щодо специфіки та взаємодії наукового і художнього пізнання (Количева, 2004:10), взаємозв'язок розумової і естетичної діяльності в навчально-виховному процесі (Кривошея, 2003:7) та ін.

Інтерес до означеної проблеми започатковано офіційно у роботах (Вайт, 2008:164), що поклато початок розвитку наукового напрямку «право і література». Автор вказує на схожість між юридичними та художніми текстами. Риторична природа, здатність створювати мову з власним значенням і цінністю, а також конститутивна природа юридичних і літературних текстів дозволяють їм застосовувати схожі методи дослідження.

Виділення невирішених проблем. Водночас, в українській юриспруденції та педагогічній науці не існує самостійного напрямку дослідження інтеграції змісту права і художньої літератури в навчальному процесі. Зокрема, практично невирішеною залишається проблема використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства, що і зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Мета статті: теоретичне обґрунтування та визначення вимог до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Наука і мистецтво відрізняються за об'єктом і змістом своєї пізнавальної діяльності. Мистецтво не тільки сприймає світ, але й оцінює його. У ньому пізнання та оцінка зливаються, як у розумі та емоціях. У науці оцінка має раціональний характер і виникає як висновок з пізнання. Між науковим і художнім світосприйняттям не може бути конкуренції, але їхня взаємодія позитивно впливає на обидва світосприйняття. Завдання педагога – вмільо маніпулювати засобами наукового і художнього сприйняття, даючи можливість пізнавати і оцінювати навколишній світ через свої емоції і ментальну поведінку. Саме тонкі механізми впливу художньої літератури на емоційну сферу, пробудження уяви, розвитку мовної культури, здатності до емпатії, співчуття та заглиблення в душевний світ інших роблять її таким потужним інструментом.

Саме тому гуманістична функція літератури набуває ще більшого значення. Література має вирішальний вплив на формування світогляду, темпераменту, національної самосвідомості,

сприяє моральному зростанню особистості, її естетичному розвитку, виробленню навичок самостійного мислення та вміння давати власну обґрунтовану оцінку всім життєвим і літературним явищам. Тому важко переоцінити роль літератури у формуванні моральної культури молодого покоління та його соціологізації. Романи впливають на емоції людей, змушують їх замислитися над проблемами автора та підкреслюють естетичні та моральні цінності, закладені в тексті. Проте можуть представляти художні твори з різних точок зору.

Існує також зв'язок між правом та поезією. Подібно до того, як мова права створює нормативну структуру реальності, мова поезії особливим чином структурує людське сприйняття світу через специфічні нормативні вимоги, такі як ритм, рима та обсяг. Цим пояснюється той факт, що в давнину правові норми часто виражалися в поетичній формі, що полегшувало їх запам'ятовування і надавало їм особливого естетичного виміру та магічної сили. У наш час поезія з'являється в текстах судових рішень, а судові рішення виражаються в поетичній формі, що свідчить про те, що поезія має безпосередній вплив на право.

Якщо основна функція мови художньої літератури - естетична, то мова права, хоч і може підлягати естетичній оцінці, виконує переважно регулятивну функцію. Якщо мова права намагається бути точною і зрозумілою, то мова художньої літератури, навпаки, виконує свою основну функцію через двозначність і загадковість.

Загалом мова законодавства принципово відрізняється від мови художньої літератури, а також від мови юриспруденції та юридичної публіцистики. Специфічні адресні коди законодавчих текстів призначені для юристів-професіоналів, тоді як текстові коди художніх творів розраховані на широкого читача, а не на літературного читача.

Викладемо нижче основні **вимоги до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства.**

Основною вимогою до відбору художніх творів є, насамперед, *висока художня цінність*. Ані комуністична ідеологія, як це було донедавна, ані будь-яка інша ідеологія не повинна домінувати у підході до цього питання. Просто ідеологічна орієнтація, яка ігнорує художньо-естетичну цінність твору мистецтва, не робить його твором мистецтва, а зводить його до рівня політичної пропаганди.

Наступною вимогою відбору художніх творів є *цікавість викладу в художній формі юридичного змісту*. Він тісно пов'язаний з попереднім, оскільки значною мірою залежить від вікових особливостей. Молодість – це вік роздумів, досліджень та самоаналізу. Незважаючи на інтерес до правових питань та особистих психологічних

особливостей, багато вважають за краще читати яскраво розвинені твори і заглиблюватися в різні життєві перипетії, які відбуваються з героями.

Особливо важливою вимогою на сучасному етапі розвитку суспільства є відбору літературних творів є їхня *морально-етична наповненість*.

Інноваційною до деякої міри є вимога *максимального залучення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів*. У Інтернеті існують організаційні та інформаційно-педагогічні структури, створені для різних спеціальностей. Різноманітна правова інформація сприяє розвитку пізнавальних інтересів і засвоєнню світових художніх цінностей, включає в себе можливості читання літературних текстів і творів мистецтва, прослуховування музичних фрагментів. Завдяки дистанційній освіті виникає новий напрям у педагогіці, в якому засвоюється естетичний досвід людства, а також естетичні та художні цінності, недоступні через інші форми подання інформації. У практику роботи впроваджуються інформаційні матеріали в галузі мистецтва з використанням електронних носіїв. Вони представлені у вигляді музейних каталогів, аудіо інформації, відеоматеріалів, а також глобальної системи електронних інформаційних ресурсів.

Насамкінець, важливою вимогою є *актуальність літературних творів*. Адже в талановитих творах літератури проблеми і характери героїв минулих епох є зрозумілими і хвилюючими для сучасного читача і можуть бути сприйняті без психологічних бар'єрів.

На методичному рівні взаємозв'язок художньої літератури та права як невід'ємної частини культури розкривається через феномен правової культури.

Уважно читаючи художню та науково-популярну літературу, завжди можна знайти історії, які мають безпосереднє відношення до права і які можна використати для створення цікавих завдань.

Особливо це стосується української класичної літератури, більшість творів якої переконує нас своєю правдивістю та глибиною змісту. Як правило, класична література ніколи не була аполітичною щодо соціальних та економічних режимів. Її найвидатніші твори з'являлися переважно в переломні моменти часу, в періоди, пов'язані з великими соціальними потрясіннями.

Українські правознавці орієнтуються як на світові художні твори, так і на українські класичні художні твори. Загалом науковий інтерес українських правознавців зосереджений на аналізі творчої спадщини окремих авторів. Наприклад, політико-правові погляди Тараса Шевченка. Літературні та публіцистичні праці з юридичної точки зору Івана Франка.

Важливим чинником розвитку правової культури молоді в душі народних традицій є творчість О. Кобилянської, однієї з найяскравіших представниць соціально-психологічної школи в українській літературі. Вершиною реалізму О. Кобилянської вважають повість «Земля», у тексті якої майбутній юрист може почерпнути багато інформації правового змісту, проаналізувати правові аспекти подій тощо.

У повіті Івана Франка «Перехресні стежки» одним з героїв є адвокат Рафалович, який присвятив життя служінню юриста правді і вітчизні, сповідує християнські ідеали. Цікавою є і роль правників у тодішньому суспільстві, боротьбі за права та свободу.

У романі Ірини Вільде «Сестри Річинські» можна знайти дуже багато прикладів правового характеру (арешт Марічки, розслідування убивства Матіясека, правові норми землевласників того часу, низка юридичних норм того часу: наприклад, недопущення жінок до адвокатської діяльності тощо). Водночас дуже цікаві моральні професійні аспекти вирішує адвокат Орест Білінський.

Маловідома творчість чудової буковинської письменниці Євгенії Ярошинської теж може представити матеріали для взаємозв'язку юриспруденції та художньої літератури: це образ Ореста Мартиніва, молодого правника, який вирішив стати «хлопським адвокатом, щоби боронити права селян».

Таких прикладів можна в українській літературі навести дуже багато.

Більш дослідженою у цьому контексті є, звичайно, світова художня література. Часто дуже цікавими для юристів є художні фрагменти творів, де детально представлено судові засідання. Наприклад, у трилогії Джона Голсуорсі «Сага про Форсайтів» представлено ґрунтовно декілька таких засідань (справа Форсайт проти Босіні, Монт проти Феррар тощо).

В умовах інформатизації сучасного суспільства переважна більшість художніх творів забезпечена аудіокнигами, доступними ілюстраціями, записами театральних вистав. Корисними можуть бути і екранізації, до яких, на жаль слід відноситися доволі обережно, оскільки деякі з них спотворюють сюжет книги та наповнюють фільм штучно вставленими, часто аморальними чи насильницькими фрагментами. Тому викладачу доцільно зорієнтувати студентів на дійсно вартісні візуалізації художніх творів, які містяться у мережі Інтернет.

Загалом, художня література є важливим засобом авторів використовувати ідеї, що містяться у їхніх творах, для впливу на сприйняття явищ правового світу. Водночас, література є засобом

освоєння правової освіти, що формує правосвідомість майбутнього юриста.

Висновки. Таким чином, міждисциплінарні дослідження є перспективним напрямом розвитку сучасної загальнотеоретичної юридичної освіти. Нині обґрунтовується необхідність створення самостійного наукового напрямку, який би займався питаннями взаємодії та взаємовпливу права і художньої літератури за технічної підтримки інформаційно-комунікаційних технологій, що суттєво розширюють доступ до інформації, її візуалізації та перетворення. Використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства має вирішувати два взаємопов'язані завдання: віднайти правові та державні явища в художніх творах та застосувати засоби художньої літератури для вивчення юридичних текстів.

Визначено вимоги до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів в умовах інформаційного суспільства: 1) основною вимогою до відбору художніх творів є, насамперед, *висока художня цінність*; 2) вимогою відбору художніх творів є *цікавість викладу в художній формі юридичного змісту*; 3) особливо важливою вимогою на сучасному етапі розвитку суспільства є відбору літературних творів є їхня *морально-етична наповненість*; 4) інноваційною є вимога *максимального залучення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій до використання художньої літератури як засобу культурологічної підготовки майбутніх юристів, оскільки завдяки дистанційній освіті виникає новий напрям у педагогіці, в якому засвоюється естетичний досвід людства, а також естетичні та художні цінності, недоступні через інші форми подання інформації*; 5) важливою вимогою є *актуальність літературних творів, адже в талановитих творах літератури проблеми і характери героїв минулих епох є зрозумілими і хвилюючими для сучасного читача і можуть бути сприйняті без психологічних бар'єрів*.

Викладач правових дисциплін може заохочувати студентів до читання творів і уривків, в яких цікаво і в загальному вигляді описуються деякі проблеми юриспруденції. Існують художні твори, присвячені юриспруденції, окремим питанням і поняттям, її необхідності в житті, історії її вивчення і розвитку. Можна звертатися до правових сюжетів у художній літературі, залучати до їх аналізу, створювати на їх основі проблемні ситуації та пропонувати їх подальше розв'язання.

До подальших напрямів відносимо методичні розробки щодо вибору та аргументації використання конкретних художніх творів у викладанні спеціальних дисциплін у підготовці фахівців юридичних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батрак Т. В. Естетичне виховання студентів засобами зарубіжної художньої культури як міждисциплінарна проблема. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1. С. 195–201.
2. Біруля В. В. *Формування у підлітків ціннісних орієнтацій засобами художньої літератури у позанавчальний час*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2005. 20 с.
3. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. Вип. 4(7). С. 12–17.
4. Козловський Ю. М., Захар'яш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76. С. 174–178.
5. Количева Т. В. *Наукове і художнє пізнання: їх специфіка і взаємодія*: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.01 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2004. 17 с.
6. Комар В. Формувати критичне мислення. Розвиток правового мислення учнів на уроках правознавства. *Історія в школах України*, 2006. № 3. С. 19–22; №4. С. 20–24.
7. Кривошея Т. М. Взаємозв'язок розумової і естетичної діяльності в навчально-виховному процесі школи І ступеня: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2003. 22 с.
8. Майданник О. Формування пізнавального інтересу учнів до правознавства як непрофільної дисципліни в умовах закладів нового типу. *Історія України*. 2002. № 28. С. 6.
9. Савка І.В., Гаврилюк М.В., Рузьяк Т.І. (2021b). Роль перекладу творів зарубіжної літератури у формуванні професійної культури учнів закладів професійно-технічної освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 12(168), 255–259.
10. Хижняк Ю. В. Художня література в інтерпретації правового життя суспільства. *Актуальні проблеми політики*. 2012. № 44. С. 289–295.
11. Ward I. *Law and Literature: Possibilities and Perspectives* New York: Cambridge University Press, 2008. 264 p.
12. Hursh J. *A Historical Reassessment of the Law and Literature Movement in the United States* GRAAT On-Line 2013. № 14. P. 4–31.

REFERENCES

1. Batrak T. V. (2015). Estetychne vykhovannia studentiv zasobamy zarubizhnoi khudozhnoi kultury yak mizhdystyplinarna problema. [Aesthetic education of students by means of foreign artistic culture as an interdisciplinary problem]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Seria: Pedahohika. № 1. S. 195–201. [in Ukrainian]
2. Birulia V. V. (2005). Formuvannia u pidlitkiv tsinnisnykh oriantatsii zasobamy khudozhnoi literatury u pozanavchalnyi chas [The formation of value orientations in teenagers by means of fiction in extracurricular time] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Khersonskiy derzh. un-t. Kherson, 20 s. [in Ukrainian]
3. Zadorozhna H. (2017). Pravove vykhovannia osobystosti dytyny: poniattia, sutnist, osoblyvosti. [Legal upbringing of a child's personality: concept, essence, features]. *Pedahohichnyi chasopys Volyni*. Vyp. 4(7). S. 12–17. [in Ukrainian]
4. Kozlovskiy Yu. M., Zakhar'yash O. S. (2021). Dukhovnyi rozvytok ukrainskoho studentstva u konteksti khrystianskoho svitohliadu. [Spiritual development of Ukrainian students in the context of the Christian worldview]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitniy shkolakh*. № 76. S. 174–178. [in Ukrainian]
5. Kolycheva T. V. (2004). Naukove i khudozhnie piznannia: yikh spetsyfyka i vzaiemodiia [Scientific and artistic cognition: their specificity and interaction]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: 09.00.01 / Kharkivskiy nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv, 17 s. [in Ukrainian]
6. Komar V. (2006). Formuvaty krytychne myslennia. Rozvytok pravovoho myslennia uchniv na urokakh pravoznavstva. [Form critical thinking. Development of students' legal thinking in jurisprudence classes]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, № 3. S. 19–22; №4. S. 20–24. [in Ukrainian]
7. Kryvosheia T. M. (2003). Vzaiemozviazok rozumovoi i estetychnoi diialnosti v navchalno-vykhovnomu protsesi shkoly I stupenia [interrelationship of mental and aesthetic activity in the educational process of the 1st degree school]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Prykarpatskyy un-t im. Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk, 22 s. [in Ukrainian]
8. Maidannyk O. (2002). Formuvannia piznavalnogo interesu uchniv do pravoznavstva yak neprofilnoi dystsypliny v umovakh zakladiv novoho typu. [Formation of students' cognitive interest in jurisprudence as a non-specialist discipline in the conditions of new type institutions]. *Istoriia Ukrainy*. № 28. S. 6. [in Ukrainian]
9. Savka I.V., Havryliuk M.V., Ruziak T.I. (2021b). Rol perekladu tvoriv zarubizhnoi literatury u formuvanni profesiinoi kultury uchniv zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity. [Translation of works of foreign literature and their role in the formation of professional culture of students of institutions vocational and technical education]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka*, 12(168), 255–259. [in Ukrainian]
10. Khyzhniak Yu. V. Khudozhnia literatura v interpretatsii pravovoho zhyttia suspilstva. [Fiction in the interpretation of the legal life of society]. *Aktualni problemy polityky*. 2012. № 44. S. 289–295. [in Ukrainian]
11. Ward I. *Law and Literature: Possibilities and Perspectives* New York: Cambridge University Press, 2008. 264 p.
12. Hursh J. *A Historical Reassessment of the Law and Literature Movement in the United States* GRAAT On-Line 2013. № 14. P. 4–31.

УДК 371.3:811.521

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-39>**Костянтин КОМИСАРОВ,***orcid.org/0000-0002-2164-6244**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри японської мови і перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) k.komisarov@kubg.edu.ua***Юлія БОРИШПОЛЕЦЬ,***orcid.org/0009-0001-9958-9315**старший викладач кафедри японської мови і перекладу,
заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.boryshpolets@kubg.edu.ua*

СИНТАГМАТИЧНІ ТА ПАРАДИГМАТИЧНІ ВИМІРИ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ОСНОВА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ

Мова як система засобів формування мислення та обміну думками у процесі спілкування включає сукупність елементів, об'єднаних у продуктах мовленнєвої діяльності людей. Усі сегментні одиниці мови співвідносяться одна з одною таким чином, що більші сегменти діляться на певну кількість менших сегментів, при чому цей поділ має ранговий характер.

Одним із головних завдань мовної освіти сьогодення вважається виховання «компетентного мовця», тобто такої особистості, яка, з одного боку, повинна комунікативно доцільно користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності, а з іншого – володіти вмінням аналізувати, розрізняти, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфері спілкування.

Системне осмислення синтагматичних і парадигматичних відношень між одиницями мови дозволяє розв'язати проблему функціональної цінності її елементів, пов'язану з формулюванням найважливіших принципів трактування мови як суспільного явища, і ці принципи необхідно доносити до здобувачів освіти у процесі навчання будь-якої національної мови, зокрема, японської.

Було встановлено, що: системна репрезентація фонетичного матеріалу не лише забезпечує цілісне уявлення про звуки японської мови та специфіку їхньої вимови, а й дозволяє побудувати адекватні проєкції на графічну та лексичну системи; формування об'єктивного уявлення про змінні та незмінні частини мови дозволяє досягти глибшого розуміння зв'язку японської морфології із синтаксисом; у процесі викладення лексичного матеріалу корисним видається своєчасне відсилання до рівня морфем, а також належне інформування про лексичну валентність; встановити зв'язок між окремими синтаксичними явищами студентам, здебільшого, допомагає викладач; репрезентація мовного рівня тематизації переважно відбувається за рахунок створення спеціальних навчальних текстів.

Ключові слова: лінгводидактика, компетентний мовець, синтагматичні відношення, парадигматичні відношення, мовні рівні.

Kostiantyn KOMISAROV,*orcid.org/0000-0002-2164-6244**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Japanese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) k.komisarov@kubg.edu.ua***Yulia BORYSHPOLETS,***orcid.org/0009-0001-9958-9315**Senior Lecturer at the Department of the Japanese Language and Translation,
Deputy Dean for Scientific, Methodical and Educational Work
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) y.boryshpolets@kubg.edu.ua*

SYNTAGMATIC AND PARADIGMATIC DIMENSIONS OF THE JAPANESE LANGUAGE AS A LINGUISTIC BASIS FOR ITS STUDY

Language as a system of means for thinking and exchanging thoughts in the process of communication includes a set of elements united in the products of people's speech activity. All segmental language units are related to each other in such a way that larger segments are divided into a certain number of smaller segments, and this division has a rank character.

One of the main tasks of language education today is bringing up a "competent speaker", i.e. such a person who, on the one hand, must expediently use the means of language in all types of speech activity, and on the other – possess the ability to analyze, distinguish and classify linguistic facts, evaluate them from the point of norm, appropriateness of the situation and the sphere of communication.

A systematic understanding of syntagmatic and paradigmatic relations between language units allows solving the problem of the functional value of its elements, which is connected with the formulation of the most important principles of interpreting language as a social phenomenon, and these principles must be communicated to students in the process of learning any national language, in particular, Japanese.

It was established that: systematic representation of phonetic material not only provides a holistic idea of the sounds of the Japanese language and the specifics of their pronunciation, but also allows building adequate projections on the graphic and lexical systems; the formation of an objective idea about declinable and indeclinable parts of speech allows to achieve a deeper understanding of the relationship between Japanese morphology and syntax; in the process of presenting lexical material, timely reference to the level of morphemes, as well as proper information about lexical valence, seems useful; to establish a connection between separate syntactic phenomena, students are mostly helped by the teacher; representation of the linguistic level of thematization mainly occurs due to creation of special educational texts.

Key words: linguistic didactics, competent speaker, syntagmatic relations, paradigmatic relations, language strata.

Постановка проблеми. Чітке розмежування синтагматичних і парадигматичних відношень у мові дозволяє розв'язати проблему функціональної цінності елементів мови, пов'язану з формулюванням найважливіших принципів трактування мови як суспільного явища. Ці принципи необхідно регулярно, системно й ефективно доносити до здобувачів освіти у процесі навчання будь-якої національної мови, зокрема, японської.

Розпочинаючи огляд цього питання, пропонуємо згадати визначного швейцарського мовознавця Ф. де Сосюра, який зокрема відзначав, що відношення й відмінності між мовними елементами розгортаються у двох різних сферах, кожна з яких породжує свій ряд значимостей: протиставлення цих двох рядів дозволить краще усвідомити природу кожного з них, і ці ряди відповідають двом формам нашої розумової діяльності, однаково необхідним для життя мови (Сосюр, 1988: 156). Іншими словами, йдеться про те, що елементи мови перебувають один з одним у двох кардинальних типах відношень: синтагматичних і парадигматичних.

Синтагматичні відношення – це безпосередні зв'язки елементів у сегментній послідовності. Зазвичай вони усвідомлюються як лінійні, оскільки звукові сегменти мовлення мають тривалість у часі. Морфеми в середині слова також поєднуються синтагматично: 再+起動 *перезавантаження*, 具体+的 *конкретний*, 国際+化 *інтернаціоналізація*. Фонеми синтагматично поєднуються у складі морфем та слів, а також на перетині тих та інших. Сполучення двох слів або сполучень слів, одне з яких визначає інше, називається «синтагмою». Якщо звернутися до ширшого визначення цього поняття, то стає зрозуміло, що синтагма – це «лінійна одиниця членування мовленнєвого потоку, об'єднана змістовно й інтонаційно як результат реалізації певної системно-мовної моделі, вияв мовної синтагматики» (Селіванова, 2006: 542).

Синтагма може збігатися зі словом, словосполученням, частиною речення й реченням, однак не відповідати їм через різні параметри членування. Серед сполучень знаменних слів можна виділити чотири типи синтагм: предикативну (сполучення підмета з присудком), об'єктивну (сполучення дієслова з додатком), атрибутивну (сполучення іменника з означенням), адвербіальну (сполучення дієслова з обставиною, прикметника або прислівника зі знаменним модифікатором). Наведені синтагми можна назвати «знаменними». Окрім них існують також «формативні синтагми» – сполучення, утворені з'єднанням знаменних слів зі службовими. З іншого боку, внутрішній склад слова також організується синтагматично, утворюючи «внутрішні синтагми». Це можуть бути об'єднання основ у складених словах: 見+上げる *дивитися вгору*, 受け+渡す *передавати*, 面白+おかしい *чудернацький*, об'єднаннями коренів зі словотворчими афіксами 再+検討 *повторний розгляд*, 担い+手 *носій*, 調理+士 *кухар*.

Парадигматичні відношення – це зв'язки елементів мови, що складаються між ними в мовній системі поза тими ситуаціями, в яких вони поєднані синтагматично. Різні відношення й залежності одиниць у середині системи знаходять вираження в тому, що кожна мовна одиниця включається одночасно у велику кількість рядів співвіднесеності за різними формальними й функціональними властивостями (Селіванова, 2006: 442-443). Зокрема, у царині граматики серії співвідносних форм реалізують різні граматичні категорії (час, відмінок, спосіб, модальність, сурядність, підрядність тощо).

Підручники для базового рівня вивчення японської мови часто побудовані за граматичним принципом: матеріал представлено у порядку від простих граматичних конструкцій до дедалі складніших, які вибудовуються на основі попередньо вивчених елементарних (文型シラバス), і це

може призводити до того, що студенти не одразу осягають логіку розташування навчального матеріалу. Однак якщо пам'ятати про те, що мова має як синтагматичні, так і парадигматичні виміри, можна своєчасно й ефективно допомагати здобувачам освіти віднаходити зв'язок між окремими явищами мови у процесі її опанування.

Аналіз досліджень. Здійснюючи ґрунтовне вивчення змісту поняття «компетентний мовець» у контексті сучасних вимог до мовної освіти, Сергій Омельчук наголошує, зокрема, на тому, що такий мовець, з одного боку, повинен комунікативно доцільно користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), а з іншого – володіти вмінням аналізувати, розрізняти, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфері спілкування. На думку дослідника, «компетентний мовець – це особистість, що має високий рівень мовної свідомості, творчого мислення й літературного мовлення, здатна висловлювати думки просто і зрозуміло» (Омельчук, 2019: 13-16). Саме такого, компетентного, мовця і має на меті виховати сучасна програма підготовки філологів-японістів у закладах вищої освіти України, а схильність до системного аналізу фактів мови, яка вивчається, поза сумнівом, неабияк допоможе здобувачам освіти досягти своєї мети і стати не лише «компетентними мовцями», а й висококваліфікованими фахівцями на освітянській і перекладацькій нивах та в інших видах професійної діяльності.

Як влучно зазначає Любов Струганець, слова у мові існують не ізольовано, вони об'єднані численними граматичними і стилістичними зв'язками, і в кожній мові один і той самий фрагмент дійсності, семантичний сегмент, членується по-своєму. Сполучуваність багатьох слів детермінована фразеологічно, а можливість синонімічних замінів для різних словосполучень неоднакова, що також визначається відношеннями, які склалися у лексико-семантичній системі мови, про яку йдеться. Системні зв'язки між мовними одиницями виявляються у двох типах відношень – парадигматичних і синтагматичних (Струганець, 2004: 41). Ці зв'язки покликаний продемонструвати на прикладах кваліфікований викладач у процесі навчання іноземної мови, починаючи вже з початкового рівня.

Олена Ткаченко цілком об'єктивно констатує, що в науці певний час панувала думка про те, що парадигматика є сферою мови, а синтагматика – сферою мовлення, проте згодом такий підхід було спростовано, тому що і синтагматика, і парадиг-

матика існують у мові й реалізуються в мовленні (Ткаченко, 2007: 81). Зв'язок мови і мовлення цілком можна залучати і до кола лінгводидактичних проблем. Те саме буде справедливим і для синтагматики та парадигматики.

Мета статті – проаналізувавши головні підходи до організації навчального матеріалу на кожному з рівнів мовної системи, запропонувати практичні кроки на шляху до системного урахування та раціональної репрезентації у процесі навчання японської мови синтагматичних та парадигматичних зв'язків між мовними одиницями.

Виклад основного матеріалу. У процесі навчання мови корисно повсякчас наголошувати на тому, що мова – це система, а система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, і кожна система має свою структуру (Кочерган 2001: 34). Мова як система засобів формування мислення та обміну думками у процесі спілкування включає величезну сукупність елементів, що об'єднуються один з одним у функціональній взаємодії в текстах – продуктах мовленнєвої діяльності людей. Усі сегментні одиниці мови співвідносяться одна з одною таким чином, що більші сегменти діляться на певну кількість менших сегментів, при чому цей поділ має ранговий, чи ярусний, характер.

Найнижчий рівень сегментів складається з великої кількості фонем. Як відомо, специфіка одиниць фонематичного рівня полягає, насамперед, у тому, що фонемі утворюють матеріальну форму сегментів, які знаходяться вище, а самі вони не є знаковими одиницями. Методично виваженим і практично орієнтованим видається нам підхід, за якого базова інформація про фонетичну систему японської мови подається під загальною назвою «Вимова звуків японської мови» (*みんなの日本語* ПГК, 2009: 3-7). Починається огляд фонетичного рівня із понять кани та мори за допомогою таблиці «Годжюон», в якій поруч із притаманними японській мові (питомо японськими) звуками представлені також непритаманні, які призначені виключно для передачі іншомовних запозичень і записуються абеткою катакана. Отже, це приклад системної репрезентації навчального мовного матеріалу, яка дозволяє одразу здобути цілісне уявлення про, скажімо так, все, що теоретично може існувати у фонетиці сучасної японської мови. Окрім того, тут чітко простежуються перетини із графічною та лексичною системами, адже подається базова інформація про абетки хірагана й катакана, а також про розширення японського словникового складу за походженням (на питому японську лексику та запозичену). Інші подані тут відомості щодо фонетики

(правила запису довгих голосних, правила читання слів з маленьким «цу» і буквосполучень з маленькими «я», «ю» та «йю», вимова приголосних у рядках «га», редукція голосних «і» та «у», наголос, інтонація) також видаються нам цілком обґрунтованими, виваженими та оптимальними (перевантаження студентів інформацією, особливо теоретичного характеру, на початковій стадії вивчення мови не є позитивним).

Над фонематичним рівнем знаходиться рівень морфем. Морфема – це, як ми знаємо, елементарна значуща частина слова, найменша неподільна значима одиниця мовної системи (Селіванова, 2006: 394). Вона будується за допомогою фонем, причому найпростіші морфеми включають лише одну фонему. Функціональна специфіка морфеми в тому, що вона відображає абстрактні, сигніфікативні значення, які слугують матеріалом для формування більш конкретних, номінативних значень слів. Перше, на що ми хотіли б звернути увагу, це відмінкові частки (відмінкові показники, 格助詞), які відносять до елементів зовнішньої флексії. У розділах під назвою «*練習A*» кожного уроку підручника «*みんなの日本語*», призначених для репрезентації граматичних (чи лексико-граматичних) явищ японської мови, не використовується спеціальне графічне виділення для таких морфем, що було б, на нашу думку, зовсім не зайвим. Натомість, маємо визнати суттєву кількість та високий методичний рівень підготовки вправ на вживання відмінкових часток (*みんなの日本語I*, 2013: 30):

A: あの方 () どなたですか。

B: パワー電気 () シュミットさんです。

A: あの方 () パワー電気 () 社員ですか。

B: いいえ、あの方 () ブラジルエアー () サントスさんです。

Це один із перших кроків наочної демонстрації здобувачам освіти зв'язку японської морфології із синтаксисом, а на алгоритмах визначення синтаксичних позицій, зокрема у процесі здійснення перекладу, потрібно особливо наголошувати.

Наступний момент, який має отримувати належне методичне опрацювання, це правила вживання різних лічильних суфіксів із числівниками, і стикаються студенти з цим непростим питанням уже в 1-му уроці базового підручника, коли потрібно навчитися говорити про свій вік та вік інших людей (*みんなの日本語I*, 2013: 6-13). Питання це ми назвали непростим не випадково, адже числівники в японській мові під час використання з різними лічильними суфіксами можуть зазнавати фонетичних модифікацій, наприклад: いち [ічі] *один* + ~さい [сай] – *років* =

いっさい [іссай] (一歳) *один рік*; に [ні] *два* + ~さい [сай] – *років* = にさい [нісай] (二歳) *два роки* (у першому прикладі вимова прислівника модифікується, а в другому – ні). Переважна більшість таких одиниць представлена в 11-му уроці, але потрібно зазначити, що це не всі лічильні суфікси, що перебувають в активному вжитку в мовленнєвій практиці японців. Вірогідно, це можна пояснити тенденцією до припустимого розвантаження здобувачів освіти, адже запам'ятати велику кількість суфіксів для лічби різних предметів і використовувати їх без фонетико-морфологічних помилок на початковому етапі доволі важко, і це може навіть призвести до зниження мотивації до навчання, тим паче, що аналогічна проблема існує із засобами вираження часу – тут також чергуються прогнозовані студентами та несподівані для них моменти: いち [ічі] *один* + じ [джі] *година* = いちじ [ічіджі] (一時) – прогнозовано; よん [йон] + じ [джі] = よじ [йоджі] (四時) – несподівано; いち [ічі] *один* + しゅうかん [шю:кан] = いっしゅうかん [ішшю:кан] (一週間) – несподівано; に [ні] + しゅうかん [шю:кан] = にしゅうかん [нішю:кан] (二週間) – прогнозовано. А задля того, щоб оптимально вирішити проблему з лічбою на початковому рівні, пропонується широко користуватися, так би мовити, універсальним засобом – питома японськими числівниками: 一 [хітоцу] *один*, 二 [футацу] *два*, 三 [міццу] *три*... 十 [то:] *десять* (понад 10, як варіант, числівниками китайського походження без суфіксів).

На нашу думку, підручники, призначені для використання на початковому рівні вивчення японської мови, значно виграли би, якби достатньою мірою і належним чином формували у здобувачів освіти уявлення про змінні (предикативи) та незмінні (субстантиви) частини мови, що, своєю чергою, сприяло би глибшому розумінню зв'язку японської морфології із синтаксисом, про що ми вже говорили. Субстантиви (体言) – це надклас морфологічно-незмінних, лексично значимих, синтаксично самостійних слів, об'єднаних категоріально-граматичним значенням предметності. Різниця між субстантивами та іншими класами слів простежується у граматико-семантичному аспекті, а також з точки зору синтаксичних, морфологічних (у тому числі словотворчих) характеристик. У граматико-семантичному (категоріальному) відношенні субстантиви позначають предмети, а слова інших класів належать до виразників атрибутів предметів. Предикативи (用言) – це надклас морфологічно змінних, лексично значимих, синтаксично самостійних слів. Поняття, що виражаються предикативами, є озна-

кою предмета, що може означати дію, процес, зовнішній вигляд, характер, кількість, стан. Основна формальна ознака – наявність відмінювання. Традиційно до предикативів відносять такі частини мови, що об'єднують у собі ознаки предметів з предикативністю – дієслово та предикативний і напівпредикативний (ад'єктивне дієслово) прикметник (Комісаров, 2010: 94-97).

Найважливішими з точки зору репрезентації головних морфологічних особливостей частин мови у підручнику (*みんなの日本語I*, 2013; *みんなの日本語II*, 2013) можна вважати: 4-й урок (форми ствердження та заперечення дієслів у теперішньо-майбутньому та минулому часі для ввічливо-нейтрального регістру, форми на *～です／～ます*); 8-й урок (форми ствердження та заперечення у теперішньо-майбутньому часі, а також форми означення для предикативних та напівпредикативних прикметників); 12-урок (форми ствердження та заперечення у минулому часі для предикативних та напівпредикативних прикметників, а також іменників); 14-й урок («серединна» форма дієслова, форма на *～て*, що слугує, насамперед, для перелічення послідовних дій, та від якої утворюється значна кількість інших широкоживаних форм, наприклад, базова форма прохання *～てください*); 20-й урок («прості» форми різних частин мови, що використовуються у фамільярному мовленні як антипод до ввічливо-нейтральних і, окрім того, слугують формами означення за різних регістрів мовлення), а також всі уроки, де так чи інакше йдеться про п'ять основ японських дієслів і видові форми дієслів (які утворюються переважно за допомогою «серединної» форми). На окрему увагу заслуговує роль морфології у вираженні модальності.

Над морфематичним рівнем мови, як ми знаємо, знаходиться рівень слів. Слово, чи лексема, є номінативною одиницею мови, головна функція якої полягає в тому, щоб безпосередньо називати предмети, явища та відношення позамовної дійсності. Лексеми, об'єднуючись одна з одною, утворюють словосполучення (фраземи). Словосполучення загалом розрізняють як сукупність повнозначних слів, яка слугує в реченні засобом складної номінації предметів та явищ.

Насамперед, тут потрібно сказати, що на початковому рівні вивчення мови пропонувати для вивчення велику кількість лексики не є ефективним, і лексичні одиниці подаються порційно, методично виважено, і головна мета тут, як нам здається, не стільки суттєво розширити словниковий запас студентів, скільки забезпечити матеріал для «обслуговування» граматики, яка вивчається неспішно й максимально системно за умови академічного підходу до навчання іноземної мови.

Якщо ж у студентів виникає бажання використати у власному мовленні більше слів, то вони мають повідомити про це викладачу (самостійно вивчати лексику просто зі словника – не завжди хороша ідея, якщо говорити про початковий рівень). Так, у 1-му уроці зустрічаємо певну кількість назв професій та спеціальностей людей (*教師 викладач, 会社員 працівник фірми, 銀行員 банківський службовець, 研究者 дослідник, 医者 лікар*), але студенти можуть захотіти сказати, наприклад, ким працюють їхні батьки, і тоді на допомогу мусить прийти викладач, якщо відповідна лексика у довіднику (*みんなの日本語ПГК*, 2009) відсутня.

Варто відзначити той позитивний момент, що у процесі навчання власне лексики повсякчас відбувається відсилання здобувачів освіти до морфематичного рівня, про який говорилося попередньо. Так, вже у 1-му уроці (*みんなの日本語ПГК*, 2009: 12-13) зустрічаємо суфікси для ідентифікації людей: *～さん* (ввічливий суфікс, що приєднується до прізвища чи імені), *～ちゃん* (зменшувально-пестлива форма суфікса *～さん*), *～君* (суфікс, який часто використовується з прізвищами чи іменами хлопчиків), *～人* (суфікс на позначення національності чи громадянства особи). Проте, тут викладач має неодмінно проінформувати студентів, що велика кількість повнозначних слів у японській мові також можуть виконувати роль суфіксів, наприклад, подане в цьому ж уроці слово *先生 викладач, учитель: ワット先生 викладач Vatt* (персонаж, який дуже часто зустрічається на сторінках підручника). Окрім того, такий «суфікс» використовується в Японії також для звертання до лікарів, юристів і просто людей похилого віку, прізвищ яких ви не знаєте (адже це слово буквально означає «людина, що народилася раніше за мене», і тому *先生* не можна вживати по відношенню до себе, навіть якщо ви працюєте викладачем – для цього є слово *教師*, яке також подається для вивчення саме на цьому етапі). Ця та інша важлива інформація морфологічного та лексико-семантичного характеру (синтагматичні та парадигматичні зв'язки лексичних одиниць) має бути заздалегідь опрацьована, систематизована та раціонально представлена викладачем на занятті.

Серед важливих компонентів методики навчання лексики на початковому етапі слід назвати і репрезентацію лексичної валентності, надання інформації про сполучуваність слів, спосіб їхнього оформлення в реченні (і тут ще раз потрібно згадати про значущість синтагми і парадигми для методики навчання мови): *パーティー* *вечірка* (*～をします влаштовувати вечірку*) (*みんなの日本語ПГК*, 2009: 79); *散歩* *гуляти*, *散歩します гуляти*, *公園を～ гуляти парком*) (*みんな*

の日本語PGK, 2009: 84). Викладач має бути готовим звертати увагу студентів на проблему лексичної валентності щоразу, коли здобувачі освіти припускаються помилок, намагаючись поєднувати щойно вивчені слова з іншими у межах словосполучення чи речення. Переважно, це трапляється через міжмовну інтерференцію (母語の干渉).

Над лексичним рівнем знаходиться рівень речень. Специфіка речення як знакової одиниці мови полягає в тому, що називаючи певну ситуацію, воно одночасно виражає предикацію, тобто виявляє відношення предметної частини ситуації до дійсної. З точки зору синтаксису особливо значущими для системного й ґрунтового опанування японської мови на початковому рівні є 1-й урок основного підручника (*みんなの日本語I*, 2013; *みんなの日本語II*, 2013) (базова конструкція зі складеним іменним присудком *～は～です* *хтось/щось є кимось/чимось*), 5-й (конструкції з присудком, представленим дієсловами із семантикою пересування), 6-й (конструкції із прямим додатком, традиційно маркованим показником *～を*; конструкції з обставиною місця дії, що маркується показником *～で*), 7-й (конструкції, де представлено інструмент виконання дії, виражений за допомогою орудного відмінку, що, як і обставина місця дії, маркується показником *～で*; конструкції, у яких присудок представлений дієсловом із семантичним компонентом спрямованості), 8-й (конструкції з ад'єктивними присудками, а також із означеннями, представленими одиницями різних класів), 9-й (характерна японська синтаксична структура, у якій поєднуються тематичний та рематичний підмети; складнопідрядне речення з підрядним причини, маркованим сполучником *から*), 10-й (конструкції, що передають семантику місцезнаходження), 11-й (особливості використання в реченні уточнюючих обставин), 13-й (елементарні конструкції для вираження мети пересування), 14-й (елементарні конструкції імперативу; особливості передачі тривалого виду), 15-й (конструкції для вираження дозволу та заборони; особливості вираження перманентних дій та станів), 17-й (конструкції для вираження обов'язку), 22-й (складнопідрядні речення з підрядними означальними), 23-й (темпоральні конструкції), 24-й та 41-й (категорія директиву), 25-й (складнопідрядні речення з підрядними умови та підрядними допустовими), 26-й (конструкції аргументації), 27-й (потенційний стан), 28-й (особливості синтаксичного вираження кількох дій чи ознак в межах одного речення), 29-й і 30-й (особливості синтаксичного оформлення деяких видових форм дієслова), 33-й (синтаксичне оформлення інформації, отриманої з різних джерел), 34-й (обставина способу дії), 35-й (продовження знайомства з умовними конструк-

ціями), 37-й та 48-й (граматична категорія стану), 38-й (субстантивація), 39-й (продовження знайомства з конструкціями для вираження причини й наслідку), 49-й та 50-й уроки (лексико-граматична категорія ввічливості). На окрему увагу заслуговує питання диференціації речень за метою висловлювання (комунікативною інтенцією, 表現意图).

Такий порядок розташування синтаксичного матеріалу видається нам цілком виправданим з морфологічної точки зору (про це вже йшлося). Що ж до семантико-функціональної сторони питання, то тут зв'язок між окремими синтаксичними явищами може бути експлікований здобувачами освіти не одразу, що передбачає, знову ж таки, активну позицію викладача: доцільно, зокрема, пояснити, що представлені в різних уроках підручника кондиційні, причинні, допустові та протиставні конструкції є в японській мові структурними елементами єдиної системи – 条件表現 «умовні конструкції», а вибір тієї чи іншої одиниці регламентується певними консітуативними чинниками, проілюструвати які можна і потрібно на конкретних і достатньо зрозумілих прикладах мовного матеріалу. Це стосується й інших граматичних тем. Також корисно повсякчас наочно демонструвати відношення різних типів японського присудка до предикації.

Над рівнем речень, чи рівнем предикації, виділяють ще рівень тематизації, у царині якого створюється текст. Звісно ж, робота з неадаптованими текстами на початковому рівні вивчення іноземної мови не є можливою, та й адаптовані тексти можна починати використовувати тільки на певному етапі і доволі обмежено. Єдиним раціональним рішенням у цьому сенсі є створення навчальних текстів спеціально для початкового рівня з урахуванням на кожній стадії опанованого студентами обсягу лексичного та граматичного матеріалу. Перший текст, «ミラーさんの毎日 *Розклад пана Міллера*», з'являється у базовому підручнику для початкового рівня вже у 6-му уроці (*みんなの日本語I*, 2013: 55). Його не можна вважати довершеним з узуальної точки зору, проте з погляду базових текстових категорій, когезії та когерентності, це, поза сумнівом, повноцінний текст. Більше текстового матеріалу пропонує спеціальне додаткове видання до основного підручника «みんなの日本語» (トピック25-I, 2014; トピック25-II, 2016).

Висновки. Аналіз наукових праць сучасних фахівців у галузі лінгводидактики, а також перевірених часом прогресивних навчальних матеріалів, створених на теренах Японії, показав, що успішність методики навчання іноземної мови визначається не лише ефективністю та гармонійністю формування у здобувачів освіти чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання,

говоріння, читання, письма), але й системним урахуванням та раціональною репрезентацією у навчальному процесі синтагматичних та парадигматичних зв'язків між одиницями мови, що цілком підтверджується нашим власним викладацьким досвідом. І це не випадково, адже елементи мови об'єднуються один з одним у функціональній взаємодії, усі сегментні одиниці співвідносяться одна з одною таким чином, що більші сегменти діляться на певну кількість менших, і цей поділ має ярусний характер.

Системна репрезентація фонетичного матеріалу не лише забезпечує цілісне уявлення про звуки японської мови та специфіку їхньої вимови, а й дозволяє побудувати адекватні проєкції на гра-

фічну та лексичну системи. Якщо вчасно сформулювати у здобувачів освіти уявлення про змінні та незмінні частини мови (предикативи та субстантиви), можна досягти глибшого розуміння зв'язку японської морфології із синтаксисом. У процесі викладення лексичного матеріалу корисним видається своєчасне відсилання нижче, до рівня морфем, а також надання у належному обсязі інформації про лексичну валентність. Зв'язок між окремими синтаксичними явищами встановлюється студентами, переважно, з допомогою викладача. Ефективність репрезентації мовного рівня тематизації досягається, насамперед, за рахунок цілеспрямованого створення спеціальних навчальних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комісаров К.Ю. Теоретична граматики японської мови. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2010. Т. 1 : Теоретичні засади граматики японської мови. Морфологія. 229 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : Підручник. Київ : Академія, 2001. 368 с.
3. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1988. 324 с.
6. Струганець Л. Зміни синтагматичних і парадигматичних відношень між лексичними одиницями сучасної української літературної мови. *Збірник праць ТО НТШ*. 2004. Т. 1. С. 41–50.
7. Ткаченко О. Системні відношення в мові. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2007. № 1. С. 80–81.
8. みんなの日本語 初級I 第2版 本冊 ペーパーバック. 東京 : スリーエーネットワーク, 2013. 249 頁.
9. みんなの日本語 初級II 第2版 本冊 ペーパーバック. 東京 : スリーエーネットワーク, 2013. 247 頁.
10. みんなの日本語初級1 第2版 初級で読めるトピック25 ペーパーバック / 牧野 昭子 ほか. 東京 : スリーエーネットワーク, 2014. 111 頁.
11. みんなの日本語初級2 第2版 初級で読めるトピック25 ペーパーバック / 牧野 昭子 ほか. 東京 : スリーエーネットワーク, 2016. 91 頁.
12. みんなの日本語初級I : 翻訳・文法解説ウクライナ語版 (Переклад і граматичний коментар). Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. 212 с.

REFERENCES

1. Komisarov KY (2010) Teoretychna hramatyka yaponskoi movy [Theoretical Grammar of the Japanese Language]. Vol. 1 : Teoretychni zasady hramatyky yaponskoi movy. Morfolohiia [Theoretical Basis of the Japanese Grammar. Morphology]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 229. [in Ukrainian].
2. Kocherhan MP (2001) Vstup do movoznavstva [An Introduction to Linguistics] : Textbook. Kyiv : Akademiia, 368. [in Ukrainian].
3. Omelchuk S. (2019) Suchasna ukrainska lnhvodydaktyka: normy v terminolohii i movna praktyka fakhivtsiv [Modern Ukrainian Linguistic Didactics: Norms in Terminology and Language Practice of the Specialists] : monograph. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 356. [in Ukrainian].
4. Selivanova O. (2006) Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: a Terminological Encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K, 716. [in Ukrainian].
5. Saussure F. de. (1988) Kurs zahalnoi lingvistyky [General Linguistics Course]. Kyiv : Osnovy, 324. [in Ukrainian].
6. Struhanets L. (2004) Zminy syntahmatychnykh i paradyhmatychnykh vidnoshen mizh leksychnymy odynytiamy suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Collection of works TB SSS (Tern.), vol. 1, pp. 41-50 [in Ukrainian].
7. Tkachenko O. (2007) Systemni vidnoshennia v movi [System Relations in a Language]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov]. Vol 1, pp. 80–81. [in Ukrainian].
8. Min'nanonihongo shokyū I : 2nd edition, paperback. Tōkyō: Suriēnettowāku, 2013. 249. [in Japanese].
9. Min'nanonihongo shokyū II : 2nd edition, paperback. Tōkyō: Suriēnettowāku, 2013. 247. [in Japanese].
10. Min'nanonihongo shokyū 1 : 2nd edition, Shokyū de yomeru topikku 25 [Topic 25 for Beginners] paperback / Makino Akiko et al. Tōkyō: Suriēnettowāku, 2014. 111. [in Japanese].
11. Min'nanonihongo shokyū 2 : 2nd edition, Shokyū de yomeru topikku 25 [Topic 25 for Beginners] paperback / Makino Akiko et al. Tōkyō: Suriēnettowāku, 2016. 91. [in Japanese].
12. Min'nanonihongo shokyū I: Hon'yaku bunpō kaisetsu Ukuraina-go-ban [Translation and Grammar Explanations, Ukrainian Version]. Lviv : Vyd-vo Nats. un-tu "Lviv. politekhnikha", 2009. 212. [in Japanese and Ukrainian].

Катерина КОРНІЛОВА,
orcid.org/0000-0002-1734-9407
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) *katrin.k007@gmail.com*

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

У дослідженні розглядаються проблеми та виклики під час вивчення курсу української літератури в профільній школі. Увага акцентується на прогресивних інтерактивних методах навчання на уроках української літератури в старших класах. Обґрунтовано актуальність обраної теми в контексті проблеми; схарактеризовано методи, які даватимуть змогу учням не лише здобувати нові знання й новий досвід їх опанування, а й легше адаптуватися до нових умов життя й навчання. Враховуючи історичні реалії, зокрема повномасштабне вторгнення РФ на територію України та довготривалий воєнний стан, вважаємо, що саме історичні зміни трансформують національну освіту та повинні пришвидшити процес інтеграції в систему європейського навчання. Зокрема стверджуємо, що викладання української літератури має переплітатися з мистецькими, культурними, історичними та загальноосвітніми напрямками світових зразків.

На прикладі роману «Тигролови» Івана Багряного нами розглянуто ключові методи роботи. Рекомендовані в статті методи навчання української літератури та способи їх адаптації, а саме: роботи в парах, у групах, імітаційних ігор, мікрофону, ротатійної трійки, шкали думок, дискусії та інших форм – допоможуть налагодити максимально ефективний процес і сприятимуть застосуванню нових знань у критичних умовах, а також підтримати учнів у важкій воєнний час.

Робимо висновки, що вивчення курсу української літератури інтегрованим шляхом, сприятиме європеїзації профільної освіти та вирішить проблему дуалізму у сприйнятті національної та світової літературної спадщини. Водночас інноваційні методи навчання активізують творчий потенціал учнів і підвищать якість засвоєння ними загальноосвітніх знань, забезпечать практичну й творчу підготовку.

Ключові слова: *інтерактивні методи, прогресивне навчання, технології освіти, українська література, аналіз теми, критичне мислення, творчі здібності, альтернативні форми навчання, переваги навчання, освітні виклики, воєнний час.*

Kateryna KORNILOVA,
orcid.org/0000-0002-1734-9407
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) *katrin.k007@gmail.com*

LEARNING UKRAINIAN LITERATURE IN A PROFESSIONAL (SPECIALIZED) SCHOOL: ADVANTAGES AND CHALLENGES

The scientific article analyzes the progressive methods of teaching the Ukrainian literature course in a specialized school, taking into account historical realities, in particular, the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine and the long-term state of war. It is historical changes that transform national education and should speed up the process of integration into the European education system. In particular, we claim that the teaching of Ukrainian literature should be intertwined with artistic, cultural, historical and global trends of world models. We support the opinion of such researchers as H. Klochek, R. Movchan, H. Tokmany, V. Pakhareno, R. Kharchuk, V. Mykytyuk dealing with the competence development of national pedagogy and the integration development of Ukrainian literature.

Using the example of Ivan Bagryany's novel "The Tigers" we have considered the key methods of working in pairs, in groups, simulation games, microphone, rotating three, scale of opinions, discussion and other forms that will help to implement the most effective process and contribute to the application of new knowledge in stressful conditions, to support students in difficult wartime.

In conclusion we can state that learning the course of Ukrainian literature in an integrated way will contribute to the Europeanization of specialized education and solve the problem of dualism in the perception of national and world literary heritage. At the same time, innovative teaching methods will activate the creative potential of students and increase the quality of their assimilation of common knowledge, provide practical and creative training.

Key words: *interactive methods, progressive learning, educational technologies, Ukrainian literature, topic analysis, critical thinking, creative abilities, alternative forms of education, advantages of education, educational challenges, wartime.*

Постановка проблеми. Міністр освіти Оксен Лісовий в одному зі своїх інтерв'ю наголосив, що література – це джерело знань і натхнення, можливість для аналізу, рефлексії та розвитку уяви. Крім того, українська література точно має що запропонувати читачеві – від колись загублених імен до творів сучасних авторів (Семенов, 2022: 7)

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, національна освіта зазнала вагомих трансформацій. Зокрема виникла низка проблем у сфері профільної освіти та особливостях викладання курсу української літератури, одна з яких – забезпечення стабільності та безперервності навчального процесу. Особливістю стану території стосовно перебігу військових дій, стала відігравати ключову роль як для тих, хто навчає, так і для тих, хто навчається, у зв'язку з цим, для суб'єктів освітнього процесу почали виділяти: 1) підконтрольну територію України; 2) тимчасово окуповану територію України; 3) зону активних бойових дій; 4) територію інших країн. По кожній із цих позицій забезпечення стабільності проведення безперебійного освітнього процесу в умовах війни має свої особливості. Так, на підконтрольній території України рекомендовано здійснювати освітній процес у формах: очній, змішаній чи дистанційній. Вибір форми навчання безпосередньо пов'язаний з можливостями забезпечення збереження життя учасників освітнього процесу. Тому в умовах воєнного стану домінантною формою навчання стає дистанційна.

Якісне вивчення курсу української літератури в старших класах під час війни передбачає використання прогресивних технологій аналізу творів та тем з метою активізації пізнавальної діяльності учнів та розширення сфери їх гуманітарних інтересів. Оскільки просто читання творів для багатьох нецікаве, тому розвиток пізнавальної діяльності є актуальним та важливим для літератури.

Таким чином, пізнавальна активність учня в умовах воєнного стану має поєднувати в собі мотиваційний, аналітичний та результативний компоненти. Прагнення до знань, високу пізнавальну активність й уміння самостійно працювати над собою потрібно розвивати й виховувати в процесі аналізу творів та вивчення розділів мовознавства. Успішне розв'язання цього завдання створює надійні передумови для глибокого та міцного оволодіння навчальним матеріалом, забезпечуючи умови для наступної систематичної роботи учнів над собою.

Мета статті полягає в узагальненні освітньої практики, критично осмисливши та доповнивши визначені в науковій та методичній літературі

оптимальні методи навчання української літератури, а також в окресленні особливостей використання методів, адаптованих до умов воєнного часу.

Відповідно до мети статті поставлено такі завдання: розкрити особливості відбору й застосування методів навчання української мови в освітній практиці; проаналізувати оптимальні методи навчання, які є доцільними для використання впродовж навчання української літератури, обґрунтувати ефективність адаптації їх до умов воєнного часу; проілюструвати зразки практичних завдань на прикладі окремих творів.

Виклад основного матеріалу. Прогресивні технології навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, одним із завдань якої є створення комфортних умов навчання, за яких кожен учасник процесу відчуває свою інтелектуальну спроможність (Токмань, 2017: 3). Якісне інтерактивне навчання – це насамперед діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія педагога та учня. «Інтерактивний» означає здатність взаємодіяти в процесі бесіди, діалогу з чимось (комп'ютером) або кимось (людиною) (Пахаренко, 2017: 12). Дослідниця Р. Мовчан вказує на необхідність залучати учнів до технологій інтерактивної практики на заняттях теоретичного спрямування, «що дасть змогу учителю інтенсифікувати процес засвоєння учнями теоретичного матеріалу, забезпечити утворення вмінь високого рівня» (Мовчан, 2017: 5).

Зокрема прогресивні техніки навчання в умовах воєнного стану сприяють тому, що учні опановують усі рівні пізнання, розвивають критичне мислення, рефлексію, уміння розмірковувати, розв'язувати суспільно-історичні проблеми в державі тощо.

На думку В. Микитюка, вивчення національної літератури має в ідеалі відбуватись на широкому тлі й паралельно з пізнанням кращих зразків світового письменства. Так, в умовах дуже швидкого росту обсягу знань удасться уникати того негативного явища, яке має в педагогіці назву атомізації – розпорошення й дублювання в шкільній практиці процесу навчання і виховання (Микитюк, 2017: 3).

У контексті євроінтеграції варто зрозуміти, що розвиток знань відбувається через поєднання та узгодження навчального змісту і програм, схвалюючи створення так званих міждисциплінарних блоків, щоб розвантажити програми окремих предметів, вивільнити навчальний час для новочасних дисциплін. Однак у такому поєднанні, такій формальній (чи, точніше, – формалізованій) інтеграції є межа й певні рівні, які не варто переступати. Щоб учень зміг побачити й вирізнити особливості,

зв'язки й різницю між спорідненими явищами в українській і європейській літературі, між літературними та спорідненими їм культурними галузями, він має пізнати власне тексти і факти того чи того письменства, загальнокультурні явища.

Також варто синкретизувати мистецтво, літературу певної епохи, а також особливості архітектури, музики та живопису. Педагогічним викликом є те, що більшість учнів не розуміють специфіку культурного напрямку як цивілізаційного етапу в розвитку людства без елементарних знань про політичні, релігійні, освітні, економічні процеси того часу. Безумовно, що без таких знань розуміння літературного тексту буде неповним і поверхневим, і, що головне, відсутність загальнокультурних знань не дозволить розвинути аналітичні та інтерпретаційні компетенції.

Щоб зрозуміти науковий напрям, достатні знання та компетенції з окремих дисциплін, у нашому випадку з історії літератури і мистецтва, теорії літератури, власне історії та інтерпретаційно-аналітичні вміння та навички критичного мислення.

Погоджуємося в В.І. Микитюком, що зміни в освіті потрібні, зокрема в літературній. Українську та світову літературу в школі повинні навчати українські філологи з достатнім рівнем фактичних і методичних знань рідної і чужої белетристики, а співвідношення текстів і навчального часу буде принаймні дві третини до однієї на користь нашої національної (Микитюк, 2017: 5).

Ключовими пропозиціями Г. Клочка, Р. Мовчан, Г. Токманя, В. Пахаренка, Р. Харчука та інших знаних філологів-методистів є необхідність поступового й плавного удосконалення вивчення саме української літератури, збереження національного складника та першооснови саме рідної культури для формування патріотичного і свідомого громадянина. Підсумуємо найважливіші компоненти: повернення літературної складової у Держстандарт; питання існування окремого предмету «Українська література» у змісті шкільної освіти – це питання державної ваги і національної безпеки, особливо під час війни; успішні національні держави і їхній досвід реформування освітньої системи не передбачає ігнорування власне національного складника у гуманітарній сфері; безперечною є потреба удосконалення методології і методики вивчення літератури у середній і вищій школі, власне – інтегрування з медіасферою і культурою, однак не шляхом вихолощення національної складової; українська та світова література мають бути у Держстандарті узгоджені не тільки у хронологічному контексті, а передусім у стилізовому, загальнокультурному плані.

Варто також розглянути світовий досвід трансформації курсу національної літератури. Наприклад, європейська школа завжди була інакше структурована. Донедавна так: перший етап навчання: 1–3 класи загальної школи (тексти 7 національних авторів, 4 – зарубіжних). Другий етап: 4–6 класи (10 – національних, 5 – зарубіжних). Третій етап (гімназія): (10 творів світової белетристики, 15 текстів національної класики, а також зразки національної лірики 19 і 20 ст., вибрана новелістика 19 і 20 ст., сучасна проза і драма; зразки літератури дидактичної, регіональної, біографічної і мемуарної, сучасні публіцистичні, масмедійні, рекламні тексти; твори популярної сучасної літератури; інші складники культури (театральні вистави, фільми, поезія, телепрограми). Є ще окрема лектура для учнів загальноосвітніх та спеціалізованих ліцеїв, що певним чином корелюється із гімназійною програмою, але менш насичена (приблизно 50 авторів і текстів, які, на відміну від гімназійної програми, часто вивчають за фрагментами; 10 зразків світової класики), однак знову значну частку навчального часу відведено на пізнання документальної прози, есеїстики, сучасної літератури, текстів сучасної культури, кінематографічних адаптацій, драми, живопису, телевізійних програм і журналістики); а також програма для поглибленого вивчення літератури (Клочек, 2017: 8).

Водночас в умовах воєнного стану необхідно розвивати методику викладання української літератури, яка б відповідала історичним змінам та реаліям. Як стверджують дидакти, якісна педагогічна технологія – це інтегративна модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, спроектованими на досягнення мети, діагностикою поточних і кінцевих результатів. Педагогічні технології – це попереднє проектування процесу навчання. На відміну від методичних розробок, орієнтованих на вчителя, педагогічні технології орієнтовані на учнів, спрямовані на засвоєння знань унаслідок активної розумової діяльності.

Будь-яка технологія, застосована під час вивчення літератури, передбачає послідовність і взаємозв'язок етапів: визначення основної мети й створення чіткої системи роботи, передбачення навчального і виховного результату; діагностику рівнів умінь учнів сприймати художній твір як мистецтво слова; поділ навчального матеріалу на окремі навчальні модулі, блоки; визначення обсягу знань, умінь і навичок; обґрунтування та вибір методів, форм та засобів навчання; оцінювання навчальних здобутків учнів; реалізація запланованих завдань; аналіз результатів навчальної діяльності учнів.

Відтак, якщо педагогічна технологія є складною педагогічною системою, то вона мусить бути

поділена на типи. Дослідник Р. Харчук в основу своєї класифікації поклав організацію управління пізнавальною діяльністю на уроках літератури. Це такі види технологій: класичне лекційне навчання; навчання з допомогою аудіовізуальних технічних засобів; система «консультант»; навчання з допомогою навчальної книги (самостійна робота); система «малих груп» (диференційоване навчання); комп'ютерне навчання; система «репетитор» – індивідуальне навчання; програмоване навчання – за складеною раніше програмою (Харчук, 2017: 13). Уважаємо, що ці системи можуть поєднуватися в різних варіантах.

На основі прогресивних підходів, пропонуємо окремі інтерактивні методи, які вважаємо актуальними в умовах воєнного стану. Методи розглядаються на прикладі аналізу роману «Тигролови» Івана Багряного.

– *Імітаційні та рольові ігри* – це процедури з виконання певних простих, відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Результатом є глибше розуміння вчинків персонажа твору.

Наприклад, створюємо рольові пари: *Григорій Многогрішний – Медвин, Наталка – Григорій, родина Сірків – Григорій тощо*, через діалоги між персонажами усвідомлюємо причину тих чи інших вчинків. Відповідаємо на запитання: *Чому Григорій вбив Медвина? Чому Медвин «полював» на Многогрішного? Чи взаємне кохання Григорія та Наталки?* Рольові ігри також доцільні під час вивчення частин мови та їх порівняння в сучасному тексті.

Імітаційні ігри розвивають в учнів уяву, навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вмінь, стимулюють прояви самостійності, їхні творчі можливості.

– *«Мікрофон»* – цей метод дає можливість кожному учневі швидко й лаконічно, імітуючи «говоріння в мікрофон», висловлювати власну думку чи позицію.

Наприклад, у процесі розуміння проблематики та ідеї твору «Тигролови», а також біографії Івана Багряного на етапі вивчення нового матеріалу вчитель може поставити запитання: *Чи була, на вашу думку, літературна творчість Багряного небезпечною для радянської системи? Чому Багряний покинув УРСР? Чому роман «Тигролови» був заборонений? Що таке МУР? Чи потерпає українське суспільство від репресій сьогодні?*

«Мікрофон» є ефективним методом на заключному етапі уроку, коли учні рефлектують з приводу того, що і як вони робили на уроці. Наприклад, можна запропонувати учням запитання на зразок: *Що я встиг/встигла зробити на уроці? Чого досяг/досягла? Які проблеми твору залишилися невирішеними? Чи всі «сміливі мають щастя»? тощо.*

– *Метод «Навчаючи – вчуся»* надає учням можливість взяти участь у навчанні, тобто поясненні нового однокласникам. Наприклад, учням пропонуються кольорові картки із вказаними на них цитатами із роману «Тигролови» і дається час запам'ятовування тез упродовж 2–3 хвилин, а після цього вони мають ознайомити з цією інформацією однокласників.

– *Робота в малих групах* допомагає учням набутти навичок спілкування й співпраці. Це один із найбільш ефективних методів, адже за організації групової роботи відбувається обмін думками про роман «Тигролови», розгляд можливих варіантів продовження сюжету.

– *«Коло ідей»* – ефективність цього методу полягає у вирішенні суперечливих питань зі створенням можливості учням висловити власну позицію. Наприклад, учитель на етапі підбиття підсумків до вивчення роману «Тигролови» можна запропонувати учням таку думку: *«Варто боротися за свою долю, чи змиритися з труднощами?»*. Учні висловлюють свої думки по черзі, доки не будуть вичерпані ідеї; усі запропоновані варіанти відповідей записуються на дошці.

– *«Мозковий штурм»* – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає учнів проявляти уяву та творчість, що досягається на основі вільного вираження думок усіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної теми. Наприклад, учитель пропонує учням запитання: *Чому мужність Григорія Многогрішного більше цінується ніж розум? Чи ви іншої думки?* Учасники мозкового штурму, відшукуючи відповідь на поставлену проблему, висувують ідеї щодо її розв'язання. На дошці записуються всі варіанти ідей доти, доки всі присутні не вважатимуть кількість достатньою. Після цього ідеї аналізуються, групуються й узагальнюються.

– *«Займи позицію»* – цей метод застосовується здебільшого в кінці уроку. Метод є ефективним з точки зору розмаїття поглядів на проблему, що вивчається/обговорюється, та надання можливості учням усвідомити наявність протилежних позицій щодо її вирішення. Учні можуть написати короткий есей, у якому висловлюють свої думки щодо проблеми твору.

Загалом моделі уроків вивчення художніх творів у профільній школі можуть мати триетапну структуру: вступна частина, власне робота з текстом і підсумкова, рефлексійна частина. У вступній частині варто застосовувати інтерактивні мотиваційні завдання на основі медіатекстів, в основі яких – «занурення» у контекстуальні зв'язки художнього тексту. В основній частині уроку рекомендовано використовувати прийоми розвитку критичного й аналітичного мислення на основі текстуальної роботи: дидактичну ейдетуку, складання й розгадування квестів, вікторин, виконання творчих завдань на фреймах.

Проте в старшій школі, щоб підлітки адекватно зрозуміли ціннісний потенціал художнього твору, він має викликати в них зацікавлення, прагнення прочитати. Це можливе за умови застосування сучасних технологій навчання, зокрема орієнтованих на залучення всіх учнів до процесу сприйняття, обговорення й інтерпретації художніх творів, використання компетентнісного й діяльнісного підходів, який запропонований у нашій практичній частині.

Висновки. Безумовно, застосування вказаних прогресивних методів навчання в період воєнного

стану сприяє формуванню в учнів пізнавального інтересу до вивчення курсу української літератури в профільній школі, дозволяє вчителю враховувати особливості розвитку творчих здібностей школярів, адже інноваційні методи навчання активізують творчий потенціал учнів і підвищують якість засвоєння ними загальноосвітніх знань, забезпечують практичну й творчу підготовку. Водночас створюється та реалізується модель творчої особистості, яка не лише володіє навичками спілкування, а й розуміє культурно-історичні й літературознавчі зв'язки та сприяє якісній підготовці до ДПА та НМТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. Методичний порадиш науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року : методичні рекомендації. За заг. ред. Олега Топузова, Тетяни Засекої. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 296 с.
2. Клочек Г. Д. Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика реформування. *Дивослово*. Київ: 2017. № 1. С. 7–11.
3. Мовчан Р.Н. Літературна освіта в українській загальноосвітній школі: сучасний стан, виклики реальності, реформування. *Дивослово*. Київ: 2017. №1. С. 2–6.
4. Микитюк В.І. «Конечність реформи учіння української літератури...». *Дивослово*. Київ: 2017. № 4. С. 2–11.
5. Пахаренко В.О. «Щоб слово пламенем взялось...» Кілька міркувань про оновлення літературної освіти. *Дивослово*. Київ: 2017. № 4. С. 12–14.
6. Семенов О.М., Вовк М.П., Дятленко Т.І, Громова Н.В. Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації : навчальний посібник. Київ : Талком, 2021. 240 с.
7. Семенов О.М., Вовк М.П. Педагогічне партнерство в умовах воєнних реалій. Досвід взаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. №3(2). С. 1–14. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4214>.
8. Токмань Г.Д. Українська літературна освіта: з погляду вічності й у контексті сьогодення. *Дивослово*. Київ: 2017. № 3. С. 2–6.
9. Харчук Р.К. Лезо Оккама як принцип вивчення літератури в українській школі. *Дивослово*. Київ: 2017. № 1. С. 12–14.

REFERENCES

1. Zahalna serednia osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta vidbudovy (2022). Methodychnyi poradnyk naukovtsiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy do pochatku novoho navchalnoho roku : metodychni rekomendatsii. Za zah. red. Oleha Topuzova, Tetiany Zasiokinoi. [General secondary education of Ukraine in the conditions of martial law and reconstruction. Methodical adviser to scientists of the Institute of Peagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine until the beginning of the new academic year: Guidelines] In-t pedahohiky NAPN Ukrainy. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita». – Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 296 [in Ukrainian].
2. Klochek H. D. (2017) Literaturna osvita v novii ukrainskii shkoli: stratehiia i taktyka reformuvannia. [Literary education in the new Ukrainian school: strategy and tactics of reform] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 1. 7–11. [in Ukrainian].
3. Movchan R.N. (2017) Literaturna osvita v ukrainskii zahalnoosvitnii shkoli: suchasnyi stan, vyklyky realnosti, reformuvannia. [Literary education in the Ukrainian state-of-the-art educational school: current state, challenges of reality, reformation] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 1. 2–6. [in Ukrainian].
4. Mykytyuk V.I. (2017) «Konechnist reformy uchinnia ukrainskoi literatury...». [The finalist of the reform of the teaching of Ukrainian literature...] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 4. 2–11. [in Ukrainian].
5. Pakhareno V.O. (2017) «Shchob slovo plamenem vzialo...» Kilka mirkuvan pro onovlennia literaturnoi osvity. ["So that the word caught fire..."] A few thoughts on the renewal of literary education] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 4. 12–14. [in Ukrainian].
6. Semenoh O.M., Vovk M.P., Dyatlenko T.I, Hromova N.V. (2021) Fakhova praktyka maibutnoho vchytelia-filoloha: tradytsii ta innovatsii : navchalnyi posibnyk. [Professional practice of the future philology teacher: traditions and innovations: study guide]. 240. [in Ukrainian].
7. Semenoh O.M., Vovk M.P. (2022) Pedahohichne partnerstvo v umovakh voiennykh realii. Dosvid vzaiemodii Instytutu pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziazyuna NAPN Ukrainy i Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A.S. Makarenka. [Pedagogical Partnership in the Context of Military Realities. The experience of interaction between the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko] Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 3(2). 1–14. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4214>. [in Ukrainian].
8. Tokman H.D. (2017) Ukrainska literaturna osvita: z pohliadu vichnosti y u konteksti sohodennia. [Ukrainian Literary Education: From the Perspective of Eternity and in the Context of the Present] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 3. 2–6. [in Ukrainian].
9. Kharchuk R.K. (2017) Lezo Okkama yak pryntsyp vyvchennia literatury v ukrainskii shkoli. [Occam's Razor as a Principle of Studying Literature in the Ukrainian School] Dyvoslovo. – Dyvoslovo, 1. 12–14. [in Ukrainian].

УДК 373.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-41>**Наталка КОТЕЛЯНЕЦЬ,**

orcid.org/0000-0002-0575-5205

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Кіровоградська область, Україна) nvnatalka@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглянуто загально педагогічні аспекти формування пізнавального інтересу учнів початкової школи на уроках технології. Автором уточнено зміст понять «інтерес», «пізнавальний інтерес». Визначено, що сутність пізнавального інтересу полягає в тому, що його об'єктом є сам процес пізнання, який характеризується прагненням осягнути сутність явищ, пізнанням теоретичних, наукових основ певної галузі знань, відносно стійким прагненням до постійного глибокого її вивчення. Значний потенціал у формуванні пізнавального інтересу учнів початкової школи серед загальноосвітніх дисциплін мають саме уроки технології.

Обґрунтовано, що важливими умовами формування пізнавальної самостійності учнів є: організація самостійної навчально-пошукової діяльності, вирішення пізнавальних завдань різних типів, поєднання активних та інтерактивних методів навчання з використанням комп'ютерних технологій.

Розкрито основні засоби формування пізнавального інтересу учнів початкової школи. Зазначено, що основою пізнавального інтересу може бути таке пізнавальне завдання, яке потребує від людини активної, пошукової або творчої діяльності. Особлива роль у формуванні та розвитку пізнавального інтересу відводиться дослідницькій роботі, яка є одним з резервів підвищення ефективності навчання учнів і сприяє цілеспрямованому формуванню мотивів навчання. Організація дослідної діяльності учнів сприяє розвитку соціально-активної особистості, активізації пізнавальної діяльності та підвищення ефективності навчання. Вибір засобів і способів розвитку пізнавального інтересу досить різноманітний і здебільшого залежить від дидактичної мети уроку, підготовленості класу, технічних засобів, які доступні вчителю.

Зазначено, що початкова школа є центром загальної уваги, оскільки перші роки навчання і виховання дітей у школі мають важливий вплив на подальший розвиток інтелекту, творчості, формування характеру, саморозвиток особистості тощо. Успішну діяльність дітей молодшого шкільного віку гарантує чітке формування й розвиток пізнавального інтересу.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, учні початкової школи, уроки технології, засоби формування.

Natalka KOTELIANETS,

orcid.org/0000-0002-0575-5205

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Head of the Department of Preschool and Primary Education

Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko

(Kropyvnytskyi, Kirovohrad region, Ukraine) nvnatalka@ukr.net

FORMATION OF COGNITIVE INTEREST OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS DURING TECHNOLOGY LESSONS

The article discusses the general pedagogical aspects of the formation of the cognitive interest of primary school students during technology lessons. The author clarified the meaning of the concepts "interest", "cognitive interest". It was determined that the essence of cognitive interest is that its object is the process of cognition itself, which is characterized by the desire to understand the essence of phenomena, knowledge of the theoretical, scientific foundations of a certain field of knowledge, and a relatively stable desire for constant in-depth study of it. Technology lessons have a significant potential for formation of primary school students' cognitive interest among general education disciplines.

It is substantiated that important conditions for the formation of students' cognitive independence are: organization of independent educational and research activities, solving cognitive tasks of various types, combination of active and interactive learning methods using computer technologies.

The main means of formation of primary school students' cognitive interest of are disclosed. It is noted that the basis of cognitive interest can be such a cognitive task that requires a person to be active, searching or creative. A special role in the formation and development of cognitive interest is assigned to research work, which is one of the reserves for increasing the effectiveness of student learning and contributes to the purposeful formation of learning motives. The

organization of students' research activities contributes to the development of a socially active personality, the activation of cognitive activity and the improvement of learning efficiency. The choice of means and ways of development of cognitive interest is quite diverse and mostly depends on the didactic purpose of the lesson, the preparedness of the class, and the technical means available to the teacher.

It is noted that primary school is the center of general attention, since the first years of education and upbringing of children at school have an important impact on the further development of intelligence, creativity, character formation, self-development of personality, etc. The successful activity of children of primary school age is guaranteed by the clear formation and development of cognitive interest.

Key words: *cognitive interest, primary school students, technology lessons, means of formation.*

Постановка проблеми. Проблема формування пізнавальних інтересів школярів є однією з найважливіших проблем сучасної педагогіки. Вона виступає як першочергова умова формування в учнів потреби в знаннях, набуття інтелектуальних здібностей, самостійності, забезпечення глибини й міцності знань. Реалії сьогодення вимагають орієнтації навчання на розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів як основи розвитку особистості, адже саме в початковій школі закладаються основи навчальних умінь, які згодом стають основною умовою подальшого навчання.

Державний стандарт початкової загальної освіти (2018), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (2016 р.) актуалізують проблему розвитку пізнавального інтересу учнів.

Пізнавальний інтерес – важливе особистісне утворення та характеристика навчального процесу, яке охоплює всі психічні процеси – сприйняття, пам'ять, мислення, стимулює пізнавальну активність учнів, спрямовує розвиток їх розумової та соціальної сфери.

Аналіз досліджень. Проблема розвитку пізнавальних інтересів дитини розглядалася, вивчалася, та отримала своє обґрунтування у працях відомих педагогів: Я. Коменського, К. Ушинського, С. Русової, Н. Бібік, Б. Друзь, О. Киричук, О. Савченко, О. Скрипченко, В. Сухомлинського та інших.

Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, зокрема на уроках навчання технологій, знайшла висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних учених (П. Атутов, О. Коберник, А. Линда, В. Мадзігон, Л. Оршанський, В. Сидоренко, Г. Терещук, В. Тименко, Д. Тхоржевський та ін.).

Мета статті – розкрити потенціал уроків технології у формуванні пізнавального інтересу учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших проблем сучасної школи є розвиток пізнавального інтересу та активності школярів. Проблема розвитку пізнавального інтересу дітей

знаходилася у полі зору мислителів, вчених, представників громадськості з моменту зародження наукової думки й до наших днів. Так, Я. Коменський у «Великій дидактиці» писав, що потрібно перш за все викликати у школярів серйозну любов до предмету, довівши його перевагу, приємність. Педагог стверджував, що тільки завдяки інтересу учень горітиме бажанням навчатися, не уникатиме праці, навіть шукатиме її й не боїтиметься проблем і зусиль (Зайченко, 2008:44).

Психолого-педагогічну теорію інтересу в навчанні на основі обліку вікових та психічних особливостей дітей розробив К. Ушинський. Педагог зазначав, що вихователь не повинен забувати, що вчення, позбавлене всякого інтересу й взятє тільки силою примусу, вбиває в учня полювання до навчання, без якого він далеко не піде (Коваленко, 2006).

Проблемі розвитку пізнавального інтересу в навчанні приділяв увагу С. Шацький. Він вважав, що, з одного боку інтерес – важливий чинник активного засвоєння учнями соціального досвіду, з іншого – роль інтересу полягає в адаптації дитини до навколишнього середовища. Педагог стверджував, що школа повинна опиратися на прагнення дітей вчитися. Він називав пізнавальний інтерес «життєвим імпульсом, який потрібно розвивати» (Зайченко, 2010:180).

Науковці пропонують різні підходи до визначення поняття «інтерес», що підтверджує його багатозначність, зокрема:

– Пізнавальний інтерес – потреба у збагаченні розуму й серця. Так закріплюється допитливість й перетворюється у схильність до знань (Новик, 2016).

– Пізнавальний інтерес – особлива вибіркова спрямованість особистості на процес пізнання. Це взаємодія інтелекту й вольових процесів (Назарець, 2003).

Як зауважує Н. Бібік, інтерес постає перед нами то у вигляді короткого стану, то у вигляді властивостей особистості, його прояви в систематично повторюваних переживаннях і діяльності учня. Вона припускає, що інтереси виступають в якості спонукального механізму пізнання (Бібік, 1998).

О. Савченко зазначає, що пізнавальний інтерес – це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей і предметів. Лише в ситуації пошуку нових знань, інтелектуальної напруги, самостійної діяльності виникає й зміцнюється інтерес. Для розвитку пізнавального інтересу необхідно забезпечити правильне співвідношення репродуктивної й продуктивної діяльності (Савченко, 1999:39).

Пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена, вибіркова спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Цей інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку учня (В. Паламарчук), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексєєва).

Сутність пізнавального інтересу полягає в тому, що його об'єктом є сам процес пізнання, який характеризується прагненням досягнути сутність явищ, пізнанням теоретичних, наукових основ певної галузі знань, відносно стійким прагненням до постійного глибокого її вивчення.

Динамічність, поступальний рух, перехід від явища до сутності, встановлення глибоких зв'язків, оволодіння закономірностями є характерними ознаками пізнавального інтересу. Вони формуються й виявляються поступово. Природа, певний вид діяльності, соціально-історичне явище, а також спілкування з людиною, з якою пов'язаний суб'єкт, можуть бути збудником інтересу.

Основою пізнавального інтересу може бути таке пізнавальне завдання, яке потребує від людини активної, пошукової або творчої діяльності. У школі пізнавальний інтерес виникає в учня на основі змісту навчальних предметів. Не тільки набуті учнем знання, а й процес оволодіння знаннями, процес навчання в цілому включаються до сфери пізнавального інтересу, що дає змогу одержувати необхідні способи пізнання й сприяє постійному поступальному руху школяра (Бібік, 1998).

Значний потенціал у формуванні пізнавального інтересу учнів початкової школи серед загальноосвітніх дисциплін мають саме уроки технології.

Відповідно до нових стандартів зміст освітньої галузі «Технології» має практико-орієнтовану спрямованість, тобто: практична діяльність сприймається як засіб загального розвитку дитини (становлення соціальних особистісно-значущих якостей школяра, а також формування спеціаль-

них, технологічних та універсальних навчальних процесів).

На уроках технології учні не лише приймають участь у процесі репродуктивної діяльності, під час якої виконують трудові дії та відтворюють запропонований учителем об'єкт, а й приймають участь у процесу творчої проектної діяльності.

Проект на уроці технології – це завжди вирішення конструкторського завдання, яке за своєю природою пов'язане з пошуковою діяльністю. В процесі виконання таких завдань учням потрібно не просто згадати або повторити вже відомі шляхи та способи роботи, а й здійснити творче перенесення наявних знань у нову ситуацію.

У початковій школі впровадження методу проєктів на уроках технології сприяє виникненню такої взаємодії та відносин школярів між собою, з дорослими, у яких задля досягнення мети реалізуються творчі здібності та пізнавальні інтереси особистості, досягається запланований результат, відбувається розвиток внутрішнього світу зростаючої людини. При цьому виховна роль проєктування залежить від відображення цих трудових відносин у духовному житті учнів, у широті та глибині вольових зусиль особистості. Виховання любові до праці можливе, лише коли дитина переймається красою відносин між людьми, що виникають у трудовому процесі.

Впровадження методу проєктів в освітній галузі «Технології» формує у школярів пізнавальний інтерес, основи технологічної грамотності, культури праці, заснований на засвоєнні учнями способів перетворення матеріалів, енергії, інформації, а також технологій їх обробки. Молодші школярі створюються проєкти в різних галузях людської діяльності. В процесі цієї діяльності вони набувають навичок вирішення актуальних питань сучасності, пов'язаних з екологією, економікою, безпекою людини та природи, знайомляться з «дорослими» проблемами. Відбувається знайомство із виробництвом, маркетингом, підприємницьким світом професій через набутий учнями досвід. Молодші школярі в процесі участі у проєктній діяльності демонструють готовність: до пізнання та оволодіння основними дослідницькими методами (аналіз літератури, пошук джерел інформації, збір та обробка даних, наукове пояснення отриманих результатів, бачення та висунання нових проблем, гіпотез, методів їх вирішення); до опанування комп'ютерною грамотністю, умінням працювати з аудіовізуальною та мультимедіа технікою; до володіння комунікативними навичками, толерантністю; до уміння інтегрувати раніше отримані знання з різних

навчальних дисциплін для вирішення пізнавальних завдань.

Уроки технології – цеглинки цілісного сприймання світу, зокрема й матеріального виробництва. В процесі моделювання учні на площині або в об'ємній формі (папері або в макеті) виражають й відображають свої враження, образи, часом фантастичні ідеї; розрізняють спектри кольорів, їх властивості; описують свої дії; розвивають відчуття пропорцій, гармонійності композицій; сприймають їх образно, асоціативно; розвивають відчуття масштабу, порівнюючи величини предметів реального життя з величинами аналогічних іграшкових предметів. Саме ця діяльність формує пізнавальні інтереси, розвиває творчі здібності, естетичні смаки, відчуття гармонії поєднання кольорів, настрою, який вони викликають, пластичність форм у природі й витворах мистецтва.

В процесі моделювання й конструювання з метою формування пізнавального інтересу корисними є вправи: на добудовування композиції, орнаменту, добір кольору тла до відповідного зображення, вирішення завдання проєктування з різних матеріалів, різними способами, розрахунки витрат матеріалів і часу; усвідомлення важливості етапу визначення технологічної послідовності виготовлення виробу та необхідних інструментів і пристосувань для отримання бажаного результату – якісного виготовлення виробу. Учні початкових класів відкривають для себе різноманітний і дивовижний світ технологій, аналізують власноруч розроблену або запропоновану технологічну послідовність виготовлення виробу.

Формуванню пізнавальних інтересів учнів сприяє система творчих завдань, які відрізняються між собою новизною, проблемністю, наростаючою складністю. В результаті практичні дії дітей переплітаються із розумовою діяльністю, «виконане» мозком «закріплюється». На розвиток пізнавального інтересу учнів позитивно впливають також проведення дослідів, випробування моделей. Такі види діяльності передбачають зіставлення фактів, явищ, якостей, опис висновків.

Інтерес в учнів на уроках технології можна підвищити за рахунок використання сучасних технічних засобів. За допомогою комп'ютерної техніки учні можуть створювати технічні малюнки та ескізи виробів, шукати їх оптимальні форми та розміри, складати технологію виготовлення, прогнозувати зовнішній вигляд майбутнього виробу. Комп'ютер при цьому можна використовувати як знаряддя праці.

Важливими умовами формування пізнавальної самостійності учнів є: організація самостійної

навчально-пошукової діяльності, вирішення пізнавальних завдань різних типів, поєднання активних та інтерактивних методів навчання з використанням комп'ютерних технологій (Котелянець, 2000).

Використання різних типів завдань на уроках технології є важливим фактором у формуванні пізнавального інтересу, вирішення яких сприяє розвитку самостійності, критичного мислення учнів. З цією метою застосовуються пізнавальні завдання з різних прийомів розумової діяльності: на порівняння, аналогію, структурування навчального матеріалу, передбачення, визначення власного ставлення до навчального матеріалу.

У процесі формування пізнавальної самостійності необхідно опиратися на поєднання активних та інтерактивних методів з використанням комп'ютерних технологій. Саме ці методи дозволяють організувати навчальний процес так, щоб отримані знання поєднувалися з суб'єктивним досвідом учнів, ставали їх власними переконаннями. Інтерактивні методи навчання допомагають учням осмислювати особливості навчального матеріалу, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, враховувати власний досвід, робити висновки. Саме це призводить до формування готовності самостійно підбирати інформацію й до розуміння відображених явищ, процесів, осмисленню їх, порівнянню з сьогоденням (Савченко, 1999).

Активні методи навчання краще використовувати, коли учням потрібно засвоїти інформацію: читання навчального матеріалу, розповідь вчителя, пояснення, відповіді на питання, переклад та інше. Коли метою ставиться перетворення цієї інформації, залучення учнів до спільної або індивідуальної навчально-пошукової діяльності, до взаємонавчання, краще використовувати інтерактивні методи: дискусія, «мозковий штурм», метод «прес», мікрофон, вільне письмо, імітаційні ігри тощо.

Використання проблемних ситуацій на уроках технології є важливим у формуванні та підтримці пізнавального інтересу, за яких вчитель протиставляє нові факти й результати спостереження системі знань, що наявні в учнів та робить акцент на цьому в суперечливій формі. Сильним спонукальним мотивом до навчальної діяльності при цьому виступають суперечності, що розкриваються учнями й які породжують прагнення молодших школярів зрозуміти сутність явища. Така діяльність учнів забезпечується глибоким, внутрішнім, безпосереднім інтересом.

Успішно реалізовувати не тільки технологічний, а й духовний, моральний, естетичний та інтелектуальний розвиток учня сприяє унікальне предметно-практичне середовище, що оточує

дитину, її предметно-маніпулятивна діяльність на уроках технології. Вона є основою формування пізнавальних здібностей молодших школярів, прагнення активно вивчати історію духовно-матеріальної культури, традицій свого та інших народів, шанобливого ставлення до них, а також сприяє формуванню у молодших школярів всіх елементів навчальної діяльності (планування, орієнтування в завданні, перетворення, оцінка продукту, вміння розпізнавати й ставити завдання, що виникають в контексті практичної ситуації, пропонувати практичні способи вирішення, домагатися досягнення результату тощо).

Уроки технології мають величезне значення для розвитку розумової діяльності дитини. Якщо дитина прагне досягти мету це ставить перед нею необхідність вивчати властивості й якості матеріалів, інструментів, спонукає до розпізнавання матеріалів і предметів, включених в трудову діяльність. Накопичується система знань, розвиваються диференційоване сприйняття, уявлення, розумові операції (аналіз, порівняння, узагальнення), мова. Таким чином, творча праця збагачує інтелектуальний зміст праці дитини.

У процесі трудової діяльності використовуються раніше отримані знання, що призводить до вміння застосовувати їх в практичній діяльності, до розвитку кмітливості.

Особлива роль у формуванні та розвитку пізнавального інтересу відводиться дослідницькій роботі. Вона є одним з резервів підвищення ефективності навчання учнів і сприяє цілеспрямованому формуванню мотивів навчання. Організація дослідної діяльності учнів сприяє розвитку соціально-активної особистості, активізації пізнавальної діяльності та підвищення ефективності навчання.

Дослід це невеличке експериментальне дослідження з метою отримання невідомої заздалегідь інформації або об'єктивне підтвердження чи спростування інформації, що вселяє певну недовіру. Він включає в себе і формулювання припущення (гіпотези), і практичні дії з об'єктом, і спостереження за його змінами, і спроба відразу ж встановити причинно-наслідкові зв'язки й зробити технологічний прогноз.

На одночасному комплексному використанні всіх аналізаторів ґрунтуються спостереження й досліди, які виконують учні початкових класів. Учні початкових класів на уроках технології ознайомлюються й працюють з такими матеріалами, як: папір і картон, тканина і волокнисті матеріали, природні матеріали, пластилін, дріт та синтетичні матеріали. Зазначені матеріали потрібно

правильно і за призначенням використовувати, а для цього необхідно добре знати їх властивості, спостерігати за особливостями дій інструментів в різноманітних виробничих ситуаціях, практично з'ясовувати доцільність застосування приладів, які раціоналізують трудові операції.

З кожним уроком це дозволяє молодшим школярам більш точно відповідати на важливі для розв'язання практичних завдань питання, пов'язані з властивостями й якісними особливостями оброблюваних матеріалів, особливостями опору кожного матеріалу під час обробки його інструментами.

Вчитель повинен під час організації дослідницької діяльності дітей навчити їх самостійно здобувати знання, без яких неможливо працювати усвідомлено, цілеспрямовано, продуктивно. Це знання про асортимент та важливі властивості оброблюваних матеріалів, знаряддя праці, технологічні процеси, раціональні прийоми праці, правила техніки безпеки, санітарії та гігієни, організації та культури праці.

Опора на їхній попередній трудовий досвід й здобуття нових відомостей, зв'язок із життям, з працею дітей, виконання нових навчальних завдань – важлива умова ефективності проведення найпростіших досліджень, спостережень та дослідів.

Найбільш ефективними прийомами розвитку пізнавального інтересу у роботі з різними матеріалами є: дитяче експериментування з матеріалом перед початком навчання; створення доброзичливої атмосфери під час показу нових способів перетворення паперу, тканини, природного й непридатного матеріалів; формування технічних навичок і вмінь у процесі виконання вправ; досягнення самостійності й активності дітей; доброзичлива та об'єктивна оцінка дитячих виробів. Підставами для розгляду уроків технології як важливого елементу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів можна вважати: правильно організована праця дає змогу учням здобувати поглиблені знання про якість і можливості різних матеріалів, сприяє закріпленню позитивних емоцій, стимулює бажання працювати й засвоювати особливості майстерності, долучає до народного декоративного мистецтва.

Як свідчить аналіз наукової літератури, формування пізнавальних інтересів в учнів початкової школи є необхідною умовою розвитку їх пізнавальних здібностей, зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал, виховання прагнення до самоосвіти, самовиховання, формування основних інте-

лектуальних умінь, необхідних для оволодіння знаннями з навчальних дисциплін.

На уроках технології творча активність учнів не виникає несподівано, її потрібно стимулювати, створювати сприятливу емоційну атмосферу. Прийом, який є досить ефективним в зазначеному аспекті, визначається як використання ігор, ігрових ситуацій, що сприятимуть значному зростанню пізнавальних інтересів до вивчення технологій.

На уроках технології важливо використовувати такі ігрові моменти, які містять можливості застосовувати відеоматеріали з певним коментуванням, віршованим змістом, цікавими розповідями, опитуванням.

Під час гри молодші школярі здатні навчитися усвідомлювати чіткість сприймання предметів, їх форм, кольорів, розмірів, пропорцій, розташування в просторі щодо навколишніх предметів і об'єктів. Дидактичні ігри та вправи технологічного змісту мають змогу передавати новий навчальний матеріал, спонукати школярів до його опанування, закріплення та повторення вивченого матеріалу.

Дидактичні ігри та ігрові ситуації сприяють значній активізації життєвого досвіду та уяви школярів, розвитку образного мислення, формуванню естетичних потреб, почуттів, смаків, оцінок, створенню умов для глибшої активізації творчих здібностей і потенціалу дітей, оскільки саме в іграх поєднуються естетична спроможність з активністю, яка необхідна для творчості особистості.

На уроках технології успішно використовуються творчі ігри та ігри за правилами, колективні ігри, які передбачають участь декількох груп учнів, які можуть творчо змагатися між командами або створювати творчу колективну роботу.

Під час он-лайн уроків для формування пізнавального інтересу учнів початкової школи вчителю необхідно застосовувати ще більш креативні та цікаві форми роботи. Насичення уроку інтерактивними методами, засобами, прийомами, робить його унікальним та корисним.

Організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів із метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів має назву «Віртуальна екскурсія». Під час такої екскурсії вчитель сам добирає необхідний матеріал, складає маршрут, змінює зміст відповідно до поставленої мети. Відео, звукові файли, анімація є складовими такої екскурсії. В інтернет мережі існує безліч уже створених віртуальних екскурсій. Ці екскурсії можна знайти за допомогою таких додатків: «Google Culture Institute», «World Wonders Project», «Google Expeditions».

Висновки. Для формування пізнавального інтересу значні можливості мають уроки технології. Основні чинники, які впливають на розвиток пізнавального інтересу на уроках технології: розуміння учнями змісту матеріалу, що вивчається; відповідність інформації віковим і фізіологічним особливостям молодших школярів, важливим є новизна у змісті матеріалу, його емоційна насиченість, різноманітність завдань. Розвитку пізнавального інтересу сприяють також використання інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедійних презентацій, різних візуальних та звукових засобів, дидактичних ігор, інтерактивних методів та форм навчання, проведення найпростіших досліджень, спостережень та дослідів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. К.: Монографія, 1998. 199 с.
2. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
3. Зайченко В.І. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 624 с.
4. Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія. К.: Центр навч. літ., 2006. С. 449–463.
5. Котелянець Н. В. Реалізація міжпредметних зв'язків в змісті трудового навчання. Учитель початкової школи. 2016. № 11. С. 20–24.
6. Котелянець Н.В. Роль міжпредметних зв'язків у розвитку особистості молодших школярів. Рідна школа. 2000. № 3. С. 43.
7. Назарець Л. М. Пізнавальний інтерес у контексті мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Наукові записи. Острог, 2003. Вип. 4. С. 81–91.
8. Новик І.М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних пізнавальних інтересів молодших школярів: Дисертація. Київ, 2016. 318 с.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 1999. 368 с.
10. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. К., 1999. 220 с.

REFERENCES

1. Bibyk N.M. (1998) Formuvannia piznavalnykh interesiv molodshykh shkoliariv. [Formation of cognitive interests of younger schoolchildren] K. Monohrafiia – K.: Monograph,. 199. [in Ukrainian].

2. Zaichenko I. V. (2008) Pedahohika: navch. posibnyk [Pedagogy: teaching. manual] K.: Osvita Ukrainy, KNT – K.: Education of Ukraine, KNT, 528. [in Ukrainian].
3. Zaichenko V.I. (2010) Istoriiia pedahohiky u dvokh knykhakh. Knyha I. Istoriiia zarubizhnoi pedahohiky. [History of pedagogy. In two books. Book I. History of foreign pedagogy] Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Vydavnychiy Dim «Slovo». – Educational guide for students of higher educational institutions. Kyiv: Slovo Publishing House, 624. [in Ukrainian].
4. Kovalenko E. I. (2006) Istoriiia zarubizhnoi pedahohiky: khrestomatiiia [History of foreign pedagogy: a textbook] K.: Tsentr navch. lit. – K.: Education Center. lit. 449–463. [in Ukrainian].
5. Kotelyanets N. V. (2016) Realizatsiia mizhpredmetnykh zviazkiv v zmisti trudovoho navchannia [Realization of intersubject connections in the content of craft training]. Uchytel pochatkovoï shkoly – Primary school teacher, 11. 20–24. [in Ukrainian].
6. Kotelyanets N.V. (2000) Rol mizhpredmetnykh zviazkiv u rozvytku osobystosti molodshykh shkoliariv [The role of interdisciplinary connections in the personality development of younger schoolchildren]. Ridna shkola – Native school, 3. 43. [in Ukrainian].
7. Nazarets L. M. (2003) Piznavalnyi interes u konteksti motyvatsii navchalnopiznavalnoi diialnosti [Cognitive interest in the context of motivation of educational and cognitive activity] Naukovi zapysy. Ostroh – Scientific records. Ostrog, Vol. 4. 81–91. [in Ukrainian].
8. Novyk I.M. (2016) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do diahnostychnoho suprovodu rozvytku piznavalnykh piznavalnykh interesiv molodshykh shkoliariv: Dysertatsiia [Preparation of future primary school teachers for diagnostic support of the development of cognitive interests of younger schoolchildren: Dissertation]. Kyiv, 318. [in Ukrainian].
9. Savchenko O. Ya. (1999) Dydaktyka pochatkovoï shkoly: Pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv [Primary school didactics: Textbook for students of pedagogical faculties]. K.: Geneza – K.: Geneza, 368. [in Ukrainian].
10. Savchenko O.Ya. (1999) Rozvytok piznavalnoi samostiinosti molodshykh shkoliariv [Development of cognitive independence of younger schoolchildren] K., 220. [in Ukrainian].

Юлія КОТЕЛЯНЕЦЬ,

orcid.org/0000-0003-3932-1824

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Кіровоградська область, Україна) *youliana15us@gmail.com*

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розкрито актуальність мультикультури у сучасному світі. Автором зазначено, що глобалізаційні процеси та діджиталізація призводять до того, що представники різних культур активно спілкуються між собою як у віртуальному просторі, так і реальному. Принципи мультикультуралізму впливають і на галузь освіти. У сучасній освіті постійно збільшується кількість завдань, оскільки сьогодні збільшується кількість мігрантів, а також зростає рівень національної самосвідомості, що зумовлюється прагненням зберегти та розвивати етнічні культури. В освіті на сьогодні важливою є проблема професійної підготовки майбутніх педагогів з ґрунтовними знаннями специфіки мультикультури, з розумінням мультикультури як найвищої суспільної цінності, із сформованими вміннями, які дають змогу формувати мультикультуру у дітей.

Визначено, що для формування мультикультури можна застосовувати такі методи: вербальні, ситуативно-ігрові, візуальні, дослідницькі. Останнім часом в ЗВО велика кількість занять проводиться в режимі онлайн, доцільно використовувати комп'ютерні технології, що дозволяють студентам отримувати знання за допомогою різних навчальних програм. Комп'ютер допомагає в пошуку новітньої інформації про дослідження мультикультури.

Зазначено, що викладачам слід проводити бесіди зі студентами з найбільш загальних проблем мультикультури. Бесіда за своєю суттю є діалогічною формою викладу й освоєння матеріалу та передбачає наявність у студентів певного запасу знань, які необхідні для компетентної участі в обговоренні питань, а також для висновків.

Обґрунтовано, що для формування мультикультури важливо емоційно залучати майбутніх педагогів до розв'язання поставлених проблем, уважати толерантність до представників різних культур внутрішнім регулятивом та закріплювати цей регулятив у діяльності. Викладачам слід використовувати інтерактивні освітні технології, що передбачають навчання, в процесі якого всі учасники освітнього процесу (студенти і викладач) взаємодіють між собою, спільно розв'язують проблеми та завдання.

Ключові слова: мультикультура, глобалізаційні процеси, методи.

Iulia KOTELIANETS,

orcid.org/0000-0003-3932-1824

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko

(Kropyvnytskyi, Kirovohrad Oblast, Ukraine) *youliana15us@gmail.com*

MEANS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' MULTICULTURE IN A MODERN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article reveals the relevance of multiculturalism in the modern world. The author states that globalization processes and digitalization lead to the fact that representatives of different cultures actively communicate with each other both in virtual space and in real life. The principles of multiculturalism also affect the sphere of education. The number of tasks in modern education is constantly increasing, as the number of migrants is increasing today, as well as the level of national self-awareness, which is caused by the desire to preserve and develop ethnic cultures. In education today, the problem of professional training of future teachers with thorough knowledge of the specifics of multiculturalism, with an understanding of multiculturalism as the highest social value, with developed skills that make it possible to form children's multiculturalism is important.

It was determined that the following methods can be used for the formation of multiculturalism: verbal, situational-game, visual, research. Recently, a large number of classes are conducted online in higher educational institutions, it is advisable to use computer technologies that allow students to gain knowledge with the help of various educational programs. The computer helps to find the latest information on multicultural studies.

It is noted that teachers should hold conversations with students about the most general problems of multiculturalism. In its essence, the conversation is a dialogic form of presentation and learning of the material and assumes that students

.....
have a certain stock of knowledge, which is necessary for competent participation in the discussion of issues, as well as for conclusions.

It is substantiated that for the formation of multiculturalism, it is important to emotionally involve future teachers in solving the problems, consider tolerance of representatives of different cultures as an internal regulation and consolidate this regulation in activities. Teachers should use interactive educational technologies that involve learning, in the process of which all participants in the educational process (students and teachers) interact with each other, jointly solve problems and tasks.

Key words: multiculturalism, globalization processes, methods.

Постановка проблеми. Для сучасного світу характерні глобалізаційні процеси, які постійно посилюються за рахунок того, що більшість країн відкриті до діалогу, а також діджиталізація призводить до того, що представниками різних культур активного спілкуються між собою як у віртуальному просторі так і реальному. Такі тенденції стосуються не тільки співробітництва в правових, політичних, та економічних колах, а впливає на розвиток освіти. Як здобувачі вищої освіти так і науково-педагогічні працівники ЗВО можуть приймати участі у міжнародних проектах, а також у різноманітних програмах мобільності. Також відкритість кордонів підвищує зацікавленість студентів в навчанні в інших країнах. Саме тому зміни які відбуваються в сучасному суспільстві створюють необхідність формування відповідної компетентності у майбутніх педагогів для того щоб вони могли здійснювати подальшу професійної діяльності в умовах мультикультурності.

Аналіз досліджень. Результати аналізу наукових досліджень показує, що питання взаємодії та спілкування в расово та етнічно гетерогенних групах, а також формування у здобувачів освіти відповідної компетентності привертала увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. В. Прашад, Н. Хеслем, Л. Розенталь, А. Бернардо, С. Ксяо, В. Мичковська, Л. Воротняк висвітлили в своїх наукових працях питання полікультурності та полікультурної компетентності. С. Шарм, Ф. Валлер, К.Сорія, Ф. Дервін, Т. Серих та Т. Модуд присвятили свої праці проблемі мультикультурності, а також формуванню мультикультурної компетентності фахівців. У дослідженнях Т. Кантла, О. Рембач, Ю. Короткової, К. Джоппке, О. Садохіна розглянуто різноманітні підходи щодо визначення поняття міжкультурності і міжкультурної компетентності, а також її структури.

Питання освіти в расово етнічно та гетерогенних групах зацікавлює багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Н. Якса, С. Сисова, В. Огнев'юк, Дж. Бенкс, О. Хижняк, П. Горські, І. Годолін, М. Огнанті тощо. Тож питання мультикультуризму в сучасному ЗВО є досить актуальним та потребує подальших досліджень.

Мета статті: висвітлити методи формування мультикультури у майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу Сьогодні термін «мультикультурний» часто вживаний у науковому дискурсі європейських країн. Поняття «мультикультуралізм» витлумачено у словнику основних понять комунікації та вивчення культури Дж. Хартлі та Т. Салівана як «визнання та дослідження суспільств, яка складаються з різноманітних культурних груп, пов'язані з ними культурні традиції та практики часто асоціюються з різними етнічними компонентами загального соціального формування» (Колодій, 2008).

Британський словник із соціології дає визначення мультикультуралізму як «легітимацію культурного плюралізму». Мультикультуралізм підтримує та захищає різноманітність культур, наприклад мови національних меншин, чи то нерівність у стосунках між меншинами із домінантними культурами» (Jary, Jary, 1991). Метою мультикультуралізму є легітимація на всіх рівнях (як на політичному так і на соціальному) мовних, культурних, етнічних відмінностей у різних груп населення певної країни чи нації. Мультикультуралізм, який заснований на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різноманітних форм культурного життя має стає об'єднавчою ідеологією у сучасному світі.

Принципи мультикультуралізму впливають і на галузь освіти. Так, у документах Ради Європи з питань освіти і культури використовуються такі терміни: «multiethnic» – «мультиетнічний», «education for diversities» – «освіта задля збереження культурної різноманітності» «culturally diverse» – «культурнорізноманітний».

В 2005 році у Варшаві після проведення низки конференцій та Третьому саміті глав держав і урядів країн – членів Ради Європи було прийнято план дій, який проголосив міжкультурний діалог як засіб підтримки різноманітності європейських культур та джерело їх взаємозбагачення.. 7 травня 2008 року у Страсбурзі міністри закордонних справ країн-членів Ради Європи підготували та затвердили Радою Європи «Білу книгу» з міжкультурного діалогу. У цій книзі зазначено, що «сам вираз «міжкультурний діалог» все ще не є визначеним до кінця. Це пов'язано частково з тим, що поняття міжкультурного діалогу ще поки не увійшло в загальноприйнятий лексикон та досі

не має простого визначення, яке можна було б використати у будь-якій конкретній ситуації. Це є свідченням того що відсутня ясності щодопрактичного значення поняття міжкультурний діалог».

України, як і багато інших країн світу, працює над впровадженням концепції мультикультурної освіти. Дж. Бенксом було розроблено принципи мультикультурної освіти (Banks, 1973). Дослідник вважає, що провідними принципами мультикультурної освіти є:

- розгляд мультикультурної освіти як процесу;
- перед початком реалізації мультикультурної освіти, потрібно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали свою етнічну ідентичність;
- вся організація процесу навчання має здійснюватися згідно з полікультурним підходом;
- мультикультурна освіта у кожному суспільстві буде мати свій варіант функціонування, оскільки відображає його специфіку;
- починати реалізацію мультикультурної освіти слід починати зі спеціальною підготовки як педагогів, так і батьків;
- впровадження мультикультурної освіти не слід обмежувати часовими рамками;
- ідея мультикультурної освіти слід всебічно втілювати у змісті навчальних програм (Banks, 1973).

Мультикультурна освіта є досить складним педагогічним процесом, що охоплює майже усі аспекти як навчального так і виховного процесу, а також середовища закладів освіти. Поняття «мультикультурна освіта» є більш широким та відповідає принципом взаємодії та діалогу культур. Це поняття виражає соціокультурні цілі освіти, є найчастіше вживаним у науковій термінології. У сучасній освіті постійно збільшується кількість завдань, оскільки сьогодні збільшується кількість мігрантів, а також зростає рівень національної самосвідомості, що зумовлюється прагненням зберегти та розвивати етнічні культури (Parekh, 2000). Результатив досліджень, які були проведені фахівцями багатьох країн, впровадження мультикультурної освіти сприяє формуванню у студентів позитивного сприймання як культури та історії своєї країни, так і толерантного ставлення до традицій, культури, історії інших культур. Мультикультурна освіта готує майбутніх педагогів до структурної рівності в організаціях незалежно від національних, етнічних, релігійних та інших відмінностей.

В освіті на сьогодні важливою є проблема професійної підготовки майбутніх педагогів з ґрунтовними знаннями специфіки мультикультури, з розумінням мультикультури як найвищої суспільної цінності, із сформованими уміньми, які дають змогу формувати мультикультуру у дітей.

Для формування мультикультури можна такі методи: вербальні, ситуативно-ігрові, візуальні, дослідницькі (Ковалинська, 2016). Останнім часом в ЗВО велика кількість занять проводиться в режимі онлайн, доцільно використовувати комп'ютерні технології, що дозволяють студентам отримувати знання за допомогою різних навчальних програм. Комп'ютер допомагає в пошуку новітньої інформації про дослідження мультикультури.

Викладачам слід проводити бесіди зі студентами з найбільш загальних проблем мультикультури. Бесіда за своєю суттю є діалогічною формою викладу й освоєння матеріалу та передбачає наявність у студентів певного запасу знань, які необхідні для компетентної участі в обговоренні питань, а також для висновків.

Специфіка мультикультури дозволяє застосовувати три групи методів:

1) методи, спрямовані на формування знань про мультикультуру (розповідь, бесіда, лекція, навчальна дискусія, пояснення викладача);

2) методи, що сприяють становленню чуттєво-емоційної та готовності до толерантної взаємодії з представниками різних культур (методу ігрових ситуацій та психодрами);

3) методи формування вмінь і навичок мультикультурної взаємодії (переконання, навіювання, самопереконання, самонавіювання, стимулювання, корекція).

Для формування мультикультури важливо емоційно залучати майбутніх педагогів до розв'язання поставлених проблем, уважати толерантність до представників різних культур внутрішнім регулятивом та закріплювати цей регулятив у діяльності. Викладачам слід використовувати інтерактивні освітні технології, що передбачають «навчання, в процесі якого всі учасники освітнього процесу (студенти і викладач) взаємодіють між собою, спільно розв'язують проблеми та завдання, моделюють ситуації, активно беруть участь у діалозі, обмінюються інформацією» (Ковалинська, 2016). Інтерактивні технології дозволяють організувати таку діяльність студентів, у якій виявляється толерантна поведінка спільно розв'язують проблеми і завдання, моделюють ситуації.

Основне завдання викладача на першому етапі формування мультикультури під час бесіди полягає у тому щоб зацікавити студентів та зорієнтувати їх на формування толерантності до представників інших культур в процесі подальшої роботи. Викладач для цього має чітко продумувати та ставити запитання, а також дотримуватися техно-

логії проведення бесіди: постановка проблеми, та уточнення її під час обміну думками та формулювати попередні висновки. На цьому етапі обговорення висновки можуть не вирізнятися значною глибиною. Основним завданням першого етапу є з'ясування актуальності проблеми мультикультури та виявлення обсягу знань, які наявні у студентів та думок стосовно цієї проблеми.

Етап проведення бесіди вирізняється найбільшою академічною свободою як з боку викладача так і з боку студентів. Наступний етап формування мультикультури вимагає ґрунтовності та визначає викладача провідним суб'єктом педагогічного процесу.

Цей етап передбачає виклад здобувачам освіти теоретичного матеріалу з проблеми мультикультури. Під час навчання в закладі вищої освіти найбільш оптимально використовувати монологічний спосіб викладу навчального матеріалу, тобто навчальну лекцію. Викладач має розповісти студентам теорію дослідження феномена мультикультури, а також слід провести короткий діалог, завдяки якому викладач може дізнатися про якість сприйняття матеріалу студентами. Студентам слід конспектувати основні положення, так як конспект лекцій надалі може стати основою для самостійного дослідження мультикультури.

Для формування мультикультури у ЗВО доцільно використовувати метод мозкового штурму, а також його різноманітні модифікації (групове розв'язання проблеми, масова мозкова атака, концентрація ідей). Цей метод передбачає хаотичне генерування ідей студентами без їх моментального аналізу. В основу цього методу покладено активізація асоціативних здібностей здобувачів вищої освіти та створення ймовірних ситуацій. Задля групового розв'язання проблеми, треба створити спеціальну групу генераторів ідей з найбільш підготовлених здобувачів освіти. Учасники цієї групи упродовж визначеного викладачем часу знаходять варіанти розв'язання проблеми та висувають їх на загальне обговорення. При використанні масової мозкової атаки у формуванні ідей мають бути задіяні усі студенти, після чого має бути здійснений колективний аналіз ідей. Учасників також можна об'єднати в групи задля спільного напрацювання рішень, які згодом має захистити представник кожної з груп, обґрунтувавши ідеї. Використовуючи метод мозкового штурму доцільним є використання прийомів: експертиза, груповий пошук, аналіз знайдених шляхів виходу, захист ідеї або аргументація, передача знайденої ідеї зацікавленій особі з метою її подальшого захисту.

Доцільним, на нашу думку, є використання зі студентами на заняттях ігрових вправ «Стратегія

в діалозі» та «Аргументи». Для проведення ігрової вправи «Стратегія в діалозі» необхідно обрати двох ведучих, кожному з яких викладач дає завдання таємно від аудиторії та один від одного: один з них має підтримувати діалог у своїй звичайній манері, а інший має утримати лідерство. Після інсценізації діалогу усі студенти групи приймають участь в обговоренні стратегії. Потім викладач пропонує першому партнеру підтримувати діалог у звичайній манері, а другий має змусити напарника стати лідером діалогу. Згодом обидва студенти мають вести діалог певної спрямованості. Один студент має висловити певну думку, а інший спершу має її дослівно повторити (показати як він зрозумів думку першого), а потім вже висловити свою. Перший учасник має повторити думку, яка була висловлена партнером та продовжує обговорення теми. Тривалість діалогу має бути 5–7 хвилин. Учасники обов'язково мають фіксувати кількість відхилень, які були допущені партнером під час переказу слів співрозмовника. Таку вправу мають виконувати всі учасники. Виконуючи вправу повторно, здобувачі освіти будуть спостерігати, як буде змінюватися їх манера спілкування у повсякденному житті. Ця ігрова вправа сприяє виробленню у студентів навичок спілкування та вміння розуміти себе та інших, вміння говорити й слухати іншого, що важливо для майбутніх педагогів для їх професійної діяльності.

Для проведення ігрової вправи «Аргументи» (Стинська, 2016) викладачу треба об'єднати студентів в пари. Викладач пропонує тему, у якій можливі дві позиції. Тема для обговорення може бути серйозною чи несерйозною. При виконанні цієї вправи не важливо зовсім, що студенти думають насправді з цього питання. Один учасник має відстоювати одну думку, а другий – іншу. За сигналом викладача учасники починають в швидкому темпі обмінюватися аргументами, захищаючи свої погляди. Це треба робити швидко та переконливо. Слід при цьому не перебивати співрозмовника та говорити не більше ніж десять секунд. Необхідно слухати чужі аргументи та намагатися відповідати на них. У такій суперечці переможця не має, оскільки основною є насолода процесом обговорення. Такі ігрові вправи активізують інтелектуальний потенціал та емоції учасників, сприяють розвитку у студентів вміння вислухати співрозмовника.

Рольова гри «Ярлики» допомагає студентам дослідити зв'язки між тим, чого від людини очікують інші та тим, як вони поведуться. Здобувачі освіти можуть замислитися над тим як впливає поведінка людини на навколишніх, після чого можна почати дискусію як стереотипи впливають на життя людей.

Викладач дає кожному з студентів групи аркуш, на якому записана будь-яка якість особистості. Група отримує будь-яке завдання, в процесі виконання якого, вони повинні поводитись з кожним студентом так, ніби та риса, яка записана на аркуші є однією головних його властивостей. Після проведення рольової гри учасники мають обговорити гру. Студенти мають з'ясувати як кожен з учасників почувався у процесі гри та чи було складно поводитися з людиною відповідно до її якості, яка була «написана» на аркуші. Слід обговорити чи почав хтось з учасників рольової гри підтверджувати свій ярлик поведінки. Учасники гри мають визначити які «ярлики» застосовуються у повсякденному житті до людей та який вплив ці стереотипи здійснюють «ярлики» на поведінку інших людей.

Одним із засобів формування мультикультури є тренінг, оскільки він дає змогу учасникам оволодіти різноманітними способами міжособистісної взаємодії та сприяє підвищенню компетентності особистості в сфері спілкування. За допомогою тренінгів у студентів розвиваються комунікативні здібності, виробляється здатність аналізувати ситуації та поведінку інших людей, уміння сприймати як себе так і навколишніх адекватно.

Н. Маркова зазначає, що групові тренінги важливі, оскільки людина формує себе навіть в певних окремих ситуаціях, саме тому їй необхідно використовувати всяку критику як шанс для подальшого зростання. Людині для цього треба вміти подивитися на предмет з іншої позиції, поставивши під сумнів усі стереотипи свого мислення.

Ще одним засобом формування мультикультури є дискусія. Дискусія – це публічне обговорення певної проблеми чи то спірних питань, які пов'язані з неоднозначним трактуванням соціальних, історичних та наукових фактів. Така суперечка, спрямована на досягнення істини, у процесі якої використовують коректно визначені прийоми для її ведення. Зазвичай дискусія виникає в тому випадку коли перед людьми порушено питання, на яке кожна людина має свій власний варіант відповіді (Мачинська, Стельмах, 2012).

За допомогою дискусії (Мачинська, Стельмах, 2012) студенти вчать розглядати проблеми, динаміку ідей, роздвоєння підходів до пояснення одних і тих же фактів. Дискусія допомагає зрозуміти краще, що не має повної міри ясності та у процесі дискусії не завжди учасники повністю в усьому погоджуються один з одним, проте вони можуть досягнути кращого взаєморозуміння. Дискусія може зменшити елемент суб'єктивності.

Дискусія передбачає вияв різноманітних поглядів учасників, пошук проблем, проведення

усебічного аналізу кожної з них та сприяє формуванню у кожної людини власної позиції.

Дискусія розкриває інтелектуальні можливості здобувачів освіти, суттєво знижуються психологічні бар'єри, підвищенні продуктивності контактів. Студенти можуть розвивати ораторські вміння, а також мистецтво ведення полеміки, що важливо для особистісного розвитку. Дискусією стимулює розвиток комунікативних здібностей завдяки обміну інформацією, співіснування різноманітних інколи навіть категорично протилежних позицій, можливість критикувати.

Вплив дискусії на особистісне становлення зумовлено її ціннісно зорієнтованою спрямованістю, створенням сприятливих умов для формування вміння взаємодіяти з іншими, слухати та чути інших, поважати чужі переконання, приймати опонента, знаходити спільне рішення (Котелянець, 2013).

Задля успішного проведення дискусії важливо поставити мету, вибрати цікаву тему обговорення, наприклад, розв'язання проблеми, порівняння й оцінка можливих рішень. Викладач має дати студентам рекомендації щодо проведення дискусії, забезпечити зворотний зв'язок та оцінювання роботи. Зворотний зв'язок може ґрунтуватися на результатах дискусії: рівень її проведення, корисність, мовні труднощі.

Одним з ефективних методів формування мультикультури є аналіз конкретних ситуацій (Мачинська, Стельмах, 2012). Ознаками цього методу є наявність конкретної ситуації для аналізу, розроблення групових варіантів розв'язання цієї ситуації, захист варіантів виходу із ситуації з подальшим опануванням, підведення підсумків та оцінка результатів заняття.

У педагогічній літературі висвітлено такі види ситуацій:

1. Ситуація-проблема (опис реальної проблемної ситуації. Студенти мають знайти з неї вихід або ж зробити висновок щодо її можливості).

2. Ситуація-оцінка (опис проблемної ситуації, вихід з якої вже було знайдено. Студенти можуть зробити критичний аналіз прийнятих рішень, зробити висновок стосовно представленої ситуації розв'язання проблеми).

3. Ситуація-ілюстрація (представляє ситуацію та пояснює причини її виникнення, описує процедуру розв'язання. Використовується для здійснення оцінки ситуації загалом, аналізу її розв'язання, висловлення згоду чи то незгоди).

4. Ситуація-упередження (описує використання вже прийнятих раніше рішень Використовується для аналізу знайдених шляхів розв'язання, з використанням набутих теоретичних знань).

Цей метод спрямовано на розвиток у студентів уміння аналізувати завдання, здатності виро-

бляти та приймати певні рішення (Нагаєв, 2019). Безпосередній розбір здобувачами вищої освіти конфліктних епізодів дає змогу не лише знайти інтуїтивно, а й сформулювати, усвідомити норми та правила взаємодії як засобу запобігання конфліктів.

Висновки. Для формування мультикультури у майбутніх педагогів в сучасному ЗВО доцільно застосовувати методи, як спрямовані на формування знань про мультикультурну (розповідь, бесіда, лекція, навчальна дискусія, пояснення викладача), методи, що сприяють становленню

чуттєво-емоційної та готовності до толерантної взаємодії з представниками різних культур (методу ігрових ситуацій та психодрами) та методи формування вмінь і навичок мультикультурної взаємодії (переконання, навіювання, самопереконання, самонавіювання, стимулювання, корекція).

Для формування мультикультури важливо емоційно залучити майбутніх педагогів до розв'язання поставлених проблем, уважати толерантність до представників різних культур внутрішнім регулятивом та закріплювати цей регулятив у діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалинська І.В. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі. Освітологічний дискурс. 2016. № 1 (13). С. 65–78.
2. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. Київ, 2008. Вип. 6. С. 5–14. URL: <http://political-studies.com/?p=578>.
3. Котелянець Ю. С. Виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів. *Формування компетентного фахівця в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу: всеукр. наук.-метод. семінар, 12 квітня 2013 р.: тези доповіді*. Умань, 2013. С. 63–66.
4. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
5. Нагаєв В.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. Х.: «Стильна типографія», 2019. 267 с.
6. Стинська В.В. Методика викладання у вищій школі. Методичні рекомендації. Івано-Франківськ, 2016. 65 с.
7. Banks J. A. Teaching ethnic studies: Concepts and strategies. Washington, DC: National Council for the Social Studies, 1973. 232 p.
8. Education and Training 2010 programme Cluster 'Teachers and Trainers' URL: http://www.atee1.org/uploads/EUpolicies/pla_teaching_in_culturally_divers_settings
9. Jary David, Jary Julia. Collins Dictionary of Sociology. London: HarperCollins Publishers, 1991. P. 344
10. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. Harvard: Harvard University Press, 2000.
11. White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Diversity». 2008. URL: <https://www.coe.int/t/dg4/intercultural>

REFERENCES

1. Kovalynska I.V. (2016) Poniattia «polikulturnist» ta «multykulturnist» u naukovomu dyskursi. [Concepts of «polyculturalism» and «multiculturalism» in scientific discourse] *Osvitohichnyi dyskurs*. – Educational discourse, 1 (13). 65–78. [in Ukrainian].
2. Kolodiy A. (2008) Amerykanska doktryna multykulturalizmu i etnonatsionalnyi rozvytok Ukrainy. [The American doctrine of multiculturalism and ethno-national development of Ukraine] *Ukraina i SShA: vzaemodiia u haluzi polityky, ekonomiky, kultury i nauky*. – Ukraine and the USA: interaction in the field of politics, economy, culture and science. Kyiv. 6. 5–14. URL: <http://political-studies.com/?p=578>. [in Ukrainian].
3. Kotelyanets Yu. S. (2013) Vykhovannia tolerantnosti u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Education of tolerance of students of higher educational institutions]. *Formuvannia kompetentnoho fakhivtsia v umovakh osvitnoho seredovyscha vyshchoho navchalnoho zakladu: vseukr. nauk.-metod. seminar: tezy dopovidi*. Uman – The formation of a competent specialist in the conditions of the educational environment of a higher educational institution: all-Ukrainian. science and method seminar: abstracts of the report. Uman, 63–66. [in Ukrainian].
4. Machynska N.I., Stelmakh S.S. (2012) Suchasni formy orhanizatsii navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli: navchalno-metodychni posibnyk [Modern forms of organization of the educational process in higher education: educational and methodological manual]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 180. [in Ukrainian].
5. Nagaev V.M. (2019) Pedahohika vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk [Higher school pedagogy: Study guide]. Kh.: «Stylna typohrafiia» – Kh.: «Stylish typography». 267 p. [in Ukrainian].
6. Stynska V.V. (2016) Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli. *Metodychni rekomendatsii*. – Teaching methods in higher education. Guidelines. Ivano-Frankivsk, 65 p. [in Ukrainian].
7. Banks J. A. (1973) Teaching ethnic studies: Concepts and strategies. Washington, DC: National Council for the Social Studies, 232.
8. Education and Training programme Cluster 'Teachers and Trainers' (2010) URL: http://www.atee1.org/uploads/EUpolicies/pla_teaching_in_culturally_divers_settings
9. Jary David, Jary Julia. (1991) Collins Dictionary of Sociology. London: HarperCollins Publishers, 344.
10. Parekh, B. (2000). Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. Harvard: Harvard University Press.
11. White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Diversity» (2008). URL: <https://www.coe.int/t/dg4/intercultural>

УДК 373.3.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-43>

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА,

orcid.org/0000-0002-4857-3460

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фундаментальних дисциплін

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *olencha1968@gmail.com*

ТЕКСТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ

Робота з текстом у навчанні української мови є одним із найважливіших напрямів сучасної мовної освіти. Наша увага зосереджена на проблемі формування і розвитку текстової діяльності учнів початкової школи. Метою представленої наукової розвідки є опис можливостей розширення текстової діяльності на уроках читання та української мови. Текстова діяльність подається як багатоаспектна і багатоцільова структура, яка стосується видів діяльності, важливих для самореалізації людини. Насамперед текстова діяльність в початковій школі орієнтована на роботу зі змістовною інформацією, яка міститься у тексті, та її розширення за рахунок деталізації, уточнення, включення елементів опису, конкретних прикладів, розкриття причинно-наслідкових зв'язків, способів логічного розвитку думки. Також виокремлено текстову діяльність як результат мовленнєвої діяльності автора тексту та як об'єкт мовленнєвої діяльності того, хто сприймає текст. Розглянуто інформаційний, соціокультурний контексти текстової діяльності.

Текст виявлено універсальною дидактичною одиницею нової освітньої парадигми, здатної відповідати на виклики сучасного світу. Будучи невід'ємною складовою навчального дискурсу, текст не тільки бере участь у формуванні комунікативної компетентності учнів, а й сприяє успішному розв'язанню комплексу завдань, що стоять перед сучасною освітою загалом і педагогічною зокрема. Реалізація текстом свого потенціалу унікальної дидактичної одиниці багато в чому визначається присутністю чинника культури в його статусі: взаємозв'язок культури і тексту очевидний через їхню категоріальну спільність, виконання єдиних функцій та існування єдиних параметрів розгляду.

У результаті проведеного дослідження на виявлення особливостей текстової діяльності молодших школярів було визначено уміння, які становлять оптимальний рівень текстової компетенції учнів; описано основні стратегії сприйняття тексту; виокремлено методи і прийоми текстової діяльності учня початкової школи.

Ключові слова: текстова діяльність, текстова компетенція, текстоцентризм, комунікативна компетентність, стратегія сприйняття тексту.

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA,

orcid.org/0000-0002-4857-3460

PhD (Pedagogy),

Associate Professor at the Department of Fundamental Disciplines

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *olencha1968@gmail.com*

TEXTUAL ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL PUPILS: PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMATION

Working with text in teaching the Ukrainian language is one of the most important areas of modern language education. Our attention is focused on the problem of formation and development of primary school students' textual activity. The purpose of the presented research is to describe the possibilities of expanding textual activities in reading and Ukrainian language lessons. The textual activity is presented as a multidimensional and multi-purpose structure that refers to the types of activities that are important for human self-realization. First of all, textual activity in primary school is focused on working with meaningful information contained in the text and its expansion by detailing, clarifying, including elements of description, specific examples, disclosing cause and effect relationships, and ways of logical thought development. The author also distinguishes textual activity as a result of the speech activity of the author of the text and as an object of speech activity of the person who perceives the text. The informational, socio-cultural contexts of textual activity are considered.

The text is revealed to be a universal didactic unit of a new educational paradigm capable of meeting the challenges of the modern world. Being an integral part of the educational discourse, the text not only participates in the formation of students' communicative competence, but also contributes to the successful solution of a set of tasks facing modern education in general and pedagogical education in particular: The realization by the text of its potential as a unique didactic unit is largely determined by the presence of the culture factor in its status: the relationship between culture and text is obvious through their categorical commonality, the performance of common functions and the existence of common parameters of consideration.

As a result of the study aimed at identifying the peculiarities of primary school pupils' textual activity, the author has identified the skills that constitute the optimal level of pupils' textual competence; described the main strategies of text perception; and highlighted the methods and techniques of primary school pupils' textual activity.

Key words: textual activity, textual competence, text-centeredness, communicative competence, text comprehension strategy.

Постановка проблеми. Гуманізація та гуманітаризація освіти виступають одними із ключових напрямків розвитку Нової української школи, відображаючи загальну тенденцію розвитку світової освіти. Основними характеристиками сучасної освітньої парадигми є антропоцентризм і культуроцентризм, опираючись на які, початкова школа інтегрує ціннісні й особистісні категорії культури в соціум. З цієї ж причини зростає роль мовної освіти, яка реалізує безумовний орієнтир сучасних освітніх процесів – комунікативно-мовленнєвий.

Ефективність комунікативної взаємодії з навколишнім світом найчастіше залежить від того, наскільки учень володіє навичками обміну інформацією, що у свою чергу забезпечується наявністю необхідного та достатнього комунікативного досвіду. Чим швидше дитина набуває цей досвід, тим різноманітнішим і продуктивнішим буде арсенал комунікативних засобів, тим успішніше відбується самореалізація особистості в соціумі.

Текстоцентризм, який впроваджується в сучасну освітню парадигму, утверджує поняття тексту як унікальної одиниці гуманітарного знання. Ключовим поняттям при розгляді тексту в гуманітарних дослідженнях виявилось поняття текстової діяльності як системи дій на основі знань, навичок і вмінь, що дають змогу створювати, сприймати та інтерпретувати тексти. Володіння текстовою діяльністю як показника загальної культури людини передбачає формування загальнокультурної компетентності школяра. Відповідно, підвищення загального культурного рівня особистості того, хто навчається.

Дані психолого-педагогічних досліджень дають змогу виявити недостатню готовність молодших школярів оперувати універсальними текстовими діями. Учні зазнають труднощів у формуванні та реалізації задуму текстів різних типів мовлення, забезпеченні цілісності та зв'язності власного тексту, переобтяжують тексти деталями, що не мають значення для розкриття теми та вираження головної думки. Така ситуація негативно впливає на загальну мовленнєву культуру учнів, не забезпечує успішності їхньої освіти на наступному етапі, перешкоджає вдосконаленню комунікативної діяльності. Тому оволодіння текстовою діяльністю є пріоритетним показником сформованості комунікативної компетентності молодшого школяра.

Аналіз досліджень. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови обумовлений новими досягненнями в галузі мовленнєвої комунікації: вивченням мовленнєвої поведінки, правил мовленнєвого спілкування, комунікативних стратегій (Н. Богданець-Білокаленко, Н. Сіранчук,

Н. Грона, А. Гамза та ін.); у сфері теорії тексту, дослідженням процесів його породження та розуміння (Л. Мацько, Т. Радзівська, Ф. Бацевич та ін.).

Як зазначають науковці сформованість текстової діяльності виявляється, по-перше, в усвідомленні ідеї, що текст є комунікативною одиницею, яка використовується для мовленнєвого спілкування в усній і письмовій формі, по-друге, в розумінні, що текст як результат мовленнєво-мисленнєвої діяльності адресований читачеві або слухачеві, по-третє, у вільному володінні текстовими діями в процесі пізнання і творчості. На їхню думку, володіння текстовими діями забезпечує стійкість таких навичок, як виявлення задуму автора та способів його втілення, а також розвиває здатність мовної особистості перетворювати власне мовлення на текст, якісно змінювати мовленнєву поведінку. А звідси – сформована текстова діяльність робить учня активним учасником комунікативного процесу, відображаючи не лише результати навчання української мови, літературного читання, а й мета-предметні результати навчання.

Мета статті – описати особливості, методи та етапи текстової діяльності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Формування школяра, який вміє орієнтуватися в інформаційному потоці, отримувати необхідну інформацію з різних джерел, повинно здійснюватись через навчання школярів свідомому володінню прийомами та тактиками навчання. Це можливо, якщо: побудувати систему навчання прийомам та тактикам розуміння тексту, спрямовану на формування вміння усвідомлено відбирати прийоми інформаційної переробки тексту та включати їх в індивідуальні тактики навчання мови і читання; використовувати у навчанні різні типи текстів; мотивувати учнів до вивчення прийомів і тактик розуміння тексту через визначення важливості вміння усвідомлено читати, а також через створення умов, що дозволяють кожному учневі подолати труднощі у роботі за змістом тексту; будувати процес навчання на суб'єктному підході до учнів, згідно з яким у центрі сучасного уроку знаходиться учень з його індивідуальними здібностями та інтересами; використовувати методи і прийоми задля досягнення глибокого розуміння прочитаного через здійснення рефлексії, що полягає у фіксуванні уваги учнів на способах осмислення тексту.

Принциповим для дослідження є усвідомлення того факту, що, як самостійний вид діяльності, текстова діяльність являє собою багатоаспектну і багатоцільову структуру, яка стосується видів діяльності, важливих для самореалізації людини. При цьому

текст – це мовленнєвий твір, і текстова діяльність по суті є мовленнєвою. Вона, крім того, поширюється на процес мовленнєвої творчості (створення тексту) і сприйняття мови (тексту). Той факт, що текстова діяльність спрямована на забезпечення спілкування у різних сферах комунікації, дає змогу характеризувати її як комунікативну діяльність.

Крім того, текстова діяльність виступає очевидним результатом мовленнєво-мисленнєвої діяльності автора тексту, виявляючись при цьому об'єктом мовленнєво-мисленнєвої діяльності того, хто сприймає текст. З цієї причини текстова діяльність може також розглядатися як вербалізована форма когнітивної діяльності. З погляду ж процесів, що складають текстову діяльність, процесів передання, отримання, перетворення і зберігання інформації вона є інформаційною діяльністю. І, нарешті, соціокультурний контекст, у якому проходить текстова діяльність, і соціокультурний досвід її учасників свідчать про належність текстової діяльності до сфери соціальної та культурної діяльності.

Не випадково саме текст виявляється універсальною дидактичною одиницею нової освітньої парадигми, здатної відповідати на виклики сучасного світу. Будучи невід'ємною складовою навчального дискурсу, він не тільки бере участь у формуванні комунікативної компетентності учнів, а й сприяє найефективнішому розв'язанню комплексу завдань, що стоять перед сучасною освітою загалом і педагогічною зокрема. Реалізація текстом свого потенціалу унікальної дидактичної одиниці багато в чому визначається присутністю чинника культури в його статусі: взаємозв'язок культури і тексту очевидний через їхню категоріальну спільність, виконання єдиних функцій та існування єдиних параметрів розгляду.

З точки зору нового підходу до тексту, що ґрунтується на досягненнях комунікативної стилістики, текстова діяльність розглядається комплексно: у єдності характерних для неї лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників; у жанрово-стилістичному, функціонально-прагматичному, психолого-педагогічному, методичному аспектах. Для формування текстологічних і текстотворчих умінь учнів початкових класів особливе значення має теорія текстових асоціацій – один із напрямів комунікативної стилістики, що формується на стику психолінгвістики, прагматики і герменевтики. Розуміння тексту в сучасній науці не є однозначним. Аналіз теоретичної літератури засвідчив, що визначення тексту залежить від ознак, які характеризують його в рамках того чи іншого підходу (Бацевич, 2004: 77).

Учені зауважили, що людині в процесі мислення властиво фіксувати об'єкти та явища дійсності з їхніми особливими ознаками, з наявними між ними зв'язками та відображати це в мові на рівні тексту у вигляді особливих функціонально-сміслових типів мовлення: опису, оповіді та міркування. Ця одиниця, на відміну від складного синтаксичного цілого (надфразової єдності), дає змогу акцентувати увагу тих, хто навчається, не лише на тому, про що текст, а й на тому, як ідеться про предмет мовлення. Під час аналізу функціонально-сміслових фрагментів мовлення увага школярів фокусується і на тому, якими мотивами керувався автор, і на тому, з якою метою, заради чого він створював цей текст (Грона, 2013: 103). Створюючи власне завершене мовленнєве висловлювання, учні в процесі рефлексії прагнуть усвідомити свої мотиви та цілі, якими вони керуються під час формування та втілення задуму. З усіх текстових одиниць такий тип мовлення найбільше відповідає завданням шкільного навчання, оскільки в ньому найповніше відображаються всі властивості тексту.

До істотних характеристик тексту належить наявність плану змісту (що говориться) і плану вираження (як говориться). Ці характеристики зберігаються і в типі мовлення: він має узагальнене, типове значення (значення рематичної домінанти) і таку саму узагальнену форму для передачі цього значення. Інші текстові одиниці (абзац, складне синтаксичне ціле, або надфразова єдність) такими двосторонніми властивостями не володіють. Складне синтаксичне ціле характеризується переважно з боку форми, абзац не має жодного типового значення, ні певною мовною формою. Наявність у типі мовлення і плану змісту, і плану вираження дає змогу спертися на це поняття під час навчання як аналітичної, так і продуктивної текстової діяльності (Бацевич, 2004: 98).

Під текстовою діяльністю розуміють обмін суб'єктів комунікації діями породження та інтерпретації текстів. У рамках психолінгвістичної теорії на основі аналізу різних підходів виокремлено чотири етапи реалізації текстової діяльності: мотивація, формування задуму, внутрішнє лексико-граматичне програмування, зовнішня реалізація. Аналіз процесів сприйняття і продукування текстів дав змогу виокремити об'єднуюче їх поняття – задум, що розглядається як найважливіша категорія, яка визначає і регулює зміст текстової діяльності.

Текстова діяльність пов'язана з поняттям мотивації. Особливі труднощі у створенні мотивації полягають у тому, що усне мовлення більш моти-

воване, ніж письмове, оскільки мотив письмового висловлювання не підтримується впродовж створення тексту зовнішніми сигналами та впливами, наприклад, у вигляді реплік співрозмовника чи реакції аудиторії. Отже, мотивація школярів при створенні тексту має бути набагато вагомішою, ніж мотиви, що спрямовують усне мовлення. Тому формування внутрішньої, глибинної мотивації, що спирається на стійкі уявлення про закони побудови тексту та необхідність розкрити тему й висловити головну думку в закінченій формі, а також на вміння, сформовані на початкових етапах навчання текстової діяльності у співпраці з учителем та під його керівництвом, набуває особливої значущості, а аналітична текстова діяльність як засіб критичного оцінювання та створення уявлення про взірцевий текст усвідомлюється як необхідна.

Орієнтація на виявлення мотивів і мети під час аналізу та створення текстових фрагментів сприяє розвитку комунікативних умінь школярів, полегшує комунікацію, здійснювану за допомогою письмового мовлення, і робить її більш ефективною. Це зумовлено насамперед тим, що мотиви здійснення текстової діяльності лежать у межах комунікативної діяльності.

Ф. Бацевич виокремив уміння, якими повинна оволодіти людина для повноцінного спілкування: повинна, по-перше, уміти швидко та правильно орієнтуватися в умовах спілкування <...>, по-друге, уміти правильно спланувати своє мовлення, правильно обрати зміст акту спілкування <...>, по-третє, знайти адекватні засоби для передавання цього змісту <...>, по-четверте, уміти забезпечити зворотний зв'язок (Бацевич, 2004: 78-81). Видатний учений розглядав мовлення як форму організації процесу переходу від задуму до його втілення у значеннях певної мови, а потім до реалізації в зовнішньому мовленні (усному або письмовому).

За словами науковців, основна складність при створенні учнями висловлювання полягає в тому, що ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення. Усвідомлення школярами мовленевої ситуації, що має єдиний об'єкт розгляду – текст, інтерпретація змісту якого передбачає висловлення учнем власної точки зору; конкретну мету спілкування, пов'язану з розумінням змісту тексту; адресатів висловлювань, які також зацікавлені в адекватній інтерпретації тексту з метою розуміння, здатне викликати й розвивати у тих, хто вчиться, потребу в комунікації, оскільки забезпечує зв'язок текстових дій із діяльністю спілкування, спрямований на досягнення конкретних навчальних цілей,

що породжує зацікавленість кожного комуніканта. Побудова розгорнутих текстів, висловлювань дисциплінує мислення молодшого школяра, формує навички регуляції думки і розгорнутого її вираження. Але оволодіння цими навичками можливе лише тоді, коли в дитини формується здатність орієнтуватися на уявного читача, на уявну ситуацію спілкування. Це передбачає одночасне виховання дитини і як автора, і як читача, здатного зрозуміти авторську точку зору, стати на точку зору іншого, виражену засобами тексту.

У результаті зіставлення вимог Державного стандарту початкової освіти, результатів проведеного експерименту, спрямованого на виявлення особливостей текстової діяльності молодших школярів, а також результатів досліджень Н. Васильківської було визначено уміння, які становлять оптимальний рівень текстової компетенції учнів:

- вміння та навички сприймання вербальної інформації, що пов'язані з мнемічними прийомами та використовуються для запам'ятовування деталей тексту;
- володіння стратегією сприйняття тексту, основною метою якої є виокремлення задуму;
- уміння виокремлювати й формулювати текстовий задум у вигляді ключової фрази; уміння розгортати задум у текст;
- уміння будувати текст з урахуванням трьох-частинного композиційної структури;
- уміння доопрацьовувати та перебудовувати текст відповідно до задуму;
- навички оцінювання та контролю якості продукowanego тексту з урахуванням його внутрішньої структури та композиції (Васильківська, 2014: 57-60).

У розпорядженні вчителя є чимало прийомів підвищення внутрішньої мотивації до навчання, що досягається у процесі текстової діяльності: визначення мети у роботі з текстом або виконанні текстового завдання; виведення текстового завдання у сферу міжособистісних контактів учнів; використання текстів і текстових завдань, які створюють комунікативні ситуації; використання творчих текстових завдань; створення проблемних текстових завдань; створення проблемної ситуації на базі тексту; самоконтроль і самооцінка майбутньої текстової діяльності та інші.

Як зазначає Г. Подановська, «початкова школа закладає основи розуміння мовних законів, особливостей функціонування окремих мовних одиниць у процесі комунікативної діяльності школяра, зокрема на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою» (Подановська, 2021: 87). У підручниках з української мови та

читання представлені тексти всіх стилів та жанрів, твори народнопоетичної творчості у всьому їхньому багатстві; тексти українських та зарубіжних авторів. Автори підручників намагаються розбудити у дитині добрі почуття, співпереживання, навчити уважному ставленню одне до одного. Учні розмірковують, що їм подобається у людях і що не подобається.

У підручниках передбачені завдання, які вчать школярів працювати з текстом: аналіз тексту за типом, стилем або жанром; визначення теми, ідеї тексту, вигадкування заголовка; аналіз структури тексту, складання його плану; аналіз засобів зв'язку між частинами тексту, між реченнями; стиснення та розширення тексту; перетворення (редагування); відповіді на питання, складання текстів малих жанрів і творів на пропонувані теми, пов'язані з матеріалом, що вивчається.

Один із видів мовленнєвої діяльності – це сприйняття чужого мовлення, і полягає у встановленні смислу почутих повідомлень, текстів, усвідомленні авторських текстових (дискурсивних) стратегій, інтенцій тощо. Отримуючи повідомлення від когось, реципієнт долає наступний ланцюжок: «фізичне сприйняття повідомлення (тексту) – розуміння прямого, «поверхневого» значення – співвіднесення з контекстом – розуміння «глибинного значення – співвіднесення з фондом знань – інтелектуально-емоційне сприйняття повідомлення, усвідомлення його смислу, концепту, а також інтенцій адресанта» (Радзівська, 1998: 45).

Зазвичай учень, який читає текст, використовує три стратегії сприйняття тексту: сприйняття цілого, сприйняття частини від цілого, сприйняття одиничного (речення, слова, словосполучення) в цілому.

Один із видів мовленнєвої діяльності – це сприйняття чужого мовлення, і полягає він у встановленні смислу почутих повідомлень, текстів, усвідомленні авторських текстових (дискурсивних) стратегій, інтенцій тощо. Отримуючи повідомлення, реципієнт долає наступний ланцюжок: «фізичне сприйняття повідомлення (тексту) – розуміння прямого, «поверхневого» значення – співвіднесення з контекстом – розуміння «глибинного значення – співвіднесення з фондом знань – інтелектуально-емоційне сприйняття повідомлення, усвідомлення його смислу, концепту, а також інтенцій адресанта» (Подановська, 2021: 78-79).

Удосконаленню комунікативних дій сприяє методика навчальної дискусії, яка формує такі важливі вміння, як слухати співрозмовника, розуміти

можливість існування різних точок зору на один текст. Учні долучаються до особливої, характерної для мистецтва, форми комунікації – вони входять у «діалог» з автором через текст. Учитель перебуває в ролі посередника (мовної особи 3) з мови письменника (мовної особи 1) на мову учня (мовної особи 2). Саме вчитель є організатором процесу дистанційної літературно-художньої комунікації. Він повинен посприяти «перенесенню» емоційно-когнітивно-етичного континууму літературного твору у свідомість молодшого школяра, який, завдяки читанню збагачується духовно, інтелектуально, емоційно та естетично.

Теоретичні відомості про види та функції читання, про прийоми ознайомлювального та смислового читання дозволяють учням поглибити та розширити знання про читання як вид мовленнєвої діяльності. Значна увага при цьому приділяється розвитку мотиваційних засад навчання читання. Школярі дізнаються про необхідність оволодіння прийомами читання, цілях їх застосування; знайомляться з переліком таких прийомів, як робота із заголовком, постановка запитань до тексту, знаходження ключових слів, речень, складання схем, таблиць; а так само готуються до створення вторинних текстів на основі прочитаних; навчаються висловлювати ставлення до прочитаного, оцінювати свою діяльність у процесі читання. У систему знань учнів про прийоми роботи з текстом ми включили повідомлення назв графічних елементів таблиць, схем, відомості про їх призначення, інформацію про види питань. Відомості теоретичного характеру не вимагають автоматичного заучування. Запам'ятовування досягається у процесі систематичного використання названих прийомів – спочатку спільно з учителем, а потім самостійно – у навчальній діяльності школярів на заняттях української мови і читання.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, хочемо зазначити, що текстова діяльність у початковій школі повинна базуватись на наступних принципах навчання:

- культ відчуття «задоволення від читання тексту», високих емоцій морально-психологічного плану, гармонізація чуттєво-образного та словесно-логічного аспектів сприйняття твору (гедоністичний принцип);
- перебування учня в позиції вдумливого читача, читача-коментатора, поціновувача і знавця художньої літератури, юного літературознавця-дослідника, «шукача скарбів художнього тексту», того, хто розуміє співрозмовника, тобто формування «ідеального читача» (антропоцентричний принцип);

• використання проблемних питань і ситуацій як пускового механізму аналітико-синтетичної роботи при переході від етапу безпосереднього сприйняття до «вдмливий» сприйняття літературного твору (дослідницький принцип);

• формування основ літературознавчої компетенції як рецептивної проєкції комунікативної компетентності учня початкової школи, озброєння школярів інструментарієм усвідомленого вивчення художнього твору (теоретичний принцип). Основи літературознавчої компетенції закладаються вже у початковій школі, що передбачає певний фундамент знань, понятійних та інструментальних умінь і навичок, а це, у свою чергу, забезпечить зацікавлену, свідому та активну позицію маленького читача в процесі літературно-мистецької комунікації, його повноцінне емоційне, інтелектуальне та духовне спілкування з автором-співрозмовником і героями твору;

• оптимальне поєднання рецептивно-аналітичних, репродуктивно-конструктивних та продуктивно-творчих завдань та вправ, що забезпечить накопичення досвіду комунікативної діяльності на основі тексту (технологічний принцип);

• включення молодшого школяра у культурно-освітній медіапростір, що стимулює інтерес до літературно-мистецької комунікації та потребу стати її творчим учасником (соціокультурний принцип).

Завдання вчителя — залучити учня до справжньої літературно-мистецької комунікації, сформулювати у нього мотивацію у спілкуванні з письменником як зразковою мовною особистістю, літературною особистістю, художником слова. А вчитель початкової школи виступає «посередником» у потаємному діалозі, який багато в чому забезпечує становлення учня як мовної особистості діалогічного типу – емоційної та соціокультурної, інтелектуальної та духовно-моральної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Васильківська Н.А. Елементи лінгвістики тексту в початковому курсі української мови. Тернопіль: ТНПУ, 2014. 148 с.
3. Гамза А. В. Формування у молодших школярів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2017. Вип. 15. С. 58-60.
4. Грона Н. В. До проблеми формування навичок роботи з текстом у початковій школі. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 28. С. 102-108.
5. Компаній О.В. Ефективні принципи текстотворення молодших школярів на уроках української мови. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон. 2016. Вип. LXVII. С. 85-91.
6. Подановська Г. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на основі взаємозв'язку уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 290 с.
7. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ: НАН України; Інститут укр. мови, 1998. 194 с.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi lnhvistyky*. [Fundamentals of communicative linguistics] Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia». 344 s. [in Ukrainian].
2. Vasylykivska N. A. (2014). *Elementy lnhvistyky tekstu v pochatkovomu kursy ukrainskoi movy*. [Elements of Text Linguistics in the Primary Course of the Ukrainian Language] Ternopil: TNPU. 148 s. [in Ukrainian].
3. Hamza A. V. (2017). *Formuvannia u molodshykh shkoliariv tekstotvorchykh umin u protsesi vyvchennia diieslova*. [Formation of junior pupils' text-creating skills in the process of learning the verb.] *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*, 15. 58-60. [in Ukrainian].
4. Hrona N. V. (2013). *Do problemy formuvannia navychok roboty z tekstem u pochatkovii shkoli*. [On the problem of developing skills in working with text in primary school.] *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzh. ped. un-t imeni Hryhoriia Skovorody»: zb. nauk. pr. Pereiaslav-Khmelnitskyi*, 28. 102-108. [in Ukrainian].
5. Kompanii O. V. (2016). *Efektivni prynstypy tekstotvorennia molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy*. [Effective principles of text creation for junior pupils in Ukrainian language lessons.] *Zbirnyk naukovykh prats. Pedagogichni nauky*. Kherson, LXVII. 85-91. [in Ukrainian].
6. Podanovska H. V. (2021). *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv na osnovi vzaiemozviazku urokiv literaturnoho chytannia ta roboty z dytiachoiu knyzhkoiu* [Formation of junior schoolchildren's communicative competence on the basis of interconnection of literary reading lessons and work with children's books] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil. 290 s. [in Ukrainian].
7. Radziivska T. V. (1998). *Tekst yak zasib komunikatsii*. [Text as a medium of communication] Kyiv: NAN Ukrainy; Instytut ukr. movy. 194 s. [in Ukrainian].

УДК 811.133.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-44>

Владислав КУКУШКІН,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(Харків, Україна) *vladkarma@ukr.net*

Ірина БЕЗУГЛА,

orcid.org/0000-0002-6285-2060

старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *iravb@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена розгляду специфіки викладання французької мови як другої іноземної на базі першої іноземної англійської або німецької мов. Мета статті полягає в тому, щоб виявити особливості навчання французької мови як другої іноземної на базі англійської або німецької мов як перших іноземних, з огляду на те, що ці мови належать до різних мовних груп.

У ході дослідження застосовувалася сукупність загальнонаукових методів, таких як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та спостереження. У статті наголошується, що досліджуваний процес є складним, тому необхідно враховувати мовний досвід здобувачів освіти та вдаватися до порівняльного аналізу мов, що застосовуються в освітньому процесі: французької, англійської або німецької. Автори статті цей процес трактують як освітня багатомовність, що характеризується ознаками інтерференції та перенесення.

У статті доводиться, що для удосконалення процесу навчання французької мови як другої іноземної необхідно застосовувати порівняльно-співставне вивчення мовних явищ двох іноземних мов. Авторами встановлено, що виявлення схожих та відмінних рис двох мов на всіх мовних рівнях дозволяє викладачеві оптимізувати навчання французької як другої іноземної мови.

Авторами зроблено спробу пояснити ефективність застосування методу порівняльно-співставного аналізу під час навчання французької мови, тому подаються приклади порівняльно-співставного аналізу французької мови з англійською та німецькою мовами на рівні лексики, граматики, словотвору, синтаксису тощо. Автори статті наголошують, що порівняльно-співставний аналіз мов, що вивчаються, дасть змогу сформувати основу освітнього процесу та допоможе викладачам скоординувати їхню роботу та досягти позитивних результатів у викладанні французької мови.

Ключові слова: французька мова, англійська мова, німецька мова, інтерференція, метод порівняльно-співставного аналізу, перенесення.

Vladyslav KUKUSHKIN,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

PhD in Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods

V.N. Karazin Kharkiv National University

(Kharkiv, Ukraine) *vladkarma@ukr.net*

Iryna BEZUGLA,

orcid.org/0000-0002-6285-2060

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) *iravb@ukr.net*

PECULIARITIES OF TEACHING FRENCH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

The article deals with the specifics of teaching French as a second foreign language on the basis of English or German as the first foreign language. The purpose of the article is to identify the peculiarities of teaching French as a second foreign language on the basis of English or German as first foreign languages, given that these languages belong to different language groups.

The study used a set of general scientific methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction, generalization and observation. The article emphasizes that the process under study is complex, so it is necessary to take into account the language experience of students and resort to a comparative analysis of the languages used in the educational process: French, English or German. The authors of the article interpret this process as educational multilingualism, characterized by signs of interference and transfer.

The article argues that in order to improve the process of teaching French as a second foreign language, it is necessary to apply a comparative and contrastive study of the linguistic phenomena of two foreign languages. The authors have found that identifying similarities and differences between two languages at all language levels allows the teacher to optimize the teaching of French as a second foreign language.

The authors make an attempt to explain the effectiveness of the comparative and contrastive analysis method in teaching French, so they provide examples of comparative and contrastive analysis of French with English and German at the level of vocabulary, grammar, word formation, syntax, etc. The authors of the article emphasize that the comparative and contrastive analysis of the languages being studied will form the basis of the educational process and help teachers to coordinate their work and achieve positive results in teaching French.

Key words: French, English, German, interference, comparative and contrastive analysis, transfer.

Постановка проблеми. Відомо, що найуспішнішими в професійному світі є кваліфіковані фахівці, які володіють іноземними мовами, практичне застосування яких, з одного боку, сприяє підвищенню рівня фахової компетентності, а з іншого – уможлиблює здійснення таких аспектів діяльності, як ознайомлення з новими технологіями та тенденціями в майбутній професійній сфері, встановлення контактів із зарубіжними партнерами тощо. З огляду на це, здобувачам вищої освіти необхідно набути такого рівня іноземної компетентності, який дасть їм змогу використовувати іноземні мови не тільки як додатковий засіб підвищення кваліфікації, а й формувати професійну мобільність, що зробить фахівця більш затребуваним на ринку праці. Така ситуація вимагає багатомовної освіти, тобто можливості вивчення не однієї, а двох і більше іноземних мов.

У сучасному світі англійська мова вважається мовою міжнародного спілкування. За оцінками фахівців, нині налічується близько одного мільярда осіб, які вивчають англійську мову. Знання англійської мови, як і комп'ютерна грамотність, є нагальною потребою сучасної людини (Bourns & Melin, 2014 : 98). Друге місце за популярністю в Європі посідає німецька мова, яка свого часу претендувала на статус мови міжнародного спілкування.

Однією з мов, що вивчається як друга іноземна, є французька. Існують загальні вихідні теоретичні положення та загальні закономірності в навчанні французької мови на базі англійської та німецької. Як показують численні наукові дослідження, проблема багатомовного навчання надзвичайно складна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Увагу на викладанні іноземних мов у різних аспектах зосереджували як українські, так і зарубіжні фахівці в галузі методики та дидактики. О. М. Акмалдінова (2010) вивчала лінгвосоціо-

культурний аспект навчання іноземним мовам, Ю. О. Бондар (2020) – роль інтернет-технологій у навчанні іноземній мові. Д. Марєєв, К. Геворгян та Л. Колодіна (2022) досліджують сучасні методики викладання іноземних мов у ЗВО. Зі свого боку, такі українські науковці, як С. М. Нікіфорова, Н. І. Пивоварова та О. І. Пивоварова (2019) розглядають еволюцію методів навчання іноземної мови. Переваги та недоліки сучасного та традиційного навчання іноземної мови вивчала Ю. С. Стиркіна (2019). Розвідки зарубіжних науковців присвячені навчанню граматики іноземної мови (Althaqafi, 2018), методу граматичного перекладу (Mart, 2013), компаративістиці у викладанні іноземних мов (Zare-Behtash, Zadeh & Banaruee, 2017), пошукам нових методів викладання (Bourns & Melin, 2014; Byram, 2015; Korthagen, 2016; Pennington, 2016).

Попри значну кількість праць, присвячених пошукам дієвих методів викладання іноземної мови, майже відсутні розвідки, що стосуються викладання французької мови як другої іноземної, що зумовило тему нашого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити особливості навчання французької мови як другої іноземної на базі англійської або німецької мов як перших іноземних, з огляду на те, що ці мови належать до різних мовних груп.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння другою іноземною мовою відбувається в умовах формування підпорядкованої тримовності. Тобто одна мова (рідна) вивчається в природних умовах, а дві іноземні мови – у штучних. Така «багатомовна освіта визначає особливості оволодіння другою іноземною мовою та методику навчання другої іноземної мови» (Pennington, 2016 : 11).

Навчання другої іноземної мови багато в чому відрізняється від вивчення та викладання першої іноземної мови. Вчені-лінгвісти, психологи, педагоги та практики накопичили значний досвід у

визначенні того, що сприяє і що перешкоджає правильному засвоєнню іноземної мови. Одним із чинників є «попередній досвід вивчення іноземної мови, методи роботи та здатність переключатися з однієї мовної системи на іншу» (Byram, 2015). При цьому неминучі як «перенесення (позитивний вплив), так і інтерференція (негативний вплив)» навичок оволодіння мовою (Bourns & Melin, 2014 : 91). Найважливішими психолінгвістичними закономірностями оволодіння другою іноземною мовою є широка дія психологічного перенесення, можливість інтенсивнішого навчання, готовність до самостійності в навчанні та висока активність здобувача освіти (Pennington, 2016: 12).

Особливістю методики навчання другої іноземної мови є не необхідність запобігання інтерференції, а необхідність забезпечення позитивного перенесення з усіма необхідними для цього передумовами. Для оптимального засвоєння другої іноземної мови здобувачі освіти здійснюють переходи на різних рівнях. На початкових етапах вивчення другої іноземної мови студенти володіють загальними навчальними навичками. До них належать навички спостереження, порівняння, дотримання алгоритмів діяльності та навички пошуку інформації. Стимулювання переходів значно оптимізує та прискорює процес навчання і робить його більш приємним для здобувача.

Доцільність вивчення французької мови як другої іноземної полягає в тому, щоб скористатися позитивним переходом від англійської або німецької мов. Незважаючи на те, що французька належить до романської групи мов, а англійська та німецька – до германської, між ними існує безліч подібностей, зумовлених історичними причинами. Перехід від англійської та німецької мов до французької найбільш очевидний у лексиці, де більшість англійських та німецьких слів було запозичено з латинської та французької мов. З іншого боку, останніми роками у французьку мову проникла значна кількість англіцизмів, особливо в галузі спеціальних термінів, та німецьких слів, що номінують предмети побуту. Слова зі спільною етимологією та інтернаціоналізми полегшують запам'ятовування, допомагають здогадатися про значення незнайомих слів, які мають схожість із відповідними англійськими та німецькими словами, і збагачують потенційний словниковий запас здобувачів освіти: *économie* (фр.) – *economy* (англ.) – *економіка*; *demande* (фр.) – *demand* (англ.) – *попит*; *volume* (фр.) – *volume* (англ.) – *об'єм*; *journaliste* (фр.) – *Journalist* (нім.) – *журналіст*; *garage* (фр.) – *Garage* (нім.) – *гараж*; *génie* (фр.) – *Genie* (нім.) – *геній*.

Крім великого пласта загальної лексики, спостерігається також вживання французьких, англійських та німецьких лексичних одиниць з однаковим значенням, як-от у словосполученнях «par cœur» (фр.) та «by heart» (англ.) «напам'ять» вживається іменник «серце». Знаючи вживання англійських дієслів «to speak» та «to say», а німецьких «sprechen» та «sagen» легко зрозуміти вживання французьких дієслів «parler» та «dire»: «I speak French» (англ.), «Ich spreche Französisch» (нім.) – «Je parle français» (фр.); «I say: "Hello"», «Ich sage: "Hallo"» – «Je dit: "Salut"»(фр.).

Дієслова «to leave», «verlassen» та «quitter» мають в трьох мовах як значення «залишати, покидати», так і «їхати з...»: «I leave Paris, I leave my friends» (англ.); «Ich verlasse Paris. Ich verlasse meine Freunde» (нім.) – «Je quitte Paris. Nous quittons nos amis» (фр.).

Схожість спостерігається у вживанні прийменників «de», «of» та «von», «dans», «in» та «in», «à», «to» та «zu». Крім подібності в лексичному складі, можна простежити подібність в морфології. В англійській, німецькій та французькій мовах для визначення імені іменника вживається артикль. У французькій та німецькій мовах система артиклів набагато складніша, ніж в англійській, тому схожість артиклів англійської, німецької та французької мов спостерігається здебільшого у випадках вживання означеного і неозначеного артиклів, а також у разі їх відсутності:

- *She has a sister* (англ.) / *Sie hat eine Schwester* (нім.) – *Elle a une sœur* (фр.);
- *She is a good actress* (англ.) / *Sie ist eine gute Schauspielerin* (нім.) – *Elle est une bonne actrice* (фр.);
- *Close the door!* (англ.) / *Schließe die Tür!* (нім.) – *Fermez la porte!* (фр.).

Англійські, німецькі та французькі присвійні прикметники вживаються в одній особі та числі з власником предмета:

- *It's my house* (англ.) / *Das ist mein Haus* (нім.) – *C'est ma maison* (фр.);
- *It's their flat* (англ.) / *Das ist ihr Zimmer* (нім.) – *C'est leur appartement* (фр.).

У французькій, як і в англійській та німецькій мовах, після дієслів чуттєвого сприйняття вживаються інфінітивні конструкції:

- *I never saw him cry* (англ.);
- *Ich sah nie sie weinen* (нім.);
- *Je ne l'ai jamais vu pleurer* (фр.).

Порівняльний ступінь французьких прикметників утворюється так само, як порівняльний ступінь двоскладових і багатоскладових англійських та німецьких прикметників, тобто за допомогою прислівників *more*, *mehr*, *plus* (більше), *less*, *weniger*, *moins* (менше):

- *more beautiful* (англ.) / *mehr interessant* / *plus beau*;
- *less interesting* (англ.) / *weniger interessant* / *moins intéressant*.

Для утворення найвищого ступеня порівняння використовуються означені артиклі: *the* (англ.) / *der, die, das* (нім.) / *le, la, les* (фр.): *the most beautiful* (англ.) / *der schönste* (нім.) / *le plus beau* (фр.).

Пасивний стан в англійській та французькій мовах утворюється однотипно: *To be + past participle* (англ.) / *être + participe passé* (фр.): *The letter was written* (англ.) / *La lettre fut écrite* (фр.).

Особливу увагу під час навчання граматики варто звертати на відмінність у вживанні деяких дієслівних форм. Хоча існує низка аналогій у вживанні *plus-que-parfait* / *past perfect* / *Plusquamperfekt*; *futur dans le passé* / *future in the past* / *Futurum II*, є різниця у вживанні таких граматичних часів, як *passé composé* / *present perfect* та *imparfait* / *past continuous*.

На синтаксичному рівні також спостерігається низка подібних явищ. В англійській, німецькій та французькій мовах є виражені ознаки аналітичного ладу. Головними засобами вираження граматичних відносин є прийменники, допоміжні дієслова та інші службові слова, а також порядок слів у реченні. Відомо, що фіксований порядок слів – один з головних засобів вираження синтаксичних зв'язків у структурі речення в аналізованих мовах. У синтаксичній системі трьох мов присутні особові, безособові, неозначено-особові речення, окрім того, вживаються звороти зі значенням «є, знаходиться, існує»: *there is (are)* (англ.) / *es gibt* (нім.) / *il y a* (фр.).

– *It's three o'clock* (англ.) / *Es ist drei Uhr* (нім.) / *Il est trois heures* (фр.).

– *They say he is ill* (англ.) / *Man sagt, er ist krank* (нім.) / *On dit qu'il est malade* (фр.).

– *There is a book on the table* (англ.) / *Es gibt ein Buch auf dem Tisch* (нім.) / *Il y a un livre sur la table* (фр.).

Однак, навіть у загальних категоріях англійської, німецької та французької мов існує низка відмінностей, на які слід звертати увагу здобувачів освіти із самого початку навчання мовам. Наприклад, під час ознайомлення з новим лексичним матеріалом особливу увагу необхідно приділяти вимові слів, які мають спільний корінь, тому що у вимові цих слів виявляється найбільший вплив інтерференції першої іноземної мови (перенесення наголосу на перший склад: *prison* – *prison*, читання

літер *g* та *j* як [dʒ]): *village* – *village*; *justice* – *justice*. Як зазначають лінгвісти, «артикуляційна база найбільш схильна до інтерферуючого впливу фонетичних навичок, сформованих у першій іноземній мові» (Bourns & Melin, 2014 : 93).

Спільні риси у мовах сприяють повному перенесенню мовних явищ. Таким чином, незважаючи на спільність категорій, навчання граматичних явищ другою іноземною мовою має бути менш інтенсивним, ніж першою іноземною мовою. Тому основним підходом до навчання другої іноземної мови є свідомий підхід до порівняння та зіставлення, який слугує для закріплення навчального матеріалу. Методисти зазначають, що «впродовж усього навчального процесу такий підхід залишається одним з основних принципів і відіграє різну роль за значимістю» (Pennington, 2016 : 15). Протягом вдосконалення навичок і вмінь володіння другою іноземною мовою та збільшення обсягу мовного матеріалу вплив першої мови на другу продовжує зменшуватися. Згодом здобувачі освіти починають усвідомлювати внутрішні закони французької мовної системи, у них розвивається «відчуття мови». Фахівці у галузі методики викладання іноземних мов наголошують, що «на просунутому рівні студенти вже запам'ятовують та використовують нову лексику не тільки за формальною схожістю зі словами першої іноземної мови, а й за асоціативним зв'язком із тим, що вже відомо в другій іноземній мові» (Bourns & Melin, 2014 : 94).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладання французької мови як другої іноземної потребує застосування порівняльно-співставного аналізу, який дозволить здобувачам вищої освіти виявити як подібності, так і відмінності між трьома мовами, які застосовуються в процесі навчання. Порівняння та зіставлення мовних явищ має реалізовуватися на всіх мовних рівнях та на всіх етапах навчання. Опанування кількох іноземними мовами – це не ізольований процес, а одночасне вивчення мов на основі результатів порівняльно-співставного аналізу та мовного досвіду здобувачів вищої освіти.

Розглянуті у статті питання можуть стати підґрунтям для подальших досліджень, зокрема в контексті розроблення методичних рекомендацій щодо організації навчання французької мови як другої іноземної мови на базі англійської або німецької як першої іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмалдінова О. М. Лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземним мовам. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол. О. П. Гребельник [та ін.]. Київ, 2010. Вип. 61. С. 78–83.

2. Бондар Ю. О. Роль інтернет-технологій у навчанні іноземній мові. Міжнародний науково-методичний семінар «Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам»: матеріали семінару, м. Харків, 20 лютого 2020 року. Харків: ХНАДУ, 2020. С. 24–27.

3. Марєєв Д., Геворгян К., Колодіна Л. Сучасні методики викладання іноземних мов у ЗВО. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». 2022. Вип. 1. С. 257–265.

4. Нікіфорова С. М., Пивоварова Н. І., Пивоварова О. І. Еволюція методів навчання іноземної мови. Теорія та методика навчання та виховання. 2019. Вип. 46. С. 70–91.

5. Стиркіна Ю. С. Сучасне і традиційне навчання іноземної мови: переваги і недоліки. Естетика і етика педагогічної дії. 2019. Вип. 20. С. 161–170.

6. Althaqafi A. S. A Critical Review of Grammar Teaching Methodologies in the Saudi Context. *English Language Teaching*, 2018. P. 65.

7. Bourns S., Melin, C. The foreign language methodology seminar: Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*. 2004. № 43(1). Pp. 91–100.

8. Byram M. Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. *Culture and Foreign Language Education* (Ed. by W. M. Chan, S. K. Bhatt, Nagami M., I. Walker). Berlin: De Gruyter Mouton, 2015. P. 34–58.

9. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.). *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311–346.

10. Mart C. T. The Grammar-translation Method and the Use of Translation to Facilitate Learning in ESL Classes. *Journal of Advances in English Language Teaching*. 2013. Pp. 103–105.

11. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2016. № 47(1). Pp. 5–23.

12. Zare-Behtash E., Zadeh O., Banaruee H. A Comparative Study of Teaching Methods in ESP Courses. *European Journal of English Language Teaching*. 2017. Pp. 1–15.

REFERENCES

1. Akmaldinova O. M. (2010). Linhvostosokulturnyi aspekt navchannia inozemnym movam. Novi tekhnolohii navchannia [Linguo-sociocultural aspect of foreign language teaching]. *Novi tekhnologhiji navchannja: nauk.-metod. zb.*, 61, Kyiv, 78–83 [in Ukrainian].

2. Bondar Yu. O. (2020). Rol internet-tekhnolohii u navchanni inozemni movi [The role of Internet technologies in foreign language learning]. *Mizhnarodnyi naukovo-metodychnyi seminar «Novitni pedahohichni tekhnolohii u vykladanni mov inozemnym studentam»: materialy seminaru, Kharkiv, 20 liutoho 2020 roku. Kharkiv: KhNADU, 24–27* [in Ukrainian].

3. Mareev D., Gevorgyan K., & Kolodina L. (2022). Suchasni metodyky vykladannya inozemnykh mov u ZVO [Modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions]. *Academic studies. Series “Humanities”*, 1, 257–265 [in Ukrainian].

4. Nikiforova S. M., Pyvovarova N. I. & Pyvovarova O. I. (2019). Evolyutsiya metodiv navchannya inozemnoyi movy [Evolution of foreign language teaching methods]. *Theory and methods of teaching and education*, 46, 70–91 [in Ukrainian].

5. Styrkina Yu. S. (2019). Suchasne i tradytsiynе navchannya inozemnoyi movy: perevahy i nedoliky [Modern and traditional teaching of a foreign language: advantages and disadvantages]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 20, 161–170 [in Ukrainian].

6. Althaqafi A. S. (2018). A Critical Review of Grammar Teaching Methodologies in the Saudi Context. *English Language Teaching*, 11(11), 65

7. Bourns S. & Melin C. (2014). The foreign language methodology seminar: Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*, 43(1), 91–100

8. Byram M. (2015). Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. In W. M. Chan, S. K. Bhatt, Nagami M., I. Walker (Eds.). *Culture and Foreign Language Education*. Berlin: De Gruyter Mouton

9. Korthagen F. A. J. (2016). Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*, 311–346

10. Mart C. T. (2013). The Grammar-translation Method and the Use of Translation to Facilitate Learning in ESL Classes. *Journal of Advances in English Language Teaching*, 1(4), 103–105

11. Pennington M. C. & Richards J. C. (2016). Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*, 47(1), 5–23

12. Zare-Behtash E., Zadeh O. & Banaruee H. (2017). A Comparative Study of Teaching Methods in ESP Courses. *European Journal of English Language Teaching*. 2, 1–15

УДК 372.811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-45>**Світлана ЛАЗАРЕНКО,***orcid.org/0000-0002-5460-290X*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»(Одеса, Україна) *svetlana.lazarenko.35@gmail.com*

РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ ЛІНГВОКРЕАТЕМ ПІД ЧАС СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІАТЕКСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена встановленню ролі іношомовних запозичень і okazіоналізмів у процесі сприйняття сучасних українських медіатекстів на заняттях з української мови як іноземної. Відзначено, що медіатекст має потужний лінгводидактичний потенціал під час опанування іноземної мови, адже він демонструє інофонам сучасні мовні тенденції, сприяє формуванню лінгвістичних, дискусійних і соціокультурних компетенцій, стимулює інтерес до вивчення мов. Водночас встановлено, що медіатекст, зважаючи на високу його проникливість для інновацій і функціонування в ньому лінгвокреатем, є досить складним для розуміння. Запропонована дефініція поняття «лінгвокреатема», відповідно до якої лінгвокреатема – мовленнєва одиниця, що є складним лінгвосеміотичним комплексом, складеним з переосмислених у результаті когнітивної лінгвосеміотичної діяльності адресанта концептів і образів навколишнього середовища і переданих адресатові під час комунікації з метою впливу на нього. Встановлено, що на лексичному рівні лінгвокреатема є найпродуктивнішими та різноманітними, а з-поміж лексичних лінгвокреатем найпоширенішими є іношомовні запозичення та okazіоналізми. Виявлено, що найбільший вплив на процес сприйняття медіатекстів мають іношомовні запозичення, первинне значення яких зазнало трансформації в процесі складного лінгвосемантичного переосмислення первинного значення, й okazіоналізми. Для адекватного їх декодування інофонам необхідні знання іношої мови, національно-культурних або загальнолюдських фонових знань. Крім того, під час декодування цих лінгвокреатем інофонам потрібно активізувати когнітивні процеси, вміти проводити паралелі між явищами, встановлювати асоціативні зв'язки. Відзначено, що робота з лексичними лінгвокреатемами вимагає також від викладача значної роботи, що полягає не тільки у доборі матеріалу для опрацювання, а й проведення пропедевтичної роботи для усунення соціокультурних лакун, що полегшувало б подальший процес сприйняття медіатексту.

Ключові слова: медіатекст, лінгвокреативність, лінгвокреатема, інофон, сприйняття.

Svetlana LAZARENKO,*orcid.org/0000-0002-5460-290X*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Methods of Teaching Professional DisciplinesSouth Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) *svetlana.lazarenko.35@gmail.com*

THE ROLE OF LEXICAL LANGUAGE CREATORS DURING THE PERCEPTION OF MODERN UKRAINIAN MEDIATEXTS ON THE LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to establishing the role of foreign language borrowings and occasionalisms in the process of perception of modern Ukrainian mediatexts in classes on Ukrainian as a foreign language. It is noted that the mediatext has a powerful linguistic didactic potential during the learning of a foreign language, because it demonstrates modern language trends to non-native speakers, contributes to the formation of linguistic, discussion and socio-cultural competences, and stimulates interest in language learning. At the same time, it was established that the mediatext, taking into account its high penetration for innovations and the functioning of linguocreatem in it, is quite difficult to understand. The definition of the concept of "linguocreateme" is proposed, according to which a linguocreateme is a speech unit, which is a complex linguosemiotic complex composed of concepts and images of the environment reinterpreted as a result of the cognitive linguosemiotic activity of the addressee and transferred to the addressee during communication with the aim of influencing him. It has been established that at the lexical level, linguocreatems are the most productive, and foreign language borrowings and occasionalisms are the most common among lexical linguocreatems. It was found

that foreign language borrowings, the primary meaning of which has undergone a transformation in the process of complex linguistic-semantic reinterpretation of the primary meaning, and occasionalisms have the greatest impact on the process of perception of mediatexts. To decode them, inophones need knowledge of another language, national-cultural or universal background knowledge. In addition, during the decoding of these linguocreatives, inophones need to activate cognitive processes, be able to draw parallels between phenomena, establish associative connections. It is noted that working with lexical linguocreatives also requires a significant amount of work from the teacher, which consists not only in the selection of material for study, but also in conducting propaedeutic work to eliminate sociocultural gaps, which would facilitate the further process of mediatext perception.

Key words: mediatext, linguistic creativity, linguistic creativity, inophone, perception.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування вторинної мовної особистості важко уявити без роботи з сучасними аутентичними медіатекстами, адже ці тексти мають досить потужний лінгводидактичний потенціал, а саме: ознайомлюють з культурою та традиціями українського народу, особливостями політичного, історичного, економічного життя країни; розширюють національно-культурні та загальнолюдські фонові знання інофонів; збагачують їхній словниковий запас; ознайомлюють з різноманітними стилістичними засобами і прийомами мовної гри; ілюструють сучасні тенденції мови до інтелектуалізації, що репрезентована активним функціонуванням запозичень, термінів, нових словотвірних засобів, проникненням синтаксису наукового та офіційно-ділового стилю мовлення; і демократизації, що знаходить вираження у зближенні літературного і розмовного стилів мовлення, активному вживанні арготизмів і жаргонізмів); ознайомлюють з основними поняттями текстолінгвістики і сприяють формуванню навичок текстологічного аналізу; розвивають уміння вести дискусії, виражати та відстоювати власну думку, грамотно добираючи аргументи, в процесі обговорення змісту тексту та його лінгвостилістичних особливостей; посилюють мотивацію до вивчення мов (Лазаренко; 2019:168).

Порівняно з тестами інших стилів медіатекст є досить відкритим для різних інновацій, для авторської творчості. Основне його призначення – вплив на реципієнта і маніпуляція його свідомістю. Задля цього автор активізує когнітивні механізми номінації, лінгвосеміотичну креативність, тобто залучає когнітивні здібності людини до творчого, ментального переосмислення реальності та створення нового. Лінгвокреативність є однією з домінантних ознак сучасного медіатексту, саме тому останнім часом все більше дослідників звертаються до вивчення цього феномену.

Феномен «лінгвокреативності» є об'єктом дослідження різних наук. Зокрема, його вивчали у межах психології: Т. Амабіле, С. Медник, Ф. Баррон, Д. Харрінгтон; літературознавства: Р. Фаулер, Г. Кук, П. Стоквел, П. Сімпсон і Дж. Холл, О. Ребрій; соціо-

лінгвістики: Р. Джонсон, Р. Картер; мовознавства: Д. Гайданка, Л. Ліпка, Г. Монастирецька, Т. Космеда, О. Халіман, Л. Процак, Н. Струкова, А. Загнітко, О. Кузнєцова, В.Самохіна, С. Воропай, І. Іванова; лінгводидактики: А. Хуторський, Г. Халюшова, Т. Тюленєва, А. Галкіна, Т. Грідіна, И. Жилова, С. Наседкіна, А. Полякова, Е. Герасименко.

Не зважаючи на те, що у лінгводидактиці, чимала кількість наукових доробок, присвячених вивченню різних проблем лінгвокреативності, мусимо констатувати, що більшість з них присвячена вивченню лінгвокреативності в процесі породження мовлення. Наше ж дослідження орієнтоване насамперед на висвітленні феномену «лінгвокреативність» у фокусі сприйняття мовлення.

Мета дослідження – проаналізувати вплив деяких лексичних репрезентантів лінгвокреативності на процес сприйняття сучасних українських медіатекстів під час опанування інофонами української мови.

Мета зумовила такі **завдання**: 1) розкрити сутність поняття «лінгвокреативності»; 2) встановити лінгвокреативні, що найбільш продуктивно функціонують на лексичному рівні сучасних медіатекстів; 3) дослідити їх роль на процес сприйняття під час роботи інофонів з медіатекстами.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти сучасних українських медіатекстів, а саме: «Високий замок» (ВЗ), «Дзеркало тижня» (ДТ), «День» (Д), «Україна молода» (УМ), «Українська правда» (УП), «Гордон», «Економіст», «Район.in.ua», «Mind», «Gazeta.ua» (загалом дібрано й проаналізовано 1700 одиниць).

Виклад основного матеріалу. В аспекті викладання української мови як іноземної лінгвокреативність як одна з домінантних характеристик сучасного медіатексту є двоїстою: з одного боку, вона надає надзвичайно багатий матеріал для ознайомлення інофонів з «живою, сучасною» мовою, демонструє їм різноманітні варіанти мовотворення, з іншого ж боку, семантична трансформація традиційних усталених мовних одиниць, виникнення у результаті складної лінгвосеміотичної когнітивнотворчої діяльності автора нових маловідомих, а то й зовсім невідомо-

мих одиниць ускладнює інофонам процес сприйняття і розуміння тексту. Репрезентантами лінгвокреативності є *лінгвокреатели*, які розуміємо як мовленнєві одиниці, що є складним лінгвосеміотичним комплексом, складеним з переосмислених у результаті когнітивної лінгвосеміотичної діяльності адресанта концептів і образів навколишнього середовища і переданих адресатові під час комунікації з метою впливу на нього. Оскільки лінгвокреативність охоплює всі рівні тексту, то можна класифікувати лінгвокреатели за їх належністю певному мовному рівню: лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні. При цьому аналіз сучасних медіатекстів дозволяє констатувати, що лексичні лінгвокреатели є найбільш продуктивними і різноманітними. Серед лексичних же лінгвокреативних найактивніше функціонують іношомовні запозичення та оказіоналізми. Саме на їх аналізи ми й зосередимо увагу у цьому дослідженні.

Виступаючи репрезентантами лінгвокреативності на лексичному рівні, іношомовні запозичення в сучасних українських медіатекстах можуть мати такі різновиди: 1) вживання іношомовної лексеми без зміни її первинного значення, при цьому іношомовний елемент може бути записаний або мовою оригіналу: «...за кордоном *inside trading* є серйозним кримінальним правопорушенням...» (ДТ), «Опитування на замовлення ZN.UA проводилося з 23 по 28 червня 2023 року методом *face-to-face* у 22 областях України та м. Києві» (ДТ) або переданий шляхом транскрипції чи транслітерації: «Нещодавно один з активних *юзерів* соцмережі Facebook порушив тему продажу аміаку російського походження...» (ДТ); «А от простежити, як російські *фейкмейкери* намагаються прив'язати до американських біолабораторій Україну, цікаво й повчально» (УМ); 2) зміна значення іношомовної лексеми: «...Сі Цзіньпін і владімір путін підписали угоду про «безмежне» партнерство, яку високопоставлений чиновник в США назвав «*камінг аут*» їхньої зростаючої взаємної вірності» (ДТ) (первинне значення: «камінг аут» – визнання власної сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; в аналізованому ж контексті значення трансформовано: визнання політичних уподобань, що йдуть всупереч усьому цивілізованому світу, усім загальноприйнятим демократичним нормам); 3) вживання іношомовної лексеми як частини українського слова (іношомовний елемент може бути афіксальною: «*Smart-спеціалізація та stupid-реалізація*» (ДТ) або кореневою: «...маючи доступ до *інсайдерської* інформації, можна легко заходити на будь-які торги...» (ДТ) морфемою).

Слід відзначити, що рівень впливу на процес сприйняття контекстів у кожного з виокремлених різновидів є різним. Так, найменшу перешкоду становлять іношомовні елементи, значення яких не зазнає трансформацій. За умови, що інофони добре знають мову, з якої запозичена та чи інша лексема, їм неважко декодувати її значення та розтлумачити значення контексту загалом. Проте в цьому випадку варто акцентувати їхню увагу на функціональному навантаженні такої лінгвокреатели. Задля цього варто запропонувати замінити іношомовний елемент питомою українською лексемою і проаналізувати, як змінився контекст. Після таких трансформацій інофони доходять висновку, що у випадку, коли іношомовне запозичення можна замінити українською лексемою, то воно вживається лише як модна тенденція: з метою «осучаснення тексту», прикрашання його, з метою показати обізнаність автора з декількома мовами, розкрити його інтелект і професіоналізм. Наприклад, в контексті «*Не тією мовою говорять, не тим богам моляться, не тим лайки ставлять...*» (ДТ) іношомовну лексему «лайк» можна замінити питомими українськими лексемами «вподобання», «схвалення», при цьому зміст контексту залишиться тим самим. Автор же вживає іношомовний елемент для прикрашання свого тексту, надання йому сучасності, а також для того, щоб показати, що він перебуває на одному культурному рівні з читачами, а це вже робить автора «своєю людиною» для реципієнтів, сприяє тому, що останні відчують тісний контакт з автором, починають довіряти йому, це ж все в результаті надає авторові можливості маніпулювати читацькою свідомістю – відтак, інофони доходять висновку, що в сучасних медіа текстах, іношомовні елементи мають прагматичне навантаження: виконуючи контактостановлюючу функцію між адресатом і адресантом, надають останньому можливостей для маніпулювання свідомістю першого. Те саме спостерігаємо в інших контекстах: «...люди активно *шерять* такі повідомлення...» (УМ) («шерять» – «поширюють»); «*Це війна і поле важливих битв, а не рекламний кейс*» (ВЗ) («кейс» – «справа»); «*Лук доповнила золотими прикрасами...*» (Gazeta.ua) («лук» – «образ»). Під час аналізу функціонування іношомовних запозичень в сучасних українських медіатекстах варто звернути увагу інофонів, що іноді автор вживає запозичення з метою приховати негативну конотацію українських відповідників: «...Система зраховала олігарха Коломойського до *bad guys*» (ДТ); «*На думку Банкової – лузер, який програв і місто, і область*» (ДТ); «*Флукутація* фінансо-

вого ринку України зростає» (Економіст) («флуктуація» – «коливання»); «Також ми підіймали питання **кенселінгу росіян в Данії...**» (Район.in.ua) («кенселінг» – «неприйняття»). У наведених контекстах іншомовні запозичення виконують функцію евристичності: дозволяють авторові пом'якшити негативну конотацію питомих українських лексем. Подеколи замінити іншомовний елемент українським відповідником неможливо і тоді доводиться використовувати описові обороти, наприклад: «...взялися активно його обробляти – від консалтингу до **фандрайзінгу**» (ДТ) (**консалтинг** – консультування з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності; **фандрайзінг** – залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності в цілому). У цьому випадку інофони відзначають, що іншомовні запозичення можуть вживатися задля економії мовних засобів, що також облегшує процес сприйняття тексту.

Значно ж ускладнює інофонам процес сприйняття тексту семантична трансформація іншомовного запозичення. Так, наприклад, в контексті: «**Sensitive** поразка російської Альфа-групи» (ДТ) інофони звертають увагу на іншомовний елемент *Sense*. Проте дешифрувати його та контекст загалом, а також встановити причини такого незвичного вживання запозичення досить складно. Лише після прочитання усього тексту інофони розуміють, що мова йде про націоналізацію останнього російського банку в Україні, що стало відчутним ударом для російської банківської системи. Відтак, дешифрування цілісного змісту контексту, у якому функціонує запозичення, вимагає від інофонів певних когнітивних зусиль, аналізу усього тексту. У результаті інофони доходять висновку, що іншомовний елемент у таких контекстах є поліфункціональним: 1) фокусує увагу читача незвичністю свого вживання; 2) називає об'єкт, про який йдеться в тексті – виконує номінативну функцію; 3) разом з українськими афіксами утворює нове поняття «сенситивний – чутливий» – сприяє економії мовних засобів. Те саме можна проілюструвати іншим контекстом: «**Про ноунейма** зі «Слуг народу» Людмилу Марченко» (ВЗ). У перекладі з англійської «ноунейм» перекладається «позбавлений імені». Зазвичай це запозичення вживають на позначення аноніма, людини, яка приховує власне ім'я. Проте в наведеному контексті реципієнти звертають увагу на те, що автор чітко називає ім'я

людини, але при цьому характеризує її як «ноунейм». Правильно встановити ж значення вжитого запозичення можливо лише після ознайомлення з цілим текстом. Лише після цього стає зрозумілим, що автор трансформує семантику лексеми «ноунейм» і вживає її зі значенням «той, що не має значення для оточуючих, є незначним і нецікавим для них». Наведений контекст також ілюструє те, що іноді вживання іншомовного елемента ускладнює процес сприйняття та дешифрування контексту, навіть за умови, якщо інофони добре розуміють мову, з якої взяте запозичення; для правильного ж розтлумачення змісту реципієнтові необхідно ознайомитися та проаналізувати зміст усього тексту.

Принагідно зауважимо, що аналіз лексичних лінгвокреативів, репрезентованих іншомовними запозиченнями під час роботи з медіатекстами на уроках української мови як іноземної є досить цікавим, адже він активізує лінгвістичні знання і мисленнєві процеси інофонів, стимулює їх до пошукової діяльності з метою встановити причини, з якими запозичення введені в контекст. Однак з іншого боку, викладач має досить врівноважено та методичнообґрунтовано добирати для роботи медіатексти, де функціонують лінгвокреативами є іншомовні запозичення, адже інофони й так відчують певні складнощі: українська мова не є для них рідною, вони лише опановують її, якщо ж до цього ще долучається третя мова, то це ще більше ускладнює сприйняття тексту, а надто тоді, коли інофони не володіють добре мовою, з якої ці запозичення взяті.

Не менш активно в сучасних українських медіатекстах функціонує й такий різновид лексичних лінгвокреативів як *оказіоналізми*. Вони можуть бути утворені різними способами, але найпоширенішими серед них є такі: 1) фонологічний: *Вірус «победобесія» обернувся пандемією «победовзбесія»* (ДТ); *«Які реформи освіти зробило МОН? Якщо коротко, то повністю дієвих – жодних. Переважно лише зчиняло галас. Бо лише мавпування, бездумне мавпування – «реХворма», а не якісні перетворення»* (День); 2) афіксальний: *«Рекетнути активи олігарха з майбутнього ручного ресстру?»* (ДТ); 3) основокладання (при цьому останнім часом активного вжитку набувають *оказіоналізми*, утворені додаванням основ, однією з яких є власна назва): *«Імовірно, «байденіміка» зосередиться на інфраструктурі та зміні клімату...»* (Mind); 4) злиття основ: *«Нам був запропонований цілий список можливих ворогів, із якого кожен міг вибрати те, що відповідає його смакам і темпераменту: Путін, Стрелков, Росія, "даунбас", "лугандони"...»* (ДТ); 5) утворення *оказіоналізмів* за аналогією: *«Операція «Путле-*

рюгенд»: в ОРДЛО найманці вишукують чоловіків для призову на службу до окупантів» (УМ) (порівняння проросійських молодіжних організацій з гітлерівською організацією «Гітлерюгенд»); «...чому раптом **путлер** став енергетичним благодійником саме для угорців...» (День) (путлер – за аналогією до лексеми Гітлер). Маючи високий ступінь новизни, авторської креативності, okazіоналізми більше, ніж інші лексичні лінгвокреативи, ускладнюють інфоноам процес сприйняття медіатекстів. Досить часто для того, щоб правильно дешифрувати значення okazіоналізму, а відтак і контексту, до складу якого він входить, реципієнтові недостатньо ознайомитися з цілим текстом, йому потрібні ще й певні екстралінгвістичні знання. Іноді для розтлумачення okazіоналізму, а відтак і розуміння цілого контексту реципієнтові достатньо фонових національно-культурних знань, які ми розуміємо як культурно-історичні, національно-етнічні відомості, що відомі членам певної спільноти, об'єднаних територіально або соціально-професійними віковими інтересами, і необхідні для адекватного мовного спілкування і розуміння експліцитних й імпліцитних смислів висловлювань. Так, наприклад, для дешифрування okazіоналізмів у контексті: «До москви прибули всі гауляйтери окупованих територій, всі ці **душиліни, сосальдо, спермоусови...**» (Одеський кур'єр) реципієнтові достатньо знати, хто такі Сальдо, Стремоусов, Пушилін, яка їхня роль у відносинах між Україною та Росією, яке ставлення у них до соборності України та її мешканців, а також яке ставлення до них українців. Тобто для розуміння значення наведених okazіоналізмів і декодування значення цілого контексту реципієнтові необхідні певні національно-культурні фонові знання. Національно-культурні фонові знання потрібні й для декодування okazіоналізмів у таких контекстах: «**Залужного любить і шанує армія й однаково шанують порохоботи, зеленоботи, стерненколюби і карасефоби**» (Гордон) (реципієнт повинен знати, хто такі Порошенко, Зеленський, Стерненко, Карасьов, яка їхня роль в українському суспільстві); «**Зе без Бе**» (УП) (реципієнт повинен знати, що після політичного слогану В. Зеленського у 2019 році елемент «Зе» позначає все, що пов'язано з ним і його партією, а okazіоналізм «Бе» утворено за аналогією до «Зе», є скороченням від прізвища Беня, яким називають українського олігарха І. Коломойського); «**Тут, щоправда, варто уточнити, що думка про вибори ще рік тому зіпсувала стосунки між Зе і За**» (ДТ) (okazіоналізм «За» утворений за аналогією до лексеми «Зе», яка від 2019 року стала вже звичною для українців; для того, щоб правильно зрозуміти його семантичне і прагматичне значення реципієнтові потрібно знати,

хто такий Залужний, яка його роль в Україні та які відносини між ним і Зеленським складаються напередодні майбутніх президентських виборів). Проте подекуди для правильного дешифрування okazіоналізму і потлумачення контексту потрібні не тільки національно-культурні, а й загальнолюдські фонові знання (знання соціокультурного життя інших країн). Наприклад: в контексті «Ще не минуло і двох років, як було опубліковано переписку з так званого **«Свинарчукгейту»**... (УП) для того, щоб зрозуміти значення okazіоналізму «Свинарчукгейт», реципієнтові необхідно мати відомості про: 1) хто такий Свинарчук, яка його роль у скандалі з оборонною закупівлею, що відбувся напередодні президентських виборів у 2019 році і став однією з причин програшу колишнього президента П. Порошенка; 2) Уотергейський скандал, найбільший скандал у США 1972–1974 рр., у результаті якого пішов у відставку президент США Річард Ніксон, крім того, йому потрібно провести паралелі між цими двома скандалами, встановити асоціативний зв'язок; лише після цього він зможе зрозуміти значення okazіоналізму і встановити його прагматичний потенціал: в наведеному контексті okazіоналізм акцентує увагу реципієнта, стимулює його когнітивну діяльність до пошуку шляхів декодування, а також допомагає авторові виразити власну позицію до зображуваного явища, сприяє економії мовних засобів. Те саме спостерігаємо в іншому контексті: «**Між тим, самі «чмобікі» вимушені жити в непристосованих умовах**» (УП) (для розтлумачення okazіоналізму реципієнтові треба знати: 1) ситуацію про часткову мобілізацію в Росії для війни з Україною – адже цей okazіоналізм утворився шляхом злиття слів «часткова + мобілізація»; 2) поведінку російських військових на українських землях; 3) семантичне значення слова «чмо», що є кримінальним аргом і є аббревіатурою від російського «людина морально опущена»), лише знаючи все ці факти та провівши паралелі між ними можна розтлумачити okazіоналізм («чмобік» – частково мобілізована людина, чия поведінка є аморальною) і його прагматичні функції. Слід зазначити, що іноді й носіям мови не вистачає національно-культурних або загальнолюдських фонових знань для дешифрування того чи іншого okazіоналізму і вони відчують труднощі під час сприйняття тексту. Крім того, не завжди автор і реципієнт мають однаково оцінюють ту чи іншу подію, явище або факт. У цьому випадку авторська концептуальна картина світу не збігається з картиною реципієнта, їхні фонові знання не перебувають в одній концептуальній площині, а це також спричиняє труднощі під час сприйняття тексту, адже, як слушно зазначають І. Гавришак і О. Проців: «Успіш-

ність міжособистісної комунікації та результативність комунікативного акту залежить передусім від того, чи в одній лінгвоконцептуальній системі знаходяться їх учасники. Повне або часткове нерозуміння висловлювання одним із учасників діалогу визначається як комунікативна невдача, спричинена перш за все відмінностями в їхніх індивідуальних картинах світу, сформованих різними національно-лінгвістичними культурами, системотворною для яких є мова» (Гавришак, Проців, 2021: 27). Якщо все це зазначене спроектувати на проблему сприйняття оказіоналізмів інофонами, то зрозуміло, що у більшості випадків їхніх фонових знань недостатньо для того, щоб швидко і правильно декодувати контексти, до складу яких входить оказіоналізм, а отже у процесі сприйняття тексту вони відчують певні труднощі. Особливо ж гостро ці труднощі постають у тому випадку, коли соціокультурне життя інофонів кардинально відрізняється від життя носіїв мови, яку вони опановують (араби, китайці, японці, корейці, нігерійці) Тому, перш ніж брати для аналізу медіатексти, до складу яких входять лінгвокреативи, репрезентовані оказіоналізмами, що вимагають наявності національно-культурних або загальнолюдських фонових знань, викладач мусить провести пропедевтичну соціокультурну роботу.

Висновки. Сучасний медіатекст має потужний лінгводидактичний потенціал для вивчення української мови як іноземної. Одночасно з цим він є досить складним для роботи з інофонами, адже висока його проникливість, відкритість до різного роду інновацій зумовлює активне функціонування в ньому лінгвокреативу – мовленнєвих одиниць, що є складним лінгвосеміотичним комплексом, складеним з переосмислених у результаті когнітивної лінгвосеміотичної діяльності адресанта концептів

і образів навколишнього середовища і переданих адресатові під час комунікації з метою впливу на нього. Лінгвокреативи пронизують усі рівні сучасного медіатексту, проте на лексичному рівні є найпродуктивнішими та різноманітними. Одними з таких лексичних лінгвокреативів є іншомовні запозичення та оказіоналізми. Найбільший вплив на процес сприйняття медіатекстів мають іншомовні запозичення, первинне значення яких зазнало трансформації в процесі складного лінгвосемантичного переосмислення первинного значення, й оказіоналізми. Для адекватного їх декодування інофонам подеколи недостатньо ознайомитися з цілим текстом, їм необхідні знання іншої мови (для розтлумачення запозичення), національно-культурних або загальнолюдських фонових знань (для інтерпретації оказіоналізмів). Крім того, під час декодування цих лінгвокреативів інофонам потрібно активізувати когнітивні процеси, вміння проводити паралелі між явищами, встановлювати асоціативні зв'язки. Ця робота вимагає не тільки від інофонів, а й від викладача значної роботи, що полягає не тільки у доборі матеріалу для опрацювання, а й проведення пропедевтичної роботи для усунення соціокультурних лакун, що полегшувало б подальший процес сприйняття медіатексту. Одночасно з цим робота з лінгвокреативами при опануванні іноземної мови є необхідною, адже, як правильно стверджує Е. Герасименко, «має величезний вплив не лише на вміння вільно, грамотно та успішно будувати спілкування різними мовами, але й на розвиток особистості студентів: їх мислення, креативний підхід до виконання будь-яких завдань та обов'язків, їх здібність неординарно підходити до вирішення майбутніх професійних завдань» (Герасименко, 2019: 133).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавришак І. І., Проців О. Я. Фонові знання як важливий чинник формування іншомовних комунікативних компетенцій: еволюція дефініцій та специфіка класифікацій. *Sciences of Europe*. 2021. № 84. С. 26–32.
2. Герасименко Е. М. Лінгвістична креативність як невід'ємний складник креативної особистості. *Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 8 жовт. 2019 р.). Харків: Мадрид, 2019. С. 129–133.
3. Лазаренко С. В. Газетний текст на заняттях з української мови як іноземної (лінгвометодичні функції, критерії відбору, основні прийоми роботи). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2019. № 2 (65). С. 165–170.

REFERENCES

1. Havryshchak I. I., Protsiv O. Ya. (2021) Fonovi znannia yak vazhlyvyi chynnyk formuvannia inshomovnykh komunikativnykh kompetentsii: evoliutsiia definitsii ta spetsyfika klasyfikatsii [Background knowledge as an important factor in the formation of foreign language communicative competences: the evolution of definitions and the specificity of classifications]. *Sciences of Europe*, 84. 26–32. [in Ukrainian].
2. Herasymenko E. M. (2019) Lihvistychna kreatyvniat yak nevidiemnyi skladnyk kreatyvnoi osobystosti [Linguistic creativity as an integral component of a creative personality]. *Aktualni problemy suchasnoi filologii ta metodyky vykladannia mov u vyshakh: materialy II vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Kharkiv, 8 zhovt. 2019 r.). 129–133. [in Ukrainian].
3. Lazarenko S. V. (2019) Hazetnyi tekst na zaniattakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi (linhvometodychni funktsii, kryterii vidboru, osnovni priyomy roboty) [Newspaper text in classes on Ukrainian as a foreign language (linguistic and methodological functions, selection criteria, basic work methods)]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky*, 2 (65). 165–170. [in Ukrainian].

УДК 37.048.3:159.9.072.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-46>**Емма МАКАРОВА,***orcid.org/0000-0002-5713-3520**старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) e.makarova@kubg.edu.ua***Віра ЯКОВЕНКО,***orcid.org/0000-0001-9090-2144**старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) v.yakovenko@kubg.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІХ СПІВАКІВ-ВИКОНАВЦІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються питання формування професійно-особистісного досвіду майбутніх співаків-виконавців в процесі вокальної підготовки у системі університетської освіти. Проведено аналіз сучасних методик визначення професійних можливостей майбутніх спеціалістів–вокалістів які уможливають як прогнозування загального розвитку студента так і його розвиток професійної компетентності. Прогнозування успішності професійної діяльності студента полягає у формуванні прогнозу що до аргументованого висновку про розвиток його творчого потенціалу виконавця. Професійна спрямованість визначається за результатом виявлення основних професійних мотивацій, визначення потреб і нахилів студентів, встановлення професійних інтересів у майбутнього фахівця. Визначення професійної придатності майбутніх артистів–вокалістів відбувається на засадах спеціальних здібностей (музичних, акторських, технічних, ділових якостей). Визначено основні компоненти фахової підготовки, а саме: професійна обдарованість, професійна направленість, фізичні особливості студентів. Окреслено шляхи отримання професійно-особистісного досвіду формування вокальних і акторських навичок і вмінь в процесі вокального навчання, професійної самоорганізації. Визначена взаємозалежність особливостей процесу фахової підготовки майбутніх артистів–вокалістів та наявності в них умінь професійної самоорганізації. Висвітлюється роль педагога в формуванні професійно-особистісної компетенції студента, розкривається специфіка підготовки артиста-вокаліста в системі університетської освіти. Зазначено, що основним компонентом в системі формування вокально–професійного досвіду майбутніх спеціалістів є вокально–художній репертуар. Пріоритет надається найкращим зразкам світової і національної культури. Змодельовано процес професійного розвитку кожного студента, який забезпечує об'єктивну оцінку можливостей і здатність кожного до обраної професії, успішної професійної адаптації на основі сформованого особистого досвіду, професійної спроможності що дозволяє оптимізувати темпи індивідуального становлення особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійно-особистісний, творчий потенціал, компетентність.

Emma MAKAROVA,*orcid.org/0000-0002-5713-3520**Senior Lecturer at the Department Academic and Pop
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) e.makarova@kubg.edu.ua***Vira YAKOVENKO,***orcid.org/0000-0001-9090-2144**Senior Lecturer at the Department Academic and Pop
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) v.yakovenko@kubg.edu.ua*

FORMATION OF THE PROFESSIONAL AND PERSONAL EXPERIENCE OF FUTURE SINGERS-PERFORMERS IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING

The article examines the issue of forming the professional and personal experience of future singers-performers in the process of vocal training in the university education system. An analysis of modern methods of determining the professional capabilities of future specialists-vocalists is carried out, which makes it possible to predict both the general

development of the student and the development of his professional competence. Forecasting the success of a student's professional activity consists in forming a forecast that leads to a reasoned conclusion about the development of his creative potential as a performer. Professional orientation is determined by the result of identifying the main professional motivations, determining the needs and inclinations of students, and establishing the professional interests of the future specialist. Determination of the professional suitability of future artists-vocalists takes place on the basis of special abilities (musical, acting, technical, business qualities). The main components of professional training are defined, namely: professional talent, professional orientation, physical characteristics of students. The ways of obtaining professional and personal experience in the formation of vocal and acting skills and abilities in the process of vocal training and professional self-organization are outlined. The interdependence of the features of the process of professional training of future artists-vocalists and the presence of professional self-organization skills in them is determined. The role of the teacher in the formation of the student's professional and personal competence is highlighted, the specifics of the training of an artist-vocalist in the system of university education are revealed. It is noted that the vocal and artistic repertoire is the main component in the system of formation of vocal professional experience of future specialists. Priority is given to the best examples of world and national culture. The process of professional development of each student is modeled, which provides an objective assessment of the opportunities and abilities of each person for the chosen profession, successful professional adaptation based on the formed personal experience, professional capacity that allows optimizing the pace of individual development of the personality of the future specialist.

Key words: professional and personal, creative potential, competence.

Постановка проблеми. Стратегічні орієнтири вокальної педагогіки компетентності звертають увагу на розуміння професійно-особистісного досвіду майбутніх співаків-виконавців в процесі вокальної підготовки, що є підґрунтям формування компетентного фахівця, здатного до успішної реалізації професійної кар'єри. Удосконалення системи формування професійно-особистісного досвіду кожного студента є важливою умовою створення нових моделей вокально-професійного навчання, які сприятимуть вокальній підготовці майбутніх фахівців.

Вимоги сучасного вокального ринку праці зумовлюють посилення дослідження проблеми професійної придатності. Відповідно до цього основними напрямками професійної придатності майбутніх фахівців вокального мистецтва має стати вивчення обдарованості, її розвитку, які мають особливе значення для даної трудової діяльності. Діагностування професійної придатності має носити індивідуально-особистісний характер, який уможливає одержання достовірної і надійної інформації що до прогнозування успішності формування професійних якостей студента.

Аналіз основних досліджень. «Аналіз психолого-педагогічної і вокально-педагогічної літератури свідчить про те, що придатність людини до конкретного виду діяльності визначається методами професійного відбору і розглядається як його основне завдання» (Корольчук 2006: 205).

Мета статті – полягає в обґрунтуванні особливостей методів формування професійно-особистісного досвіду майбутніх спеціалістів вокального мистецтва в системі вокальної підготовки університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. «У вокальній науці творчий потенціал виконавця, його профе-

сійно-особистісний досвід трактується як складова виконавської майстерності та професійного зростання співака, як рушійна сила впровадження нових технологій, поширення творчого досвіду» (Олексюк, Кондратенко 2011: 3).

Сьогодні теорія і практика вокального виховання до числа першочергових відносить умови самореалізації особистості, тому підготовка артиста-вокаліста має враховувати необхідність створення умов для виявлення студентами власних музичних здібностей, творчого потенціалу, професійно-виконавських якостей.

Успішність соціально адаптованих спеціалістів залежить не тільки від наявності знань, умінь, навичок а і від того наскільки зрілою є його особистість, наскільки він усвідомлює власні якості, здібності, потреби, наскільки є спроможним використати сильні сторони свого «я» і справлятися зі своїми недоліками. Яким же чином спонукати майбутніх артистів-вокалістів до самореалізації професійно-особистісного досвіду? На наш погляд один з шляхів – опосередковане стимулювання через створення професійної мотивації, спрямуванню навчального процесу на мету підготовки студентів:

- концертно-виконавську діяльність;
- досягненню вокально-виконавського професіоналізму, що сприяє забезпечення психологічного змісту навчального процесу.

Опосередкований вплив через створення професійної мотивації щільно змикається з набуттям майбутніми виконавцями професійного досвіду. Вокальна підготовка майбутнього спеціаліста – це складна предметна структура, яка повинна бути подана в логічній послідовності, де усі компоненти складають інтегровану цілісність, яка має спільну мету – формування творчого потенціалу

студента до музично-виконавчої діяльності, для якої характерні взаємозв'язок і взаємозалежність усіх структурних компонентів. Враховуючи це, ми розглядаємо вокальну підготовку в університетській системі як складну динамічну систему, якій притаманні функції:

- внутрішні (освітня, навчальна, виконавська);
- зовнішня (координувальна та інтегрувальна).

Лише безпосередня участь майбутнього фахівця у вокальній діяльності в процесі навчального циклу формує його активність, пробуджує внутрішні сили, налагоджує професійно-особистісний досвід виконання, розвиває професійну придатність, професійну обдарованість, народжує прагнення до самореалізації.

На основі розкриття поняття «творчий потенціал» була визначена система критеріїв, які з'ясовують характер пізнавальної діяльності студента у навчальному процесі та відображають специфічність вокально-творчих проявів. Ними стали:

- емоційна чутливість та забарвлення процесу виявлення творчої активності;
- креативність, що виявляється в здатності створення емоційно-образної інтерпретації вокального твору;
- самостійність, спрямованість на саморозвиток;
- ініціативність у пошуку та вирішення завдань;
- результативність.

В сучасних умовах університетської вокальної освіти активізується процес пошуку нових стратегій та інноваційних технологій. «Однак дуже важливо, щоб в умовах модернізації вищої мистецької освіти вдалося підготувати фахівця широкої професійної компетентності, яка включає не лише кваліфікацію, вивчену системою набутих знань, умінь і навичок, а і базові особистісні якості, а також універсальні вміння й здібності, які характеризуються широкою сферою застосування і визначаються як ключові» (Олексюк, Кондратенко 2011: 111).

Успішність підготовки і формування професійно-особистісного досвіду професійної діяльності майбутнього артиста-вокаліста в процесі вокальної підготовки будується на науково обґрунтованих принципах в яких відображені по-перше загальні принципи вокальної підготовки спеціаліста даного профілю, по-друге принципи побудови єдиної системи музичної підготовки, найголовнішими серед яких є системність, цілісність, компетентність, які мають свою специфіку і характеризуються спільними ознаками. Для всіх цих понять спільним є одне – зв'язок:

- послідовний, системний;
- трансформувальний, інтегральний;
- взаємопроникний, поєднувальний.

Отже, формування професійно-особистісного досвіду майбутніх фахівців в оперній і камерній співацькій діяльності в процесі вокальної підготовки в умовах університетської освіти допомагає в подальшому самореалізуватися в професії.

Активність студентів у процесі самореалізації досягається за таких умов:

- по-перше наявності ціннісних життєвих орієнтирів, спрямованості на активне самостійне засвоєння знань, умінь, навичок професійної діяльності;
- по-друге ставлення до інших особистостей, сприймання їх як себе;
- по-третє – прагнення до самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації.

У великому тлумачному словнику дається таке визначення поняття самореалізації: «Самореалізація – реалізація свого творчого людського потенціалу» (Бусел, 2002: 32).

Забезпечення студентам можливості реального спілкування з слухачами (академічні, тематичні концерти, участь в оперних спектаклях, тощо) являється дієвим стимулом до розкриття їх творчого потенціалу. Практична діяльність в реальних обставинах під час навчання у вузі виступає фактором спонукання майбутніх артистів-вокалістів до творчого саморозкриття, самореалізації.

Концепція формування професійно-особистісного досвіду майбутніх співаків в університетській музичній освіті створює умови для цілісного прояву, розвитку та самореалізації майбутніх фахівців вокального мистецтва.

У цьому процесі безумовно головну роль відіграє викладач, який усвідомлює, розробляє необхідність такого підходу вокально-творчого розвитку студента та використовує його в робочому процесі.

Завданнями підготовки артиста-вокаліста до професійно-особистісного навчання наступні:

- розвиток потреб студентів у спілкуванні з музикою (концертні програми дають можливість виконувати і знайомитися з творами різних епох і стилів);
- розвиток музичних здібностей і вмінь усвідомленої творчої виконавської діяльності (участь в оперних спектаклях різних епох і стилів дає можливість розвивати акторські здібності і головному витривалість майбутніх оперних співаків);
- розкриття особистості студента у процесі навчання вокалу.

Перед викладачем стоїть завдання вибору оптимального «дозування» управлінням навчаль-

ного процесу, тобто педагогічного впливу, дотримання при цьому: чим вища міра управління, тим нижчий рівень самостійної роботи студента, а чим менша міра впливу, тим активніше і самостійніше буде його робота. Студент не зразу стає суб'єктом управління своєї діяльності, а по мірі розвитку в умовах співпраці і керування викладачем, а потім в умовах рівноправного управління і тільки після цього працює в режимі самоуправління. Мета викладача ввести студента у сферу професійної спрямованої діяльності шляхом надання необхідної інформації. Саме предмет «Сольний спів» виконує одночасно кілька функцій: навчає, розвиває, виховує, спонукає, дає естетичну насолоду.

Гуманістичні цілі професійно-особистісної вокальної підготовки передбачають формування у студентів таких установок як: вміння вчитися, розвиватися, імпровізувати, творити. Бути людиною, що реалізує власні потенційні можливості, іншими словами – компетентність.

Наукові дослідження сучасних вчених свідчать про те, що формування спеціаліста вокально-творчого профілю вимагає глибокого взаємозв'язку в накопичуванні знань студентами і особистісно-професійного досвіду сценічної діяльності. За останні роки вокально-музична педагогіка торкалась таких аспектів професійного становлення студентів музичних спеціальностей:

- удосконалення педагогічно-компетентнісних умінь майбутнього фахівця (Т. Дорошенко, Ю. Мережко, О. Економова);
- удосконалення виконавського рівня майбутнього спеціаліста-музиканта: (С. Гмиріна, О. Петрикова, В. Яковенко, Е. Макарова та інші);
- здатність до музично-творчої діяльності (О. Олексюк, Г. Падалка, Л. Коваль та інші).

На сучасному етапі диференційованого й індивідуального підходу щодо професійного становлення майбутніх артистів-вокалістів доцільно формувати в них інтелектуальне, художньо-творче мислення професійних компетентностей необхідних для подальшої творчої роботи, тому в питанні компетентності майбутніх фахівців вокального мистецтва важливо виділити метод професійно-особистісного підходу, що дозволяє створити оптимальні умови для формування у студента важливих умінь і навичок.

Кожен студент має свої індивідуальні особливості які проявляються в різноманітних характеристиках голосу при умові індивідуального навчання, коли педагогічний вплив здійснюється тільки на одного студента і є можливість врахувати його індивідуальні особливості. Підготовка

майбутніх артистів-вокалістів до сценічної діяльності розглядається нами з одного боку як здатних майбутніх спеціалістів до розвитку свого творчого особистого потенціалу в процесі навчання, а з іншого, як саморозвиток і професійне самовдосконалення майбутніх фахівців.

Як зазначає О. М. Олексюк «Розвиток особистості студента – це соціальний процес, який спричинює зближення моделей його поведінки з вимогами суспільства, а з іншого – індивідуальне нагромадження власного життєвого і культурного досвіду, особливе входження в культуру та участь в ній» (Олексюк, 2012: 494).

Для того, щоб студент досяг професійно-компетентнісного рівня, професійної кваліфікації, педагог повинен спрямувати роботу на розвиток природних індивідуальних можливостей вокаліста на виховання художнього смаку, розвиток артистичних здібностей і творчого потенціалу. Професійні здібності майбутніх фахівців повинні здійснювати цілеспрямований вплив на емоції, свідомість своїх слухачів, формувати певні інтелектуальні цінності. Це зумовлює необхідність оволодіння майбутніми акторами-вокалістами сценічної майстерності, виразними засобами передачі художнього образу оперного твору, інтерпретаторськими навичками.

Фахова професійно-особистісна система підготовки майбутнього фахівця оперного і камерного спрямування розкриває специфіку праці артиста-вокаліста через використання музичного компоненту, включаючи музичність (музичний слух – ритмічний, мелодичний, гармонічний, творчу уяву, чуття цілого, емоційність), виконавські здібності (вокальні, акторські), творче втілення (мистецтво інтерпретації, імпровізації).

Кожне засвоєння і виконання вокальних творів студентом сприяє розвитку особистісного досвіду і сприяє емоційному сприйняттю і свідомому розумінню процесів в особистому розвитку і суспільному житті. Кожне заняття дає не тільки специфічні вокальні знання, а є одним із центральних предметів, що формує культурологічну основу людини і розвиває духовний потенціал мистецької компетентності студентів.

Таким чином основним компонентом використання в системі формування професійно-особистісного вокально-професійного досвіду в підготовці майбутніх спеціалістів є безумовно вокально-художній репертуар, який забезпечує співацький і художній розвиток майбутнього фахівця. Добір навчально-художнього репертуару вимагає ретельного врахування загально-музичного та вокально-технічного розвитку студента,

надаючи йому особистісного досвіду в подоланні тих чи інших вокальних труднощів і можливість створення найрізноманітніших вокально-художніх образів.

Пріоритет у доборі навчального репертуару студента надається найкращим зразкам світової і національної вокальної культури: пісні, романси та арії Й.С. Баха, Г. Джордані, В. Беліні, Ф. Шуберта, В.А. Моцарта, М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, Я. Степового, В. Косенка, К. Стеценка Ф. Надененка та інших. Безумовно основою навчально-художнього репертуару має бути українська народна пісня, оскільки саме в народно-пісенній творчості протягом тривалого часу відбувається відбір найбільш ефективних і доцільних вокально-технічних прийомів та засобів. «Саме у зразках українських народних пісень віддзеркалені зафіксовані найсуттєвіші ознаки вокальної школи» (Юцевіч, 1998: 132).

Навчально-художній, концертно-художній і оперно-рольовий матеріал, який використовується в формуванні майбутнього фахівця-вокаліста на протязі усього періоду навчання безумовно є основою поняття розвитку «творчого особистого потенціалу» кожного студента, його особистого професійного досвіду. На основі його була виявлена система критеріїв, які з'ясовують характер особистої пізнавальної діяльності студента у навчальному процесі та відображають специфічність вокально-творчих проявів. Ними стали:

– емоційна чутливість та забарвлення процесу виявлення творчої активності;

– креативність, що виявляється в здатності створення емоційно-образної інтерпретації вокального твору;

– самостійність, спрямованість та саморозвиток;
– ініціативність у пошуку та вирішенні завдань;
– результативність.

Отже високі результати в розвитку творчого потенціалу мають ті студенти, які мають високий рівень розвитку професійно-особистісного досвіду вокальної і вокально-сценічної діяльності, тобто у яких висвітлюється вокально-музична компетентність.

Висновки. Враховуючи зазначене вище професійно-особистісний досвід майбутнього спеціаліста-вокаліста можна розглядати як психологічно-творчу якість майбутнього артиста, що визначається дієвим емоційним станом готовності до музично-сценічного пізнання. «Творчий потенціал» – це його здатність, індивідуального, неповторного особистого та професійного самовираження. Тому музична та вокально-сценічна діяльність повинна мати продуктивний пошуково-перетворювальний характер і характерні ознаки творчого процесу. Професійно-особистісна фахова підготовка співака в системі університетської освіти – це багатогранний і складний процес, який потребує відповідального підходу до його організації. Підготовка артиста-вокаліста у процесі університетської освіти на основі професійно-особистісної системи підготовки і компетентісного педагогічного підходу, дозволить на науковому рівні здійснювати процес формування готовності студентів до фахової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Ніка-Центр, 2010. 536с.
2. Олексюк О.М., Кондратенко Г.Г. Вступ до спеціальності: музичне мистецтво. Київ: ун-т ім Б.Грінченка, 2011. 132с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Укладач і голова ред. В.Г.Бусел. Ірпінь ВТО: Перун, 2002. 1728 с.
4. Олексюк О.М. Компетентісно орієнтований простір як основа модернізації вищої мистецької освіти. *Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 березня). С.494-501.
5. Юцевіч Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу Київ: Музична Україна 1998. 158с.

REFERENCES

1. Korolchuk M. S., Krainiuk V. M. (2010) Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru. [Theory and practice of professional psychological selection].: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchychkh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Nika-Tsentr. 536s. [in Ukrainian].
2. Oleksiuk O.M., Kondratenko H.H. (2011) Vstup do spetsialnosti: muzychne mystetstvo. [Introduction to the specialty: musical art] Kyiv: un-t im B.Hrinchenka. 132s. [in Ukrainian].
3. (2002) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large interpretive dictionary of the modern Ukrainian language] Ukladach i holova red. V.H.Busel. Irpin VTO: Perun. 1728s. [in Ukrainian].
4. Oleksiuk O.M. (2012) Kompetentnisno orientovanyi prostir yak osnova modernizatsii vyshchoi mystetskoï osvity [Competence-oriented space as a basis for the modernization of higher art education]. *Suchasni stratehii universytetskoï osvity: yakisnyi vymir* : mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (28–29 bereznia). S.494-501. [in Ukrainian].
5. Yutsevich Yu.Ie. (1998) Teoriia i metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho holosu [Theory and methods of formation and development of the singing voice] Kyiv: Muzychna Ukraina. 158s. [in Ukrainian].

УДК 81'367.4=162.2.122.10

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-47>

Оксана МАКСИМ'ЮК,

orcid.org/0000-0003-1963-6165

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *o.maksymiuk@chnu.edu.ua*

Іванна СТРУК,

orcid.org/0000-0002-9883-8818

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *iv.struk@chnu.edu.ua*

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ФОЛЬКЛОРНО-ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ)

Етнокультурний аспект навчально-виховного процесу, осмислення мови як етнічного явища зумовлюють опору на етнопедагогіку, що є акумулятором народного досвіду в системі навчання та виховання молодого покоління. Етнопедагогічні засади навчання української мови передбачають урахування набутків народної педагогіки як сукупності поглядів, норм, звичаїв, ідеалів, інших духовних цінностей етносу, що знаходять відображення в мові та національно-культурних текстах; народної дидактики, тобто системи принципів, методів, засобів навчання; особливостей етнічної психології індивіда.

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з естетичним вихованням школярів при вивченні української мови на матеріалі фольклорно-пісенних текстів та їхнього впливу на становлення національно-свідомої мовної особистості в умовах Нової української школи.

Метою нашого дослідження є окреслити роль етнокультурного, у тому числі національно-мовного, компонента в змісті освіти з метою естетичного виховання учнів на уроках української мови в умовах Нової української школи.

У статті ми проаналізували мовні особливості пісенних текстів під час вивчення лексики, граматики й словотвору через систему завдань, емпіричний матеріал яких розширює та поглиблює естетичні уявлення учнів про світ, розвиває їхнє образне, творче мислення, підносить культуру усного та писемного мовлення, прищеплює любов до рідного слова, сприяє розвитку комунікативної та соціокультурної компетентності, підвищенню рівня мовленнєвої культури сучасного школяра.

У дослідженні ми дійшли висновку, що оновлення освітньої галузі, етнокультурний компонент навчання мови зумовлюють потребу етнопедагогічних засад навчально-виховного процесу, які передбачають опору на народну педагогіку, народну дидактику та врахування специфіки етнічної психології. Етнопедагогічна система найбільше відповідає генетичній природі особистості, а тому є найефективнішим шляхом оволодіння знаннями з рідної мови.

Ключові слова: етнокультурний компонент, етнопедагогіка, фольклорно-пісенні тексти, національно-мовне виховання, естетичне виховання, мовна особистість.

Oksana MAKSYMUK,

orcid.org/0000-0003-1963-6165

PhD of Philology, Professor;

Associate Professor at the Department of Modern Ukrainian Language

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *o.maksymiuk@chnu.edu.ua*

Ivanna STRUK,

orcid.org/0000-0002-9883-8818

PhD of Philology, Professor;

Assistant at the Department of Modern Ukrainian Language

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *iv.struk@chnu.edu.ua*

ETHNO-CULTURAL COMPONENT AS A MEANS OF ESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS (BASED ON THE MATERIAL OF FOLKLORE AND SONG TEXTS)

The ethno-cultural aspect of the educational process, the understanding of language as an ethnic phenomenon determine the reliance on ethno-pedagogy, which is an accumulator of folk experience in the system of education and upbringing of the young generation. Ethno-pedagogical principles of teaching the Ukrainian language involve taking

into account the achievements of folk pedagogy as a set of views, norms, customs, ideals, and other spiritual values of the ethnic group, which are reflected in the language and national-cultural texts; folk didactics, i.e. the system of principles, methods, teaching tools; features of the individual's ethnic psychology.

The article is devoted to issues related to the aesthetic education of schoolchildren when learning the Ukrainian language based on the material of folklore and song texts and their influence on the formation of a nationally conscious linguistic personality in the conditions of the New Ukrainian School.

The purpose of our research is to outline the role of the ethno-cultural, including the national-linguistic, component in the content of education for the purpose of aesthetic education of students in Ukrainian language lessons in the conditions of the New Ukrainian School.

In the article, we analyzed the language features of song texts during the study of vocabulary, grammar, and word formation through a system of tasks, the empirical material of which expands and deepens students' aesthetic ideas about the world, develops their imaginative and creative thinking, elevates the culture of oral and written speech, instills love for the native words, contributes to the development of communicative and sociocultural competence, increasing the level of speech culture of a modern schoolchildren.

As the result of our research, we came to the conclusion that the renewal of the educational field, the ethno-cultural component of language learning necessitates the need for ethno-pedagogical principles of the educational process, which involve relying on folk pedagogy, folk didactics and taking into account the specifics of ethnic psychology. The ethno-pedagogical system most closely corresponds to the genetic nature of the individual, and therefore is the most effective way of mastering knowledge of the native language.

Key words: ethnocultural component, ethnopädagogie, folklore and song texts, national language education, aesthetic education, linguistic personality.

Постановка проблеми. Нова українська школа спрямована на формування духовно багатой, високоморальної, освіченої та творчої особистості, на продовження національних традицій, використання надбань народної педагогіки і культури. Більшість національних і державних документів про освіту в Україні чітко визначають пріоритетну роль етнопедагогіки в сучасній освітньо-виховній парадигмі. На сьогоднішній день застосування традицій етнопедагогіки – одне з найактуальніших питань педагогічної науки.

Етнокультурний аспект навчально-виховного процесу, осмислення мови як етнічного явища зумовлюють опору на етнопедагогіку, що є акумулятором народного досвіду в системі навчання та виховання молодого покоління. Етнопедагогічні засади навчання української мови передбачають урахування набутків народної педагогіки як сукупності поглядів, норм, звичаїв, ідеалів, інших духовних цінностей етносу, що знаходять відображення в мові та національно-культурних текстах; народної дидактики, тобто системи принципів, методів, засобів навчання; особливостей етнічної психології індивіда.

Саме тому увага вчителя до мовних компонентів з національною орієнтацією сприяє духовному, культурному збагаченню школяра, що в майбутньому забезпечить високий рівень міжетнічних відносин.

Аналіз досліджень. Проблеми національно-мовного виховання досліджувались в прикладному аспекті навчання й виховання школярів ще в працях Я. Коменського та І. Песталоцці, адже в основу їх фундаментальних творів було закладено принцип природовідповідності виховання. Народна педагогічна теорія глибоко розкрита в педагогічній спадщині Г. Сковороди, О. Духновича, К. Ушинського. Фундаментальне значення

для дослідження духовної структури національно-мовного виховання мають наукові, публіцистичні праці та художні твори вчених, педагогів, етнографів, письменників України (І. Огієнка, Г. Вашенка, П. Юркевича), етнопедагогічна основа навчання рідної мови представлена у працях Н. Бабич, А. Богуш, Т. Донченко, С. Єрмоленко, М. Стельмахович, С. Караман, В. Кононенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко, О. Смолінська, Р. Дружиненко).

Метою нашого дослідження є окреслити роль етнокультурного, у тому числі національно-мовного, компонента в змісті освіти з метою естетичного виховання учнів на уроках української мови в умовах нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Естетичне виховання дітей у сучасному суспільстві здійснюється багатьма засобами, але найтісніше воно пов'язане з процесом шкільного навчання, зокрема з вивченням мови, художньої літератури та усної народної творчості. Фольклор є неocenним духовним надбанням українського народу, з-поміж жанрового розмаїття якого пісня відіграє важливу роль під час естетичного виховання учнів. Для народної пісні характерні висока ідейність, змістовність, типовість образів і картин, структурно-композиційна довершеність, ритмічність, мелодійність мови, семантична вагомість та стилістична виразність. У процесі навчання й естетичного виховання вчитель повинен звертати увагу учнів на всі перелічені компоненти, а особливо – на мовну організацію пісенних текстів.

Використовувати слово народної пісні з метою естетичного, морального виховання школярів наполегливо радив В. О. Сухомлинський: «У пісні, створеній безіменними поетами, що палко любили свою землю, слово постає в усій своїй красі і поетичній принадності... Якщо ви хочете,

щоб рідне слово, назавжди ввійшло в духовне життя дитини, стало її багатством, не забувайте про рідну пісню» (Сухомлинський, 1965: 54). Видатний педагог був певен, що людина, вихована на народнопісенному слові, – «все життя своє буде непримиренна до примітива й вульгарності» (Сухомлинський, 1968: 5).

На нашу думку, народнопісенну лексику, як і мову усної народнопоетичної творчості загалом, вчитель повинен використовувати не епізодично, а за чіткою системою, комплексно: на уроках української мови та літератури, а також в межах позакласної та позашкільної роботи.

На уроках української мови використання народнопісенних скарбів сприяє не лише повноцінному засвоєнню відомостей з лексики, граматики і словотвору, а й розширює та поглиблює естетичні уявлення учнів про світ, розвиває їхнє образне, творче мислення, підносить культуру усного та писемного мовлення, прищеплює любов до рідного слова, сприяє розвитку соціокультурної компетентності.

Наприклад, під час вивчення антонімів у 5 класі доречно використати такі пари речень з народних пісень: 1. *Наступає чорна хмара і дощик із неба, Зруйнували Запорожжя, а не було треба* (ЗНПД, 1983: 9) / *Атаман іде, Як голуб гуде; Та під білою тою березою голівку кладе* (ЗНПД, 1983: 12). 2. *Бо я в чужій стороні, Нема роду при мені* (ЗНПД, с. 31) / *Десь у тебе, козаченьку, Є рідная мати, Що як станеш на камені, То й слідоньки знати* (ЗНПД, 1983: 32). 3. *Бігай, коню, бігай, коню, Бо вже вечоріє* (ЗНПД, 1983: 36) / *Ой там світить, моя мила, Де з ліса зоріє* (ЗНПД, 1983: 46). 4. *А у тої далекої (дівчини) воли та корови* (ЗНПД, с. 47) / *А у тої близької (дівчини) лише чорні брови* (ЗНПД, 1983: 47). 5. *Ой болить мя голівонька Від маку дрібного, А я рибку не забуду поки життя мого* (ЗНПД, 1983: 76) / *Моє горе, горе неякеє, Гей, моє горе великеє* (ЗНПД, 1983: 54). 6. *Ой кобисть, люди, знали, Яка мені біда, Силує мя моя мати За старого діда* (ЗНПД, 1983: 87) / *Йик би була не палиця Тай не луговина, Так би мене молодого Вода примулила* (УП, 129: 112). 7. *Ліпше було мене, мамцю, У землю сховати, Аніж мене молоденьку З нелюбом вінчати* (ЗНПД, 1983: 88) / *Тим я тебе, моя доню, рано не збудила, Попереду твій миленький, щоб ти не ужила* (УП, 1929: 19). 8. *Ой залищайтесь, дівчата, Бо сирота-чумак багатий* (ЗНПД, 1983: 23) / *А я бідний, безталанний: Степ широкий – то ж мій сват* (УП, 1929: 62).

Насамперед з допомогою вчителя, а потім самостійно учні знаходять у наведених парах речень семантично протилежні слова (*чорна –*

білою, чужій – рідная, вечоріє – зоріє, далекої – близької, дрібного – великеє, старого – молодого, нелюбом – миленький, багатий – бідний), підкреслюють їх і пояснюють їхнє значення.

Кожна з наведених пар речень може стати темою коротенької бесіди. Наприклад, учитель запитує в учнів, які почуття викликає у них речення «*Бо я в чужій стороні, Нема роду при мені*» чи «*Ой залищайтесь, дівчата, Бо сирота-чумак багатий*». Учні відповідають і пояснюють.

У межах народнопісенної лексики можна виділити кілька синонімічних рядів, а саме: *мати, ненька; батько, отець; друг, товариш; краса, врода; милий, любий, коханий; гарний, хороший, красний, прекрасний, красивий, вродливий, гожий; летіти, линути* та ін. На такі синонімічні ряди учителю варто звернути увагу учнів при вивченні синонімів у 5 класі, а також на підсумкових заняттях з української мови у 8 класі.

Під час роботи над синонімічним багатством доречно залучити рядочки з народних пісень: 1. *Гей, ти дубе зелененький, Листя твої рясні, Ти козаче молоденький, Слова твої красні. Слова твої хоть прекрасні, А чортова думка* (ЗНПД, 1983: 78). 2. *Чи я ж тобі, мій коню, та важкий? Чи я ж тобі, мій сивий, та тяжкий* (УП, 1929: 58). 3. *Тяжко-важко на серденьку, та й не легко* (УП, 1929: 219). 4. *Ой вийде брат – понуриться, Вийде мати – зажуристься* (ЗНПД, 1983: 16).

Учні зачитують речення, відшукують і називають синоніми та пробують визначити їх значення. Під час такої роботи важливо, щоб учні усвідомили, що кожна людина сприймає ті самі поняття по-різному, а тому в українській мові для називання однієї й тієї самої ознаки існують різні (синонімічні) слова. Усі вони відзначаються емоційністю та стилістичною виразністю.

Для восьмикласників потрібно підібрати складніші завдання, а саме: згрупувати в синонімічні ряди подані народнопісенні слова, самостійно визначити основні й додаткові значення згрупованих синонімів, вписати з текстів речення з народнопоетичними синонімами, визначити їх стилістичну роль та емоційно-експресивні відтінки і т. ін.

Шкільна практика свідчить, що, наводячи приклади до тієї чи тієї частини мови, учні оперують, як правило, малою кількістю слів на позначення здебільшого предметів і явищ буденних, не здатних глибоко впливати на людські почуття. Скажімо, розповідаючи про іменники, шестикласники щоразу наводять такі слова, як *парта, ручка, зошит, телефон, клас, учень* тощо. Вчитель має подбати про те, щоб у активний учнівський лек-

сикон входили також слова, які позначають предмети та явища, здатні викликати в людини певні емоції, естетичні почуття. Так, при вивченні іменників, що позначають назви істот і неістот, учням 6-го класу варто пропонувати, крім інших, і такі приклади: *козак, чумак, орел, сокіл, лебідь, горлиця, голуб, соловейко, зозуля, тополя, явір, калина, черемшина, барвінок* та ін.

З народнопісенної лексики можна дібрати також влучні приклади-ілюстрації до тем «Прикметник як частина мови» і «Дієслово як частина мови», що передбачені для вивчення відповідно в 6 та 7 класах.

Під час вивчення прикметника можна запропонувати завдання – прочитати речення, виписати з них прикметники, визначити розряд: 1. *Ой, кохаю сині очі Тай чорняві брови, Рученяти біленькії, Личко калинове* (ЗНПД, 1983: 45). 2. *Ой, улане, ой, улане, ой, ви молодії, А де ж ваші дома кам'янії. А де ж ваші, а де ж ваші сади зеленії, а де ж ваї трави шовковії* (УП, 1929: 78). 3. *Зеленькі огірочки, Жовтенькі квіточки, Нема мого миленького, Плачуть карі очі* (УП, 1929: 196). 4. *Переночуємо нічку в вишневому садочку, Переночуємо другу в темньому лузі, Переночуємо третю в чистім степу, край дороги, Ой в степу при дорозі, та на лютому морозі* (УП, 1929: 55). 5. *Синє море засинілося, молоде браття зажурилося, Рідне браття зажурилося, що молоде та оженилося. Підем, браття, у вишневий садок, та наріжем черешневих палок* (УП, 1929: 106).

Під час вивчення способів словотворення вчитель має нагоду звернути увагу шестикласників на такі народнопоетичні утворення, як *отець-ненька, хліб-сіль, мед-вино, щастя-доля, срібло-злото, рута- м'ята, сад-виноград, шлях-дорога, думати-гадати, красно-ясно, любо-мило, тяжкий-важкий* та ін. З цією метою вчитель може запропонувати учням прочитати такі рядочки з народних пісень: 1. *Було мені, моя мати, краси не давати, Тільки було мені, мати, Щастя-долю дати* (ЗНПД, 1983: 87). 2. *Весна красна наступає, із стріх вода капле, Молодому чумакові шлях-дорога пахне* (УП, 1929: 19). 3. *Ой, шинка-рочко Настусю, Та дай меду-вина нап'юся* (УП, 1929: 23). 4. *Приливайте, ляхи, шляхи, Щоб не журилося, Розважайте отця-неньку, Щоб не журилася* (УП, 1929: 42). 5. *А хто ж тую руту-м'яту та й прополе, гей* (УП, 1929: 213). 6. *Мене, мамо, турчин знає, Сріблом-злотом наділяє* (УП, 1929: 58). 7. *Та поза садом-виноградом Доріжка лежала. Гей, туди царця Рекрут виряжала* (УП, 1929: 96). 8. *Ой красно-ясно, ой красно-ясно, Куди сонечко сходить* (ЗНПД, 1983: 36). 9. *Пус-*

кай голос по дуброві, Пускай по ялині, Щоби було любо-мило Всій моїй родині (ЗНПД, 1983: 78).

Стилістичну виразність народнопісенних слів посилюють їхні зменшено-пестливі форми, надають фольклорним текстам виняткової теплоти, ніжності і задушевності, вони є одним із засобів створення емоційного колориту та експресивного тону українських народних пісень. Про це можна розповісти шестикласникам при вивченні тем «Основні способи творення іменників» та «Основні способи творення прикметників», оскільки навчальна програма орієнтує вчителя не лише на вироблення в учнів навичок вимови й написання зменшено-пестливих суфіксів, а й на проведення спостережень над стилістичним забарвленням зменшено-пестливих утворень. На таких уроках доцільно використовувати таблиці:

I. Творення іменників з допомогою зменшено-пестливих суфіксів

-ок-	-ичк-	-ечк-	-оньк-	-еньк-
дружок	водичка	словечко	дружинонька	кониченько
синок	сестричка	віконечко	родинонька	музиченько
лужок	травичка	сердечко	сопілонька	чумаченько
сніжок	пшеничка	батецько	славонька	батенько
бережок	вербичка	озеречко	дівонька	доленька
садок	криничка	річечка	розмовонька	доріженька
мачок	синичка	грушечка	хмаронька	зозуленька

II. Творення прикметників з допомогою зменшено-пестливих суфіксів

-еньк-	-есеньк-	-ісіньк-
вороненький	старесенький	чистісінький
миленький	малесенький	білісінький
молоденький	ріднесенький	жовтісінький
чистенький	буйнесенький	спокійнісінький

Після ознайомлення з таблицями учням варто запропонувати записати речення з такими чи подібними народнопісенними утвореннями й усно прокоментувати їх. Наприклад: *Ой, виїду я на дубоньку Біленькими ніженьками, Гляну я на дубоньку голубонько гуде. На козака пригодонька, козаченько не прибуде* (УП, 1929: 178).

З багатомовною практикою фольклорного слововживання пов'язана канонізація функціонально-стилістичних можливостей і семантичних відтінків народнопоетичного (народнопісенного) слова. Вона виявляється передусім у таких граматико-стилістичних категоріях, як постійне означення (епітет) і постійна обставина.

Постійне означення (епітет) здебільшого супроводжує одне й те саме слово у всіх народних піснях. Означення й означуване слово при цьому понятійно настільки зростаються, що утворюють своєрідні усталені фольклорні одиниці фразеоло-

гізованого типу, наприклад: *червона китайка, червона калина, буйний вітер, дрібний дощ, широкий степ, вишневий садок, чисте поле, чиста вода, жовтий пісок, бистра вода, синє море, битий шлях, ясен місяць, ясна зоря, шовкова трава, сизий голуб, сива зозуля, зелений гай, зелений барвінок, зелений явір, висока тополя, висока могила, густі лози, карі очі, чорні брови, золоті руки, білі руки, біле тіло, руса коса, молода дівчина, рідна мати, вірний товариш, білий лебідь, вороний кінь* та ін. Такі фольклорні сполучення служать засобами емоційно-образного відтворення дійсності, вони відбивають естетичні ідеали народу і мають велике художнє значення.

Постійні означення (епітети) фольклорного походження стають предметом зацікавлення учнів здебільшого на уроках літератури, однак їх успішно можна використовувати й на уроках української мови, зокрема у 8 класі при вивченні узгоджених та неузгоджених означень. Учителю може запропонувати учням знайти народнописанні узгоджені означення у спеціально дібраних реченнях, при цьому прокоментувати не лише їхні граматичні параметри, а й дати художньо-естетичну оцінку. Окрім того, для розвитку мовлення доцільно використати таку таблицю:

До наведених іменників доберіть узгоджені означення			
козак (який?)	дівчина (яка?)	поле (яке?)	вітри (які?)
сад (який?)	вода (яка?)	море (яке?)	дощі (які?)
сокіл (який?)	трава (яка?)	сонце (яке?)	лози (які?)

Як і постійні народнописанні означення, постійні обставини також є високохудожніми, емоційно-образними, стилістично-виразними одиницями української мови. Виконавець або слухач з ними пов'язує свої уявлення про рідну землю, про красу її природи. Отже, як і постійні означення, вони виконують у піснях естетичну функцію. Найтипівішими з них є такі: *з далекого краю, з глибокого яру, у полі, в чистому (чистім) полі, у полі край дороги, у полі при дорозі, у полі при долині, в степу при дорозі, при битій дорозі, у долині, по долині; на горі, під горою, над річкою; над водою; на синьому морі; по діброві; в лузі, в темному лузі, в лузі при березі в лузі під вербою; в зеленому саду; у вишневому саду, на калині; в гаю, в зеленому (темному) гаю; рано-пораненьку, рано на зорі, рано-вранці, рано-рано, рано-ранесенько, у неділю вранці*. У багатьох піснях у складі постійних обставин фіксуємо гідроніми *Дунай, Дон, Десна, Лиман*, наприклад: *за Дунаєм, з Дону, за Десну, з-за Лимана*.

Познайомити восьмикласників з постійними обставинами як граматико-стилістичними й

мовно-естетичними категоріями учителю доповне такий ілюстративний матеріал: 1. *І повій, повій, буйний вітре, з глибокого яру! І прибудь, прибудь та ти, мій милий, з далекого краю* (ЗНПД, 1983: 60). 2. *Переночуєм третю ніч в чистім степу при дорозі, Ой в степу при дорозі та на лютому морозі* (УП, 1929: 55). 3. *В чистім полі тирса шумить, Катран зеленіє, В чистім полі своя воля, Що й серце німіє* (УП, 1929: 67). 4. *Ой у полі три криниченьки, Любив козак три дівченьки* (УП, 1929: 63). 5. *За Дунаєм тяжко-важко жити: Там не дають ні їсти, ні пити* (УП, 1929: 84). 6. *Над річкою бережком ішов чумак з батіжком, Гей, гей з Дону додому* (УП, 1929: 20). 7. *Ой, нема козаченька – Поїхав за Десну: Рости, рости, дівчинонько На другу весну* (ЗНПД, 1983: 49). 8. *Ой, з-за гори, з-за Лимана вітер повіває, Кругом Січі Запорозькій москаль облягає* (УП, 1929: 81).

Розвитку зв'язного мовлення учнів 8 класу під час вивчення обставин сприятимуть такі завдання:

I. Доповнити подані речення обставинами місця.

1. *Ой, пуцу я кониченька...* 2. *Стоїть явір...* 3. *Горі тій чайці, горі тій небозі, Що вивела часняток...* 4. *Копав же я криниченьку...* 5. *Ой, закувала сива зозуленька...* 6. *Ой, уже сонце...* 7. *Пожену я лебеді...* 8. *Ой, виїду я...*

II. Дібрати з текстів народних пісень або скласти самостійно речення, у яких би вживалися такі обставини: *у вишневому саду, в чистім полі, з-за гори, по діброві, під вербою, рано на зорі, ранесенько*.

Багато лексем в народних піснях, зокрема на позначення назв птахів, тварин, дерев, кущів, квітів і явищ природи, виступають в ролі прикладок із епітетним або порівняльним значенням, наприклад: *мати-зозуля, дівчина-голубка, дівчина-калина, дівчина-зоря, син-соловейко син-сокіл, козак-соболь, рожка-квітка, клен-дерево* та ін. Про них варто нагадати восьмикласникам під час вивчення теми «Прикладка як різновид означення», використовуючи такий ілюстративний матеріал: 1. *Ой мала вдова сина-сокола* (УП, 1929: 73); 2. *Козаче-соболу, візьми ж мене з собою на Україну далеку* (ЗНПД, 1983: 43); 3. *Ой ти, дівчино-червона калина, Як мені на тебе дивитися мило* (УП, 1929: 112); 4. *Взяла рожу-квітку тай вергла на воду* (ЗНПД, 1983: 35); 5. *Ой високо, високо, клен-дерево й од води* (УП, 1929: 157).

Естетичні особливості народнописанного слова учні пізнають і при вивченні звертання, зокрема до явищ природи, рослин і тварин. Такі звертання допомагають відчутти чарівну красу і велич при-

роди; вони виконують роль емоційно-експресивних центрів у народній творчості, особливо в оточенні яскравих означень: 1. *Добрий вечір, тобі зелена діброво, Переночуй хоч ніченьку мене молодого* (УП, 1929: 46). 2. *Повій, вітре буйнесенький, то з гори, то з долу* (ЗНПД, 1983: 86). 3. *Гей, ти дубе зелененький, Листя твої рясні* (УП, 1929: 76). 4. *Ой, ти дубе кучерявий, Лист на тобі рясний* (ЗНПД, 1983: 193). 5. *Ой, вербо, вербо кудрявая, Хто ж тобі сі кудря дав?* (УП, 1929: 255). 6. *Соловію маленький, В тебе голос тоненький* (ЗНПД, 1983: 31). 7. *Ой, зозуле сивенька, Що ж ти тепер не куш?* (ЗНПД, 1983: 91). 8. *Не мордуйся, коню жвавий, Пий погожу воду; Кріпи сили, коню карий, Не зражу я роду* (ЗНПД, 1983: 37).

Вплив народнопісенної лексики на естетичні почуття учнів сприяє розвитку зв'язного мовлення під час висловлень на теми: «Барвінковий край», «Ой весна, весна, днем красна» (6 клас); «Наші обереги», «Моя улюблена пісня» (7 клас); «Традиційні ремесла й промисли українців», «Мистецтво як засіб творення особистості» (8 клас) та ін.

Перед підготовкою висловлень на відповідні теми пропонуємо учням відповідний словниковий матеріал. Наприклад, для теми «Ой весна, весна, днем красна» можна використати словосполучення: *бистра річка, чисте поле, буйний вітер, зелена трава, широка дорога, рідний край, синє небо, чиста вода, голосні струмочки* тощо.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, практичні завдання із залученням фольклорних текстів, зокрема народнопісенного слова, сприяють національно свідомому та естетичному розвитку мовної особистості учня, формуванню його комунікативної та соціокультурної компетентності, підвищенню рівня мовленнєвої культури. Через українські народні пісні учні не лише опановують рідну мову, але й знайомляться з культурою свого народу. Перспективу дослідження вбачаємо в пошуках нових методів та прийомів естетичного виховання учнів через використання народнопісенної лексики під час позакласних занять з української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1965. № 5. С. 54.
2. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 12. С. 5.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ЗНПД – Збірник народних пісень і дум (1983) / зі збірні Івана Лучкова. Київ – Ляйпціг: Українська накладня; Коломия: Галицька накладня. 186 с.
2. УП – Українські пісні з нотами (1929). Збірник I. (пісні народні) / Упоряд.: П. Фунт, В. Шаравський. Київ: Видавниче товариство «Час». 351 с.

REFERENCES

1. Sukhomlynskyi V. O. (1965) Slovo ridnoi movy [The word of the native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*. № 5. S. 54. [in Ukrainian].
2. Sukhomlynskyi V. O. (1968) Slovo ridnoi movy [The word of the native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*. № 12. S. 5. [in Ukrainian].

LIST OF CONVENTIONAL ABBREVIATIONS

1. ZNPD – Zbirnyk narodnykh pisen i dum (1983) [Collection of folk songs and thoughts] / zi zbirni Ivana Luchkova. Kyiv – Liaiptsig: Ukrainska nakladnia; Kolomyia: Halytska nakladnia. 186 s. [in Ukrainian].
2. UP – Ukrainski pisni z notamy (1929). Zbirnyk I. (pisni narodni) [Ukrainian songs with notes. Collection I. (folk songs)]. / Uporiad.: P. Funt, V. Sharavskyi. Kyiv: Vydavnyche tovarystvo «Chas». 351 s. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Парасковія ДВОРЯНИН ВІДЛУННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ОСВІТА УКРАЇНИ»).....	4
Алла ЗЯКУН, Лариса ОТРОЩЕНКО, Лілія МОЛГАМОВА КАТАЛОГІЗАЦІЯ ТА ДИДЖИТАЛЬНА АРХІВАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	11
Єлизавета КОРЖУК, Лілія ЩЕРБІН ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ІВАНО–ФРАНКІВЩИНІ.....	20

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Ольга КОЖУШОК, Надія КУКУРУЗА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ІВАНИ ФРАНКА У КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО РУХУ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	29
Раддаміла КОСАРЕВСЬКА, Олексій ЛЕВЧЕНКО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КЛАСИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЯВЛЕННЯ ФОРМИ МИСТЕЦТВА (ЖИВОПИС, СКУЛЬПТУРА, АРХІТЕКТУРА) ТА ЙОГО РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ У СУСПІЛЬСТВІ.....	39
Анастасія КРАВЧЕНКО СУЧАСНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ: СТРАТЕГІЇ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	45
Дар'я КУРОВСЬКА, Діана МАЛИШ МАКЕТУВАННЯ ПОП-АП КОНСТРУКЦІЙ В ДИЗАЙНІ РЕКЛАМНОЇ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	51
Олена КУРЦЕВА ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У КОМПОЗИЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСУ.....	56
Юрій ЛЕГЕНЬКИЙ, Вікторія СТРЕЛЬЧУК ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЯК АРТ-ДИЗАЙН.....	69
Ганна ЛИСЕНКО ЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНИХ ПЛЕНЕРІВ У МИСТЕЦЬКІЙ СЦЕНІ ЗАПОРІЖЖЯ.....	75
Юйцзяо МА СТАН ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА КОНЦЕРТНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ СПРАВИ В КИТАЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	84
Антоніна МИКОЛАЙЧУК ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРАКТИКИ КОНСЕРВАЦІЇ-РЕСТАВРАЦІЇ.....	90
Ігор МОКРЕНКО ОПЕРНА ТВОРЧИСТЬ АМІЛЬКАРЕ ПОНКІЄЛЛІ У КОНТЕКСТІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	97
Ірина НЕСЕН ТЕАТРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ: ХУДОЖНИЦЯ АЛЛА ГОРСЬКА (1929–1970).....	103
Ігор НЕЧЕСНИЙ ФРАНЦУЗЬКА ФАГОТНА ДИДАКТИКА ХVІІІ СТОЛІТТЯ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ.....	110

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Liliya KARMAZINA SEMANTIC DEVELOPMENT OF MODERN ENGLISH IT TERMINOLOGY.....	117
---	-----

Калерія КОВАЛЬОВА, Лариса САВИЦЬКА ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВНОСТІ У ТЕКСТАХ ОНЛАЙН-МЕДІА.....	122
Тетяна КРУТЬКО, Любов КОЗУБ ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ.....	128
Максим КУШНІРОВ ДИСКУРСИВНЕ СПОТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.....	133
Наталія ЛИСЕЦЬКА STRESSTEST ЯК НЕОЛОГІЗМ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ.....	140
Мар'яна МАРКОВА РОЗВИТОК ЛІРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ПЕТРАРКІЗМУ В ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА «ТВІКЕНГЕМСЬКИЙ САД»	146
Олександр МУНТЯН РИТОРИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	151
Ірина ПАВЛОВА, Світлана ПЕДЧЕНКО АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ТЕМАТИКА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЕСКОРТ У СМЕРТЬ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО)	155
Наталія ПОПЛАВСЬКА, Юлія КОСТЮК, Василина СМЕРЕЧИНСЬКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ МАСМЕДІА).....	162
Тетяна РАЗУМЕНКО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДИНАМІЧНОМУ ПОЗАШКІЛЛІ.....	169

ПЕДАГОГІКА

Liudmyla YEFYMENKO FORMATION OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN PRESCHOOL EDUCATION.....	174
Yuliya ZAKAULOVA PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER IN THE CONTEXT OF UNIVERSITY EDUCATION ..	180
Галина ІВАНИШИН, Олександра ОГРИНЧУК СПЕЦИФІКА УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.....	185
Іван ІСКЕРСЬКИЙ ПЛАНУВАННЯ ЧАСУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	191
Наталія КАЛИТА ПРОБЛЕМА ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ: ЄДНІСТЬ ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙ.....	197
Олена КАРАМАН, Вікторія СТЕПАНЕНКО МЕХАНІЗМИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ФОКУСІ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ.....	201
Олена КВАС НЕПЕРЕРВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	209
Любов КІБЕНКО, Наталія ТОНКОНОГ, Людмила ЛЕВИЦЬКА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЗВО.....	214
Володимир КЛІМУК, Ольга КЛІМУК, Анна ХАРЧЕНКО МІФИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЗКУ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ МОВИ ДО ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ДИТИНСТВА.....	220

Ольга КОВАЛЕНКО, Альона ЄМЕЦЬ, Олена МАКСИМОВА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	226
Катерина КОВАЛЬОВА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ-АГРАРІЇВ.....	233
Володимир КОЗЛЕНКО ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	244
Юрій КОЗЛОВСЬКИЙ, Ірина САВКА, Тетяна РУЗЯК ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСОБУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	250
Костянтин КОМІСАРОВ, Юлія БОРИШПОЛЕЦЬ СИНТАГМАТИЧНІ ТА ПАРАДИГМАТИЧНІ ВИМІРИ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ОСНОВА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ.....	256
Катерина КОРНІЛОВА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ.....	263
Наталка КОТЕЛЯНЕЦЬ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ.....	268
Юлія КОТЕЛЯНЕЦЬ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	275
Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА ТЕКСТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ.....	281
Владислав КУКУШКІН, Ірина БЕЗУГЛА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ.....	287
Світлана ЛАЗАРЕНКО РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ ЛІНГВОКРЕАТЕМ ПІД ЧАС СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІАТЕКСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	292
Емма МАКАРОВА, Віра ЯКОВЕНКО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІХ СПІВАКІВ-ВИКОНАВЦІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	298
Оксана МАКСИМ'ЮК, Іванна СТРУК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ФОЛЬКЛОРНО-ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ)....	303

CONTENTS

HISTORY

Paraskoviya DVORIANYN ECHOES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE PEDAGOGICAL PRESS OF UKRAINE (ACCORDING TO THE MATERIALS OF “OSVITA UKRAINY” NEWSPAPER).....	4
Alla ZIAKUN, Larysa OTROSHCHENKO, Liliia MOLHAMOVA CATALOGING AND DIGITAL ARCHIVING AS MEANS OF PRESERVING THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN THE DIGITAL AGE.....	11
Yelyzaveta KORZHUK, Liliia SHCHERBIN MILITARY BURIALS OF THE FIRST WORLD WAR IN IVANO-FRANKIVSK.....	20

ART STUDIES

Olha KOZHUSHOK, Nadiia KUKURUZA THE IVANO-FRANKIVSK NATIONAL ACADEMIC THEATER NAMED AFTER IVAN FRANKO IN THE ARTISTIC MOVEMENT CONTEXT OF THE UKRAINIAN INDEPENDENCE PERIOD.....	29
Raddamila KOSAREVSKA, Oleksii LEVCHENKO RECONCEPTION OF CLASSIC ART: STUDY OF THE MODERN APPROACH TO DISCOVERING THE FORM OF ART (PAINTING, SCULPTURE, ARCHITECTURE) AND ITS REINTERPRETATION IN SOCIETY.....	39
Anastasiia KRAVCHENKO MODERNITY THROUGH THE PRISM OF THE UKRAINIAN AVANT-GARDE HISTORY: STRATEGIES OF VISUAL COMMUNICATION.....	45
Daria KUROVSKA, Diana MALYSH LAYOUT OF A POP-UP STRUCTURE IN ADVERTISING DESIGN PRINTING PRODUCTS.....	51
Olena KURTSEVA MEANS OF EXPRESSION IN THE COMPOSITION STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL INTERNET RESOURCE.....	56
Yuriy LEGENKY, Viktoriya STRELCHUK VIRTUAL SPACE AS ART DESIGN.....	69
Hanna LYSENKO THE IMPORTANCE OF THE ARTISTIC PLEIN AIRS IN THE ART SCENE OF ZAPORIZHZHYA....	75
Yujiao MA THE STATE OF VOCAL PEDAGOGY AND CONCERT AND THEATER BUSINESS IN CHINA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY.....	84
Antonina MYKOLAICHUK INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE PRACTICE OF CONSERVATION-RESTORATION.....	90
Ihor MOKRENKO THE OPERAS OF AMILKARE PONCCIELLI IN THE CONTEXT OF ITALIAN MUSICAL CULTURE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY.....	97
Iryna NESEN THEATRICAL FACE OF THE SIXTIERS: ARTIST ALLA HORSKA (1929–1970).....	103
Ihor NECHESNYI THE FRENCH BASSOON DIDACTICS OF THE 18TH CENTURY: STAGES OF FORMATION.....	110

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Liliya KARMAZINA SEMANTIC DEVELOPMENT OF MODERN ENGLISH IT TERMINOLOGY.....	117
---	-----

Kaleriia KOVALOVA, Larysa SAVYTSKA MEANS OF EXPRESSION IN ONLINE MEDIA TEXTS.....	122
Tetyana KRUTKO, Liubov KOZUB EXPRESSIVE MEANS OF WORDPLAY IN ADVERTISING MESSAGES.....	128
Maksym KUSHNIROV DISCURSIVE DISTORTION OF INFORMATION IN ENGLISH MASS MEDIA.....	133
Nataliia LYSETSKA STRESSTEST AS A NEOLOGISM OF MODERN GERMAN SPEAKING DISCOURSE.....	140
Mariana MARKOVA DEVELOPMENT OF THE PETRARCHAN LYRICAL TRADITION IN JOHN DONNE'S POEM "TWICKENHAM GARDEN"	146
Oleksandr MUNTIAN THE RHETORIC OF BUSINESS COMMUNICATION.....	151
Iryna PAVLOVA, Svitlana PEDCHENKO THE ENGLISH BORROWINGS IN THE COMPREHENSIVE LITERARY DISCOURSE: THEMATIC RANGE, SEMANTICS, AND FUNCTIONS (ON THE BASE OF THE NOVEL "ESCORT TO DEATH" BY IREN ROZDOBUDKO).....	155
Nataliia POPLAVSKA, Yuliia KOSTIUK, Vasylyna SMERECHYNSKA SPORTS TERMINOLOGY FUNCTIONING IN SOCIO-POLITICAL COMMUNICATION (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN MASS MEDIA).....	162
Tetiana RAZUMENKO FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF PERSONALITY IN DYNAMIC EXTRACURRICULAR ACTIVITIES.....	169

PEDAGOGY

Liudmyla YEFYMENKO FORMATION OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN PRESCHOOL EDUCATION.....	174
Yuliya ZAKAULOVA PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER IN THE CONTEXT OF UNIVERSITY EDUCATION ..	180
Halyna IVANYSHYN, Oleksandra OHRYNCHUK SPECIFIC OF IMPROVING THE FORMS AND METHODS OF STUDENT'S FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER MEDICAL EDUCATION INSTITUTION.....	185
Ivan ISKERSKYI TIME PLANNING AS A NECESSARY CONDITION FOR THE SUCCESS OF SPECIALISTS IN SOCIONOMIC PROFESSIONS.....	191
Nataliia KALYTA THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL IDEAL IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT: UNITY OF TRADITION AND INNOVATION.....	197
Olena KARAMAN, Viktoriia STEPANENKO CRITICAL THINKING MECHANISMS IN THE FOCUS OF CITIZEN SECURITY IN THE CONDITIONS OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES OF WAR.....	201
Olena KVAS THE CONTINUITY OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	209
Lyubov KIBENKO, Nataliia TONKONOH, Liudmyla LEVYTSKA CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF BLENDED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	214
Volodymyr KLIMUK, Olga KLIMUK, Anna KHARCHENKO MYTHS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE BRAIN WHEN LEARNING SECOND LANGUAGE BEFORE THE FIRST PERIOD OF CHILDHOOD.....	220

Olha KOVALENKO, Alona YEMETS, Olena MAKSIMOVA FEATURES OF VOCABULARY WORK ORGANIZATION AT FICTION READING CLASSES IN PRESCHOOL EDUCATION ESTABLISHMENTS.....	226
Kateryna KOVALYOVA PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE SPECIALISTS OF AGRARIAN SECTOR.....	233
Volodymyr KOZLENKO PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING PROJECT COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS.....	244
Yuriy KOZLOVSKYI, Iryna SAVKA, Tetyana RUZYAK THE USE OF FICTION AS A MEANS OF FUTURE LAWYERS' CULTURAL TRAINING IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION SOCIETY.....	250
Kostiantyn KOMISAROV, Yulia BORYSHPOLETS SYNTAGMATIC AND PARADIGMATIC DIMENSIONS OF THE JAPANESE LANGUAGE AS A LINGUISTIC BASIS FOR ITS STUDY.....	256
Kateryna KORNILOVA LEARNING UKRAINIAN LITERATURE IN A PROFESSIONAL (SPECIALIZED) SCHOOL: ADVANTAGES AND CHALLENGES	263
Natalka KOTELIANETS FORMATION OF COGNITIVE INTEREST OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS DURING TECHNOLOGY LESSONS.....	268
Iulia KOTELIANETS MEANS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' MULTICULTURE IN A MODERN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....	275
Olena KRAVCHENKO-DZONDZA TEXTUAL ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL PUPILS: PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMATION.....	281
Vladyslav KUKUSHKIN, Iryna BEZUGLA PECULIARITIES OF TEACHING FRENCH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE.....	287
Svetlana LAZARENKO THE ROLE OF LEXICAL LANGUAGE CREATORS DURING THE PERCEPTION OF MODERN UKRAINIAN MEDIATEXTS ON THE LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE.....	292
Emma MAKAROVA, Vira YAKOVENKO FORMATION OF THE PROFESSIONAL AND PERSONAL EXPERIENCE OF FUTURE SINGERS-PERFORMERS IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING.....	298
Oksana MAKSYMIUK, Ivanna STRUK ETHNO-CULTURAL COMPONENT AS A MEANS OF ESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS (BASED ON THE MATERIAL OF FOLKLORE AND SONG TEXTS).....	303

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 66. ТОМ 2
ISSUE 66. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зимомря

Здано до набору 04.09.2023 р. Підписано до друку 22.09.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 36,74. Зам. № 0923/585. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.